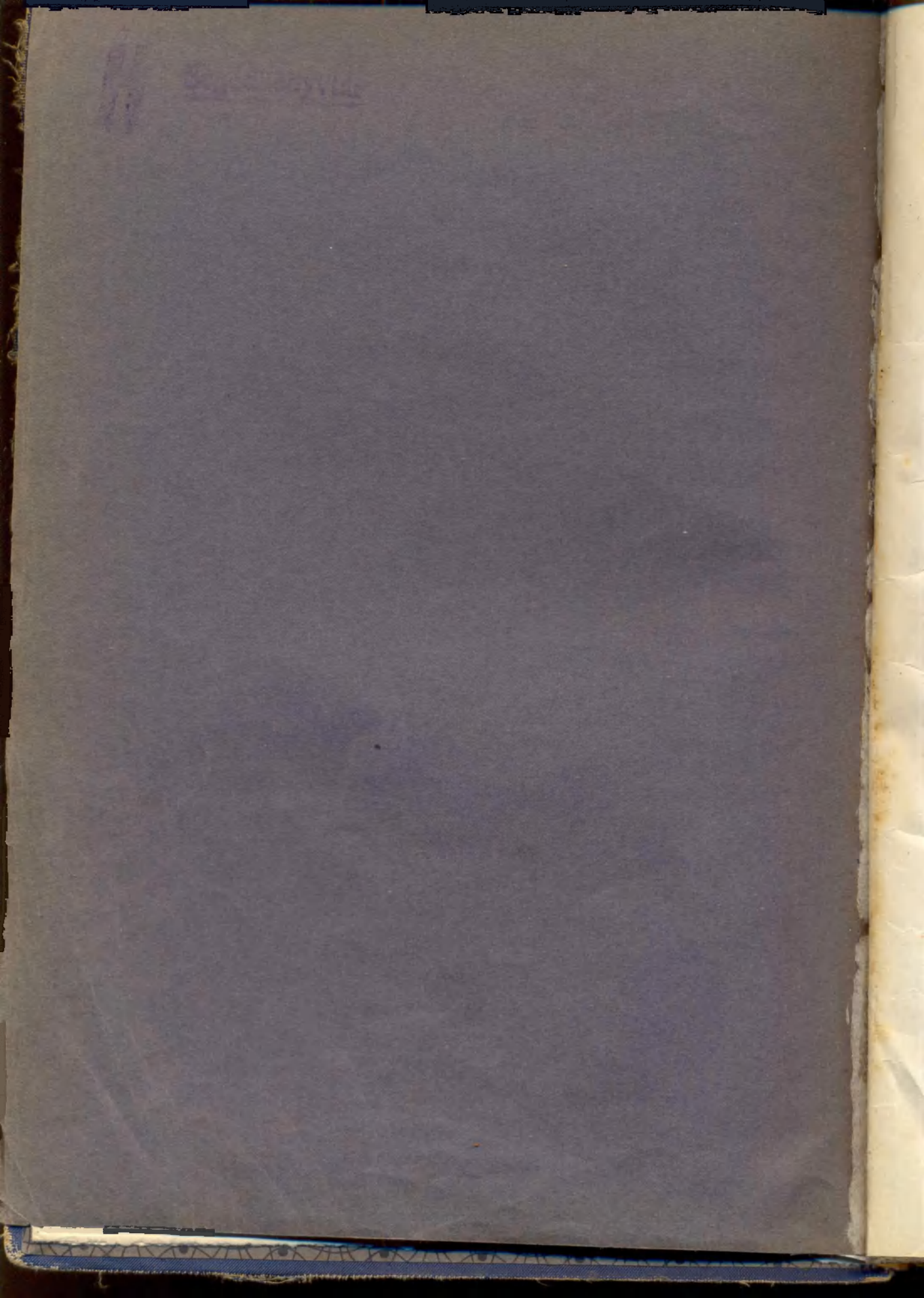


NAGYKANIZSA





MAGYAR VÁROSOK MONOGRAFIÁJA

IV.

MAGYAR VÁROSOK MONOGRAFIÁJA

NAGYKANIZSA

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE :
LADÁNYI MIKSA DR.



KIADJA :
A MAGYAR VÁROSOK MONOGRÁFIÁJA KIADÓHIVATALA
KIADÓTULAJDONOS LADÁNYI MIKSA DR.
BUDAPEST VII., DOHÁNY-UTCA 84. TELEFON J. 424—44

Gross Ferenc

MAGYAR VÁROSOK MONOGRAFIÁJA

NAGYKANIZSA

IRTA :
BARBARITS LAJOS

MUNKATÁRSAK :
FINTA JÓZSEF, VILLÁNYI HENRIK DR., SZABÓ ZSIGMOND DR.,
BLANKENBERG IMRE, WEISER JÁNOS, MEZŐ FERENC DR.,
N. SZABÓ GYULA



KIADJA :
A MAGYAR VÁROSOK MONOGRAFIÁJA KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, 1929

WODIANER F. ÉS FIAI
GRAFIKAI INTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST IV., DALMADY-UTCA 3-5-7



1976 SEP -

TARTALOM

	Oldal
Előszó, írta <i>dr. Sabján Gyula</i> polgármester	VII
Kanizsa vár története, írta <i>Barbarits Lajos</i>	1
A hűbériség kora, írta <i>Barbarits Lajos</i>	23
Nagykanizsa a szabadságharcban, írta <i>Barbarits Lajos</i>	45
A városi közigazgatás története, írta <i>Barbarits Lajos</i>	63
Nagykanizsa város fejlődése, írta <i>Barbarits Lajos</i>	109
Nagykanizsa a politikában, írta <i>Barbarits Lajos</i>	139
A nagykanizsai hivatalok története, írta <i>Barbarits Lajos</i>	159
Nagykanizsa a világháborúban, írta <i>Barbarits Lajos</i>	209
A 48. gyalogezred története, írta <i>Finta József</i>	227
A kanizsai egyházak története :	
a) a kath. egyház története, írta <i>Barbarits Lajos</i>	233
b) a ref. egyház története	246
c) az ev. egyház története	249
d) az izr. hitközség története, írta <i>Villányi Henrik dr.</i>	251
A kanizsai iskolák története, írta <i>Barbarits Lajos</i>	263
Nagykanizsa kereskedelmének multja, írta <i>Blankenberg Imre</i>	289
Nagykanizsa ipara és gyáripara :	
a) a céhektől a szakszervezetekig, írta <i>Barbarits Lajos</i>	299
b) Nagykanizsa gyáripara, írta <i>Weiser János</i>	309
Nagykanizsa közegészségügye, írta <i>dr. Szabó Zsigmond</i>	315
Nagykanizsa sport-története, írta <i>dr. Mező Ferenc</i>	321
Kiskanizsa az etnografia tükrében, írta <i>N. Szabó Gyula</i>	335
Irodalom és művészetek Nagykanizsán, írta <i>Barbarits Lajos</i>	359
A kanizsai egyesületek vázlatos adatai	375
Társadalmi rész	383

A FÉNYKÉPFELVÉTELEKET NEUMANN REZSŐ NAGYKANIZSAI CÉG KÉSZITETTE

ELŐSZÓ

Járatlan őserdő a kanizsai múlt, amit még nem kutatott át senki, tehát nem is ismeri senki. Csak sejtéseken, igen halvány konturokon alapul az a lokálpatrióta büszkeség, ami történelmi messzeségekbe nyúlik vissza és mint örökség maradt meg a késői kanizsai generáció számára.

Ennek az őserdőnek az oldalában épült fel századok munkájával a mai Nagykanizsa.

Aki figyelmesen lapoz ennek a városnak a múltjában, igazat ad nekem, amikor azt mondom, hogy Nagykanizsa kicsiben maga a magyar történelem. Amint Magyarország történelmi szerepet töltött be történelme folyamán, Kelet és Nyugat ütközőpontján, úgy volt Kanizsa vára is országok kapuja évszázadokon keresztül. Magyarország vérzett a művelt nyugati országokért, kereszténységért és kulturáért, Nagykanizsa vérzett Magyarország legféltettebb részeiért és a korona ausztriai tartományaiért. Magyarországnak akkor jöttek segítségére az idegen hatalmak, ha a maguk érdekei forogtak veszedelemben, máskor sorsára hagyták, — Nagykanizsát is akkor erősítette, segítette, akkor védte meg az ország ereje, ha eleste vagy vesztesége az országra nézve jelentett volna veszedelmet. Nagykanizsa önmagáért sohasem volt fontos az országgló hatalomnak. Az évszázados történelmi hivatást pedig elfeledték, mihelyt kötelességét, ha elvérzett is belé, teljesítette. És mint Magyarország, úgy Nagykanizsa is a maga erejéből érte utól az időt, ami elszaladt felette, míg más városok a maguk virágzó életén munkálkodhattak. De — mint Magyarország — Nagykanizsa utólérte az időt és a magyar nemzeti élet szerves részévé küzdötte fel magát annak gazdasági, kulturális és politikai életében is. A magyar életerő par excellence példája ez a város, mint ahogyan a népek között bízást állíthatjuk a nemzeti életerők példájául a magyar történelmet. A leg-

utolsó évtizedek a magyar haza testét megcsonkították s ezzel majdnem halálos csapást mértek reá. Nagykanizsa ezekben a szomorú időkben sem maradt el a hasonlatosságban. A hajdan virágzó kereskedelmi, ipari empórium, gazdasági vonzás-területének elvesztésével, kicsinyben ugyanazt a kálváriát járja, mint a nemzet. S ahogyan az egész nemzet végsőkig feszíti minden erejét új életlehetőségekért, úgy Nagykanizsa is minden energiáját azért veti ma latba, hogy elveszített nagysága romjain újra felépüljön.

Történelmi és helyzeti adottságokból eredő hivatás, a hivatás posztján küzdelem és megpróbáltatások kísérik ennek a városnak fejlődését csírájától fogva. Csoda-e tehát, hogy mindeddig nem jutott ideje és ambíciója arra, hogy részleteiben is felkutassa a távoli multat ?

A Magyar Városok Monografiája néven alakult országos vállalkozás tette lehetővé, hogy végre ma, a nemzeti újraépülés esztendeiben, más magyar városokkal együtt Nagykanizsa is nyilvánosság elé vihesse multjának büszkeségét és vele jelenének értékeit is. E könyv íróját és kiadóit szívesen támogattam törekvésükben, mert hiszen Nagykanizsa ezzel a könyvvel először láthatja egészében áttekinthetően ezeréves multjának történetét. Uttörő munka ez a könyv, melynek írója felkutatta a járatlan őserdőt s amit talált, a hisztórikus tárgyilagosságával és az újságíró gazdag meglátásával szedte fejezetekbe.

Örömmel bocsátom útjára Nagykanizsának hol felragyogó, hol szomorú, de mindig becsületes szándékokkal és igen sokszor szizifuszi küzdelemmel tele multját e könyvnek lapjain. Örömmel azért, mert végre betükbe fektetve láthatjuk és láthatja velünk az egész ország, hogy a történelem minden szakában és a ma minden vonatkozásában mit jelent ez a szó : — Nagykanizsa. És örömmel azért is, mert tudom, hiszem és kívánom, hogy ez a könyv is, beléfektetett munkájával és a feltárt értékek nyilvánosságra hozatalával egy kis téglá lesz a magyar újraépülés gigászi építkezéséhez.

Dr. Sabján Gyula,

Nagykanizsa r. t. város polgármestere



KANIZSA-VÁR TÖRTÉNETE

RÓMAI ÉS AVAR IDŐK



mai Nagykanizsa helyén és vidékén, ásatag emlékek tanúságtétele szerint, már a prehisztorikus időkben hosszabb vagy rövidebb időre megtelepedett néptörzsek laktak. A Krisztus előtti VI. században kalandos hajlamú *kelták* tanyáztak Pannoniának ezen a részén, ahol csak a föld mélyébe jutott pénzdarabjaik maradtak utánuk hírmondónak.

A kelták a város mai helyére *telepet* építettek, amely az akkor még vízzel borított környékből alig hozzáférhető sziget gyanánt emelkedett ki. Ez a római fennhatóság alatt állott, Krisztus után még mintegy másfélszáz évig kelták által lakott telep: *Corrhudunum*, a mai Nagykanizsa csírája. Corrhudunum fontos telep volt, mert megközelíthetlensége folytán a római sas terjeszkedésének, sőt *Julius Caesar* légióinak még akkor is ellent tudott állani, amikor Pannonia őslakói már sorra Róma igájába hajtották fejüket. Corrhudunum falai közül szervezték a leigázott törzsek a Krisztus előtt 37-ben hirtelen kitört lázadást, amelyet végérvényesen csak a Krisztus utáni első évtizedben tudtak elfojtani, amikor is a rómaiak a mai Déldunántult teljesen hatalmukba vették. Corrhudunumot ekkor is csak a falai közt kitört pártviszály juttatta *Octavianus* kezére.

Octavianus a telepet megszüntetve, a környező mocsár közepébe, csak egy gyalog-híddal megközelíthető, cölöpökön és terméskő-alapon nyugvó *tégla-várat* építtetett. Ezt a várat *Valcum*-nak, népiesen pedig már *Canissa*-nak nevezték. (Hogy Nagykanizsa neve közvetlenül a latin *canis* = kutya szóból származik, azt nemcsak az eredeti *Canissa*¹⁾ elnevezés, hanem a Corrhudunum név is bizonyítja, amelyet az indogermán nyelvtörzshöz tartozó, kelta eredetű címberek adtak az őstelepnek. A Corrhudunum = *ebhely* elnevezés valószínűleg abban leli magyarázatát, hogy a telep körül elterülő nád-rengetegekben roppant nagy számban tanyáztak a kutyára emlékeztető nádi-farkasok.) Az Octavianus-féle vár felépítésével a telep eredeti helyét szántóföldekké törték fel.

¹⁾ Parlagi latinsággal: *canissa* = nőtény kutya, szuka.

A *mocsár-terület*¹⁾ a Krisztus utáni II. században 5 kilométer széles és 42 kilométer hosszú volt Canissa körül. A mindig lázongó őslakók közt Canissa vára a római stratégia egyik fontos állomása volt, amit éppen ezért *út-hálózatuk gócpontjává* is tettek. Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy Canissa a pannoniai néptörzsek több évszázados szabadságharcában ne kerüljön több ízben is a jazygok és szövetségeseik birtokába. (*Szent Márton*, mint Nagy Constantin rendeletével a légióba kényszerített pannoniai ifjú, pár esztendeig szintén Canissa várában katonáskodott.) Végül is Kr. u. 308-ban a gótokkal szövetkezett őslakók egy újabb, nagyarányú felkelésben Canissa várát földig lerombolták.

Ezután már csak az *avarok* alatt hallunk megint Valcumról, akik azt újból felépítve kháni székhelyé, kenézséggé tették. A VIII. század utolsó éveiben az avarokat leigázó Nagy Károly, az ekkor *Velika-Knyáz* néven ismert Canissát is leromboltatta. Rövidesen aztán a Pannonia déli részét frank protektorátussal megszálló *szlávok* építették fel újra a várat, amely korán ismerkedett meg a pusztulás különféle formáinak sorozatával. A IX. században frank királyok ajándéktárgya *Magna Cnesacha*, amit többnyire szláv kegyeltjeiknek adományozgattak.

A HONFOGLALÁS UTÁN

A honfoglaláskor *Zsolt* vezér kormányzósága lett Alsó-Pannonia, *Cenescha* várában pedig *Előd* vezér unokája, *Csák* telepedett meg. A magyarok *Nagy-kenézség*-nek nevezték és megerősítették a sok gazda-cserében leromlott várat és megtöltötték azt messze országokba történt portyázásaik kincses eredményeivel. *Zsolt*, majd *Zuárd* vezérek kapták később Árpádtól Nagy-Kenézség várát, melynek nevét az *Osl-család* (a Kézay-krónika szerinti 108 magyar törzs egyike) egy *Duló* nevű tagja változtatta *Nagy-Canissá*-ra 975-ben, amikor, mint a vár parancsnoka, a keresztény vallásra tért alattvalóinak nagy számával egyetemben. *Kupa* vezér az 1010 körüli években többször véres fővel, 1019-ben pedig éhtifusztól megtizedelt sereggel vonult vissza Canissa ellen intézett sikertelen ostroma után: a kereszténységnek ekkor már erős várát nem tudta megdönteni.

A mocsárral övezett várat ebben az időben egy közel 2 kilométeres *fahíd* kötötte össze a külvilággal. A közelben terültek el az *Osl-család* hatalmas récsei birtokai, melyekért *Szent István* Canissa várát és a hozzá tartozó fundusokat örök cserébe adta az *Osl-nemzetség*nek. Az *Osl-birtokból* a kanizsai várparancsnokság alá rendelt *akasztó-ispánság* lett, ahol az országos bakók nagyszámban végezték ki (a mai Bakónaki-hegyen) a rablókat és a keresztények üldözőit még a XII. század utolsó évtizedeiben is.

A *tatárjárás* pusztító fergetegében a befagyott mocsáron keresztül, két heti ellenállás után *Nagy-Kenesa* is a mongol hordák kezére került, a magyar lakosság elmenekült a közeli hegyekbe, erdőkbe, ahol sokan elpusztultak éhen, sokan kerültek tatár rabságba. A tatárok visszatakarodásukkor maguk mögött csak romokat hagytak, a visszaszállingózó népnek kellett *Kenesát*²⁾ újra felépítenie.

¹⁾ *Ptolemaeus*, a Kr. u. 150 körül élt görög földrajzi, csillagászati és történetíró szerint.

²⁾ Ezidőbeli oklevelek gyakran tesznek említést *Kenesa* néven Kanizsáról.

A KANIZSAY-VÁRURAK KORA

Osl Heribert csakhamar 3000 főnyi lovas-sereg felett parancsnokolt az újra-épült várban. Az *Osl*-ok azonban nemcsak hős katonák, hanem zsarnok kényurak is voltak, akik, ha érdekeik kívánták, a királlyal is dacolni tudtak. *Osl Lőrinc* 1324-ben *Csák Máté*val szemben a király mellé állt és újra a korona kegyelmébe jutva, Zala főispánja lett és nevét *Kanizsay*-ra változtatta. Kanizsay Lőrinc a várat akkori fogalmak szerint modernizálta, a negyedszázaddal előbb épült Sanci-erődhez hasonló még egy elővárral a keleti oldalon megtoldotta. A bővítés következtében most már a kis *Kanizsa-folyó* is a vár területén folyt át és azt fatornyos híddal összekötött két részre, az ó- és új-várra osztotta.

Kanizsay Lőrinc jó hűbérúr volt. Még a romokban hevert *templomot is felépíttette*¹⁾ s ezzel teljesen beférkőzött vár-népének szeretetébe. Jó híre kelvén a kanizsai várúrnak, meg is népesedett a vár és város egyaránt benvándorlókkal.

A Kanizsayak ezeknek az időknek minden hadjáratában nemcsak hűséges és jól felszerelt csapataikkal, hanem személyes bátorságukkal is felette kitűntették magukat. *Lőrinc*, három idősebb fiával együtt a *Bazarád vajda* elleni harcokban, az oláh szorosokban esett el. Az életben maradt másik két testvér a nápolyi hadjáratokban tüntette ki magát és szerzett újabb méltóságokat és javadalmakat. *János* 1349-ben már főudvarnok, *István* pedig zágrábi püspök lett és megengedett, hogy az elszórtan fekvő Kanizsay-birtokok a Kanizsa körül fekvő, emezeknél sokkal értékesebb kincstári birtokokkal elcseréltesse. A birtokszerzés láza ekkor már annyira elfogta Kanizsay Jánost, hogy a vár újabb fejlesztése után, sokszor véres erőszakkal, gyilkossággal, rablás útján is növelte enélkül is óriási kiterjedésű kiskirályságát. Kapzsisága miatt kegyvesztett is lett a királyi udvarnál és főtárnokmesteri címéről is le kellett mondania, majd röviddel ezután, 1386-ban búskomorságban meghalt.

Nagy-Kanizsa új ura, *Kanizsay Miklós* 20 éves korában Sopron és Vas főispánja, egy év múlva királyi főtárnokmester, majd 1389-ben főkincstárnok, akit 1391-ben bekövetkezett halála után *Kanizsay István* követett a várurességben. Az új hűbérúr rendíthetetlen híve volt a királyi családnak s mint ilyen, kegyence *Mária* királynőnek. Mikor *Mária* királynő és a helyette uralkodó anyja, *Erzsébet* még 1386-ban a horvát lázadók lecsillapítására Kanizsán át délfele utaztak, védelmükre velük utazott Kanizsay István is, aki Gara vára körül a lázadók kezére jutott. Fogait kiverve, zsákba kötözve hurcolták fogságba és csak egy évi börtön és sok alkudozás után eresztették szabadon. Ugyanő volt, ekkor már mint királyi főajtónáló, a bujdosó *Zsigmond* király hűséges kísérője az 1397. évi nikápolyi csata után.

Sok ezer forintot kölcsönöztek a Kanizsayak hatalmas vagyonukból megszorult vagy fogságba jutott főuraknak és nem egyszer tettek anyagi szíveségeket magának a királynak is. A haszon természetesen azért csak az övék volt, mert a szíveségek fejében sok vár, uradalom, jog szállt a birtokukba. Így szerezték a váron kívüli község-alapítás és ezekben a vásártartás jogát is,

¹⁾ Ez a templom benn volt a *várban*, a Régi-városban (ó-vár) és Szent Péter volt a védőszentje. Később a várral együtt ez a templom is elpusztult.

aminek eredménye lett a Kanizsa várának nyugati részén épült, két házsorból álló község (a mai Kiskanizsa), amibe csupa szerb és görög kereskedő telepedett le.

Kanizsai István 1414-ben meghalt és rövid időre testvére, János hercegprímás és főkancellár vette gondjaiba Kanizsa várát. Az ő nevéhez fűződik a ferencrendiek letelepítése és zárdájuk felépítése (1415). Ugyancsak ő építtetett kórházat és patikát is a kanizsaiaknak. János prímás különben a Németországban tartózkodó Zsigmond király és Garay nádor helyett, mint királyi helytartó sokáig kormányozta az országot Borbála királynéval, 1418-ban bekövetkezett haláláig.

Egy következő várúr III. Kanizsai László, soproni főispán, V. László király buzgó híve lévén, hamarosan meggyült a baja a Frigyes császár gyámsága ellen protestáló nemzeti párttal: a Rozgonyiakkal. El is fogták (1445-ben) Kanizsa urát, akit ezen felül még javai elvesztésére ítélték, Kanizsa várát pedig hatalmas sereggel ostromolni kezdték. A szorongatott kanizsaiak Lendva várából kértek és kaptak segítséget¹⁾ és egy éjszaka az ostromlókat két tűz közé szorítva, borzalmas vérengzés után Rozgonyi Sebestyén és Rozgonyi Rajnald csapatait szétkergették, Kanizsai Lászlót pedig kiszabadították. Az iszonyú öldöklés 4400 magyar vitéz életébe került. A megtépázott várat olasz mérnökökkel alapos javításnak vetették alá, az elkobzott birtokokat pedig később királyi kegyelemmel sikerült a Kanizsaiaknak visszaszerezniük.

Röviddel ezután Hunyadi János harcaiban, Nándorfehérvárnál találkozunk a kanizsai vársereggel. Hunyadi László kivégzése után az új várúr, IV. Kanizsai László is azok között van, kiket Budán bebörtönöztek, de akiknek sikerült megszökniük és Kanizsa várába eljutva Hunyadi-pártot alakítaniuk Mátyás királlyal választása érdekében. Kanizsai László ennek fejében újabb birtokokkal, az erdélyi vajdai, majd főlovászmesteri címmel gazdagodott. IV. Kanizsai László Mátyás király oldalán, a jajcai török-verésnél szerzett sebében halt meg. Kanizsán temették el a ferencrendiek régi templomának kriptájában.

1486. és 1510. fekete esztendei voltak Kanizsának. Dögvész pusztított ekkor a vár és környéke lakói között. V. Kanizsai László, Zala és Vas főispánja, horvát bán volt a vár ura, aki az első pestis után negyedrésznyre leapadt népét kénytelen volt új telepítésekkel pótolni.

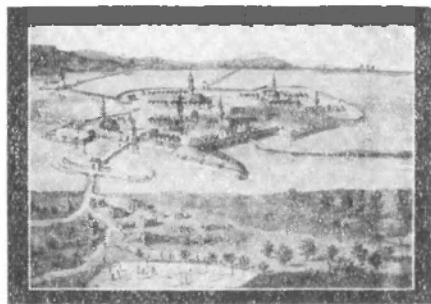
Ebben az időben már Kanizsa egész vidéke (Lazsnak, Palin, Ujudvar, Szentmiklós, Szeglak, Bille) az övék volt és Sormást, Szepetneket is cserébe kapták a veszprémi püspöktől Zalaegerszegért, ami korábban ugyancsak Kanizsai-dominium volt.

A terebélyes családfán leánygyermek, Orsolya volt az utolsó hajtás. Hogy pedig a Zápolya-párti Kanizsaiak óriási birtokai ne kerüljenek Ferdinánd király kezére, Zápolya Kanizsai Orsolyát 1532-ben fiúsította. Tízennégy éves volt ekkor Kanizsai Orsolya és mérhetetlen vagyon ura, a leggazdagabb hajadon egész Magyarországon. A kezéért megindult vetélkedésből Nádasdy Tamás került ki győztesen. A frigy után Nádasdy hamarosan hátat fordított a nemzeti királynak: Zápolyának, aki úgylátszik csak ugródeszkának kellett neki a kitűnő ház-

¹⁾ Két ferencrendi barát, Agoston és Ignác páter, szöktek ki a várból a vész hírrel, de csak Ignác jutott el Lendvára, Agoston pátert a Rozgonyiak a várbeliek szemeláttára egy fára felakasztották. A fát babonás tisztelettel a nép sokáig »barátfának« nevezte.

sághoz és Kanizsai Orsolya férje Ferdinánd király alázatos híve s mint ilyen, Magyarország nádorispánja lett.¹⁾

A mohácsi vész pusztítás nélkül zajlott le Kanizsa felett: Zápolya híveit elkerülték a portyázó török csapatok. Huszti György volt ekkor a várkapitány, aki csak 1532-ben keveredett harcba a már Bécs alól gazdag zsákmánnyal visszavonuló törökkel és csatát veszítve, sebesülten maga is fogságba jutott. Huszti



Kanizsa vára (egykorú rajz)

Györgyöt Szolimán udvarába vitték rabszolgának. Nemsokára mint a szultán kedveltje, megbízásából beutazta Ázsiát az Indus folyóig. Mikor a magyarok visszaváltották, újból Kanizsa falai között telepedett le és latin nyelven megírta hányódásait és ázsiai utazását. (A Huszti-tér máig is az ő nevét viseli.)

Ferdinánd 1542-ben Zrínyi Miklóst nevezte ki Kanizsa várparancsnokává és Zala főispánjává. Kanizsa várából verte szét kétízben is Zrínyi Miklós Utéma pasa rabló hordáit. Az 1545., majd 1553. évi borzalmas pestis után alig egy harmadrésze maradt életben a kanizsai lakosságnak. Aki megmaradt is, elmenekült a kihalt városból. A szentferencrendi zárda lakói egytől-egyig elpusztultak a betegek ápolása közben. Zrínyi Miklós Horvátországból, a nádor a felvidékről telepített ezután új lakosságot Kanizsára.

Míg a török-pusztítások dúlták Kanizsa környékét, addig Nádasdy Tamás szorgalmasan taníttatta gyermek-ifjú feleségét a betűvetés mesterségére. Közös szenvedélyük lett a betű, különösen amikor újszigei birtokukon 1537-ben könyvnyomtató műhelyt állítottak fel és ügyet is alig vetve a birtokaikat perzselő, fosztogató török veszedelemre, kinyomatták Sylvester János »Uy Testamentum Magyar nelwen« című könyvét. Ez volt az első magyar nyelvű könyv, ami Magyarországon nyomda alól kikerült (1541).

Ugyanekkor a török terjeszkedés egyre veszedelmesebb mérveket öltött. Egymásután estek el a nyugati vármegyék legerősebb védbástyái.

KANIZSA, MINT KIRÁLYI BIRTOK

Ferdinánd király, majd fia, Miksa herceg is, beutazva a vidéket, az egyre veszedelmesebb török terjeszkedés feltartóztatására Kanizsa várát találták a legalkalmasabbnak. A kincstár alkuba bocsátkozott Nádasdy Tamással, hogy a várát tőle megszerezze. 1557-ben szeptember utolján, Győrben kelt szerződéssel létre is jött a csere: Kanizsa országos királyi birtok, állami tulajdon lett²⁾ Kani-

¹⁾ Balogh János: »Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi multja« (1897) helytelenül írja, mintha Kanizsai Orsolya már férjnél lett volna, amikor Kanizsa birtoka reája szállott.

²⁾ Krekwitz György: »Az egész magyar királyság leírása« című, a Frankfurt-nürnbergi Loschge Leonhardt cég kiadásában 1686-ban megjelent könyve a cserét későbbre teszi, mert a vár leltárszerinti átvétele a bécsi levéltárban őrzött eredeti inventár szerint 1560. április 20-án történt. Dr. Szukits Nándor (Bátorfi: Adatok Zala vármegye történetéhez, 1876) 1556-ra teszi a birtok-csere időpontját.

zsay Orsolya pedig cserébe kapta itteni összes javaiért Borsmonostort, a nyitrai Csejthe-várát és az ezekhez tartozó 3 mezővárost, valamint 10 községet. Sokat érhetett Kanizsa stratégiai szempontból az országnak, hogy a fiskus a nála sokkal értékesebb javadalmakat ilyen bőkezűséggel adta érte cserébe. Kanizsai Orsolya férjének 1562-ben bekövetkezett halála után visszaköltözött Kanizsára. Egy fia volt, a húszévi házasság után váratlanul született *Ferenc*, királyi főlovászmester, a rettenthetetlen hírben álló »fekete bég«, aki *Báthory Erzsébetet*, Csejthe-vár hírhedt asszonyát vette feleségül.

Az ily módon a kincstár tulajdonába jutott vár¹⁾ a mostani Nagy- és Kiskanizsa között, a Kanizsa-folyócska által körülölelve, mintegy 200 magyar hold terjedelmű szigeten feküdt, 28—30 hold nagyságú szabályos ötszöget képezve, melynek csúcsa észak felé irányul. Az ötszög mindegyik sarkában erősen kiépített, ágyúkkal megrakott bástyák voltak. A várat egy négy öl széles és két öl mély árok választotta két részre, az ó- és új-várra. Ezen az árkon, mely kétsorososan hegyesre faragott palánkkal volt szegélyezve, folyt keresztül a Kanizsa-folyó, amit később a vár körül futó hatalmas árkokon vezettek el. Az ó-vár jóval kisebb, de magasabb területen feküdt, mint az új-vár. Egyikből a másikba felszedhető, széles híd vezetett egy tornyos kapun keresztül. A torony aljában, a kettős vas-kapu között egy 15—20 embert befogadóképeségű őrszoba volt. Az őrtorony tetején erkély volt, ahonnét az őrszemek az egész messze környéket könnyűszerrel megfigyelés alatt tarthatták.

Az ó-várban volt a Kanizsai-családnak főúri díszel berendezett palotája, itt laktak a földesúr többi tisztjei és ezek családjai, a vár-őrséggel együtt, többnyire emeletes házakban. Itt volt a szentferencrendiek ugyancsak emeletes klastroma, templommal együtt. A kórházat és patikát is a ferencrendiek kezelték. Az ó-vár keleti részében volt a fegyver-raktár, lőporos-torony, élelmiszer-magazin és a börtön-épület. Az új-várban laktak a kézművesek, a cselédség, itt voltak a műhelyek, istállók, takarmánypajták, mészárszék, tűzifa-rakások, széna- és szalmakazlak és itt volt a temető.

Az egész várat vastag kő- és téglafal kerítette körül. A sarok-bástyák négy-szög-alakúak voltak, rendszeren három, de szükség esetén 6—8 ágyú is onthatta innét halálos magját az ellenségre. A várfalon belül köröskörül tíz öl széles, téglával és kavicsal egyenletesen kirakott út vezetett, még ezen a széles úton belül pedig hegyes karókból álló kettős palánk, a fa-bástya övezte a vár belső területét. A várban lévő házak környéke és az utak téglával, kavicsal, fával voltak kirakva. A mélyebb fekvésű új- vagy alsó-várban a talaj nedvessége miatt az összes istállók, ólak, kazlak földbe vert cölöpökön állottak.

Kívülről, a várfalaktól egy-két ölnyi távolságban, karókkal kivert, állandóan vízzel tele árok vette körül a várat. Ezen is túl következett a 800 öl széles, Pölöskefőtől Bajcsáig terjedő, derékig érő süppedős *mocsár*, amelyet a Kanizsa-folyó vize táplált és messziről valami nagy tónak tűnhetett fel. A mocsáron át *fából rakott út* vezetett a várba, amit veszély esetén könnyűszerrel, gyorsan fel lehetett szedni. Ez a fa-híd keletről és nyugatról kötötte össze Kanizsát a nagy-

¹⁾ Néhai Pflanzler Gábor rajztanár: »Kanizsa vár és története« c. munkájához gyűjtött adataiból.

világgal, 850 lépés hosszúságban. A hidak kettős vaskapuvall elzárt tornyos bástyákba torkoltak a várfalakon. Ennél a két bejáratnál is a kapuk között állandóan őrség tanyázott.

A várat környező mocsár, főként annak szélei olyan dúsan voltak benőve náddal, sással, fűzzel, hogy a várat majdnem láthatatlanná tették. A vár alatt a Kanizsa-folyón három malom kelepelt, igen jó jövedelmet jelentve a vár urai számára.

Maga a város ekkor még jóformán csak *három utcából* állott, a Magyar-, Német- és Sopron-utecából. Ez a három utca, meg a mai Kiskanizsából a *Rác-utca*, mint külváros tapadtak meg a vár tövében. A Rác-város magában jóval nagyobb volt a tulajdonképpeni Nagykanizsa helyén állott külvárosnál. A Magyar-utcán inkább a magyar-ajkú földműves zsellér-nép, a Német-utcán az idegenből jött, főként német-ajkú iparosság, a Rác-utcában pedig a *Zsigmond* király alatt oda-telepített katolikus vallású, havasalföldi rácok¹⁾ telepedtek meg, girbe-gurba sorba ragasztgatva egymás mellé zsuppos viskóikat, amiket a szegény nép maga sietett felgyujtani, valahányszor a török a város alá ért, maguk pedig bemenekültek a vár biztonságos falai közé, odacipelve értékesebb holmijaikat is.

KANIZSA KELET ÉS NYUGAT ÜTKÖZŐ PONTJÁN

Amint az állam birtokba vette Nagy-Kanizsát, *Tahy Ferencet* bízta meg a várparancsnoksággal. A várat, különösen a vízzel tele sánc-árkokat ekkor újból megerősítették, miáltal Kanizsa vára *Magyarország egyik legszámottevőbb erőssége*, a török hódításnak legtöbbet ostromolt, mégis legdacosabban ellentálló akadályja lett.

A török mellett *keresztény haramia-csapatok*²⁾ tartották állandó rettegésben a vidéket. Ezek útonállásból, rablásból, gyilkolásból éltek, az elfogottakat, ha váltságdíjat nem kaptak értük, borzalmas módon halálra kínozták, nőket megbecstelenítettek. Tahy Ferenc 4000 emberrel és 20 ágyúval, *Zrínyi Miklós* segélycsapatával legelőször is megtisztította a vidéket a rabló-hordáktól. Azután már csak a törökkel voltak napirenden a csatározások. Száz és száz békés kanizsai polgár esett áldozatául a folytonos harcokban a törökök kegyetlenségének. Sokat felkoncoltak, karóba húztak, megcsonkítottak, még többet rabságba hurcoltak, gyujtogattak, asszonyokat, lányokat raboltak. De a kanizsaiak sem maradtak adósak soha. A vár tömlőcei mindig tele voltak rabszíjra fűzött muzulmánokkal és a bástya-falakon lándzsára tűzött tar koponyák sorakoztak, amiket diadalmas csatákból hoztak haza a kanizsai vitézek. Mikor Pécs, Babocsa, Berzence, Szigetvár, Székesfehérvár már mind a török erős fészkei, Kanizsa még akkor is szilárdan áll a rettentő áradatban.

Szolimán szultán végre is türelmét veszítve 1566-ban, amint kitavaszkodott, roppant sereggel döntő hadjáratra tört be szárazon és vízen Magyarországra.

¹⁾ Kanizsa várának 1690. évi felszabadulásakor a kivonuló törökkel együtt a rác családok legnagyobb része is kivándorolt Törökországba.

²⁾ L. Szalay Ágoston gyűjteménye: Kanizsai levelek a XVI. századból, Mezőlaky F. levele (26. sz.) Csány Akacsiushoz. (Bátorfi: Adatok etc. 1877.)

Első útja *Arszlán* pécsi basával Kanizsa alá vezetett, ahol is a várat megadásra szólította fel. A hatalmában és óriási serege erejében elbizakodott szultán olyan biztosra vette Kanizsa kapitulálását, hogy minden különösebb nekikészülődés nélkül, mint valami sétalovaglásra jött a vár alá s ott díszesen felsorakoztatva vezérkarát, várta vissza a beküldött követeket. Tahy azonban a barátságos felszólításra ágyúkkal felelt és a fejetlenül szétugrott sereget üldözőbe vette, majd a Szigetvár táján lesben álló Zrínyi Miklós csapatával két tűz közé fogva őket, magát *Arszlán* basát is elfogta.

Ez a kanizsai török-látogatás még inkább felhívta a figyelmet Kanizsa várának fontosságára, miért is az *augzburgi birodalmi konferencia* Zrínyi Miklós javaslatára elhatározta, hogy a várat még jobban megerősíti, négy elő-erőddel látja el, a tiszta magyar őrség létszámát 80 fővel felemeli és az élelmiszer-raktárakat két esztendei szükséglettel látja el. Együttal a magas korban elhunyt Tahy Ferenc helyébe kinevezték parancsnokká sógorát, az ifjú *Zrínyi Györgyöt*, a szigetvári hős fiát. Még ebben az évben elesett Szigetvár, amikor is hős védőjének, Zrínyi Miklósnak a török által levágott és Miksa császárnak elküldött feje három napig volt közszemlére kitéve a kanizsai barátok templomában, ahonnét elvitték Csáktornyára és ott nagy gyász-pompával eltemették. Szigetvár eleste után írta *Strozzi* tábornok, a híres német hadvezér a császárnak, hogy *Kanizsa vára egyike a tegerősebb és legjobb erősségeknek egész Európában.*

Ugy látszik ezt a török éppen ilyen jól tudta, mert diadalainak sorozata sem adott neki bátorságot Kanizsa nyílt megtámadására, hanem a legravasabb fortélyokkal és ármánykodással, apró, cselvető csatározásokkal igyekezett Kanizsa birtokába jutni. A töröknek akart szolgálatot tenni *Bocskay György* is, amikor 1568-ban Nagy-Kanizsára jött és itt *a császár ellen összeesküvést* akart szervezni. Az ekkor már újra Kanizsán lakozó *Kanizsai Orsolya* kérésére azonban a beavatottak az összeesküvésre vonatkozó iratokat elküldték Bécsbe, mire Bocskay jobbnak látta odébb állani.

Zrínyi György csáktornyai örökségébe távozván, 1569-ben a várparancsnokságot az egri *Thury György* vette át, aki 1571. nagy hetében egy kirohanás alkalmával, hős vajdáival vitézül küzdve elesett. Fejét a budai basa elküldte Konstantinápolyba, testét pedig Zrínyi György nagy pompával Kanizsán temettette el és emléket is emelt neki, amely azonban azóta eltűnt.¹⁾ Thury György halála országos gyászt és csüggedést vont maga után. A poéták *»turris Hungariae«* névvel fonták versbe emlékezetét. Thury György örökébe lépett, bár a főkapitányi címet nem fogadta el, *thenögldi Bornemissza János*. Miksa császár magához hívatta Bornemisszát Bécsbe, hogy rávegye a főparancsnokság elfogadására, Bornemissza azonban erre az exponált helyre nem akarta elhozni családját, földje, birtoka pedig nem volt, ahol őket elhelyezhette volna. Később mégis elhozta ide családját, amikor a királytól megkapta ajándékuul Kemle falut és környékét. A főparancsnoki címet egy ideig *Zrínyi György*, lemondása után *tallóczi Bánfy Bálint*, majd 1573-ban *Alapy Gáspár* viselte. Alapy parancsnoksága is, mint elődeié, rövid életű volt. A szigetvári bég ugyanis húshagyókedd

¹⁾ L. »Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képpen« 211. füzetének (1894) Eötvös Károly tollából megjelent cikke Kanizsa-vár történetéről.

éjszakáján egy renegát magyar árulása segítségével meglepte a farsang-búcsúztató mulatozásba merült Kanizsát¹⁾, a külvárost lángba borította, mintegy ezer embert — főként az öregeket és gyermekeket — legyilkoltatta, a többieket pedig — férfiakat, nőket egyaránt — rabszíjra fűzette és 750 lóval és rengeteg zsákmánnyal együtt Szigetvár felé útnak indította. A macska-módra belopakodó török a Rác-városban létrákat szerezve, már a várfalak megmászásához készülődött, amikor a tivornyába feledkezett várórség feleszmélt és a vakmerő török sereget elriasztotta. Ekkor történt, hogy a mámorát alvó *Takaró Mihály* tiszt feje felett meggyújtották a házat, őt magát pedig a tűzön megégették, egy társát, *Pozsgay Tamást* pedig elvitték Sztambulba és ott a tengerbe fojtották. A majdnem végzetes kimenetelű húshagyókedd Alapy Gáspárnak az állásába került. Mindamellett nem nagyon bánhatta meg, mert még a parancsnokságról való lemondása előtt kinevezték horvát bánná. Az országgyűlés pedig, okulva a történeteken, elrendelte a kanizsai és környéki várak megerősítését és élelmiszerral való ellátását, hogy a jelekből ítélve mindennap bekövetkezhető elhatározó ostrom ne találja készületlenül a déli határ-vidéket.

1576. telén sanyarú idők következtek a kanizsaiakra. A vár körül egyre gyülekezett a török, míg a várban éhség és fagy pusztította a vitézeket. Az őrség java része beteg, elgyengült volt, zsoldot hónapokon keresztül nem láttak. Bornemissza hiába küldte *Sinkó Ervin* hadnagyot Bécsbe, Kanizsát sorsára hagyták. A katonák már koldulni jártak, sokan megszökdöstek. Eközben a török már a külvárosig előrenyomult és azt felperzselte. Bornemissza mégis mindig tudott annyi lelket önteni embereibe, hogy a török ennél tovább nem juthatott. A következő év szent Benedek napján egy villámgyújtotta ház szikráját a dühöngő szél a lőpor-toronyba sodorta. A torony felrobbant, az irtózatos detonáció pedig a környék összes házait rombadöntötte. Bornemissza alparancsnok szépséges *Anna* leánya éppen ezen a napon tartotta menyegzőjét a kanizsai várban vitéz *Batthyány István* hadnaggal. A lakzira a király is hivatalos volt, de szerencséjére csak jókívánságait küldte el maga helyett. Még javában állott a lakodalmi mulatozás, amikor a 80 mázsa lőpor a levegőbe repült. *Bornemissza egész családját, az ifjú párt is, holtan ásták ki a romok alól*, 45 derék vitéz és ugyanannyi más kanizsai lakos holttestével egyetemben. Bornemisszát sikerült élve kihúzni a rászakadt ház omladékai alól, de súlyos sebekkel, félholtan. Első gondja még ekkor is a vár sorsa és katonái voltak. Amint néhány nap múlva magához tért, segítségért és pénzért írt *Ernö* főhercegnek. Még április 9-én megírta utolsó könyörgő levelét, aztán rettenetes sebei következtében meghalt. Itt temették el a kanizsai mezőn, családjá mellé. Halálával megmaradt kevés katonái elszéledtek: ki koldulni ment, ki pedig szabad-legénynek a zalai hegyek közé. Budán és Konstantinápolyban pedig a török fényes örömmünnepet ült.

Bornemissza helyére egy *Kielmann András* nevű német kapitányt neveztek ki Kanizsa várába. Ennek már nem kellett könyörgő leveleket írnia katonái zsoldjéért Bécsbe, ő maga is Bornemissza fizetésének dupláját kapta szolgáltatáiért. Ettől fogva a kanizsai várórség lassan egyre inkább német vezetés alá jutott

¹⁾ L. M. Kovács János: A magyar krónikának röviden lerajzolt Sommája 1742-ig (Pozsony).

és a német tisztek után német katonák is kerültek a várba. Az elemi szerencsétlenség és a bálványozott parancsnok halála a Kanizsa körül résen álló törökök közt nagy örömet okozott, de ezt csakhamar lehütötte a Bornemissza kétségbeesett könyörgéseire — bár már halála után — lóhalálában megérkezett, német lovasokból, stájer »tartományi haramiák«-ból (gyalogosok) és 100 kiskomáromi német puskásból álló segélycsapat.

1579-től kezdve 8 esztendei fegyverszünet békésebb idői következtek, amit török is, magyar is arra használt fel, hogy pozícióit a következő harcokra megerősítse.

A fegyvernyugvás idején a természet pusztító erői látogatták Kanizsa várát. 1586. januárjában, majd 1590-ben heves földrengések tettek igen nagy károkat a városban és az erődítményekben. Az utóbbi igen erős földrengés alkalmával az általános zűrzavarban a tömlöcökből kiszökösött török foglyok gyujtogatni kezdtek, úgy hogy a vár teljesen leégett, csak az ó-vár néhány emeletes épülete maradt meg sértetlenül. Az összedőlt házak alatt 500 ember vesztette életét. A vár-bástyák egy része teljesen elsüllyedt a mocsárban, úgy hogy félméternyire a víz alatt találták csak meg nyomaikat a vész utáni reggelen. A javításnál ezekre, mint alapokra építették az új bástyákat. A nehéz várfalak többi része pedig köröskörül mintegy másfélméternyire a mocsaras talajba ereszkedett.

Zrínyi Györgyöt eközben az 1587. évi diadalmas kacorlaci rajtaütés után a pozsonyi országgyűlés megfosztotta a várparancsnokságtól. Zrínyinek az volt a bűne, hogy nem tisztelte jobban a fegyverszüneti megállapodást, mint a török. Kacorlaknál ugyanis 3000 harcosával csapdát állított a rabló-úttjáról zsákmánnyal megrakodva Szigetvár felé igyekvő török csapatnak és azt a Zala vizébe szorította. 2000 török fejjel, 1300 fogollyal és a törökök által összerabolt összes zsákmánnyal tértek meg a vitézek Kanizsa várába. Itt ki-ki megkapta az általa hozott fejekért járó díjat és a zsákmányból a vitézsége szerint reá eső részt. Később mégis gyanúba fogták Zrínyi Györgyöt, hogy a zsákmány nagyobb részét magának tartotta meg.¹⁾ Zrínyi az országgyűlésen szóvátett vádra olyan indulatosan felelt, hogy — kijelentéseit visszavonni nem akarván — száműzetésre ítélték és Kanizsa várparancsnokává Géczy Bertalant, majd Heim Kristóf ezredest nevezték ki. Zrínyit később a méltatlan megvádoltatásért az országgyűlés rehabilitálta, de hivatalt többé nem vállalt és nem sok idő múlva búskomorságban meghalt.

Kanizsa vára körül a kisebb-nagyobb csatározások továbbra is napirenden voltak. Említésre érdemes csak az 1599. tavaszán történt portyázás, amikor a győztesen visszatérő kanizsaiak sok foglyukat ideiglenesen a váron kívül, az elővárosban helyezték el és pár nap múlva, az országos vásár sokadalmát felhasználva, mintegy kétezer török, áruhában beszüremkezett a külvárosba és az összes foglyokat kiszabadította, a várost pedig felperzselte. Más alkalommal egy török fogolynak sikerült a lőpor-tornyot felrobbantania. Igaz, hogy ő maga

¹⁾ M. Kovács János: »A magyar krónikának röviden lerajzolt Sommájá«-ban szintén úgy írja le »a kanizsai sáron« történt rajtaütést, hogy »sok fő úr és egyéb rendbeli fő emberek gazdagulának meg ebből a nyereségből«. Szerinte Zrínyi Györgynek csak »rabb váltság-bul belőle« 200.000 írt. haszna volt és »annyi sok fő lovakat nyertek ott, hogy annak számát nem is tudhatni«.

is ott veszett, de *Fejzi* török krónikás feljegyzései szerint odapuztult »néhány ezer keresztény dísznó» és 170 muzulmán fogoly is.

Ugyanebben az esztendőben Nagy-Kanizsa az újonnan létesített *szabad-hajdu csapatok főállomása* lett. A szabad-hajduk zsold nélkül, pusztán zsákmányért harcoló, főként az ellenség élelmi- és egyéb hadi készleteinek elkobzására toborzott alakulat volt. A kanizsai szabad-hajdúk Erdőd váránál, a Dunán közeledő, 58 nagy hajóból álló, rengeteg pénzt, élelmiszert, fegyvert és ruhát szállító török hajóhad összes rakományát, Hárságnál pedig 6000 darab vágómarhát zsákmányoltak.

KANIZSA TÖRÖK-KÉZEN

A XVII. század első esztendejével megfordult a sors kereke az addig minden ostromot dicsőségesen állott kanizsai vár felett.

A vár parancsnoka a krajnai származású *Paradeiser György* ezredes, aki nem is érti a magyar szót és ezért is, meg fősvénységéért is az egész várórség, még a német zsoldosok is csak gyűlölni tudták. Emellett a törökkel is szorgalmasan ápolta még török fogsága idejéből származó baráti összeköttetéseit úgy, hogy a kanizsai várból is sok levelét vitték küldöncök az ismerős török vezéreknek. A várórség rendes létszáma 1400 magyar, 1300 német, 400 lovas és 100 karabélyos szokott lenni. *Paradeiser* parancsnoksága alatt azonban olyan rossz volt a bánásmód, olyan hiányos az élelmezés és a fizetés, hogy a várból egymásután szököttek meg a katonák, hogy más csapatoknál nyerjenek felvételt. Ugyanekkor *Paradeiser* a török elől a várba menekülőkből egészítette ki várseregét, a szükséges létszámra.

Ibrahim pécsi basa ilyenformán a legjobbkor adta ki a parancsot *Murát* basának, hogy a Balatonig minden magyar kézen lévő erődöt elfoglalva, Nagykanizsa alá siessen.

Paradeiser nem vette valami nagyon komolyan a támadás előkészületeiről érkező híreket. Azt gondolta, hogy közismert török-barátsága a hódító hengerelésben is *salvus conductus* lesz Kanizsa vára számára. Nem is tett egyéb óvintézkedést, csak amikor a török előcsapatok a vár környékén gyujtogatni kezdtek, a csupán egyszerű földsáncsal körülvett külvárost felgyujtatta és *Piller* nevű őrnagyát lőporért és zsoldért Pozsonyba küldte. Közben, az összes déldunántúli kisebb várak elfoglalása után, a török Kanizsa alá érkezett. *Ibrahim* nagyvezér, *Murát* basa és *Mohamed* khiája 60.000 főnyi török-tatár sereggel ütöttek tábornál Palin alatt. A 116 szekérrel és félezer emberrel 500 hordó lőport és csupa aprópénzben 250.000 v. forint zsoldot szállító *Piller* őrnagyot a sormási dombon a török megtámadta. *Piller* járműveiből köralakú szekér-várat rögtönzött és elkeseredett küzdelem után egész lőpor-szállítmányát sajátkezüleg felrobbantotta úgy, hogy összes emberei és rengeteg török esett az irtózatos robbanás áldozatául, az aprópénzekből pedig valóságos zápor hintette be még Kanizsa várát és környékét is.

Ibrahim a récei tó mellé egy dombot, a későbbi *Basa-dombot* hordatta össze,

ezen ütötte fel díszes sátorát és innét irányította Kanizsa ostromát, elosztva seregét úgy, hogy a várat minden oldalról körülkerítette és még az esetleg érkező segítség feltartóztatására is jutott bőségesen embere: *Abu kán* 10.000 tatár lovasa. Szükség is volt erre az óvintézkedésre, mert Paradeiser két vitézét sietett elküldeni segítségért Csáktornya várába *Zrínyi Györgyhöz*, aki a dunántúli várak főfelügyelője volt. Zrínyi látva, hogy a török most már mindenáron birtokába akar jutni egész Dunántúlnak, *Rudolf* császártól kért segítséget. Szeptember 10-én el is indult *Fülöp (Mercurio)* lotharingiai herceg parancsnoksága alatt 25.000 magyar, német, morva és vallon katonából álló felmentő-sereg. A fegyelmet nem ismerő, élelmiszerral gyengén ellátott sereg azonban nagy kerülővel csak szeptember 30-án érkezett meg a Mura mellé, ahol Szemenyénél táborot ütöttek. Zrínyi György, valamint az általa ide rendelt parancsnokok csapataival a felmentő-sereg 45.000 főre emelkedett.

Eközben a török a kanizsai vár alatt teljes erejével készült az ostromra. A környéken összefogdostak mintegy 2000 parasztot és ezekkel a Sopron- és a Magyarutca végein, valamint a kiskanizsai hídnál és dél felől is 15—15 nehéz ostromágyú számára állásokat hányattak. Ezek szeptember 10-re elkészülvén, másnapra tüzték ki az ostrom megkezdését. A várórség azonban még azon az éjszakán meglepte a lövegállásokat, azok őrségeit legyilkolta, az ágyúk egy részét hasznavehetetlenné tette, a többit pedig, 39 darabot, zsákmányul vitte a várba. Ibrahim másnap reggel dühében 26 agáját megfojtatta, 500 keresztény foglyot lemészároltatott, a környéken szabad rablást, pusztítást engedélyezett, új ágyúkért pedig sürgősen Székesfehérvárra küldött. Mikor innét a 80 ágyú megérkezett, tíz napon át valamennyi okádta a tüzet a kanizsai várra. Közben aknákkal is próbálkozott a török, de a talajvíz ezeket mindig idejében tönkretette. Új haditervet kovácsolt erre Ibrahim. Tatárjaival összehajtatta a környék minden épkezláb népét, levágatta velük a várat övező rengeteg nádasokat, a közeli erdőket és nádból, galyból, gerendákból *dorong-utakat rakatott az ingoványon keresztül*, egyszerre három irányból, egészen a várig. A várórség egy különítménye éjjel-nappal dolgozott, hogy ezeket az utakat valamiképen tönkretegye, de végre is, öt napi haláltmegvető munka után, amikor már az utak felrobbantásához minden előkészület megtörtént, egy szerencsétlen véletlen folytán maga a különítmény repült a levegőbe.

Amikor a felmentő sereg megérkezett, a vele folytatott csatározások egészen lekötötték a török haderő figyelmét. A várbélieknek kevés beleszólásuk volt ezekbe a harcokba. A vár különben is teljesen veszélytelen volt az ostromló seregre, mert *teljesen körül volt zárva*, oda élő ember bejutni nem tudott, viszont az egyre fogyatkozó számú őrség nem is gondolhatott támadásra a roppant túlerővel szemben. Ehhez Thuryak, Bornemisszák, Zrínyiek kellett volna . . .

Ibrahim kezdetben egy-két rajtvesztett összeütközés után *béketárgyalásokba* bocsátkozott a felmentő sereggel, de közben kitapasztalva annak gyengéit, főként pedig elvágva előle az élelemszerzés minden lehetőségét, a tárgyalásokat megszakította. *Fülöp herceg* erre október 12-én harcba bocsátkozott a törökkel és elfoglalta a sormási dombok vonalát. A várbéliek inséges, aggodalmas napjaik közepette reménykedve figyelték a harc kimenetelét. A felmentők azonban már maguk is az éhség következtében elhullott lovaik húsán éltek, úgyhogy nem is

nagyon próbálkoztak harcba bocsátkozni az élelmiszer-szállítmányokat elfogdosó, a környék élelmi-készleteit pusztító portyázó csapatokkal. Kétnapos harci kedvük multán, október 14-én, egy égzengéses, viharos éjszakán, az utolsó pillanatban sikerült csak megmenekülniük a csendben előkészített teljes török körülfarástól. *Fülöp herceg erre tanácsosabbnak látta felszedni a sátorját és a várbeliek szörnyű meglepetésére, Letenye irányában visszavonult.* A csapatok elszéledtek téli szállásaikra, Kanizsa pedig ottmaradt kiszolgáltatva a pogány kolosszusnak.

A várórség lassan 37 tisztre és 109 főnyi legénységre olvadt le. A többi elpusztult, megszökdösött, sokan, az idegen nemzetiségű zsoldosok közül, a törökhöz szöktek át, ott legalább zsoldot és ételmet kaptak, aminek hiánya a várban a katonai fegyelmet immár teljesen megbontotta. A csüggedésben maga *Paradeiser* járt elől, ami természetesen a várbeliek hangulatát teljesen demoralizálta és megérlette a védőkben is a vár feladásának gondolatát.

A felmentő sereg elvonulását követő hatodik napon *Paradeiser* összegyűjtötte katonáit a vár udvarán és *szavazásra tette fel a vár sorsát.* Hiába volt *Hess Péter* és *Balogh Menyhért János* lelkesítő beszéde, — a többség a vár feladása mellett döntött. A bástyákra nyomban kitzútték a fehér lobogókat és *43 napi gyötrelmes ostrom után, 1600 október 22-én Kanizsa várának kapui megnyíltak a teljes díszben, fényes kísérettel bevonuló Ibrahim nagyvezér előtt.* *Paradeiser* díszes, drága kardot és palástot, maga, csapata és a várbeli lakosok részére szabad, fegyveres elvonulást kapott a diadalittas Ibrahimtól.



Canissa (egykorú rajz)

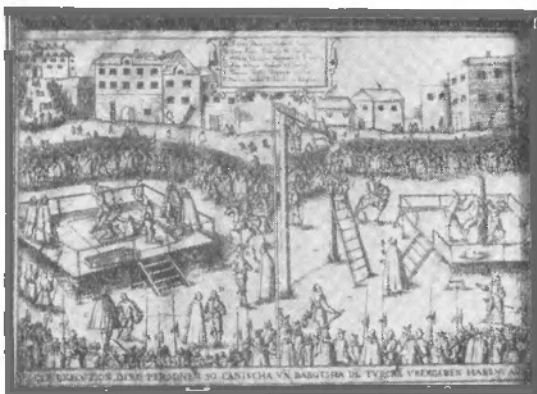
Paradeiser díszes, drága kardot és palástot, maga, csapata és a várbeli lakosok részére szabad, fegyveres elvonulást kapott a diadalittas Ibrahimtól.

Kanizsa elvesztése nagy csapás volt az országra, sőt Ausztriára nézve is, lévén már a kanizsai vár megépítésénél is az a szándék, hogy a *szomszéd Horvát- és Steierországoknak és a korona többi kedvenc tartományának is oltalmazó kapuja legyen a keletről tornyosuló viharokkal szemben.* A török előrenyomulás legerősebb akadályá dőlt meg tehát a nevezetes végvár elestével.

Mi sem természetesebb, mint hogy a bécsi udvar most már nem nézhette tétlenül Kanizsa-vár elestét. Míg lotharingiai Fülöp herceg 45.000 emberével, szabad harcban, néhány napi táborozás után a visszavonulást választotta, addig a várfalak közé bezárt 148 embernek nem tudták megbocsátani, hogy teljesen magukra maradván, feladták a rájuk bízott posztot 60.000 pogánnyai szemben. Maga Fülöp herceg, akinél, mint hadseregfőparancsnoknál *Paradeiser* az elvonulás után jelentkezett, tartóztatta le *Paradeiser*t és megmaradt összes katonáit, kik valamennyien vád alá helyezettek és a haditörvényszék valamennyiüket (*Pethő Gergely* és két hadbíró kivételével, akikről bizonyos volt, hogy a vár feladását ellenezték) *halálra ítélte.*

*Paradeiser*nek 1601. november 20-án, a Hofburg-téren, előbb levágták a jobbkezét, összetörték előtte az Ibrahimtól kapott díszkardot, aztán lefejezték és holttestét a töröktől kapott palástjával letakarták.

Kugler György helyetteskapitány és 11 alantás tiszt feje hullott porba ugyanezen a napon. *Nuzs Pongrácz* főstrázsamesternek esküszegés és hamis-



Paradeiser kivégzése (egykorú rajz)

változtatni. A bécsi haditörvényszék, anno 1601. így tett igazságot Kanizsa várának eleste felett . . .

KILENCVEN ESZTENDŐ TÖRÖK URALOM ALATT

Nagykanizsa városának és környékének lakóira teljes súlyával rászakadt a pogány uralom rettenetes igája. *Kucsuk Hasszán*, Kanizsa teljhatalmú basája, előbb édes szóval visszacsalogatta az elmenekült lakosságot, akik a sok szép ígéretre felépítették az elpusztult hajlékokat, újra kezdték a munkát a földeken, műhelyekben s már-már komolyan hitték, amit olyan sokszor mondogattak, hogy »jobb a török úr, mint a magyar vagy a német« — amikor a megszállók, látva, hogy újra van már mit rabolni, hol itt, hol amott csaptak le a védtelen lakosságra s ha valaki ellenkezni mert a tehenéért, egyebéért, azt ott nyomban lefejezték vagy legalább is megbotozták. *Egyszer fel is lázadtak a kanizsaiak* egy nagyvásár alkalmával és fütykösökkel, fokosokkal százegynéhány törököt, köztük *a basa fiát is agyonverték*, két tisztet és 35 katonát elfogtak. Természetesen ennek a kalandnak is csak a kanizsaiak itták meg a levét, mert annál könyörtelenebb rablás és kínoztatás következett utána.

Közben *Kucsuk Hasszán* basa sietősen és nagyon alaposan újraépíttette az ostromban megrongálódott várat. Még ennél is sietősebben, kelet minden pompájával ellátva, építtette fel *szentgyörgyvári kéjlakát*, hova az elrablott, néha pénzen kicsikart kanizsai és környéki legszebb lányokat, asszonyokat gyűjtötte háremébe. A felháborodott vidéki nép egy napon a kéjlakot meglepte, felégette és az összes magyar nőt onnét kiszabadította. Mikor *Kucsuk basa* Kanizsáról, szokásos kirándulására, mit sem sejtve Szentgyörgyvárra érkezett és a teljes pusztulás nyomait és legyilkolt háremőreit meglátta, *hottan fordult le a lováról*.

A következő parancsnok,¹⁾ *Amrát Hasszán* belgrádi basa, már okulva előde sorsán, magával hozta háremét. A magyar nők tehát ettől kezdve, legalább is a basa személyét illetőleg, biztonságosabban lehettek. A fosztogatás azonban az

¹⁾ *Ferhád* török hadikrónikás szerint.

új uralom alatt is a megszállók erényeinek legnagyobbika volt. A nagybbszabású rabló-expedíciók ezidőtájt Kanizsáról jártak Alsó-Ausztria tartományába. Épen ez a körülmény érlelte meg a gondolatot a bécsi hadvezetőségben, hogy nem szabad sokáig késni Kanizsa felszabadításával.

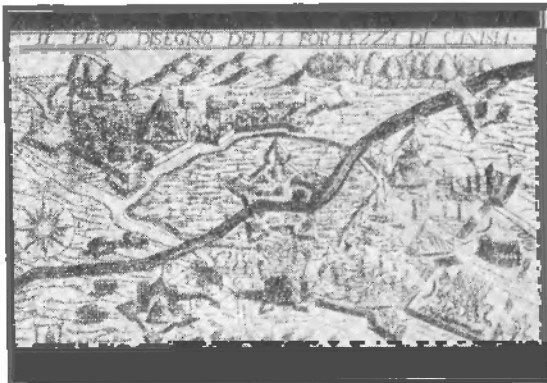
Az ország rendei és a bécsi hadvezetőség Kanizsa elveszte után ébredt csak annak fontosságára és most már mindent megtett volna annak visszaszerzésére. Az 1601. évi és a következő országgyűlések egymásután szavasták meg a Kanizsa várát érintő védelmi intézkedéseket. Várakkal látták el a Zala, Kerka, Lendva, Mura vizek nyugatra vezető völgyeit, steier katonasággal megerősítették Nemit és Egervárt, Kanizsa visszaszerzésére pedig hadsereget szerveztek.

1601. augusztus 12-én *Ferdinánd* főherceg 29.000 főnyi sereggel megérkezett Letenyére. Hadseregében ott volt *Kelemen* pápa 13.000 gyalogosa, 6000 spanyol lovas, 5000 horvát gyalogos, osztrák, magyar, olasz és német főurak csapatai. A sereg azonban először Székesfehérvár alá vonult és azt elfoglalva, szeptember 9-én este ért Kanizsa alá. A főherceg az ostrom vezetését ez alkalommal is *Fülöp* lotharingiai hercegre bízta.

Amrát, Kanizsa basája, amíg az ostromló sereg székesfehérvári diadalát háromnapos dőzsöléssel koronázta meg, alig 3000 főnyi várőrségét az utolsó pillanatban 10.000 főre gyarapította, úgyhogy a teljes biztonság göggyével üzenté vissza *Fülöp* követeknek, akik a vár megadására felszólították, hogy »ne is prédálja drága porát!«

Szeptember 11-én kora reggel Kanizsa körül a keresztény sereg öt ostromállásból egyszerre dördültek meg az ágyuk a pestistől tizedelt vár mind az öt bástyája ellen. A harmadik napon már köröskörül ingadoztak a várbástyák és ledőlt három ágyújával együtt a Zala-híd felett épített magas őrtorony, aminek kapuja a felső és alsó várudvart összekötötte. *Galloni* műszaki ezredes a mai zsidótemető helyén megkezdte a várat körülvevő mocsár áthidalását. Ebben a munkájában egy talpak segítségével a mocsarra rögzített lövegállásból védetten haladt előre. Nádból, rőzséből, homokzsákokból roham-hidat fektetett le. A híd el is készült, de a többször megkísérelt ostrom mindig összeomlott. *Herberstein* német ezredes csapata élén vakmerő bátorsággal rohamra indult a hídon keresztül, de amint a csapat a rőzse-útnak a várhoz közelebb eső első felére ért, a nagy súly alatt az egész alkotmány süllyedni kezdett, az ezredes és katonái nyakig a vízbe estek, kitűnő célpontjaul a várfalakon hahotázó töröknek. Ezen a roham-úton több ezer keresztény katona hagyta ott az életét, köztük a nagytudású és vitéz *Galloni* főmérnök is.

Mikor a keresztény csapatot a rossz időjárás okozta járvány támadta meg (ami elől az olaszok csapatostól kezdtek megszökösni), elhatározták egy együttes ostrom vezetését a vár ellen. A vár öt sarok-bástyájához öt irányból, sok ember-



Kanizsa ostroma 1601-ben (egykorú rajz)

áldozattal, dorong-utakat építettek, október 18-án azonban az *ostromlók tömege alatt ezek is elsüllyedtek*. A mocsárba fulladt száz meg száz keresztény fejét tűzte ki ezen a napon a török a kanizsai vár bástyáira. Háromezer keresztény harcos maradt holtan Kanizsa körül a tíz nap múlva megkísérelt következő ostrom alkalmával is. Az utolsónak tervezett támadásra már sor sem került, mert Ferdinánd és vezérei egy elfogott török kémtől arról értesültek, hogy 60.000 főnyi török felmentő sereg jön a várbeliek segítségére. Erre az egész keresztény sereg — bár *Russwurm Kristóf* segélycsapata is ugyanezen a napon megérkezett — november 17-én reggel, *68 napi erdménytelen ostrom* után, iszonyú rendetlenség és veszteség mellett visszavonult, otthagynva beszegezett ágyúit, minden hadi podgyászát, sőt összes sebesültjeit is, kiteve a szigorú télnek és a várat már-már feladni szándékozott törökök martalékának. A sebesültek a békástói és felsőerdő mellett húzódó halmon voltak elhelyezve, a fő sereg mögött és itt is pusztultak el. (Ezt a helyet azóta is *Katonatemető-dülőnek* nevezik.) *Fejzi* török krónikás feljegyzései szerint a kanizsai basa emberei két teljes hónapon keresztül éjjel-nappal dolgoztak a hátrahagyott tömérdek hadianyag, szekerek, élelem betakarításán. Stambulban Kanizsa felszabadulásának hírére óriási fénnnyel és pompával háromnapos diadalünnepet rendeztek.

A csúfos kudarccal végződött felmentési kísérlet után Amrát basa nyomban hozzálátott a vár helyreállításához. A budai basától 1000 fegyveres fedezete alatt *7000 magyar foglyot* kapott, kikkel 1602. november végére a vár újraépítését befejezte. Az összelőtt kőépületek anyagát beleépítették a várfalakba, a házakat pedig török módra, fából építették újra. *A város lassanként külsejében egészen törökös jelleget nyert*, amit különösen a cifra mecsetek és karcsú minaretek adtak meg.

1603. május 4-én, Zrínyi György halálának napján, Kanizsa várát tűz pusztította el. Egy *Kollonics* tábornok által felbérelt vallon katona beszökött a várba és azt éjszaka idején felgyújtotta. A szeles időben *a vár összes épületei leégtek, a löpor-torony felrobbant*, az élelmiszer-, fegyver- és egyéb hadianyag-raktárak elpusztultak. A tűzvész okozta zűrzavart akarta Kollonics tábornok egy támadásra felhasználni, de a jószándéknál nem jutott semmivel sem tovább. Egy kósza és nem is igaz hírre, amely szerint nagyobb török sereg lett volna útban Kanizsa alá, terveit jobb időkre halasztotta. Kollonics a következő év májusában is megkísérelte Kanizsa felszabadítását, igyekezete azonban ekkor is sikertelen maradt, mert akkor valóban megérkezett a vár alá egy elég tekintélyes számú török segélycsapat, ami elől Kollonics kardcsapás nélkül visszavonult. A várbeli és a vár alá újonnan érkezett török csapatok ezután letarolva a környék összes erdeit, együttes erővel láttak neki a vár megerősítésének. A várórség ekkor 1400 törökből és 45 ágyúból állott.

A *zsítvai béke* alapján Budával és Egerrel együtt *Nagy-Kanizsa is török kézen maradt*. A város és a környék lakói tovább fizették adójukat a kanizsai basának. *A község választott vezetősége ebben az időben is kizárólag magyarokból állott*, de ha a török valamit akart, mindig megvolt a módja rá, hogy a városi előljáróságot akarata szerint hajlítsa. Az egymás után következő basák *itt frissítették fel háromeiket magyar lányokkal*, sőt híres *leányvásárokat* tartottak Kanizsán, ahol magyar

szülők gyermekei piszkos polturákért kerültek pogány háremekbe. Ha a török várúr valamiért megharagudott a városi magisztrátusra, egyszerűen parancsba adta, hogy a város feje egy-egy megkívánt szép leányt vigyen neki ajándékba. Százával pusztultak el kanizsai magyarok a törökök tömlőceiben, százával hurcolták el őket nyeregkápához, lófarokhoz kötve. A rablás, fosztogatás, gyermekrablás, kínoztatás, bebörtönöztetés napirenden volt. Évek során *egyre többen vándoroltak ki Kanizsa és környékének lakói Horvátországba*, hogy a török uralom örökös rettegésétől szabaduljanak. Kanizsa vára *fő-erősség*, maga Kanizsa pedig külön *bégség* és a kanizsai *vilajet* (kerület) székhelyévé lett. A városban *török iskolákat* létesítettek. A vár közel 7000 arany évi jövedelmét *defterdárok* kezelték. Megszervezték a török közigazgatást is, *kádik* vezetésével, akik nem kaptak ugyan fizetést, hanem mindenkitől annyit kértek hivatalos ténykedésükért, amennyit akartak, legfeljebb, ha túlsokat találtak kérni, az ügyes-bajos emberek lealkudták a kívánt összeget.¹⁾ Hogy mit rabolhatott össze a török hosszú uralma alatt, arra vonatkozólag álljon itt a következő adat :

1663. szeptemberében a kanizsai várból, mint *központi zsákmány-gyűjtő helyről*, a pár esztendő alatt összerabolt ékszereket, templomi és családi drágaságokat *6,000.000 forint értékben*, 18 kocsin, 1500 lovas és 2000 gyalogos török fedezete mellett indították útnak Konstantinápoly felé. A szállítmányt azonban *Zrinyi Miklós* éjszakai rajtaütésben visszavette és várába szállítva a kincseket, érték jelentkezett tulajdonosaiknak visszaszolgáltatta.

Sokat szenvedett a török uralom első évtizedében a kanizsai és környéki lakosság *Bocskai István* felkelő csapataitól, melyek török pártfogás mellett Dunántúlt is hatalmukban tartották. Megtették ezek, hogy százával hozták az elrablott magyar fiúkat, templomi kegyzereket, drágaságokat a kanizsai várba és ott a töröknek eladták azokat. Török részről a budai basa, magyar részről gróf *Batthyány* Ferenc volt ekkor a békeszerződés szerint Kanizsa várának felügyelője. Batthyány sem tudta azonban megakadályozni a Bocskai-kurucok garázdálkodását. Utóda, *Zrinyi György* is hiába küldte jelentéseit a bécsi udvarhoz, amely mindegyre csak a zsitvai béke által megkötött kezére hivatkozott. A török pedig — érthetőleg — annyira kegyeibe fogadta a magyar nemzet egységét megbontó felkelőket, hogy amikor *Bethlen Gábor* negyedfélezer kurucát *Pázmány Péter* erős dunántúli befolyásának ellensúlyozására Nagykanizsa várába küldötte, a törökök testvéreként fogadták őket és kezükre jártak a kisebb, királyhű várak birtokáért folyt csatározásokban. A *vallási háborúság* ennek ellenére sem talált valami erős talajra Kanizsa vidékén. Egyrészt Bocskai katonáinak a felekezetek harcánál sokkal fontosabb teendőjük akadt a saját tarisznyáik megtöltése körül, másrészt a török is elég szigorúan intézte el az elvétve mégis csak felmerült vallási villongásokat. Bizonyosság erre a következő, 1652-ben Kanizsán kelt hivatalos török parancsolat:²⁾

»Mi Kanizsa vegh Várának fő fő Agáy, ti kik vattok Martjáncki polgárok kicsintől fogva nagik, ez levelünket látván, azt adgíuk tudástokra, hogy tj közületek levő tizenegy vagy tizenniolcz falubeli polgárok az egész vármegie pöczétes

¹⁾ Dr. Velics : Magyarországi török kincstári defterek, I. és II. kötet.

²⁾ Egyházashübükki *Dervarics* Kálmán közlése nyomán (Bátorfi : Adatok stb. 1877.).



levelével jütek ide, — megh értetük mindezt, hogy van az levél jrva, hogy minden ember az maga hütén megálion, kalvinista kalvinista predicatorot tartson, Luteránus Luteranost, és mindenki maga predicatoriának fizessen. Mi Kanizsay Agák azt helién hattunk, ha fejetek köll, egymás között szépen vesztegségben legyetek. avagy élietek, mert ha egymás közti háboruság esik, fejetekkel fizeítek. Luteranus Luteranusnak fizessen, ehhez tarczatok magatokat. Ha ez predikatorok az török Ispaya földöt etik, tüle fizessenek, ha fejetek köll, ehhez tarczatok magatokat.
költ Kanisán, 1652.

(Aláírás nélkül 11 pecséttel.)

E z a levél egyúttal bizonyosságul szolgál arra vonatkozólag is, hogy a kanizsai vila jetbe nemcsak a közvetlen környék, hanem Vas vármegye községei (Martyánc, Szentgotthárd, Körmend, Hidvég etc.) is beletartoztak.¹⁾

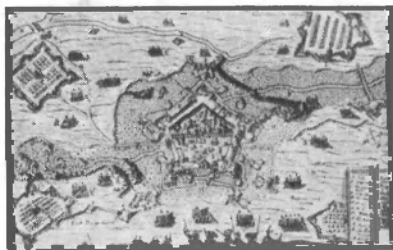
Kanizsa lassan főfészke lett a gyülevész elemekkel felszaporodott, rabló-expediciókra Ausztriába, Horvátországba is elkalandozó kurucoknak. 1652-ben a fiatal *Zrínyi Miklós, a költő* lett a kanizsai várkerület felügyelője, aki ekkor zalai főispán és (a kanizsai basán *gróf Batthyány Ádám* segítségével aratott diadala elismeréseül) horvát bán volt. Zrínyi Miklós türelme már nem terjedt olyan messzire, mint elődeié. Gyakran lecsapott a rabló török-kuruc hordákra, sőt amikor *Kanizsa vára 1658-ban egy villámcsapás okozta borzalmas tűzvész következtében porig leégett*, a vár kapui és hídjai is elpusztultak, a bástyákon sok ágyú a roppant hőségben megolvadt, a lőportorony pedig felrobbant, 500 török és a börtönökben sinylődő 300 keresztény rab elpusztult, — akkor Zrínyi érkezettnek látta az időt a vár visszavételére. Meg is szállta 6000 főnyi sereggel a vár környékét, de még mielőtt az ostromot megkezdhette volna, *a bécsi udvar szigorú ukázzal, megint csak a zsitvai békére hivatkozva* (amit pedig a török minden lépten-nyomon, minden skrupulus nélkül megszegett), *Zrínyi csapatait elparancsolta a kanizsai vár alól.* Zrínyi Miklós-nak csak annyi elégtétele maradt, hogy mikor a parancsot megkapta, *irtózatoss dühében kardját földhözvágta*, 1661-ben pedig saját költségén újra felépíttette — a kanizsai törökök igen nagy bosszúságára — a Zrínyiek ősi légrádi várát: Ujzerin-várat, ahonnét igen sok borsot tört a kanizsai basa, nemkülönben a Zrínyit vakon gyűlölő *Montecuccoli* és a többi bécsi »jóakarói« orra alá. Igy 1663. tavaszán az egyik, a zsitvai béke ellenére is zsákmányoló török csapattal harcba bocsátkozva, elfogta az egyik kanizsai agát is, ifjú feleségével együtt, kivel az aga ezt a rabló-expediciót választotta nászutazásul. A nászutas párért 60.000 tallér váltságdíjat fizettek a kanizsai törökök Zrínyi Miklós-nak. Máskor *jobbágnak öltözött Zrínyi Miklós* és úgy lopózkodott be a kanizsai várba, mintha környéki pór lenne, aki adót akar fizetni. Ezenközben mindent kikémlelt, amire szüksége volt, aztán monogrammos buzogányát bizonyosságul a várkapu belső szögletébe akasztva, ahogyan jött, úgy ki is jutott. Másnap mindezt levélben jelentette be a kanizsai beglerbégnek, egyúttal azonban a budai basának is. *Ali* beglerbéget nyomban el is helyezték Kanizsáról.

Egy ilyen kanizsai kirándulás majdnem az életébe került Zrínyi Miklós-nak.

¹⁾ Már *Istvánfy* Miklós, az egykorú történetíró is említést tesz ugyanerről.

1664. tavaszán 14—15 tiszttje kíséretében kémszemlére indult a vár alá. A török valahogyan nesztét vette a készülő látogatásnak és jóelőre 500 lovas spahit küldtek ki, akik biztos rejtekhelyükből Zrínyit és kíséretét nagy zajjal megtámadták. Zrínyi életét ekkor csak gyorslábú horvát paripája mentette meg. A támadók nagy zaját azonban meghallotta Zrínyinek a közelben portyázó 300 lovasa, ezek lóhalálában odavágtattak és a támadókat részint levagdalták, részint foglyul ejtették. A holtak között volt egy tetőtől-talpig vasba öltözött török óriás, a derekára tarka selyemből font kötél volt csavarva. A foglyok szerint ennek az óriásnak kellett volna a derekára csavart kötélén Zrínyi Miklóst a szultán elé vezetni. Ennyire biztosra vették ekkor a kanizsai törökök, hogy legnagyobb ellenségüknek vetett kelepcejük végre sikerülni fog.¹⁾

Kanizsa ostromára azonban csak 1664-ben került sor, amikor Zrínyi Miklós már legendás hősiességgel egymásután vívta vissza a töröktől a déli várak egész láncolatát, ezek közül Pécs is. A bécsi haditanács nem jó szemmel nézte Zrínyi Miklós hadvezéri működését s hogy a gyűlölt Zrínyi-család eme sarját minél sikeresebben féken tarthassák, a birodalmi hercegi címet is felajánlották a rettenthetetlen hősnak, amit azonban ez nem fogadott el, hanem *egyre Kanizsa ostromát sürgette Lipót császár előtt*. Március elején végre csapatokat bocsátottak Zrínyi rendelkezésére. Az összegyűlt, vagy 20.000 főnyi sereg Zerinvár alól április 28-án Kanizsa alá indult, ahol újabb csapatokkal bővült és a törökök előretolt gerendavárát elfoglalta. Ugyanekkor a szultán is útnak indított Konstantinápolyból 150 hajót, tömve élelemmel, lőszerral és katonával.



Kanizsa ostroma 1664-ben

A vár négy oldalát gróf *Hohenlohe* tábornok, *Zrínyi Miklós* és öccse, *Péter*, *Strozzi* altábornagy és a magyar urak bandériumai szállták meg. Az egyetértés a hadműveletekben csak addig tartott, amíg minden csapat elsáncolta magát. Ettől kezdve a kedvetlenül, *csupán császári óhajtsáknak engedve hadba vonult császári vezérek csak kerékkötői voltak Zrínyinek tervei véghezvitelében*. Hohenlohe Szentmiklósnál, tehát a mocsár és folyó bajcsai hídján túl táborozott, úgyhogy az összeköttetés vele teljesen hiányzott. A feneketlen mocsár ugyanis a várat Pölöskétől a Muráig három mérföld hosszúságban övezte. A mocsár két partja közt másképen, mint a korhadt bajcsai hídon keresztül, nem lehetett közlekedni. A grófnak egyébként sem feküdt a szíven Kanizsa visszavétele és épen azért — Zrínyi Miklósnak Lipót császárhoz írott levele szerint — *»a fű növése előtt«* nem is akarta az ostromot megkezdeni. Strozsinak a későbbi Zöldfa-kert helyén, a mai ferencrendi templom helyén és a Német-utca felső végének irányában volt egy-egy erős sánca. Ezekből lőtte a mai gőzmalom helyén állott várbástyákat. Zrínyi a mai zsidótemető helyén előretolt két lövegállásából ontotta a tüzet a várfalakra. A magyar főurak csapatai Récse irányából két lövegállásból szegezték ágyúikat a várnak. Hohenlohe ezalatt a mocsár áthidalását próbálgatta. El is készült nagysokára egy 250 lépés hosszú

¹⁾ Dr. Szukits Nándor : Kanizsai vár története (Bátorfi : Adatok Zalavármegye történetéhez. 1876).

és 4 lépés széles rőzse-út, de akkor aztán elfogyott a hídverő-anyag és a rőzse-töltésre helyezett útegeket is gyorsan vissza kellett vonni, mert erősen fenyegette őket az a veszedelem, hogy utastól, mindenestől elsüllyednek. A rossz időjárás, a koope-ráció hiánya, az idegen császári vezérek féltékenysége előre eldöntötte az ostrom sorsát. Zrínyi minden erőfeszítése, éjjel-nappali támadások hiába voltak : — amint a török felmentő sereg híre megérkezett, az egymásközt is acsarkodó, örökös panaszokkal tele vezérek Zrínyit a haditanácsban leszavazták és az elvonulás mellett döntöttek. Június 2-án hajnalban, amikor már csak pár napi kitartásra lett volna szükség, hogy a várórség megadja magát, *megettörtént az elvonulás.*

A következő hónap elején sikerült *Montecuccoli* ármánykodásának Uj-Zerin-várat is török kézre juttatni és ezzel a vak osztrák gyűlölet a Zrínyiek elleni bosszú művét teljessé tette. Zrínyi Miklós ettől kezdve hivatalosan is kegyvesztett lett és még ez év november 18-án, máig is tisztázatlan körülmények között, meghalt.



Plébániai szenteltvíz-tartó

Halálhírére, amit Bécsben is szívesen hallottak, a kanizsai törökök a vár összes ágyúit megszóllaltatták.

Zrínyi halála után Nagykanizsa körül megszűntek az öldöklő harcok, csupán zsákmányoló kirándulásokra indultak a török csapatok, amiben most már senki sem állta útjukat. Kanizsa *pasalik* volt, mely alá a pécsi, szigetvári és kanizsai szandzsákság tartozott.

1683-ban *Thököly Imre* fejedelem érkezett fényes kísérettel Kanizsára, itt tárgyalásokat folytatott a beglerbéggel, majd innét ment 150 díszmagyarba öltözött nemes magyar úr bandériumával tisztelegni az Eszék alá megérkezett *Kara Musztafa* nagyvezér elé, aki ezután 70.000 főnyi serege élén öt hetet töltött gondtalan mulatozásban a kanizsai vár falai között. A ferencrendiek templomában ma is szenteltvíztartó gyanánt szolgál Musztafa kanizsai fürdőszobájának »*Amali illa jetti Musztafa*« feliratú márványmedencés oszlopa, amelynek kis mosdómedencéje a *táncoló dervisek* szent alapítójának turbánját ábrázolja.

Musztafa Kanizsa várából indult Bécs megvételeére. Odáig el is foglalt vagy lerombolt vagy ötven várat, de a bécsi kudarc az életébe került : — a szultán *selyem-zsinórt* küldött a téli szállására Belgrádba vonult Musztafának.

KANIZSA FELSZABADÍTÁSA, A VÁR LEROMBOLÁSA

A török hatalma Musztafa bécsi kudarcától fogva megingott Magyarországon. Buda, Nándorfehérvár (Belgrád), Szigetvár, Székesfehérvár keresztény kézre kerültek. Amint egyre szűkebbre szorult a hurok, az új nagyvezér ajánlatot tett, hogy *átadja Nagy-Kanizsát, ha visszakapja Nándorfehérvárt.* A bécsi haditanács nem ment bele ebbe a cserébe, hanem a Kanizsa körül táborozó *Heiszter* és *Batthyány Ádám* tábornokokat utasította, hogy a várat körülvárva, teljesen vágják el a külvilágtól. Hogy a zár minél szorosabb legyen, Kanizsa alá rendelték *Zichy István* tábornokot és *Inkey János* ezredest is csapataikkal. A haditerv az volt, hogy

— mint Szigetvárt is — *véraldozat nélkül*, csupán kiéheztetéssel szerezzék vissza a töröktől. A kanizsai beglerbég, *Ibrahim Musztafa* azonban mindenre elszánva, válasza sem méltatta a vár feladását sürgető, török nyelven, — szabadon bocsátott török foglyokkal a várba juttatott kiáltványt, hanem lövetni kezdett az ostromlók állásai felé, melyek pedig kívül voltak a várágyúk lőtávolságán. A megszálló csapatok nem is viszonyozták a tüzelést, sőt a kisebb kirohanások alkalmával elfogott igazhitűeket is mindig vissza eresztették a várba, ellátva őket a megadásra buzdító kiáltványokkal. A körülfárás olyan tökéletes volt, hogy a szorongatott vársereg minden erőlködése ellenére még csak segítséget sem tudott kérni sehonnét. Pedig az őrség létszámán kívül az élelem is veszedelmesen fogyott, füveken, gyökereken éltek már és a fegyelmet az elégedetlenség erősen megbontotta. Már a közel 1000 keresztény foglyot is szabadon bocsátották az élelmikészletek kímélése szempontjából. A várórség egy utolsó, elkeseredett kirohanással még át akarta törni az ostrom-gyűrűt, hogy valahonnét segítséget hozzon, de a kísérlet véres fejjel omlott össze. Ibrahim, különösen mikor híre kelt egy tízezres keresztény segítőcsapat közeledésének, sürgősen tárgyalásokba bocsátkozott *Heiszter* tábornokkal a vár feladását illetőleg. Kétheti huza-vona után megjött Bécsből az aláírt szerződés, mellyel *Nagy-Kanizsa 90 esztendei török ura om alól felszabadulva, újból magyar kézre került*. Gróf *Batthyány Ádám* és gróf *Csáky* tábornokok vették át a töröktől a várnak háromsoros aranyláncra fűzött kulcsait. Az átadás ünnepélyes szertartásait a *Rácváros* egyik gyümölcsösében terített fényes ebéd fejezte be, melyen az átadásig 4000-ról 600 főre apadt várórség tisztjei és maga a beglerbég is a legkitünőbbben érezték magukat. Ebéd után 400 török, 800 magyar lovas fedezete mellett, máhás szekereik hosszú oszlopával elvonult Légrád felé, örökre búcsút mondván a kanizsai várnak. *Az őrség többi része, mintegy 200 török, itt maradt Kanizsán*, vallást és nevet változtattak és békés polgárai lettek a fajtájuktól olyan sokat zaklatott városnak. Az eltávozottak közül is nagyon sokan vittek magukkal kanizsai és környéki magyar lány feleséget és Kanizsán felcseperedett gyerekeket.

A várat leltár alapján vették át a kincstár részére. A leltár adataiból néhányat nem lesz érdektelen ide jegyeznünk :

Volt a török kivonulása után a kanizsai várban : ágyúszerszám (köztük néhány szakállas-ágyú) 279 darab, tűzhányómozsár (egy köztük 200 fontos) 35 darab, lőpor 277 mázsa, ón 1688 mázsa, kanóc 277 mázsa, bomba 200 darab, töltött granát 14.500 darab, üres granat 12.500 darab, muskéta 215 láda, pisztoly 12 láda, nyíl 13 láda, ágyúgolyó 40 fontos 13.256 darab, ágyúgolyó 76 fontos 11.600 darab, ágyúgolyó 24 fontos 32.800 darab, szekér és ágyútalp 356 darab, janicsár-puska 3486 darab, sínszeg 220.000 darab, új vas 2050 mázsa, font gyapot 2719 mázsa, homokzsák 1350 mázsa, kétélű bárd 2540 darab, muskéta 368 darab, emelőgép 52 darab, ólom 130 mázsa, puskaeső 2000 darab, 2¹/₂ fontos szakállaságyú 100 darab, puskagolyó 100 mázsa, olaj (terpentin, faolaj) 18 mázsa, kéneső 6 láda és 2 hordó, szurok, gyanta 5 láda és 5 hordó, salétrom 8 láda és 1 hordó, sörét 8 hordó.

A király gróf *Batthyány Ádám* nevezte ki Kanizsa teljhatalmú parancsnokává, aki nyomban hozzá is látott a vár kijavításához és a török uralom alatt hihetetlen mértékben összegyűlemlt szenny, piszok eltakarításához. Bécsben pedig *emlék-érmeket* verettek Kanizsa várának, a belőle kivonuló töröknek, a megalázkodó,

kiéhezett kutyának (Canissa, corrhudunum — ebheiy), az átadott várkulcsoknak, a páncélba öltözött, Victoria istenasszony szobrát és babérkoszorút tartó *Lipót* császárnak és *I. József*-nek képeivel.

Batthyány Ádám néhány év múlva lemondott a várparancsnokságról. A tiszta magyar katonaságot, a kuruc-időkre való tekintettel, elvitték a várból és egy *tiszta német bécsi ezredet telepítettek ide* helyettük. Batthyány utódjául *Perger Kristóf* ezredest nevezték ki várparancsnoknak. Ezekre az intézkedésekre azért volt nagy szüksége a bécsi udvarnak, mert a Dunántúlon is egyre nagyobb lett Rákóczi szűzmáriás lobogójának tábor. Minden perc veszedelmes meglepetéseket rejthetett a császári politikára nézve, amely Magyarország önálló államiságát teljes pusztulással fenyegette. A nagy viharokat átélte Kanizsa vára is erős fészke lehetett volna a kurucságnak és épen ezért, meg hogy a török ne tudja esetleg megegyezzen ennek az olyannyira fontos stratégiai pontnak elfoglalásával megvetni a lábát Dunántúlon, — ezért kellett Kanizsa várának magyar és török vérrrel írott dicsőséges mult után porba omlania. *Lipót császár* 1702-ben a kanizsai várat Székesfehérvár, Pápa, Veszprém, Szigetvár, Kiskomárom, Babocsa váraival együtt *földig romboltattat*.¹⁾



¹⁾ Kanizsa várának ős-történetéről és a török időkről szóló fejezet megírásában a szövegközben esetenként idézett forrásmunkákon kívül nagy segítségre voltak a következők: *Balogh János*: Nagy-Kanizsa Város és Vidékének Hadtörténelmi Multja (Nagykanizsa, 1897), *Bátorfi Lajos*: Adatok Zalamegye történetéhez I—IV. (Nagykanizsa, 1876—77), *Halis-Hoffmann*: Zalavármegyei évkönyv a milléniumra (Nagykanizsa, 1896), *Horváth Mihály*: Magyarország története (1871—3), *Istvánfy Miklós*: Magyarország története 1490-től 1683-ig, különböző hírlapok és folyóiratok különböző évfolyamaiban megjelent tanulmányok, cikkek, — magánosok és levéltárak tulajdonában lévő levelek, iratok és feljegyzések stb.



A HŰBÉRISÉG KORA



meddig csak a történelem ködös messzeségébe vissza tudunk tekinteni, azóta ez a város mindig öldöklő harcok középpontjában állott. Dél és kelet világhódító törekvéseinek kulcsa volt Nagykanizsa már akkor is, amikor ősnymaira bukkanunk és évszázadok viharainak mennykövei döngették kapuját egészen a XVII. század végéig. Mire azonban 1690-ben Nagykanizsa vára 90 évi török rabság után visszakerült magyar kézre, addigra hivatása betelt és megkezdődött sokat hányatott sorsának új, békés fejezete.

A béke természetesen csak relativ volt, mert rászakadt a városra rövidesen a hűbérkorszak és közel másfél évszázadon keresztül kellett elnyomatásban, idegen érdekek vazallusaként keserves harcot megküzdenie a mindennapi lélegzetért.

Ez a harc a fejlődés iramában annyira visszavetette a várost, hogy hatásaiba lépten-nyomon ütközik még a mai generáció is és mégannyi idő sem lesz talán elegendő ahhoz, hogy a helyzeti energiáinak megfelelő lendülettel az őt megillető helyre tudja magát felküzdeni a magyar városok sorában, ahol történelmi kényszerűséggel évszázadokon át csak a versenyben való lemaradás volt a sorsa.

NAGYKANIZSA »SZABAD KIRÁLYI« VÁROS

A török kivonulása után Nagykanizsát egy háromtagú királyi bizottság, mint szabad királyi várost (*ut Libera Regia Civitas*) átadta a város polgárságának.¹⁾ A *szabad királyi* cím természetesen ekkor sem kivételes közigazgatási jelleget, hanem csupán bizonyos kiváltságok megtartását jelentette, melyeket Nagykanizsa *szabad* polgársága, mint a szent koronához csatolt *királyi* birtokon élvezett. A történelmi cím azóta elkallódott.

Röviddel ezután a *császári kamara felmérte Nagykanizsa egész területét és holdanként egy arany vételár fejében eladta a város lakosságának*. A város ezzel

¹⁾ L. a város legrégebb megmaradt jegyzőkönyve az 1690 esztendőből, 1700 utáni első években, dátum (Városi Múzeum).

önállóságához jutott, lakossága adózó renddé tétetett. Ez, a városra nézve magas vételár és az évi adó jelentékeny bevételt biztosított a kincstárnak. A polgárság szabadsága és az épségben meghagyott privilégiumok azonban a kanizsaiaknak is megérték az áldozatot, különösen ha hozzászámítjuk még azt is, hogy *Lipót* császár rendeletére a vár bevétele után elszéledt, különféle nemzetiségű *katonák és rokkantak ingyen telkeket kaptak* és azokon építkezve, a város fejlődéséhez hozzájárultak, bár tagadhatatlan, hogy a városi lakosság nemzetiségi összetételét és társadalmi színvonalát felette kedvezőtlenül befolyásolták.

Mint hogy a város területe ilyenformán a város tulajdonát képezte, úrbéri szolgáltatásokat Nagykanizsa lakossága nem teljesített, polgárainak katonáskodniuk nem kellett, adót mindenki csak a saját személye után fizetett. Vámszedés, vásártartás joga a városé volt, úgyszintén a téglaegető, mészárszék és pékkemence felállítása is szabad volt. Vendégfogadó — bár a városnak megvolt ehhez is a joga — nem volt még ebben az időben, borát azonban mindenki szabadon árulhatta. Ez volt a privilégiumok egyik legfontosabbika, mert hiszen a szőlőkultúra ezidőtájt sokkal nagyobb és többetérő volt a kanizsai határban, mint napjainkban.

Valamikor malmai is voltak a városnak a Kanizsa-folyón, de *Senkendorfer* várparancsnok ezeket erőszakos úton elfoglalta. A város minden követ megmozgatott, hogy ezt a szép jövedelmet hajtó privilégiumát visszaszerezze, de eredménytelenül.

* * *

Amint a lerombolt várfalak felett otthont talált a béke, a romokon lassan kezdett kinőni Nagykanizsa: a város. Amilyen mértékben pusztultak a vár hatalmas bástyái, azonmód emelkedtek egymástán az új épületek, házsorok Kanizsa mai helyén. Mikor pedig *Lipót* császár uralkodása utolsó éveiben a katonaságot is kivonta a városból, ezzel Nagykanizsa elveszítette az eddigi, kizárólagosan stratégiai jelentőségét és megkezdte a békés polgárok közületének életét.

A vár lebontásával nemcsak a várfalak, hanem a várban állott épületek nagy része is áldozatul esett a megváltozott időknél. Legelőször rombolták le a karcsu minareteket és a félholdas dzsámiát, amit a törökök építettek a ferencrendiek szétdöntött temploma helyébe. Ezzel a város a török uralom alatt nyert jellegzetes képét úgyszólván egycsapásra elveszítette. A rombolásból kikerült téglanyagból, a városi polgárság által önként adott kézi- és fogatos munkával építtette újra *Perger* ezredes a ferencrendiek templomát és zárdáját. A várparancsnok a Német-utca és Kismémet-utca sarkán (ma Zárda-utca és Király-utca sarka) építtette fel emeletes palotáját. (Az erős, masszív épület ma is ott áll a régi postával szemközt és falai közt a Stefánia anya- és csecsemőgondozó intézete talált hajlékot magának. A ház egyik falában még nemrég is ott büszkélkedett egy beleépített 25 fontos török ágyúgolyó.) A váromladékból építtette fel új hajlékait a volt várbeli lakosság is.



Stefánia csecsemővédő

AZ ELSŐ URASÁGOK

1705-ben, az udvarnak tett szolgálatai fejében, potom pénzért *Grasics* báró kapta meg az elpusztított várat, azzal a feltétellel, hogy az óriási mennyiségű falmaradványokat el kell takaríttatnia. A nagy munkából *Grasics* csak annyit tudott beváltani, hogy a még fennálló faltömböket felrobbantatta és a romokból több házat építtetett a Király-utcában, a többit pedig azonmód otthagya. *Grasics* építtette az első kanizsai vendégfogadót a vár-téglákból, az akkori *postaház* mellett (a mai főúti uradalmi épületet). *Malek* pogányszentpéteri földesúr is ekkor költözött be a sokkal biztonságosabb város falai közé, ahol ugyancsak emeletes rezidenciát emeltetett. *Grasics* később, 1717-ben a kanizsai várat, vele hatalmas házat is (amit még ma is »vár«-nak hívnak) *Szapáry* (II.) István grófnak adta el, aki a »vár« utcafrontján több nagy házat építtetett, a volt *Grasics*-házat pedig egészében vendégfogadónak adta ki. Magának nagy könyvtára, híres ménese volt, vidám, tudós ember hírében állott, aki ezenkívül sok kanizsai menyecskének a fejét is elcsavarta.

A kanizsaiak földesuraikkal, kiket »uraság«-nak hívtak, korán megkezdtek a harcot jogaikban történt megrövidítésük miatt. Az »uraság« cím tulajdonképpen nem jelentett hűbéri jogot a kanizsai polgárok felett, mégis *Grasics* is, *Szapáry* is sokszor képzelték magukat a város hűbérurainak és eszerint is cselekedtek. 1717-ben fordultak először a kanizsai *purgerek* a királyhoz és alázatos instanciában védelmet kértek a *Grasicsok túlkapásai ellen*. Csak a neoacquistica szerint járó törvényes szabadságaik tiszteletben tartását kérték és — pecsétes papiroson legalább is — meg is kapták.



Fő-út, jobbról a hercegi »vár«

1721-ben a *Szapáryakkal* szemben hozott a megye szigorú dekrétumot, de azért a várúr »sok erőszakátellek« mégis csak kikényszerítette, hogy neki, mint földesúrnak, 700 forint évi árendát és tizedet¹⁾ fizessen a város, amelyik pedig összes földjeit egyszer már megvette a fiscustól.

A földesurakkal való folytonos háborúskodások okozták, hogy Nagykanizsa már 1739-ben, majd 1742-ben roppant erőfeszítéseket tett, hogy teljesen önálló város lehessen. A Bécsbe küldött deputációk ékesszólásánál azonban a földesurak befolyása mindig hathatósabb volt.

* * *

Míg a város szorgalmasan épült, addig megváltozott a közvetlen környék képe is. A hatalmas mocsáron át, ami a várost körülvette, Kis- és Nagykanizsa közé minden szekeres és gyalogos erő felhasználásával, emberfeletti munkával töltést húztak és azon szekérútát vertek. Hogy a víz szabadon átfolyhasson, a töltésen két hidat hagytak. Az első hidra vámsorompót állítottak, ahol minden átmenő

¹⁾ 1790. — június 8. városi jkv.

szekérnek, kivéve a kanizsaiakat, egy garast kellett fizetnie. Lassan-lassan a mocsarat is egyre inkább feltöltötték, magától is kiszáradt, úgyhogy egyre több darabot tudtak belőle gazdaságilag hasznos talajnak feltörni. A *berek* túlnyomó része azonban továbbra is nedves, bozótos, sásos terület maradt, tavasszal, ősszel vagy nagyobb esőzésekkor pedig az egész víz alá került.

A két városrészt összekötő út-töltés elvitte a város összes, *36.000 forint* készpénzét, amit még 500 forint kölcsönrel is meg kellett toldani, hogy a megkezdett hatalmas munkát ne kelljen abbahagyni.

A gyors iramban épülő, fejlődő város békesség kedvéért mindig igyekezett a végsőkig elmenni engedékenységekben földesuraival szemben. 1742-ben éppen ezen vesztette el keservesen szerzett vagyonának jelentékeny részét. Ezen az őszön ugyanis gróf *Szapáry* kérésére, akit különben jó, szíves embernek ismertek, a városbíró megengedte, hogy az uradalmi csikókat a város tulajdonát képező *leányvári réteken* legeltessék. A következő évben Szapáry utód nélkül elhalván, összes vagyonával együtt a leányvári ménesre, ezzel pedig a leányvári rétekre is, rátette kezét a kincstár, mondván, hogy ahol Szapáry-ménes legel, az csak Szapáry-birtok lehetett. A város tiltakozhatott, perelhetett, a magas kincstárat ez egyelőre nem engesztelte meg.

BATTHYÁNY NÁDOR MEGSZERZI NAGYKANIZSÁT

Gróf *Batthyány Lajos* nádor, *Mária Teréziától*, az 1690-ben Kanizsát felszabadító *Batthyány Ádám* érdemeinek elismeréséül, donációt szerzett az elhalt *Szapáry* összes birtokaira. *Petrikovics Magdolnának*, Szapáry gazdaasszonyának kezében volt ugyan egy végrendelet, mellyel volt gazdája a kanizsai birtokot őreá testálta, — de ezt a végrendeletet a kincstár nem ismerte el, amiért is a gazdaasszony jobbnak látta 24.500 forintért a vitás testamentumot átengedni a nádornak. Így lett 1743-ban a Batthyány-család (amely hercegi rangban ma is kanizsai kegyúr) ennek a városnak földesura.

A kanizsaiak csak örültek a változásnak, mert a hatalmas nádorispán protektorátusától remélték a fejlődés lerakott alapjainak az eddiginél is erősebb tempójú továbbépítését. Batthyány nádor pedig a személyéhez fűzött illetén várakozásokat igyekezett is ígérekkel biztosítani.

Legelőször is 1753-ban *úriszéket* hívott össze,¹⁾ megcitálta oda a városiakat és kihirdette előttük abbéli akaratát, hogy »a városbélieket in communi jobb statusban helyheztesse«, igazságos adóelosztást foganatosítson, saját törvényadta jogainak biztosítása mellett. A kanizsaiak persze hirtelenében megörültek a kecsegtető kilátásoknak, melyek a Szapáry alatt elvesztett jogaik visszaszerzésének reményét csillogtatták meg előttük és *siettek aláírni a szerződést*, amely körül azután sok évtizedes hűbér-perék dzsungele szövődött.

A kanizsaiaknak ugyanis rövidesen bőséges alkalmuk nyílt rájönni arra, hogy az új kontraktus alapján az uradalom felrúgta a város összes korábbi szer-

¹⁾ 1790 június 8. v. közgy. jkv., az országgyűléshez intézett memorandum.

zódéseit és féltve őrzött királyi privilégiumait. Új mezőgazdasági területeket foglalt el az uradalom, míg a városi lakosság nem tudott egy darab földet szerezni, amiből a mindennapi kenyeret kimunkálja. Emellett az eddigi tizedet most kilencedre emelték fel. Az uradalmi mézárszék védelmére tilos volt húst behozni a városba. A pécek és »városi sütőasszonyok« csak urasági gabonát süthettek. Bor egy csepp sem jöhetett be a városba. A szőlőjében termett borát sem hozhatta be senki, mert akinek a lakásán bort találtak, azt irgalmatlanul megbüntették. Akinek ingatlana volt, örökösen rettegésben élhetett, hogy mikor tetszik meg háza vagy fundusa az uradalom tisztartóinak, akik az uradalom vagy önmaguk céljainak megfelelő házat, telket, bárkié volt is az, egyszerűen felmérték, felbecsültették és tulajdosnának kifizették. Appelláta pedig nem volt. Hiába kellett mindenkinek jó pénzen beszereznie és az úriszék előtt bemutatnia a tulajdonjogot igazoló *házlevelet*, az erőszakos foglalások ellen az sem nyújtott menekvést. Aki nem tudta beszerezni és bemutatni ingatlan-levélet, annak házára, földjére, rétéjére az uradalom tette rá a kezét. Ilyenek pedig sokan voltak, hiszen a török idők, a tűzvészek (amelyek egymást érték), a kuruc-labanc világ (amikor nagyobb biztonság kedvéért a városi irattár jórészt Csáktornyára vitték és azóta is ott felejtették) az okmányok legnagyobb részét elpusztították, vagy a kanizsaiak számára hozzáférhetetlenné tették.

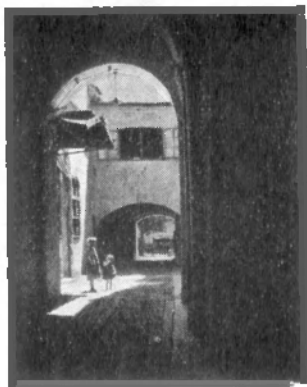
A városiaknak saját erdeikben is tilos volt a vadászat, ezzel szemben a város köteles volt az urasági vadászatokra korlátlan számban hajtókat állítani.

»A városi Magisztrátust pedig mindenekben úgy regulálta, mintha legelősször a *Mtgos Uraság* által egyedül annak kegyelméből *exigálhatóit volna*«. A bíraskodás jogát »amit a város fges *Camerális Administratiótól kapott*«, elvette s mintha nem is szabadváros, hanem jobbágyközség lett volna, az úriszékkel ületett törvényt.

A nádor hűbéruraságának idejében építették a hatalmas, szép uradalmi vendéglőt (a mai törvényszék épületét) az ú. n. *dombi-korcsma* helyére, a várromok anyagából. A piac-tér déli oldalán pedig és a mai Kazinczy-utcában (ma Hangyarak-tár) egy kisebb és egy nagyobb uradalmi *sörfőzőtelep* épült. Később Batthyány Lajos nádor 10.000 forintos alapítványt tett *gimnáziumépítésre*, amivel nevét legnagyobb jötevői között örökíti meg Nagykanizsa kultúrtörténete.

A nádor maga állandóan *Körmenden* lakott, így intézkedései kanizsai tisztjeinek információja és kezdeményezése alapján egyre szorosabbra vonták a hurkot a gyarapodás, fejlődés minden lehetőségétől elzárt Nagykanizsa körül. A nádor ugyan az elkeseredett polgárság folyamodására mindenkinek visszaadta az ingatlanát, de az ilyen fundusok után ettől kezdve *dézsma*t kellett fizetniük.

A város szabadságjogai körül így teljesen elmérgesedett a viszony a Batthyány-család, helyesebben az uradalom telhetetlen és vakbuzgóságukban sokszor ember-telen tisztjei és a városi purgerek között. A lakosság nem tudott belenyugodni abba, hogy mefosztották legrégebb jogai gyakorlásától és ezzel a várost és a szegény népet sok jövedelmi forrásától.



Régi kapualj

Csak természetes ilyen körülmények között, hogy a város energiáinak — azt lehet mondani: teljes komplexumát a szabadságáért folytatott harc foglalta le. Hiába volt azonban minden instancia, amelyek pedig minden alkalommal sok száz forintjába kerültek a városnak, amíg Bécsbe, Budára, Pozsonyba kocsikáztak azokkal a város deputátusai.

AZ 1773. ÉVI SZERZŐDÉS

1766-ban magához a királyhoz fordult kérésével Nagykanizsa lakossága. A király utasította is a vármegyét a panaszok kivizsgálására, de a hosszú processzus Kanizsának semmit sem eredményezett. A város ekkor az ítélet revíziójáért folyamodott a királyhoz. 1768-ban a revíziós eljárás is befejeződött és az 1753. évi szerződést megsemmisítette. A pörben tehát Kanizsa lett a győztes. Csakhogy a királyi döntés végrehajtására *Brunczwick* Antal kir. kommisszáriust küldték le Kanizsára, aki azonban »a dolognak egészben végire nem járt«, miért is a város könyörgésére 1773-ban egy másik kir. kommisszárius, *galanthai Balogh László* érkezett meg Kanizsa városába. Ekkor már *Batthyány Ádám Vencel* tábornagy volt a város ura, aki 1765-ben vette át a kanizsai dominiumot. Balogh



Jellegzetes udvarrészlet a régi Kanizsából

kommisszárius az urasági portán, a »vár«-ban ütötte fel szállását. Ide hívatta össze a városi lakosság 24 küldöttjét¹⁾ és »városunk pötsétjét előbb elvételven, veréssel és tömlőt fenyegetéssel« új árenda-levelet íratott alá, amely az eddigiéknél is súlyosabb terheket szabott azokért az engedményekért, amiket *Csepreghy Mihály* tiszttartó, az uraság plenipotenciáriusa tett. A »vár« körül izgatottan várakozó tömeg vérmes reményeit egy-kettőre lelohasztotta, az elkeseredés dühét pedig a pattanásig feszítette, amikor a 24-ek, a szerződés aláírása után kibocsáttatván a »vár« boltíves kapuja alól, elmondták, hogyan és mire kellett adniuk az aláírásukat. A felbőszült purgerség húsz szekéren utána iramodott a királyi biztos négylovas hintájának és kergették egészen Hahótig, de szerencsére — már t. i. Balogh kommisszárius szerencséjére — nem tudták utolérni.

Az új szerződés²⁾ szerint, amely 1773. március 23-án kelt, Kanizsa mezőváros évi 1600 forint árendát köteles fizetni az uradalom pénztárába, a város és a határ összes haszonvételeiért. Az árendát a ház- és telektulajdonosokra veti ki a város. Nehogy pedig az uraság valamiképpen rövidséget szenvedjen, azt is szerződésbe foglalták, hogy »meghíteztetett Mathematicus«-sal újra felméretik az egész határt, a *fundus-könyvben* (a mai telekkönyv őse, ami az ezidőbeli magisztratuális protocollumok mellé csatolva, megtalálható) eddig fel nem vett külső fundusokat is. *Ingatlan adás-vétele ezután az uradalom hozzájárulása nélkül nem történhetett.*

¹⁾ Halis István: Mozaik.

²⁾ A magisztrátus 1773. évi jegyzőkönyve.

Eddig két nap robotot kellett a zsellérnek lerónia, ezután 20 krajcár évi cenzus volt kötelező koldusok kivételével mindenkire. A cenzusért a nemfizető házigazdáját is felelősségre lehetett vonni. *A zsidók és görögök* (majdnem mindannyian kereskedők) *cenzust nem fizettek*. Viszont ezeknek éppen ezért tilos volt a legeltetés, amiből senkinek sem jutott valami bőven, mert pl. kereskedésre szánt marhát senkinek sem szabadott legeltetni, ezt a jogot kizárólag maguknak tartották fenn az uradalom tisztjei. A sertésfalkát makkoltatás végett az erdőre hajtani tilos volt. Annyit engedtek meg csupán, hogy a városi lakosok egyenként kihajthatták sertéseiket az erdőszélre. A vesszővágást, faizást szabadon hagyta a szerződés a városbéliek számára, el nem mulasztván azonban ezért külön *évi 400 rénes forint* kikötését az árendán felül. Az irtásföldek után éppen úgy meg kellett fizetni az évi »25 pénzt« és kilencedet, mint a rétek után. Szigorú paragrafus állította továbbra is életbe a tilalmat, hogy *senki a házában bort nem tarthat, el nem adhat*. Szőlőjárás idején az urasági hajdúk lesbe álltak a hegyekbe vezető utak mentén és amelyik polgárnál a pincéből hazatérőben bort találtak, attól elszedték s még örülhetett, ha verés nélkül szabadulhatott a poroszlók kezéből.¹⁾ Roppant súlyosan érintette ez a tilalom a kanizsaiakat, kiknek igen tekintélyes szőlőbirtokaik voltak a környékben és így saját termésű boraiknak még a fogyasztásában is akadályozva voltak, a borértékesítés meg szinte lehetetlenség számba ment. Nagysok könyörgésre tudott a város annyi engedményt kieszközölni, hogy a kanizsai szőlőbirtokosok *egy fertályesztendeig, szent Mihály napjától karácsony estéig* fogyaszthatták és árulhatták a kanizsai szőlőhegyek levét.



Jellegzetes régi udvarrészlet

* * *

A város ezután is hiába mozgatott meg minden követ: a kamarával kötött szerződést, nem tudta felmutatni. 1779-ben ugyanis *leégett a városháza* és irattárában elhamvadt, vagy a Körmentre került a hűbéres viszonyra vonatkozó sok egyéb okmánnyal együtt, Kanizsa számára elveszett ez a szerződés is.

Az urasághoz hiába fordult a város sokrendbéli folyamodásokkal. Az uraság maga valószínűleg el sem olvasta a hozzá írt könyörgő leveleket, meg bizonyára a kiskirályságukat féltő tiszttartók előrelátása sem engedte az alázatos instanciákat a földesúr kezébe kerülni, mert különben lehetetlen, hogy meg ne lágyult volna a szíve, mikor a legkeservesebb sínylődés napjaiban is »... *szívünk nagy fájdalommal... kezeit s lábait csókolván*«, újesztendei jókívánságok özönét zúdítja a városi magisztrátus a méltóságos gróf elé, a hozzája írott levélben, el nem mulasztva *slábáihoz borulván*«, kérni új szerződést.²⁾

Megpróbáltak a kanizsaiak *II. Lipóthoz* is folyamodni, de ez sem járt eredménnyel.

¹⁾ 1790. IV. 6. v. jkv. ²⁾ 1781. évi városi jkv. az 1750. és köv. évek protoc.

Az egyszer már megnyert, de egy (az 1773. évi szerződés közbeiktatásával) végre nem hajtott ítéletben megfenneklett per nem sok jóval kecsgetetett. 1787. karácsonya előtt megérkezett a »Fges Tanáts« határozata a város pörében, amire a következő február 1-én »Kanisa Várossának Mgrussa, Polgári és Vállasztott Községe« megtette kifogásait. »Ad I-um. Addig is, míg ezen Kanisai helynek Királyi Város nevet dítőségessen Országló Fejedelmüinktől alázatosan teendő esedezései után ezen Városiak nyerhetnek, könyörögnek, hogy ezen szavak mennyenek a Contractusban: Szabad Privilegiált Város annyibul, hogy a többi Contractuális Helyektül különböztessek és produkáltatott sok régi Levelekk erejével, melyekben Szabad Királyi Városnak tartatott Kanisa, leg alább benne lakók Civiseknek tartassanak.«¹⁾

1787-ben terjedelmes memorandumot szerkesztettek »szegény szolgálai Kanisai várossának Magisztrátussa, Purgeri és választott Kössége«²⁾ A 16 oldalas panaszíratot a neoacquistica commissiohoz címezték és panaszaik feltárása mellett kimutatták, hogy Lipót császár Kanizsát »az Országnak negyedik státusi közé helyeztette«, így eme, elejétől fogva szabad városban urbáriumnak helye nincs. A panaszokból kitűnik, hogy sanyarú sorsa lehetett ebben az időben a kanizsai polgároknak. Az uraság, II. Batthyány Lajos gróf tiszttartói fejőstehénnek nézték csak a várost és lakosságát. Semmiféle jogot nem respektáltak és embertelen bánásmódtól sem riadtak vissza.

Habár Nagy-Kanizsa vásárain — mint más szabad városokban — királytól kapott jog alapján »mindenféle vásári Produktumoknak elárulhatása szabad« volt, most mégis a földesúri monopóliumok a város gazdasági fejlődését teljesen megbénították. (Részint ennek tudható be, hogy Tomka Szászky János földrajzában csak ennyi jutott Nagykanizsának: »Canischa, Canisa, munitio, propugnaculis validis et aggeribus olim communita, Stiriaequae defendendae obiecta, post annum 1702. iussu Leopoldi Imperatoris oris aequata fuerat, quo in oppidum ignobile degeneravit.«³⁾

Uj szőlőt egyáltalán nem engedtek telepíteni. Látóhegyet elcserélte az uradalom Festetics Kristóffal, így a legtöbbet érő kanizsai szőlőhegy a kanizsai határból somogyi birtokos kezébe került. A berekben legeltetni, sást, nádat kaszálni tilos volt. A gubacs-szedés jogát, amiből pedig a városnak évente tekintélyes jövedelme volt, egyszerűen »kiárendálták«. A »Fges Királyi Cameralis Instruksiók« ellenére az árenda mellé dézsmát is kellett fizetni és azt — még a raj-méhekből is — a lakosságnak kellett behordania. A boltosokon évi 40 forint cenzust hajtottak be, amit akkor is meg kellett fizetniük, ha saját házukban volt az üzletük. Uj mészárszéket, vendéglőt, tégláégetőt, pékséget senki fel nem állíthatott.⁴⁾

Csak természetes, hogy az uradalom és a város között a perek légioja keletkezett, — mire az egyiknek vége szakadt volna, az uradalmi tisztek telhetetlensége és a városiak makacssága kettőről gondoskodott helyette.

A lakosság minden útát és módot megragadott, hogy megvédje amugy is igen csekélyre redukálódott jogait. Ha másként nem bírtak a rájuk halmozott terhek alól szabadulni, saját maguknak tettek igazságot, úgy hogy egyszerűen nem fizették a fizetnivalókat és nem respektálták a tilalmakat. Mert önérzetes, nyakas

¹⁾ Az 1750. és köv. évek közgy. protocoll. (1788). ²⁾ »Zala« 1912. évf. ³⁾ T. Szászky »Geografia Pars II.« (Landerer. Pozsony, 1777.). ⁴⁾ 1799. aug. 23. és 24. v. fv.

nép volt a purger is, nem egykönnyen lehetett behajtani őket az urbáriális igába. Az uradalmi emberek és polgárok között nem egyszer került parázs verekedésre a sor, amikor a már egyébként csendes vérű, de érdekeit annál szívósabban védelő purgerekben is felfortyant az enyém-tiéd virtusa.

UJABB PEREK A FELSZABADÍTÁS ÉS A BEREK KÖRÜL

Amíg a *contractuális* pör egyfelől a város felszabadításáért folyt, addig késhyig menő harcot folytatott a város és az uradalom, ugyanennek a pörnek hatalmasra dagadt mellékágaként — a két városrész között elterülő földek, a *berek* birtokáért. A várat övezett mocsárból ez a terület önként kínálkozott mezőgazdasági haszonvételre. A város is, az uradalom is jól tudta, hogy rendszeres árkolás segítségével aránylag könnyen és olcsón lehetne ezt a jelentékeny földarabot kiszáritani s így várható jövedelméhez képest csekély áldozattal szántóföldi művelésre gyümölcsöztetni. Minthogy azonban az uraságnak »az 1743-dik esztendőbeli *Cameralis Conscriptio* szerint csak 30 szekér szénát termő Rétyye volt a Berekbe és az is a Városnak Várhelyi Rét nevü részébül szakasztott ki«, — a város ősi juss szerint a berek egész területére jogot tartott. Az uradalom viszont keveset törődött az ősi jussal, hanem egymásután tette rá kezét a berki földek hasznavehető részeire.¹⁾

Igy a város hamarosan pörbe keveredett az uradalommal a berek tulajdonjogáért is. 1787-ben²⁾ régebbi szerződéseire hivatkozva írta a megyéhez intézett folyamodásában, hogy a vitás terület a városhoz tartozik, soha az uraságé nem volt, mert hiszen »a város ezen Berektül és Kanisának egész Határjátul árendázott«. Az 1788. júliusi »fölséges királyi parantsolat« így intézkedik: »... ha némely el hagyott Berkeket és Sürüket valaki haszon vételre fordítani szándékozik, megkínálván előbb az Birtokost, ha az nem akarna kiszáritani, magát a ki száritás végett jelenendőnek haszon vételül örökre által adassanak és 20 Esztendő után *Contributio* alá véssenek«. Eme királyi parancs alapján írta 1789. decemberében Nagy-Kanizsa a vármegyéhez: »... mi ezen Kanisai Bereknek ki száritását mult 1788-ik Esztendőben az provocált parantsolat . . . szerint magunkra válloltuk és tovább is vállolluk, magunknak specialiter reserválluk«. Ekkor azonban a földesúr már elhatározta, hogy 1790-ben megkezdi a berek árkoltatását, amihez 1788. telén meg is tette az előkészületeket, nem sokat törődve a pörrel, amely — jól tudták azt a Batthyány-ak — addig fog húzódni, amíg mégis csak nekik terem a kanizsai berek. Ezért nem is hagyták abba a berek »meg meczését«, bárhogyan kérte is a város, hogy várjanak vele a pör eldőltségig.

Az 1787. évi instanciát³⁾ felszerelte a magisztrátus mindenféle újabban megszerzett *bizonyosság-levelekkel*. Költséget nem sajnálva, új bizonyítékokat szereztek és ezekkel felfegyverkezve kérték, hogy a királyi revízióval egyszer mármegnyert, de végre azóta sem hajtott pört újra vegyék tárgyalás alá. Elképzelhető a kanizsaiak rémülete, amikor beadványukra azt a választ kapták a helytartótanács-

¹⁾ 1795. évi v. jkv. 343. és köv. old. ²⁾ 1879. XII. 12. v. jkv.-ben a megyéhez intézett folyamodás. ³⁾ 1790. VI. 8. v. kgy. jkv.

tól, hogy a pör korábbi aktáinak nyoma veszett. Kétségbeesve látta ekkor Nagykanizsa, hogy történelmi és emberi igazságánál sokkal hatalmasabb erővel került szembe, amely most egy csapásra megsemmisítette az évtizedeken át roppant költséggel folytatott pör legfontosabb bizonyítékait, az óriási akta-csomóval együtt sokezer ember utolsó reményégeit is.

De Kanizsa nem adta fel a harcot. Még ebben az évben megindult az új pör, amely a megyének az uraság részére hajló ítéletével 1789. augusztusában ment fel a helytartótanácsához, ahol megint csak az uraságnak adhattak igazat, mert 1797. decemberében a város bécsi agense útján az ítélet felülvizsgálását sürgeti. Ugyanekkor *Borosnyay György*, Nagykanizsa budai ügyvédje, a táblához intézett ama kérvények elintézését szorgolja, melyekben a kanizsaiak régi jogaik megerősítését kérték, »*hogy Mgos Urasságh a Praeses és Assessorok választásában gátlást ne tehessen.*»¹⁾

Hiába volt Nagykanizsa minden erőfeszítése. A pör eldőlt és abban Kanizsa maradt alul az urasággal szemben.

Harminc esztendei meddő és költséges pörlekedés után most más módon próbálkozott Nagykanizsa. 1790-ben memorandumot intézett az országgyűléshez és attól kérte a szabad királyi város címet, vagyis a hűbéruraság alól való felszabadítást, ezzel kapcsolatban a berek ügyének tisztázását. A diétára, »*noha kedvetlenül*«, el is ment a küldöttség, amely azonban vissza is jött anélkül, hogy akár csak biztatást is kapott volna Nagykanizsa ügyének kedvező elintézésére.²⁾ Odafenn egyre csak az urasággal való békés megegyezést hajtogatták a kanizsaiaknak, ami azonban újabb roppant terhek vállalása árán lett volna csak lehetséges

KÍSÉRLETEK A MEGEGYEZÉS ÚTJÁN VALÓ MEGVÁLTÁSRA

Az elkeseredés annyira felgyülemlett ekkor már a kanizsaiakban, hogy inkább akármilyen terheket is vállaltak volna, csak a város szabadságát visszakapják. A község-gyűlésen az országgyűlésről visszatért deputáció jelentésének »*elolvastása után az egész község föl kiáltott, hogy akár mi móddal lehet a Várost Földes Uri hatalomtul és pörlekedésektül meg menteni, el ne mulasztassék, ki-ki kötelezvéen magára esendő summának meg szerzése és kifizetésére*«. Abéli reményeiket, hogy II. Józseftől »*a mezző városnak királyi Városi nevet és prorogativákat*« szerezzenek, az eddigi eredménytelenség teljesen lehűtötte, úgy hogy elhatározták: új tárgyalásokat fognak kezdeni a földesúrral olyan irányban, hogy bizonyos váltságdíj lefizetése ellenében Nagykanizsa megválthassa magát a hűbéruraság alól.³⁾

A megegyezésre irányuló tárgyalások eredménytelensége után a város új deputációt küldött Bécsbe, hogy a helytartótanácsot is meggyőzzék most már a békés megoldás lehetetlenségéről s egyidejűleg kérik a király intézkedését a pör megújítására. Ez a deputáció két emberből állott. *Nemes és vitélő Farkas László*, valamint az egész pörnek alapos ismerője, *Kiss István* városi nótárius csikorgó téli időben forspontoztak el Bécsbe, II. Lipót elébe, valamint Pozsonyba, a gyűlésező

¹⁾ 1750 és köv. évek protocollumai. ²⁾ 1790. VIII. 6. v. kgy. jkv. ³⁾ 1790. VIII. 6. kgy. jkv.

rendek és karok elé, hogy a város felszabadítását, ha pedig ez még most sem volna lehetséges, a pör revízióját, minden esetre pedig a berek zavartalan bírhatásának szankcionálását kieszközöljék. Ugyanekkor a város átírt a többi városokhoz és a megyékhez is, hogy igazságos ügyében támogató állásfoglalásukat kérje.¹⁾

A király 1791. február 3-án »egyfertály óráig« tartó magánkihallgatáson fogadta Nagykanizsa küldötteit.²⁾ Meg is ígérte, hogy a *Batthány-iaknak a Bánátban vagy Bácskában fekvő valamelyik kincstári birtokból kárpótlást fog adni*, ha azok hajlandók lesznek lemondani kanizsai hűbéri jogaikról.

Több nehézsavú embernél is jártak a kanizsai deputátusok. Bécsi tartózkodásuk alatt meg is rakodtak ígéretekkel és kivitték, hogy a kancellária február 10-re kitűzte Kanizsa pörének tárgyalását. Ezeket elvégezve, a jégzajlás legkeményebb napjaiban, életveszedelmek között átkeltek a Dunán, hogy Kanizsa ügyét az országgyűlésen is ellássák minden elnyerhető alátámasztással. Ment Pozsonyban is minden, mint a karikacsapás. Mire onnét újra visszatértek Bécsbe, a beavatottak már sorra gratuláltak nekik azzal, hogy Nagykanizsa felszabadításának ügye kedvező elintézészt nyert. Igen nagy volt az öröm Kanizsán a küldöttek megérkezése után és — igen korai.

* * *

Amíg mindezek esztendőkön át húzódtak, mit tehettek mást a kanizsaiak? — nem tartottak be semmiféle szerződést. A régi szabadságjogok közül ekkorra már csak a vámszedés joga maradt meg a város tulajdonában.³⁾ Egy ízben ezt is eltiltotta ugyan a megye, de azért az egy garasokat csak szedték tovább minden nem kanizsai terhes-szekér után. A megye akárhányszor letiltotta, mindig hasztalan volt. Végre is a megyei respektuson esett csorbáért maga *Oszterhuber* alispán vett retorziót, amikor eljött Kanizsára és a *kiskanizsai út vámos-hídját személyes jelenlétében szétszedette, a vámsorompót összetörette*. Ekkor csakugyan megszűnt a vámszedés, de — a közlekedéssel együtt. Később, hosszú instanciázások után, a megye megengedte ugyan a híd helyreállítását, de természetesen vámszedési jog nélkül.

Három év múlva *Batthyány Ádám 500 forint örökárért* megvette a várostól a vámszedési jogot. A megyének ekkor már nem volt kifogása a vámsorompó felállítására ellen. Annál több baja volt vele a polgárságnak, amely nem egy verekedést rögtönzött az ominózus helyen, amíg az uradalom emberei a sorompógerendákat ácsolták. A város is megmozdult, mert az uradalmi tisztség az eddigi egy garas helyett 3 garas vámot szedetett szekerenként. Ment a deputáció Bécsbe, *Ferenc* császárhoz, aki megígérte ugyan, hogy a kanizsaiak minden bajával együtt ezt is orvosolni fogja, de az ígéret, mint annyi más, csak ígéret maradt. Az uraság pedig sohasem tartózkodva Nagykanizsán, legtöbbször csak tisztjei információiból tudta, hogy mi fáj a kanizsaiaknak. Ezek az információk természetesen mindig bőséggben voltak, de mindig olyan értelemben, hogy az uradalmi tiszték kiskirályságának abból kára ne legyen. Így tartotta magát az uradalom részéről az az elv, hogy *Nagykanizsa éppen olyan jobbágya a Batthyány-családnak, mint akár Sormás*, csupán azzal a különbséggel, hogy Sormás ledolgozza, Kanizsa pedig meg-

¹⁾ 1790. XII. 10. v. kgy. jkv. ²⁾ 1791 II. 22. v. kgy. jkv. ³⁾ Halis István: Színes Mozaik.

váltja a robotot, de már például a *pálca* (*deres*) joga mindkettőben egyaránt megilleti a földesurat.

Eszközökben nem voltak válogatósak az uraság tisztjei. A Nagy- és Kiskanizsa között úgy látszik elejétől fogva fennállott antagonizmust is felhasználták céljaik elérésére. 1791. őszén megdolgozták a Nagykanizsa ellen könnyűszerrel csatarendbe állítható kiskanizsaiakat és bebeszéltek azoknak, hogy a város felszabadítása esetén valamennyien »a Magyar utzaiak jobbágyai« lesznek. A kiskanizsaiak ettől annyira megijedtek, hogy hajlandónak mutatkoztak *mindannyian aláírni egy instanciát* és azt benyújtani a herceghez, kérve őt, hogy a nagykanizsaiak megváltási, illetve felszabadítási törekvéseit ne honorálja, hanem *maradjon meg minden ügy, ahogyan eddig is volt*. Csak a városi magisztrátusnak a tizenkettedik órában érkezett beavatkozása hiúsította meg eme különös kérelem előterjesztését.¹⁾

Legfőbb fegyverük volt az uradalmi tiszteknek a várossal szemben az uradalomnak az a joga, hogy az évenkénti városi tisztújításon kandidálási joga volt és a neki nem tetsző emberek megválasztását mindig meg tudta akadályozni. A városi számadások is az uradalom ellenőrzése alá tartoztak.

Az 1791-ik évi előjárósági választások alkalmával történt, hogy a tisztújító közgyűlésen presideáló *Soós Pál* uradalmi fiskális nem jelölte újra a lelépő bírót, ámbar törvényes szokás szerint a 3 bírójelölt közül az egyik mindig a lelépő bíró volt. A község viszont »zajosan ragaszkodott« eddig volt bírója, *Hegedüs Antal* jelöltetéséhez. Kijelentették, hogy addig nem választanak, amíg Hegedüs nincs a kandidáltak között. A fiskális erre egyszerűen kikiáltotta bírónak *Simontsits Mátyást* és eltávozott a városházáról. Ment utána a deputáció, kérlelték, könyörögtek a kanizsaiak — hiába. Fogták ekkor magukat a városiak, tovább folytatták a gyűlést s ők meg a 4 nyelvet szóban és írásban bíró jelöltjüket, Hegedüst mondták ki egyhangulag bírónak. Már most, az uradalom *Simontsitsot* tartotta bírónak, hozzá is intézett minden hivatalos írást, ügyet. *Simontsits* viszont azt vallotta, hogy ilyenformán ő nem érzi magát bírónak és nem is vállalja a tisztséget. *Soós Pál* fiskális a helyzetet úgy igyekezett megmenteni, hogy »összehívta az Zsidókat, Mészárosokat és Kortsmárosokat, hogy eöket (Hegedüst) a Város Birájának ne esmérnék«. Hegedüs látva, hogy az ő személye az ütközőpont, tisztségét »zenebonáknak elejét veendő« — letette. Új deputációzás, új levelezés és új — sikertelenség után lemondott az egész városi magisztrátus. Ekkor már magához az urasághoz és az alispánhoz fordult a város segítségért, aminek meg is lett az eredménye annyiban, hogy a megye rendeletére *Vörös Zsigmond* főszolgabíró ideiglenesen *Hegedüs Antalt*, a kanizsaiak jelöltjét nevezte ki a város birájává.²⁾ Ilyenformán Hegedüs volt az első, aki a városi autonómiában nem a polgárságtól, hanem felsőbb intézkedéssel kapta mandátumát.

* * *

II. *Lipót* halála után a kanizsaiak siettek kérelmükkel az új király elé. Ugyanazt a két urat, *Farkas Lászlót* és a nótáriust menesztették fel Bécsbe,³⁾ ahol gróf *Majláth József*, a bécsi kamara helyettes elnöke biztatta őket, hogy bízzák csak egészen nyugodtan Kanizsa felszabadításának ügyét a királyra és ne is költségeskedjenek

¹⁾ 1791. : X. 16. v. előlj. jkv. ²⁾ 1791. évi 1. jkv. ³⁾ 1792. IV. 13. és V. 14. v. előlj. jkv.

annyit a pörre és utazásokra, mert a kancellária ügyis megtett már mindent a város felszabadítására, a király pedig szívesen látja Nagykanizsa törekvéseit, minden attól függ csupán, hogy a Batthyány-család rááll-e a kincstár által már megajánlott birtokcserére.

A deputátusokat az uralkodó valóban kitüntető szívelyességgel fogadta. A kanizsaiak kérvényét Ferenc király nem szignálta ugyan, de »*Agens Ur* (Nagykanizsa város bécsi ügyvédje) észre vette, hogy aztat körmével megjegyezte«. A királynak ez a körömvonása igen nagy és erős bizakodást ébresztett a kanizsaiakban. Csakhogy még ez az öröm sem lehetett az igazi. Még ez év (1792.) augusztusában a kancellária Nagykanizsa urbaniális pörében olyan »végső határozatot« hozott, amely még a »*Balogianus Contractus*«-nál (1773.) is rosszabb helyzetet teremtett volna. Az elkeseredett kanizsai előljáróság Géber Györgyöt és Kiss István jegyzőt küldte fel Bécsbe, kiknek sikerült annyit kivívniuk, hogy a királyi végzést az ellene beadott panaszok felülvizsgálatáig *felfüggesztették*.¹⁾ Decemberre már megjött a »*királyi resolutio*«, amely szerint »*Őfelsége aequivalenst ajánlott Batthyánnak, de kívánsága szerint nem adhatván, a város kérését nem teljesítheti*«. ²⁾

Ferenc király jóindulata is hajótörést szenvedett tehát a kanizsai földesurak hajthatatlanságán.

* * *

A hűbér-pör ezután jó időre elpihent. Szaniszló István, az uraság fiskálisa lejött még Nagykanizsára, hogy megtegye reflexióit az utolsó királyi végzésre, a város is benyújtotta észrevételeit³⁾, de ezek már elsüllyedtek az ügy fölé szorgalmasan teregetett feledésben. A mindenek ellenére is büszkén használt »*Kanizsa privileg. mezző város*« cím puszta címmé zsugorodott, a purger-önérzettel együtt, amely belefásulva a fölébe nehezedeő hatalom ellen folytatott meddő küzdelembe, most már abban látta harcának fő célját, hogy legalább a veszett fejsze nyelét, a *berekföldeket megmentse a maga számára*.

1793. június 25-én »*rendeltetett, hogy ahol szükséges, a Város Réttjeiben Canálisok meczetessenek s bédöltek ki tisztogattassanak*«. ⁴⁾ A városi magisztrátusnak ez a rendelete sem ért többet, mint az 1791. évi »*királyi parantsolat*«. ⁵⁾ 1791-ben ugyanis az uradalom úgy nyilatkozott, hogy lecsapoltatja az egész berket »és így aztat a városiak tellyes kirekesztésével magáévá fogja tenni«. Erre a proklamációra érkezett a királyi ukáz, amely az uraságot eltiltotta a berekben való további foglalásoktól. Az úriszék azonban nem fogta fel ilyen szigorúan a kanizsaiak keserves berekpörét. »*A városnak mind a Contractuális, mind a berek eránt folyó Processussai már régen concludáltatván, tsak azért nem vétetnének végső megvizsgálás alá az Ur Széken, hogy a hosszas hallgatás közben a Bereken a Mgos Uraság Tisztsége újabb foglalásokat tehessen*«. ⁶⁾ Falra borsó volt a városnak a megyéhez intézett minden sürgető kérvénye is ilyenformán. 1795-ben is, amikor a berek-pör már egyre nagyobbra dagadt, az urasági tiszték nyugodt lélekkel folytatták az irtásokat, metszéseket a berekben, mintha csak tudták volna, hogy úgysem másnak törik eke alá a földet. »*Minden igyekezete az feő Méltóságú Uraságnak oda tzélozna hogy . . . a fenn forgó Processus mennél tovább lehet halladjon és örökössé váljon, az alatt pedig a M. Uraság*

¹⁾ 1792. VIII. 24. előlj. jkv. ²⁾ 1792. XII. 21. v. jkv. ³⁾ 1793. III. 31. v. jkv. ⁴⁾ 1793. VI. 25. v. jkv. ⁵⁾ 1795. v. jkv. 343. és köv. old. ⁶⁾ 1794. 365. jkv.

magát a Berek birtokába helyheztesse». Olyan tisztán látta ezt a város, hogy¹⁾ maga is teljes erővel nekilátott a berek lecsapolási munkálatainak és haszonvételei értékésítésének. Örökös súrlódások között kétfelől, két úr parancsára is törték tehát most egyszerre a berek bozótjait. Egy haszna volt a városnak ebből a késhegyig menő, a földért folytatott háborúságból: — a hajdani várat övező mosárba belevágtak a gazdasági kultúra szerszámai s a vadvizes területből mind nagyobbát és nagyobbát hódítottak meg a kenyértermő munka számára.

* * *

Az 1797. év fordulatot ígért a város helyzetében. A pör ugyan még mindig folyt a város és uradalom között, de ez évben sikerült végre az uraságtól írásba kapni azt, hogy hajlandó *»illendő és bötsületes egyességre lépni«* a várossal, egyúttal felszólította a magisztrátust, hogy adja be írásban azokat a feltételeket, melyek mellett az egyezséget meg akarja kötni.²⁾ Ekkor meg a város kötötte meg magát és nem adott semmiféle ajánlatot, mondván, az uraságon a sor, hogy ajánlatot tegyen. Öt hónapig kócolódtak ezen, míg végre a karácsony előtti napokban³⁾ a város is, az uraság is írásba fektették az egymástól való megszabadulás békés feltételeit. A megegyezés azonban mégsem tudott létrejönni.

Az uraság árkolta tovább a berket és árkolta tovább a város is. 1800. év folyamán a város saját kasszája terhére a bajcsai határtól kezdve *300 öl hosszúságban* ásta meg a berek vizeinek összegyűjtésére hivatott kanálist.⁴⁾ Közben az uradalmi tisztek sem voltak restek, úgy hogy a karácsony előtti megyegyűlésen Nagykanizsa előterjesztette abeli kérelmét, hogy az uraságot a vármegye gátolja meg valamiképen a felsőbb helyen már betiltott árkolásban. A megye azonban *»a város jussainak káros megsértésire tzelőző Intézetet hozott«*, mire a város Babotsay József városi kamarást és Koptszányi Tamás fiskálist küldte fel könyörgő levéllel a király elébe.⁵⁾ A deputáció-járásnak annyi eredménye lett, hogy a megyei törvényszék egy év múlva megkezdte az egész per-komplexum felülvizsgálatát és *a kanizsaiak ügye elkezdte újra járni a különböző fórumokat.*

A város aggódó figyelemmel kísérte a pör minden fázisát, nem sajnálta a szűkös városi kasszából az utazások, ügyvédek, deputációk tetemes költségeit. Amikor megtudta, hogy a megyénél kitétték Nagykanizsa ügyét felülvizsgálatra, sietett a magisztrátus deputátusokat küldeni Zalaegerszegre, *»hogy a szükséges vigyázat ottan meg tételődhessen«*.⁶⁾

Jól állott ekkor a város ügye. A királyi intézkedéssel 1802. júliusában Nagykanizsára érkezett bizottság a helyszíni tárgyalások eredményeképpen megállapította (ezt a véleményt akkor már természetesen a megye is magáévé tette), hogy a berek lecsapolását *»az egész Publicum közhasznára«* határozták el, így tehát nem hogy eltöltötták volna a várost (amely a berek mindenkor *»haszonvételeiben lenni találtatott«*) a lecsapolási munkálatok folytatásától, hanem ellenkezőleg, szorgalmazták a munka folytatását és befejezését.

Hihetetlen energiával látott neki ekkor a boldogan fellelegzett város a berek teljes lecsapolásának.⁷⁾ A megyei földmérők a községtanács és a bíró jelenlétében

¹⁾ 1795. v. jkv. 343. és köv. old. ²⁾ 1797. 165. v. jkv. ³⁾ 1797. 251. v. jkv. ⁴⁾ 1802. 389. v. jkv. ⁵⁾ 1801. 125. v. jkv. ⁶⁾ 1802. 353. v. jkv. ⁷⁾ 1802. 389. v. jkv.

kimérték az egész berken keresztülhuzandó árkok vonalát és másnap az egész város ásóval, lapáttal, szekérral sorakozott fel a vonalak mentén, hogy megkezdje a kimért földtömegek kiemelését. A munkát az előjáróság kiosztotta a városi lakosok között. A felosztás házanként történt. Minden házra öt ölet vetettek ki, zsidók és kuriális (uradalmi) házak kivételével, akik ugyanis a közterhek viselésében — uradalmi fundusokon lakván — nem vettek részt.

Augusztus 3-án kora reggel megkezdték az ásást. *Három nap alatt »a városi nép által« 5000 öl hosszúságban készült el a 2 és fél méter széles árok Kiskanizsa alatt, egészen a palini és »sigárci« határig. A következő két napon a Bajcsa alatt megkezdett 2 öl széles ároknak állott neki az egész lakosság. Két nap alatt 4000 ölet ástak ki a Magyar-utcai kertek tövében. A két árkot azután a palini határ alatt egy 380 öl hosszú, egy öl széles kereszt-csatornával, a szent János-szobornál lévő hídon alul pedig egy 600 öl hosszú és egy és fél öl széles csatornával összekötötték.*

Mindez a munka a városnak nem került pénzébe. Ingyen és örömmel adta a lakosság a saját munkaerejét. Csupán a *János-képi csatornát* ásatták a városi pénztárból fizetett napszámosok.¹⁾

Ezzel az ötnapos, gigászi lendületű munkával végre megoldást nyert a berek lecsapolásának kérdése.

Nem így *a tulajdonjog*, ami felett még mindig állott a pör a város és a herceg között s épen ezért a temérdek munkával, kenyéradó művelésre előkészített területeknek a normális gazdasági hasznosításba való bekapcsolása is még jó ideig késett, *várva a parcellázást*, amikor a szegénységük terhét viselő kanizsaiak belevághassák földre éhes szerszámaikat.

* * *

A város, beletörődve abba, hogy a teljes felszabadítás akár birtok-csere, akár megváltás útján céltalan álom csupán, — most már szívesen megelégedett volna azzal a megoldással is, ha csak egy *örökös szerződést* tudott volna kötni hűbérurával, biztosítva abban a legégetőbb panaszok valamelyes megoldását. A város agensei is egyre az örök-szerződés létrehozatalát sürgették.

A város a következő feltételek mellett lett volna hajlandó örök-szerződést kötni a hűbérurasággal :²⁾

1. Nagykanizsa fizet az uraságnak évi 1600 forint árendát ; 2. a városnak joga legyen egész éven át egy városi korcsmát tartani, egyebekben a borárulás tilalma fél esztendő legyen, országosvásárkor pedig mindenkinek szabad legyen bort vennie és eladnia ; 3. tizedet csak a gabonából kelljen fizetni, de azt is az uraság hordassa be ; 4. halászás, vadászás, békázás, csikászás szabad legyen ; 5. boltok cenzust ne fizessenek ; 6. a kórház a város kezelése alatt álljon ; 7. a város felállíthasson még egy téглаégetőt ; 8. a vám-jövedelem (Nagy- és Kiskanizsa közötti úton) visszaszálljon a városra ; 9. a városbíró az uraság el ne mozdíthassa, meg ne büntethesse ; 10. a város egy malmot tarthasson ; 11. az ingatlanok adásvétele szabad legyen és cenzus alá ne essék ; 12. a zsidók és az urasági fundusokon lakók is viseljék a közterheket ; 13. az uraság minden elfoglalt fundust vissza-

¹⁾ 1802 389. v. jkv. ²⁾ 1804. 473. v. jkv.

adjon ; 14. a végrendekezés szabad, urasági jóváhagyástól és beavatkozástól független legyen, az uraság csak akkor örökölhessen kanizsai polgár javait, ha annak sem végrendelete, sem örököse nincs ; 15. a város a berek régebbi használatában megmaradjon.

Az uradalom nem volt hajlandó ilyen feltételekkel szerződésre lépni hűbéres városával. Így 1805-ben a contractuális pör újra a kancelláriát foglalkoztatja. Már a revízió napja közelgett, amikor *Kereszturi* János bécsi udvari agens, Nagykanizsának ebben az ügyében évek során át ügyvédje, meghalt és megbízatását *Modrovits* György vette át.¹⁾

Közben a berek már valami hasznot is hajtott Nagykanizsának. Rengeteg szénát kellett ezidőtájt a városnak hadi célokra kiszolgáltatnia, úgy hogy a gazdák állat-állományának takarmány-ellátása komoly veszedelemben forgott. Ezért 1807. Bőjtelő-havában a város elrendelte a berekben a *rekettyés es bozót kiirtását és legelőnek való feltörését*. A magyarutcai gazdák, akik a feltöresre vállalkoztak, az így nyert 265 öl hosszú rétet kapták meg 6 esztendei széna és 9 esztendei sajúkaszálásra.²⁾

1806-ban II. *Batthyány* Lajos gróf (aki már atyja, az állandóan külföldön élt és külföldön is meghalt *Ádám Vencel* életében is intézte a kanizsai kegyuraság dolgait), meghalt. Utóda lett a 25 éves *Batthyány* Fülöp herceg, aki 1870-ben, 90 éves korában bekövetkezett haláláig volt kegyura Nagykanizsának.

1807. elején a megye elővette Nagykanizsa urbaniális pörét és anélkül, hogy a város a tárgyaláson képviseltette volna magát, letárgyalta az ügyet.³⁾ A város bizonyára elfelejtette a terminust, vagy talán nem is érdeklődött iránta, úgy hogy csak a tárgyalás után ocsudott fel, amikor már határoztak a sorsa felett. Ilyen körülmények között az eredmény felett nem Nagykanizsának volt oka örvendeni. A pört a város kifogásaival ezután is felküldték a helytartótanácsához és a kancelláriához. Az obligát deputáció is elment ezúttal a főispánhoz, akit megkértek, hogy a pör további útját Nagykanizsa javára egyengesse. A deputáció kellő ígéretekkel megrakodva tért vissza Kanizsára.⁴⁾ Rövid idő múlva *Borosnyai* ágens úr Budáról tudatja, hogy a *»nem törvényesített rajzok«* miatt a város kifogásait nem fogadták el s minthogy ezzel a pör sorsa Bécsben is megrendült, ajánlotta bármi módon is egyezsége lépni az urasággal.⁵⁾

Az év derekán megint a kancellária akta-rengetegében bujdoklik a kanizsaiak hűbér-pöre. A város minden módon igyekszik az uralkodóház kedvében járni, hogy maga felé hajlítsa jóindulatát. De Nagykanizsát még ebben is balszerencse üldözi. Ezidőtájt jött a hír, hogy a király átutazik Nagykanizsán. Erre a hírre előteremtettek nagynehezen 2552 forint 10 krajcárt és olyan két diadalkaput állítottak a városban, hogy hetekig jártak a csodájára még a környékbeliek is. Csak a király nem látta meg soha a monumentális díszkapukat, mert közben megváltozott a programja és nem vitte át útja Nagykanizsán.⁶⁾ Sokan sajnálgatták ezt sokáig, mert azt gondolták, hogy ha a király a kanizsaiak lelkes és gyönyörűre tervezett fogadtatását megláthatta volna, akkor a királyi kancellária aligha hagyta volna jóvá a város pörében az úrszéki ítéletet, ami ilyenformán a hely-

¹⁾ 1805. 142. v. jkv. ²⁾ 1807. 121. v. jkv. ³⁾ 1807. 78. v. jkv. ⁴⁾ 1807. 182. v. jkv. ⁵⁾ 1807. 309. v. jkv. ⁶⁾ 1807. 269., 310., 350., 351., 401. jkvek.

tartótanács lényegtelen tessék-lássék módosításaival *jogerőre emelkedett.*¹⁾ Nagykanizsa nem tudott hirtelenében mást tenni, mint hogy gyorsan új ügyvédet keresett Bécsben, *Jurkovics* Mátyás személyében, *Ege* József főjegyzőt pedig nagy sietve elküldte Pozsonyba, a királyhoz, hogy kérje a per újrafelvételét. Annyit sikerült is elérnie, hogy a recenzust elfogadták és a periratokkal együtt újra a kancellária elé adták, a végrehajtást pedig ennek ítéletéig *felfüggesztették.*²⁾

Míg ez a pör Isten tudja hányadszor tette meg az utat Zalaegerszeg, Budapest és Bécs között, addig a berek-réten már kezdtek eliszaposodni, bedőlni a temérdek fáradsággal megásott levezető-árkok. Ha a kanizsaiak nem akarták, hogy minden munkájuk kárba vesszen, kénytelenek voltak nyár elején nekilátni az árkolás kitisztításának és kijavításának. A választott polgárság és a község érdekesebbjei összehivatván, *»közígennel«* elhatározták tehát,³⁾ hogy a *»szenátorok«* (esküdtek) mindegyik a maga *»numerusaiban«* kiosztják minden házra az árok hosszából a megfelelő számú ölet. (A város utcánként volt felosztva a szenátorok között, kik a maguk numerusaira eső közös ügyeket bonyolították le.) Az utcabéliek június 15-én együttes erővel nekiálltak az árkok kitisztogatásának, nehogy az uraság megelőzze őket és ezzel még több jogot vindikáljon magának a berek tulajdonjogához. A berektisztogatást a következő években is többször megismételték a városiak, minden alkalommal közmunkaerővel, mert az amúgy is kongó kasszájú város anyagi erejét ezidőben a katonatartás a végéig kimerítette. (Mikor 1809 januárjában új deputáció ment Bécsbe a királyhoz a berek-pörben, a deputátusok felkeresték azokat, *»kiknek a Mars-ruta kitisztálásához bé szállások vagyona«* és kérték, hogy az olasz és osztrák határra rendelt seregeket Kanizsa elkerülésével irányítsák. Igéretet kaptak is a kanizsaiak az általuk javasolt rövidebb utak betartására, de az ígéret — mint annyi más — csak mondott szó maradt.⁴⁾

AZ 1811. ÉVI SZERZŐDÉS

Az 1807. év végén felfüggesztett ítéletet követő újrafelvétel 1808-ban, megint *»a tanács vigyázatlansága miatt«*, azzal végződött, hogy *az egész berket az uraságnak ítélték.*⁵⁾ A város minden további folyamodása sikertelen maradt, úgy hogy 1810-ben a város jobbnak látta a pört egyezség útján befejezni. A vármegye is egyre a megegyezést sürgette az uradalommal.⁶⁾ A város könyörgő levelére 1811. januárjában gróf *Amade* Antalt küldték ki Nagykanizsára, hogy mint királyi komisszárius, hozza létre a megegyezést. *Pichler* Aloysius bíró és *Simontsits* Mátyás tanácsos siettek *Amade* főispánhoz Marcaltőre, hogy Kanizsára érkezése előtt informálják őt a város ügyéről.⁷⁾ A tárgyalások február 19-én megkezdődtek. *Egy hónap alatt létre jött az egyezség és 1811. március 27-én a barátok klostromában aláírták az új szerződést.*⁸⁾

A város ezzel az új szerződéssel az eddigi 2000 forint helyett 3000 forint árendát vállalt. *»Nagy- és Kis-Kanisa Várossa az 1811-ik évi Szerződés szerint külső és*

¹⁾ 1807. 448. v. jkv. ²⁾ 1807. 523. v. jkv. ³⁾ 1807. 307., 308. jkvek. ⁴⁾ 1809. jan. v. jkv. ⁵⁾ 1811. 60. v. jkv. ⁶⁾ 1810. 200. v. jkv. ⁷⁾ 1811. 47. v. jkv. ⁸⁾ 1811. 60. v. jkv.

belső fundusokért robot váltság fejében 1600 váltó forintot, rétektől hasonló megváltás fejében pedig 1400 váltó forintot fizetett, úgy nem különben minden külső mezei földjeitől kilenczedet adott és minden zsellér robot-váltóság fejében 20 váltó kr-t fizetett.¹⁾ Lemondott a város a *Kerekesi, Bilke és Péterfai puszták* haszonvételéről, amiért eddig 400 pengő árendát fizetett. A lemondás nem esett nehezebbre a városnak, mert az árenda ellenére is eddig is csak az uraság használta mind a három pusztát. Kárpótolta ezért a veszteségért a kanizsaiakat a berek, amelyet holdankint az első évre 8, a továbbiakra 2 forintért *parcelláztak*, így hajtva be az 1000 forint árenda-többletet, amiért *az uradalom a berek-használatot szerződésileg átengedte a városiaknak.*²⁾

A szerződés létrejötte után azonnal neki láttak a berek felmérésének. A »*kiszaggatás*« (parcellázás) a vámháznál kezdődött. Az első parcellákat a legtávolabb eső Sopron-utcaiak kapták, aztán sorban a többi utcabéliek, a »*porció-lajstrom*« szerint. (A porció-lajstromot az esküdtek készítették, mindegyik a maga utcájában, összeírva abban, hogy katonai elszállásolás, átvonulás vagy egyéb alkalmakkor kinek hány porció szénát, kenyeret, egyebet kellett kiszolgáltatnia.) Aki már művelésre kész, irtott területet kapott, az köteles volt kézimunkával vagy pénzzel segíteni azokat, akik még irtatlan, zsombékos helyeket kaptak.³⁾ Az árkok kitisztogatását ettől fogva a part-birtokosok végezték. (»*Dencsár nevű árok Iszoppal és egyéb növényekkel el-tellvéni*«, a partbirtokosoknak a kiásást kötelezővé tették.⁴⁾ *Dencsár* János 1753-ban adószedője volt a városi előljáróságnak, később városbíró, tőle vette nevét az árok.

* * *

Az egyezségnek nem sokáig örülhettek zavartalanul a kanizsaiak. 1812-ben betakaruláskor az uradalom új követeléssel lépett fel: a szántóföldnek feltört, homokos, rossz berki parcellákra *kilenczedet vetettek ki* az uradalom tisztjei.⁵⁾ Vadászni pedig nem engedtek senkit. A város erdeiben régi jussal vadászó kanizsaiakra kemény büntetést róttak ki, sokakat az úriszék elé citáltattak, úgy hogy 1821-ben Bécsbe deputáció ment a vadászati szabadság kieszközlésére.⁶⁾ A dézsmát a sánci majorba kellett behordani, ami főként a távoleső kiskanizsaiakat keserítette. A fertályéves borárulás jogát az uradalom úgy akarta korlátozni, hogy a »*szabad kortsmáltatás*« idejében ne minden házban árulhassanak bort (ami eddig arra vezetett, hogy minden házban korcsmai zaj, korcsmai jeletetek egymást érték és tűzbiztonság, közrend és közérkölesiség szempontjából a hatósági felügyelet majdnem lehetetlen volt), hanem minden utcában csak egy polgár kapja meg a bormérési engedélyt.⁷⁾ A város, melyben eddig mindenki maga adta, mérte 3 hónapon át a saját termésű borát, tiltakozott a tervezett újítás ellen, de később belátta a szándék helyességét, maga rendelt el újítást. Mint-hogy »*minden Ősszel a Polgári kortsmáltatás alkalmával többféle veszedelmek, lármák, káromkodások és tolvajságok, félelmes tüzi veszedelmek is szoktak történni*«, 1836-tól kezdve csak »*teljesen jóviseletű, jámbor, jó épülettel bíró*« polgároknak engedik meg a bormérést. A hangos mulatozást, muzsikaszót este 10 óra után eltiltották.⁸⁾

¹⁾ 1852. 243. v. jkv. ²⁾ 1811. 367. v. jkv. ³⁾ 1811. 227. v. jkv. ⁴⁾ 1839. 601. v. jkv. ⁵⁾ 1812. 299. v. jkv. ⁶⁾ 1821. 177. és 191. v. jkv. ⁷⁾ 1833. 1033. v. jkv. ⁸⁾ 1835. 748. v. jkv.

Rövidesen pedig a kanizsai vásárok és a legeltetés körül is megindult a súrlódás, később a pör is a város és az uradalom között, ugyannyira, hogy 1835. utolsó napjaiban a városbíró és ügyész vezetésével megint deputáció ment Bécsbe a város felszabadításáért. A latin és magyar nyelven megszerkesztett memorandum így indokolja meg a város kérését:¹⁾

»Jóllehet ditső emlékezetü I-ső Leopold Császár és Király a mi Közönségünket a Királyi szabad Városok közzé Királyi Levele által felvenni méltóztatott és 1750-ik Esztendeig különös portát tettünk . . . idővel azonban, minek utánna Kanisa és a hozzá tartozásagai Királyi hatóság által magános birtok alá áttadattak, ollas királyságos használatból az idő viszontagságai és az akkori Tisztviselőinknek szunnyadozása mellett kiestünk, sőt a Földes Urasággal ismételve tett ujj és ujj Egyezések által rosszabb s rosszabb sorsra jutottunk. Azért szabad Királyi Városi Jussainknak helyreállítása végett 1791-dik Eszt-benn a legfelsőbb helyre alázatosan folyamodtunk, mely folyamodásunk minden Irományokkal együtt a Magyar Királyi Helytartó Tanátszhoz által küldetett, a honnéd 1792-ki Januárius hónap 30-án . . . véleményadás végett Zala Vármegyéhez egy Kegyes Intimatum érkezett ugyan, de a majd szünet nélkül folytatott háboruk és egyéb akadályok miatt . . . függőben maradt.« — » . . . a Magyar Kamarát minden hold földünktől fizet tt 4 ft 30 krajczárokkal kilegítettük.« — » . . . mihelyest a Kamarai Birtok alól a magános Uradalom alá adattunk, nyamban a Jussaink hanyatlottak« és a város csinosítására szánt jövedelmeket a folytonosan tartó perek felemésztették.

I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, II. József és Ferenc királyoktól egymásután kapta Nagykanizsa a privilégiumokat, hogy azok segítségével a török járom pusztításait és a szerencsésebb városok mögött való elmaradását helyrehozhassa, de a privilégiumok legnagyobb része odaveszett a városra szakadt hűbéres-perekben, amelyek még azt a keveset is elvitték, amit a hűbérurak kénye-kedve meghagyott a városiaknak. Így nem csoda, hogy »Nagy-Kanisa MezőVárossa« teljesen leszégyenyedett. Pedig természeti adottságainál fogva predestinálva volt a meggazdagodásra, ezzel a legszebb reményeket nyitó fejlődésre. Kereskedelmi góca volt két vármegyének: Zalának és Somogynak. A messze vidék minden gabonája Kanizsáról vándorolt ki naponta száz és száz társzekéren Stejerba, Karinthiába, a horvát tartományokba, Triesztbe. Ugyanezeknek az országoknak gubacs-, méz-, kender-, len-, bőr-, viasz-készletei mind a kanizsai piacról kerültek ki. Az állatvásárok forgalma is igen nagy volt, különösen sertésekben, melyeket »egész Tóth, Horvát, sőt Bosnyák Országokból Kanisára hajtatván« Ausztriába szállítottak.²⁾

A kamara 1836-ban újból hajlandónak mutatkozott, hogy Nagykanizsa felszabadítása érdekében egy más birtokkal kárpótolja a földesuraságot. Maga a város minden anyagi áldozatot meghozott volna, pénzzel is megváltotta volna magát a hűbéruraság alól. Folyamodást folyamodás után küldött a herceghez, hogy járuljon hozzá a felkínált módok valamelyikéhez.³⁾

1839-ben a zsidók köztehermentessége, az uradalomtól kapott előjogaik, a hetivásárok, a tégláégetés és »a Béka-malom fölötti Tüskés Csepöte használata«

¹⁾ 1836. 12. v. jkv. ²⁾ 1836. 12. v. jkv. ³⁾ 1836. 886. v. jkv.

miatt van pörben a város és az uradalom. Bécsben *Wallner Antal*, Budán *Bors József* a város agensei.¹⁾ A *mészárszék-pör* is ebbe az időbe esik. A város nagynehezen kiverekedte magának a jogot, hogy Kiskanizsán, amely akkor már közel félezer házból állott, egy második mészárszékét állíthatott fel. Az uradalom ebben monopóliumának flagrns megsértését látva, az új mészárszékét bezáratta. Nagykanizsa ezért perbe fogta az uradalmat. A per rövid volt: mindjárt első fokon, a megye elrendelte a kanizsaiak részére engedélyezett új mészárszék kinvitását.²⁾

Egészen új korszak kezdődött a város és uradalom közötti örökös pörlekedésben, amikor »*tettes Chernelházi Chernel Ignác Zalamegyei táblabíró*« foglalta el az uradalom ügyészi székét.³⁾ Ettől fogva a vitás ügyeket legtöbbször békés megegyezéssel ki tudták küszöbölni és 1845-ben már a város tisztújító közgyűlésének jegyzőkönyve örömmel regisztrálja, hogy *béke lett úrrá a város és az uradalom között*. Chernel Ignácon kívül nagy érdeme volt ebben *nemzetes Ritter* András uradalmi tiszttartónak és »*Tettes, Ntes és Vitézlő*« *Sümeghy* Ferencnek, a kapor-naki járás (melynek székhelye volt Nagy-Kanizsa) főszolgabírájának.

Régebben alig mertek kérrrel fordulni a városiak az uradalomhoz, mert legjobb esetben is mellőzés volt instanciáik sorsa.

Ezidőtájt azonban nagyon megváltozott e téren is a helyzet. *Batthyány* Fülöp, ahol csak tudta, szívesen tett a város érdekeiért. 1840-ben nem csekély áldozattal megszerezte magának a piacteret elcsúfító házakat, lebontatta azokat s így a piacot egy nagy, szabad, szép térré változtatta.

A színészek az uradalmi mázsaház termét kapták meg, ha Kanizsára jöttek, játék-terem céljaira.⁴⁾ A herceg kedvenc terve volt, hogy állandó színházat szerzen Kanizsának.

Ezért »... a honi nyelv és Nemzetiség előhaladása eszközlésére segédkezet nyújtva, a N.-Kanizsán alakíttandó állandó színész társaság segítéséhez járulni kívánván, e célra a létre hozataltól számítva szabad tetszéséig évenként 100 pp forintokat ajánl s abban is megegyezését jelenti: hogy vagy az Uradalmi Mázsáló ház Urodalma részéről Színháznak alakítva, vagy a helyett más alkalmas épület bizonyos feltételek alatt a Színész társaság által használtathassék.«⁵⁾

Batthyány Fülöp jó uraság volt, mindenben megértette és lehetőleg elő is segítette a kanizsaiak törekvéseit. Amikor a város 1847-ben többszáz forint költséggel bővítette a temetőjét, a »jó herceg« ahhoz is adott 250 forintot. A kanizsai »*mőnevelő intézet*« tanítójának csak a fizetéséhez 100 forinttal járult hozzá.⁶⁾

A 48-as idők előszeleként 1847-ben a dézsma megváltásáért fordultak a kanizsaiak hercegükhöz. »A Városi érdemes Századosság belátva azt, hogy az földművelés és ipar előmozdítása leginkább a dézsmának megváltása által mozdíttatik elől, szemel előtt tartva továbbá azon sok oldalú nehézségeket, melyek a dézsmának természetbeni szcdésével összekötte vannak, az összegyűlt Nagy- és Kis-Kanizsai Lakosok általános köz óhajtása következtében Ő Hertzegsége az eránt rendeltetik megkéretni, hogy ki tudván a T. Urodalmi Tisztségtől 10 esztendőök folytán a dézsmából bejött tiszta jövedelmet, közép számíttása szerént egy évre eső dézsma váltási díjti kegyesen határozzon

¹⁾ 1839. 345. és 552. v. jkv. ²⁾ 1840. 819. v. jkv. ³⁾ 1845. 1. v. jkv. ⁴⁾ 1840. 890. v. jkv. ⁵⁾ 1841. 404. kgv. jkv. ⁶⁾ 1847. 47., 48. századossági jkv.

meg és a megállapítandó évenkénti dézsma váltási járandóságért a Községgel 'szerzendő egység mellett 10 évekre a dézsmát kész pénz fizetésért a Városi Községnek átadni kegyeskedjék«. ¹⁾

A FELSZABADULÁS

Az 1836. és 1840. évek országos intézkedései sokat javítottak a jobbágy-nép sorsán, úgy hogy mire 1848 vihara sok egyéb kiváltsággal együtt elsöpörte a hűbéri jogot és vele a hűbér-községek évszázados, temérdek szenvedését, addigra Nagykanizsa szinte összebarátkozott az uraságával. Ez azonban nem akadályozta meg a kanizsaiakat abban, hogy 1848. telén felszabadulva a sokféle földesúri tilalom alól, »megszámíthatlan nép tömeg és számos szekerek« el ne lépjék az urasági erdőket, ahonnan boldog-boldogtalan úgy döntötte, vágta, hordta a fát, ahogyan neki tetszett. ²⁾ Mikor az uradalom emiatt panaszt emelt a városi magisztrátusnál, három tanácsost küldtek ki a fahordás eltiltására. Az erdőt ellepet tömeg azonban olyan fenyegető magatartást tanúsított a tanácsosokkal szemben, hogy csak a legerélyesebb fellépésüknek köszönhatték, hogy a veszedelmes helyzetből ép bírral és a magisztrátus tekintélyének megmentésével menekültek.

Az átmenet ennél nagyobb kilengéseket a hűbéri felszabadulás terén nem produkált Nagykanizsán. Ha a városi lakosságnak panaszai voltak, az uradalom, ha pedig az uradalommal szemben fordultak elő kilengések, akkor az előjáróság igyekezett igen sok tapintattal áthidalni a kontroverziákat. Ahol a tapintat már kevésnek bizonyult, ott az új törvények erejét vették igénybe. Nem egyszer történt meg, hogy pl. az uradalmi birkákat a városiak irtásföldjeire hajtották. Ilyenkor elég volt, hogy a város a hajdan omnipotens uradalomnak azt vagy hasonló tulkapásokat egyszerűen megtiltsa és a törvény szigorú alkalmazását helyezze kilátásba. ³⁾

Urbéri és tagosítási perek és processzusok Nagykanizsának nem jutottak, mert a város az 1811. évi szerződésre hivatkozva, nem ismert el semmiféle jobbágyságot. »Kanisa várossában semmi jobbágyság nem létezik« ⁴⁾ »... hitelesen bizonyíttatik, hogy a Tettes Uradalom és a Város közt 1811-ben kötött szerződésnél fogva az abban foglalt köteleességek Ő Hercegsége részére 848-iki Martiusig teljesítettek, akkor azonban az Urbéri viszonyok a törvények által lévén az egész országban megszüntetve, és így azon Urbéri viszonybul eredett tartozások is, melyeket Kanisa Várossa Herczeg Batthányi Fülöp Ur részére robot váltáság fejében 848-iki Martiusig telyesített, a törvények által egészen megszüntettek, jövőre tehát az ezekből eredett kárpót-lásoknak a királyi kincstárbul leendő kifizetése Ő Hercegségét illetik azon okbul, mert azon tartozások, melyeket a Város 848-ik év előtt a földes Uraság részére telyesített robot váltáság fejében fizetettek, a robot pedig megszüntetvén, azzal a Városnak is a földes Uraság irányában fizetési kötelezettsége megszűnt.« ⁵⁾

1854-ben Batthyány Fülöp herceg még egy kísérletet tett régi jogainak visszaszerzésére s ezért visszahelyezési pert is indított a város ellen, ⁶⁾ ez a perindítás

¹⁾ 1847. 9. századosági jkv. ²⁾ 1849. 12. v. jkv. ³⁾ 1849. 372. v. jkv. ⁴⁾ 1852. 500. v. jkv. ⁵⁾ 1852. 326 v. jkv. ⁶⁾ 1854. 662., 881., 1309. jkvek.

azonban már csak erőtlen kopácsolás volt azon a sziklafalon, amivel 1848. zárta el a történelem számára a régi kiváltságok egész rendszerét.

* * *

Batthyány Fülöpöt 1870-ben, 90 éves korában Nagykanizsa szeretete kísérte sírjába. Ő volt az utolsó kanizsai uraság, — azóta csak a kanizsai Batthyány-birtok urainak egymás után következését jegyezheti fel a város krónikása.

Fülöp herceggel¹⁾ megszakadt az addig apáról-fiúra folytatódó öröklési lánc. Batthyány Fülöpnek nem volt fiú utódja. Van azonban a családnak egy pinkafői ága. I. Batthyány Lajosnak, a nádornak ugyanis három gyermeke (Ádám Vencel, a kanizsai uraság — József hercegprímás — Tivadar) közül Batthyány Tivadar a pinkafői családi birtok ura lett. A családnak az ifjabb pinkafői ágából herceg *Batthyány Gusztáv* követte Fülöpöt a kanizsai kegyúri székben, 1883-ban bekövetkezett haláláig. Fia, *Batthyány Ödön* volt az utóda, aki 1914-ben halt meg s adta át helyét az akkor 43 éves dr. *Batthyány László* hercegnek. A kanizsai dominium mai ura a családfa idősebb pinkafői ágának leszármazottja s ma is — mint szemorvos — ereje teljében szenteli napjait, Körmenden létesített szemkórházában az emberszeretet magasztos gondolatának. Mint szemorvos általánosan elismert névnek örvend; mint filantrop pedig példa nélkül áll a magyar főúri világban. Körmendi kórházát maga építtette, maga tartja fenn. Az ország minden részéből szegény és gazdag egyformán keresi fel kórházát, ahol minden beteget személyesen és ingyenesen kezel és ingyenesen lát el kórházi tartózkodása egész tartamára.



¹⁾ A birodalmi hercegi rangot Batthyány Károly kapta 1764-ben II. Józseftől.



NAGYKANIZSA A SZABADSÁGHARCBAN

Azt, hogy a magyar történelem fordulóponthoz érkezett, három nappal utóbb, 1848. március 18-án tudták meg Nagykanizsán. Másnap, vasárnap fékeveszett örömben, felkokárdázott tömegek gyűrődtek az utcákon. Te Deum, szónoklatok, mozsárdurrogás és muzsikaszó hangzott naphosszat. (Egy szétrobbant mozsár teljesen összeroncsolta *Taródy László* III. gimnázista fejét; temetésén ott volt az egész Nagykanizsa, úgy búcsúztatták, mint a szabadság vértanúját). A boltok és a sóház felett díszelgő kétfejű sast a tömeg letépdeste, magyar zászlót, magyar címert raktak ki helyettük. *Szokol János* és *Bulváry János* városi tanácsosokat annyira elragadta a lelkesedés, hogy amikor meglátták a városháza homlokzatán az oda rögtönzött »*Szabadság, Egyenlőség, Testvériség*« feliratot, saját szakállukra proklamálták a köztársaságot. Napokon át ünnep volt az egész városban, kivilágítás, zászlódísz, felvonulások, az iskolák üresen maradtak¹⁾ és az emberek boldogan szölongatták egymást »*polgártárs*«-nak.

A városi tanács március 20-iki ülésén a következő határozatot hozta: »*Ezen Városi Tanács és Közönség Magyar Ország és a kapcsolt Részekben létező Mező Városok Tanácsát és Népet körlevél által felszólítja, hogy a hon boldogságára célzó ezen Városi nép óhajtságait részvétellel pártolni és hasonló kívánatokkal a trón és az ország Rendei elejbe járulni siessenek*«. ²⁾

A kiáltvány³⁾, amelyben a többi városokat felhívták az országgyűléshez intézendő memorandum aláírására, így szólt:

Tisztelt Polgártársak!

Oly boldogság készül számunkra, minőt reményleni alig mertünk, minőt nép még soha nem élvezett. A népek Istene drús áldást hintve mosolyog ránk. Minden igaz magyar reszket örömben.

Ezen általános örömben, úgy hisszük, lelkesedéssel osztoznak önök is. Hiszük, hogy óhajtságainkkal összehangoznak önök óhajtsái is.

¹⁾ A *Zalai Közlöny* 1894. évi 46. számában *Cser József* közlése nyomán. (Cser József a 48-as időkben »városi örmester« volt.) ²⁾ 1848. 326. v. kgv. jkv. ³⁾ 1848. III. 20. v. kgv. jkv.

Miért is fogadják polgári, s testvéri részvétellel a hazához, jó királyunkhoz, s Magyarország lelkes Rendeihez tisztelettel intézett örömünk, hálánk s óhajta-saink ./. alá zárt nyilatkozatát, mint 13.000 polgár őszinte érzelmeinek hű tolmácsát.

Fogjanak velünk kezét a fejedelem és a törvényhozó testület iránti rendületlen bizalomban: a jó rend, a béke, az életbátorság s vagyonsbiztonság fontartásában buzgó törekvésünkben!

Mert boldogságunk mezeje csak eképp virulhat fel.

És miként mi, úgy vigyék önök is minél előbb a trón s az ország elébe öröm s hálaérzelmeinket és nemzeti boldogságunk s dicsőségünkre célzó óhajta-saikat. Hogy így a jelen és utókor elmondhassa: mily szeretettel, mily hálával s mily bizalommal tud viseltetni a magyar nép boldogítóit iránt.

Jelszavunk legyen: éljen a király! éljen a szabadság! egyenlőség! testvériség! éljen a rend! és a békesség!

Kelt Nagykanizsán, márcz. 20. 1848.

(600 aláírás)

szerető polgártársaik
Nagy-Kanizsa város népe nevében:

Albanich Flórián v. bíró.

Babóchay László népszószóló.

Tóth Lajos főjegyző.

A memorandum,¹⁾ amelyet az országgyűléshez intéztek Nagykanizsa polgárai, a következő volt :

Felséges Haza!

Érzelmeink örömtengerré változtak, mert a századok óta imádván várt alkotmányos nemzeti szabadságunk, jólétünk és boldogságunk hajnala üdvöt mosolyogva dereng felénk, szívünknek minden húrját egy boldogabb s dicsőbb jövőendő előérzete rezgi át.

Ugyanis tudomásunkra jött, nemzetünk átalakulása, melyért századok óta buzgó imádság epedez százezrek ajakán, t. i. meg van állapítva és szentesítve a sajtószabadság, mely szerint szabad nemzethez illetőleg mondhatja el ki-ki véleményét.

A nemes és néposztály közt századok óta fennálló elválasztó fal ledöntetvén, közösen áldozik ezentúl mindenki a közboldogságért: aránylag osztozik ezentúl mindenki mindennemű adó terheiben.

Meg van állapítva a felelős kormány, mely szívén viseli a haza érdekeit, minden léptét a nemzet boldogságának szent célja felé irányozandja.

Meg van alapítva, hogy az úrbéri viszonyok tökéletesen megszüntessenek, és így a népnek lesz tulajdon birtoka, melyen veritékes járadalmainak édes gyümölcseit szabadon élvezheti.

Meg van alapítva a nemzeti őrsereg, mely nem zsoldért, nem fenytéki féle-

¹⁾ 1848. III. 20. v. kgy. jkv.

lemből, hanem hazájáért, szabadságáért, önmaga a kedves övéinek életéért mindig kész leend vérét ontani, életét feláldozni.

Meg van a népképviselő, s így annyi népmillió vágyai s érzelmei nem fog-
nak a szív mélyébe temetve, napfényre nem jutható növényként elhervadni.

Ezek azon megtestesült szent ígék, melyeknél kedvesebbet, öröndetesebbet
a magyarok Istene nem adhatott századok óta igaz örömet nem ismerő magyar
népének.

Nagykanizsa 13 ezer lakosának szívében a fönnebbiek megállapítása által
nyílt meg a szabadság örömeinek mennyei kapuja, e 13 ezer lakos lelkesedése
s magasztos kéjsugarakban úszó arczulata mutatja: mily kedves a haza!
mily becses a szabadság! mily kívánatos a közboldogulás!

A szabad ég alatt mint szabad honpolgárok összegyülekezénk, s öröm-
kiáltásainkra eloszlottak a fellegek, fényesen ragyogott reánk a nap: miként
elozlott őseinktől öröklött nemzeti bánatunk: miként kiderült szívünk és
lelkünk ege! Örömezelmeink tengerként áraszták el egész lényünket, s leg-
forróbb óhajításaink karjaira emeltük hazánknek mindazon rendületlen lelkű
fiai, kik bennünket annyi vész és gyász után a közboldogság paradicsomá-
nak ajtajához vezettek, kik békés úton kivívták a nemzet függetlenségét és
szabadságát, mely nélkül a magyaroknak nem lehet valódi élete! s nem-
zeti lelkesedéssel, örömtől reszkető hangon kiáltottuk: éljen az alkotmányos
király! éljen a szabadság, egyenlőség s testvériség! éljenek hazának apostolai!
életük legyen áldott a menny minden áldásával! emléküek éljen, míg a
magyar él!

Igen is hazánk halhatatlan nagy fiai, kik annyi szirtek és zátonyokon
át a hazafiúság szent buzgalomával nemzetünk élethajóját oda vezérlették,
hová apáink véres áldozatai el nem juttathatták. Fogadják 13 ezer szabad
polgárnak legszentebb hála s köszönet szülte üdvözetét!

Az ország egybegyült Rendeibe helyezzük minden bizodal munkat, bennök
központosulnak legédesebb reményeink, hogy a fönnebb elsorolt pontokon
kívül nagyszerűen tanúsított hazafiúi magasztos lelkességökkel az itt alább
következő pontoknak diadalát is kivívdják, s így nemzeti erőnköt, jólé-
tünköt, boldogságunkat és dicsőségünköt örök időre megállapítandják.

Óhajtuk, ugyanis 13 ezeren s velünk együtt, mint hinni szeretjük, óhajtja
még sok millió:

1. Az évenkénti országgyűlést Budapesten.

2. Óhajtuk, hogy a népképviselő törvényének kidolgozása első legyen az
országgyűlési teendők közül.

3. Óhajtunk minden vallási és polgári tekintet nélkül, minden honlakosra
nézve törvény előtti egyenlőséget.

4. Óhajtuk, hogy az úrbéri viszonyok, ideértve a szerződéses helyeket is,
úgyzinte a regálék, papi tizedek, minél előbb végkép megszűntessenek.

5. Óhajtuk a nemzeti bankot.

6. Óhajtuk, hogy a katonaság esküdjék az alkotmányra, az idegen ka-
tonák küldessenek ki országunkból, katona polgártársaink pedig adassanak
vissza hazánknek.

7. Óhajtjuk az esküdtszéket egyenlőség és képviselet alapján.
8. Óhajtjuk, hogy a politikai státus-foglyok szabadon bocsáttassanak.
9. Óhajtjuk, hogy a papi javak nemzeti javakká fordíttassanak, ezek jövedelméből a kisebb clérus sorsa javíttassék, a népnevelés előmozdíttassék s egyéb közhasznú intézetek létesíttessenek.
10. Óhajtjuk, hogy a tanítói szabadság alkotmányos szellemben megállapíttassék.

11. Óhajtjuk, hogy Erdély hazánkkal egyesüljön.

12. Végre óhajtjuk, hogy a lotteriák eltöröltessenek, mint ugyanannyi mélteljei szerény életreménynek s munkaszeretetnek.

Ezek azon óhajtások, melyek teljesüléseért velünk együtt sok millió polgártárs a bizodalom és tisztelet legforróbb érzelmeivel járul a haza és a közboldogság szeretetétől lángoló ország Rendeihez. Fogadják polgártársaik bizalmas hajlamaít magasztos részvétőkkel! Óhajtásaink létesítésével oly nap fog Hunnia egén támadni, melynek ragyogása Kárpátoktól le az Adriáig átjárja a szíveket, melynek éltető melegétől kivirágzik közszabadságunk nemzeti nagy fája, s a gyümölcsből, mely e fáról hull, égbe emelő kéjt szí minden magyar. Mely fának minden ágán édes gyönyörre olvasztva zeng a magyar nép dicsőségének elnémíthatatlan csattogánya.

És valamint polgártársaink szívében, úgy Magyarország történetkönyvében örök betűkkel lesz vésvé nevük, emléküik, áldásuk és dicsőségük.

Ezek után magunkat s óhajtásainkat hatályos pártfogásukba legmelegebb tisztelettel ajánljuk.

Magyarország egybegyűlt Rendeinek
Nagy-Kanizsán, március 20. 1848.

leghívebb s legkisebb szolgálói
Nagy-Kanizsa város népe nevében:
Albanich Flórián, v. bíró.
Babochay János, népszószóló.
Tóth Lajos, főjegyző.

Nagykanizsa memorandumát hamarosan tárgyalás alá vették és ahhoz csatlakoztak a többi városok is, legelőször Szombathely és Csáktornya.

NEMZETŐRSÉG SZERVEZÉSE ÉS AZ ELSŐ KÖVETVÁLASZTÁS

A nemzetőrség Nagykanizsán már *Batthyány* miniszterelnök áprilisi és májusi rendeletei előtt fennállott.¹⁾ A regruták oktatására 12 ezüst forint fizetéssel négy oktatót alkalmazott a város. Kettőt Nagy-, kettőt Kiskanizsára.²⁾ A piacon és a felsőtemplom előtt volt a gyakorlótér. Egyik helyen a fiatalok, másikon az öregek, kik ekkor vetélkedve tették ősz fürteikre a nemzetőri sapkát. Később az öregek és fiatalok együtt gyakoroltak. Némelyiknek egyenruhája is volt, de legtöbben saját ruhájukban, saját fegyvereikkel vonultak ki és teljesítettek

1) 1848. 352. v. kgy. jkv. 2) 1848. 116. századossági jkv.

szolgálatot. Az egyenruha vörös zsinóros, szürke nadrágból, fekete zsinóros, öngombos, búzavirágszín attilából, p'ros sújtásos, sötétzöld sapkából állott, melynek rózsájában NŐ (nemzeti őrsereg) betűk voltak. Legtöbbnek civil-gúnyája felett csak a zöld sapka vagy hideg időben a köpenyeg jelképezte az uniformist.¹⁾

Mikor a kamarillának sikerült a határvidékek kisebbségeit fellázítani és a magyar határookra uszítani, akkor a kanizsai nemzetőrség is komoly feladatok elé került.

Csány László királyi biztos, a szabadságharc későbbi zalai vértanúja, májustól kezdve *legtöbbet Kanizsán tartózkodott*, innét küldte szét rendeleteit, innét szervezte a Dráva-menti nemzetőrséget, melyben Zalavármegye három zászlóaljjal volt képviselve.

Csány László ősi nemesi nemzetségének egyik tagja, Csány Akacius a XVI. század ötvenes éveiben *nagykanizsai várkapitány* volt²⁾. Csány László 1790-ben Alsócsányban született, előbb katonai pályára lépett, majd táblabíró volt Zalaegerszegen. Mint a zalai liberális Deák-párt feje, többször megfordult Nagykanizsán. 1847-ben, amikor a következő éveket érlelő gondolatok már a lelkekben vajúdtak, Nagykanizsa fiatalsága két részre szakadt³⁾. Az egyik rész, a birtokosok és »fertály-mágnások« fiatalsága az »atyafiság«-nak nevezett táborban tömörült. A középosztály fiatalságáé volt a »legénység« pártja. A két párt között vadul dúltak a politikai ellentétek nyomán ki-kirobbant csatározások. Csány László vállalta a különbségek elosztását. Átjött 1847-ben Nagykanizsára. Tekintélye és ékesszólása hatott: — a békítés teljes sikerrel végződött. Este már a fiatalság két pártja közösen rendezett fáklásmenetet Csány László tiszteletére és a városháza erkélye felett fényes illumináció közepette késő éjjélig világított a nap mottója:

»Legyen mindenki hű és hazafi!

Minek e két szó: legény és atyafi?«

Csány László sikeres kanizsai békítése az egész vármegye ifjúságában az összetartás szellemét tette úrrá, amire igen nagy szükség is volt a csakhamar elkövetkezett időkben.

1848. június 27-ére Nagykanizsára hívta össze Csány László »hivatalosan, de barátságosan is« a zalai járások közigazgatási tisztviselői karát,⁴⁾ hogy megbeszélje velük a nemzetőrség szervezésére vonatkozólag szükséges teendőket. A tanácskozás eredményeképpen a július 3.-i megyegyűlés már rendes honvédsereg toborzásáról intézkedik és zászlót csináltat a nemzetőröknek. Nagykanizsa város pedig *Kossuth Lajos* pénzügyminiszterhez írt fel ezüstpénzért, hogy a kanizsai sóhivatal be tudja váltani a bankjegyeket.⁵⁾

Nagykanizsán *Babóchay János* (ennek fia, a 15 éves János is katonának állott, nagybetegen jött vissza a csataterекről és rövidesen meg is halt.) *Kaán Károly* és *Martinkovics Károly* századosok (századosságnak hívták ekkor a



Csány László

¹⁾ Zalai Közlöny 1894. évf. 47. sz. ²⁾ Bátorfi: Adatok Zala vármegye történetéhez, IV. k. 60. old. ³⁾ Halis—Hoffmann: Milléniumi évkönyv. ⁴⁾ *Novák Mihály*: »Zalavármegye a szabadságharcban« (Zalaegerszeg, 1906.) ⁵⁾ 1848. v. kgy. jkv. 473.

városi képviselőtestületet) voltak a nemzetőr-csapat első parancsnokai. Volt egy lovasuk is a kanizsaiaknak: *Benczik Ferenc*, akinek ezüst-sarkantyújáról legendák keltek ezidőben.

Más módon is kivették részüket a kanizsai polgárok a hazáért való áldozatból. Nagymennyiségű ékszert, pénzt adtak össze a nemzet nagy harcának céljaira. *Halis István* egyik írásában érdekes epizódot örökölt meg a nemzeti áldozatkészség fellángolásának idejéből. Mikor ugyanis *Bertalan* belügyminiszternek a magyar pénz ércalapjára adományokat kérő felhívása megjelent, a nagykanizsai izraelita hitközség is felajánlotta értékes, régi arany és ezüst egyházi kincseit. Szekerre rakták a 309 lat ezüstöt és *Horsetzky Móricot* (egyik leggazdagabb kanizsai orvos volt, híres filantrop, sok gyermeke közül Sándor 1911-ben halt meg, mint a legöregebb kanizsai 48-as honvédtiszt) bízták meg, hogy szállítsa a vagyont érő drágaságokat Budapestre. Háromnapos utazás után Horsetzky jelentkezett a pénzügyminisztériumban, ahol anélkül, hogy megnézték volna, mit hozott, a gyűjtő-pincébe utasították. Mikor Horsetzky a pincében meglátta az egymás hegyén-hátán garmadába szórt, megolvasás, lajstromozás nélkül összehalmozott rengeteg arany- és ezüstneműt és látta, hogy mindarra ott senki még csak nem is vigyáz, szó nélkül visszafordult és visszahozta a rábízott kincseket az utolsó darabig. Jól is tette, legalább Windischgrätznek annyival kevesebb jutott, mikor a magyarok ércalapját elrabolta, — a kanizsai zsidó hitközségnek pedig megmaradtak a gyönyörű műkincsei.

* * *

A városi és megyei közéletben hatalmas változásokat hoztak a 48-as törvények. Az 1848. május 8-i megyegyűlésre Nagykanizsa már elküldte a maga érdekeinek képviselőit, 132 nagykanizsai és 200 kiskanizsai polgárt jelöltek ki a megyei képviselőségre. Szónokot is delegáltak, aki a város nevében kijelentette, hogy »*Kanizsa városnak 13,000 szabad polgárjai Zala Megye Nemessége eránt méltánylás, becsülés és hálaérzéssel viseltetnek*«, mert »*Megye Nemessége ősi jogai nagylelkű feláldozásával évek óta férfiassan küzdött a népnek az alkotmány sáncaiba minél előbbi bevételéért.*«¹⁾

Az alkotmány sáncaiba bejutott kanizsaiak 1848 június 15-én gyakorolták először alkotmányos jogaikat: *követet választottak*.

Három jelölt volt: *Chernel Ignác* uradalmi fiskális, *Babóchay János* ügyvéd és *Boja Gergely*, a nagykanizsai tanítóképző volt tanára, később budapesti tanfelügyelő. Mindössze pedig volt Nagy- és Kiskanizsán 700 választópolgár.²⁾

Már a választást megelőző időben dorong és fokos járta, ezért a választás napján pandúrok és nemzetőrök szállták meg a kanizsai utcákat. Délután azért mégis kirobbant a kanizsai virtus. A konzervatív-pártiak, Chernel hívei, féktelen agitációba kezdtek.

A kiskanizsaiaknak sem kellett több. A cinktóriumban (a ferencrendi templom körüli térség), nekiestek a Chernel-pártiaknak, akik egy darabig csak nem hagyták magukat, de amikor már a teret övező falak tég-

¹⁾ 1848. máj. 4. v. kgy. jkv. ²⁾ Zalai Közlöny, 1894. évf. 47—48. sz.

lái kezdtek bontogatni és a Chernelt éltető tömegbe dobálni, akkor jobbnak látták elvonulni a hadszíntérről. A Babóchay-pártiakat ez a győzelem annyira feltűzelte, hogy nem álltak meg félúton, hanem most meg Boja Gergely híveinek rugaszkodtak neki.

Végül is *három halott maradt a csatatéren*, egy kortesnek kimetszették a nyelvét, a száz körül lévő sebesültek között pedig ott volt maga a választási elnök, *Oszterhuber Tarányi József, Deák Ferenc* sógora is.¹⁾

A választást természetesen elhalasztották június 27-re. Ekkor katonaság fogta körül a választókat, a botokat mindenkitől elszedték. Estére vége lett a választásnak, amiből *Boja Gergely* került ki győztesen.

* * *

Míg a választási izgalmak tartották lekötve a város és falu népét egyaránt addig Horvátországból egyre többen menekültek Nagykanizsára.

A magyar kormány sem maradhatott tétlenül. A Dráva és Mura vonalára mozgósította a nemzetőr-seregeket, elsősorban a zalaiakat. A határra dirigált csapatok mind Kanizsán masíroztak keresztül.

Július elején a majdnem fegyvertelen nemzetőrség, az újonnan toborzott honvédség két zászlóalja, a rendes sorkatonaságból a Wasa és Ernő ezredek egy-egy zászlóalja, valamint két huszárszázad és 16 ágyúból álló üteg táborozott *Ottinger Ferenc* vezérőrnagy parancsnoksága alatt Nagykanizsán. Ezenkívül a horvátok ellen indított csapatok is mind ide vonultak be elosztás végett. *Kapornakról* 1200 kékgatyás, *Tapolcáról* 1200 vörös-zsinórzatú vászonzubonyos, *Szántóról* 1500 fegyvertelen, *Szentgrótról* 300 nemzetőr érkezett Kanizsára.²⁾ Nagykanizsán kaszákkal, rozsdás vadászpuskákkal, dárdákkal egészítették ki a bevonult falusiak hiányos felszerelését s miután *Csány László* és *Ottinger* a piactéren feleskették őket, útnak indultak Lendvára, az őrvonalra.

Csány és *Gasparics Márk*, tábori lelkész, a »*tűzes barát*«, hol Kanizsán, hol vidéken, de mindig a nemzetőrség között forogtak és lelkesítő szavuknak volt is foganatja. Csány nélkül nem igen tudtak megmozdulni a kanizsaiak. Ezért az összeköttetést állandóan fentartották vele, bárhova is sodorta őket a szervező munka kénytelensége.

A nemzetőrség után az 1. honvéd zászlóalj, az elite-csapat vonult be Budapestről Nagykanizsára. Ettől fogva szeptember közepéig nem fogyott ki a mulatozás a kanizsai úriháznál.

JELLASICH MEGSZÁLLTA NAGYKANIZSÁT

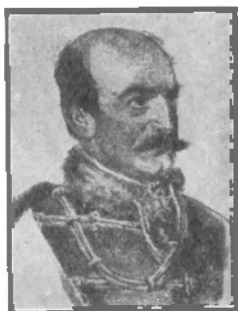
Majdnem szomorú nevezetességüvé tették Nagykanizsát a magyar szabadságharc történetében azok az alávaló tervek, melyeken *Ottinger* vezérőrnagy törte a fejét.

Ottinger együtt katonáskodott valamikor *Csány Lászlóval*, miközben erős

¹⁾ *Halis* : Színes mozaik. ²⁾ 1848. 163. századossági jkv.

barátság fejlődött ki közöttük. Így történt, hogy Csány befolyása alatt, bár ő maga semmiféle lelkesedést a magyarok ügye iránt nem érzett, Ottinger elvállalta a kanizsai nemzetőr-seregek felett a parancsnoklást. Olyan is volt az. Terve az volt, hogy a reá bízott csapatokat mind Kanizsa körül koncentrálja s amikor Jellasich seregei idáig érnek, — amire egész biztosan és egész jól számított — *átjásza az egész sereget a bán kezére.* Erre *Jellasich* is erősen számított, akivel Ottinger Varasdon találkozott, ahol is az árulás részletes megbeszélése után tiszteletére nagy lakomát rendeztek. Szerencsére Csány László, Ottingernek augusztus 19-én a csapatparancsnokokhoz intézett napiparancsából világosan látta a készülő merényletet és lépéseket tett a kormánynál, mire Ottinger jobbnak látta *sürgösen lemondani a parancsnokságról.*¹⁾

Ottinger utóda gróf *Teleky Ádám* lett, aki a csapatokat a Drávaig előretolta, hogy *Jellasichot* feltartóztassa. De *Teleky* sem bizonyult jobbnak elődjénél, mert *Jellasich* és a császár levelére egyszerűen cserben hagyta a magyar ügyet, *visszavonult Kanizsáig, sőt a bán kívánságára egészen Keszthelyig.*²⁾



Jellasich

A szeptember 13-án tartott megyegyűlés, mely a községenként kiállítandó önkéntes nemzetőrök felől intézkedett³⁾ egyben elhatározta, hogy az önkénteseknek Kanizsára kell bevonulniuk. Kanizsán ekkor már tudták, hogy a bán a város felé közeledik. Irtózatos rémületben ásták el értékeiket a kanizsaiak, vagy hurcolták ki azokat a szőlőhegyek pincéibe, hova asszonyaikkal, leányaikkal együtt sokan kimenekültek.

Jellasich bán 30,000 főnyi szedett-vedett serege 260 terhes szekérrel, 20 ágyúval, szeptember 15-én délben elérte Nagykanizsát. Itt ellenállással nem találkozott, mert érkezésének hírére a Kanizsán volt katonaságot visszavonták előle. *Jellasich*nak 7 zászlóalja, egy század lovasa és 80 szekér löpora volt.

Jellasich a »vár«-ban,⁴⁾ tisztjei a városban szálltak meg, ahol a bán proklamációit osztogatták, a sereg pedig a városon kívül ütött tábornoktáborát. Első dolguk volt a városi előljáróságot 6000 kenyér, 1200 q szalma, 180 q széna, 30 q liszt, 60 q hús, 750 font só, 280 mérő zab, 118 akó bor, azonkívül tűzifa és dohány kiszolgáltatására kényszeríteni, amit ha két óra alatt elő nem teremtenek, a várost irgalom nélkül felgyújtják és a seregnek szabad rablásra prédául bocsátják. Mit tehetett a városi magisztrátus? Megbízta *Kaiser József* szállítót, aki *Fligelli Auguszt* őrnagy nyugtája szerint le is szállított 4826 porció kenyeret, 2240 porció zabot és 850 porció szénát.⁵⁾ *Kilik Péter* és *Gerencsér György* mészárosok ugyancsak nyugta ellenében az igényelt húsmennyiséget,⁶⁾ a többi nagyobb kereskedők egyebet. A nyugtákat szorgalmasan megőrizték, várva, hogy a harvát sereg, ha az nem, a magyar kincstár, vagy valaki majd kifizesse a szállítottakat. Csak maga *Gerencsér* 112 pár marhát vásárolt össze hirtelenében (a szorult helyzetnek

¹⁾ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története, I. kötet. ²⁾ Gelich Richard tábornok: Magyarország függetlenségi harca, I. kötet (1882). ³⁾ 1848. 1926. sz. megyei kgv. jkv. ⁴⁾ Ma: Korona vendéglő és szomszédos uradalmi épület. ⁵⁾ 1848. 751. v. kgv. jkv. ⁶⁾ 1848. 766. v. k. jkv.

megfelelő drága pénzen) és Jellasic hadainak itt tartózkodása napjaiban 49,119 font húst szolgáltatott ki 15,819 forint értékben a horvát seregeknek.¹⁾

A kertekben és szőlőhegyekben, sőt a városi udvarokban, istállókban, de ezeken kívül is vandál pusztítást, rablást vittek végbe a szabadjukra eresztett serezsánok. Aki ellenállni próbált, legyilkolták. De nem maradtak adósok a kanizsaiak sem. Főként a kiskanizsaiak nem egy elkóborolt rácot agyonszúrtak, agyonverték.

Négy napig tartott a rác-özönlés, akkor aztán Jellasic 1300 főnyi hátvédet hagyva Kanizsán, tovább vonult hordáival Székesfehérvár irányába, de kisebb-nagyobb csapatok ezután is folyton vonultak át a városon. A rácok közül ekkor is sok elpusztult. A rablások, rombolások miatt elkeseredett polgárok Kiskanizsán túl elállták az utat és a kocsikról sokat lelőttek.

Ezekben a napokban az erélyes *Albanich Flórián* bíró, *Turkovich György* és *Buváry János* esküdtek, *Vajay Lajos* szállásmester és *Cser József* őrmester tartották a lelket és a rendet a városban.

Jellasic seregében voltak a *turmezei* (turopoljei) szabad kerület nemesei is, kiket csak erőszakkal tudtak a rác seregbe kényszeríteni. Ezek magyar érzelmű, szűzmáriás lobogó alatt sorakozott katonák voltak, *gróf Josipovics Antal*, a lelkes magyar vezetése alatt. Ez a csapat csak Kanizsáig jött el *Jellasic* hordáival. Itt polgári ruhákat szereztek a kanizsaiaktól, és valamennyien megszöktek csapataiktól,²⁾ amikor azok Kanizsáról továbbvonultak. Innét valamennyien Zalaegerszegre mentek, ahol a derék turmezeieket jelentkezésük után örömmel vették fel a magyar nemzeti őrseregbe.³⁾

NUGENT KIVERETÉSE KANIZSÁRÓL

Jellasic továbbvonulása után *Kanizsa körül guerilla-csapat verődött össze*, amely a rác sereg után sűrűen igyekvő élelmiszer-szállító szekereket és a visszaküldött hírnököket fogdosta el nagy passzióval. Egy ilyen vállalkozás sikerén maguk a kanizsaiak is kedvet kaptak és megtámadták a város környékét duló gránicsárokat, kik közül egy-két tucatot agyonverték.

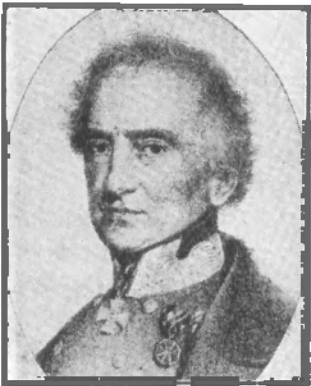
Amint az élelmiszer-szállítmányok fedezetül hátrahagyott rácok (mintegy ezren lehettek) észrevették, hogy *Kanizsa* reájuk nézve felettébb veszedelmes fészekké vált, megerősítést kértek *Varasdról*, *Benkő* tábornoktól. Erre szeptember végén az idősb *gróf Nugent* (*Nuzsán*) *Albert* renegát alezredest küldték *Kanizsára*, több ezer emberrel, 12 ágyúval és teljes szabad hatáskörrel. A városba azonban ezek sem látták tanácsosnak a bevonulást. A kiskanizsai út mellett, a mai gözmalom helyén ütöttek tábort.

Rövidesen megjött *Letenye* felől az *ifjú Nugent* is, néhány ezer emberrel, 6 ágyúval és nagyobb élelmiszer-pótlással. *Sormás* és *Kiskanizsa* között rájuk csapott a zalai vadászesapat és nemzetőrök és alaposan megszalasztották őket, zsákmányul ejtve 8 élelmiszerrel zsúfolt szekereket. Az öreg *Nugent* küldött

¹⁾ 1849. 70. századossági jkv. ²⁾ Zalai Közlöny, 1895. 1—2. sz. ³⁾ 1848. 2046. sz. megyei kgy. jkv.

ugyan segítséget elébük Kanizsáról, de az már későn érkezett. Az ifjú Nugent ezután gyakran belovagolt 8—10 főnyi kísérettel a kanizsai városházára, ahol fenyegetésekkel kényszerítette az előljáróságot újabb és újabb élelmiszerek kiszolgáltatására. Egyszer egy ilyen erőszakos fellépése alkalmával egy feldühödött purger be akart rontani a városháza folyosójáról a tanácsterembe, hogy az ott követelőző Nugent-et lelőjje. Alig tudták az elszánt atyafit megfékezni. Nugent észrevette a dolgot és attól kezdve nem járt be többet a városba, hanem csak kívülről osztogatta ukázait.¹⁾

Ekkor már tudták a kanizsaiak, hogy *közeledik a segítség: Vas, Somogy, Zala nemzetőrei és önkéntesei*. Ezután már Nugent sem követelt több élelmiszert a városiaktól, holott addig a városnak minden reggel 7 órára egyéb élelmiszereken és takarmányon kívül csak húsból 60 métermázsát kellett kiszolgáltatnia. Pénzt persze nem adtak a horvátok semmiért, csak nyugtát. A mészárosok azonban



Nugent tábornagy

pénz nélkül nem tudtak húst szállítani és nem is szállítottak másként, csak ha a város azt nekik kifizette. Ki is fizette a város a sok ezer ezüst forintot abban a reményben, hogy úgyis kiverik hamarosan a rácokat.

Mikor aztán a kanizsaiaknak már a türelmük is kifogyott és megtagadták több napra kért élelem és takarmány kiszolgáltatását, akkor *Nugent ágyúztatni kezdte a várost*. A bombázásnak megvolt a hatása: Nugent serege megkapta a kívánt porciókat.

Kevesebb szerencsével járt a horvát sereg a következő alkalommal, amikor délelőtt kapott még ugyan egy napra való húst, két napra zabot és szénát, de délutánra már *négy oldalról kellett szembenéznie a nemzetőrökkel,*²⁾ akik *Vidos József* vezérőrnagy, a vasi nemzetőrök parancsnokának fővezérlete alatt Kanizsa alá táborba szálltak.

Palin felől a vasi, Sormás felől a zalai, Sáncnál a somogyi és Somogyszentmiklósnál a keszthelyi nemzetőrök gyűltek össze (számszerint közel 20 000 fő, de ágyújuk nem volt) az előző zivataros éjszaka leple alatt, hogy az álatlános népfelkelés során (a honvédek toborzása a horvát megszállás ellenére is vígan folyt a városban) *Kanizsa alá tervezett együttes támadással* a várost az ellenségtől megtisztítsák.

Nugent, aki ekkor 1300 emberrel és 8 ágyúval rendelkezett,³⁾ táborhelyén nagyon kényelmetlenül érezte magát. Védettebb helyre azonban csak a városon keresztül tudott menni. A városban pedig nagy volt a készülődés a közeli támadásra. Nugent erre *töltött ágyúit mellett égő kanóccal vonultatta át seregét Kanizsa utcáin a katolikus temetőig*, ahol állást foglalt, de még azon az éjjelen jobbnak látta táborát és ágyúit *a zsidótemetőbe* átköltöztetni. Itt aztán a zsidó temető téglabástyáin löréseket vágatott s ezeken keresztül irányozta be ágyúit a városra. Piacra, korcsmába még innét is bejártak néhány napig az ágyúk oltalma alatt.

Október 1-én a megyegyűlésen *Horváth Vilmos* kormánybiztos írásban jelentette,

¹⁾ Cser József: Zalai Közlöny, 1895. évf. ²⁾ 1848. szept. 27., megyei kgy. jkv. ³⁾ 1848. 2074. megyei kgy. jkv.

hogy *Vidos József* Kanizsa köré összevont csapatokkal néhány napon belül megtámadja Nugent-ékat.¹⁾

Több sem kellett a végsőkig türelmetlen kanizsaiaknak.

Október 4-én, Vidos négyfelől elhelyezkedett csapataiba vetett bizalommal, maguk a *kanizsaiak kezdték meg a támadást.*

Ahol érték, megtámadták és lefegyverezték a korcsmákban, utcákon ögyelgő horvát katonákat, a Koronában 5 tisztet, azonkívül sok közkatonát elfogtak. Amikor látták, hogy támadásukra Vidos csapatai nem mutatnak semmi szándékot a beavatkozásra, lovasfutárt küldtek ki Palinba, hogy sürgesse a Kanizsa körül álló nemzetőr-seregek megmozdulását. A zalai nemzetőrség 600 főnyi csapata erre nekirontott a Kiskanizsa végében és a városig húzódó kis erdőben összekötőnek hagyott horvátokra akik pillanatok alatt szétfutottak a szélrózsa minden irányában. A vasiak ugyanekkor a zsidótemető felé 'ndultak támadásra, de Nungent tanácsosabbnak látta *ellenállás nélkül visszavonulni* egészen Lég-rádig a *»magyarski becariv«* (nemzetőrök) elől.

A Kanizsa köré támadásra gyülekezett nemzetőr-seregeknek ilyenformán nem maradt egyéb dolguk, minthogy bevonultak Kanizsára, átvették a barátok klastromának folyosóin felhalmozott élelmiszerekből, 2 ágyúból, temérdek fegyverből, ruhából álló zsákmányt s a 113 foglyot, majd 81 horvát halottat elföldeltek. A kanizsaiaknak nem is volt halottjuk.²⁾

Néhány nap múlva Grácból megszökött *104 Sándor-huszárr* és hazajött Kanizsára, hogy ők is a magyar hazáért harcolhassanak. Itt lelkes ünnepléssel fogadták a derék vitézeket, kik később *Perczel* seregében tüntették ki magukat. A numerosokat járó tanácsosok első szóra kapták minden házban a huszárok lovai részére kirótt 2—2 porció szénát és szíves örömmel maga vitte azt mindenki a városgazda pajtájába.³⁾ A kanizsaiak megörültek a rendes sorkatonaságnak, kik még hozzá huszárok is voltak és semmi áron nem akarták őket a városból tovább engedni. Minthogy azonban a Sándor-huszárokat Nagykanizsán visszatartani nem lehetett, *»egy pár zászló al magyar katonaságot«* kért a város a hadvezetőségtől. Az október 7-iki meggyegülés a *Vidos* nemzetőreinek elszéledésével megüresedett Nagykanizsára az önkéntes sereg őrnagyát, *Gyika Jenőt* és *Csuzy Pál, Deák Lajos, Csillagh László* és *Inkey Kázmér* századosok seregeit küldte a városparancsnok, *Palocsay* őrnagy rendelkezése alá.⁴⁾

NAGYKANIZSA HARMADIK MEGSZÁLLÁSA

A Muraköz megtisztítására indult *Perczel Mór* tábornok simontornyai győzelmes csatája után, 3000 katonájával és 12 ágyúval október 16-án vonult be Nagykanizsára. Itt a zalai önkéntes nemzetőr-zászlóalj (a későbbi 47. zalai zászlóalj) is csatlakozott seregeihez, hogy pár nap múlva valamennyien Letenyére induljanak. Velük ment *Babóchay* százados vezetésével a kanizsai őrség is. A horvátok és a császári seregek egy része ekkor Kotorinál, más részük Nugent

¹⁾ 1848. 2074. megyei kgy. jkv. ²⁾ 1848. 195. századosági jkv. ³⁾ 1848. 192. századosági jkv. ⁴⁾ 1848. okt. 7. megyei jkv.

vezetése alatt Letenyénél állott. Nagykanizsa pedig teljesen katonaság nélkül maradt. Városi őrséget verbuváltak *»mem nemzetőr becsületes lakosokból«*, akik éjjel is szolgálatot tartottak. A megyei bizottmány utasította Nagykanizsát, hogy *»a haza védelmére 40 önkénytest«* állítson és ezeknek ruházatra és *»kézipénzük«* összesen 1040 forintot fizessen. A város a katonákat ki is állította, csak pénze nem volt, miért is az 1040 forintot a tanácsosok szedték össze utcánként a lakosságtól.¹⁾ Az áldozatkészség igen nagy volt. *»A századosság felhatalmazta a kir. biztos által kinevezett állandó bizottmányt, hogy a haza megmentésére szükséges rendeleteket tehessen, a szükséges költségeket a városi pénztárból, sőt ha kell, kölcsönképen is utalhassa, felvehesse.«*²⁾

A kanizsai nemzetőrök, mikor Perczel hadai hidat verve átkeltek a Murán, *hidőrségnek maradtak vissza* és ők szállították időnként hátra a fogoly-transzportokat.³⁾

Nagykanizsán ekkor csak a foglyok és sebesültek forgalma jelezte a háborút. A barátok zárdájának 15 szobáját kórháznak alakították át. Perczel Mórnak a Mura mentén a téli hidegben küzdő serege részére egy december 20-án kelt nyugta szerint *»555 pár fehér ruha neműeket, mégis 24 gatyát és 15 inget«* adtak át, amit Nagy- és Kiskanizsán gyűjtöttek össze a lakosság körében.⁴⁾

December végén *Kossuth* és *Csány* felhívására Kanizsa körül is megalakult egy 5000 főnyi *mozgó nemzetőrség* (guerilla-csapat) a horvát határ fenyegetésére.

Mikor a szerb felkelés *Windischgratz* seregeinek oltalma alatt még egyszer erőre kapott, *Kanizsát is újra megszállták a horvát csapatok*, melyek ez alkalommal is a berekben ütötték fel ágyúkkal jól felszerelt táborukat.

Az *idősebb Nugent* tábornagy és *Burits* császári tábornok indultak meg 6000 főnyi sereggel Kanizsa ellen. Alig érkezett meg 1849. január 13-ára a szállást, császárhűséget és feltétlen engedelmességet követelő értesítés *Nugenttől*, a *Kanizsán található összes katonaság Palocsay* vezetésével *nyomban kivonult a városból és útnak indult Kaposvár felé*.

Burits január 15-én már Kanizsán adta ki rendeletét, mely szerint *»Kanizsa város lakossága 48 óra alatt 20,000 forintot huszas pénzben a tábori pénztárba bankjegyekért fizessen be, ellenkező esetben büntetésül a Város 20,000 ezüst forintot bankjegyekben lészen köteles befizetni«*. A város a vagyonosabb polgáraitól szedte össze a megfelelő mennyiségű ezüstpénzt a váltó-forintokra való kényszerű kicserélés végett.⁵⁾

Nugent és *Burits* csapatai a *Dahlen* altábornagy vezetése alatt álló Dráván-túli csapatok csatlakozásával 9000 (Cser József szerint 13,000) főre szaporodtak.⁶⁾ Ennyi katonaság nyüzsgött Kanizsán, a felsőtemplom tornyára és a városháza erkélyére pedig felkerült a fekete-sárga lobogó. Január 19-én *Burits* generális kiadta a kanizsai városi tanácsnak *Kossuth Lajos* és felesége, *Meszlényi Terézia* körözölevelét és elfogató parancsát.

Burits János generális rövidesen a soproni kerület (melybe Zalával együtt kilenc vármegye tartozott) katonai parancsnoka lett és Sopronba tette székhelyét.

¹⁾ 1848. 188. századossági és 741. v. kgy. jkv. ²⁾ 1848. 193. századossági jkv. ³⁾ 1848. 743. v. kgy. jkv. ⁴⁾ 1848. 812. v. kgy. jkv. ⁵⁾ 1849. 19. sz. v. kgy. jkv. ⁶⁾ Gelich: Magyarország függ. harc. II. kötet.

Nagykanizsán közben munkában volt a haditörvényszék. Erről jegyezte fel *Cser József* a következő érdekes epizódot :

A becehelyi kanász egy alkalommal többedmagával megtámadott valami katonai futárokat. A merénylet nem sikerült, a kanászt, a becehelyi téglást és még három más legényt elfogtak. A kanászt és a téglást (utóbbi különben német volt) a haditörvényszék golyó általi halálra ítélte. A téglás sírt, jajgatott, a kanász szótlánul készült a halálra. Meghurcolván őket a vesztőhelyen, csak a halálfélelmet állatták ki velük, aztán szabadon eresztették őket. Több kanizsai megkérdezte ezután a kanásztól : »*Ugye, többet nem tesz ilyesmit!*« A kanász nagy lelki nyugalommal válaszolta : »*Nem ám, amíg nem lehet!*«

Nugent március elején *Eszék ellen vitte kanizsai seregét s csak néhány száz főnyi őrséget hagyott hátra*. A kanizsaiak ugyanis most már csendben, megadással tűrték sorsukat. (Még a *Burits* által a városra kivetett 8000 forint hadisarcot is kifizették, csak hogy a várost a pusztítástól megóvják.) Így volt ez *Nugent* kivonulása után is egészen addig, míg április 10-én *Klanz Boldizsár* asztalos műhelyében az őrség oda beszállásolt katonái agyon nem lötték egy házbeli, *Horváth Ferenc* nevezetű lakatos 7 éves kisfiát, amiért az a *Kossuth-nótát* dúdolgatta játszadás közben. Az egész város fellázadt a vandál gyilkosságra, az egész helyőrség pedig a fenyegető hangulat elől kivonult a temető közelébe és ott elsáncolta magát.¹⁾ A temetés napján csak *Albanich* városbíró közbelépése mentette meg az őrséget az agyonveretéstől. A megszálló csapatok tisztikara is hozzájárult a fiuska temetési költségeihez.²⁾

Pár nap múlva megérkezett a segítség : *Stillfried* vezérőrnagy párezer katonával és 6 ágyúval. Hiába citálta azonban a generális maga elé a városi magistrátust, az *nem jelent meg előtte*, — hiába adott ki halálfenyegetéses rendeleket, — a kanizsai nép, ha máskor nem, *éjszaka tépte le a falragaszokat és letépte a schwarz-gelb zászlót is a városházáról*. *Stillfried* nyomoztathatott hetekig a tettek után, sohasem került kézre egy sem.

Hogy mekkora lehetett a katonaság nyüzgése Kanizsa körül s hogy mi mindent fel nem használt a városi előljáróság osztrákgyűlöletének csendes demonstrálására, azt ékeesen bizonyítja az alábbi jegyzőkönyv :

»*A helybeli Kir. soó hivatal megkeresésére hiteles bizonyságlevél kiadatni rendel-tetik, hogy j. évi Május hó 21-én a Császári katonaságnak Kanizsáról történt elvo-nulását követő napokban a közlekedési utak Somogy Megyében összesereglett és Kanizsára is bevonult népfölkelők és nemzetőrök által annyira el voltak zárva, hogy a helybeli kvr. soó hivatalnak teljes lehetetlenség volt a kincstárt illető pénzeket ezen városból tovább szállítani.*«³⁾

A folytonos háborúskodás annyira megcsökkentette az ipari munkalehetőségeket is, hogy a mesterek a legnyomorúságosabb bérek mellett tudtak csak segí-deket alkalmazni. Ezért a városi tanács állandóan szigorú büntetésekkel küzdött a kontárság ellen, másfelől, nehogy a mesterek a legények munkaerejét és ráutaltságát kizsarolják, elrendelte pl. az építőiparban, hogy »*egy legénymek napidíja a mestergarasnak is betudásával, 1 ft. 30 kr. váltóczédula, egy palléré pedig*

¹⁾ Zalai Közöny 1895. ²⁾ 1849. 274. v. kgy. jkv. ³⁾ 1849. 566. v. kgy. jkv.

2 ft. Vcz., mely meghatározott napidíjért kötelesek az ács, kőműves és cserepes legények Szt György naptól egész Kis-Asszony napig reggeli 5 órakor a munkát megkezdeni és estvéli 7 óráig folytatni.¹⁾

A csődök és egyéb perek felvételét a városi tanács 1849. május 21-én a háború tartamára beszüntette.²⁾

A magyar fegyverek tavaszi diadalainak sorozata következtében a Dunántúlról májusban kezdtek kivonni az osztrák megszálló ármádiát. *Május 20-án éjjel Stillfried is, a legnagyobb csendben, egyszerűen eltűnt seregével Nagykanizsáról.*

A megye ugyanekkor sürgősen megkezdte az újoncozást. Maga a város adóba vetett ki lakosaira 2300 forintot, hogy a megyegyűlés által Kanizsára kivetett 60 ujonc kézipénzét és felszerelését elő tudja teremteni. *Csertán Sándor* kormánybiztos rendeletére minden 20,000 forinton felüli vagyonnal bíró lakosnak egy-egy vadászt kellett állítania a haza védelmére, azt fegyverrel és 3 havi fizetéssel ellátania. (A kincstári fizetés 8 krajcár és 3 font kenyér volt naponta.) A vagyoni cenzus szerint való katonaállítás lebonyolítását külön bizottság végezte Nagykanizsán.³⁾ A falvak népfelkelői is csapatosan vonultak be Kanizsára papjaik vezetésével. Itt aztán kiderült, hogy *ember még csak volna szép számban, de nincs fegyver, nincs lőszer, nincs ágyú.*

Míg a nagy zűrzavarban folyt a szervezkedés, addig júliusban *az orosz henger megindult az ország keleti határain.* Az osztrák is lélegzethez jutott és a hó közepén *Knezevits* ezredes átlépett a Murán, betört Zalába, *egyenest Kanizsára, ahol összpontosította csapatait.* Egy hónapig ki- és bemasírozás színhelye volt a megremült Nagykanizsa.

Közben a *kolera* is felütötte fejét a városban. Különösen a szegényebb népközt, a perifériákon pusztított a rettenetes veszedelem, úgyannyira, hogy a város az egyes kolerás utcák részére külön *ápolónőket* volt kénytelen felfogadni, mert voltak olyan házak, ahol valamennyien megbetegedvén, az sem volt, aki a betegeket táplálta volna.⁴⁾

Knezevits félszázad katona fedezete mellett benn lakott a »vár«-ban, hadosztálya 6 ágyújával a réten tanyázott.

A várakozásteljes csendet csak egy komolyabb epizód zaja zavarta meg. *Noszlopy Gáspár* somogyi kormánybiztos július 16-án csupa huszárvirtusból egy kanizsai huszárkáplárját, *Blazinits Ferencet* tizenhatodmagával portyázni küldte Kanizsa felé, hogy ijesszenek rá a németre. A patrull alkonyatkor sebes vágásban át is törte magát a Rózsa-utcai kerteknél tanyázott előőrskön, a 30 rác futott, amerre látott. Mikor az utca népe meglátta a vágásban közeledő magyar huszárokat, egyszerre felbuzdult mindenkiben a harci kedv az ellenség kiverésére. Rögton félre akarták verni a harangokat, hogy harcra tüzeljék vele a lakosságot, ebben azonban *Albanich* városbíró megakadályozta őket. A tömeg erre hirtelen indulatában *a városbíró péküzletének esett* és azon töltötte ki a bosszúját. A huszárrok addig egyenest a »vár« kapuja elé vágattak, ahonnét azonban *Knezevits,*

¹⁾ 1849. 232. v. kgy. jkv. ²⁾ 1849. 371. v. kgy. jkv. ³⁾ 1849. 450. v. kgy. jkv. ⁴⁾ 1849. 532. v. kgy. jkv.

látva a fenyegető helyzetet, a huszárok és a hozzájuk szegődött tömeg közé lövetett. A csatazajra a berekből is megszólaltak az ágyúk és ontották a tüzet a városra. Két halott és több sebesült maradt az utcán, mire a tömeg eloszlott és a huszárok is elvágattak.¹⁾

Ekkor már újra Kanizsán van *Burics* tábornok is és innét küldi kiáltványát »*Nemes Szala Vármegyéhez*« a legszigorúbb rendszabályokkal a »*lázadó*« magyarok ellen²⁾ a következőképen :

Nemes Szala-Vármegye!

Kanizsa, július 19-én 1849.

A cs., kir. Styriai hadseregének első őrcsapatjával előre nyomultam a Vármegyébe, hogy a rend, jogosság, béke és biztosság ismét visszaszerezessék mindazok számára, kik a királyi párthoz szítnak, mondom ismét, mert meggyőződve vagyok, hogy nevem még ösmérve a Vármegyében, s fönnáll még azon emlékezet, mely szerint csendszerető lakosoknak már egyszer ótalmat és békét nyujtám.

Elrendezéseim a Vármegye lakosainak viseletétől függeni fognak.

Mindenekelőtt parancsolom, hogy a lázadók kormányának akármiféle igazgatósága tüstént föloszoljék, az ellenszegülő minden vagyonától megfosztatni és a katonai ítélet alá esni fog.

A népfölkelés haladék nélkül föloszoltassék s a földművelő és egyéb munkás nép dolgai ellátására haza bocsáttassék.

Hadseregemhez egy feljogosított vármegyei tisztviselő küldessék, az élelmezés — mely előbb quietáltatni, aztán megfizettetni fog, — rendes viselésére.

Ahol hadi osztályaim, parancsolatjaim elleni cselekvésre találának, a felelőség terhe, a legszigorúbb büntetés és ezreknek átka csak azokra nehezkedni fog, kik a haza végvesztére, egy gyalázatos szándékú pártnak eszközül szolgálnak.

Ismerve van a nép előtt, mily fegyelmet katonáim tanusítának, mikor a lefolyt 1848. évi december havában ott a Vármegye Szék városában, Szala Egerszegen voltak, s mindezen kímélő bánásmóddal, most is Mura vizén átmenete s Kanizsa felé előnyomulásakor, a nép iránt lettek volna, ha elcsábított vakmerők fegyveres kézzel ellen nem állanak.

Azért is mind a szerencsétlenség és baj, mely a helységeket érte, csak a lázadók ezen nyomorult kolomposaira a felelőség súlyával esik.

báró Burits Emil.

Albanich városbírónak is volt könyörögni valója, amíg a keményszívű *Buritsot* sikerült eltéríteni attól a szándékától, hogy a Noszlopy-huszárok bravúrjával kapcsolatos események miatt pár kanizsai polgárt fel ne akasztasson és a városon 50,000 forint hadisarcot be ne hajtson. A másnap Eszékről visszaérkezett *Nugent* tábornok már megelégedett annyival, hogy 20,000 forint büntetést szabott ki a városra. A város könyörgött, folyamodott a rettenetes összegű büntetés

¹⁾ Cser József leírása. ²⁾ Bátorfi: Adatok Zalamegye történetéhez, IV. k. 168. o.

elengedéséért, de *Knezevics* 478. szám alatt írott levele kurtán értesíti a várost, hogy a büntetést el nem engedik, ellenben ha azt a város 6 nap alatt be nem fizeti, akkor a következő 14 napon belül 30,000 forintot fognak a városon behajtani. A város, amelynek minden anyagi erejét, pénzét és élelmét felélte a folytonos tömeges katonatartás, deputációban elment még Nugent elébe is, hogy őt engedékenységre bírja.¹⁾ Minden könyörgés hiába volt. *Nagykanizsának a 20,000 forintot meg kellett fizetnie.* Annyit ígértek meg csupán a későbbi esztendőök ez ügyben járt küldöttségeinek, (még 1862-ben is járt ilyen küldöttség Bécsben és Budán) hogy be fogják számítani a sarcot a *Jellasic-hídele* károkkal és szolgáltatásokkal együtt a város adójába.

Zalamegye ezzel az újabb megszállással teljesen osztrák uralom alá került és megkezdődött a bosszúállás műve. *Kanizsát július közepétől előzönlötték és teljesen felélték az egymásután érkező császári csapatok,* melyeknek zöme csak augusztus vége felé vonult tovább Knezevics egész seregével Tapolca felé.

OSZTRÁK URALOM ALATT

Nagykanizsán *Kulmer* őrnagy, az itteni határ-zászlóalj parancsnoka hajtotta végre *Knezevics* dandárparancsnoknak Keszthelyen kelt parancsait. Az őrnagy 571. sz. parancsára *Sandveber József, Bernáth Márkus, Davidovits György, Hány István* tanácsosok, *Tóth Lajos* főjegyző, *Wlassics Eduárd* jegyző, *Kaan Károly, Brunner József* és *Rozenberger Izrael* századosági tagok négy napon át *szedték össze a magyar bankót* és azt átadták *Stengel* őrnagynak, a város katonai parancsnokának.²⁾ Az első négy nap 22,792 frt. 45 kr. Kossuth-bankót eredményezett.³⁾ *Az augusztus 13-iki országos vásár alkalmával fellázadt a kanizsai piacon a nagyszámban besereglett falusi nép a Kossuth-bankók miatt, sehogyan sem tudva beletörödni azok érvénytelenségébe. Kulmer* ugyanis járőröket rendelt ki a vásárba, melyek akárkinél magyar pénzt láttak, azt elkobozták, tulajdonosaikat pedig bekísérték. A több ezer főnyi vásáros tömeg erre felzendült, nagy verekedés, csete-paté támadt. A helyzet egy-kettőre olyan komolyra fordult, hogy *Kulmer* jobbnak látta sürgősen kihirdettetni, hogy magánforgalomban mindenki mindenféle pénzt elfogadhat. Ezután a vásár nyugodtan folyt tovább.⁴⁾ A Kossuth-bankók összeszedését ettől az incidenstől függetlenül is folytatták tovább, úgy hogy egy szeptemberi vasárnapon *több százezer forint értékét képviselő bankót égettek el nyilvánosan.*⁵⁾ Sok kanizsai polgár lett koldusszegény ezen a vasárnapon.

Az elfogatások napirenden voltak. Kit a szabadságharcban való bárminő részvétel, kit elejtett szavak, besúgás, kit be nem szolgáltatott Kossuth-bankó vagy fegyver miatt hurcoltak meg a kétfejű sasos önkény martalócai. Fegyvert sem volt szabad tartania semmiféle címen a polgárságnak. Karácsony táján *Burits* rendeletére a polgárságnál található mindenféle fegyvert összeszedtek és az egészet Zalaegerszegre szállították.⁶⁾

A hivatalok tehetetlenek voltak az erőszakkal szemben és ahol csak tudtak, szabotáltak. A haditörvényszék pedig munkában volt pihenés nélkül.

¹⁾ 1849. 109. századosági jkv. ²⁾ 1849. 559. v. kgv. jkv. ³⁾ 1849. 600. v. kgv. jkv. ⁴⁾ 1850. 311. v. kgv. jkv. ⁵⁾ Cser József feljegyzései. ⁶⁾ 1849. 843. v. kgv. jkv.

Novemberben a városi tanácsnak is igazolnia kellett a »rebellis éra« alatt tanúsított viselkedését.¹⁾ Az okos oportunitás diktálta a városi képviselőtestületnek itt következő válaszát.

»A Cs. Kir. főhadi parancsnokságtól érkezett és Zala Megye első alispánya által közölt abeli rendeletre, miként viselte Kanisa Város Tanácsa magát a pártütő kormány irányában különösen 1848-ik évi 8-ber (október) 8-tól kezdve, jött-e a pártütő kormánytól hivataloskodás folytatására szólító rendelet, tett-e esküt valamely hivatalnok, vagy adott-e térítményt a magyar pártütő kormánynak, a Tanács részéről válaszoltatni rendeltetik, hogy Kanisa Város Tanácsa az uralkodó ház eránti tiszteletről soha meg nem felejtkezvén a Cs. Kir. katonaságnak hozzá érkezett rendeleteit mindenkor foganasította és azoknak engedelmeskedett, a magyar pártütő kormánynak rendeleteit ellenben egyedül akkor foganasította, midőn a város a cs. kir. katonaságtól elhagyatva lévén, a városban vagy ennek közeliben magyar katonaság volt.

A v. Tanács a pártütő kormánytól hivatal folytatására szólító rendeletet soha nem kapott, sem esküt nem tett, sem pedig térítvényt magáról nem adott.

Mely válaszban egyszersmind megemlítendő léssen, hogy a v. Tanácsnak a cs. kir. katonaság irányában tett viseletéről Ő Ex. Gróf Nugent tábornagy, Knezevits ezredes és Glavasch György térparancsnok urak kimerítő és a Tanácsra nézve dicséretes meg ösmerést adni fognak.«

A városban állomásozó császári katonaság továbbra is igyekezett minél jobban szípolozni a »rebellis« magyar városi lakosságot. Császár József alezredes a részére rekvirált 6 szobás lakás teljes berendezését is követelte a várostól. Erre elegendő pénz az egész városi kasszában nem volt, így sokáig húzódott az ügy, mígnem a város az 1848. szeptemberi Jellasich-átvonuláskor kiszolgáltatott rengeteg élelmiszerért utóbb kapott kincstári térítést vette ki a takarékpénztárból és azon rendezte be Császár alezredes »standesgemass« lakását.²⁾

A katonaság élelmezésére szükséges pénzt Zeisberg tábornok a város útján hajtatta be a lakosságtól. Aki nem fizetett, azon egyszerűen végrehajtották. Ime a városi vezetőség egy elszámolása³⁾ a katonaság élelmezési kiadásokról:

»A kenyérporciók beszerzési és megtérítési ára között differencia	1747 frt 37 kr
bankjegyekben a katonai parancsnokságnak átadatott	1136 „ 30 „
be nem folyt a kivetésből	999 „ — „
6 q széna Kiskanizsára katonáknak	6 „ — „
6 szoba bútor alezredesnek	1000 „ — „
az újoncok kézipénzére felvett kölcsön törlesztésére . . .	2300 „ — „
ennek kamataira	138 „ — „
ugyanilyen célra vett kisebb kölcsön törlesztésére . .	148 „ — „
Összesen	7474 frt 67 kr

¹⁾ 1849. 654. v. kgy. jkv. ²⁾ 1849. 636. és 820. v. kgy. jkv. ³⁾ 1849. 181. századosági jkv.

Ezzel szemben a Jellasich-sereg élelmezéséért kapott térítésből a még ki nem fizetett kereskedők számláinak kiegyenlítése után maradt a városnak 4048 frt. 16 kr.-ja (ezt tette be a takarékbba). Az így előállott differenciát tehát megint csak a városi lakosságra kellett kivetni és behajtani.

* * *

Az elnyomatás keserű esztendeiben Kanizsa is együtt szenvedett a többi magyar városokkal. Sőt talán még többet is szenvedett, mint a legtöbb város, mert rajta *most nyílt a legjobb alkalom, megbosszulni a nyakas magyarságát*. A bosszúra bőven nyílt alkalom.

Legelsőben is egy kanizsai honvéd-századost, *Pataki Tiringert* Mihályt Bécsben kivégezték. A kanizsai gimnázium négy piarista tanárát haditörvényszék elé állították. Ezeket 1852. április 3-án vitték el Sopronba és minden instanciázás ellenére is csak kettő (*Pollák János* és *Dolmányos György*) látta viszont közülük a kanizsai gimnázium katedróját.¹⁾

Majd *egymásután szüntették meg a város hivatalait, elvitték iskoláit*, keresztül húzták a megvalósulás legjobb útján elindult terveit.

A multakon okulva különösen *a fiatalságot igyekeztek megrendszabályozni*, nehogy a márciusi ifjúság szelleme mégegyszer veszélybe döntse a kétfejű sas büszke országlását. A Nagykanizsán 1844. óta fennállott *»Ifjú Társulat«*-ot 1852-ben *feloszlatták*.²⁾ Még a *ruházkodás* regulázása terén kiadott rendeleteket is a politikai félelem diktálta. *»Sok fiatal emberek által viselő fekete kalapokoni pántlikáknak hordozása betiltatik»* és *»kerék kalapoknak viselése egyedül a lovászoknak és kocsisoknak engedtetik meg.«*³⁾

Napirenden volt, hogy a közigazgatási hatóságok volt honvédeket vagy *»forradalomban résztvett egyéneket«* köröztettek. A kanizsai városi tanácsnak stereotip válasza volt minden ilyen irányú hivatalos megkeresésre: *»... itt nem találtnak.«*

Nyakra-főre kellett kiadnia a városnak politikai megbízhatóságra, a 48-as napokban tanúsított magatartásra vonatkozó bizonylatokat. Ezek a bizonyítványok kivétel nélkül arról tanuskodnak, hogy Kanizsán mindenki megőrizte dinasztiahűségét és *»tudomásunk szerint«* senki *»lázaszó«* nem volt.

A kanizsai polgárokról kiadott sok jó bizonyítvány ellenére sem lehettek az udvarnál valami jó véleménnyel Nagykanizsa *»hívségéről«*. Hiába tartott a város Te Deumot, fáklyásmenetet, hiába durrogtak álló napon át mozsarak 1753. márciusában, amikor *I. Ferenc József* felgyógyult az ellene elkövetett merénylet után.⁴⁾ Hiába akarták a herceg volt kuriális fundusaiból kihalásított, házakkal már nagyrészt beépített 1000 négyszögölnyi teret *Ferenc József* térnek elnevezni. Kanizsa kegyvesztett volt, még arra sem kapott engedélyt, hogy egyik terét az uralkodóról nevezze el.⁵⁾



¹⁾ 1852. 279. és 306. v. kgy. jkv. ²⁾ 1852. 613. v. kgy. jkv. ³⁾ 1852. 275½. és 286. v. kgy. jkv. ⁴⁾ 1853. 378. v. kgy. jkv. ⁵⁾ 1853. 1229. v. kgy. jkv.



VÁROSI KÖZIGAZGATÁS TÖRTÉNETE

I. A VÁROSHÁZA ÉLETE

Ameddig Nagykanizsa a magyar történelmi rendeltetés karakterisztikus részeként, mint vár állta Kelet és Nyugat összecsapásának évszázados viharait, addig a városi fejlődés csak nagyon másodlagos és szabálytalan grafikonnal volna jellemezhető. A városi élet, a békés polgári fejlődés akkor kezdett kibontakozni, amikor a város kikerült Mars vészterhes plánétájának árnyékából.

Amikor 1690-ben Nagykanizsa vára végleg felszabadult a török uralom alól, akkor az addig hol török, hol magyar, hol pedig egyszerre mindakettő kedvére táncoló városi közigazgatás határozott irányban indult meg a fejlődés felé.

A török uralom alól való felszabadulással lett csak először igazán érték a munka, a szerzés, a fejlődés, ami maga után vont a közösség ügyeinek intézésére szolgáló rendszer és apparátus fokozatos, lassú tökéletesedését is.

KANIZSA »SZABAD KIRÁLYI VÁROS«

Nagykanizsát városi pályafutása legelején *szabad királyi városnak mondják egykorú feljegyzések.*

1690-ben ugyanis, a török kiverése után, egy *hármás királyi bizottság* érkezett Kanizsára és a várat a várossal és határával együtt újra a magyar szent korona birtokába vette, majd kapukkal elválasztva Somogy- és elkülönítve magától Zalavármegyétől is,¹⁾ mint szabad királyi várost bízta rá az itt lakozó polgárságra. (*«... cum Suis Portis a Comitatus Simegh & Szaladien. distincta, et ut Libera Regia Civitas civibus inpopulata.»*)

Igy írja le ezt a nagykanizsai városi levéltár legrégebbi írott emléke, az 1690-ben megkezdett városi protocollum, amely 261 oldalával 1690-től 1755-ig, tehát 65 esztendőig elegendő volt a város minden írásba kívánczó ügyének befogadására.²⁾

Az idézett bejegyzés már *Halis István* figyelmét is felkeltette, amikor is két-

¹⁾ Raths-Protocoll 1690. 46. old. ²⁾ Ma a városi múzeum őrzi a kutyabőrbe kötött emléket.

kedéssel írja,¹⁾ hogy »Kanizsát szabad királyi városnak írja a feljegyző«, rábízva a város történetírójára a kérdés tisztázását, később pedig²⁾ annak a gyanújának ad kifejezést, hogy a szóbanforgó, öt teljes oldalra terjedő bejegyzés *egészében hamisítvány*.

Tény az, hogy az említett *Canisa* című, latin nyelvű, látszólag 1690. és 1703. év közötti időből kelt, de dátum nélküli bejegyzést *későbbben csempészték be a protocollumba*. Előtte az összes bejegyzések 1690-ből keltezettek, utána az 1703. évvel folytatódnak. Előtte is, utána is az összes feljegyzések német nyelvűek, ez az egyetlen latin bejegyzés, holott városi jegyzőkönyveinket csak 1737-ben kezdték latinul vezetni. Sikerült azt is megállapítanom a jegyzőkönyvben 65 éven át váltakozó írások alapos vizsgálata után, hogy a *Canisa* című feljegyzés *Gasparus Moszier* nótárius kezemunkája, akinek a nevével 1725-ben találkozunk először, amikor még *Stadt-Schreiber* volt és akit évi 40 frt sallaríummal 1720 vagy 1721-ben választottak meg a város jegyzőjévé, mely tisztségben találjuk 1755-ig, amikor is *Stauer Ignác* váltotta fel. *A vitatott bejegyzés az 1748–1752. évek valamelyikéből származik*. A behamisításra kiváló alkalom volt valamelyik nótárius hanyagsága, aki az 1690 után következő évek ügyes-bajos dolgait nem jegyezte be a protocollumba, hanem pár oldal üres helyet hagyott azok későbbi pótlására.

A behamisításra valószínűleg *valamelyik földesúrával folytatott pörben* volt szüksége, nem is a városnak, hanem bizonyára a földesúrnak, mert az ebben lefektetett statutumok pld. csak a főbenjáró bűnök kivételével határozzák meg a város bíraskodási jogát, holott Kanizsa körömszakadtáig harcolt a kamarától nyert *ius gladii* megtartásáért és valóban, még 1716-ban is, ugyanezen *Raths-Protocoll* 71–76. oldalának tanúsága szerint, egy gyilkosság ügyében halálos ítéletet hozott. 1714-ben pedig, október 19-én *Molnár Mariskát máglyahalálra ítélte*, ami lehetetlen volna, ha a szóbanforgó statutumok valóban a város hivatalos feljegyzései lennének az 1690. és 1703. évek bármelyikéből.

Hogy azonban ennek az antedatált jegyzőkönyvnek a »szabad királyi város« névre vonatkozó megállapítása *a hamisítás ellenére is helytálló*, azt bizonyítják más, több hitelt érdemlő feljegyzések, így a város későbbi felszabadítási pere során, a megyei levéltárban talált oklevél, amely *1712-ben Kanizsát még határozottan szabad királyi városnak jelöli meg*.³⁾

A szabad királyi városok tudvalevőleg úgy keletkeztek, hogy valamely község megváltotta magát a földesúri joghatóság alól, királyi kiváltsággként függetlenített a vármegyétől, a kincstárnak adózott s így a legtöbbször rettegett uraságok helyett, a király lett a földesura.

Kanizsa megváltotta magát, adózott és a király földesúri jogát gyakorolta is.

A legelső, 1690. június 16-iki, a magisztrátus megválasztásáról szóló jegyzőkönyv tanúsága szerint egy *királyi bizottság* funkcionált a községi tisztikar megválasztásánál.

Ugyanezt erősíti meg a városnak 1790. június 8-án kelt, hűbérpörében az országgyűléshez beadott terjedelmes felirata, amelyben a következőket írja :

¹⁾ Zalai Krónika II. 110. old. ²⁾ Zalai Krónika IV. 296. old. ³⁾ A városi levéltárban ezidő szerint még nem lajstromozott, eredetileg dátummal és számmal el nem látott eredeti fogalmazvány írja ezt a felszabadítási perek egyik beadványában.

»*Kanisa Várossa . . . Legelsőben a Töröknek 1690-dik esztendőben lett ki verettetése után, az akkor Uralkodó Fölséges első Leopold Király parancsolatjából mint fegyverrel ujjonnan nyert Helyre le küldött Neo-Aquistica Commissiók által — Pest és Buda hasonló Neo-Aquirált városokhoz képest reguláltatott. Ezen Commissio által Malom, Serház, Bor-árulás, Mészár szék, vám, Erdő, és az egész Határ, azon föllül Ispitály Háznak való fundusok a városi Magistrátusnak Civilis és Criminális Jurisdictionokkal edgyütt, Hazához és Fölséghez mutatott s meg ditsért hívségekért és sok szenvedésekért adattak s assignáltattak.*

Fölséges Leopold Király Kanisaiaknak, mint Szabad Királyi Városbélieknek tulajdon Subscriptioja és petsétje alatt irtt Privilegiumot adott, és abban is más Királyi Városbéliekhez képest Szabad Királyi Városbélieknek nevezte, Budai Camerális Administratio Bellicus Commissarius, Bellicum Consilium, Tttes Nemes Szala Vármegye mint Királyi Városbélieknek irtt, Nemességgel insurgáltak Temesvárrá, magok költségein Szekereket, Béreseket, és vonyós Marhákat állítottak. 1741-dik esztendőben Migos Gróff Eszterházi Palatinus által Katonák ki állítására requiráltattak, Báro Grasics első Földes Ur által Szabad Városiaknak ésmértettek, és Különös Porta alatt voltak

Országos vásárait Kanizsa is évenként négyszer tartotta, a szabad királyi városok mintájára.

Mindezekkel szemben tény, hogy maga a város legrégibb jegyzőkönyveiben egyetlenegyszer sem említi szabad királyi város voltát. Az 1714 október 19., majd november 11-iki jegyzőkönyvek *kiváltságos városként* (priviligierte Stadt) jelzik Kanizsát. Ekkor azonban már egy évtizede Grasics báró volt Kanizsa földesura és három év múlva már jogaik védelméért megtették a kanizsai *purgerék* az első instanciát a király elébe. Így tehát a büszke szabad királyi városi cím csak addig tartott, amíg a sok harc dúlta város termelő, alkotó munkára berendezkedett: 1690-től—1705-ig, az első uraság bevonulásáig és talán még néhány esztendeig, amíg Grasics báró az új kiskirályságba belemelegedett. Ettől fogva Kanizsa kiváltságos városi (*oppidum privilegiatum*) címét megtartotta egészen a rendiség megszűnéséig.

A felszabadulás után 1690 június 16-án alakult meg Kanizsa város tanácsa a következőképpen:

»*Raths-protocoll, gehalten den 16. Juni anno 1690. In festgesetztem Dato sind in den ersten Raths-Session erschienen und haben Ihre erste Raths-Session in wirklichen Prozess genommen nach beschriebene angestammt von der Kaiserlichen Commission neu erwählte Richter und Rath, benanntliche:*

Herr Andreas Gecrg Stadtrichter

Herr Michael Zvetanik

H. Jacob von Lombarden

H. Johann Joseph Schober

H. Jacob Klingentrat

H. Georg Wellawik

H. *Ladislavus Fodor*
H. *Jacob Kniedl*
H. *Johann Georg Scheffer*
H. *Johannes Liebreich*
H. *Peter Paul Simbrursky.*»

A városi közigazgatás szervezete tehát a bíróból és tíz tanácstagból állott, kik között az egyes tisztségeket felosztották. Az egyszerűbb közbiztonsági teendők elvégzésére megbízható polgárokat választottak, kik azonban nem voltak a tanács tagjai. Tisztújító közgyűlést minden esztendő januárjának első napjaiban tartottak. Amíg megvolt a vár, addig a várkapitány jelölte ki azokat, kik közül a lakosság szótöbbséggel bírót választott. A várórség feloszlata után a kamara *harmincados hivatal*¹⁾ állított fel Kanizsán, és ettől kezdve a harmincados volt a tisztújító gyűléseken a királyi kamara képviselője, akinek kötelességében állott három városi lakost a bírói tisztségre kandidálni. A megválasztottak mindjárt a választás lezajlása után, ünnepélyes menetben a ferencrendiek templomába vonultak, ahol esküt tettek.

A tanács (*senatus* néven is említik 1690. évi jegyzőkönyvek) hivatalos helyisége a városháza (*domus civica*) volt, ahol kisebb ügyekben a bíró, jegyző és pénztáros intézkedett, fontosabb és nehezebb ügyek tárgyalására, az egész község nevében hozandó határozatokra és bíráskodásra pedig összehívták az esküdteket is.

A város az általa kiadott írásokon az 1695-ben nyert körpecsétjét használta.

Az esküdtek munkaköre lassanként mindjobban kategorizálódott. Közülük került ki számuk szaporodásával 1. a »*Waisen-Vatter*« (közgyám), aki az árvák gondját viselte és vagyonukat kezelte teljes felelősséggel; 2. a »*Spitals-Vatter*« (kórházgondnok); 3. a »*Kirchen-Vatter*« (templomgondnok); 4. »*Pontium magister*« (adószedő); 5. »*Vigilarum Magister*« (városi őrmester); 6. a »*zab-jurátusok*« akik a takarmány raktárakra (pro avenae et foeni) ügyeltek; 7. egyesek a káromkodókat és ünnepszegőket tanították meg hatósági szigorral a jobb erkölcsökre; 8. mások a kéményeket, tűzhelyeket, füstölőket ellenőrizték; 9. a mészárszékeket, piacot, pékeket, az ür- és súlymértékek betartását vizsgálták felül; 10. a mezőkre, kertekre ügyeltek; 11. az erdők, rétek, utak, hidak gondviselése is az esküdtek gondja volt.

A szorosan vett községi adminisztráción kívül a városházán, a tanács jogkörében összpontosult minden elképzelhető hivatali funkció, elsősorban a bírásokodás, csupán az állami adószedés kivételével, amit a *sóhivatal* végzett. A városi pénztárban őrizték a telekkönyvek őst, a *birtokfelosztási lajstromokat*. Házassági szerződés, végrendekezés, magánokmányok hitelesítése, megőrzése, másolatai, a tűz- és közbiztonsági szolgálat, az adók behajtása, iskolák, céhek ügye-baja, csődök stb., mind a városi tanács ügykörébe tartozott.

Mindeme funkciók közül legfontosabb és egyben leggyakoribb volt a *bírásokodás*. Hitvestársi civódásoktól a rablógyilkosságokig, a piaci rendtől a boszorkányperekig, a legváltozatosabb tömkelegben sorakoznak a régi jegyzőkönyvek lapjain a városi bírásokodásnak hol patriarchalisan egyszerű, hol hátborzongatóan felelősségteljes ítélezései.

¹⁾ A *harmincad* a ki- és beviteli forgalomban járt a kincstárnak az árúk értéke után.

A városnak valamikor *pallosjoga (ius gladii)* is volt, vagyis főbenjáró bűnökben is ítélkezhetett és azokban *halálos ítéletet is hozhatott*. Erre enged következtetni egy 1716 május 11-én megtartott tárgyalásának jegyzőkönyve, mely szerint *Majorics András* 28 éves napszámost, aki *Szillárka Pál* nevű szomszédját agyonütötte, »a városi bíróság és összes ülnökei« *lefejezésre ítélték*. Az ítéletet jóváhagyás végett felterjesztették a kamarához és ebben a záradékban a következők állnak: »... *minthogy pedig ez a város a pallosjogot a Méltóságos Udvari Kamarától nyerte...*« A *ius gladii* egyébként a város régebbi, 1695. évi rendszabásaiban is világosan bennfoglaltatik.¹⁾

1714-ben és 1716-ban is *boszorkányperben* hozott ítéletet a városi bíróság.²⁾ *Boszorkányégetés több is volt Kanizsán* s mint édesanyja elbeszélése alapján *Halis István* írja, a látványosságszámba menő esemény a lerombolt vár udvarán szokott lezajlani.

Mint szabad királyi város mivoltát, úgy pallosjogát is egyéb kiváltságaival együtt csak addig élvezte zavartalanul Nagykanizsa, amíg reá nem köszöntöttek a hűbéres elnyomatás évtizedei. Többi jogaival együtt a *ius gladii*-ért is körömszakadtáig harcolt a város, de eredménytelenül: *a főbenjáró bűnökben való ítélkezés a XVIII. század közepe táján a Batthyány-iak hűbéruraságával átsiklott az úriszék hatáskörébe*.

Pedig Kanizsa pallosjoga mellett tanuskodik az is, hogy (a ma élő öregek közül többen emlékezhetnek még erre) még akkor is, amikor a várost már régen megfosztották pallosjogától, *a meztelen kardot tartó kart*, a *ius gladii* szimbólumát, minden vásár előtti nyolcadik napon *kítették a városháza erkélye fölött e célra szolgáló tartóvasba* s csak a vásár utáni napon vették be újra.

A bíraskodás egyébként röviden és radikálisan történt. Áristom, bikacsék, pálca, térdenállva bocsánatkérés, pellengér, vízben való megmártás, pénzbírság és ezekhez hasonlóak voltak a kiszabott büntetések, a deliktumok természete szerint. Egy-két jellegzetesebb »pört«, minthogy a városi magisztrátus minden napos ténykedései közül valók, idejegyzek, fogalmat nyujtandó a XVIII. század első felének városrendtartási viszonyairól.

1737-ben *Ullrich Sabina* leányszó többek előtt azt a kijelentést tette, hogy *Tax Mihály* volt városi perceptor, több esküdt tudtával, a kezéhez befolyt közpénzekből öt esztendővel azelőtt 6 forintot eltulajdonított. Ebben az ügyben — minthogy a földesúr jogai között szerepelt a városi számadások ellenőrzése és felülvizsgálata — sietett az uradalom vizsgálatot indítani. Öt esztendő múltán is sikerült a vizsgálatot lefolytatni, amely azonban kiderítette, hogy a szóbanforgó közpénzekből semmi sem hiányzott (*»de ysdem incassatis pecunys nundinalibus nec obulus defuerit...«*), miért is a rágalmazó Ullrich Sabinának a kvártélyházban, ahol kijelentését tette és mindazok előtt, akik azt annak idején hallották, térdenállva (*»flexis genibus«*) kellett bocsánatot kérnie *Tax Mihály*tól és a megvádolt jurátusoktól. Az ünnepélyes megkövetésen megjelent az egész városi magisztrátus és a község népe.³⁾

¹⁾ *Halis*: Zalai krónika IV. 296. old. ²⁾ 1690. *protoc.* 61—65. és 71—75. old. ³⁾ 1690. évi *prot.* 1742. ápr. 15. bejegyzés.

A szomszédi pörlekedéseket, valamint hitvestársi civódásokat igen sok esetben intézték el az alábbi mintára.

»Anno 1755. Die 24-a Febr. Tartatott Sessio alkalmatosságával végeződött Szerecz János feleségével együtt Prosznák Györével való veszekedés eránt, hogy ha valamelik ujra Találna keszdeni, lészen büntetése 24 forént.«¹⁾

Ugyancsak 24 forintot fizetett a csizmadia-céh a szent János-templomra, mert az artikulusaiban megengedettnél nagyobb díjakat szedett a mesterektől és szabaduló legényektől. Sőt megfenyegette a magisztrátus a céhet, hogy ha továbbra is merészelné túllépni a megszabott határokat, akkor megvonja a csizmadia-céh artikulusait, ami egyértelmű a céh feloszlásával.²⁾

A bikacsék is hasznos alkotóeleme volt eme idők büntetőjogi praxisának. Ime egy példa : »... Mint hogy Világossan kijüt, Horváth Semmi Jankó Fiacskája vallása által, az Világosságra jütt, hogy Horváth Semmi Jánosné és a Tanátsábul hozta el Flitzár János szalanáját, ámbár a Ládát Gyermekek fel nem törhete, azért anyi szállannát vissza térétenyi és 15 Bika csék-t most mingyárt el szenvedni költtik és végbenis mení. Substitutus Notarius.«³⁾

A városból való kitiltás is igen gyakori büntetésként szerepel a bírói ítélezések sorában. 1714 november 23-án Pangolin Máriát a kanizsai várkerületből négy mérföldnyire kiutasították, mert boszorkányság gyanuja alatt állott.⁴⁾ Az erkölcstelen életmód miatt kitiltott nőszemélyeket pálcával verték ki a határig. Az ilyen »kikésértetés«-eknek természetesen mindig igen nagy nézőközönségük volt.

Kanizsa különben is vigyázott, kit vesz be lakosai, a »Purger«-ek (Burger : polgár) sorába. Szükség is volt erre, mert a várnak a töröktől való visszafoglalása után néprajzi szempontból tarka egyveleget képezett Kanizsa lakossága. Már korábban is és ekkor is telepítettek ide különféle nemzetiségű (rác, német, horvát) családokat, az ittmaradt török és mindenféle más nemzetiségű katonák, rokantak, megtelepedett zsidó kereskedők is sokan voltak. (»... oppidum hocce ex vavys Gentibus & Nationibus repleta haberetur...«)⁵⁾

A Moszier-féle statutumok szerint a város »a polgárok közé senkit fel nem vesz, aki a jobbágyi kötelezettségektől nem mentes, vagy törvényes házasságból nem született és magát a város terheinek viselésére esküvel nem kötelezte, vagy megmaradásának állandó bizonyosságát nem nyújtotta... Senkit sem tür meg az ortodox keresztény katolikus vallásuakon kívül, kivéve azokat, akik hivatali elődeiknek még a vár fennállása idején megengedte, hogy itt lakhatnak. Különben ha úgy történék, hogy valamelyik mesterembernek társa jönne ide, egy negyed évnél tovább maradása nincsen«.

A városi statutumok alapján purger-jogot nem remélhető idegenek úgy igyekeztek beszüremkezni Kanizsára, és itt megtelepedni, hogy kanizsai lakosokkal vendégül fogadtatták magukat — jó pénzért, meggyébert mindig akadt erre vállalkozó — s így teremtettek maguknak egzisztenciát, ami annyival is könnyebben ment, mert hiszen — mint vendégek — közterheket nem viseltek. 1729-ben az ilyenfajta beszivárgás meggátlására a városi magisztrátus elrendelte, hogy 4 forint

¹⁾ 1690. protoc. 258. old. ²⁾ 1690. protocok. 1753. nov. 18-i bejegyzés. ³⁾ U. o. 1754. máj. 22-i bejegyzés. ⁴⁾ 1690. protocollumban. 1714. nov. 23-iki bejegyzés. (66—68. old.) ⁵⁾ 1690. protoc. 1754. évi bejegyzés.

büntetés terhe mellett a bírónál be kell jelenteni minden huzamosabb időre érkező idegent, mert ellenkező esetben a megtelepedett »vendég«-re eső összes közterheket a vendéglátó házigazdára fogják kivetni.¹⁾ Különösen a kereskedők — felismerve Kanizsa kiváló merkantil-városi tulajdonságait — igyekeztek előszeretettel itt polgárjogot szerezni. Ezért a város elrendelte, hogy minden újonnan letelepülő kereskedő »*eddig való Maga viseletének felmutatása után engedelmet a szabad kereskedelemre kérjen és mutassa meg, miképen saját vagy idegen értékkel szerezte bé portékáját, ne talán tán ebből ezen Tanátsnak agsága származzon.*«²⁾

Minden harmadik esztendőben *határjárás*t tartottak, amikor is újra rendezték az esetleg megbolygatott határt és határjeleket.

A *tűzbiztonság* igen nagy gondja volt a városi magisztrátusnak. Minden házban állandóan kellett víznek készenlétben állnia. A városházán és még két helyen a városban létrákat és vascsaklyákat őriztek. Aki tűzvész esetén ezekkel először érkezett meg a veszedelem színhelyére, 20 krajcárt kapott a városi pénztárból, a második 10, a többiek 5 krajcárt kaptak.

A *piacon* nagy gondot fordítottak a mértékek pontosságára. A 15. statutum így szól: »*Mikor halak vagy más ennyivaló és a közéletelésre szükséges dolgok kerülnek a városba, akkor azok a bírótól megállapított árban nyilvánosan eladatnak. Ezeket senkinek sem szabad 24 órán belül összevásárolnia, nehogy az illető magának könnyebbéget, másoknak pedig megrövidülést okozzon. Elkobzás büntetésével sújtatik.*« Ha a mértékvizsgáló esküdtek rájöttek, hogy valamelyik mészárszék »*székálló legénye*« csak egy lattal is kevesebbre mérte a húst, *ott nyomban az utcán felállított deresen leverték reá a 12 pálcát.*

A HATVANOSSÁG KORA

Amint Kanizsa »*kiváltságos Várossa*« egyre jobban a földesurások hatalma alá került, úgy váltak egyre zajosabbá a tisztviselő-választásokat megelőző hetek és főként maga a választás. A *bíró-kandidálás joga a kamaráról átszállott a földesúrra*, aki ezt a jogát tisztartói útján gyakorolta. Már ebből nagyon sok kavarodás támadt, úgyhogy nem egyszer 4—5, sőt 1752-ben 10 jelölt közül választotta meg bíróját a polgárság. A *tisztújítószéken mindig az uradalom tisztartója vagy fiskálisa elnökölt és jelenvolt azon a főszolgabíró is*, aki rendszerint ugyancsak az uradalom érdekében érvényesítette befolyását. (Nagykanizsa a *kapornaki* járás székhelye volt.³⁾ Sohasem maradt el a tisztújító székekről a város plébánosa sem.

A tisztújító közgyűlésen legtöbbször *közfelkiáltással* választott a városi lakosság. Ha szavazni kellett (többnyire csak bíróválasztásnál), az uradalom képviselője szedte a voksekat. Első nap megválasztották a bírót, akit ősi szokás szerint az eredmény kihirdetése után vállára kapott a tömeg és *háromszor körülhordozta a teremben*, azután beültette a városi múzeumban ma is meglévő bírói székbe, majd *elkísérte a templomba eskütételre*. Másnap már az uradalom jelenléte és látható befolyása nélkül folytatták a tisztújítást, amikor is a többi állásokat töltötték be.⁴⁾

¹⁾ U. o. 1729. ápr. 24. bejegyzés. ²⁾ 1801. 244. jkv. ³⁾ Kapornak hajdan bencés apátság, majd a jezsuiták mintagazdasága. A török időkben vár, később mezőváros. Ma jelentéktelen nagyközség. ⁴⁾ 1801. jan. 5. jkv.

1754-ben a városi közigazgatás már nemcsak a tanácsból és esküdtekből állott (ez volt a 13 tagú »*winnerer Rath*« vagy senatorok),¹⁾ hanem 14 néptribunt (*tribunus plebis*)²⁾ is választottak, nyolcat Nagykanizsáról, hatot Kiskanizsáról. Ez volt az »*äusserer Rath*«, amiből a mai képviselőtestület fejlődött ki.³⁾ 1757-ben már 22 tagú a külső tanács : 13 nagy- és 9 kiskanizsai néptribun a tagja. A külső tanácsosokat később *másodesküdteknek* (»*iurati secundarii*«) nevezték.

1779-ben *leégett a kanizsai városháza*, az irattár nagyrésze elhamvadt és a tanács 1787-ig, amíg új városházát építettek, az *ispita-házban* (a mai Casino helyén volt kórházban) tartotta üléseit. 1790-ben Kanizsát *mezővárosnak* írja »*Kiss Istvány nótárius*«.⁴⁾

1791-ben már egy képviselőtestület-szerű alakulat intézi a város minden fontosabb ügyét-bajját. Ezt a nemzetiségi alapokon összeállított testületet »*hatvanyoság*«-nak, tagjait »*hatvanyosok*«-nak hívták, mert tagjainak száma legfeljebb 60 volt, kik közé magyarokat, németeket és horvátokat — de *csak purgereket* — évenként megfelelő arányban választottak.⁵⁾

Külön *tűzikasszája is volt a városnak*, aminek jövedelmei a polgárokra, később (1820) csak az újonnan belépő polgárokra kivetett 1—2 forintos taxából, büntetéspénzekből, adományokból, gyűjtésből és hagyatékokból állott. A tűzikasszának külön *perceptora* volt. A közbiztonsági intézkedések között *szigorú tilalomként szerepelt az utcán való pipázás*.

Érdekes határozatokat hozott az 1791. évi tisztújítószék. Az egyikkel jelentős javulás állott be a *közwagyon addig primitív kezelése* terén. Kimondották ugyanis, hogy a bíró ettől kezdve a városi pénzek kezelésébe ne avatkozzék bele, »*számadók kötelességét ne viselle*«. Valamint kimondották azt is, hogy »*balvélekedések eltávolítása miatt*« a bíró ne hordassa a sajáttermésű takarmányát a városi pajtába, mert akkor senki sem tudja, mikor eteti a magáét, mikor a városét. A másik határozat, amely ezzel összefügg, a mai reprezentációs pótlék körüli vitáknak őse. 1788-ban ugyanis határozatba ment, hogy a bíró részére »*mivel hozzája gyakortább érdemes és a Város dolgaiban fáradozó Uri Személyyek szállának*«, egy évre egy szekér szénát engedélyeztek a városi rétek terméséből. A bíró és a strázsamester ettől kezdve nyakra-főre hordták a város szénáját, úgyhogy 1791-ben ezt a »*reprezentációs pótléket*« radikálisan teljesen megszüntették.⁶⁾

Egyéb bajok is lehettek a városbírói hatáskör körül, mert az 1795. évi tisztújító közgyűlés a következő határozatot hozta : »*A Bíró függjön a Magistratustul, nem pedig a Magistratus a Birótul, következőve semmi ollyast, ami a köz jót illetné, a Magistratus hire nélkül a Bíró maga hatalmával végbe ne vigyen*«.⁷⁾ Ez annál is inkább jogos kívánsága volt a magisztrátusnak, mert két-háromnaponként mindig összejött ülésezni s így minden közügy késedelem nélkül elébe kerülhetett.

Az 1801. évi tisztújító-széken szabályozták, hogy ki vehet részt a választásban. Eszerint *választójoga csakis a »valóságos Polgárok (Purgerek)«-nek volt,*

¹⁾ A város hivatalos írásain az »*ex magistratu*« mellett az »*ex senatu*« aláírás is előfordul.
²⁾ 1754. és 1757. jan. tisztúj. jkv. ³⁾ Az 1759. évi kültanácsosok közt sok ismerős család nevével találkozunk, így Benczik, Petrics, Plander, Simontsits, Bolf, Magyar, Gozdán stb. Petrics Tamás különben adószedő volt 1756-ban. ⁴⁾ 1790. ápr. 6. jkv. ⁵⁾ 1791. évi jkv. ⁶⁾ 1791. évi tisztújítószéki jkv. ⁷⁾ 1795. jan. 5. jkv.

tekintet nélkül arra, hogy van-e házuk, vagy nincs. Nem hites polgárok közül csak azok választhattak, akiknek házuk volt.¹⁾

1802-ben a 12 szenátor mellett 2 »*honorarius senator*« is van, az árvák atyja mellé pedig egy ellenőrt rendszeresítettek, ugyanekkor a másod-strázsamesteri hivatalt megszüntették. Új hivatal a »*Feő Palétás*« és az »*erdői nspector*«. A palétás a városra kivetett katonai szükségletek (élelem, fuvar és takarmány) arányos elosztását és a porciók behajtását intézte és tartotta nyilván és a kincstári megterítés összegét osztotta ki. A vásári jövedelemszedők számát szaporították: 2 a »*Héti vásár*«, 2 az országos vásár, 2 pedig a »*sörtvéles héti vásárban*« tevékenykedett, a 2 nagy- és 2 kiskanizsai *mértékvizsgálóval* egyetemben.

Nem lesz érdektelen közölnöm ehelyütt, az elsőtől kezdve, a kanizsai bírók névsorát, melyben — a nevek némi elváltozásával — sok mai kanizsai család fog ismerős nevekre találni (a bírói mandátum rendszerint 3 éves volt:

Andreas Georg <i>Fischer</i> (1690)	<i>Hegedüs</i> Antal (1791, 1796)
Martin <i>Winkler</i> (1703)	<i>Szakály</i> István (1797)
Andreas <i>Männer</i> (1714)	<i>Pichler</i> Aloysius (1800, 1829)
Johann <i>Bernhardt</i> (1716, 1726)	dr. <i>Babotsay</i> József (1808)
Johann Michael <i>Knädl</i> (1718)	<i>Albanics</i> Jakab (1814)
Johann Georg <i>Schäffer</i> (1719)	<i>Hollósy</i> József (1812, 1815)
Sebastian <i>Pusch</i> (1720)	<i>Topler</i> Ferenc (1817, 1830, 1839)
Leopold Joseph <i>Ulrich</i> (1729)	<i>Magyar</i> László (1818, 1822)
Paulus <i>Feitsch</i> (1738)	<i>Simontsits</i> Mátyás (1820)
Michael <i>Tax</i> (1741)	<i>Királ</i> József (1824)
Joannes <i>Suttor</i> (1742)	<i>Nemes Somogy</i> János (1825)
Gabriel <i>Szentgotthárdi</i> (1745)	<i>Babochay</i> János (1833, 1860, 1865)
Johann <i>Scremb</i> (1747, 1756)	<i>Bernard</i> Gáspár (1835, 1843)
<i>Németh</i> János (1752, 1759)	<i>Szép</i> Károly (1840, 1852)
<i>Wagner</i> György (1753, 1761)	<i>Pichler</i> Henrik (1841)
<i>Aszleitner</i> Ádám (1772)	<i>Wustl</i> Alajos (1847)
<i>Göri</i> László (1789, 1791)	<i>Albanich</i> Flórián (1848, 1861)
<i>László</i> Ferenc (1786)	<i>Wlassits</i> Antal (1859).

Igen sok baja-gondja volt a városnak a reája bízott *árva-vagyonokkal*. Az iratokat hol tűz emésztette meg, hol elkallódtak. A pénzek és értéklevek megőrzése és kezelése is felette bizonytalan volt. A hivatalra bízott árvák, készpénz és vagyontárgyak száma pedig igen gyorsan növekedett. Ezért 1802-ben megalkották a város 20 szakaszból álló *gyámügyi szabályrendeletét*. Eszerint az árvák pénze és értéklevei »a Városi Archivumban az a végre különösen készített, sok fiókból álló olmáriomban fognak tartatni«. Az »*olmáriom*« kulcsa a tutornál, az archivumé pedig a bírónál van. Árvák atyjául olyant kell választani, »aki igazszívű, számadó, hivatalyában szorgalmatos és vagyonos is légyen.«²⁾ A szabályrendelet alkotásakor dr. *Babochay* József volt a tutor, az első »*dr.*« Kanizsa magisztrátusában. 1818-ban 311 árvának 92.716 frt vagyonát kezelte a városi gyámhivatal.

¹⁾ 1801. jan. kgy. jkv. ²⁾ 1802. 98. sz. jkv.

Amint egyre alakult, fejlődött a városi közigazgatás, gyarapodott a város lakosságban és vagyonban, úgy nőtt folytonosan a városi hivatalok munkája, szaporodtak az ügyek, még inkább az ügyiratok, mind gyakrabban kellett ülésre összehívni az előljáróságot. Minthogy azonban a szenátorok mindegyike dolgos földműves- vagy iparosember volt, nem tartozott a ritkaságok közé, hogy valamely összehívott ülést nem lehetett megtartani, mert a szenátor urak egyszerűen nem jelentek meg a kitűzött tanácskozásokon.

A bírói reprezentációs költség ezidőtájt már konkrétobb formában szerzett polgárjogot a városi költségvetésben. *Pichler Aloysius*nak 6 esztendei bírászkodás után visszamenőleg 200 forintot szavaztak meg, mert gyakorta fogadott vendégeket a város érdekében. Határozatba foglalták egyben, hogy a jövőben esetenként, elszámolásra fogja a városi pénztár ilyenmő költségeit kifizetni.¹⁾ Rövidesen a bíró fizetését »*mostani nagy Drágaságban*« 300 forintra emelték fel.

Nagy mértékben visszavetette Nagykanizsa városi közigazgatását a rendszer kifejlődésében a *folytonos főjegyző-válság*. A nótáriusnak ugyanis a főjegyző cím dukál, amióta íródeákja is van a városnak. *Pajnády József* volt az első főjegyző, aki azonban az imént felsorolt nehézségekkel való birkózást hamarosan megunta. Utóda *Ege József*, a csáktornyai uradalom másodfiskálisa, nagy ambícióval látott neki mesterségének. Legmaradandóbb eredménye munkájának, hogy a sessiok jegyzőkönyveiből évszázadra visszamenően összegyűjtötte a hites kanizsai purgerek névsorát. Pár hónapig tartott azonban csak a buzgóság, mert galanthai herceg *Eszterházy Miklós* tiszttartójává nevezte ki. A város minden követ megmozgatott, hogy maradásra bírja főjegyzőjét, szerződést kötött vele hogy *élete végéig helyette mást nem választanak*, de *Ege Józsefet* ez sem vette le a lábáról, 1809-ben a nemesi felkelésbe való bevonulás címén állását felmondotta²⁾

Ujra *Pajnády* próbálkozott meg a főjegyzőséggel, de csak 1 ½ esztendeig tartott ki, akkor aztán orvosi tanácsra megvált állásától.³⁾ Utóda *Glosz Simon*, a csáktornyai uradalom curialis prisztaldusa.⁴⁾ *Glosz* szerette a mesterségét, de őt meg a kanizsaiak nem szerették, ugyannyira, hogy néhány év múlva jobbnak látta lemondani.

Szép György ügyvédet választották meg ezután 1822-ben, akit, »*törvényes ügyész*« lévén, egyúttal városi fiskálisnak is kineveztek. Egyben kimondotta a tisztújító szék, hogy *a főjegyzői tisztség nem esik többé restauráció alá*, hanem annak betöltése felett a városi tanács szabadon intézkedik, cancellistát pedig a főjegyző maga fogadhat magának.⁵⁾ Alig egy év múlva már *Kalvitz Imre* a város nótáriusa, 1826-ban pedig *Pinterics József*, akit a következő évben a vármegye megfosztott hivatalától.⁶⁾ Helyébe *Péterfy Mihály* hites ügyészt fogadta fel a városi tanács. Így ment ez azután még jó darabig.

1823-ban a szállásmesteri tisztséget elválasztották a bíróságtól és megválasztották kvártélymesternek *Pichler Aloysiust*. Új tisztség a »*Gyámsági Hivatal Ügyvédője*«, mely stallumra 100 forint fizetéssel *Csesznák József* főtisztii ügyészt választották meg.⁷⁾

1) 1806. tisztújítószék jkv. 2) 1808. 82. és 388. sz. jkv. 3) 1812. 189. sz. jkv. 4) 1812. 288. sz. jkv. 5) 1822. tisztújítószék jkv. 6) 1827. jan. kgy. jkv. 7) 1823. 444. jkv.

A VÁROS ÉS A ZSIDÓK PÖRLEKEDÉSEI

Sokat vesződött a város a zsidókkal, kiket állandóan, a jegyzőkönyvekből is lépten-nyomon kitétsző antipatiával kezelt. Ennek oka az is, hogy az *uradalom oltalmába vette a zsidókat*, kik kezdetben igyekeztek az urasági fundusokon letelepedni s így adófizetés, bírászkodás s egyéb tekintetekben *exterritorialitást* élveztek a városi rendszabályokkal és kötelezettségekkel szemben. 1804-ben a zsidók a kézi közmunka és forspontozás alól mentesítették magukat, megegyezvén a várossal úgy, hogy mentességükért évi 50 forintot fizetnek a város kasszájába.¹⁾ 1809-ben a városi előljárásság tilalmat állított fel, mely szerint városi pénzeket gyümölcsöztetés végett zsidónak adni nem szabad.²⁾

A zsidóságnak akkoriban Nagykanizsán való elhelyezkedéséről és viszonyairól érdekes képet fest a következő kérelem, amit Kanizsa város tanácsa intézett a vármegyéhez :³⁾

»Tekintetes Nemes Vármegye !

Kegyes pártfogó Uraink !

Méltóztatik az I. N. Vgye bölcsen s kegyessen tudni, hogy ámbár Kanisa várossa az egész Nemes Megyében levő Városok közül legg nagyobb s első transennális Hely volna, hogy jóllehet az itten lévő Királyi Feő életes Ház, hozzá tartozandóival és 48 emberekbül álló Strázsájával majd nem egy negyed Részt a Városnak el foglallya és a mindennapi sok Forspont, több izben meg kívánható viz hordás, kézi Munkások s más effélék nem kevésé terhelik a Városiakat, e mellett még is mindenkor állandós s pedig számos Katonáságot tartunk, a mint mostanában is Tettes Radetzki Ezerednek egész Stabja három stabalis Tiszi Urakkal és egy egész Escadron nálunk vannak. Mind ezen nem kevés, talán rólunk el nem hengerüthető Terheknek könnyebb el viselésiben tartandó Egyarányusság és igaz föl osztása végett, legg inkább pedig a naponként meg kívántató Nagyobb számu Forspontoknak könnyebb való kiállitása, ugy az Uraknak s más egyéb közönséges Munkáknak meg Tételekre szükséges Fóroknak meg szerzése miatt, mell alázatossággal esedezünk a T. N. Vgyének kegyessége előtt, hogy ide zártt Kegyes végzésit, mely szerént a Zsidóság a kereskedésre nézve a Forspont s egyéb Fórozások alul általlyában ki mentetett, meg másítani méltóztasson. Mert

1-ör. Tudva lévén, hogy Várossunkat, főképpen Nagy Kanisát jobbára tsak Kereskedők lakják és a Mester Emberek is melleleg üzvéen kézmiveket, nagyobb részint kereskedésbül élnek és ez után vagyonosodván, tsak ugyan a könnyebb folytatandó kereskedés végett tartanak drága istálló Lovakat, mind azáltal még is a Forspont s hosszu fórok alá ki állani kéntelenítettek, ezen okbul nagyon meg terhellettnek a keresztény Lakosok, ha a Zsidóság

¹⁾ 1808. 54. jkv. ²⁾ 1809. 11. jkv. ³⁾ 1788/926. e. sz. akta a v. muzeumban.

a kereskedésre nézve a forspontozástul mentt marad, mert ugy is könnyebb a sorsa annyibul, hogy a hosszú fóroktul szabad lévén, a csatolt kegyes végzés szerént minden adó forinttul fizetendő tsekély 45 k-ok eránt Magokat ki váltani szokták. Azután

2-or. Falu helyen a Zsidók uraság házaikban lakván, tsak Zsellérek és extraserialisták közé számláltattnak, kiket minden időben Forspont alá kívánni nem lehet, ellenben Kanisán, ámbár a Zsidók kedves hazánkban polgári Jussal még nem ditsekedhetnek, még is örökös Jussal bírnak Házokat, és pedig a legg szebb, legg jobb fekvésü és legg téressebb Házok közül mostanságik már 39-et bírnak, mind ollanyokat, mellyek köz Teher és közönséges Cenzus alá tartozandók. Valamint tehát más keresztény Lakosok. ha azon házokat meg vették volna, Forspontot adni és egyébbi Terheket viselni kötelesek lennének, szinte ugy a Zsidó Birtokos is azoktul föl ne oldoztasson, az Igazság hozza Magával. Mert más különben minthogy a multt Tavasztul fogva már 6 házokat szereztek nálunk a Zsidók és a Szomszéd Nemes Somogy Vgyébül is hárman bé jöttek, mind azért, mert itten meg kéméltenek, méltán félhetünk, hogy a keresztény vagyonsabb Lakosokat ki szoritani és Kanisát, a mint már jövendeltetik is, valóságos Zsidó Városá tenni fogják.

Hogy tehát ez ne törtéyen, Könyörgünk még egyszer a T. N. Vgyének kegyes Szine előtt, hogy az idevaló Zsidóságot forspont s egyébbi Terheknek viselése alá vonyattatni kegyessen meg engedni méltóztasson. Melly kegyességéért élünk s halunk

Anno 1810. etc. . . .»

Hat esztendő mulva jutott csak odáig a város, hogy a túlterhelt lakosság zúgó-lódására végre a zsidókra is kivetette a közmunkát és forspontozási kötelezettséget.

1839-ben a helypénzszedés és egyéb sérelmek miatt van pörben a város a zsidókkal. A pörben, amely már évek óta húzódott, a zsidók voltak a panaszosok és egyik legsúlyosabb sérelmük az volt, hogy az amúgyis $\frac{1}{4}$ esztendőre korlátozott polgári borárulási jog igénybevételeitől őket a város eltiltotta. Másik súlyos sérelem volt, hogy zsidó mester keresztény tanoncot nem alkalmazhatott, holott a zsidóság lehetőleg nem adta gyermekét ipari pályákra.

Chernel Ignác uradalmi fiskális a megyéhez intézett beadványában¹⁾ így ír a zsidó pörrel kapcsolatban, amikor kéri a város sérelmes határozatainak megváltoztatását :

»A tapasztalás ezen Városban azt mutatja, hogy több Mesterségeknél a Zsidók ügyessége kitünik és igen kár volna a Keresztény Legényeket mintegy azzal büntetni, hogy ezektől ne tanulhassanak.«

A pörnek harmadik része volt a pecsét-kérdés. A zsidó hitközség ugyanis külön kezelte a hozzá tartozó árva-vagyonokat, tolerancia-adóját maga adminisztrálta, héber írásokról hiteles másolatokat, fordításokat adott stb. és mindeme hivatalos okmányokon Nagykanizsa város pecsétjét használta. A város tiltakozott ez ellen

¹⁾ 1839. XI. 10. Városi irattárban.

és a megindult pörben kérte, hogy a zsidóságot tiltsák el Nagykanizsa 1690-ben vérrel és áldozatokkal szerzett, érdemek elismeréseül kapott pecsétjének használatától, »... mivel ezen Városunk egyik drágább Dics-Jegynek használatját az ahhoz semmivel áldozó zsidósággal meg osztani... épen meg nem szivlelhetjük.« Az uradalom természetesen e téren is védelmébe vette a hitközséget.

Mindezekre még ebben az évben megjött a királyi végzés, amely szerint

1. a város szedheti az eddig fennállott helypénzeket a zsidóktól is; 2. a város eddigi büntető hatóságában minden személy különbség nélkül megerősíttetik; 3. keresztény inast zsidó mesterhez adni nem szabad; 4. a zsidó hitközségnek hivatalos írásain a város pecsétjét használnia nem szabad.

A királyi végzést az uradalom és a zsidóság egyesült erővel panasszal támadták meg, eredménytelenül.¹⁾ Csak 1842-ben tudták kiverekedni azt is, hogy a vármegye a zsidók instanciájára megengedte a *bor-kótyavetyében* (a borárulási jog árverés útján való bérbeadása) zsidóknak a részvételét.²⁾

A *törvénykezés terén* is éles különbség volt keresztény és zsidó között. Míg a keresztény tanu elég volt, ha a tárgyalási teremben, a tanács előtt megesküdött vallomása igazságára, addig a zsidó tanunak csak úgy hittek, ha a zsidó templomban hiteztették meg vallomására. Ezt a megkülönböztetést 1846-ban törölte el egy királyi rendelet.

Zsidóknak a *végrendeletüket* sem vették be megőrzés végett a városi levéltárba. A hitközségi vagyont a városi tanács befolyása nélkül kezelték, csupán a zsidó tulajdonosok ingatlanait vették fel a telekkönyvi bejegyzések közé.³⁾ Mint egy állam az államban, úgy élt a zsidó hitközség a kanizsai purgerek között.

1839-ben *Babochay János* ügyvéd a kanizsai zsidó hitközség előljárósága nevében kérelmet nyújtott be a vármegyéhez, hogy a városi tisztújításokon a zsidók is részt vehessenek és szavazhassanak, valamint »a Város más egyéb belső Dolgaiban is bé folyhassanak«. A város imígyen véleményezte a kérelmet: »Jóllehet... a Folyamodó Israelitákat Természetes értelemben véve Ember Társainknak lenni meg nem tagadnánk, Polgár Társainknak mindazonáltal mindaddig, méglen Honi Törvényeink által az egész Magyar Hazában rájuk nézve megállapított bizonyos Egyenlőség nem eszközöltetik, éppenséggel el nem esmérhetjük... A polgárosodás nélküli Türodelem korlátjai között őket kiemelni hatalmunkban nem állván... ezen Kanisa Városi Kereszténység a folyamodó Israelitákat ezuttal is sem a Városi Elöljárók választásában, sem a város akármilyen köz Dolgai befolyásában el nem fogadhatja.«⁴⁾

Zsidónak nem volt könnyű megtelepednie Nagykanizsán. Bizonyítja ezt a városi tanács 1840. évi rendelete.⁵⁾

Zsidó házban keresztény cselédek nem tarthattak, amire nézve »Kegyes Udvari Parancsolat« intézkedett. *Kan Dávid* »Kanizsai Kereskedő Zsidó« legalázatosabb instanciával fordul 1820 április 28-án gróf *Amade Antal* főispánhoz, hogy keresztény szoptatásdajkáját még három hétig megtarthassa.⁶⁾

¹⁾ 1839. 1057. sz. jkv. ²⁾ 1842. 483. sz. jkv. ³⁾ 1848. jan. jkv. ⁴⁾ 1788/1926. e., 1805/1926. e., 1790/1926. e. sz. alatti iratok a városi múzeumban. ⁵⁾ 1840. 947. sz. jkv. ⁶⁾ 1771/926. e. sz. a v. muzeumban.

A 12 FORINTOS TANÁCSÜLÉSEK ÉS A SZÁZADOSSÁG KORA.

Az 1827. év a városi polgárság képviselőjét jelentős lépéssel vitte előbbre mai formája felé. Az esztendő végén a hatványosság létszámát százra bővítették, hogy már a következő januártól kezdve ez a *századosság* ejtse meg a tisztújításokat. A századosság csak a bírót és a 12 tanácstagot választotta, a többi városi tisztviselőket, a »*cselédeket*« azután a tanács választotta. A tisztújításon továbbra is az uradalom képviselője elnökölt.¹⁾ A századosságnak igen nagy gondja volt a város megingott gazdasági helyzetének megszilárdítása. *Kanizsa tele volt ezidőtájt adósságokkal*, a különféle építkezésekre felvett kölcsönök terheivel. Az uradalom és a sok katonatartás a lakosság teherviselőképességét egyes esztendőben majdnem teljesen megbénította. Ezért a századosság a város öt királyi kiváltságlevelét (1697, 1722, 1743, 1783) gondosan áttanulmányozta, hogy hol lehetne azok révén valami könnyítést elérni a városra halmozott terhekben.²⁾

Szép jövedelme volt évenként a tanácstagoknak és a jegyzőnek a hivatali funkciókért a felektől járó »*taksá*«-ból, amit időnként a vármegye szabályozott. 1827-ben a »*Táksálásokat magába foglaló Táblás Jegyzék*« részletesen felsorolja az ilyenmű járandóságokat.³⁾ Eszerint adás-vevések »*bevallása*« alkalmával

100 frt értékig a tanács kap	30 kr, a jegyző	18 kr-t
200 » » » » »	48 » »	24 »
5000 » » minden 100 frt után	10 » »	6 »
5000 frt-tól vég nélkül	12 frt »	6 »

A bevallások bizonyosság-levelére szükséges pecsétért külön kapott a bíró 30 krajcárt, a jegyző 1 forintot. Minden egyéb bizonyosságlevelnek is ugyanez volt a taksája.

Incolatusért (letelepedési engedély) »*a Magyar Korona alatti lakos*« a város kasszájába 6 forintot, a jegyzőnek 1 forintot, »*Ausztriai Németh Birodalombul vagy külső országokból való*« a város kasszájába 12, a jegyzőnek 2 forintot, a levél expediciójáért pedig a bírónak 30 krajcárt, a jegyzőnek 1 forintot kellett fizetni.

A kiadott hivatalos írásokért korábban *anyag-megtérítést* is kellett a feleknek fizetniük : félárkusnál nem nagyobb papír és leiratás 18 kr, egy árkus 1 frt, ezen felül ívenként 30 kr. (Egy íven 34 sornak kellett lennie.) A »*valóságos szegényeknek*« minden iratot ingyen adtak, sőt pereik is ingyenesek voltak.

Legérdekesebb volt azonban, hogy *12 forintért rendkívüli üléseket is tartott a tanács*, melyeken az érdekeltek kérésére és a taxa lefizetése ellenében, különösen *kereskedelmi ügyekben* szolgáltatott igazságot. Ezt a különös szokást 1827-ben »*úgy mint az igasság ki szolgáltatásának méltóságát érdeklő adományt*« a vármegye eltiltotta.

Molnár György főjegyző, egyszemélyben a város »*ügyviselője*« (ügyésze) mellett másodjegyzője is van a városnak *Plander Ferenc* hites ügyész személyében, aki viszont egyúttal »*alügyvédje*« is a városnak.⁴⁾ A »*századosság* hozzá vonzó tisztelete Jelélül Tisztes Tanácsosnak ki nevezte« *Chinorány József* és *Maglath*

1) 1827. 532. sz. jkv. 2) 1833. 14. sz. jkv. 3) 1779/926. e. sz. a városi múzeumban. 4) U. o.

Keresztély urakat. A hivatali funkciókkal egyre jobban elfoglalt bíró válláról 1832-ben levették a városgazdaság vezetésének gondját és a gazdaság irányításával az egyik tanácstagot bízták meg. Az erdőgazdaságot az »erdőispány« kezelte.¹⁾

Nevezetes eseménye az 1833. esztendőnek, hogy a városházán úrafestettek mindenféle táblát, kiírást: — *magyarul*²⁾ (a cégtáblákról már 1831-ben eltűntek a német feliratok a vármegye rendeletére).³⁾ Ugyanebben az évben csináltatta meg a város *az első nyomtatott funduális könyvet* (telekkönyv).⁴⁾

A város anyagi viszonyai nem a legrózsásabbak voltak. Míg egyfelől a megélhetés súlyos gondjaira hivatkozó tisztviselők fizetését igen gyakran kellett emelni, addig másfelől pontosan megszabták még azt is, hogy melyik hivatalban mennyi gyertyát szabad elégetni.⁵⁾

TISZTOGATÁS A VÁROSHÁZÁN

A városi ügyek vezetése körül mindjobban érezhetővé vált rendetlenségek 1835-ben tetőfokukat érték el és *megrendítették a város anyagi helyzetét*. Ezért Nagykanizsa számára *Darás József* ügyvédet, Kiskanizsa számára *Plander Ferenc* ügyvédet »a város szószóllójának« megválasztották. Darás táblabíró »a Községet a Tanács házában össze hivatván, hogy a község azok (t. i. a szószóllók) *Elöljárása alatt a Városi Gazdaságnak elől mozdításáról tanácskozhasson . . .*« A tanácskozások eredményeképpen *Anek György* városgazda mellé egy tanácsost bíztak meg *ellenőr* gyanánt.⁶⁾

Csakhamar kiderült, hogy a város javai Csáky szalmája lettek Nagykanizsán és *alig van a városi vezetőségnek olyan tagja, aki a különféle lopási ügyekben érdekelve ne lett volna*. A városgazdát, a strázsamestert és egy tanácsost, egy nagyarányú szénalopási pör befejezte után, menesztették hivatalukból.

A botrány kipattanása után *széthullott az egész előljáróság*. *Somogyi* aljegyző maga mondott le, a főjegyzőnek viszont a tisztújítászéken adták nem is valami kíméletes formában tudomására, hogy nem felelt meg kötelességeinek, miért is hivataláról letették. Röviddel ezután *a vármegye a bírót, a jegyzőt és egy századosot is megfosztott hivataluktól* s ezzel a purifikációs robbantás műve befejeződött. A város ügyeinek irányítását teljesen új magisztrátus vette át 1835 augusztusában, *Bernárd Gáspár* mérnök mint bíró és *Plander Ferenc* ügyvéd mint főjegyző vezetésével.⁷⁾

A teljesen lezüllött közerkölcsök rendbehozatala súlyos feladat elé állította az új városi vezetőséget, amelynek elsősorban a saját portáján kellett rendet teremtenie. A századosokat a gyűlésekre külön-külön meghívták s ha valamelyik háromszor egymásután kellő ok nélkül elmaradt, nyomban törölték a századosok lajstromából s helyét mással töltötték be.⁸⁾

A századosság 1841-ig maga egészítette ki magát, ettől kezdve azonban a res-

1) 1832. tisztújítászékek jkv. 2) 1833. 144. sz. jkv. 3) 1831. 555. sz. jkv. 4) 1833. 404. sz. jkv. 5) 1834. 60. jkv. 6) 1835. 12. és 42. sz. jkv. 7) 1835. 634., 645., 664. sz. jkv. 8) 1836. 225. és 267. sz. jkv.

taurációs szék közönsége töltötte be a megüresedett századossági tisztségeket. »Nagy Kanisai Szabadékos Mező Város«¹⁾ tisztújító gyűlésein ugyanis a századosságon kívül nagy számban szokott megjelenni a »birtokos közönség« is, vagyis a házzal, földdel bíró purgerek. Minthogy a tisztújítás tulajdonképen a századosságra volt bízva, Nagy Dániel táblabíró, másodszószóló kifogásolta az 1841. évi restauráció alkalmával a purgerek olyatén készülődéseit, amiből arra lehetett következtetni, hogy ősi jussukat nem engedve, a purgerek is szavazni készülődnek a bíróválasztáson. A századosság viszont az 1832—36. IX. t.-c.-re hivatkozva, úgy döntött, hogy a »birtokos közönség« is szavazhat. Ekkor választották meg bírónak Pichler Henrik vasárust.²⁾

A reorganizációs munka egyik fázisaként szabályozták a főjegyző hivatali munkakörét. Egyebek közt »elmaradhatatlanul« fel kellett mennie minden egyes megyegyűlésre. Ennek megkönnyítése végett a város Zalaegerszegen Horváth János szűrszabótól évi 70 forintért egy állandó lakást bérelt, a vármegyéhez utazó tanácsatok mindenkor készen álló szállásául.³⁾

Herkély János budapesti táblai ügyész lemondása után Farkas Antal táblabíró lett Nagykanizsa főjegyzője, akit azonban a főjegyzőnek kikötött 1½ év fölmondási idő nélkül letettek hivataláról és visszatérve a régi rendszerhez, a főjegyzőt is a tisztújítószéken választották, az aljegyzővel együtt, egy esztendőre. 1841-ben, Tóth Lajos ügyvéd megválasztásával tiz esztendeig nem választott főjegyzőt a város. Ugyanígy szerencsés választás volt, amikor 1845-ben Szivós István helyezett Wlassics Eduárd ügyvédet ültették az a jegyzői székbe.

A SZABADSÁGHARC UTÁN

A harmincas, negyvenes évek sok gazdasági megrázkódtatást hoztak magukkal. Nagykanizsa legrégebb, legnagyobb kereskedő-házai roppantak össze. A városi bíróság alig foglalkozik egyébbel, mint megdőbbentően sorakozó csődüggyekkel. Legszomorúbb lapjai a városi jegyzőkönyveknek, amikor hosszú időn keresztül kénytelen oldalakon keresztül foglalkozni saját bírójának, a város egyik legrégebb, legjobbnevű kereskedőjének, Pichler Henrik vasárusnak vagyons bukásával. Pichler Henrik hatalmas vagyon ura volt. Szeri-száma nem volt azoknak, kiket az egymást érő összeomlások próbás esztendeiben kíséretet az anyagi végromlásból. Ennek lett a végén az áldozata. A gyönyörű üzlet csődbe ment. Pichler lemondott a bíróságról, tüzletét, házait, földjeit, még a bútorát is elárverezték (1843).

Örökös elégedetlenség volt a városban a pénzkezelés miatt. A számadók esztendőnkön keresztül nem mutatták be a számadásokat, senki felül nem vizsgálta azokat. A századosság egyik ülése elé javaslat került, hogy számadói hivatalra csak azt válassza meg a város, akinek »hitvesse magokat szinte kötelezi arra, miként férjeknek Számadásaikból netalán eredendő hiányok pótlását és a pénztár-hiány fődözését

¹⁾ A város először a 48-as években írja Kanizsá-nak a nevét az addigi Kanisa helyett 1902-ig Nagy-Kanizsa volt a város neve s azóta belügyminiszteri szabályozás alapján Nagykanizsa. ²⁾ 1841. tisztújítószék jkv. ³⁾ 1839. 222. és 261. sz. jkv.

magukra valólják». A javaslatnak a századosságban senki helyeslője nem akadt.¹⁾ Az állapotok pedig változatlanok voltak e téren egészen a 48-as idők rendszerváltozásáig.²⁾

1848-ban *Albanich Flórián* pékmester, volt a város bírása,³⁾ kinek vezetése alatt a következő volt a városi közigazgatás szervezete: főjegyző, aljegyző, 8 nagy- és 4 kiskanizsai tanácsos, gyámatya,⁴⁾ gyámellenőr, kamarás, adószedő, szószóló, másod-szószóló, kórházatyá, kórházi pénztáros, templomatya, kiskanizsai templomatya, erdőispán, városgazda, 4 nagy- és 6 kiskanizsai csósz, 4 nagy- és 3 kiskanizsai éjjeliőr, szállásmester, 5 erdőőr, 2 őrmester, 5 nagy- és 3 kiskanizsai hajdu. A tanács tagjai voltak ezek közül: a bíró, főjegyző, aljegyző, pénztáros, gyámatya, ellenőr és 12 tanácsos.



A városháza

A szabadságharc szomorú befejezése után nem kellett többé választásokra készülődniük a kanizsai purgereknek. *Bogyay Lajos* »Zalamegyei cs. kir. főnök« 1850 januárjában a kanizsaiak minden beleszólása nélkül kinevezte a város bírójává *Albanich Flóriánt*, főjegyzővé *Horváth Mihályt*, jegyzővé *Wlassius Eduardot*. ezeken kívül hat tanácsost. A kinevezett tanács tagjai január 25-én aláírták az esküt. A hűbériség fojtogató terhei után a *Bach-korszakon* kellett átküzdenie magát a magyar közéletnek.

A város közigazgatásába az új érával több újítás lépett életbe.⁵⁾ Első helyen ezek közül az említett kinevezési rendszer és a tanácsosok számának felére redukálása.⁶⁾

Feloszlatták a századosságot, helyébe pedig egy gazdasági választmányt állítottak, annak elnökévé *Bogyay* kormánybiztos *Chinorany Boldizsár* főszolgabíró, tagjaiul pedig 14, majd egy-két hónap múlva újabb 7 polgárt nevezett ki, akik valamennyien esküt tettek. E megbízatások tiszteletbeliek voltak.⁷⁾ A számadások az uradalmi ellenőrzés helyett »egy külön, eddig nem létezett számrevő hivatal« felállítására útján kerültek megfelelő ellenőrzés alá.

A 4000 hold városi erdőnek, »a város legnagyobb kintisének« gondozására erdőmestert kellett fogadni, aki a végpusztulásnak indult kanizsai erdőterületeket felméri, vágás-terveiket elkészíti és rendes vágás alá veszi. Az erdőmester *Botfi Károly* volt.

1850 június 5-én a kormánybiztos a »Nagykanizsa Mező Város Tisztviselőségének rendezését illető« főispáni intézkedésre »több jobb érzésű városi polgárral bizottmányi ülest« tartott, amelyen a főispán által adott elvek alapján összeállít-

¹⁾ 1843. 14. sz. századossági jkv. ²⁾ 1847. 160. századossági jkv. ³⁾ *Albanich Jakab* diákvári (szlavoniai) születésű szücsmester 1797 febr. 10-én tette le a kanizsai Purgeresküt. ⁴⁾ A gyámpénztár kezelése alatt 1848 januárjában a következő árva-vagyonok voltak: 68.991 frt adóslevelekben, 9464 frt készpénzben, 1442 frt nyugtákban és haszonbérékben. 2565 frt fizetetlen kamatokban. (1848. 127. sz. tanács jkv.) ⁵⁾ 1850. 70. sz. jkv. ⁶⁾ A tanácsosok számának redukálásával azok kerületeit is újra szabályozták. Ezentúl nem utcákat kaptak, hanem házzszámok szerint kapták kerületeiket. Az 1–227. házzszámok *Szivós István* tanácsos kerületébe tartoztak, a 228–437 4/4. házzszámok *Sanveber József* stb. ⁷⁾ 1850. 54. sz. jkv.

tották Nagykanizsa tisztviselőinek státusát, mely a következőképen alakult:

bíró	300 p forint		
főjegyző	400 » »	és 8 öl fa	
aljegyző	200 » »	és 4 öl fa	
4 tanácsos	2—200 » »		
gyámtya	200 » »		
számvevő	200 » »		
kamarás	200 » »		
adószedő	200 » »		
szállásmester	200 » »	és 6 öl fa	

Az új rendtartás szerint, ha valamely tisztviselő ellen panasz merült fel, úgy azt a kormánybiztos *felfüggesztette* hivatalától. Így járt 1852 derekán *Albanich Flórián* városbíró is, aki helyébe *Szép Károly* patikust nevezte ki a megyei főnök.¹⁾ Az új bíró az esküt a tanácsstagok előtt, a főszolgabíró kezébe tette le. A lemondott *Horváth* főjegyző helyébe *Wlassits Eduárdot* nevezték ki. A gyámtyai tisztet *Wuszil Alajos* töltötte be, számvevő volt *Horváth János*, adószedő *Kaan Ferenc*, kamarás *Jack Frigyes*, szállásmester *Vajay Lajos*.

1853-ban Nagykanizsa város, belezökkenve már az új kerékvágásba, kérdést intézett a megyei kormánybiztoshoz, hogy vajjon Nagykanizsa tanácsa rendezett tanácsnak tekinthető-e. A válasz a következő volt: »*Kanizsa város Tanácsa a Megye területére nézve ideiglenesen ugyan rendezett Tanács, azon értelemben azonban, melyben ezen kitétel felsőbb kiadványokban értetik és vetetik, rendezett Tanácsnak nem vetethetik, ehhez képest kiszabott hatáskör azt nem is illeti.*«²⁾ Ugylátszik, ez volt a véleménye a »*Wanderer*« c. hírlapnak is, amely 1851. évi 395. számában erőteljes támadást intézett Nagykanizsa város vezetősége ellen. Azt írta egyebek között, hogy *a magisztrátus hanyag*, nem törődik a közügyekkel, elnézi, hogy döglött marhákat mérnek ki, rothadt halakat, mérges gombákat árulnak a piacon, az üzletekben a mértékekkel úgy csal mindenki, ahogyan akar, az útleveleket késedelmesen adják ki stb. Az ujság-közlemény nagy ribilliót keltett és a városi magisztrátusnak ügyészi felszólításra tisztáznia kellett magát, ami természetesen az összes vádpontokra nézve — papíron sikerült is.³⁾

1855-ben kormányrendeletre értekezletet tartottak Nagykanizsán, »*községi orvosok behozatala tárgyában*«. Az értekezletnek távolról sem volt szimpatikus a gondolat. A városban 6 orvostudor és 5 sebész látta el a közegészségügyi szolgálatot. Az egyik orvos meg volt bízva a halottszemlék megejtésével, aki szemlénként 30 krajcárt kapott, szegényeknél pedig ingyen kellett elvégeznie. A húsvizsgálatot egy rendes fizetéssel ellátott »*baromorvos*« látta el. A város maga pedig olyan szegény, adókkal és pótagóval annyira igénybevett, hogy a tervezet szerinti két községi orvost tisztviselői státusába felvenni nem tudta.⁴⁾

Érdekessége ezeknek az időeknek, hogy a városi sintér nő volt: *Lentz Rozália*, aki 1846-tól, férjének halálától fogva töltötte be a »*városi gyepmesternő*« tisztségét segédével, *Schmidleitner Jánossal*, aki »*baromorvoslásban is jártas, sőt már 2 éveken át a Hóhéri foglalkozás körüli ügyességének elismerést érdemlő jeleit adván,*

¹⁾ 1852. 429. és 451. sz. jkv. ²⁾ 1853. 791. sz. jkv. ³⁾ 601/851. sz. a. irattárban. ⁴⁾ 1855. 325. sz. jkv.

a közönség irányában hasznos és szükséges egyénné vált.« Mindezt Lentz Rozália mondja meleg hangú beadványában, melyben a városi gazdasági választmány-
nak jelenti, hogy a derék »hóhérral« házasságra akar lépni s így gyermekének
törvényes nevet adni, azt kérve csupán, hogy a város ismerje el leendő férjét
városi gyepmesternek.¹⁾

A VÁROSI TANÁCS RENDEZÉSE

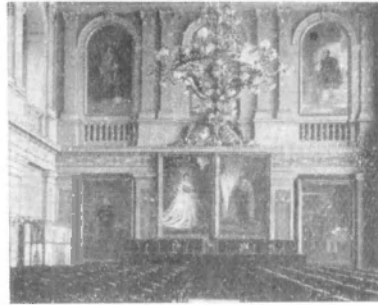
1856-ban Nagykanizsa lélegzethez jutva, első dolgának tartotta, hogy a belügy-
miniszterhez folyamodást intézzon és kérje a *megyeszékhelynek Zalaegerszegről
Nagykanizsára való áthelyezését*. A kérelmet a miniszter elutasította.²⁾

Amíg Nagykanizsa megyeszékhellyé avanzsálásán törte a fejét, addig a vármegye
képvisletében a szolgabírói hivatal egymásután küldi fel a városházára dor-
gatóriumait, melyek majdnem mind arról szólnak, hogy a város »immel-ámmal«
teljesíti a vármegye rendelkezéseit, különösképen azokat, amelyek az itt állo-
mászó és átvonuló katonaság ellátására és elhelyezésére vonatkoznak. Meg-
történt az is, hogy amikor a katonai hatóságok hanyagság címén feljelentést
tettek a kanizsai városi előljáróság ellen, *a szolgabíró egyszerűen letiltotta az egész városi tanács fizetését*.³⁾

1860 december 6-án *megalakult a megyei tör-
vényhatóság*. A megye-alakításon a gróf Batthyány
Imre főispán által meghívott Nagykanizsa város
188 nagykanizsai és 58 kiskanizsai polgárával
képviseltette magát.

1861-ben *újra a város választja tisztviselőit*. A
nagykanizsai és kiskanizsai összeíróküldöttségek
három napig írják össze az új törvények alapján
a szavazásra jogosultakat. Összeírtak 1071 vá-
lasztójogosultat (567 nagy- és 504 kiskanizsai). A szavazás a Zöldfa-vendéglő
nagytermében volt s azon már jelölő bizottság és szavazatszedő küldöttség mű-
ködött és csupán lojalitásból hívták meg a választógyűlésre a főszolgabírót is.⁴⁾
Február 23-án volt a választás. Városbírónak Babochay János ügyvédet, fő-
jegyzőnek Kriszt Jánost, aljegyzőnek Darás Zsigmondot választották, 5 nagy-
kanizsai és 3 kiskanizsai tanácsost, pénztárost, adószedőt, szállásmestert, irnokot,
városgazdát, gyámot választottak, akik újra — a régi szokás szerint — a plébá-
niatemplomban esküdtek fel. Másnap folytatták a választást: pénztári ellenőrt,
adóellenőrt, 50 nagykanizsai, 32 kiskanizsai és 16 tiszteletbeli képviselőt vá-
lasztottak és ezzel megalakult Nagykanizsa város képviselőtestülete, melyben a
városi tisztviselők is szavazati joggal bíró tagok voltak.

A főispán rendeletére Gózonny István főszolgabíró 1862 február 28-án *rendezet
a városi tanácsot* s minthogy a fennálló tanács uralkodó-hűségéről, »higgadt háza-
fisagáról« meg volt győződve, azt hivatalában megerősítette, a lemondott Wlassils



A városháza közgyűlési terme

¹⁾ Eredeti beadvány a városi irattárban. ²⁾ 1856. 894. sz. jkv. ³⁾ 1856. 147. és 1790. sz. jkv. ⁴⁾ 1861. választó kgy. jkv.



Halvax József
polgármester

Eduárd aljegyző helyébe *Verhás Kristóf* volt szállásmestert kinevezte.¹⁾ Rövidesen az aljegyzői állást jogi képesítéshez kötötték.²⁾ A »*törvénytudó tarácsosi állomásra*« viszont a törvényszéknél volt szükség, amelynek ekkor már — még mint városi hivatal — alakulóban volt a külön szervezete.³⁾ Az áldatlan politikai viszonyok, az alkotmányhűség és az okos közérdek, mint két malomkő között való folytonos őrldés, a megye állandó hatalmi beavatkozásai, a legjobbaknak is elvették kedvét a közéleti szerepléstől. *Babochay János* városbíró sem bírta soká a város érdekei miatt sokszor kényszerű megalkuvást, — átadta helyét a lemondása után megválasztott *Albanich Flóriánnak*,⁴⁾ akit viszont rövidesen *Wlassits Antal* követett.

A képviselőtestületnek kevés dolga volt, mert a politikai viszonyokra való tekintettel a közgyűlések tartását felfüggesztették.

Az autonómiák elnyomatásának esztendeiben a *kinevezési rendszer csakhamar újra életbe lépett*. *Babochay* főjegyző 1865-ben bekövetkezett lemondása után utódját már *Novák Ferenc* főispán nevezte ki, aki mégis adott annyi engedményt, hogy a kandidálás jogát meghagyta a képviselőtestületnek, amely pályázat útján terjesztette fel kinevezés végett jelöltjeit.⁵⁾ Lemondott ebben az évben a városbíró, a rendőrkapitány, a városi kamarás is, majd a bírói tisztségre harmadízben megválasztott *Babochay János*, volt főjegyző is, akinek lemondását azonban nem fogadták el. *A város életében úrrá lett a pártoskodás, a politika a mindennapi élet minden zegét-zugát megmértelyezte áldatlan viszálykodásokkal. A városok és községek törvényhozási rendezésének ügye pedig egyre húzódtott s a bizonytalanság állandósulása, hozzá elemi csapások, a gazdasági életet megbénító pénzvisszonyok következtében a városi pénztár mindig üres volt.* Az állami adókat folytonos végrehajtásokkal valahogyan csak beszédtek, de a város a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudta adóit behajtani. Pedig az adó-adminisztráció már annyi dolgot adott, hogy a városi pénztárt és adóhivatalt 1866-ban el kellett különíteni.⁶⁾ Ugyanekkor a városgazdai tisztséget beszüntették és hatáskörét a pénztárosra ruházták.

1868 február 18-án választott először Nagykanizsa polgármestert, *Halvax József* német varga személyében, akinek *Albanich Flórián* volt az ellenjelöltje. »Eddig a polgári hivatal e városban a városi bírósággal egybekapcsolva volt . . . eme két hivatalt (a városi közgyűlés) jelenleg külön választja és a város közigazgatási, adózási s közigazgatási teendők vitelére a városokban divatozó ősi gyakorlat szerinti egy külön polgármesteri hivatalt⁷⁾ állít fel.« A polgármesteri tisztséget⁸⁾ szabad választás útján töltötték be. A városbíró a törvénykezési funkciókat látta el.

¹⁾ 576/862 sz. akta a városi irattárban és 1862. 103. sz. jkv. ²⁾ 1862. 56. sz. jkv. ³⁾ 1863. 102/462. sz. jkv. ⁴⁾ 1861. 36. sz. jkv. ⁵⁾ 1864. 202. és 1865. 275. sz. jkv. ⁶⁾ 1866. 467. sz. jkv. ⁷⁾ 1868. II. 13. kgv. jkv.

⁸⁾ Valamikor, a XVIII. század második felében Kanizsán is szoktak »*Purger Meister*«-t választani, aki a *Purger Cassát* kezelte, azt a külön pénztárt, amibe a letelepedők fizették be az ilyenkor előírt 6–12 frt taxát. A pénztár jövedelmét tűzvédelmi célokra fordították s később kezelője is a »*tüzi cassér*« nevet vette fel. A tüzi-kasszába adományok és a bírói ítéleteknél gyakran e célra rendelt büntetéspénzek is jelentékeny összegben folytak be. (1826. 3. jkv. »*Király József tanácsos. egyszersmind Polgár Mester*«.)

A törvénykezés alkalmával a bírón kívül »3 törvénytudó tag jelenléte kívántattván«, a törvénytudó közigazgatási tanácsos mellé »két oly törvénytudó léssen alkalmazandó, kik kizárólag e minőségben működnek.« Ezzel — bár még a városi adminisztráció ügyosztályaként — megalakult a törvényszék külön szervezete.

Halvax polgármester tisztikara a következő volt: *Gózony Ferenc* városbíró, *Wlassits Ede* törvénytudó tanácsos, *Bisztricsányi Ignác* aljegyző, *Koch Adolf* törvénytudó tanácsos és főjegyző, *Vagner Károly* rendőri tanácsos, *Weisz Manó*, *Gáspár Ferenc*, *Neustadt Simon* és *Kolarics János* közigazgatási tanácsosok. A képviselőtestület 81 tagból állott.

Maga Halvax polgármester 1836-ban mint cipész került Nagykanizsára Német-ujvárról.¹⁾ Németajkú, józan, nyílteszű, becsületes iparos volt s a polgármesteri székbe is — amihez ekkor még feddhetetlenségén kívül írni-olvasni tudás elég kvalifikáció volt — a város iparosságának bizalma ültette.

1868-ban *Nagykanizsa és Kiskanizsa különváltak egymástól*. A választ több éves előkészületek előzték meg. Ezzel kapcsolatban megalakult a közösügyi bizottmány, amelynek *Wlassits Antal* volt városbíró, majd *Halvax* polgármester volt az elnöke.

Ez a bizottság, 1872 február 28-ig — ameddig ez a tengeri kigyóvá dagadt ügy tartott, — külön jegyzőkönyveket is vezetett. Nagykanizsa az elválás után 12.000 lakosu város lett.

A szabadságharc utáni évek majd mindegyike meghozta a maga reformját a városi közigazgatásban és *lassanként kiépítette a mai modern közigazgatási rendszer kereteit*.

1868-tól kezdve a polgármester a városi tanács feje, évi 700 forint fizetéssel. A városi hivatalok ügyköreik szerint specializálódnak és a polgármesternek alárendelt külön-külön kis apparátust képeznek.

Ebben az esztendőben rendszerezítették a városi orvosi hivatalt, amit *Rácz Antallal* töltöttek be, majd rövidesen mérnöki hivatalt szerveztek, amelyre *Plosszer Ignácot*, az ugyancsak újonnan rendszerezített állatorvosi állásra pedig *Fürst Lajost* nevezték ki. A városnak nagyobb tekintélyt adandó, a hajdukat (így hívták a városi rendőröket) az eddigi 31 forintos egyenruhájuk helyett gondosabban szerelték fel a következő érdekes határozat alapján: »*A hajduszemélyzet ruházatára nézve végzés. Hogy az éjjeli szolgálat könnyebbé tétessék, a katonaságéhoz hasonló posztósapka (Holz-mütze) szerzendő részökre be, egyenruházatuk tekintetéből pedig mindnyája nyakravalóval láttatik el.*«²⁾

Halvax József négy esztendeig viselte a polgármesteri hivatalt. Nevéhez fűződik a *gimnáziumnak főgimnáziummá fejlesztése, a polgári fiúiskola létesítése, a Kazinczy-utca kikövezése és a Csengery-utca megnyitása*. Az 1872. évi tisztújításon azonban pártokra szakadt a városi lakosság és *Martinkovics Károlyon* kívül az igen nagy bizalomnak örvendett *Belus József* gyógyszerészt állították Halvax ellenjelöltjéül. Halvax a választáson megbukott és még abban az évben Grácsba költözött, ahol folytatta mesterségét. 1874-ben visszajött Nagykanizsára, de visszavonult teljesen minden nyilvános szerepléstől, majd 1877-ben meghalt.³⁾

¹⁾ *Dr. Villányi Henrik* cikke a »Zalai Közlöny« 1927 szept. 16. számában. ²⁾ 1875. 122. janácsi jkv. ³⁾ *Dr. Villányi Henrik* közlése a »Zalai Közlöny« 1927 szept. 15. számában.

A VÁROS BELUS JÓZSEF POLGÁRMESTERSÉGE IDEJÉBEN

Az első hetvenes években *Csutor Imre* alispán irányítása mellett folyik a városi adminisztrációnak az 1871 : XVIII. t.-c. szerint való átalakítása. 1872 március 27-én megalakul az új képviselőtestület, amely április 18-án tartja a tisztújítást. Polgármesterré *Mariinkovics Károly* 69 szavazatával szemben *Belus József* patikust választották meg, 110 szavazattal, főjegyző *Tandor Ferenc*, főkapitány közfelkiáltással *Albanich Flórián*, alkapitány *Szakonyi József*, (aljegyzői állás nincs a státusban, azt csak 1873-ban rendszeresítették¹⁾ *Manninger József* megválasztásával) árvaszéki ülnök és tanácsos *Wagner Károly*, előadó tanácsos *Sanveber József*, kultatanácsosok *Kollarits József* és *Weisz Manó*, pénztárnok *Zausner Henrik*, ellenőr *Oszeszli Antal*, számvető *Juhász György*, orvos *Rácz Antal*, mérnök *Plosszer Ignác*, ügyész *Darás Zsigmond*, közgyám *Berény József*, erdőmester *Botfi Károly*, szállásmester *Smettana Ferenc*. Az orvost még csak 1878-ban vették státusba.²⁾ 1882-ben két kerületre osztották a várost és még egy városi orvosi állást rendszeresítettek.³⁾

Az új törvény értelmében külön választották a törvényszéket (1871), átszervezték az árvaszéket, elkészítették a községi és az árvaszéki szabályrendeleteket és megválasztották a törvény által előírt 200 tagú képviselőtestületet.

1876-ban *Tandor* főjegyző lemondott hivataláról. Az új főjegyző *Szalay Lajos* ügyvéd lett, aki ugyancsak nem sokáig viselte hivatalát, mert 1882-ben lemondva, helyébe *Lengyel Lajos* ügyvédet választották.

Belus József hat esztendeig ült a polgármesteri székben. Mandátumának ideje a városi közigazgatás átreformálásának, a szervezkedésnek időszaka volt. Egész életével csüggött a város sorsán, tele volt ambícióval, az 1878. évi tisztújításkor azonban egy képviselőtestületi frakció *Babochay György* ügyvédet léptette fel ellenjelöltjéül. Ezt a roppant önérzetes *Belus* megtudva, el sem fogadta az új jelölést.

BABOCHAY GYÖRGY POLGÁRMESTERSÉGE

Amint az alaposan kidolgozott városi ügybeosztási és ügykezelési szabályrendelet 1875-ben életbe lépett, az adminisztrációs gépezet egyre símábban és pontosabban bonyolította le felelősségteljes munkakörét. A képviselőtestületben is megalakultak a különféle szakbizottságok.

1890-ben választották meg árvaszéki ülnöknek *Halis Istvánt* és levéltárosnak, majd 1898-ban pénztárosnak *Halvax Gyulát*, a volt polgármester fiát, aki 1927-ben, 55 beszámítható esztendei szolgálattal ment nyugdíjba. A város 93 nyugdíjasa között ma egyedüli, akinek ekkora városi szolgálat áll a háta mögött.

A kilencvenes évek városi életében vezető szerepet vitt városatyák közül meg kell említenem a következőket :

Eperjesy Sándor ügyvéd, a Délzalai Takarékpénztár elnöke volt. Konzervatív

¹⁾ 1873. 39. sz. jkv. ²⁾ 1878. 95. sz. jkv. ³⁾ 1882. 13. sz. jkv.

gondolkodású, puritán, minden közügyért lelkesedő ember, aki mindig józan mérsékletnek igyekezett hangot adni közgyűlési felszólalásaiban. Fia, *Eperjesy Gábor*, a Délzalai Takarékpénztár pénztárnoka, fiatalágától kezdve a legtöbb közhasznú és jótékonyági egyesületnek titkára és elnökségi tagja volt.

Rotschild Samu dr. egyik legtevékenyebb tagja volt a város parlamentjének, melyben főként a bizottságokban fejtett ki felette hasznos és többirányú működést. Fia, dr. *Bartha István*, ma is tekintélyes és tevékeny ügyvéd-tagja a képviselőtestületnek, a család másik tagjával, dr. *Rotschild Béla* ügyvéddel együtt.

Villányi Henrik dr. 1890 óta tanára, majd 1916 óta igazgatója a felsőkereskedelmi iskolának. A városi közgyűlésnek 1901 óta tagja, főként az utcarendezés, kórház, vágóhíd ügyeinek állandó ébrentartója és mozgatója.

Elek (Ebenspanger) Lipót a legnehezebb időkben volt elnöke a pénzügyi bizottságnak. Korábban nagykereskedő volt, majd újnépi földbirtokos, a Nagykanizsai Takarékpénztár elnöke. Fia, *újnépi Elek Ernő*, Nagykanizsa várospolitikai, társadalmi, de főként közgazdasági életében irányító faktorként működik közre.

Simon Gábor, a 80-as évek kormánypárti vezére. *Wesster Imre* a 70-es évek török mozgalmainak zászlóvivője, a régiség-gyűjteményéről híres *Grünhut Alfréd*, *Szukics Nándor dr.*, a numizmatikus (péNZ- és érem gyűjteményét a város vette meg), *Varga Lajos*, *Löke Emil* ügyvédek, mindketten a *Zala* szerkesztői, lelkes Tisza-párti hangadók, *Szekeres József dr.* orvos, (Vécsey egyedüli ellenzéke *Döry József* ügyvéddel.) *Pillitz Soma*, a megyénél befolyásos városatya, voltak irányító tényezői az utolsó évtizedek városi közéletének. *Tuboly Viktor* politikai téren vitt vezető szerepet és megyeszerte ismerték nevét talpraesett verses toasztjai révén, melyek nélkül bankettet elképzelni sem lehetett.

1895-ben meghozta a város képviselőtestülete a városi tisztviselők nyugdíjszabályrendeletét, amely még abban az esztendőben jogerőre emelkedett.

1878-tól 1896-ig *Babochay György* volt Nagykanizsa polgármestere. Régi nemes családból származott : a csehi *Babochay*-ak családjából, amelynek ekkor már hosszú közéleti multja volt Nagykanizsán. 1835-ben Nagykanizsán született. Jogi tanulmányai befejeztével vármegyei szolgálatba lépett Zalaegerszegen, majd a törvényszékek országos rendezése alkalmával bírónak nevezték ki Nagykanizsára. 1876-ban városi főjegyzőnek, 1878-ban pedig polgármesternek választották meg. Babochay György erős kézzel fogott hozzá a város zilált ügyeinek rendezéséhez, főként a leromlott pénzügyi helyzet megszilárdításához. Sok terv és szándék jellemezte Babochay polgármesterségét, melyeknek nagy részét azonban az átalakulás korszakának nyugtalan viszonyai nem engedték megvalósítani. Mégis ebből az időből való vívmány Nagykanizsa villanyvilágítása és az utcák kövezésének nagyarányú előrehaladása. Amikor Babochay György az 1896. évi tisztújításon kisebbségben maradt, teljesen visszavonult az emberek közül. Két év múlva felköltözött Budapestre, ahonnan csak 1908-ban tért vissza szülővárosába. A nyilvánosság elől teljesen elzárkózva élt 1913 augusztus 9-én bekövetkezett haláláig.



Babochay György

VÉCSEY POLGÁRMESTER KORA



Vécsey Zsigmond 1882-ben *Eperjesy Sándor* vezetésével *Szabadelvi Városi Kör* alakult, amely a városi képviselőtestület 75 tagját egyesítette magában és célja volt a városi ügyek előmozdítása. 1895-ben, amikor a városi fejlődés lendülete megbénult, a gazdasági, köz-, kulturális és társadalmi élet az országos politikai és gazdasági viszonyok következtében teljes kátyúba jutott, — megalakult a *Városi Reform Párt*. Ez már nyílt ellenzéke volt Babochay polgármesternek és az 1896. évi képviselőtestületi választáson teljes felkészültséggel indult harcra jelöltjeiért. Az összes választási körzetekben (ekkor választottak először kerületenként), sikerült eredményeket elérnie, úgy hogy az új képviselőtestület 100 választott tagja közül 46 volt a Reform Párt embere. Ezt követte egy hónap múlva a polgármesterválasztás. A Reform Pártnak *Vécsey Zsigmond* volt a jelöltje. Vécsey tulajdonképpen idegen volt Nagykanizsán. 1865-ben Nagybecskerekén született, Torontál vármegye egyik legelőkelőbb és legrégebb családjából, az aradi vértanu Vécsey tábornok rokonságából. 1893-ban 28 éves korában hívták meg Nagykanizsára a rendőrség vezetésére. A 31 éves Vécsey 123 szavazattal került ki győztesen a polgármesterválasztásból, Babochay 72 szavazatával szemben.

Vécsey igen nagy ambícióval, szorgalommal és rendkívüli munkabírással megáldott tisztviselő volt, de az ekkor már évek óta megtorpant városfejlesztési tempót hiába igyekezett újra elindítani, — Nagykanizsa mostoha körülményei s az általános helyzet olyan kerékkötők voltak, amit ő sem tudott megoldani. Mindezek ellenére is sikerült kivinnie a *József-laktanya építkezését, a hozzá vezető utcák kiépítését, új utcák megnyitását*. Sok gondja volt a város külső csinosodására. Az iskolaépítkezések közül is több esik erre az időre. A kanizsai gyárüzemek nagy részének letelepedése Vécsey 18 esztendei polgármesterségének id jére esik.

Az 1902. évi tisztújításon *Vécsey Zsigmond* 159, ellenjelöltje 18 szavazatot kapott. Vécsey 1913 július 14-én Budapesten halt meg, ahol vakbélgyulladásal operálták.

Vécseynek is, Babochaynak is *Lengyel Lajos* főjegyző volt a jobbkeze, odaadó, hűséges munkatársa. 1882-ben, *Szalay Lajos* lemondása után, egyhangulag választották meg főjegyzőnek. Élete zajtalan munkában telt el. Elnöke volt az *Önkéntes Tűzoltó Egyletnek*, két éven át a *Dunántúli Dalosszövetségnek*, felügyelője a nagykanizsai ág. h. evangélikus egyházközségnek. Közéleti munkásságával a felbolygatott társadalmi egyensúly esztendeiben is, a béke és harmónia magvetője volt.

Lengyel Lajos 1910-ben bekövetkezett halála után utóda dr. *Sabján Gyula* lett, aki dr. *Rosenberg Mórral* és dr. *Bród Tivadarral* szemben 3 szavazat-többséggel került ki a heves választási küzdelemből.

Vécsey polgármesterré történt megválasztása után a városi rendőrséget hosszabb ideig vezette az örök humoráról, máig is



Lengyel Lajos

erős jókedvéről közismert *Farkas Ferenc* alkapitány, mig nem *Deák Pétert* nevezték ki rendőrkapitánynak.

1903-ban választották meg közigazgatási tanácsosnak *Ács József* aljegyzőt, aki 1928-ban még városi szolgálatból költözött ki a temetőbe, melynek élete vége felé hosszú esztendőig gondnoka volt.

1896-ban, a város feliratai ellenére, *Zalaegerszegre vitték az anyakönyvi felügyelőséget*, az anyakönyvi hivatal vezetésével pedig a polgármestert bízták meg. Többszöri kérésre sem engedélyezték külön anyakönyvvezető kinevezését, csak 1898-tól fogva van rendszeresítve az anyakönyvvezető-helyettesi állás. Ezt a tisztelet sokáig *iházi Horváth István* töltötte be, a városi tisztviselői kar le excentrikusabb hírében állott tagja, akinek *spirítiszta seance-airól legendák* keltek életében.

1910-ben ellenzékalakítási mozgalom kavarta fel a várospolitikai élet tespedését. A *Városi Párt* meg is alakult, majd 1911-ben *Városi Polgári Párt* néven újra fel-támadt, hogy a klikk-rendszert a városi képviselőtestületből kiküszöbölje s a helyett az intellektuális, kereskedő és iparos középosztálynak biztosítson domináló szerepet a városi politikában. Az alakulások mindegyike rövidéletű, mert életképtelen volt.

AZ UTOLSÓ ÉVTIZEDEK

Vécsey polgármester halálával két jelölt volt: *dr. Sabján Gyula* főjegyző és *dr. Tamás János* ügyvéd. 1913 november 12-én zajlott le a polgármesterválasztás, amely *dr. Sabján Gyula 107* és *dr. Tamás János 83 szavazatával végződött.* (*Dr. Tamás János* ügyvéd 1911-ben telepedett le Nagykanizsán. Mint a városi képviselőtestület tagja, hercegi jogtanácsos, máig is tevékenyen kapcsolódik a közügyekbe.)

Sabján Gyula 1875 szeptember 24-én Nagykanizsán született. Nagyatyja nagykapornaki vendéglős volt. Édesatyja, *Sabján János*, 20 éves korában, 1860-ban telepedett le Nagykanizsán, itt remekelt a csizmadia-mesterségből s a tekintélyes csizmadia-céhnek mint remekes mester, közbecsülésben állott tagja volt. *Sabján Gyula* Nagykanizsán végezte a gimnáziumot, Budapesten a jogot, letette az ügyvédi vizsgát, azután Budapesten, Nagykanizsán, Kaposvárott volt ügyvéd-jelölt, 1907-ben pedig ügyvédi irodát nyitott Nagykanizsán. 1910 októberében főjegyzővé választották.

A főjegyzőválasztás, a személyi változáson kívül, fontos várospolitikai kérdéseket volt hivatva eldönteni. *Vécsey* polgármesternek ugyanis már évek óta kialakulóban volt az ellenzéke. Nem hadakozó ellenzéki szervezkedés volt ez, mert hiszen *Vécseyt* mindenki szerette Nagykanizsán, hanem *a fiatalabb gárda* mozdult meg, hogy új irányítást adjon a város fejlődésének s azt tervszerű várospolitikával kiemelje az elmaradottságból. Ennek a fiatal gárdának nem tetszett, hogy *a város meghatározott beruházásokra 3 millió korona kölcsönt vett fel*, megállapítva egyben, hogy ez az összeg a kitűzött építkezésekre nem elegendő s ekkor a város vezetősége, ahelyett, hogy a meglévő pénzből építkezni kezdett volna, *takarékba rakta a pénzt* és ott hevertetve várta, míg minden pénz együtt lesz a teljes program lebonyolításához.



Dr. Sabján Gyula

A racionálisabb városfejlesztést kívánó fiatal gárda társadalmilag is elkülönözte magát: a *Polgári Egylet* volt a főhadiszállása, míg a *Társaskör* a város és a környék földbirtokosait, az ú. n. felső tízezetet és a bíróság tagjait egyesítette magában, a *Kaszinó* pedig főként a kereskedő- és pénzvilág társaságának volt a centruma.

A főjegyzőválasztáson a fiatal gárda győzött, ami *Sabján Gyula* helyzetét polgármesterével szemben, elég feszültté tette. *Vécsey* ugyanis azt a mozgalmat, amely éppen őt szerette volna támogatni a város erőteljesebb fejlesztésével és azáltal, hogy ennek érdekében megszabadítja őt különféle klikk-befolyásoktól, félreértette és személyes ellenzékét látott a jószándékú törekvésekben. Ennek következtében közte és *Sabján* között, bár kifelé nem nyilvánult, nem volt meg az egyetértés, úgy hogy a fiatal főjegyző már arra gondolt, hogy búcsút mond a városi szolgálatnak.

Vécsey Zsigmond hirtelenül történt halála után, 1913-ban, azután a város határozottabb tempójú haladásának hívei, *dr. Sabján Gyulát* polgármesterré választották. Székfoglaló beszédéből idézem az alábbiakat:

— Nem akarom azt a politikát folytatni, amit elődeim. Azt akarom, hogy a tevébevetett intézményeket és építkezéseket végre megvalósítsuk, azoknak költségeit amortizáljuk és az amortizációt állítsuk be évenként a város költségvetésébe. Mert minden ilyen létesítmény hasznokat hajt, amelyek azután további létesítményeket tesznek lehetővé.

Sabján Gyula programját keresztülhúzta a következő évben kitört világháború. Polgármesterségének első teendője volt a fejlődött városi igényeknek megfelelő, *munkaképesebb városi tisztikar megszervezése*, majd a városfejlesztés programjának előfutárai: különféle *szabályrendeletek megalkotása*.

Jött a háború, a város fejlődése megállt. A városi tőkék hadikölcsönökre vándoroltak s a közigazgatás legsúlyosabb gondja a *közellátás biztosítása* volt, ami Nagykanizsán — bár óriási nehézségekkel — sikerült is.

Amint a háború után újra megindult a pénzpiacon a hitel-élet vérkeringése, *Sabján* polgármester első gondja volt, *kölcsönöket szerezni*, hogy most már a háborús idők veszteségeivel is gyarapodott városi elmaradottságot behozza és legalább a régen elhatározott építkezéseket megkezdesse. Fontos mozzanata volt ennek a programnak a *gimnázium* elhelyezésének kérdése, amit elsőnek sikerült megoldani. Következett a *vízvezeték és csatornázás* rendszerének kiépítése, ami 1928-ban nyert befejezést. Befejeztette a városnak még főjegyzősége ideje alatt elkezdett, de abbamaradt felmérését, majd egymásután gyarapodott a város újabb létesítményekkel.

A város társadalmi egyesületeinek életében aktív szerepet nem visz ugyan, de gondoskodása kiterjed azokra. Megteremtette a *Stefánia Anya- és Csecsemővédő Intézetet* és támogatásával azt virágzó életre lendítette. Alelnöke a *Polgári Egyletnek*, választmányi tagja a legtöbb kulturális és jótékony egyesületnek.

Polgármestersége alatt a város a háborús esztendőök lezajlása óta annyi beruházással

gazdagodott, amennyi a súlyos gazdasági viszonyok között és az állami támogatás nagyon érezhető hiánya dacára is, évtizedek mulasztásait pótolni hivatott.

1914 januárjában dr. Krátky Istvánt választotta Nagykanizsa főjegyzőjévé, majd amikor ugyanez év októberében Halis István tanácsos lemondott a polgármesterhelyettségéről, polgármesterhelyettségé is megválasztották.

Krátky István családjá Rohoncról származott Nagykanizsára. Nagyatyja kereskedő volt Kiskanizsán, nagyanyja kiskanizsai polgárcsaládból származott. A következő generáció már Nagykanizsán élt. Krátky József, a főjegyző atyja, nagykanizsai telekkönyvvezető volt. Krátky István 1887 december 25-én született. A doktorátus megszerzése és önkéntesévé letöltése után hazajött Nagykanizsára, három évig ügyvédjelölt volt, amíg főjegyzővé választották. Népszerűségére jellemző volt, hogy a főjegyzői állásra 26 éves korában, ellenjelölt nélkül, egyhangulag választották meg. 1916 februárjában a világháború Krátky Istvánt is kimozdította hivatali székéből, bevonult az I. Armeekommandóhoz mint tartalékos főhadnagy, koronás arany érdemkereszttel a háború végén szerelt le. Két esztendeig vezette a leginségesebb időkben a közellátási üzemeket. 1920-tól négy éven át elnöke volt az árvizsgáló-bizottságnak. Utóbbi ténykedésével a kereskedelemügyi miniszter elismerését érdemelte ki. A közérdekében állandó aktivitása, józan, demokratikus elvei, kiváló szónoki képességei, az egész város megbecsülését eredményezték eddigi másfélévtizedes főjegyzői pályafutásán. A város kulturéletében főként mint muzsikuss vett tevékeny részt, mint a nagykanizsai kamarazene-társaság tagja, azonkívül nagy része van a zeneiskola létesítésében. Elnöke a nagymúltú Nagykanizsai Torna Egyletnek.

Az 1914. évi tisztújítószerk választotta meg főügyésznek dr. Benczik Józsefet, kinek már édesatyja, id. dr. Benczik Ferenc is, hasonló minőségben volt tagja a városi vezetőségnek. Dr. Benczik József nem sokáig viselte tisztségét, mert a pár hónap mulva kitört világháborúban, 1914 október 21-én, hősi halált halt. A Benczik-család ősrégi kanizsai purger-tradíciók polgári erényeit plántálta generációkon keresztül. Már a legrégebb idők feljegyzéseiben is gyakran találkozunk a Bentzék és Benczék névvel a városi funkcionáriusok névsorában.

A világháború nagy zavarokat okozott a városi adminisztrációban is. 1915 januárjában már 32 katonája van a városi apparátusnak. A bevonultak közül 18 rendőr volt, úgy hogy a legtöbb nehézséget a közbiztonsági szolgálat ellátása okozta. Maga Deák Péter rendőrfőkapitány is bevonult, úgy hogy nyugdíjazás előtti szabadságáról hívták vissza Bay György és Farkas Ferenc alkapitányokat, akik aztán az 1917-ben városi szolgálatban elhunyt Pollermann János bűnügyi vezetővel, a később városi levéltárossá választott Füredi Jánossal és Hajós Ferencel, a rendőrkapitányságnak ma is irodafőtisztjével, látták el emberfeletti munkával a háborús esztendőök megsúlyosbodott közbiztonsági szolgálatának irányítását. 1915 júliusában dr. Krátky István főjegyző vette át a maga hivatala mellé



Dr. Krátky István



Dr. Kaufman Lajos

rendőrség vezetését is. A tisztújítást a háború utánra halasztották. 1915 végén már kézbesítője sem maradt a városnak, mind bevonultak. A városházán egyre több lett a női alkalmazott és egyre nagyobb a restancia. A 40 rendőrből 8 maradt, akiket polgárőrökkel igyekeztek pótolni.

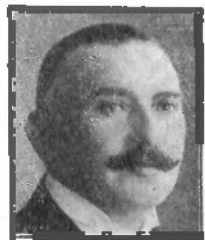
A háború alatt teljesen abbamaradt építkezési tevékenység, a menekültek elhelyezkedése, közvetlen a háború után keletkezett családok nagy száma, az amúgy is lakászegény Nagykanizsán óriási lakásszükségre vezetett. Mint mindenütt az országban, itt is megalakult még a kommunizmus híres »*Polai elvtársá*«-nak vezetése alatt a szomorú hírnévre szert tett, a városi rendőrség, majd a városi közigazgatási apparátus kebelében működött *lakáshivatal*. Odiozus, idegbontó munka volt ennek az elnökének lenni, épen ezért nehezen is maradt meg bárki is huzamosabban ebben a tisztségben. *Dr. Novai Imre* másodaljegyző lemondása után *dr. Balázs Zsigmond* ügyvédet, az eddigi alelnököt nevezték ki a lakáshivatal elnökévé, akit *Babochay György*, majd *Szőnyi Sándor* árvaszéki ülnök követett. Egy-két hónapnál tovább azonban senkisé is viselte a népszerűtlen hivatalt. 1922 januárjában a népjóléti miniszter a hivatal vezetését *dr. Laurentzy Oszkár* menekült tb. vármegyei főjegyzőre bízta. 1925-ben *dr. Kaufman Lajos* első aljegyző elnöklése mellett, *Szőnyi Sándor* volt újra a lakáshivatal vezetője, annak 1926 szeptember 1-én bekövetkezett likvidálásáig.

A háború utáni esztendőök réme volt a közhivatalokban a *B-lista*: az adminisztrációs szervezetek létszámcsökkentése. 1923-ban 12, a következő év decemberében 14, legutóbb pedig 1925-ben 3 állás szűnt meg, részint betöltetlen állások törlésével, részint tisztviselők és alkalmazottak nyugdíjazásával, illetve végkielégítésével.

Nagykanizsa város jelenlegi státusa 188 tényleges és 95 nyugdíjas városi tisztviselőt és alkalmazottat foglal magában.

Dr. Prack István közigazgatási tanácsnok, Zalavármegye tb. főjegyzője, 1918 áprilisában lépett a város szolgálatába. 1898-ban Murakeresztúron született. Közigazgatási pályafutását mint segédjegyző kezdte szülőfalujában, majd a megyéhez került gyakornoknak Zalaegerszegre, honnan 1915-ben Nagykanizsára nevezték ki szolgabírónak, 1916-ban Perlakra került, majd mint vármegyei aljegyző ismét Zalaegerszegre. 1918-ban megválasztották Nagykanizsára közigazgatási tanácsnoknak. 1927-ben, mint tanfolyamot végzett tűzoltótiszt, parancsnoka lett a nagykanizsai *Önkéntes Tűzoltó Testületnek*. Alelnöke a *Nagykanizsai Vadász Társaságnak*.

Dr. Kaufman Lajos tekintélyes nagykanizsai iparoscsaládból származik. Az államtudori és jogtudori oklevél megszerzése után önkéntes évét töltötte, amikor kitört a világháború és így a 20. honvédgyalozezred kötelékében katonáskodott egészen 1918-ig, amikor is április 29-én, 25 éves korában, Nagykanizsa város aljegyzőjévé választották. Mint *iparbiztos*, tevékeny részt vesz az iparosság érdekeinek előmozdításában.



Dr. Fábian Zsigmond

Tagja Zalavármegye törvényhatósági bizottságának. Városi tanácsnokká 1927-ben választották meg. A várostól kiinduló társadalmi akciók megszervezése, különösen a *Stefánia Anya- és Csecsemővédő* szervezése körül (amely utóbbinak főtítkára is) sokat és eredményesen fáradozik.

A háború után *dr. Faics Lajos* behelyettesítés útján töltötte be a városi tiszti ügyészi állást, amit 1926-ban töröltek a rendszeresített állások sorából. *Faics Lajos* török eredetű kis-



Király Sándor

kanizsai család sarja. Kiskanizsán volt ügyvédi irodája. Egyenes, kissé nyers, de jólelkű munkása volt a köznek és a társadalmi életnek. Az egész város közszeretete emelte a *Polgári Egylet* elnöki székébe. *Kállay Tibor* első választása idején és azután, elnöke volt a pénzügyminiszter-képviselő nagykanizsai pártjának. Élete végefelé elvesztette látását, majd 1928 januárjában meghalt. Az ügyészi székben utóda 1925 óta *dr. Fábíán Zsigmond*, a söjtöri Fábíánok atyafisága. A jog elvégzése után Nagykanizsán *Tuboly Gyula* irodájában volt patvarista, mígnem önálló ügyvédi irodát nyitott. Élénk részt vesz Nagykanizsa köz- és társadalmi életében. Abszolút pártatlansága az utóbbi idők legkritikusabb országgyűlési választásai alkalmával őt állította a választási elnök súlyos posztjára.

Dr. Novai Imre aljegyző 1918 április óta áll a város szolgálatában.

Az *árvaszék* hivatalfőnöke *Szőnyi Sándor* árvaszéki ülnök. 1913-ban lépett a város szolgálatába, az akkor még városi rendőrséghez. A mozgósításkor bevonult és csakhamar bekövetkezett sebesülése után mint igazságügyi hadnagy, teljesített szolgálatot. 1918 áprilisában Nagykanizsán rendőrkapitánnyá választották. 1920-tól fogva a városi árvaszéki ülnöki állást tölti be, megbízva egyúttal a kihágási bíraskodással is.

Az árvaszékhez 1927-ben választották meg közgyámnak, a nyugalomba vonult *Hardy Gyula* helyébe, *dr. Pcttyondy Józsefet*. Mint a *Nagykanizsai Torna Egylet* főtítkára, egyik legértékesebb munkása Nagykanizsa sporttársadalmának. 1922 júliusa óta áll a város szolgálatában.

A *mérnöki hivatal* élén *Király Sándor* műszaki tanácsos áll. 1874-ben született Budapesten. 1900 február 6-án Nagykanizsán, *Plosszer Ignác* utódául, mérnökké választották. 1914-től 1916 derekán történt felmentéséig mint tart. százados, a szerb harctéren teljesített szolgálatot. *Király Sándor* abban az időben került Nagykanizsa város mérnöki hivatala élére, amikor az évtizedeken át megállott városi fejlődésnek új, ámbár rövid korszaka nyílt meg. A város tele volt műszaki hiányosságokkal, de már a város vezetősége tele volt tervekkel. Mindezeknek megszüntetésére és pótlására *Király Sándor* mellé egyetlenegy munkaerő volt beosztva, *Geiszl Viktor* építőmester személyében. Csak 1902-ben sikerült *Székely Nándor* okleveles mérnököt segédmérnökül a városhoz alkalmaztatni, aki azután egészen 1923-ig állott a város szolgálatában.



Szeghalmy Bálint

Szeghalmy Bálint városi mérnök 1919 óta áll a város szolgálatában. *Zseniális tervező*, akinek tervpályázatai számos országos építészeti pályázaton nyertek első díjakat.



Dr. Goda Lipót

Waligurszky Béla okl. mérnök, a volt nagykanizsai polgári iskola igazgatójának fia, hatesztendei orosz hadifogság után hazatérve, 1927-ben helyezkedett el a városnál.

A számvevőség élén *Hemmert Károly* főszámvevő áll. 1894-ben Torontál megyében született, 1913-ban Zalaegerszegre került vármegyei szolgálatba s onnét 1918-ban Nagykanizsára, a városi számvevőség élére.

A számvevőséghez beosztott tisztviselők: *dr. Maitz József* számvevő, *Boross László* első számvevő, *Tornyos Ferenc* számellenőr, *Dezso József*, *Hetesi János*, *Tóth László* számtisztek, *Jászai Lajos*, a fogyasztási adóhivatal vezetője.

A segédhivatal élén *Prikler Gyula* városi levéltáros áll, aki 1904-ben mint iktató került a város szolgálatába. 1923 óta városi levéltáros. Hivatali elődje *Füredi János*, azt megelőzőleg *Csányi János*, még korábban *Halvax Gyula* volt.

A katonai ügyek nyilvántartója *Erdélyi János*, a város ezidőszert legrégibb aktív tisztviselője, aki 1899 óta áll a város szolgálatában.

A városi adóhivatal főnöke 1926-ig *Horváth István* adóügyi számvevő volt. Hosszabb jegyzői működés után 1891-ben állott Nagykanizsa szolgálatába. 30 évig elnöke volt a *Kossuth Lajos Asztaltársaságnak* és 1898-tól 1918-ig jegyzője, a *48-as Kossuth-párt* helyi szervezetének 1909-ben lett főnöke a városi adóhivatalnak, honnét 1917-ben vonult nyugalomba. Hosszabb ideje elnöke a Nagykanizsai Emberbarát Temetkezési Egyletnek és alelnöke a Segélyegylet Szövetkezetnek. Utóda *Polay József* számvevő, 1902 óta szolgálja a várost. 1919-ben kataszteri nyilvántartóvá választották és 1927 december óta az adóhivalt vezetője. 1923 óta a *Princípális Leccapoló Társulat* igazgatója.

A forgalmiadóhivatal élén *Zalaváry József* nyug. állampénztári főtanácsos áll.

Közegészségügy. A város első orvosát, *dr. Rác Antal*t, 1860-ban választották meg, de az állást csak később rendszeresítették. *Rác Antal* még a Kaszinó helyén volt régi, 16 ágyas *ispata-háznak* volt 21 éven keresztül főorvosa. 1881-ben Kiskanizsa részére, *dr. Pick Albert* személyében, külön városi orvost választottak. *Rác Antal* halála után, 1888-ban fiát, *dr. Rác Kálmánt*, választották meg városi orvosnak. Ugyanebben az évben *Pick Albert* is meghalt, kinek helyébe egy év múlva *dr. Gerő* orvost választották, míg a kórház külön vezető orvost kapott *dr. Szekeres József* személyében. *Rác Kálmán dr.* mint ügyvezető tisztiorvos, 1925-ben ment nyugdíjba. Utóda, *dr. Goda Lipót*, 1890-ben telepedett le Nagykanizsán. 1900-ban választották meg Nagykanizsa egyik tisztiorvosává és 1927 óta az ügyvezető tisztiorvosi teendőket látja el. *Dr. Fodor Aladár* 1918 óta tisztiorvosa a városnak. 1928-ban szervezte meg a város a III. közegészségügyi kerület, Kiskanizsa külön tisztiorvosi állását, amelyre *dr. Szabó István*, a mentők és a munkáspénztár orvosát, választották meg.

Nagykanizsa első városi állatorvosa *Fürst (Feleki) Lajos* volt. Utóda *Maár Nándor* ny. katonai állatorvos, majd *Hutya (Harsányi) Károly*. A helyhatósági állatorvosok mellé 1901-ben rendszeresítették a városi m. kir. állatorvosokat. Az



Dr. Fodor Aladár

első volt *Szente Ferenc*, akit 1911-ben *Ellschläger Elemér*, azt pedig 1912-ben *Fürst Sándor*, Nagykanizsa első állatorvosának ma is derűs jókedvéről közismert unokaöccse, váltotta fel. *Dr. Kertész Lipót* helyhatósági állatorvos 1904 óta áll a város szolgálatában. 1910-től 1922-ig 28 *húsvizsgáló tanfolyamot* rendezett a földművelésügyi minisztérium Nagykanizsán. Ezeknek a tanfolyamoknak *Kertész Lipót* volt az előadója. »*Vezérfonál képezített húsvizsgálók számára*« címen tankönyvet is írt, ami 5 kiadást ért meg és egész Magyarországon használatban volt. *Dr. Wolff Sándor* m. kir. állatorvos 1920-ban nyert beosztást a városi állatorvos mellé, 1922-ben lett m. kir. városi és 1927-ben járási állatorvos. *Günsberger Lipót* állatorvos kiegészítőként 1909 óta áll városi alkalmazásban.

A város összes tisztviselőinek és alkalmazottainak évi összilletményei (kórházzal együtt) 504.139 pengőre rúgnak, ami a költségvetés összes szükségleteinek (2½ millió pengő) 20%-a.

II. NAGYKANIZSA HARCA A TÖRVÉNYHATÓSÁGÉRT

Mióta csak Nagykanizsa városi fejlődése útján elindult, életenergiáinak igen nagy részét mindig az *önállóságra való törekvés* emésztette fel. A *hűbéres idők* óriási erőfeszítéseit legtöbbször semmi siker nem kísérte, de Nagykanizsa nem adta fel a harcot: az utolsó pillanatig, fáradságot és áldozatot nem kímélve, állította csatarendbe minden erejét, hogy olyan hatalommal szemben, mint aminő az uradalom volt, a rendi alkotmány sáncaiban kivívja magának a független városi lét lehetőségeit. *Esztendőig húzódtak a felszabadításért folytatott perek*, esztendőig fizetett két ügyvédet a vékonypénzű városi közösség, Budán egyet és Bécsben egyet, esztendőig járták a deputációk Pestet, Pozsonyt, Bécsset, a felszabadítás mégis csak a kanizsaiak álma maradt.

Az évszázados harc messze visszavetette a várost a fejlődés menetében. *A város minden anyagi erejét a pörök, a fiskálisok és deputációk emésztették fel.*

Az uradalom és a vele egy követ fujó vármegye áttörhetetlen frontként állottak Nagykanizsa törekvései előtt. »*A folyamodó Mezőváros kérése nem teljesíthető azért, mert az a Batthyány Család Majorátusához tartozván, onnét el nem szakítható, hazai törvényeink pedig világosan tiltják a szab. kir. városok szaporítását, de kereskedelmi szempontból sem szükséges az és mert a kérdéses város lakósi jelenleg alig bírnak oly képzettséggel, hogy a közügyek jogkezelése bátran rájuk bízathatnék.*« Ilyen véleményezéssel terjesztette fel az uradalomtól sugalmazott vármegye 1837-ben Nagykanizsa felszabadítási kérelmét.

Az uradalom és a vármegye nyilatkozatai ellenére a helytartótanács »*minden egyebek közt méltó*«-nak találta Nagykanizsát a felszabadításra. A helytartótanács szerint egyetlen akadály, az uraság beleegyezésének hiánya, miért is a város kérelme »*innét nem támogathatják*«.1) ámbár a helytartótanács is látja, hogy

1) Az »*innét*« szó az eredetiben is kétszer aláhúzva és a többinél nagyobb betűkkel van írva s így mintegy azt igyekszik talán kifejezni, hogy az igazságot látták ott fenn is, csak épen erejük nem volt annak érvényesítéséhez.

a város »korábbi érdemeit azóta is gyarapította s a napról napra szaporodó lakosság, iparosok, mesteremberek és kereskedők megtelepedése szabad kir. városi képességét bizonyítja.«¹⁾

* * *

Amíg Nagykanizsa évszázadokat töltött meddő harcok közepette önállósításáért, addig nem jutott sem idejéből, sem érdeklődéséből a vármegye életére. Nagykanizsa a megyétől jóindulatra nem számíthatott az uradalommal szemben, ment tehát a maga útján s a vármegyében megtanulta inkább az ellenséget látni, mint az alá tartozó községek érdekeinek védelmezőjét és előmozdítóját. Nagykanizsa nem várt és nem is kapott a megyétől semmit, de nem is törődött semmit annak ügyeivel.

Mikor 1848 után a népképviselői alkotmány szóhoz juttatta volna már Nagykanizsát is a megyei ügyek intézésében, Nagykanizsa megtartotta akkor is berögződött közönyét a megyei élet iránt. Lakosai csak ritkán és igen kevesen fordultak meg a megyegyűléseken, a vármegye pedig nem igyekezett ezen változtatni, mert hiszen akkor saját ősi, centrális megyei politikája elé állított volna akadályokat. A megye örült, hogy zavartalanul követheti tovább a maga elveinek célkitűzéseit, Nagykanizsa pedig — amelyet fejlődésének iránya, társadalmi berendezkedése, lakosainak gazdasági érdekei mindig az önálló életre ösztönöztek — élte tovább a maga életét és szötte tovább álmait a megyei fennhatóság alól való szabadulásról, a teljes autonómiáról, Kanizsa vármegyéről.

Nemcsak a megyei gyámkodás volt anyagilag terhes és fejlődésben kerékkötő Nagykanizsára nézve, hanem a vármegye és egyetlen valamirevaló városa között fennálló ellentétek is szembeállították egymással a várost és törvényhatóságát. A kevés kultúrájú Zalában Nagykanizsa a kultúrát, — a földművelő Zalában Nagykanizsa a kereskedelmet és ipart, — a konzervatív Zalában Nagykanizsa a nagyvárosi fejlődés ambícióit képviselte. Csak természetes, hogy ilyen ellentétek mellett megye és város érdekei sem lehettek azonosak és természetes az is, hogy Nagykanizsa küzdelme az önállóságért, a törvényhatósági jogért soha, — máig sem pihent el.

* * *

A külön *Kanizsa vármegye* kihatóságáért, *Babochay János* városbíró indítványára, 1867-ben ment el az első felterjesztés a magyar országgyűléshez.

Ezt követte 1874-ben egy újabb felterjesztés, melyben a *megyeszékhelynek Zalaegerszegről Nagykanizsára való áthelyezését* kérték, félve attól, hogy a törvényszéki székhelyek rendezésénél a megyeszékhelyre esvén a választás, Nagykanizsa elveszíti a törvényszékét. A mozgalom eredményeképpen mindkét város törvényszéki székhely lett.

1891-ben a törvényhatóságok rendezésének kérdése foglalkoztatta az országgyűlést. Nagykanizsán újra szőnyegre került a törvényhatósági jog megszerzésének kérdése. Áprilisban *Hertelendy Béla*, Nagykanizsa országgyűlési képviselője

¹⁾ Latin eredetije a városi irattárban.

vezetése alatt *tekintélyes deputáció nyújtotta át a miniszterelnöknek a város új memorandumát.* A miniszterelnök kijelentette, hogy a kívánság előterjesztése egyelőre *korai*, mert a községek ügyét akkor veszik majd csak elő, ha már a vármegyék átszervezésével végeztek.

Mindamellett a kormány nem feledkezett meg a kanizsaiak aspirációiról. Legáltalább is ahol haszna volt belőle, ott mumusnak mindig sikerülten alkalmazta. Így *Szulyovszky* királyi biztos 1906-ban Zalaegerszeg polgármesterét, *Várhídy Lajost* azzal vette le a lábáról, hogy ha vele, a darabont-mindenhatóság zalai képviselőjével szemben Zalaegerszeg városa nem viseltetnék a királyi biztosnak kijáró tisztelettel és előzékenységgel, akkor ne is számítson arra, hogy a megyeszékhely kérdésben a kormány megegyezzen nemet mond Nagykanizsának. *Várhídy* polgármester csakugyan opportunusabbnak látta engedni a 48-ból és *Szulyovszky* uramnak — a zalaegerszegi civisek legnagyobb keserűségére — nem esett bántódása Zala fővárosában, sőt a dolgát is meglehetősen könnyen elvégezte.

Míg élt, *Deák Ferenc* is élénk figyelemmel, bár kevesebb szimpátiával kísérte a kanizsaiak mozgolódásait. Egy ízben Budapesten, valamelyik körúton, egy esomé vidéki úrral találkozott, kik között *Babochay János* városbíróra ismert. Széles jókedvvel köszöntött a zalaiakra :

— Hát maguk mit keresnek Pesten? Bizonyosan azért jöttek, hogy az országgyűlés székhelyét Nagykanizsára helyezték át !

* * *

A megyei fennhatóság annál kevésbé bánt kesztyűs kézzel Nagykanizsával, minél erősebb hullámokat vertek az elszakadásra irányuló mozgalmak. Hol kisebb, hol nagyobb jelentőségű dolgokban, de mindig volt Nagykanizsának sérelme, panasza, ami a megye részéről érte Zala mostoha-városát.

Az 1906 utolján tartott városi közgyűlés szenvedélyes hangon követelte a város önállósítását.¹⁾ Az eredmény nem késett. 1907 március 7-én *ujnépi Elek Lipót* előterjesztette a városi közgyűlésen a törvényhatósággá alakulásra vonatkozó indítványát. A közgyűlés, politikai befentesek köréből kolportált hírek alapján amellet a terv mellett foglalt állást, amely szerint *Zala, Somogy és Vas varmegyék-ből hat varmegyét* kerekítettek volna és így számítani lehetett volna a *külön Kanizsa-varmegyére.* Az indítvány, nagy lelkesedés mellett, az *önálló nagykanizsai választókerületet* is követeléseik közé foglalta.

A *»nagy kérvény«* sorsa egész Nagykanizsát hónapokig izgalomban tartotta és közben egyre újabb kívánságokkal bővült.

1907 októberben, amikor a kérvényt a városi közgyűlés letárgyalta, már nemcsak Kanizsa-megyét, törvényhatósági jogot és választókerületet követeltek, hanem kérték a *balatoni vasútnak Regedéig való meghosszabbítását*, Nagykanizsától *Gyékényesig elágazó vonalat*, államsegélyt *színházépítéshez*, több *állami épület felépítését* és a *pacsai járásbíróság tervének elejtését.*

Hosszú vajudás után végre a *»nagy kérvény«* 1908 március 20-án *64 tagú küldöttséggel* együtt felérkezett Budapestre. *Vécsey Zsigmond* polgármester a memoran-

¹⁾ A »Zala« egykorú tudósításai.

dummal együtt átadta *gróf Zichy Aladárnak*, a város országgyűlési követének, Nagykanizsa díszpolgári oklevelét is. A képviselő vezette azután a monstre-küldöttséget *Wekerle Sándor* miniszterelnök és több reszort-miniszter elé, ahol a kanizsaiak összes kéréseikre kedvező ígéretek kaptak. Mindezek ellenére, hazafelé igen lehangoltan utaztak a kanizsai deputátusok. Csóstitül hullott az ígélet a minisztériumokban, de annyira csóstitül, hogy a kanizsaiakat is meglepte és elveszítették minden reményüket, hogy a sok ígéretből valami is megvalósuljon.

A nagykanizsaiak épen ezért, nem is helyezkedtek a kényelmes várakozás álláspontjára. Annál inkább sem, mert a vármegye is szokatlanul lojálisan igyekezett viselkedni Nagykanizsával szemben. Amikor a minisztérium a kanizsaiak »nagy kérvényé«-t leküldte a vármegyének véleményezés végett, a megyei állandó választmány *gróf Batthyány Pál* főispán megértő támogatásával olyan javaslatot hozott, hogy a vármegye ne gördítsen akadályt Nagykanizsa törvényhatósági joggal való felruházása elé, foglaljon ellenben állást Zalavármegye szétdarabolása, illetve új megye alakítása ellen. A megyegyűlés eme javaslat után Nagykanizsa képviselőtestületének határozatát kommentár nélkül, egyszerűen tudomásul vette. A külön megye kérdése elveszítette az élet, mert a belügyminiszter maga jelentette ki, hogy a megyei beosztásokat most nem érinti.

1910 júliusa lett belőle, mire a nagykanizsai kérelem, a zentaiakéval egyetemben, a parlament közigazgatási bizottsága elé került. A nevezetes, országos szenzációként fogadott bizottsági határozatot egészében közlöm :

»76. sz.

A közigazgatási bizottság jelentése Zenta és Nagykanizsa városok kérvényei tárgyában. törvényhatósági jog megadása iránt.

T. Képviselőház !

Zenta és Nagykanizsa rendezett tanácsu városok azt kérik a törvényhozástól, hogy őket önálló törvényhatósági joggal ruhazza fel. A t. Képviselőház a két kérvényt tárgyalás és javaslattétel végett bizottságunkhoz utasította. A bizottság a kérvényeket a mai napon tartott ülésében letárgyalván, beható eszmecsere után javasolja, hogy miután a kérvényekben foglalt figyelemre méltó adatok a két város népességének, kultúrájának és közgazdaságának előhaladásáról, ugyszintén további fejlődésképességéről tesznek tanuságot, méltóztassék a két kérvényt a belügyminiszter úrnak további tárgyalás és az eredményhez mért javaslattétel végett kiadni.

Kelt Budapesten, a képviselőház közigazgatási bizottságának 1910. évi július hó 27-én tartott üléséből.

*Perczel Dezső s. k.,
a közigazgatási bizottság elnöke.*

*Haydín Imre s k,
a közigazgatási bizottság előadója.»*

Eme javaslatot 1910 december 15-én a képviselőház is elfogadta és mindkét város kérvényét a megfelelő törvényjavaslat elkészítése és beterjesztése végett kiadta a belügyminiszternek. Rövidesen elkészült a törvénytervezet is és már csak a tör-

vényerőre emelés volt hátra, amikor felmerült az általános városrendezés terve, ami miatt az ügy tárgyalását félbeszakították. A rövidesen kitört világháborúval aztán Nagykanizsa ügye végleg lekerült a napirendről.

Tizenkét esztendő múltán, 1922-ben, újra szőnyegre került a magyar városok ügye. A csonka ország megmaradt városai közül 9 kérte a törvényhatósági jogot. A kilenc város képviselőit 1922 márciusában értekezletre hívta a *Magyar Városok Országos Kongresszusa* Budapestre. A tárgyalások eredményeképpen öt várost, köztük Nagykanizsát is alkalmasnak találták a törvényhatósági jog elnyerésére. Ez év szeptemberében elkészült az új memorandum, hogy az összeülő nemzetgyűlés azt már tárgyalás alá vehesse.

A városoknak ez az együttes akciója azonban eredménytelen maradt, ahogyan nem jutott túl az ígéreteken nyolc városnak, köztük Nagykanizsának is, 1923. évben *Rakovszky Iván* belügyminiszterhez indult deputációja és ahogyan hiába adta beleegyezését Zala vármegye törvényhatósága mégegyszer, 1924 februárjában, Nagykanizsa törvényhatósággá való átalakulásához.

Azóta számbavehető újabb megmozdulás nem történt Nagykanizsa törvényhatósági jogáért, annyival inkább sem, mert az utolsó esztendők gazdasági megpróbáltatásai, a városnak Muraköz elcsatolásával derékbatört fejlődési lehetőségei, ezek mellett a multaknak, hatásaikban most jelentkező sok mulasztása visszavetették Nagykanizsát a megmaradt magyar városok versenyében annyira, hogy a városi élet primär postulatumainak megszerzésén kívül fontosabb gondjai egyelőre nem igen lehetnek és — éppen ebből éled egyre jobban a Nagykanizsa jövőjébe vetett újabb bizodalom — nincsenek is. Nagykanizsa nem mondott s nem is mondhat le arról a törekvéséről, hogy önállóságra tegyen szert, mert hiszen ez Zalamegyében elfoglalt helyénél fogva, egészen természetes törekvése. Ennek megvalósulása azonban az idők és azzal a gazdasági viszonyok megváltozásának függvénye.

III. KISKANIZSA ÉS NAGYKANIZSA PÖRE

Messze a török időkbe nyúlik vissza Kiskanizsa, mint külön városrész keletkezése.

A tulajdonképpeni város benn volt a várban. A felső-várban volt az *Ó-város* (Alte Stadt), melyben az úri családok emeletes házai voltak, az alsó-várban volt az *Új-város* (Neue Stadt), ahol az úri nép cselédsége és a hadi nép mellett kenyeret találó iparosság telepedett meg. Lassan a várfalak-mente kívülről is benépesedett, ahova a földművelő nép, szegény iparosok és kereskedők építették apró házaikat. Ez volt a *külsőváros* (Vorstadt). A külsőváros távolabbeső része volt a *Ráczváros* (Raitzen Stadt), ahova *Zsigmond* király telepítette a havasalföldi rácokat. A vár lerombolásával elpusztult az Ó- és Újváros is, megmaradt csupán a külváros, Kanizsa néven. A nagyobb, közvetlenül a vár alatt fekvő részt Nagykanizsa, a kisebb, távolabb fekvő részt Kiskanizsa néven különböztették meg. A folytonos háborúskodás veszedelmeinek elmúltával a *kereskedelmi tevékenység színhelye*

áttevődött Nagykanizsára, Kiskanizsa pedig főként a földművelő nép letelepedő-helye lett.

* * *

A hűbéres idők sanyargattatásait Kiskanizsa együtt szenvedte a nagykanizsaiakkal. A föld termését árenda és kilenced terhelte, a munkaerőből, emberből, állatból a robot vette ki a javát. Az uradalom terjeszkedése folytonos gátja volt a földszerzésnek, a berek-rétek körül támadt pörlekedések a gazdasági állattenyésztést fojtották meg csírájában a rét és legelő hiányával. Még a határban lévő szőlőhegyek termésén is rajt volt az uradalmi tilalom: karácsonytól szent Mihály napig, egy csepp bort sem szabadott behoznia a szőlősgazdának, még saját háza fogyasztására sem. Az urasági hajduk lesben álltak a szőlőhegyből Kiskanizsára vezető utakon és akár itcénként, akár hordószám próbálkozott valaki hazajuttatni a borát, könyörtelenül elvették tőle. Akinek volt bátorsága, elmehetett azután az üres hordójáért, ha megvolt még, vissza is kapta, de előbb egy polturát (1 ½ krajcárt) le kellett fizetnie. Rosszabbul járt, akit ráadásul be is tömlöcöztek vagy akit a hajduk istenigazában helybenhagytak. Az ilyesfajta garázdálkodásokról feljegyzések tanuskodnak, ime egy-két szemelvény:

»Contrabandok bort be hozótul a Magok Termését edényestől elvették... Stayer Mátyástul az Feikéjét el vették és odavészett, bort pediglen nem hozott».

»Németh Jánostul Gyermek ágyos Feleségének« vitt 3 itce bort kobozták el.

»Laczkó Jánostul, hogy a Leánya lakodalmára hozot bort, fizetett 1 frt birságot és elvettek 17 iczét. Meghiedvén, meg betigölt, meg is holt».

Jakopanecz Tamást két itce bor miatt félholtra verték.

Magyar Jánostól 5 itce bort szedtek el, ráadásul pedig »az Mostoha fiát puskaival meg Lököték».

* * *

A városi ügyek vezetéséből már a legrégebbi időkben is részt kértek maguknak a kiskanizsaiak. A városi tanács esküdtjei között mindig volt egy-kettő »*ex minori Canisa*«, majd később a kiskanizsai tanácsosok száma a tanács növekedésével aránylagosan gyarapodott, külön strázsamestere, hajdui, szószólója, pásztorai és erdőőrei voltak. A városi önkormányzat szervezetének fejlődésével pedig a hatványosság, később századosság, végül a képviselőtestület aránylagos része mindig Kiskanizsa polgársága közül rekrutálódott. Különben a mai tősgyökeres nagykanizsai családok is nagyobb részben Kiskanizsáról származtak be »a városba«.

* * *

Valami nagyon erős sohasem volt a testvéri kapocs a város két része között. Kiskanizsa a maga falusias szintjével, egyszerűbb embereivel, rögtúró életével, a városi terhekben mégis egyenlő arányú osztozásával, — mindig a város mostohagyermekének érezte magát.

Pedig derék, jóra való nép lakta mindig a zsuppos, girbe-gurba utcákat, messze földön híre volt a szorgalmának, kitartó munkaerejének és jógazda-voltának.

Világosfejű, nyilteszű ember a kiskanizsai: régi mondás szerint mindegyikben tíz zsidó veszett el. De olyan ravasz is tud lenni. Amellett nyakas és önérzetes. Amibe egyszer beleharap, nem egykönnyen ereszti el. A Kiskanizsai »sáska« Zala-megye góbéja, amit a magyar, német, szerb és török faji kereszteződés termelt ki egy egészen különös, nyugtalanvérű ember-típussá.

A mult század hatvanas éveiben *Kiskanizsa erőteljes mozgalmat indított Nagykanizsától való elválásáért*. Nagykanizsa ugyanis, mint a többi magyar városok is, még mindig a szabadságharcot követő bosszú-mű keserű elnyomatása alatt sanyalódtak. Politikai és közgazdasági zavarok teljes stagnálásra kényszerítették a városokat. Nagykanizsa azonban ennek ellenére sem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy törvényszékét elvigyék és ahol csak lehetett, egyebekben is igyekezett megragadni a szűkös alkalmakat a város jövőbeli érdekeinek biztosítására. Ez a törekvés természetesen, az amúgy is szomorú anyagi viszonyok között tengődő városi lakosság terheinek szaporítását is jelentette. A kiskanizsaiak pedig úgy gondolkodtak, hogy ha már egyszer közterheket viselnek, akkor legalább azoknak hasznából maguk részesüljenek és *ne csak Nagykanizsa fejlődéséért adózzanak*, hanem a maguk külön városrészének, a göcseji falu nivójáról való kiemeléséért.

A gondolat 1868-ban tetté érett. Nagykanizsa képviselőtestülete február 18-án, az alispán utasítására 20 tagú bizottságot küldött ki, hogy azok Nagykanizsa érdekeinek képviselésében vegyenek részt a két városrész elválasztásának kimunkálásában. A városi közgyűlés rövidesen egyhangú határozattal *tudomásul vette a szétválás megtörténtét*, február 3-án pedig már a megyegyűlés is kimondotta Nagykanizsa és Kiskanizsa teljes különválasztását. Csak akkor leckéztette meg közből a nagykanizsai képviselőtestület a hevenyében megalakult kiskanizsai előljárást és képviselőtestületet, amikor azok Nagykanizsa nélkül választották meg a vagyonszétosztására hivatott »választott bíróság« összeállítását, tagjait, sőt elnökét is, amit természetesen Nagykanizsa nem is fogadott el.¹⁾

Kiskanizsa ettől fogva külön »*Szabadalmas Mező Város*«, tehát ugyanolyan rangban van, mint Nagykanizsa, »*minthogy a mezzőváros névre a Szabadalmat Nagy-Kanizsával együtt nyerte*«. Városi közigazgatási szervezetét Nagykanizsa mintájára csinálta meg.

Megvolt tehát a külön Kiskanizsa, a maga külön városházával, tanácsával és képviselőtestületével. Nem volt azonban ilyen könnyű dolog a két város határának, vagyonának, terheinek, privilégiumainak szétosztása. Nagykanizsa, Kiskanizsa és a vármegye megbízottaiból álló »*kiküldöttség*« is csak annyi eredményt ért el, hogy a két város képviselőtestületei közé egy harmadikat, az u. n. *közösügyi bizottmányt* iktatta be, 7 nagy- és 4 kiskanizsai taggal s ennek köteleességévé tette, hogy a két várost vagyonszétosztásból kifolyólag közösen érdeklő dolgokat letárgyalja. Modus vivendinek ez is jó lett volna, ha nem veszték volna mindjárt össze azon, hogy ebben a közbelső képviselőtestületben milyen arányban legyen a két város képviselve. Mert a 7 : 4 arányba a kiskanizsaiak sehogyan sem tudtak belenyugodni.²⁾ *Vlassits Antal* nagykanizsai városbírónak, a közösügyi bizott-

¹⁾ 1855. 68. Nk. kgy. jkv. ²⁾ 1868. Nk. II. 26. kgy.

ság elnökének nagynehezen sikerült csak áthidalnia az ellentéteket. De az ügyvédjükkal, *Cséri Jánossal* is összevesztek a kiskanizsaiak. A fiskális ugyanis elvállalta a vagyoneosztás zürzavaros ügyét, de szerződést akart Kiskanizsa előljáróságától.¹⁾ A kiskanizsai városatyák viszont nem akartak szerződést adni, inkább kerestek másik ügyvédet, *I. Nagy István* személyében.²⁾

Nagykanizsa képviselőtestülete a következő átmeneti ajánlatot tette a vagyoneosztására nézve :³⁾

1. a közös jövedelemből a közös kiadások fedezése után $\frac{2}{3}$ rész Nagykanizsáé, $\frac{1}{3}$ rész Kiskanizsáé,

2. a vásárok egyelőre közösek, de szétválasztásukra a lépéseket megtették,

3. ingatlan és egyéb vagyonok, jogok jövedelmei közösek maradnak, csak a korcsmáltatás jogát használja mindkét város külön-külön a maga területén,

4. a közös jövedelemből kell fedezni :

a) a plébánia összes kiadásait, b) a nagykanizsai 3. és 4. elemi osztályok összes költségeit és az igazgató fizetését, c) az 5. és 6. gimnázium-osztály tanárainak és a kegyesrendnek a járandóságát, d) a közös vagyon és épületek fentartási költségét, e) az eddig közösen vállalt adósságok terheit, f) az utcai világítás költségeit, g) a vásártér és a hozzá vezető utak rendbentartását.

Kiskanizsa természetesen nem fogadta el ezeket a feltételeket az egyezkedés alapjául, hanem a körülötte fekvő erdő- és legelőterületeket mind magának követelte, azonkívül a városnak két nagykanizsai házát, a Teleky-úti téglagyárat, az ekörül fekvő 800 hold erdőt, amiért a zsigárdi határban legelőt akart cserébe adni. Nagykanizsa hajlandó lett volna az épületek $\frac{1}{6}$ részét, a mező- és erdőbirtokból pedig a bajcsai határtól a Nagysaroki dülőig (a kiskanizsai mező felső részéig) terjedő részt átengedni. Az osztozkodást azonban sehogyan sem sikerült dülőre vinni. *Vlasits Antal* városbíró, a közösügyi bizottság elnöke, hónapokig tartó tárgyalások után elkeseredetten jelenti, hogy »a Kis Kanisa városiak feltételei is oly tul csigázott alakban nyilványoltak, hogy ezen feltételek meghallgatására is türelem kívánatik.«⁴⁾ Vlassits Antal félesztendei vesződség után lemondott a közösügyi bizottság elnökségéről.

Kiskanizsa újdonsült képviselőtestülete és hirtelenében nagyra nőtt »városi« öntudata egyre *per indítástat sürgette Nagykanizsa ellen*. Igen ám, csakhogy a pert nem tudták megkezdeni, mert »e város közönségének még ezidáig semmi jövedelmi forrásai nem leteznek« és »a városi pénztárba olly pénznemek, mellyeket a perre áldozni lehetne, be nem foly«. A kiskanizsai közhangulat azonban nem volt hajlandó a perről lemondani. Inkább házról-házra járva szedtek össze pénzt. A perindításból természetesen semmi sem lett, ellenben a közösügyi bizottság kiskanizsai tagjainak 1 frt 50 kr-t, jegyzőjének 2 frt, elnökének 3 frtapidíjat állapítottak meg.⁵⁾ persze nem a kiskanizsai, hanem a közös pénztár terhére.⁶⁾ Sőt »átírtak« Nagykanizsa képviselőtestületének, hogy az is szavazzon meg a bizott-

¹⁾ Addig ugyanis a Nagykanizsával közös ügyek lebonyolítására — nehogy »a város« becsapja a kiskanizsaiakat, úgy fogadtak ügyvédet, hogy az a kiskanizsaiaktól házanként beszédett 10 krajcárból kapta honoráriumát. ²⁾ 1868. Kisk. V. 10. kgv. ³⁾ 1868. II. 26. Nk. kgv. ⁴⁾ 1868. Nk. 68—69. kgv. jkv. ⁵⁾ 1868. VI. 11. és X. 11. Kisk. kgv. ⁶⁾ Amint volt Nagykanizsa és Kiskanizsának közösügyi fiók-képviselőtestülete, úgy volt egy közös pénztára is, amelyben a közös kiadásokat és bevételeket kezelték.

ság nagykanizsai tagjai részéreapidíjakat. Nagykanizsa nem minden malicia nélkül azzal felelt, hogy nem bírja az ilyen luxust, különben is meg van győződve a nagykanizsai bizottsági tagok »szives készségéről«.

1868 karácsonyára *Kiskanizsa mezőváros már nem tudta kifizetni a tisztviselőit.* A pótadót kivetették ugyan, de nem folyt be. Ezért karácsony előtt való napon sűrűsen elhatározták, hogy az egy esztendő még meg sem ért város »bár hol s bár kitől« 300 forint kölcsönt vegyen fel,¹⁾ a következő tisztújításkor pedig *leszálhtották az előjáróság összes tagjainak fizetését.* Ugyanekkor a meghalt leányiskolai tanító helyének betöltése felől úgy határoztak, hogy az »boldogabb időre elhallasztatuk«.²⁾ Menekült a süllyedő hajóról Nagy Károly ügyvéd is, akinek lemondása után egy évig nem akadt Kiskanizsa ügyvédre Zalában, aki ügyét elvállalta volna. Csak 1870-ben fogadta el az ügyet Takács Alajos sümegi fiskális, akinek 8000 forint honoráriumot szavazott meg Kiskanizsa képviselőtestülete.³⁾

1890-ben, aratás után, úgy látszik, beköszöntöttek a »boldogabb idők«, mert a kiskanizsai képviselőtestület pénzbekerülő határozatokat hozott. Előbb 10 forint fuvarköltséggel és 1 forintapidíjjal deputációt küldtek Zalaegerszegre az alispánhoz a vagyoni elváltás kisürgetésére,⁴⁾ majd tanügyi beruházásokat tettek. A kántorságot különválasztották a tanítói hivataltól és rendszeresítették a meglévő mellé még egy fiúosztályt, amelyben a 3. és 4. normálist oktatták, úgy hogy ezután a kiskanizsai gyerek innét egyenesen mehetett a gimnáziumba. Az új osztály vezetésére Hajgató Sándor tanítót alkalmazták 365 frt fizetéssel, amihez az ugyancsak most rendszeresített vasárnapi ismétlőiskola vezetéséért külön 35 forintot kapott. A segédtanítónak 250 forint volt a fizetése. *Faits György* kántor 400 forintot és 6 öl fát kapott.⁵⁾ Hogy azonban a vállalt tanügyi kiadások ne rendítsék meg a gyengén megalapozott kiskanizsai városi pénztár egyensúlyát: az iskolát községi közös (t. i. Nagykanizsával közös) iskolának nyilvánították.⁶⁾

A kezdetben fellángolt érdeklődés — amíg a városi önállóság a nagy újság ingerével hatott — egy folyton forrongó, folyton politizáló, folyton köztevékenykedő időszakot teremtett Kiskanizsa életében. A mezei munka, a háztáj gondja, — minden háttérbe szorult a városi ügyek mellett. Két év multán aztán már szigorú határozatot vezettek be a városi protokollumba, amely szerint azt a képviselőtestületi tagot, aki két ülésről elmarad, törölni fogják a városatyák lajstromából, különben is »férfiasság, higgadság s komoly megfontolás s egyetértésre az egész képviselőtestület figyelmeztetik«.⁷⁾

Mіндеzekre az erényekre még nagy szükség volt, mert a vagyoni elváltás ügye mindeddig egy lépéssel sem jutott közelebb a megoldáshoz. Alakult ugyan egy újabb, 20 tagú feles bizottság a vagyoni közösség teljes megszüntetésére, »melynek létrehozatalát a város (Nagykanizsa) közönsége is őszintén óhajtáná«,⁸⁾ de ez sem ment semmire. A 11 tagú közösügyi bizottság — a két város közbenső képviselőtestülete — is szorgalmasan ülésezett a folyó ügyek letárgyalására, de a kiskanizsai tagok, ha valami nem tetszett nekik, egyszerűen felkeltek, ott-

¹⁾ 1868. XII. 24. Kisk. kgv. ²⁾ 1869. 24. Kisk. tanácsi jkv. ³⁾ 1869. V. 23. és 1870. II. 27., V. 1. Kisk. kgv. ⁴⁾ 1869. IX. 4. Kisk. kgv. ⁵⁾ 1869. X. 30. Kisk. kgv. ⁶⁾ 1869. XI. 4. Kisk. kgv. ⁷⁾ 1870. II. 27. Kisk. kgv. ⁸⁾ 1870. 22. Nk. kgv. jkv.

hagyták az üléstermet, hogy lehetlenné tegyék a határozathozatalt. Nagykanizsának a közösügyi bizottság illetékessége elé tartozó ügyei ilyenformán állandóan veszedelemben forogtak, mígnem a bizottság határozatot hozott, hogy a gyűlésekről ilyen körülmények között távozó, valamint a meg nem jelenő tagok olybá számíttatnak, mintha nemmel szavaztak volna.¹⁾ Így húzódott, bonyolódott a két város válópöre, úgy hogy már mindkét város közvéleményének nagy része szívesebben vette volna inkább az *újra egyesítést*, mintsem a hosszú és bizonytalan pörösködést. Kiskanizsa ilyenirányú befolyásolása érdekében lépéseket is tettek a vármegyénél.²⁾ Kiskanizsának azonban nem azért volt 8000 forintos ügyvédje, hogy az évek óta vajudó ügyet most egy ilyen császár-vágással be lehetett volna fejezni. *Kiskanizsa 1870 októberében »Nagykanizsa közönsége ellen« megindította az »arányosítási pert a Megyei Alispányi bíróság előtt«.* A Nagykanizsán összehívott ügyvédi értekezlet javaslatára ugyanakkor *Arvai István zalaegerszegi fiskális, Nagykanizsa megbízott ügyvédje, benyújtotta a vármegyéhez a nagykanizsai képviselőtestület kérelmét a két város újra-egyesítéséért³⁾*

A nagykanizsaiak kérvénye rövidesen a belügyminisztérium elé került.⁴⁾ A kiskanizsaiak azonban nem akartak róla tudomást szerezni, közeledés nélkül éltek. a maguk külön életét és bíztak a pör kimenetelében. Közben terjeszkedtek is, Eredetileg csak egy szobát tanásteremnek, egy hajdu-szobát és egy fogda-helyiséget béreltek *»városháza«* címén évi 60 forintért *Dolmányos Vendel* házában. 1872-ben ugyanott 20 forintért jegyzői irodának bérbevettek még egy helyiséget.⁵⁾ A terjeszkedéshez, berendezkedéshez azonban pénz is kellett, a kiskanizsaiak pedig nem szerettek adót fizetni. Ezért *»határozatott, hogy akár miféle városi közterhek beszolgáltatására, ha valaki 2-szeri felszólításának nem hódol, 2 fti pénz-bírsággal megbüntettetik, mely büntetés nála azonnal végrehajtandó léssen, miről a tanácsos urak ezennel telj hatalommal meghatalmaztatnak.«⁶⁾*

Szigorú büntetést szabtak ki az engedelem nélkül (helyesebben inkább : a letelepedési díj befizetése nélkül) letelepedőkre. (Érdekes mondata az erről szóló határozatnak : *» . . . továbbá a letelepedőknek a marhákkal közlegelőre leendő kihajtatása egyszerre s mindenkorra tiltatik . . . «*)

Kiskanizsa hivatalos iratain ugyanazt a pecsétet használta, amit Nagykanizsa, csupán a körirat változott meg így : *»1868 Kis-Kanizsa Város Pecsétje«.*

A határkérdés rendezetlensége a legteljesebb jogbizonytalanságot vonta maga után. Így esztendőig egyik város sem gondolt a *Principális-csatorna* rendben tartására, vagy mindegyik a másiktól várta azt. Csak 1878-ban határozta el az e tekintetben érdekeltőbb Kiskanizsa, hogy 3880 ölet kitisztogatót, ha viszont a bajcsai hídtól az országútig terjedő 3110 ölet elvállalja Nagykanizsa.⁷⁾ A kiskanizsai határ vadászati jogát 2 forintért adták esztendőre a kiskanizsaiaknak, ugyanott azonban nagykanizsai csak 4 forintért, sőt volt olyan esztendő, hogy semmi pénzért sem vadászhatott.

1873 június 29-én Kiskanizsa, a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. t.-c. alapján, *nagyközségnek nyilvánította magát⁸⁾* s mint ilyen élte tovább a maga

¹⁾ 1870. 196. közösügyi jkv. ²⁾ 1870. 67. Nk. kgy. ³⁾ 1870. Nk. kgy. jkv. ⁴⁾ 1871. 22. Nk. kgy. jkv. ⁵⁾ 1872. IV. 28. Kisk. kgy. ⁶⁾ 1873. IV. 14. Kisk. kgy. 5. sz. ⁷⁾ 1873. VIII. 10. Kisk. kgv. ⁸⁾ 1873. VI. 29. Kisk. kgv.

külön életét az ekkor már rendezett tanácsú jelleget váró Nagykanizsa mellett. Nem valami rózsás volt ez az élet, mert terhei most is olyan bőven voltak, mint a szétválás előtt, előbbre pedig nem jutott Kiskanizsa a maga erejéből sem. 48% volt a kiskanizsai költségvetés »magány pótléka« s ezenfelül 12% a közös költségvetéshez való hozzájárulás.¹⁾ A közös ingatlant terhelő 256.000 forint adósságnak $6\frac{3}{4}\%$ -os kamata is közös teher volt.²⁾ A közös költségvetés állandó súrlódási felületei mellett legtöbb baj az adózás körül volt, minthogy a vagyoneleválasztás végleges megtörténteig *a két város egy adóközséget képezett.*³⁾

1873 decemberében *Takáts Alajos* ügyvéd és két előljáró felutaztak Kiskanizsáról Budapestre, hogy a minisztériumban megsürgessék a vagyoneleválasztási pörben az ítélet meghozatalát.⁴⁾ *A pörben a zalaegerszegi törvényszék és a tábla, következő évben a legfelső ítélőszék is egybehangzó ítéletet hozott, kimondta a birtokelkülönítést és elrendelte az annak végrehajtásához szükséges tagosítást.* Most már, hogy a felmérések és tagosítás roppant költségeit elkerülje, *Kiskanizsa is örömmel hajlott a békés megoldás felé* és bizottságot küldött ki a kiskanizsai feltételek megformulálására.⁵⁾ Kiskanizsa sok külön és együttes gyűlésezés után nem kívánt egyebet, mint :

1. Kiskanizsa város közönsége a maga részéről igénybeveszi a közös vagyonok, ingók és ingatlanok fele részét.

2. Az országos- és hetivásárok jövedelmeit átengedi Nagykanizsának, de kiskanizsaitól helypénzt, vámot ne szedjenek.

3. A bormérést mindegyik város a maga határában külön gyakorolja.

4. A közigazgatási határ a vasuti vágányok vonala legyen, de a birtokosok adójukat lakóhelyük szerint fizessék és ne úgy, hogy melyik város határában van a birtokuk.

5. Az eddig közösen felvett terheket felesben kell törleszteni.

6. Kiskanizsának külön telekkönyve legyen s e célból új birtokfelmérés rendeltessék el.⁶⁾

Nagykanizsa ezeket a pontokat elfogadta a vagyoneleválasztás békés létrejöttére irányuló tárgyalások alapjául, de a megegyezés mégsem tudott létrejönni. Ekkor már Kiskanizsa is megúnta az autonómiája megszerzésével járó gondokat és 1874-ben, amikor már látták, hogy az önállóság sem fenéig tejfel, ellenben a fenéig tele pénzesládát is annál jobban kimeríti, 9 újabb pontból álló javaslattal lépett Nagykanizsa elé,⁷⁾ azonban ez alkalommal is sikertelenül, mert *Nagykanizsának* viszont ezek voltak a feltételei :

1. minthogy új felmérés igen sokba kerülne, a vagyon felosztásánál a hivatalos állami kataszter legyen mérvadó,

2. az erdők és legelők $\frac{2}{3}$ része legyen Nagykanizsáé, saját határában,

3. rétek és szántók, házak és belsőségek ugyanezen arány szerint,

4. helypénzmentességet Nagykanizsa nem ad, de támogatja Kiskanizsát, hogy két országosvásárt kapjon helypénzszedési joggal (esetleg átadja Nagykanizsa 6 vására közül kettőt Kiskanizsának),

¹⁾ 1873. X. 12. Kisk. kgy. ²⁾ 1873. Kisk. kgy. 100. old. ³⁾ 1875. VIII. 29. Kisk. kgy. ⁴⁾ 1873. XI. 30. Kisk. kgy. ⁵⁾ 1873. IX. 28. Kisk. kgy. és u. o. 171. old. ⁶⁾ 1874. IV. 10. Kisk. kgy. ⁷⁾ 1875. 46. Kisk. tanácsi jkv.

5. a polgári bormérést a két város egymástól függetlenül értékesíti,
6. adózás nem a birtok holléte, hanem a birtokos lakása szerint történjék,
7. közigazgatási határ maradjon a Principális-, illetve a középcsatorna,
8. közös terhek, eddigi kölcsönök is $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ arányban oszlanak meg,
9. perköltséget mindegyik fél külön viseli,
10. ha lehet, a telekkönyvek elkülönítése.¹⁾

Mint hogy ezek a feltételek a kiskanizsaiakéval alig valamiben egyeztek meg, az egyezkedés tökéletesen zsákutcába jutott.

A vármegye is mindent megmozgatott az áldatlan viszálykodás megszüntetése érdekében, ezért Kováts János főszolgabíró 1875 januárjában írásbafoglalta a megegyezésre vonatkozó tervezetét és összehívta Kiskanizsa egész népét. azt felolvasta előttük. A tömeg azonban »legnagyobb zajongás között« a per folytatását követelte és nem volt hajlandó egyezkedni. »Tek. Szolga bíró Ur pedig belátrán, hogy az óhajtott barátságos egység e két város közönsége között békés uton létre nem jöhet, s ezérdembeni fáradozásai mind sikertelenné váltak, vissza vonult, azon nyájás kifejezéssel, hogy most már ezügyben tovább intézkedni hasztalan, a közönségre bizza a per további ügyvitelét.«²⁾

A kiskanizsai virtus azonban ekkor már megtorpant. Az ítélet végrehajtásával járó hatalmas költséget elosztva sem bírta volna a kiskanizsai városi pénztár, amely felett az anyagi összeomlás előszele már most vésztljósló felhőket kavargatott.

A peres út folytatása helyett Kiskanizsa 1876 karácsony másnapján elhatározta, hogy *visszacsatlakozik Nagykanizsához* és mindjárt pontokba szedte, hogy ez esetben milyen viszonyt kíván a két városrész között :

1. A volt úrbéres, most közös erdők és legelők a két városrész között birtokarányban felosztandók és egy közös bizottság által kezelendők.

2. A helypénzt, a városházát, telkeket és épületeket Kiskanizsa átengedi kezelésre Nagykanizsának, de Kiskanizsa sehol helypénzt és vámot nem fizet, feloldást kér a Kiskanizsát egyedül terhelő adósságok terheinek kizárólagos viselése alól.

3. A 200 tagu képviselőtestületben 70 legyen kiskanizsai.

4. Kiskanizsának külön községi adókezelése legyen, ezért annak ellátására eddigi jegyzőjét megtarthassa, külön gyámja is legyen Kiskanizsának, aki a nagykanizsai árvaszéknak felelős.

5. A Kiskanizsa által, ügyvédjének megszabott 8000 forintot egyezség esetén a két város közösen fizesse meg.

6. A Kiskanizsa vagy Nagykanizsa nevén külön telekkönyvezett birtokállomány is közös tulajdon legyen.

Nagykanizsa képviselőtestülete 1877 február 5-én a kiskanizsai ajánlatot részletes tárgyalás alá bocsátotta és azokra a maga kikötéseivel válaszolt, melyek szerint *Nagykanizsa visszafogadja Kiskanizsát*, ha :

1. Az elválási pör örökre megszűnik.

2. Kiskanizsának lesz két tanácsosa, az egyik »rendőrfőnöki tiszt minőségben«.

¹⁾ 1874. IV. 23. Nk. kgy. ²⁾ 1875. I. 24. Kisk. kgy.

Ezek egyes hivatalos funkciókat Kiskanizsán elvégezhetnének. Rendszeresítenek ezenkívül egy másodaljegyzői állást s az künn fog lakni Kiskanizsán, egy külön gyámgondnokkal együtt.

3. A legeltetési jogot a két község egyesülése után az új közös képviselőtestület szabályozza.

4. A képviselőtestület összetételét a törvény szabályozza.

5. A nagykanizsai képviselőtestület a jövőben nem fog olyan terheket életbe léptetni, amelyek nem az egyenlőség elvén alapulnak. A kiskanizsai templomra még fennálló adósságot közösnek elfogadja, valamint hozzájárul, hogy az elszakadás után szerzett nagykanizsai ingatlanok terheikkel együtt közös tulajdont képezzenek.

Kiskanizsa mindezekre azt válaszolta, hogy a maga pontozataiból tágítani nem hajlandó, hanem ha Nagykanizsa 14 napon belül azoknak alapján fel nem veszi a tárgyalásokat, akkor ragaszkodik az ítélet végrehajtásához.

Látszólag mind a két fél nagyon fenn ült a lovon, valójában azonban Nagykanizsa volt fölényben s ezt a fölényét kiéheztetési politikával kamatoztatta. A kiskanizsai ultimátumot ezért egészen nyugodtan elengedte a füle mellett. Tudta jól, hogy a kuruckodó fenyegetés mögött nincsenek már sem erkölcsi, sem anyagi garanciák.

Nagykanizsa jól számított. Aratás közeledtén Kiskanizsa regisztereket váltott : könyörgésre fogta a dolgot, »hogy egymással szemben is mint igazi magyar testvérek egymás között megegyezhessünk és a már untatni kezdő per köztünk megsemmisítessék. Hiszen nem vagyunk mi külföldiek, sem oly bevándoroltak, hogy velünk a birtokosság ne tudna anyanyelvünkön értekezni, de oly távul sem lakunk, hogy az összemenetel tudja Isten mennyi időt és előkészületet igényelne«.

Ekkor már Nagykanizsa nyíltan kijátszotta fölényét és azt a választ adta, hogy »ha Kiskanizsa város Nagykanizsával csatlakozni óhajt, minden feltétel és kikötvény nélkül Kiskanizsát visszafogadni örömmel fogja«. Kiskanizsa erre a válaszra az egész ügyet megjegyzés nélkül 1877 december 16-án *írottárba tette*. Daráss Zsigmond ügyvéd megpróbálta még új pontokba foglalni a kiskanizsai kívánságokat, de azokat már a kiskanizsaiak sem fogadták el.

Mire megegyeszer közeledett az aratás, a kiskanizsaiaknak felette sürgössé vált a megegyezés. Egyeztető-bizottságot küldtek ki, minden eddiginél engedékenyebb mandátummal, mondván, hogy Kiskanizsa »*egyáltalában a perlekedés kerülője*«. Voltaképpen *adósságai állították kényszerhelyzet elé Kiskanizsát*. Az útját azonban ennek is Nagykanizsa egyengette, amikor nem fizette ki a Kiskanizsával szemben a kanális-ásásért fennálló tartozását, másrészt igyekezett rátenni a kést az adósságaival vesződő Kiskanizsa torkára. A kiskanizsaiak ugyanis a templomépítésből kifolyólag *Hencz Antal nagykanizsai építőmesternek* 1000 forintos részletekben tartoztak kifizetni a követeléseit. *Hencz* nem hiába volt nagykanizsai : követelését igen szigorúan számontartotta.

Szánalmas helyzetben vergődött ekkor az önállóságába időnap előtt beleúnt Kiskanizsa. Tisztviselőit takarékpénztárból felvett kölcsönökből fizetgette. *Temetőjében 10—12 halottat temettek egy-egy sírba*, sokszor oszlófélben lévő hullá-

kat bolygattak meg, mert nem volt pénz a temetőterület nagyobbítására.¹⁾ A templom-adósság törlesztési terminusán, július 1-én pedig *végrehajtották jelentek meg az adóslevél kezeseinél és az 1000 forintos első részletet exekucio útján. kímélet nélkül behajtották.* Egyetlen darázsfszék lett ezen a napon Kiskanizsa.

Nagykanizsa jól taktikázott. A szavak nem hatottak : a tények azonban annál inkább hathatóságok voltak.

Mindezek eredményeképen 1878 október 13-án nagy népgyűlést hívtak egybe Kiskanizsán. A jelszó volt : *mindenáron újra egyesülni Nagykanizsával.* A gyűlésre meghívták *Babochay Györgyöt*, Nagykanizsa polgármesterét, aki iránt igen nagy bizalommal viseltettek atekintetben, hogy polgármestersége alatt nem fog Kiskanizsa rövidséget szenvedni, ha sikerül az egyesülést nyélbeütöni. A népgyűlés nagy lelkesedéssel az egyesülés mellett foglalt állást és az alábbi *»egyezségi pontozatok«*-at fogadta el :

»Mi alulírt Kiskanizsai lakosok s birtokosok ünnepélyesen kijelentjük, mikép Kis s Nagykanizsa városok közt fenforgó peres viszony megszüntetését óhajtjuk, hogy így a két város közönsége, jóléte és boldogsága létesíttessék, mindazonáltal a jelen peres viszony megszüntetése, illetve a két város csatlakozása következtében Kiskanizsa város közönsége a következőket köti ki:

1ször Kiskanizsa város közönsége az elválás előtt létezett ezeréves jogainak épségben tartását kívánja.

2szor Az elválás után szerzett vagyon bármely város részén létezik, mint közös tekintessék, miből folyólag a létező tartozások is mint közösek az egyesült pénztár által lesznek fedezendők.

3szor A legelői jog szabályoztatván, a két város föld s ház birtokosainak kölcsönös megállapításához képest lesz jövöre kezelendő.

Jelen egyezségi pontozatokat elfogadjuk !!!

Kelt Kiskanizsán, October 13-án, 1878.

Aláírások.

Ugyanekkor *Svastics Károly* szolgabíró egy másik egyezségi formulának gyűjtött híveket. Szerzett is 209 aláírást, mely szerint a kiskanizsai polgárok ünnepélyesen kijelentik, hogy hajlandók a két város közigazgatási és vagyoni egyesítésére, valamint ennek kapcsán a tagosítási törekvésekről való lemondásra a következő feltételek mellett :

1. az egyesülés után mindkét város bármilyen vagyona vagy tartozása közös.
2. a kiskanizsaiaknak örök helypénzmentesség a nagykanizsai piacokon.
3. a legelők, erdők a jövőben a két város birtok-aránya szerint a birtokosság által választott bizottság útján kezelendők.
4. a kiskanizsai jegyzőség fennmaradjon eddigi személyzetével, javadalmaival, a kiskanizsai közigazgatási és peres ügyek intézésére két tanácsossal és a szükséges rendőrséggel.

A kiskanizsai kultúrviszonyokra vet fényt az a körülmény, hogy *emez ajánlat 209 aláírója közül 146 volt az analfabéta.*

¹⁾ 1878. VII. 21. Kisk. kgy.

Hiába voltak a Svastics-kontremin csalogató pontjai, a kiskanizsai képviselőtestület a Babochay-féle pontokat fogadta el és azokra gyűjtötte az aláírásokat. November 12-én összehívták a kiskanizsai népet és képviselőtestületet és leszavaztatták őket a kétféle egyezségi ajánlatra. A megjelent 44 polgár közül 33 Babochay, 10 Svastics pontjaira szavazott, 1 pedig nem szavazott egyikre sem.

December 16-án délelőtt kiskanizsai deputáció jelent meg a nagykanizsai városházán és ünnepélyesen átadta a polgármesternek az elfogadott pontozatokat.

A tizesztendős válóper ezzel befejeződött : Nagykanizsa rendezett tanácsú város és Kiskanizsa nagyközség ismét egy várossá egyesültek. Az új frigyhez még csak az adókérdések rendezése és a belügyminiszter jóváhagyása kellett. Kiskanizsa az őt »amúgy is csaknem agyonsújtott vallási vagy Nagykanizsával egyezkedési ügyben« a függő kérdések rendezésénél is engedékenységet tanúsított. 1880 július 19-én megtörtént a belügyminiszteri jóváhagyás, aminek megérkezése után megtették a közös tisztújítás előkészületeit. 1880 december 30-án az alispán elnöklésével megtartották 12 év után az első közös tisztikar és képviselőtestület választását, másnap pedig az első közgyűlést. A többszáz terítékes banketten már azon versengtek a két város szónokai, hogy melyik esküdjék a másiknak hívebb és örökkétartóbb barátságot.

Kiskanizsát csakhamar csalódások érték az új egyesülésben. Azt hitték, hogy ettől kezdve minden bajnak vége szakad és a 12 éves külön-gazdálkodás szomorú következményei egy csapásra el fognak tűnni. Ez azonban nem ment ilyen könnyen. Kiskanizsa földművesnépe még sokáig birkózott a reászakadt válsággal, ami sok áldozatot is követelt. Ennek tulajdonítható, hogy Kiskanizsa a múlt század utolsó évtizedeiben, sőt azután is sokáig bőséges tápot nyújtott a kivándorlásnak és leánykereskedelemnek. A határvidéken fekvő Nagykanizsa rendőrségének hosszú küzdelmébe került, míg a kanizsai vasútállomás lélek-börzójét nagy burjánzásában megállíthatta. 1890-ben 300 kiskanizsai lakos határozta el magát közös akarattal, hogy kiköltöznék Horvátországba, ahol olcsóbb a föld, több a munka és könnyebb az élet. Szeptenkről ugyanekkor 100 gazda vándorolt át Szlavóniába.

A két városrész között a sűrűlódási felületek az egyesülés után is állandóak voltak. Amit Kiskanizsa szeretett volna, az sohasem ment elég gyorsan és nagyon sokszor sehogyan. Ha Nagykanizsa ütötte valamin a vasat, akkor a kiskanizsaiak opponáltak. A kiskanizsaiak a 90-es években a kanyargó országútjukat szerették volna valahogyan rövidebbre szabni, hogy a Nagykanizsára vezető ez az egyetlen útjuk kevesebb időt raboljon el a két városrész között való közlekedésben. Tíz teljes esztendeig kocolódtak a dolgon a legkülönbélebb bizottságok, megjárta az ügy 3—4-szer a vármegyét, minisztériumot, mígnem 10 esztendő múltán megkezdték az út egyenesre építését. A kiskanizsai utcák képe azonban továbbra is olyan siralmasan elhanyagolt maradt, mint volt. Nagykanizsa már régen villanyfényben úszott, amikor Kiskanizsa még 1910 novemberében is nagyrészt petróleumlámpákkal világította az utcáit.

Ezek és hasonló panaszok újra kiváltották a kiskanizsaiak elégedetlenségét és az újabb elválási törekvéseket, amiket 1902-ben a győri tábla ítélete egyelőre leszerelt, kimondva, hogy a két városrészt most már szétválasztani nem lehet. Az egymás között is állandóan torzszalkodó, politikai és társadalmi téren igen labilis ala-

pokon nyugvó Kiskanizsa, amelynek még csak érdemleges koncepciójú vezetői sem voltak, csoportokra hullott. Könnyű dolga volt a jó talajra talált demagógiának. Az 1878-ban létrejött egyesülés után nehezen tudtak a kiskanizsaiak bele-nyugodni abba, hogy a piacon helypénzt kellett fizetniük, a Nagykanizsa érdekében történő beruházások terheit kellett viselniük, míg ők a villanyon kívül egyebet alig kaptak. A szerződést sem ismerték el, azt állították, hogy *Nagykanizsa erőszakkal érvényesítette a szerződést*, amikor *Dolmányos László* bírótól karhatalommal vették át a kiskanizsai archívumot, *ezért meg is fellebbezték a szerződést a belügy-miniszterhez*. 1906-ban több gyűlésezés után felfogadta Kiskanizsa *Zboray Miklós* országgyűlési képviselő ügyvédet, aki felvett 800 korona előleget és beadta a kiskanizsaiak perújrafelvételi kérelmét. A 800 korona azonban kárba veszett, mert az akció nem hozta meg a kívánt eredményt: Kiskanizsa azóta is szerves része Nagykanizsa rendezett tanácsú városnak.

A szétválásra irányuló törekvések ezzel végleg elültek s habár a két városrész érdekei nem is forrtak össze teljesen, a »városközi« békét ma már nem zavarják különösebb ellentétek. Az egység természetesen ma is csak közigazgatási, mert Kiskanizsa lakossága szinte külön kasztot alkotva őrzi a földművelőnép konzervatívizmusát, amit mint mindig kéznél lévő, de éppen olyan kiszámíthatatlan *városi ellenzék* igyekszik érvényesíteni a városi politikában.





NAGYKANIZSA VÁROS FEJLŐDÉSE

Almodozások, tervek városa volt mindig Nagykanizsa, mióta csak a nevét viseli. Ma is az. Az álmokból, tervekből sokat elért, de mire elérte őket, addigra az idő mindig nagyobb futott, messze előzve a beváltott igényeket, az újakból pedig csak akkor lett megint valóság, amikor mások újból sok fejjel előbbre jártak már a városok folytonos versenyében.

Virágzó városok éltek, gyarapodtak, fejlődtek az országban szerte, amíg sok mással együtt Nagykanizsa is történelmi poszton állta a reá kiszabott rendeltetést. Hálát sohasem kapott az önfeláldozásáért, amit inkább földrajzi szükségszerűségnek, mint hőrosi kötelességteljesítésnek könyveltek el a politikai rendszerek.

Évszázados megpróbáltatások osztják fejezetekre a város történelmét. Századokon keresztül török hordák ostroma viharzott, török rabiga korbácsa suhogott a vármenti település házsorai felett. A felszabadulás újabb rabságot hozott, a hűbéruralom keservesen hosszú másfél évszázadát. Utána a szabadságharc forgószele tiporta meg a várost, majd az elnyomatás évtizedei tépázták meg a fejlődés lehetőségeit, hogy azután rövid pár termékenyítő évtized után új politikai válságok kössék gúzsba erőit.

Ettől fogva a kuruckodása miatt kegyvesztett Nagykanizsára nem jut felülről jó tekintet, csak büntetés és mostohaság. A világháború s az azt követő Trianon, a város életének már napjainkban kezdődött következő időszak.

A történelmi adottságokon túl a városvezetés sem kedvezett mindig az előtörés lendületének. Sokszor állta útját maga a város annak, hogy ölébe hullott előnyök évszázadokra hasznosítható gyümölcsöket teremjenek.

Nagykanizsát kialakulásának alig kezdeti stádiumában érte a világháború és a következő évtized kataklizmája. Így természetes, hogy a fejlődésre irányuló törekvésektől duzzadó utolsó időkben, a legnagyobb erőfeszítések árán is, csak töredékeket tudott behozni a lemaradásból. Amit azonban behozott, amit fejlődött, azt mind saját erejéből, a különböző kormányok jóakarattal és segítségét vajmi csekély mértékben élvezve, sőt nagyon sokszor felsőbb akarattal is megküzdve, valósította meg.

1. A PIROSTÉGLÁS KANIZSAI UTCÁK TÖRTÉNETE

Hogy a vár-korszakban milyen volt Kanizsa, *a város*, azt korábbi fejezeteimben már leírtam. A várfalak ormóttan körngetegete tövében gunnyasztó pár ház-sor volt a csírája a mai városnak. A várban benn volt épületeket ugyanis a várfalakkal együtt lerombolták s azoknak ma már nem látjuk, csak tudjuk a helyét a Nagykanizsa és Kiskanizsa között elterülő, a Principális-csatorna által kettészelt réteken, ahol még egy esztendővel ezelőtt is a rét egyes részeinek feltörésekor, a régi várépítkezések kő- és gerenda-maradványaira bukkantak.

1753-ban, fél évszázaddal a vár lerombolása után, *14 utcát* jegyez fel az egykori ú telekkönyvszerű kimutatás.¹⁾ Ezek : *Szigeti utca*, *Szentgyörgyvári utca* (ma is ezen a néven), *Piarczi utca* (ma Fő-út és Erzsébet-tér), *Német utca* (ma Király-utca), *Légrádi utca* (ma Kazinczy-utca), *Récsei utca* (ma Petőfi-utca), *Miháldi utca* (ma Attila-utca), *Cigány utca* (ma Petőfi-utca felső része), *Uj utca*, *Szeglet utca* (ma Kölcsey-utca), *Sopron utca* (ma Teleky-út), *Külsőtelki utca*, *Szombat-helyi utca* (ma Magyar-utca) és *Várhelyi utca* (ma Báthory-utca). Kiskanizsának két utcája volt : a *Felső utca* és az *Alsó utca*.

Ujabb félszázad mulva *Vas Gerebennek* még nincs egyéb írnivalója Nagykanizsáról, mint hogy a *sétatéren* (mai Eötvös-tér) *lovakat úsztatnak a Sárecztengerben*, amely hatalmas tócsában gyakorta lubickoltak a környék gyermekei, sőt kánikula idején felnőttek is megmártották benne magukat.

A város maga nyáron *feneketlen por*, máskor pedig ennek megfelelőleg ugyanolyan *sártenger* volt. Az utcákon esős időben fából készült u. n. *gólyalábakkal* keltek át az emberek az egyik sorról a másikra. Sártengerben állott a piac is. Az egész nagy tér egyetlen nagy pocsolyává változott, ha feláztatta valami párnapos eső. Ezen a téren állott a *Szentháromság-szobor* (amit 1867-ben vittek át mai helyére, az Eötvös-térre) mindazonáltal a hetivásárokat igen gyakran nem tudták megtartani a feneketlen sár miatt.²⁾

Az utcák — nagyrészt a város közepén is — bogárhátú, zsuppos, deszkapalánkos, muskátlis-kertes házakból sorakoztak. Köztük itt-ott, a várat övezett méréföldes mocsárra emlékeztető »*belvizek*«, pocsolyák terültek el.

A *Sárecz-tóhoz* hasonló tenger volt a *Temető-utcánál* (később *Tizenháromváros*, ma Kossuth Lajos-utca és környéke), a Bajza-utca kórház felőli szakasza helyén, a Petőfiés Teleky-utcák találkozásában, a piaristák háza mögött az Eötvös-téren és még sok egyebütt.

Kövezett járdának, csatornának természetesen híre-hamva sem volt. Az első rendesebb útjavítási munka 1810-ben történt, amikor a város elhatározta *főforgalmi útjainak téglával való kirakását*. A munkának neki is fogtak, de csakhamar kiderült, hogy *nincs elég téglá*. A vármegye adott 30.000 darabot, egyúttal pedig elrendelte, hogy a város tavaszra teljes erővel állítsa üzembe téglagyárát.³⁾ Tavaszkor végre *elkezdtek kavicsozni*. Téglavető-mesternek *Mlinarics Gergelyt* szerződtette a város Negoveczből. A szerződés 320.000 darab téglára szólt. Nagy szükség

¹⁾ Belsőségek birtok-íve 1753-ból. Városi irattárban. ²⁾ Halis : Színes mozaik : 1893.
³⁾ 1810. 350. jkv.

volt a téglára, mert 1812 első napjaiban megjött a rendelet, hogy minden házigazdának a háza előtt *ki kell tégláznia az árkot* és arra rendes téglahidakat kell építenie.¹⁾ Hirtelen szakadt ez a kötelezettség Nagykanizsa lakosainak nyakába. *Kő messze vidéken nincs.* Volt ellenben *az uradalomnak néhány és a városnak egy téglagyára*, ezek azonban nem győzték a munkát, a város meg nem győzte a kiadást.

A munka azért megindult, meg sem állott, de eredménye nem sok volt. A céhek gyűjtőíveken ajánlottak fel jókora summákat a városnak utcajavításokra, mert hiszen jól tudták, hogy amint Nagykanizsának jobb utai, utcái lesznek, mindjárt megérzi azt a város ipari és kereskedelmi forgalma is. A város maga a szomszéd városokhoz, vármegyékhez, mint Nagykanizsa forgalmában és közgazdasági fellendülésében érdekeltekhez fordult segítségért, természetesen eredménytelenül.²⁾

1824-ben már annyira felgyülemlettek az útépítéssel kapcsolatos teendők, hogy a tisztújításkor *útmestert* is választottak. *Erdéli József* elvállalta a tisztséget ingyen, csupán köztehermentességet kapott. Ebben az esztendőben 81.441 frt ára munkát vetettek ki a városra, amit mind útjaiba kellett volna investálnia.

A kézi- és fuvarmunkát közmunkában adta a lakosság, így készpénzben csak 3887 forintra lett volna szüksége a városnak, ezt pedig a felemelt sóárakból a helytartótanácstól kérte a város, amely minden elképzelhető pénzforrását kimerítette utainak fokozatos rendbehozására. Természetes, hogy a vármegye által diktált tempóban *az első kitéglázott utca az Ispita-utca* (mai Kazinczy-utca) volt. ahonnét az uradalmi major szekereinek kellett a városba és azon keresztül járniuk.

* * *

Nagykanizsa város *öt irányba ágazó postaútak keresztezési pontjában* fekvő, kiépülése a legprimitívebb *sugaras település*: az öt főforgalmi útvonal hosszában, egymástól messze elhajló, a határba hosszú csápként kinyúló utcák keletkeztek, összekötő utcák nélkül. A *Piac-térbe* torkolt a Magyar-utca, Német-utca és Ispitál-utca, a mai *Eötvös-térbe* pedig a Récesei- és Soproni-utca, míg a két teret a *Fő-utca* kötötte össze.

Az utcákon, amint leszállt az este, megszűnt az élet. Akinek éppen dolga akadt, lámpással felszerelve járt a városban, amelyet a holdvilágon és az éjjeliőrök lámpáin kívül semmi sem világított. 1819-ben *»éjjeli vigyázóknak keményen megmagyaráztott, hogy rendessenn és annak idejében órákat kiáltozzanak és minthogy eddig a Városhann több Helyekenn rablások történtek, nagyobb bátorság okáért minden utzábann éjjeli Vigyázó Segédek fognak nekik adattni.«*³⁾

Nagykanizsa utcai világításának története 1821-ben kezdődik, amikor is a piac körül lakó *34 kereskedő engedélyt kapott arra, hogy saját költségükön lámpákkal ellátott két éjjeliőrt fogadhassanak,*⁴⁾ akik a Piac-tér boltjaira vigyázzanak. Nagyobb biztonság kedvéért *később több állandó lámpát állítottak fel a kereskedők a téren s kérésükre a város elrendelte,*⁵⁾ hogy a Piac-tér összes boltosai a közös világítás

¹⁾ 1812. 102. jkv. ²⁾ 1824. irattári aktacsomó. ³⁾ 1819. 393. jkv. ⁴⁾ 1821. 333. jkv. ⁵⁾ 1829. 259. jkv.

és őrzés költségeihez hozzájárulni kötelesek. Ugyanekkor a város maga is követte a példát és a városháza elé egy lámpát állíttatott.¹⁾

1840-ben már többfelé is égnek éjszakánként az utcai lámpák és külön pénzbeszedője van a világítási üzemnek. *»Miután ezen város éjjeli kivilágítására föl állított Lámpák által nem csak minden egyes lakosnak bátorsága, hanem az egész Városnak kitünő Disze és meg böcsülhetetlen haszna és biztosítottása szereztetnek, mind ezen közjónak állandó fenn tartása és öregbítése pedig több és nagyobb számú költségeket kívánna meg, ehez képest ezen az egész város közérdekének méltán tekinthető üdvös célzat foganatosíttása tekintetébül a Tanács által végeztetett, hogy valamint ezen Nagy Kanizsai Házzal biró, úgy több ház nélküli lakosok és Kereskedők is 3 osztályra fel osztatván, az éréntett Lámpák szaporíttására és azoknak évenkénti fenn tartására és foltonos világitására megkívántató költségek fődözéséhez különös Táblás Jegyzésben foglalva kimunkált arány szerint járulni és azon költségbeli Járandóságokat az a végre valóstott Pénzt Szedőnek fertálonként pontosan bé fizetni köteleztetnek.«²⁾*

1848-ban külön bizottság működik *Hollósy József* ügyvéd »lámpa-igazgató« elnöklésével, az utcai világítás ügyeinek intézésére. Legtöbb baj természetesen azzal van, hogy a lakosság nem fizeti rendesen a kivetett járulékokat.³⁾

Holdvilágos éjjeleken nem gyújtották meg a lámpákat. A két nyári hónapban egyáltalán nem világítottak az utcákon. November, december, januárban hajnali 4 óráig, máskor éjjelig, majd 2 óráig égtek a lámpák. 1865-ben — lévén már vasútja is Nagykanizsának — a kissörháztól az állomásig is elhelyeztek 2 lámpát, melyeknek számát 5 év múlva megtízszerezték.⁴⁾

* * *

Az utak kavicsozása, téglajárdák, árkok és hidak építése szünet nélkül folyt tovább. Zalamegye »hites másod földmérője« 1833 november 5-én jelenti,⁵⁾ hogy »a Kanizsai utcák és Ország Utak több fa és kőhidjaival együtt még 1829-be és 1830-ba óriási erővel hozzáfogva, nagyobb részént elkészítetett«. Ebben az évben a Német-utca földalatti csatornázásának tervei is elkészültek, de természetesen csak tervek maradtak, mert az utak járható karban tartása állandóan kimerítette a város minden anyagi erejét. Hogy a kavicsszállítás gondjain könnyítsenek, 1834-ben Zala vármegye határozatot hozott, hogy csináltat — a Balatonra egy kőhordó vitérláshajót. Ugyanilyent egyet Nagykanizsa is megszavazott a maga részére, »P. Kanisa« névvel és a város címerével az oldalán.⁶⁾ A »P. Kanisa« azonban már a terveiben hajótörést szenvedett. Így azután valahányszor *Chinorány Boldizsár* szolgabíró utasítást adott ennek vagy annak, esetleg egyszerre több utcának kavicsozására, olyankor az »utcabéli esküdtek« munkába szólították pár napra az utca lakosait, akinek pedig szekere, marhája volt, az ment a Murára kavicsért.⁷⁾

Hiába volt azonban a város minden erőfeszítése, hiába volt majdnem állandó permanenciában a »szépítő bizottmány«,⁸⁾ a Mura minden kavicsa is kevés volt a feneketlen kanizsai sár betömésére. 1843-ban az emberek még mindig térdig erő

¹⁾ 1829. 702. jkv. ²⁾ 1840. 1003. jkv. ³⁾ 1848. 733. jkv. ⁴⁾ 1870. közösügyi 208. jkv. ⁵⁾ L. városi irattár. ⁶⁾ 1834. 37. jkv. ⁷⁾ 1834. 700. jkv. ⁸⁾ 1842. 114. jkv.

csizmákban járnak, míhelyt beköszönt az első őszi eső, télen pedig nem egyszer lovastól fagyott bele a megsüllyedt szekér a Német-utca sarába. *Rőzsekötegekkel* rakták végig a legsüppedekesebb útrészeket, a gyalogosoknak pedig *gerendákat raktak le* és azokon kellett átugrálni egyik sorról a másikra. 1843-ban még csak az Ispita-utca volt úgy-ahogy téglával kirakva. 1840-ben a megyéhez, 1844-ben a herceghez, a királyi kamarához és helytartótanácshoz folyamodik segítségért a város, hogy anyagilag támogassák valamilyen szilárd utcaburkolat létesítésében¹⁾. A város — lakóit »a kétségbeeséstől megóvandó« — 20.000 mérő kavics állítására kötelezte magát (ebből a zsidó hitközség kereskedelmileg legjobban érdekelt 70 háztulajdonosa magára vállalt 10.000 mérőt), az uradalom pedig 2000, a következő évekre évenként 1200 mérő kavics szállítását vállalta azzal a kikötéssel, hogy ami kavicsot az uradalom fuvaroz, annak háromnegyed részét a Fő-utcára, a többit a Kaproncai-utcára kell fordítani.²⁾

Minden igyekezet ellenére azonban (a kért államsegélyt nem kapta meg a város) Nagykanizsa nem tudott az utcáival boldogulni. Az ötvenes években még mindig változatlan az utcák képe. Volt azonban a városnak egy *sétatér-alapítvány*, ami kihágási büntetéspénzekből évről-évre gyarapodott. Maga a sétatér azonban még évtized múltán is csak annyival jutott előbbre, hogy a város folyamodott, hogy létesítendő parkját I. Ferenc Józsefről nevezhesse el. A kérést a kabinetiroda, a leendő sétatér körüli terek és utcák megfelelő kiépüléséig elutasította.³⁾ A szépítő-választmány *Chinorány Boldizsár* elnök vezetésével, a viszonyokhoz mértén, derekasan dolgozott, míg egészen apró vívmányokat ki tudott verekedni. Így 1844-ben kötelezővé tették minden ház falára vagy külön kis táblára a *házzszámok kúrást*.⁴⁾ A választmány, melyre rábízták az utcai járdák és árkok elkészítését, 1850-ben elhatározta, hogy a *Fő-utca egyik felén a gyalogjárót kikövezik*. Az volt csupán a baj, hogy Nagykanizsán útburkoláshoz értő mesterember nem volt, úgy hogy a választmány Varazsdról kért 6 »*flaszterozót*«. A költségeket a háztulajdonosokra osztották el.⁵⁾

Nagy része volt a szépítő-választmánynak abban, hogy 1854-ben *megkezdték a Kisfaludy-utca megnyitásának munkálatait*.⁶⁾ A kisajátítási költségekhez a herceg 400 forinttal járult hozzá. Téglát az évenként, apránként folytatott járdaépítésekhez a város adott téglagyárából »*termesztményi áron*«. ⁷⁾ A városi rendőrség egyre a *piac kavicsozását* és a *Cziglenicze lecsapolását* sürgette, de csak 1869-ben került sor arra, hogy a piacon tócsában álló víz levezetésére téglázott csatornát húztak a tér köré és azt 580 szekér homokkal feltöltötték.⁸⁾

Amikor megépült a kanizsai vasút s ezzel a város forgalma a *postaútról főként az állomás felé terelődött*, a keskeny Ispitál-utca (Kazinczy-utca eleje, folytatása volt a Kapronczai-utca) nem volt többé elegendő a személy- és teherpályaudvar irányában napról-napra emelkedő forgalom lebonyolítására. Ezért már 1866-ban elhatározta a város, hogy korábbi tervei szerint az *Iván-utcát* (a mai Csengery-útnak a Zrínyi Miklós-utcától a teherpályaudvarig terjedő része) meghosszab-

¹⁾ 1840. 891. és 1844. 189. jkv. ²⁾ 1845. Izr. hitközség kérelme a vármegvéhez az utak javításáért. ³⁾ 1229/853. sz. irattári akta. ⁴⁾ 1844. 190. jkv. ⁵⁾ 1850. 614. és 681. jkv. ⁶⁾ 1852. 924., 1284. és 1854. 1088. jkv. ⁷⁾ 1854. 1031. jkv. ⁸⁾ 1855. 838. és 1869. közös-ügyi 80. jkv.

bítja és összeköti a Fő-utcával, miáltal a vasuti forgalomnak megoszlását teszi lehetővé.¹⁾ A gyalázatos állapotban lévő Kapronczai-utca megyei út része lévén, megyei gondozás alá tartozott. Így a megye is szívesen segítette hozzá a várost ahhoz, hogy ezt az utat is jobb karban tarthassa. Ezért sikerült a városnak a *kövezetvámszedési jog* elnyerése, métermázsánként $\frac{1}{2}$ krajcáros kulccsal,²⁾ amit a vasúti utca rendbehozatala után, 1869-ben a belügyminiszter 1 krajcárra felemelni engedélyezett a vasuti teherszállítványok minden métermázsája után.

Az utcanyitás ügye kellő előkészítés után³⁾ 1870-ben dülőre jutott. A város a kiszemelt házat megvette, az utcanyitás 21.000 forint költségeihez 10.000 forint kölcsönt vett fel és 11.000 forint adományt kapott a Nagykanizsai Takarékpénztártól, valamint a város közönségétől⁴⁾ Pár hónap múlva a *Csengery-utcat megnyitották.*

Az új utcában az építkezés rövidesen megkezdődött. Elsőnek a *Nagykanizsai Takarékpénztár* és a *Rosenberg és Wellisch* cég, majd a *Kereskedelmi és Iparbank*, *Vidor Samu*, *Rapoch Gyula*, *Schreyer Lajos dr.* és *Bachrach Gyula* építkeztek.⁵⁾



Csengery-út sarok

Az utak megépítésére a város 80.000 forint kölcsönt vett fel,⁶⁾ amely csak Nagykanizsát terhelte, miután Kiskanizsa ebben az időben önálló város volt. Előbb csak a régi recipe szerint, kavicsozással akarták a vasútra vezető utakat járhatóvá tenni, de *Hegedüs József* uradalmi fiskális javaslatára belátták, hogy a feneketlen kátyuba hiába hordanák a kavicsot, ezért *Gózonny Ferenc* városbíró közbevetésére elhatározták, hogy *hasznosítva a város téglagyárait, kongotéglával (klinker)*

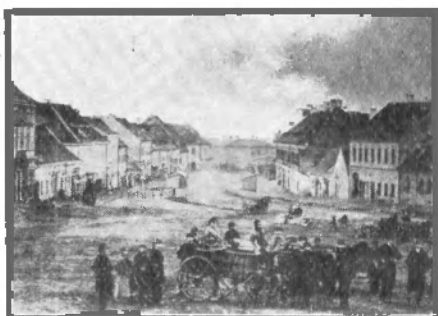
rakatkák ki az utakat. A téglásokkal szerződést kötöttek egyelőre 400.000 darab klinkertégla égetésére.⁷⁾ Ezzel megkezdődött és 10 esztendőn keresztül tartott Nagykanizsa utcáinak, járdáknak, kocsióutaknak, tereknek téglával való burkolása, ami »a téglagyárak hasznosítása« elv nagyobb dicsőségére, mindmáig elrontotta nemcsak a város külső képét, hanem a legsúlyosabb közlekedési nehézségeknek lett az okozója járművekre és emberekre nézve egyaránt.

A burkolások megindultával a háztulajdonosoknak is megkönnyítették a házuk előtti járdák burkolását. Ettől kezdve azoknak a háztulajdonosoknak, akiknek már korábban volt kövezett járdájuk, ha azt most az egyöntetűség kedvéért kitégláztatták, a téglá árát $\frac{1}{3}$ részben elengedték.⁸⁾

A *Kapronczai-utcat* és a *Bécsi-utcat* 1872-ben, a *Csengery-utcat* 1873-ban, a *Király-utcat*, *Fő-utcat* 1883-ban klinkereztek.⁹⁾ (A Király-utca és Fő-utca — a régi gimnázium sarkáig — 748 méteres utcavonalnak burkolását 39.000 forintért adták vállalatba.)

¹⁾ 1866. 475. jkv. ²⁾ 1869. aug. 10. kgy. 54. jkv. ³⁾ 1869. 54. jkv. ⁴⁾ 1870. jan. 27. 13. jkv. ⁵⁾ *Vállányi*: Zalai Közlöny 1927 szept. 27. ⁶⁾ 1870. 157. és 189. közönségi jkv. ⁷⁾ 1870. 179. közönségi jkv. ⁸⁾ 1870. okt. 13. 73. jkv. ⁹⁾ A Fő-utca azért maradt utoljára, mert állami út része lévén, sokáig húzódtak a tárgyalások a közlekedésügyi minisztériummal az egész állami útszakasznak városi kezelésbe vételéről.

1867-ben nyerte el a felső jóváhagyást Nagykanizsa első városrendezési terve a *»város szépíttészetére kimunkált alapszabályok«*, amelyeknek kivitelét a *szépítő-választmány* hatáskörébe utalták.¹⁾ Ennek alapján járt el a város akkor, amidőn ugyanebben az évben a piactéren, a *sóház melletti kincstári kert* árverésén megszerezte a telket, így elhárítva a piactér egységének megbontását.²⁾ Ugyanekkor sok gondot adott a Szentgyörgyvári-utcában lévő *Cziglenicze-tó*, amelynek magas partjai folytonos beomlásokkal veszélyeztették a partjára épült házakat. A város szerette volna lehordatni a partokat, hogy a víznek így szabad lefolyást biztosítson, de *»minden oldalról roppant magas partokkáli körülvétele miatt a mintegy katlanban fekvő víz levezetése teljesen lehetetlen«*. Csináltatott rajt valamit a város 1872-ben, de ezzel a *»kanizsai tenger-szemek«* kérdésének megoldását csak elodázta.³⁾



Az Erzsébet-tér 60 évvel ezelőtt

A részletes városszabályozási tervet elkészítésével 1872-ben bízta meg a képviselőtestület a mérnöki hivatalt és szépészeti-bizottságot.⁴⁾ Ugyanebben az évben *rendezték végre a piacok kérdését*. A járdákon való árulást eltiltották. *Kereskedőknek* hetivásáros napokon csak a gyalogjárókon kívül szabadott egy-egy árulását elhelyezniük, de délután 2 órán túl ezt sem szabadott künnhagyniuk. A *zöldség-, hal-, kenyér-, baromfi- és húsárusok* részére a piac külön 15 öl széles részét jelölték ki. A *kása- és gyümölcspiacot* a *csizmadiák* mellé helyezték, a takarékpénztár előtti térre. A *fapiac* az Eötvös-téren volt, hetivásáros napokon pedig a felsőtemplom előtt. A *széna- és szalmapiacnak* a felsőtemplom mögött szabtak helyet, országosvásárokon azonban a takarmányt is az állatvásártéren árulták. A *fazekasok* a Babochay-háztól felfelé, a járdamentén, a *rövidárúsátrak* a Rosenfeld-háztól felfelé a gyalogjáró mellett, a *képfestő-sátrak* a felsőtemplomtól jobbra sorakoztak. A *gabonapiac* maradt a piactér felső részében. *Kádárok, asztalosok, szítások*, valamint a *gyümölcsös szekerek* nagyvásárok a gimnázium előtti téren, *bábosok, fésűsök, kötelesek, kefekötők, bádogosok* a Brunner-kávéháztól (Central) felfelé helyezkedtek el.⁵⁾ Nagyjában az országosvásári kirakodó árusok elhelyezkedése máig is így maradt.

1873-ban az *utcákat átkeresztelték mai neveikre* és bevezették az utcánkénti házszámozást, minden házra számtáblákat raktak.⁶⁾ A városszabályozási tervek életbelépte előtt is kötelezőleg kimondották, hogy *utca-onalban ezután csak hosszában szabad építkezni*, tehát tűzfalával az utcafrontra néző házakkal a város külső



Erzsébet-téri részlet a piac egy sarkával

⁴⁾ 1867. 145/364. tanácsi jkv. ²⁾ 1867. 495. jkv. ³⁾ 1870. 343. tanácsi és 1872. 97. jkv. ¹⁾ 1872. 54. jkv. ⁵⁾ 1872. 72. jkv. ⁶⁾ 1873. 28. és 1874. 203. tanácsi jkv.

képét tovább nem szabad csúfítani, az úgyis hosszúra kinyúlt *utcák végein és a város periferiáin pedig az építkezést nem engedélyezték.*¹⁾

1868-tól kezdve a város árlejtés útján *vállalkozóra bízta az utcai világítást.* Az első vállalkozó, *Fesselhofer Ignác*, 1000 forintot kapott a város egy esztendei világításáért.²⁾ Ekkor már 85 lámpa ég éjszakánként a nagykanizsai utcákon és folynak a tárgyalások *Pollák Gyula* tieszti nagykereskedővel és *Reisevitz Hermann* boroszlói mérnökkel, akik Nagykanizsa *gázvilágítására* tettek ajánlatot.³⁾ 1870-ben *Rosenberg Izrael* lámpabérlőnek már 1800 forintot fizet a város az utcai világításért. 1874-ben jobbnak látta a város, ha saját kezelésébe veszi a közvilágítást. Eddig 4 útkaparó volt a lámpagyújtogató is. Most havi 15 forint fizetéssel 4 külön lámpagyújtogatót és 20 forint fizetéssel 3 útkaparót vett fel a város és valamennyiüknek kötelezővé tette »*Városi jelvénnnyel ellátott főveg*» viselését.⁴⁾ 1876-ban *Goldschmied S.* manchesteri cég tett ajánlatot Nagykanizsa *légszesz-világítására.*⁵⁾

A város külső képe mindinkább rendbe jött, úgyannira, hogy lassanként a csupa téglától pirosuló utcák tisztántartása iránt is ébredtek a városi lakosság igényei. Az *első öntözött utca a Kazinczy-utca volt.* Az utca lakosai, kik a vasúti forgalomban legtöbbet szenvedtek a portól, összeálltak és fizettek naponként és fejenként pár krajcárt, amiből aztán öntöztették az utcájukat. Ugyanígy oldották meg a problémát a főutcaiak is. A város ebbe a locsolási-kasszába 20 krajcárt fizetett naponta a Kazinczy-utcaiaknak a polgári iskola frontjáért és 30 krajcárt a főutcaiaknak a városházáért, egyben pedig bizottságot küldött ki a rendszeres öntözés ügyének megtanácskozására.⁶⁾ Ennek eredményeképpen aztán 1874-ben *Badenben vett a város egy öntözőkocsit 352 forintért.*⁷⁾ Városra szóló esemény volt az öntözőkocsi premierje. Az elkészült *klinker-útak gondozását, öntözését a város árverésen bérbeadta* 3 évre 1995 forintért egy vállalkozónak, akinek a szerződés megkötésekor 50 forint kauciót kellett letennie s valahányszor hiba volt a söp-résben, 5 forintot levontak a kaucióból.⁸⁾ Az utcai ültetvények ápolására évi 100 forint fizetéssel felfogadta a város kertésznek *Szeidl Lipót* népiskolai kertészt.⁹⁾ Az utcaöntözés terén egy kocsival nem sokra mehetett a város, mert 1875-ben még mindig napi 20 krajcárt fizet öntözés címén a népiskoláért, havi 1 forintot a polgári iskoláért és napi 30 krajcárt a városházáért.¹⁰⁾ Az utcák tisztogatásával együtt az öntözést is 1892-től kezdve az *Önkéntes Tűzoltó Egyletre* bízta a város. A tűzoltóság intézte ezt a szolgálatot egészen 1908-ig, a *köztisztasági apparátus* külön, a mérnöki hivatalhoz beosztott szervezetének megalakulásáig.

1875-ben *megnyitották a Nádor-utcát*, amely a Csengery-utat köti össze a Kazinczy-utcával.¹¹⁾ Két esztendő múlva a Kisfaludy- és Szemere-utcát is összekötötték a *Csány László-utcával.*¹²⁾ Minthogy pedig a városszépítés jelszava túlzásokra ragadtatta a háztulajdonosokat, akik pld. minden rendszer nélkül *elkezdték nyárfákkal teleültetni az egész várost*, 1877-ben a város elrendelte, hogy az utcákra, közterekre fát csak a város engedélyével szabad ültetni.¹³⁾ A *Szépítő Egyesület*

¹⁾ 1875. 72. tanácsi jkv. ²⁾ 1868 márc. 2. és aug. 11. jkv. és 1869. 110. közözügyi jkv. ³⁾ 1871 febr. 27. és 1872. 52. jkv. ⁴⁾ 1874. 390. tanácsi és 1875. 79., 100. tanácsi jkv. ⁵⁾ 1876. 51. jkv. ⁶⁾ 1874. 246., 248. tanácsi jkv. ⁷⁾ 1874. 448. és 412. tanácsi jkv. ⁸⁾ 1874. 301., 412. tanácsi jkv. ⁹⁾ 1875. 295. tanácsi jkv. ¹⁰⁾ 1875. 555. tanácsi jkv. ¹¹⁾ 1875. 279. és 338. tanácsi jkv. ¹²⁾ 1877. 335. tanácsi jkv. ¹³⁾ 1877. 390. tanácsi jkv.

116

Bere u = Csengery
Zetkin = Nádor a

nagyszabású fásítási programja, bár csigaléptekkel haladt előre, évről-évre csinosabbá tette a folyton épülő, terjeszkedő, új és új utcákkal gyarapodó várost.

* * *

Nagykanizsán a *villanyvilágítás* létesítése érdekében 1882 végén hallatszanak az első hangok. Ennek ellenére még 10 év múlva 240 nagykanizsai és 25 kiskanisai petróleumlámpa látja el a város közvilágítását. 1892-ben a *Ganz és Társa* vasöntő és gépgyár (Buda) és *Franz Lajos*, a kanizsai gőzmalom tulajdonosa, tettek ajánlatot a városnak a villanyvilágítás bevezetésére. A Franz-malom ajánlata kedvezőbb volt: az évi 10.000 forint világítási díj és ingyen telek mellé, 50 évre mindennemű villanyossági munkára kizárólagos jogot akart kikötni magának. Szeptemberben a képviselőtestület, a kiskanizsaiak ellenzése dacára is, nagy lelkesedéssel elfogadta az ajánlatot, amely Nagykanizsára 12 ívlámpát és 280 izzólámpát, Kiskanizsára 2 ívlámpát és 10 izzólámpát állapított meg. *A szerződés a Franz-céggel 1893-ban létrejött és 1894 júliusában a város hivatalosan átvette az üzembhelyezett utcai villanyvilágítást.* Mind több és több magánházba vezettek be ettől kezdve a villanyvilágítást, úgy hogy 1896-ban már 48.000 gyertyafényt reprezentált a városban felhasznált áram, de a városházán még csak 1901-ben küszöbölték ki a petróleumlámpákat.

1910-ben az utcai izzólámpák számát 500-ra emelték, felszerelték az ívlámpákat s az iromba fa-villanyducok között a fő útvonalakon *közép-világításra* tértek át.

A forgóáramra való áttérés 1922-ben történt meg, egyidejűleg az otromba fa-

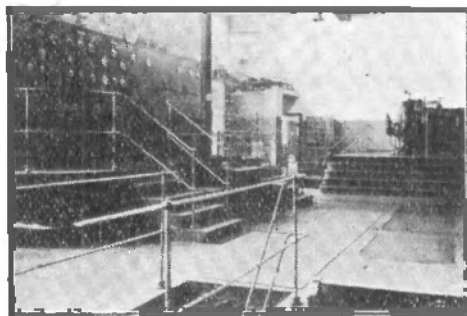
oszlopok is eltűntek a kanizsai utcákról. 1925 óta 500 darab 40 gyertyafényű izzólámpa és 24 darab 980 gyertyafényű ívlámpa látja el világossággal Nagykanizsa utcáit.

Nagykanizsa villamosításával kapcsolatban szerette volna a város megoldani régi terveit, *a kanizsai villamosvasutat.*

A város területén lebonyolítandó forgalom már 1895-ben — főként a vasúti állomás irányában — akkora volt, hogy az állomásra és a sörgyárba közlekedő 10 krajcáros *lófogatu omnibusz* évekig megélt belőle.

Az automobil premierje 1905-ben volt Nagykanizsán. A »motor« azonban igen nagy ellenszenvvel találkozott a poros kanizsai utcákon, úgy hogy a helyi lapok is napokig hadakoztak ellene és szinte örömmel írták a riportot, amikor a fehér automobil elütött egy öregasszonyt és ezért a hatóság a technika akkori vívmányát lefoglalta. Főként örült ennek az a 36 bérkocsi, amely ezidőtájt a kanizsai helyi forgalmat lebonyolította. 1910-ben, amikor Nagykanizsán a statisztika (Kiskanizsával együtt) 935 lovat, 77 személyszállító kocsit, 462 teherszállító járművet és 256 ökrösszekeret tűntet fel, — az autó-rovat még üres.

1910 végén a *Vasútipari Részvénytársaság* ajánlatot tett Nagykanizsának »*villamos vagy gőzmotoros városi vasút*« építésére, de a terveket a város jobb időkre tette

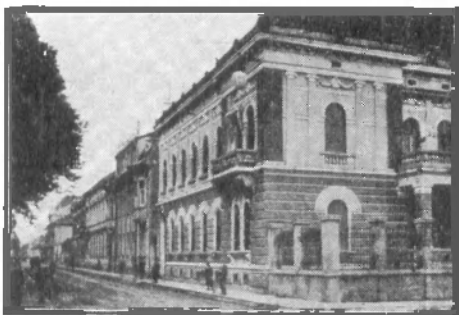


Villanytelep

el. Helyette *Dobó Márton*, a ló-autóbusz vállalkozó, egyezkedett a várossal a helyi közlekedés lebonyolítása ügyében. Az *első bérautó* 1911 őszén állt a standra, a fiakeresok közé, akik erre *Döme Károly* társuk vezetésével, részvénytársasági alakra helyezkedtek és elhatározták, hogy vesznek közösen két bérautót. 200 koronás részvényeket bocsátottak ki, többet el is helyeztek azokból, de hamarosan az egész akció megfeneklett. A háború alatt, 1916 végén *Josipovics Milivoj*, a népszerű nagykanizsai mecénás, kért engedélyt a kereskedelemügyi minisztertől egy, *öt vonalból álló városi villamosvasúthálózat* építésének előkészítő munkálataira. Nagyobb pénzesoport volt a háta mögött és az építést a háború utánra tervezték. A háború azonban elsodorta Nagykanizsáról Josipovicsot is, meg a villamosvasútból is csak szép álmom maradt valamelyik jövő generáció számára.

* * *

Uj képet adott a városnak 1883-ban a *Sugár-út megnyitása*. Az új utcában épült rövidesen a két katonai laktanya, majd a *József főherceg-utcának ugyancsak laktanyaépítéssel kapcsolatos megnyitásakor*, 1902-ben meghosszabbították a Sugár-utat egészen a *József főherceg-utcaig*.



Sugárúti részlet

Az utak klinkerezése maga után vonta a teherfuvarozásra vonatkozó szabályrendelet megalkotását (1885).

A városszépítésre irányuló törekvések ébrentartója s az ilyen programok végrehajtója, a *Szépiő Egylet* volt, amely *Szépiészeti Egyesület* néven 1892 decemberében alakult meg, 130 taggal, *dr. Bentzik Ferenc*

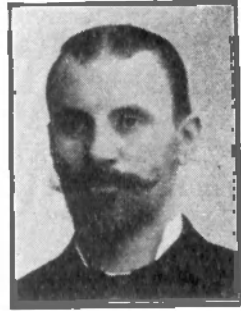
városi ügyész elnökségével. Az egyesület megalakulásával be is fejezte működését, míg végre 1894 december 30-án *Nagykanizsai Szépítő Egylet* néven 275 taggal újraalakult s elnökévé *Plihál Ferencet*, a város nagyon népszerű közjegyzőjét, választotta. Aelnöke *gelsei Guttman Vilmos* volt. *Véleményező szerv* volt a Szépítő Egyesület minden, a város külső szépítésére vonatkozó kérdésben.

1901-ben megvette a város az uradalomtól az Erzsébet-teret elcsúfító ú. n. *csoportházakat*, melyek valamikor a sóhivatal tisztjeinek lakásai voltak. A csoportházak lebontása után a *törvényszék előtti teret parkírozták*. Megvette a város a Teleky-utca közepén a Sas-, a végén az Ökör- (volt Szélmalom-) kocsmák épületeit, a Király-utca végén a Bárány-vendéglőt, a kiskanizsai nagykocsmát, a kórház mellett volt Pintér-lakot, a *Polgári Egylet kertjét, amit a mellette volt városi telekkel együtt parkíroztattak*.

»A városi sétater«¹⁾ a milléniumi évnek köszöni létezését. Fásított közterekkel akkor még alig dicsekvő városunk vezetője, *Vécsey Zsigmond* polgármester, *Trippammer Gyulának*, a Szépítő Egyesület ügyvezető-elnökének buzdítására vette fel a millenárius díszközgyűlés programjába egy promenád létesítését. Trippammer, mint a Nagykanizsai Takarékpénztár igazgatója, jól ismerte azokat a kiskanizsai

¹⁾ *Villányi Henrik*: »A mi sétaterünk«, *Zalai Közlöny* 1927 szept. 23.

gazdákat, akiknek telkei (összesen 6 hold) érdekelve voltak a sétatér kihasítása kapcsán. Titokban előre megalkudott velük, a szerződéseket a városi tanácsnak bemutatta és ezzel elérkezett a városfejlődésre oly jelentős momentum, amikor *Vécsey* polgármester ragyogó díszmagyarban kihirdethette Nagykanizsa város közönségének, hogy »a város sétatérét alkot az ezeréves Magyarország emlékére«. A park területéhez megvette a Csengery-utcai ú. n. »barátok kertjét« (a Merkurvasgyár mellett), aminek eredetét ma is hirdeti a park Csengery-utcai bejárója közelében álló kőkereszt.



Tripammer Gyula

Plihál Ferenc, a Szépítő Egyesület elnöke, egyik transzport díszcserjét, bokrot, egyéb ültetvényt a másik után adta a park céljaira, *Tripammer* pedig maga ültetgette a kényesebbjét és állandóan örködött a munka felett. A sétatér temető felőli bejáratánál a *vasúti bevágást átívelő vasbeton-hídat* 1909-ben építették a rozoga fahíd helyére. Amikor a vasútépítés során a budapesti vonal részére a Déli Vaspálya Társaság a város tövében húzódó mély bevágást építette, akkor a vasút kötelezte magát, hogy a bevágással zsákutcává vált *Batthyány-utcából átjáróhidat* épít a parkhoz. A Szépítő Egyesület 1905-ben forszírozta az átjáró megépítését. Ekkor ugyanis élénk élet indult meg a parkban: cigányzene, katonazene, cukrászda vonzotta oda vasárnaponként a közönséget. 1912-ben végre a város elkészíttette a híd 12.000 koronás terveit. Közbejött azonban mindenirányú városfejlesztési program egyforma refrénje: a világháború. A Szépítő Egyesület vagyona mai értékben 1 pengő 60 fillérré devalválódott és a múlté lett a sok szép tervvel együtt, a Szépítő Egyesület is.

1925 őszén a város a sétakertet (melynek főútját *Tripammer-sétánynak* nevezte el a képviselőtestület egy határozata) a 6 holdnyi *új-parkkal bővítette*.

1908-ban vette a város saját kezelésébe az utcák tisztántartását. Erre az időre esik a *Teleky-utcának bazalt kiskockakövel való burkolása*, amit utóbb a Király-utcától kezdve a *kiskanizsai útnak hasonló burkolása* követett. Ezek az útszakaszok állami út részei lévén, a város 16.000 korona hozzájárulást fizetett munkálataikhoz.

* * *

Amikor a magánépítkezésnek 1910 és a követő esztendőkbén új konjunktúrája nyílt, egymást érték Nagykanizsán a *telek-tömbök parcellázása, utcák nyitására* vonatkozó tervek, eljárások. *Blau cognacgyáros* 1910-ben a Csengery-utca végében, a sóraktár szomszédságában lévő telkeit ajánlotta fel három kis utca létesítésére, melyek a vasúti töltésig lennének összekötők a Kazinczy és a Csengery-utcák között. Az építkezések 1913 tavaszán meg is kezdődtek. Ugyanekkor *dr. Sabján Gyula* főjegyző a Gyár-utca és környéke rendezésének látott neki.



A sétatéri »körönd«

1912-ben elnyerte már a legfelsőbb egy-

házi és világi jóváhagyásokat a *ferenciek telkének parcellázására* megindult eljárás is. 24 telekből valamennyire építkező is jelentkezett, miáltal a Zárda-utca és Kisfaludy-utca meghosszabbítása, a *Cinktorium* szabályozása, a telekárakból pedig a barátok templomának megnagyobbítása nyert volna megoldást. Az utcanyitás azonban addig húzódott, míg jött a háború és dugába döntött minden tervezgetést.

Már a Szépítő Egyesület is állandóan napirenden tartotta a *nagykanizsai strandfürdő* ügyét. Az egyesület díszelnökévé választott báró *gelsei Guttmann Vilmos*, *Sommer Náthán* postafőnök, alelnök, *Gürtler Ferenc* hírlapíró, titkár, egyik akciót a másik után indították — eredménytelenül. A háború után újból sok akció sok tervet hozott létre, de csak 1928-ban jutottak el a tervezgetések odáig, hogy a város a korszerű strandfürdő számára telkeket sajátított ki a Princi-pális mentén. Az akciót most már az erre a célra 1927-ben megalakult *Nagykanizsai Fürdő Egyesület* vezeti.

Kiránduló helyek létesítésével és népszerűsítésével is foglalkozott a Szépítő Egyesület. Így sikerült divatba hoznia a Sánc és Szentgyörgyvár alatt folydogáló, régebben *Kanizsnicának* nevezett erecske mentén a *Potyli-malom* környékét.

Az utcai hirdetések szabályozására vonatkozólag is a Szépítő Egyesület tette meg az első lépéseket. Ezek eredményeképpen már 1907-ben a város előtt feküdt a tervezet utcai hirdetőoszlopok és táblák felállítására vonatkozólag. 1911-ben elkészült a város hirdetési szabályrendelete s a város képviselőtestülete határozatot hozott, hogy az utcai hirdetés jogát bérbeadja. A határozat végrehajtása csak 1926-ban következett be. A bérlő a *Magyar Hirdető Iroda*, amelynek exozitúrája már régebben működik Nagykanizsán. Azóta hirdető-oszlopok, hirdető-táblák, sőt legújabban már világító hirdetőoszlopok állanak a plakátreklám rendelkezésére.

A háború óta a városi vezetőség változatlanul *belterjes városfejlesztési politikát* követ. Ennek szellemében készítette el 1924-ben *Vargha László* budapesti műszaki tanácsossal, az országos nevű városrendezési szaktekintéllyel, *Nagykanizsa város rendezési terveit*.

A világháború után kialakult része Nagykanizsának a *Katonaréten épült új városrész*. Az építkezés nagyon lassan indult meg, évekig egy-két vályogház támolygott csak a kijelölt utcavonalakban. Az utolsó évek azonban gombamódra termették ki az új városrészt a Katonaréten. Utcasoraiban ma már egymást érik a szebbnél-szebb villák, úgy hogy nem telik bele tíz esztendő, ez az új *kert-város* lesz Nagykanizsa új városa, a legszebb, legrendezettebb és legegészségesebb fekvésű villatelepe : *Új-Kanizsa*.

2. KÖZ- ÉS MAGÁNÉPÍTKEZÉS

Amikor Nagykanizsa várossá fejlődésének időszaka a török kitakarodásával megkezdődött, az idők nem voltak valami alkalmasak arra, hogy az emberek kicsike vagyontukat ingatlanokba fektessék. Bizonytalan, zavaros évtizedek következtek még a vár lerombolása után is, amikor pedig az építkezési kedv a vár köveiből, gerendáiból rendelkezésre álló olesó, sőt ingyen építőanyag követ-

keztében meglehetősen iramot vett. Különösen a török harcok rokkantjai és a visszafoglalt, elnéptelenedett várba telepített, mindenféle nációhoz tartozó, rabláshoz, brutálításokhoz szokott hadi nép (kurucok) építkeztek a Lipót császár által adományozott telkeken.

Az 1753. évi telekkönyvi feljegyzések között olvashatjuk,¹⁾ hogy *Jacobus Pavlics* kanizsai polgárnak volt egy háza, amire atyja még *Perger* ezredestől, a kanizsai várnak a török távozása után volt kommandánsától, kapta a házlevelet, de a kurucok az öreg Pavlicsot *agyonverték*, a házlevelet pedig egyszerűen elvették, úgy hogy az 1753. évi ingatlanösszeíráskor fűhöz-fához kellett szaladgálni a tulajdonjog igazolásáért.²⁾

A lebontott vár anyagából épültek a városra ma is oly jellegzetes *uradalmi épületek* másfélméteres falaikkal, ódon bolthajtásaikkal, hosszú, dísztelen frontjukkal.

A hűbéres időkben az építkezési kedvet hátráltatták az ingatlanforgalom különféle megkötöttségei. Így ház-, telekvétel vagy eladás alkalmával minden 10 forint után 1 forint az uraságnak járt. Ezenkívül is, ha valaki ingatlanát el akarta adni, először a szomszédját kellett vele megkínálnia.³⁾

Az egymást érő tűzveszedelmek utcákat pusztítottak el minden esztendőben. A XVIII. század nyolcvanas éveiben a városháza is leégett. Ott állott már akkor is a mai helyén, csak természetesen még egészen szerény »*Sessiós Ház*» formájában. A leégés után az *Ispita-házban* (a mai Casino helyén) tartották pár évig a tanácsüléseket, míg végre 1787-ben a városházát eredeti helyén újraépítették.⁴⁾ Az emeletes épület mellett egy ugyancsak emeletes, franciatetős üzletház, *Schrem boltos háza* volt a saroképület. A városháza földszintjén boltok voltak, csupán a boltíves kapu és a tekintélyt kölcsönző erkély felett a *pallos* kitűzésére szolgáló vaskar mutatta, hogy belül komoly, hivatalos munka s ha a kard is ki volt tűzve, törvénykezés folyik.

A XIX. század első felének legnagyobb gondját az *iskolaépítkezések* foglalták le.⁵⁾ A magánépítkezés is nekilendült.

1833-ban kezdték el ásni a *Dencsár-árkot*. A kiskanizsai, sormási és szepetneki határ jó része minden kis esőre víz alá került s minthogy a *Gróf-árok* (ma Principális-csatorna) nem volt elég a vizek levezetésére, nekifogtak a *Gördövényi-tó* lecsapolásának.

Rövidesen a városháza is szűknek bizonyult, úgy hogy 1836-ban meghozták az első határozatot még egy emelettel való megtoldására,⁶⁾ ami azonban csak jóval később valósult meg. A terveket 1863-ban készítette el *Brunner József* nagykanizsai származású budapesti építőmester.

Nagykanizsán (Kiskanizsát is beleértve) 1852-ben 1421 ház volt. Jobbára *mindenki csak magának épített*, úgy hogy a házaknak $\frac{3}{4}$ részében csupán maga a háztulajdonos lakott.⁷⁾

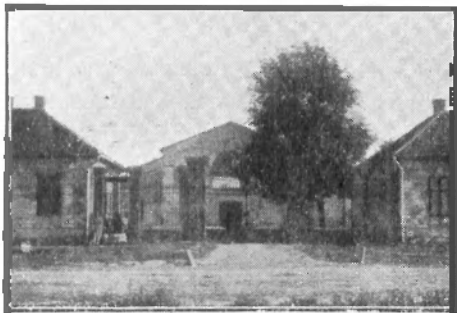
1855-ben már *színházépítésre* gondolt a város, amikor az uradalomnak a felső

¹⁾ Városi levéltár, 239. sz. telek-bejegyzés. ²⁾ A töröktől tanult *kurudsi* = kuruc szó ekkor még általában csak *irreguláris katonát* jelentett. ³⁾ 1806. 405. és 1844. 330. sz. kgy. jkv. ⁴⁾ 1787. és 1788. évi jkvek. ⁵⁾ Bővebben l. tanügyi fejezetben. ⁶⁾ 1836. 1054. jkv. ⁷⁾ 1852. 780. és 1853. 225. 1318. jkv.

templom előtti téren álló rozoga raktárépületét megvette 2500 forintért és lebontatta.¹⁾ A Szentgyörgyvári-utcában közvetlenül a »városi fővadászlak« mellett a megye tulajdonában lévő két düledező katonai raktárépületet 2300 forintért vette meg a város *utcanyitás* céljából.²⁾

Városház, iskola, kórház és vágóhíd építésének tervei vajúdtak a hatvanas években.

Egy kezdetleges *vágóhíd* volt ugyan, de az az *uradalomé* volt. Ott állott a *Berek-réten*, a Principális-csatorna kiskanizsai hídjától párszáz lépésnyire. 1866-ban *Veis Ignác* pécsi-utcai mészáros *magánvágóhíd* felállítására kért engedélyt. A város az engedélyt nem adta meg, hanem tárgyalásokat kezdett az uradalommal a vágóhíd bérbevételére. Az uraság azonban másnak adta vágóhídja bérletét, mire a város elhatározta, hogy vágóhidat építtet.³⁾ Nyolc esztendő múlva valóban kiszállott egy bizottság és helyszíni szemlén keresett alkalmas területet a vágóhíd felállítására.⁴⁾ Ugyanekkor azonban az uradalommal sikerült a megegyezés és a város *átvette a meglévő vágóhidat*.⁵⁾ Allatorvost és egy vágóhídi szolgát vett fel a város és



A vágóhíd

1875 január 1-én életbe léptette *vágóhídi szabályrendeletét*. A vágóhíd kérdésének illetően megoldása azonban csak addig elégtette ki az igényeket, amíg újság volt. A képviselőtestület ezután is átlag évenként hozott egy-egy határozatot a város vágóhídjának megépítésére vonatkozólag, — a mészárosok pedig taglózták tovább a kertekben és udvarokban a marhákat.⁶⁾

Keményebb dió volt a *városházépítés*. A város kasszájának teherbírása ugyanis nem

állott arányban a tervekkel. Így kapóra jött a »*helybeli leszámítoló társulat*« ajánlata, amely a városnak kölcsönt kínált a tervbevett építkezésekre.⁷⁾ A város az ajánlatot elvben elfogadta. A téglagyárak esztendőn át ontották a téglát.

Kiskanizsa, amely ekkor vált külön Nagykanizsától, görbe szemmel nézte a készülődéseket. Mikor pedig Nagykanizsa a városházzal szomszédos *Pichler* (azelőtt *Schrem*)-féle sarokházat, amit már korábban megvett, mint életveszélyesen rozoga házat le akarta bontatni, akkor *Kiskanizsa erélyes tiltakozással felelt* és semmi szín alatt nem egyezett bele a még közös tulajdont képező ingatlan lebontásába, főként pedig annak helyén a városháza megnagyobbításába.⁸⁾ Pedig Nagykanizsának régóta kedvenc terve volt ez, úgyannyira, hogy már 1830-ban a képviselőtestület életveszélyesnek nyilvánította a *Pichler*-házat, csak hogy a város mielőbb megszerezhesse és a helyére építtethessen.⁹⁾ Mindig volt azonban valami közbejött akadálya a terv kivitelének s most Kiskanizsa volt az. Amikor már a vármegye is az építkezés mellett döntött, Kiskanizsa megadta beleegyezését a közös vagyontárgyat képező ház megépítésére. A vármegye 140.000 forint kölcsön felvételét engedélyezte a városházépítésre, Kiskanizsa azonban kölcsönről

¹⁾ 1854. 1427. és 1855. 1138. jkv. ²⁾ 1854. 1370. kgy. és 1868. 181. tanácsi jkv. ³⁾ 1866. 447. és 1867. 477. sz. jkvek. ⁴⁾ 1874. 176. tanácsi jkv. ⁵⁾ 1874. 498. tanácsi jkv. ⁶⁾ 1872. 62. jkv. ⁷⁾ 1868. IX. 15. jkv. ⁸⁾ 1869. V. 23. Kisk. kgy. jkv. ⁹⁾ 1869. 84—91. Nk. kgy. jkvek.

hallani sem akart. Mikor pedig látták, hogy az építkezést megakadályozni mégsem tudják, egyszerűen távolmaradtak a közösügyi bizottság üléseiről.¹⁾

Az építkezés két részben történt: külön építették a Kazinczy-utcai frontot, mint *városi bérházat*, annak elkészültével pedig a tulajdonképeni városházát.²⁾ Először a bérházfront építését kezdték meg, *Berg Károly* budapesti építész terve alapján. Az építkezést *Hencz Antal* nagykanizsai építőmester és a tervező közös vállalkozása nyerte el.³⁾ Az épület belekerült 77.307 forintba. 1872 júliusában, mielőtt a bérház készen állott, kiírták a tervpályázatot 156.000 forint költség-előiránnyal a városháza építésére. A tervpályázaton *Ádám Henrik* bécsi műépítő terveit fogadták el. A munkát *Schärmár János* építő és *id. Hild Károly* kőfaragó, soproni lakosok társas vállalkozása nyerte el. Az építési költségeknek kölcsön útján való megszerzése igen nehéz feladat elé állította a várost, amíg végül is *Csengery Antal* segítségével, sikerült a Magyar Földhitelintézettől 175.000 forint zálogkölcsönt felvennie. 1873 május 1-re *elfogyott a pénz*. A nagy tőzsdei krach, a szárazság, a városnak amúgy is felhalmozódott adósságai, ijesztő helyzetet teremtettek az új kölcsön kilátásait illetően.

Az utolsó pillanatban azonban megjött a segítség: *Blau Mór*, Sziszekre származott nagykanizsai kereskedő, értesülve szülővárosa szomorú helyzetéről, önként felajánlott 50.000 forint kamatmentes kölcsönt, ezenkívül pedig a *Nagykanizsai Takarékpénztár* is hóna alá nyúlt a városnak,⁴⁾ úgy hogy 1873 őszén az építkezés már a vége felé közeledett. Csupán a városháza eredetileg tervezett tornyát kellett költségkímélés céljából elhagyni, úgy hogy annak félbemaradt csonkján máig is egy aránylag jelentéktelen kupola díszel.



Gőzfürdő

A toronycsonkon lévő városi címet *Szász Gyula* hírneves magyar szobrászművész, *Szász Károly* nagykanizsai rajztanár fia, készítette.⁵⁾

A hivatalok 1873 november 1-én hurcolkodtak be az új városházába, melyen december 3-án fejezték be az utolsó munkát. A zárókő letételének ünnepélyes aktusa után, *1874 október 23-án volt az első közgyűlés a városháza gyönyörű renaissance építményű dísztermében.*

* * *

A hetvenes évek elején kaptak erőre a *kórházépítésre* vonatkozó tervezgetések is. Eredetileg »a *Városi Ispitállly* némelly *Jótévk* által . . . *tsupán tsak a kebelbeli Ugye fogyott Szegények számára felállított, annál fogva is mint Foundationális Szabad Fundus semmiféle terh alá nem vétegettnék*«. ⁶⁾

Hogy mekkora volt a kanizsaiak régi *Ispita-háza* (Domus Hospitalis), kitűnik az alább idézett protocollumból, amely 1787-ből származik, mikor a német kato-

¹⁾ 1870. 156/188. közösügyi jkv. ²⁾ *Villányi Henrik* cikke a *Zalai Közlöny* 1927. XII. 1., 2. számában. ³⁾ 1871. 336. közösügyi és 1870. VI. 21. Nk. jkv. ⁴⁾ 1873. okt. jkvek. ⁵⁾ 1875. 174. tanácsi jkv. ⁶⁾ 1820. 641. jkv.

naság a kórházat a maga céljaira lefoglalta. A »*Kanisai Purger Ispital, Templommal, hat szobákkal, pallással, egy Pintzével, két konyhával együtt tellyességgel elfoglaltatott és az szegény Ispitabéliek ebbül ki verettek, kiknek más háznál kellett quartélt fogadni*«. ¹⁾ Mikor aztán a katonák kivonultak, otthagytak mindent összetörve, piszkosan, úgy hogy a *Spitals-vatter* nem győzött takaríttatni, meszeltetni. Később megint a kiskomáromi katonakórházat helyezték a város minden folyamodása ellenére, a kanizsai Ispita-házba. ²⁾

Hogy a közegészségügyi viszonyok milyenek lehettek ebben az időben, arra vonatkozólag ugyancsak régi jegyzőkönyvekből idézek. 1747 március 9-én hét bába (obstetrices) a veszprémi püspök parancsára a városházán, a magisztrátus előtt esküt tett, amely aktusnál a plébános is ott volt és megfogadták valamenynyien, hogy lelkiismeretesen teljesítik kötelességeiket, »*ohne Gebrauchung einiger Aberglauben oder Hexereien*« (babonák és boszorkányságok alkalmazása nélkül) és ha valami Isten és a katolikus egyház parancsolatai ellen történék, azt azon nyomban jelentik a gvárdiánnak. ³⁾ »*Bébér Pálné, mivel egy meg holt gyermeknek kezeit, hogy evvel babonáságot tegyen, el vagdalta, tekéntvén öregségét, tsak hat korbáts csapásokkal büntetetett meg*«. ⁴⁾

1802 júniusában *Szláby Ferenc* »*Processualis Chirurgus*« panaszkodik, hogy a városban »*studatlan asszonyok bábáskodnak*« s ezzel gyakorta szerencsétlenségeket okoznak, holott ott van a *megyei bába*, akinek kötelessége minden vajúdo asszonyhoz ingyen elmenni. Az orvos panaszára a városi előljáróság minden »*ebéli mesterkedéseket*« a legszigorúbban eltiltott. ⁵⁾

Patika csak egy volt: *Frantz Antalé* (később *Lovák Ferdinándé*). »*Számtalan sok vissza élések*« terhelik azonban ezt a patikát, melyek miatt állandó a zúgólódás. Ugyanarra a receptre hol olcsóbban, hol drágábban számították a gyógyszert. Éjjel adtak is, nem is orvosságot, sőt, mintha fűszerüzlet lett volna, ebédidőben nem szolgálták ki a sürgős receptekkel várakozó embereket. Ha pedig csak egy krajeár is hiányzott valakinek a pénzből, akkor még éjfélkor, a legsürgősebb esetben sem adták ki a patikaszert, míg a hiányzó pénzt meg nem hozták. Amellett sokszor adtak rossz, hibás orvosságot, úgy hogy egy ízben *Szláby* chirurgus uram sajátkezűleg hajította ki az ablakon a betegágy mellett nehezen várt medicinas üveget és háromszor küldte vissza a recipét, míg negyedszerre pontosan azt küldték neki, ami fel volt írva. ⁶⁾

Ilyen körülmények között természetesen örömmel vették a kanizsaiak, mikor *Haller Antal*, aki maga idegenből jött, de felesége kanizsai lány volt, *második patikára* kért engedélyt. Ment is az engedélyezés egészen a helytartótanácsig. Ott megtagadták. Pedig akkor már teljesen berendezve várta az új gyógyszertár a megnyitást. Nagykanizsa nem nyugodott bele az elutasításba s addig kérelmezte a második patikát, míg 1805-ben megkapta azt. ⁷⁾ A barátok utcájában megnyílt új gyógyszertárat tulajdonosa csakhamar eladta. A vevő természetesen *Lovák Ferdinánd* volt, az első patikus, aki — habár azzal a kikötéssel vette meg a házat, hogy köteles lesz mind a két patikát nyitva tartani — pár hónap múlva már kérte, hogy az új alsó-patikát becsukhassa, »*mert az emberek bizodalma ugys*

¹⁾ 1787. XI. 1. jkv. ²⁾ 1820. 641. jkv. ³⁾ 1690. prot. 218. és 223. old. ⁴⁾ 1797. 208. jkv. ⁵⁾ 1802. 253. jkv. ⁶⁾ 1803. 30. jkv. ⁷⁾ 1801. 246. és 1805. 155. jkv.

a felső-patikában vagyon«. Mikor ezt az engedélyt nem kapta meg, eladta az új patika-házat *Vidákovics* bábsütőnek, a patikát pedig *Haller* vezette tovább.¹⁾ *Haller* sem volt azonban minta-patikus. Felsőbb rendeletre, meg a konkurrencia mesterkedésére (Lováknak kitűnő összeköttetései voltak felfelé) hosszabb időre lezárták ez új patikát »és azért az orvosi szerek megavultak, de másképp is maga *Haller Antal* a mulattságot szeretvén, a Patikában soha fell nem találtatthatott, hanem a Betegeknek azt a Városban felkeresni kellett, ezen okokból az említett Patika elpusztult.«²⁾ Így aztán a város örömmel karolta fel *Salamon Antal* »Diplomaticus Paticus« kérelmét,³⁾ mire azonban az engedély megjött, *Salamon* nem jelentkezett. *Lovák*, aki évtizedeken át viselte a »*János templom attya*« tisztséget, a legfelsőbb fórumokat végig instanciázta, hogy megakadályozza Kanizsán még egy patika megnyitását s úgylátszik, eredménnyel, mert habár 1831-ben *Szvalva Ferenc* diplomás gyógyszerész megkapta az engedélyt s ugyanakkor *Szép Károly*, is gyógyszerértéért folyamodott,⁴⁾ mégis 1835-ben az uradalom kérdésére a város maga is oda nyilatkozott, hogy második patikára szükség nincsen, sőt *Darás* és *Plander* ügyvédek (előbbi Nagykanizsának, utóbbi Kiskanizsának »szószóllója«) tiltakozása ellenére, a képviselőtestület is a kérelmek elutasítását javasolta. *Szép Károly* az engedélyt felsőbb helyen mégis megkapta s a második patika ezzel végérvényesen megnyílt.⁵⁾ Ugyanígy tiltakozott a városi képviselőtestület 1883-ban a harmadik és 1894-ben a negyedik gyógyszerész megnyitása ellen.

1812-ben veszedelmes *himlőjárvány* pusztított Nagykanizsán. Az év első négy hónapjában 90 gyermekkoporsót vittek ki a temetőbe: mindannyi himlőben halt meg. Hogy milyen arányú volt a járvány pusztítása, mutatja ugyanennek az évnek anyakönyvi statisztikája, mely szerint az év első négy hónapjában született gyermekek száma 116 volt.⁶⁾ Még ebben az évben kötelezővé tették a *himlőoltást*.

Szent kútjuk is volt a kanizsaiaknak. A Magyar-utca végén, a Berki-réten volt egy forrás, amiből a néphit szerint csudatévő erejű víz fakadt. Temérdek beteget hordtak messze vidékről is a Szent-kúthoz, élelmes emberek pedig jól kerestek rajta, mígnem 1815 tavaszán, *Horváth Farkas* nagykanizsai orvos erélyes fellépésére, sikerült némileg a Szent-kút nimbuszát elhalványítani.⁷⁾

Az »*epemirigy dög nyavalja*« gyakran hozta rémületbe a várost. Az 1831. évi kolerajárvány közeledtekor a város jóelőre minden utca betegei számára »*beteg-udvarlókat*« (ápolókat) fogadott fel. A *koleravédelem költségeire kölcsönt szavaztak meg* és többen ajánlottak fel a gazdag helybeliek közül is kamatmentes kölcsönöket.⁸⁾ 1855-ben, a nagy kolerajárvány esztendejében, június 15-től szeptember 15-ig 496 kolerás közül 350 meghalt. A következő egy hét alatt 14 kolerás közül 11-et temettek el. A kolerában elhaltakat nem a rendes hullaszállító kocsin, hanem egy *szamaras kordén* hordták ki a temetőbe. Innét maradt máig is a mondás: »*Gergóné samara visz ki a temetőbe*«. A kolerás halottaknak külön volt a hullaháza is, amit a temetőnél volt kincstári magtárban rendeztek be. A *kolerakórház* a Szentgyörgyvári-utcában, az uradalom raktárépületében volt, 6 ágygal, ahol a teljesen szegény, elhagyatott betegeket ápolták. A kolerás halottakat

¹⁾ 1808. 282. és 513. jkvek. ²⁾ 1830. 498. jkv. ³⁾ 1829. 563. jkv. ⁴⁾ 1831. 64. jkv. ⁵⁾ 1835. 428., 479. és 485. jkv. ⁶⁾ 1812. 135. jkv. ⁷⁾ 1815. 224. jkv. ⁸⁾ 1831. 536. jkv.

ravatalozás nélkül, azonnal temették. A város 2000 forint kölcsönt vett fel járványvédelemre. Csak a *koporsósok* arattak a vész szörnyű hónapjaiban, úgy hogy a városi tanácsnak kellett 3 forintban egy festetlen, és 5 forintban egy festett koporsó árát megállapítania.¹⁾

Minden orvosnál, patikánál nagyobb kelete volt a nép körében a borbélyoknak. *Három »borbélyság«* gyakorolta az érvágást, foghúzást és egyéb egészségügyi teendőket. 1834-ben *Szivós Péter »megyei járási seborvos«* és *Takács István*, mindketten »*dipomaticus Chyrulgusok*« még két »*Tonsoriumot*« nyitottak. Erre azonban már a többi orvosok is felléptek és a városi tanács határozatot hozott, hogy több borbélyműhely felállítására nem ad engedélyt.²⁾ 1846-tól kezdve a borbélyoknak már csak orvosi rendeletre volt szabad eret vágniuk.

A tulajdonképpen agg-ápoldának létesült, szűk kórház helyett »*a város tekintélyinek meg felelő új kórház*« építését 1868-ban határozta el a képviselőtestület. A városnak 10.000 forint kórházalapja volt, amit az építkezésekre fordíthatott.³⁾ A kórházi ápolási díjakat 1854-ben emelték fel 20 krajcárról 30 krajcára. Az



A közkórház felvételi épülete

államtól is kértek segítséget, a minisztériumból azonban csak egy szép leiratot kapott Nagykanizsa, amelyben megdicsérték példás buzgalmát a közegészségügy rendezése körül, de segítséget nem adtak.⁴⁾ Éppen azért a 20 ágyas szemkórház létesítésére vonatkozó miniszteri rendeletre az volt Nagykanizsa válasza, hogy városi kórháza csupán egy férfi és egy női teremből áll, az izraelita hitközség kórháza is egynéhány ágy csupán, Nagy-

kanizsa tehát akkor fog majd szemkórházat berendezni, ha meglesz a tervezett új kórháza.⁵⁾ Közben *Tersánczky József* és *Dietrichstein Dávid* orvosok akartak egy *magán-szülőházat* létesíteni, amihez a város anyagi támogatást is helyezett kilátásba,⁶⁾ de mielőtt még a terv tetté érett volna, Nagykanizsának új kilátásai nyilottak nagy kórházának megépítésére, úgy hogy a szülőház ügye abbamaradt.

A kórházalap 1876-ban már 12.354 forintra gyarapodott és *a vármegye 50.000 forint hozzájárulást szavazott meg* a nagykanizsai kórház építéséhez. A városi kórházi bizottsága ekkor az addigi 40—60.000 forintos tervek helyett újakat csináltatott, *60 ágyra*, külön ragályos pavillonnal, 14.300 forintos külön szegényházzal. A beérkezett tervek 54.000—94.000 forint között váltakoztak. Amikor *a kormány az államsegélyt megtagadta*, a város nem csüggedt el, hanem ennek ellenére is a kórház felépítése mellett döntött,⁷⁾ annál is inkább, mert az ispita-ház már nem bírta a forgalmat. 1874-ben pl. 362 beteget vettek fel.

1883 májusában 90.840 forint költségelőirányzattal kiúrták az építkezésre az írejtést. Az építkezést a *Hirschl és Bachrach* cég nyerte el. *1885 tavaszára készen*,

¹⁾ 1855. 865., 911., 1024., 1090., 1096., 1312., 1326. és 1364. jkvek. ²⁾ 1834. 650. és 1846. 330. jkvek. ³⁾ 1868. 86/578. jkv. ⁴⁾ 1883. 8. jkv. ⁵⁾ 1869. 31. jkv. ⁶⁾ 1875. 317. tanácsai jkv. ⁷⁾ 1880. VII. 20. kgv. jkv.

felszerelve állott a 70 ágyas, egyemeletes új kórházépület. Az öreg ispita-házat 10.000 forintért a *Casino* vette meg, hogy a telekre felépítse a maga házát.

* * *

A 70-es években a magánépítkezés igen nagy mértékben fellendült. A városi tanács nem győzi kiadni az építési engedélyeket. Egészséges nyújtózkodás volt a most következő egy-két évtized Nagykanizsának, ahol a lakáshiány lakásdrágaságot, a szegény nép körében nedves, istállókból alakított lakásokat, ijesztő gyermekhalandóságot és általában közegészségügyi leromlást vont maga után.

Az építkezések megindulása nagy lendületet adott a nagykanizsai iparnak is. A város pár évtizeden át rohamosan népesedett, fejlődött s csak akkor lohadt le az építkezési kedv, amikor Nagykanizsának a városok hatalmas iramú versenyében rá kellett jönnie, hogy magára maradt, édes-kevés vagy semmi sem jut neki abból az állami támogatásból, ami más városok fejlődésének szárnyat adott. A rövidesen beköszöntött világháború előtt volt ugyan még egy erősebb fejlődési periódus, de azután, mindmáig is, az építkezésnek, azt lehet mondani teljes stagnálása szomorúan jellemző erre a városra, amelynek pedig más városokkal szemben a legtöbb behoznivalója lett volna.

Az iskolák, kórház, városháza megépítése után a kaszárnyák és vágóhíd építésének időszaka következett.

Az *uradalmi vágóhíd* átmeneti megoldásnak is alig ért többet a semminél, úgy hogy a város nem adta fel tervét egy rendes vágóhíd megépítésére. 1881 decemberében a *puskaporos torony* közelében, a *Sipadombi-dűlőben* megvette a város a telket. Sok vajúdas után csak 1897 tavaszán kezdte meg a telken az építkezést *Saller Lajos* építő. 1899-ben megalkották a *vágóhídi szabályrendeletet*, de mihamarabb új igények merültek fel, a vágóhídnak sertésszúróval és hűtővel való kibővítése iránt, ami még ma is csak tervekig, közgyűlési határozatokig és legutóbb jogerősen felvehető kölcsönig jutott el, a város hentesei pedig máig is házilig vágják a lakosság évi szükségletének megfelelő mintegy 6000 darab sertést.

A katonatartással agyonsanyargatott város legtöbbet és legszivesebben a *laktanya-építkezésekre* áldozott. 1884-ben telket vett a két közös zászlóalj elhelyezésére alkalmas laktanyához, elkészíttette a terveket, úgy hogy már 99.500 forintban voltak az előkészületek, amikor megjött a beosztás, amely szerint Nagykanizsa csak egy zászlóaljat kap és a kiegészítő keretet. A feltételek nem voltak vajmi kedvezőek a városra nézve, de ugyanekkor felmerültek az itt állomásozó két honvéd-zászlóalj kaszárnyájának megépítésére vonatkozó tervek, ezeknek sokkal kedvezőbb feltételei amannak hátrányait kiegyenlítették. A város tehát mindkét építkezést vállalta s a *Hollán Ernő* altábornaggyal személyesen folytatott tanácskozások eredményeképpen megtervezte a honvédlaktanyát is.¹⁾ A város és a kincstár között rövidesen létrejött a szerződés mindkét laktanya építkezése ügyében, úgy hogy a munkálatok a Sugár-út két egymás mellett fekvő telkén (ma gimnázium és fémipari szakiskola) megkezdődtek. A honvédlaktanyát 1888 februárjában *Erdélyi és társai* cégnek adták ki, a közös kaszárnyát pedig *szegedi vállalkozók* építették.

A 48-as kaszárnya átvétele napján, 1890 április 20-án, a tűzoltózenekar kíséretével 500 baka vonult be oda, kiket a város ezen a napon bőkezűen megvendégtelt. Mire 1892-ben minisztériumi bizottság átvette a 20-as honvédek laktanyáját is, addigra a város 25.000 forint költséggel kiköveztette a kaszárnyákhoz vezető Koronaherceg- (ma Rozgonyi-) és Sugár-utat is.

* * *

A város rohamos fejlődésének ezekben a napjaiban a *magánépítkezés is nekilendült*. 1886 tavaszától 1890 teléig 3 kétemeletes, 8 egyemeletes és 125 földszintes ház épült Nagykanizsán és 56 házat nagyobbítottak meg. 1884 januárjában a képviselőtestület meghozta a *lakkér-szabályrendeletet*. Nagykanizsa törvényhatósági aspirációi szükségessé tették középületek céljaira ingatlanoknak minél nagyobb számban való megszerzését. *Az egymásután megnyitott utcák is* sok házat és telket tettek köztulajdonná az örökös egyezkedési és kisajátítási eljárások során, melyek ekkoriban a közigazgatásnak a legtöbb munkát adták. 1889-ben vette meg a város a Piac-tér és a Zárda-utca sarkán álló *megyei házat*. Ezt valamikor a vármegye egy *Ferdinándi* nevű mézáróstól vette katonai célokra, tiszteket szállásoltak el benne, majd *katonai kórház* volt, míg 1852-ben *főszolgabírói lakka* lépett elő (ma az Anya- és Csecsemővédő Intézet Otthona).¹⁾

A mérföldlépő csizmákkal előretörő Nagykanizsa, fejlődése közben *egymásután nőtte ki nagynehezen megszerzett intézményeit, középületeit*. A 90-es években már toldozni-foldozni kellett mindenfelé. Kicsi lett a városháza, a kórház 84 ágyán még egyszernyi beteget ápoltak,²⁾ hiányos volt a vágóhíd, a létszámemelés miatt kevés a laktanyák férőhelye és raktárai, szűkek az iskolák és így tovább. Ugyanekkor *az adósságok is mérföldlépő csizmákkal halmozták a terheket a város háztartására*. 1891 novemberében a Magyar Földhitel Intézetnél, Osztrák-Magyar Banknál és a Nagykanizsai Takarékpénztárnál lévő 420.000 forint bekebelezett adóssága és 583.460 forint személyeshitelű kölcsöne konvertálásán töri a fejét a város vezetősége.

Mindez nem akadályozta meg a várost abban, hogy 1896-ban ne foglalja határozatokba a gimnázium kibővítését, külön polgári fiú- és leányiskola építését, árvaház, sétakert, múzeum és könyvtár létesítését.

1897-ben újabb *400.000 forint építési kölcsönt vett fel Nagykanizsa meglévő épületei bővítésére*. Így ki kellett bővíteni 4256 forint költséggel a városházát. A Kazinczy-utcai *iskolaházat emeletre kellett húzni*, hogy abban helyet találjon a polgári leányiskola. Az Eötvös-téri ódon épület a gimnázium növendékeit már nem tudta befogadni. Ezért *új gimnázium* építéséről tárgyaltak. Minthogy azonban a honvédség létszámát is emelték, Nagykanizsán a tárgyalások olyan irányban indultak meg, hogy inkább egy *hatalmas kaszárnyát* épít a város, a Sugár-úti laktanyában pedig kellő átalakítás után elhelyezi a gimnáziumot. Az államépítészeti hivatallal a *Kiskanizsa-Nagykanizsa közötti kanyargós állami út* áthelyezéséről és egyenes vonalban való megépítéséről is folytak a tárgyalások, amihez a kivitelkor Nagy-

¹⁾ 593/1853. sz. középület-összeírás a városi levéltárban.

²⁾ 1885-ben 469 beteget vettek fel a kórházba, 1894-ben már 1123-at. A kórház bevétele a napi 75 krajcáros ápolási díjából évi 18.000 frt körül mozgott.

kanizsa 19.000 forinttal járult hozzá. A Hunyadi-utcai, a kiskanizsai elemi iskolákat bővíteni kellett. Építkezni kellett a gyepmesteri telepen és hullaházat kellett építeni a temetőben.

Mindezek az építkezések egy évtized leforgása alatt megtörténtek. Legnagyobbarányú volt közöttük az új honvédlaktanya, amit Rauscher Miksa szombathelyi építész tervei alapján Harkányi (Hirschl) Ede nagykanizsai vállalkozó épített, egy ezredtörzs és két zászlóalj részére s amelyet 1902 szeptember 20-án, minden külsőséges ceremónia nélkül adtak át rendeltetésének. A kaszárnyaépítés historikumához tartozik, hogy Kiskanizsán — ámbár ott is iskolát, utat, bikaistállót, pásztorházat építettek — a laktanyaépítést is, meg az 1901-ben 60 évre megszavazott és a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól felvett 2,000.000 koronás beruházási kölcsönt is megfellebbezte.

A XX. század első esztendeiben még roppant hiányos volt Nagykanizsa beépítettsége. Lépten-nyomon üres telkek, telek-tömbök (vagyonok keletkeztek ezek parcellázásából), kertek és kerítések bontották meg a fő utca-vonalak házsorait is. A Sugár-út csak a Rákóczi-utcáig volt kiépülve, a Királyi Pál-utcának is csak az egyik oldala volt meg. A Csengery-úton a Blau-féle telek-tömb várt építkezőkre. A Rozgonyi-utca helyén kertek voltak, a Szemere-utca helyén üres vizes térség. A Kazinczy-utcának a majorig téglás, onnét kavicsos járdája volt, a kiskanizsaiak pedig még a régi girbe-gurba úton jártak be Nagykanizsára. A mai impozáns épületek helyén apró házak álltak. Így az Első Magyar Altalános Biztosító palotája helyén egy féloldalas, keskeny emeletes ház, a mai postapalota helyén ósdi raktárépületekben primitív játékgyár állott.

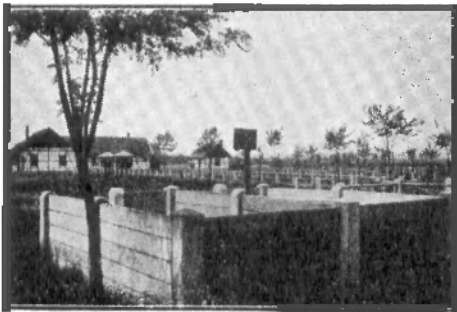
Az Osztrák-Magyar Bank a Csengery-utcai Kreizler-házban húzta meg magát. A Central helyén egyemeletes kis házak álltak, a Zerkovitz-féle kis-sörházban cipőgyár tevékenykedett. Üresen állt a vágóhíd. A nagy gyártelepek helye üres volt. Villanyvilágítás, telefon, voltak is, nem is, közüzemeknek pedig híre-hamva még.

A kilencszázas évekkel megtorpant a bátor vállalkozás, az építkezés lendülete. A város megtett mindent, amit a maga erejéből megtehetett. Óriási terheket vállalt. Megvolt benne a fejlődés akarata és képessége. De a sokat ígérő start után csakhamar rájött, hogy egyedül van a nagy versenyben, *nem áll mellette a kormány támogató keze* s belátta, hogy ezt a tempót nem bírja tovább: *a város anyagi romlásába vezetne a gyors fejlődés további erőszakolása.*

Ezzel aztán meg is állt a nagy lendület s a lázas előretörést lassú vánszorgás váltotta fel. Most már az államtól várt és kért a város mindent, de maga semmit, vagy csak keveset ígért hozzájárulásul. Amikor például a filloxéra erősebb mértékben fellépett a Nagykanizsára gravitáló vidék szőlleiben, a földművelésügyi minisztérium már 1898-ban *szénkéneg-raktárat* ajánlott fel Nagykanizsának. 4—500 forintos építkezést igényelt volna az egész s a kezelése állandó párszáz forint jövedelmet jelentett volna a városnak. Jellemző a város fejlődési grafikonjának zuhanására, hogy a *szénkéneg-raktárat* csak 1911-ben tudta felépíteni, akkor is úgy, hogy 900 koronát kölcsön kellett felvennie az építési költségekre. Mikor 1904-ben a trachoma-kormánybiztos a nagykanizsai közközház kibővíté-



id. Unger
Ullman Elek



A vásártér

sével *szemészeti osztályt* akart annak keretében létesíteni, a város már telken kívül egyéb hozzájárulást nem tudott felajánlani. Pedig a kórház már egyebekben is mindinkább elégtelennek bizonyult a gyógyulást keresők befogadására. Így aztán az állam nem Nagykanizsára pazarolta kegyeit, hanem azokra a városokra, amelyek nem hivatkoztak únos-untalan »városunk *szűkös anyagi helyzetére*«. Így esett el a város az állami költségvetés-

ben előirányzott 800.000 koronás építkezéstől: a dohánygyártól is. *Unger-Ullmann Elek*, az ekkori képviselőtestület egyik legagilisabb tagja javaslatára, deputáció ment Budapestre a *dohánygyárért*, de más város többet ígért. Ugyanígy esett el Nagykanizsa 1902-ben a *lenbeváltó- és kikészítő teleptől*. *Árvaházért*,¹⁾ új *postapalotáért*, új *igazságügyi palotáért*, *adóhivatali épületért* folyamodott a város 1903-ban és a következő esztendőben. Semmi alkalmat nem mulasztott el, hogy valamely építkezés, intézmény megszerzéséért lépéseket tegyen. Mindebből csak a *dohányraktár* Erzsébet-téri tornyos palotáját kezdték el építeni 1906 őszén. A *földműves iskola*, melynek céljaira a városerdejéből 20 kat. hold kihasítását már 1908 januárjában engedélyezte a minisztérium, máig is a távolabbi jövő tervei közé tartozik. Az új *vásártérnek* 1908-ban komoly formát öltött terveiből is csak a háború után lett valóság.

Legszembetűnőbb és legtöbb panaszra okot adó panasza mindmáig Nagykanizsának az *utak és járdák burkolatlansága*.

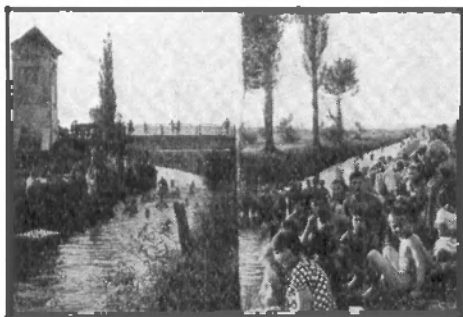
* * *

Mizerábilis állapotok uralkodtak a *városi közkórházban* is. Az évi 60—70.000 koronás kórházi költségvetés egyensúlyban tartotta magát, de a 116 ágyon nem ritkán kellett 200 beteget elhelyezni. 1909-ben 200.000 koronás tervek készültek a kórház kibővítésére. *Szekeres József*, a messze vidékről keresett tudós igazgatófőorvos dolgozott, agitált szünet nélkül. *Sándy Gyula* budapesti építésztanár 1911-ben készített is új, 750.000 koronás, központi fűtéses, modern kórházpalotatervezetet, de csak a háborús járványveszedelemtől való félelem kezdette meg 1914 szeptember 30-án két teremből álló, 24 ágyas *fertőzőosztály* megépítését, amit december 1-én már átvettek. A ragályos-osztályon februárra már 50 beteget ápoltak, úgy hogy sürgősen tovább kellett azt bővíteni.

A járványokról szólva megemlítem, hogy a súlyosabb, pusztító epidémiák az 1855. évi borzalmas kolera óta, elkerülték Nagykanizsát. 1889-ben rémületbe ejtette a várost a gyakorlatra behívott tartalékosok között kiütött *tifuszjárvány*, ami rohamosan terjedt és sok áldozatot szedett, mígnem egy hónap mulva a pót-tartalékosokat szabadságolták, a zászlóaljat pedig Pettauba vezényelték. 1890-ben »*muszka nátha*« miatt csukták be az összes iskolákat, amikor ez az influenza-

¹⁾ A *Nagykanizsai Takarékpénztár* fennállásának 50 éves évfordulóján 5000 koronás alapítványt tett árvaház céljaira.

szerű betegség már 321 iskolásgyermeket és a tantestület 7 tagját ágynak döntötte. A következő évben hófúvásos zord tél szakadt Nagykanizsára. A városban napokig megakadt minden közlekedés, még gyalog sem lehetett járni az utcákon. Ekkor újra rátört a városra az *influenza* és 2500 embert megbetegített. Ugyanekkor a *vörheny* is grasszált: 120 megbetegedett gyermek közül 57 meghalt. Ennek az esztendőnek 690 halottja közül 346 volt a hét éven aluli gyermek és a lakosság gyarapodása csak 42 fő volt az előző évi 300-on felüli gyarapodással szemben. Ezek mellett a téli betegségek mellett *minden nyáron izgalmas előkészületekkel védekezett a város a kolera ellen*, ami 1893-ban valóban megérkezett, de csak néhány beteget és egy halottat szedett. Ettől is annyira megijedtek a régi nagy kolerákra még emlékező kanizsaiak, hogy nyomban deputációban mentek a polgármesterhez a posványos *Ördögárok* betöméséért. Ezt ugyan már az 1855. évi kolera idején elhatározta a képviselőtestület, de a veszedelem elmúltával a kérdés elaludt, mígnem most a háztulajdonosok bejelentették, hogy mind-egyikük ingatlana nagysága szerint 40—70 forint munkadíjat magára vállal, csak a város északi részén keresztülvonuló förtelmes árkot eltüntessék. Mondani sem kell, hogy a kolera-szezon elmúltával évtizedekre megint lelohadt a vállalkozókedv. 1899 tavaszán megint az influenza miatt tiltották be még az egyesületek zsúrjait is. 1907-ben kisebbségű tifusz, 1908-ban megint influenza látogatta meg a várost, 1910-ben újból *kolera volt a láthatáron*. Rengeteg volt a vaklárma: gyanús volt minden hascsikarás. Betiltották a vásárokat és szigorú rendszabályokat léptettek életbe a katonaságnál. 1911 szeptember végén egy Orsováról hazajött sormási távirdamunkás koleragyanúsán megbetegedett. A bakteriológiai intézettől, honnét véleményt kértek, megjött a távirat a nagykanizsai főszolgabírószághoz: »*Sormási Szabó kolerás. Preisz*«. Páni félelem vett erőt az egész Nagykanizsán. A rendőrfőkapitány rendeletére a Kiskanizsáról Sormás felé vezető út és az országút végén *fegyveres polgárőrség* éjjel-nappal vigyázott, hogy senki írásos igazolvány nélkül át ne léphessen, élelmiszer és ruhanemű be ne kerüljön. A nagykanizsai postán az élelmiszer- és ruhanemű-csomagok felvételét beszüntették. Szerencsére a sormási eset könnyű lefolyású volt s az óvintézkedések megátolták a veszedelemnek Nagykanizsára való behurcolását. 1913 szeptember végén *Kiskanizsán két házban öt kolerás megbetegedés* történt, melyek közül az egyik halálos volt. Csendőörök és rendőrök őrizték a gyanus házakat és a járványkórház kapuját is s mikor másnap még egy megbetegedés történt, bezárták az összes iskolákat, a városi kolerabizottság ülésére az alispán nevében maga *Kolbenschlag Béla* vármegyei főjegyző jött le Nagykanizsára. A veszedelem fészke Kiskanizsa volt, a Szepetneki-, Körmös- és Rozmaring-utcák, amiket elzártak a külvilágtól, egyben eltiltották a Kiskanizsán szokásos halotti torokat és virrasztásokat. A hadügyminisztérium elhalasztotta a Nagykanizsára irányított újoncok bevonulását. A kávéházak záróráját 12, a korcsmákét 9 órára korlátozták és minden mulatságot betiltottak. A járványkórházba négy ápolót vettek fel. Október 7-én már nyolc volt a koleragyanús betegek száma és százával voltak a hipochonderek és rémhírterjesztők. A megyei főjegyző október 8-án *egész Nagykanizsát zár alá helyezte*. Erre a hivatalos város és az OMKE a belügyminiszterhez appellált, de eredménytelenül. A vasúton az utazókat megmotozták, nem visznek-e ki



Fürdőélet a Principális-parton

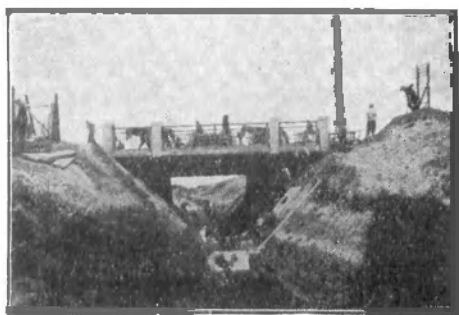
háború utáni évek *spanyoljárványai* és kisebb gyermekragályok látogatták meg a várost. Legerősebb volt az 1920. évi spanyolnátha, amikor a nagy fahiány igen küzdelmessé tette a telet és a járvány terjedését annyira elősegítette, hogy az összes iskolákat, sőt mozikat is be kellett zárni. Az influenza azóta náthaláz formájában minden télen vendége Nagykanizsa járvány krónikájának.

* * *

A századeleji esztendők roppant megnehezedett viszonyai és a város magára-hagyatottsága ellenére sem szaladt el az idő tétlenül Nagykanizsa felett. Felmérni és térképezni kellett a város területét, építési szabályrendeletet kellett alkotni, a vizenyős területeket kellett lecsapolni, utakat építeni, javítani, egészségügyi, világítási berendezéseket fejleszteni és sok egyéb hiányosságot pótolni, amikre korábban nem gondoltak a város intéző körei.

A magassági felmérést 1908-ban kezdte meg cca 1000 holdra kiterjedőleg a *Kógyárberki Vízelecsapoló Társulat* vízmestere. A vízszintes felmérést az állam kezdette meg 1911-ben, de csak 1918-ban készült el 1800 kat. holdra.

A *lecsapolás* elsőrendű érdeke volt nemcsak Nagykanizsa mezőgazdaságának, amelytől nagy termőterületeket vett el a Principális-völgy, a régi mocsár maradványa, hanem érdeke volt az egész városnak is, melynek levegőjét a 2900 hold vizenyős terület állandóan nyirkossá, egészségtelenné tette. A *lecsapolás munkálatait 1904-ben kezdték el*. A lecsapolás kiterjedt a Principális-csatornának Palintól kezdve Nagykanizsa, Bajcsa, Fityeháza, Murakeresztúr, Kollátszeg, Belezna és Légrád községeket érintő szakaszaira. A lecsapolás folytán végleges fenékszintet nyert árokrendszert így alkalmassá tették arra, hogy állandó recipiense legyen a tervekben már megvolt csatornázásnak. A *Principálisvölgyi Lecsapoló Társaság* az érdekelt partmenti birtokosság képviselőiből 1914-ben alakult meg. A lecsapolási munka esztendőről-esztendőre folyt, programszerű részletekben és nem szünetelt még a világháború alatt sem. *1927-ben készen állott az egész árokrendszer*, a legelőször kimélyített és szabályozott kanálissal,

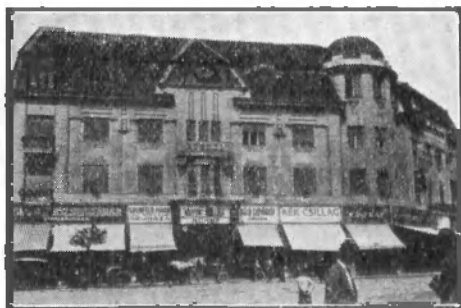


A Dencsár-híd

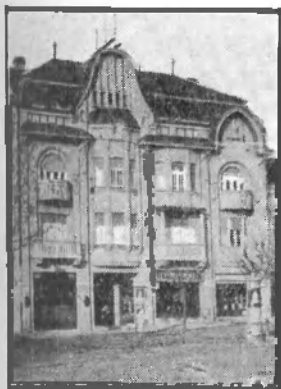
1928-ban pedig a záróaktus: a kanizsai mellékárok, a *Dencsár-csatorna* is elkészült a Király-utca torkolatánál lévő *vasbeton-hídjával* együtt.

* * *

A magánépítkezés a XIX. század utolsó évtizedeiben hatalmas mértékben fel-
lendült. Az üres lakások között állandóan
válogatni lehetett, úgy hogy a *90-es*
években a tőke már nem is lakóházépítke-
zésekben keresett alkalmat a gyümölcsöző befektetésre, hanem gyárakba, vállalkozá-
sokba ömlött a pénz. A gyárak és nagyvállalatok munkaalkalmi és az idő maga
is egyre növelte a kanizsai lakosság lélekszámát, úgy hogy lassan már nem volt
választék az üres lakásokban, mert a népszaporodást nem követte megfelelő
arányban a lassanként, fokozatosan alábbhagyott építkezési tevékenység. A



A Centrál-palota



Bogenrieder-palota

XX. század első évtizedében már Nagykanizsa meg-
ismerte azóta is hűséges kísérelőjét, a *lakásmizériát.* A
magánépítkezés ugyan még ekkor is mutatott fel némi
nekiindulást, de inkább csak *családi házak* épültek, mert
a nagyobb befektethető összegeket az üzleti vállalkozás
csatornái szívták fel.

A világháború kitörése előtti pár esztendőben újra fel-
lángolt az építkezési kedv, 1911-ben épült a *Rozgonyi-*
utcai tornacsarnok, a szénkénegraktár és egymásután
épültek be a város belterületén nagy számban található
üres telkek. Tűzraktanyaépítés, vágóhíd modernizá-
lása, új gimnázium építése forrongtak ismét a régebben
elaludt s most újratámadt tervekkel együtt a tanács-
kozások, közgyűlések napirendjein. A *tűzéréket* nem
kapta meg Nagykanizsa, a *vágóhíd* jövedelmét felemésztették egyéb kiadások, a
gimnázium közel 500.000 koronába került volna, az állam viszont csak 200.000
korona segélyt volt hajlandó biztosítani. Csupán a loavatóbizottságot, amelyet
helyiség hiánya miatt már Kaposvárra akartak áthelyezni, sikerült megmenteni
Nagykanizsa számára azzal, hogy a város
1912-ben felépíttette a temetőhídnál, a
vasúti bevágás mellett, a *ménteleposztály*
szép épületét és istállóit.

A város díszére való *több palota*, sok
kisebb magánház, a Rozgonyi-utcai *mozgó-*
fényképszínház épülete, ugyanabban az
utcában a *szabadkőműves-páholy háza* (a
kommun után az EME helyisége, aztán
Keresztény Otthon, ma a Szociális Misszió-
társulat székháza kápolnával) épültek



A méntelep

1912-ben. Nagy volt az ingatlanforgalom: telkek, házak egymás után cseréltek gazdát. A város az új építőláz idején *megkezdte az új vásártér előmunkálatait*: az építkezésekből kikerült földet mind a mai vásártér helyére hordatták, hogy azt feltöltsék.

Erre az időre esnek a városi szegényház építési mozgalmái is. A városnak már a legrégebb időkben, a XVII. század végén, volt egy *»menedékháza«*, ahol a *»gyámoltalan aggok«* részesültek némi ellátásban. 1910-ben 250 volt a városi segélyben részesülők száma s a segély-alapot évi 2400 koronával dotálta a költségvetés. A szegények a temetőnél, az ú. n. *temető-kaszárnyával szemközt*, voltak egy házban nyomorúságosan elhelyezve. A Keresztény Jótékony Nőegylet 1910-ben akciót indított 25—30 szegény részére egy megfelelő szegényház létesítése érdekében. Az akció végül is a Rozgonyi-utcai iskola építésével kapcsolatban nyert megoldást, amikor is a hadikórháznak berendezett, majd 1916 augusztusában felszabadult Teleky-utcai iskolát 1917-ben 35 ágyas szegényházzá alakították át és rábízták a kórházi irtalmas nővérek gondozására.

1913 őszén az Erzsébet-téren díszelgő patkányfészkeket, a hercegi uradalomtól megvett, düledező *csoportházakat* a város kiürítette, majd nagynehezen, többszöri sikertelen árverés után, talált egy vállalkozót, aki 2835 koronát adott a csoportház anyagáért és lebontatta azt. A város ugyanekkor az itt emelendő *köszínházra kürt a tervpályázatot*.



A barakk-telep

Az igazságügyi palota, postapalota, hatalmas katonakórház építése is a megvalósulás stádiumába jutott, sőt a *vízvezeték próbafúrásai is folytak*, amikor

1914 nyarán a világháború forgószele elsöpöit minden tervezetést.

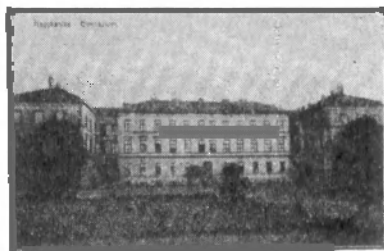
Már 1914 tavaszán *csupa katonai építkezés* tervei foglalták le a beruházási tevékenységre irányuló figyelmet. Újra napirendre kerültek a korábban már eredménytelenül végződött tárgyalások *tűzérőség idehelyezésére és laktanya építésére* vonatkozólag. Ugyanekkor a közös kaszárnya kibővítésének tervei is készültek. A sokféle tervből a monarchia legnagyobbbarányú katonai építkezései: *a Teleky-úti laktanya és a katonai barakk-városrész* születtek meg.

Ezekkel az építkezésekkel hosszú időre lezárultak az alkotó munka lehetőségei. Megszűnt minden köz- és magánépítkezés és szünetelt egészen addig, amíg a külföld bizalma nem nyujtotta ki újra, a tőkének gyümölcsötvetési lehetőségeket kereső karjait, a magyar közgazdasági élet újraépülő területei felé.

* * *

Nagykanizsa vízellátásának korszerű megoldására vonatkozólag is a XX. század első évtizede adta meg az elhatározó lépéseket. Jó vize sohasem volt Nagykanizsának. Hajdanában is *2—3 jóvizű közkútja volt csak a városnak*, ezeket azután messze utcákból felkeresték. A közkutakat azok tartották fenn, akik használták. A város által fenntartott közkút ekkor csak egy volt: a piac-téren.

A mult század 90-es éveiben, amikor egy angol társaság vízvezeték-építkezési terveket bocsátott Nagykanizsa város rendelkezésére, meg sem nézték jóformán a terveket, hanem egyszerűen ad acta tették. Annál utópisztikusabb volt a Sörgyár építkezése idején, majd 1894-ben újra élénken és komolyan kolportált gondolat, hogy a Balatont össze kell kötni csatorna segítségével a Murával és Nagykanizsát ezen a réven vízvezetékkel ellátni és hatalmas gyárvárossá, egyben fürdőhellyé fejleszteni. 1899-ben megint angol ajánlatot kapott Nagykanizsa (Heath A. Francis mérnöktől) a vízvezeték megépítésére. 1905-ben már Király Sándor városi mérnök is készíti egy sétatéri viztorony terveit, de az ijesztő számokat felmutatott vízvezeték-építkezési költségvetés sokakat megijesztett. A tervek csak 1907-ben készültek el, amikor gróf Zichy Aladár, Nagykanizsa képviselője miniszter lett és kieszközölte, hogy a felvételeket — amelyekkel 1918-ban készültek el — az állam végeztette el a kanizsaiak helyett. Az ingyenben maradt munka után, 1908-ban már lelkesen fogadták Nagykanizsán a vízvezetéképítés 3,000.000 koronás terveit. Most azonban vizet kellett keresni. Kiss Sándor mérnököt küldte le a földművelésügyi minisztérium Nagykanizsára, aki még a Murapartra is kiszállt vizet keresni, gondolván ő is, hogy onnét lehetne a vizet bevezetni Nagykanizsára. Ez azonban nagyon drága víz lett volna, így — habár Nagykanizsa vízgondjait örökre megoldotta volna — ezeket a terveket elejtették. Maradt a másik megoldás: a *Principális-völgyben kutakat fúrni* és azokból táplálni a vízvezetékét. A háború kitörése előtti esztendőre elkészítette a város műszaki hivatala a rétegeterveket s ezek alapján, 1913 novemberében, egy újabb minisztériumi helyszíni vizsgálat után, megkezdték a próbafúrásokat, hogy a közben véletlen és váratlan sikerrel járt vágóhídi kút mintájára, artézi kutakkal oldják meg a vízvezeték kérdését, aminek terveit most máris összekapcsolták a csatornázás terveivel.



Kanizsai Gimnázium

A próbafúrások azonban kudarcot kudarca halmoztak. A gyárak is megpróbálták mindent, hogy vízhez jussanak.

A közben kitört háború alatt megindult katonai építkezések vízellátása is nagy probléma elé állította a várost és a hadvezetőséget. Hiába hívták le Nagykanizsára a híres temesvári »hipnotikus kútfúrót«, Neukcm mestert, hiába Tüköri »professzor«, a varázsvesszős forráskutatót, hiába meredeztek hónapokig a próbafúrások gólyalábai a két városrész közötti réteken. Végül is a katonai kórháztelep építkezésénél, 1915 őszén, két bővizű és a Károly-laktanya építkezésénél egy kisebb forrást találtak, melyekre alapítva, Király Sándor már elkészíthette a városi vízvezetékrendszer terveit, amiket a minisztérium változtatás nélkül jóvá is hagyott.

A város a hadügyminisztériumhoz fordult ezután, hogy a barakktelepi források vizét ne közvetlenül vezesse el a Károly-laktanyába, hanem a város bekapcsolásával tegyen egy kerület a vezetékkel, aminek ellenében a város 30.000 koronát szavazott meg a katonaság vízvezetéképítése céljaira. 1921-ben, a kényszerű



Az új víztorony
kilométerre, 88 tűzcsapot állított fel a város utcáin.

háborús tétlenség után, végre létrejött a megegyezés a város és a katonaság között. Eszerint a város ellátja önköltségi áron vízzel a katonai objektumokat, aminek ellenében 1921 június 13-án a vízvezetéknek a katonaság által kiépített részét városi üzemmé nyilvánították. A képviselőtestület a vízvezetékhalózat kiépítéséhez szükséges összegeket megszavazta és nyomban meg is kezdték a hálózat kiépítését.

A vízvezetékrendszernek két külföldi kölcsönből fedezett költségei 691.900 pengőre rúgtak.

Az átvétel óta a város csináltatott egy harmadik, 31 méter magas, 700 köbméter űrtartalmú, vasbeton víztoronyt, a 4 1/2 kilométeres vízvezetékét kiegészítette 15

A vízvezetékhalózat teljes hossza 1928. végén 15.700 méter. A fogyasztás naponta :

	maximális	minimális
1927-ben	813 köbméter	263 köbméter
1928-ban	1200 »	420 »

A vízvezetékbe bekapcsolt házak és lélekszámuk a kiépítés esztendeiben a következőképpen emelkedett az elfogyasztott évi vízmennyiséggel együtt :

év	bekapcsolt ház	fő	fogyasztott víz köbméter
1921	3 ¹⁾	1710 ¹⁾	—
1922	8	1912	52.000
1923	24	2097	85.000
1924	40	2342	88.000
1925	61	3088	98.000
1926	126	4019	120.000
1927	250	5901	158.000
1928	406	—	236.000

Inflációs koronából (a Pénzüntézei Központtól vett fel a város 1923-ban 250.000.000 korona kölcsönt) egyetlen, de annál hatalmasabb építkezést fogantatosított a város : — megépítette végre az új gimnáziumot.

1924-től kezdve a pénzpiac megszilárdulása utat nyitott a kölcsönöknek s ezzel a városi feladatok megoldásának lehetőségei — szűkösen ugyan, nagy áldozatok vállalása árán — megnyílottak a magyar városok előtt.

1924-ben 55.000 svájci frankot vett fel Nagykanizsa a genfi *Société Financière Danubienne*-től. Ebből az összegből a régi honvédlaktanyát fémipari szakiskolává alakították át (19.500 pengő), valamint megkezdték a főgimnázium konviktus-épületének átalakítását és emeletre építését (34.350 pengő), ami a piarista

¹⁾ A kórház, laktanya és állomás. A telekszámban csak a bekapcsolt ingatlanok állandó lakói foglaltatnak.

rendtől 1928-ban felvett újabb 160.000 pengő kölcsönrel fejeződött be. A vízvezetékre ebben az évben 10.100 pengőt fordított a város. Ugyancsak 1924-ben épült az Erzsébet-teret keresztbe metsző *hús-pavillon*.

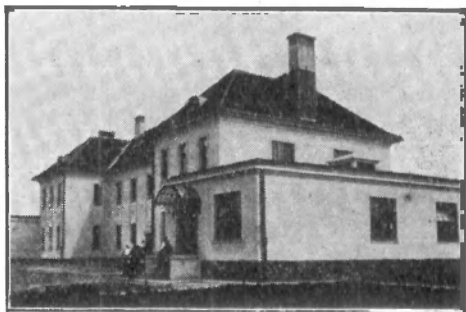
1925-ben 198.233 dollár kölcsönt vett fel a város a *Speyer & Co* newyorki banktól. Ebből 590.700 pengőt fordítottak a vízvezeték további kiépítésére, 64.000 pengőt a vásártér létesítésére (melyen 1925 december 7-én volt az első vásár), 24.000 pengőt *csatornázásra*, ugyanennyit városi épületek tatarozására, 21.000 pengőt városi utak javítására, elsősorban a *Dencsár-árok* szabályozására és az új *Dencsár-híd* megépítésére.

1926-ban a magyar városok Speyer-kölcsön akciója folytatódott. Nagykanizsa a megindult fejlődés va *banque lendületével* 328.000 dollárt vett igénybe a kölcsönből. Az 1,664.200 pengős kölcsönt a kórház bővítése és a *csatornázás* emésztette fel.

Hatalmas lépést jelentett a város fejlődésében a *csatornahálózat kiépülése*. A régi, nyílt utcai árkok már az utaknak téglával való burkolásakor eltűntek a főbb utcákból, a csatornázásnak ez a módja azonban csak annyiból állott, hogy az árkokat téglával beboltozták. Később egyes utcákban (József főherceg-utca, Rozgonyi-utca, Kölcsey-utca, Kinizsi-utca, Sugár-út felső szakasza) *betoncsatornák* épültek, de ezek nem voltak elegendő mélyen elhelyezve. Végül is a csatornák kérdését egységesen kellett megoldani. A tervek már a vízvezetékével együtt elkészültek, de a kivitel a háború utánra maradt.

1926-ban még csak a Zrínyi Miklós-utca és László herceg-utca csatornái voltak meg egy függőkölcsönből, de a következő év nyarán teljes erővel megindult a munka és őszre készen volt a főgyűjtő-csatorna, novemberben pedig befejezték az *Ördögárok-völgy* záporcsatornájának építkezését. 1928-ra már csak a kisebb utcák, a vészkiömlők, a szivattyú- és derítő-telepek maradtak és azok is befejeződtek.

Csatornázott utcák : Király-utca, Fő-út, Erzsébet-tér, Deák-tér, Eötvös-tér, Zrínyi Miklós-utca, Kisfaludy-utca, Szemere-utca, Só-utca, László herceg-utca, Rozgonyi-utca, Rákóczi-utca, József főherceg-utca fele, Zárda-utca egy része, Magyar-utca egy része, Kazinczy-utca, Sugár-út, Csengery-utca, Kórház-utca, Kossuth-tér egy része. Az újonnan lefektetett csatornahálózat hossza 10.550 méter, 240 mászó és 280 nyelő aknával. Az új hálózatba bekapcsolták a használható régi beton- és téglacsatornákat is.



A közkórház gazdasági épülete



A városi bérház

A gyűjtőcsatorna a város nyugati szélén, a Dencsár-csatornával párhuzamosan

vonul és a *derítő-telepbe* torkollik. Esése nem lévén, a közbeiktatott *átemelő-telepen* az összegyűjtött szennyvizet átemelik a Kazinczy-utcai főgyűjtőbe.

A csatornavizek a Dencsár-csatornán, Principális-csatornán át a Murába találnak lefolyást.

A csatornázásba bekapcsolt házak száma 1928 végén 522, ezenkívül 212 ház van bekapcsolva a régebbi téglá- és betoncsatornákba.

1926. évben a *Pénzügyi Központ*-tól 80.000 pengő hitelt kapott a város a Kossuth-téren, a vasuti bevágás mellett épített *kislakásos városi bérház* építkezéséhez. A kétemeletes bérpalotában 12 lakás van.

1927 termékeny esztendeje volt a kölcsönöknek. A *Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank* és a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* újabb 80.000 pengős kölcsönével ezévben fejezték be az említett kislakásos bérpalotát. A magyar városok közös kölcsönakciója során 48.000 pengő kölcsönrel lehetővé tette a város, hogy sok évtizedes álma, a *színházépítés*, megvalósuljon. A Sugár-uti városi sétányban felépült Nagykanizsa magyaros stílusú, *Medgyaszay István* által tervezett, 450 ülőhelyes mozi-színháza.

A nagykanizsai pénzügyektől felvett 268.000 pengő kölcsön segítségével 1927-ben vette meg a város a *palini Pick-féle elhanyagolt erdőbirtokot*, amely Nagykanizsa határában 300 holdon fekszik. Ezzel a vásárlással a város vezetősége a kanizsai *földinségen óhajtott segíteni*, amennyiben az így megszerzett erdősítendő területek helyett a város engedélyt nyert arra, hogy a szántóföldi művelésre alkalmas városi felsőerdőből 258, a békástói városi területből 42 holdat a helybeli földműveseknek kisbérletek formájában, szántóföldi művelésre parcellázzon.

Városfejlesztési és városrendezési szempontokból értékes ingatlanokat szerzett meg a város 1927 folyamán s ezekre ugyancsak a helybeli pénzügyektől egy ízben 143.800, másszor 29.850 pengő kölcsönt vett igénybe.

Az utóbbi öt esztendő alatt tehát 3,881.000 pengő kölcsön terheit vállalta Nagykanizsa, amely ezekben a válságos esztendőkhöz is óriási erőfeszítéssel igyekezett behozni sok évtized mulasztásait, egyidejűleg pedig enyhíteni a hihetetlen mérveket öltött munkanélküliség szociális veszélyeit.

1929. január 1-én a kölcsönből még rendelkezésre áll 946.000 pengő. Az 1928. évi 440.000 pengős törlesztés után a város adóssága 3,120.000 pengőre csökkent, ami Nagykanizsa tiszta vagyonának 27 %-a.





NAGYKANIZSA A POLITIKÁBAN

Nagykanizsa *kuruc-város* volt. Amíg más városok belsőleg érzett hazafiságukat megőrizve, kifelé és hivatalosan nem nagyon igyekeztek kuruckodni, nehogy a hatalomnak alkalmat adjanak a bosszúállásra, amivel úgysis csak a titkon táplált hazafiság átütő ereje szenvedett volna, addig Nagykanizsa bátran, nyíltan is meg-megdöngette a mellét, valahányszor alkalma nyílt *»abcug kormány!«*-t kiáltania.

Az eredmény rövidesen mutatkozott. Amikor a városok előtt, felszabadulva az évszázados gúzsából, megnyíltak a fejlődés lehetőségei, igalmatlan versengés indult meg közöttük. Csak természetes, hogy az államhatalom kegyeihez közelebb álló, hazafiságukban is opportunisták városok útját a kormány egyengette s a temérdek, ekkoriban létesített intézmény elosztásánál, az azokért minden alkalommal felbúzdult versenyből az a város került ki győztesen, amelyiknek nevét a politikai hatalom nem írta fekete listára.

A fejlődésnek az a hulláma, aminek Nagykanizsa volt az egyik magja, így lassan más irányt vett, *új empóriumok keletkeztek*, szemfülesebbek, élelmesebbek, okosabbak és áldozatkészebbek. Mert az *áldozatkészség* körül is baj volt Nagykanizsán. Amíg más városok térdig járták a lábukat és uzsorakamatokra is szereztek pénzt, ha valamely intézmény elnyerése azt úgy kívánta, — addig Nagykanizsa, amely pedig politikai Beschreibungja miatt amúgy is gyengén állott a hatalom jóindulatával, sokszor torpant vissza az áldozatoktól és elszalasztott a tehervállalás gyávaságával olyan létesítményeket, amelyek más városokból virágzó gócpontokat alakítottak.

Igy aztán Nagykanizsa lassan visszamaradt a versenyben. Híres lett a nyakas, kemény kuruc voltáról, de elveszítette szépen indult jelentőségét, lemaradt, gazdasági élete visszaesett s ezzel az egész város sorsa messze időkre megpecsételtetett.

* * *

A legrégebbi időkben Nagykanizsának nem igen jutott szerepe a politikában. Amíg a várát öldöklő ostromok pusztították s amíg a várromokból a város kiépült, addig a diétára a vármegye küldte követét törvényt faragni. Az első

zalai követ is, akiről feljegyzést találtunk, »*Arnold de Byke ad fluvium Kanisa*« (1245.) volt.¹⁾

Az 1848. évi első nagykanizsai követválasztás véres eseményeiből *Bója Gergely*, a nagykanizsai tanítóképzőintézet tanára, került ki győztesen, *Babochay János* ügyvéddel és *Chernel Ignáccal*, az uradalom ügyvédjével szemben. (Ekkor még tanítóképző, sőt tanfelügyelőség is volt Nagykanizsán. A távirdaigazgatósággal, az állami illetékszabási hivatallal és állami állatorvosi hivatallal együtt ezeket is a politika vitte el Nagykanizsáról. Az illetékszabási hivatalnak *Halvax Mátyás* volt a főnöke.)

* * *

Nagykanizsa első kormánypárti képviselője *Sümeghy Ferenc* volt, aki az 1861., 1865., 1868. és 1869. évi országgyűléseken képviselte a *kapornaki járást*, amely választókerületnek (és járásnak is) Nagykanizsa volt a székhelye. *Sümeghy Ferenc* Söjtörön született 1819-ben, Nagykanizsán járt gimnáziumba, szolgabírája, majd főszolgabírája volt a kapornaki járásnak. Az abszolutizmus alatt ő volt az első, aki kijelentette a megyegyűlésen, hogy nem hajlandó tovább szolgálni.

Sümeghy Ferenc 1869-ben szívszélhűdés következtében meghalt. A következő képviselőt, *Csengery Antalt*, Deák-párti mandátummal küldte Nagykanizsa a törvényhozás házába. *Csengery Antal* a 60-as évek neves publicistája volt, aki élénk részt vett az országos politikai életben. 1822-ben Nagyváradon született, atyja ott tekintélyes ügyvéd volt. Az ifjú *Csengery* mint főispáni írnok, az 1844. évi országgyűlésen kedvelte meg a politikát és újságírást, amikor is a *Pesti Hírlap* parlamenti tudósítója, majd 1845-től 1849-ig annak szerkesztője volt. Később belügyminisztériumi tanácsos lett. Az újságírás mellett, mint a *Magyar Tudományos Akadémia* másodelnöke,²⁾ történelmi, politikai, társadalomtudományi irodalomban is elismert nevet szerzett magának, majd 1857-ben



Csengery Antal

feltámasztotta és 1868-ig szerkesztette a *Budapesti Szemle* tudományos, művészeti, irodalmi és kritikai folyóiratot.

A 48-as idők »*rebellis*« Nagykanizsája sok mindent megtett, hogy tanusítsa legfelsőbb kegyekre való érdemességét. Amikor az állam 500 millió forintos kölcsönéből a Bach-korszakban 100.000 forintot vetettek ki Nagykanizsára, a bizottság, amely az összeg összehozását vállalta, tüntetőleg kezdte meg a kölcsönjegyzést a következő összegekkel :³⁾

Rosenberg Israel	1000 p. frt	Hollóssy József	400 p. frt
S. H. Guttmann	2000 » »	Hegedüs József	200 » »
Wettendorfer Henrik	2000 » »	Herbszt Adolf	200 » »

A következő évtizedekben valahányszor a király vagy a királyi család valamelyik tagja átutazott Nagykanizsán, mindannyiszor fényes fogadtatást készített

¹⁾ *Bátorfi* : Adatok Zalavármegye történetéhez. I. 232. és II. 205. oldal.

²⁾ Hiába volt az Akadémia másodelnöke képviselője Nagykanizsának, mégis amikor az Akadémia országos akciót indított *gróf Széchenyi István* hátrahagyott kéziratainak megvételére, Nagykanizsán a gyűjtés összesen 6 forintot eredményezett.

³⁾ 1854. 1018. sz. városi közgyűlési jkv.

elő a város az állomás perronján. A vonatablak lehúzott függönyein kívül egyebet azonban nem igen ünnepelhettek a kanizsaiak.¹⁾ A királyi pár ezüstmennyegzőjét is hiába ünnepelték rendkívüli városi közgyűléssel, ünnepi istentisztelettel, — a »lázdó« magyar város bűneire nem volt penitencia. Pedig a 70-es, 80-as években még a hazafias ünnepek, Szent István, október 6, stb. megünneplésében is olyan józan mérsékletet tanúsított Nagykanizsa, hogy a hivatalos város kikapcsolódása folytán akárhányszor »elfelejtették« a nemzeti ünnepet, vagy összevesztek az egyesületek a bátortalan, erőszakolt rendezéseken.

Eközben erős függetlenségi szervezkedés folyt Zalában. Az alapjában véve ellenzéki érzelmű Nagykanizsán a mozgalom jó talajra talált. Tudta ezt a zalaegerszegi szervezőbizottság is, amikor Nagykanizsán rölapokat nyomtatott és azokat titokban terjesztetni kezdte. A terjesztők között egyik lelkes függetlenségi városi tanácsos volt a lehangosabb és legbefolyásosabb. Mikor a rölapokból már a második transzportot nyomtatták, a rendőrség felsőbb utasításra, lefoglalta az egész nyomtatványkészletet. Főispán, alispán egyik utasítást, rendelkezést a másik után küldték Nagykanizsára, a nyomozást a legszelesebb körben lefolytatták s a rölapok miatt a kőszegi esküdszék előtt megindult a megtorló eljárás. A város töletelhetőleg igyekezett elpalástolni az egész dolgot, annál is inkább, mert egyik tanácstagja exponálva lévén benne, félt, hogy még több hivatalos név kerül nyilvánosságra.²⁾

1875-ben feloszlott az országgyűlés Deák-pártja és helyét a szabadelvűpári foglalta el, mint kormányzó országgyűlési párt, amely nyolc kormányt adott a következő három évtizednek. A zalavármegyei Deák-párt



Az 1877-ben Nagykanizsán járt török deputáció

átalakulásával kapcsolatban, 1875 március 16-ra hívta össze Babochay János polgármester a nagykanizsai szabadelvű-párt alakuló gyűlését. A párt lelkes hangulatban alakult meg. Csengery Antalt ez év augusztusában harmadszor választották meg, ez alkalommal egyhangúlag, szabadelvű programmal Nagykanizsa képviselőjévé.

Deák Ferenc 1876 januárjában meghalt. Nagykanizsa impozáns gyászistentiszteletekkel, rendkívüli gyászközgyűléssel hódolt a haza bölcse iránt tartozó kegyeletnek. A temetés napjára kitűzött minden mulatságot elhalasztottak, a temetésre pedig küldöttség ment el a polgármester vezetésével.

* * *

Külpolitikához kapcsolódó érdekes eseménye volt az 1878 esztendőnek a nagykanizsai töröklátogatás.

¹⁾ 1870-ig nem sok király fordult meg Nagykanizsán. II. József pihent meg egy ízben a várban, amikor a törökkel folytatott harcok színterére utazott és I. Ferenc József Erzsébet királynéval 1869 április 8-án átutazva Nagykanizsán, az állomáson egy óráig tartózkodott. (Bátorfi idézett munkája II. 192. lap.)

²⁾ Nyomozati iratok a városi levéltárban. (1869 febr.)

1877 májusában ugyanis török küldöttség érkezett Magyarországra, hogy megköszönje a budapesti egyetemi ifjuság által, az 1876. évi török-szerb háború győztes vezérének, *Abdul Kerim*-nek átnyújtott díszkardot. A török deputáció visszafelé utaztában egy egész napot töltött Nagykanizsán, szakadatlan lelkes ünneplés közben. A küldöttséget *Suleiman sejk* vezette. A deputáció tagjai között volt az európai műveltségű *Nurri bej* és a küldöttség legszebb tagja, *Raghib bej*, akin igen sok kanizsai asszony, leány feledte rajta a szemét. A török vendégek tiszteletére rendezett bankettéről, — amelyen *Eötvös Károly*, Veszprém országgyűlési képviselője mondotta a legzajosabb sikert aratott felköszöntőt, — táviratban küldték el a kanizsaiak üdvözlését a győztes török hadvezérnek és a török hadügyminiszternek, akik ugyancsak táviratban köszönték meg a leglelkesebb magyar város, Nagykanizsa közönségének meleg rokonszenvét.

Ettől fogva Nagykanizsa szinte személyes ügyévé tette a török-magyar barátság ápolását.

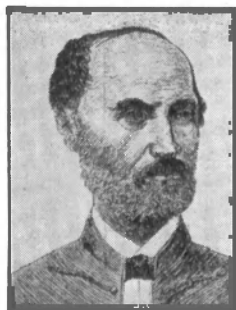
1877 augusztus elején Nagykanizsa közönsége népgyűlésen tiltakozott az orosz kegyetlenkedések ellen, amikről hátborzongató hírek érkeztek az orosz-török hadszíntérről. A népgyűlésnek *Eperjesy Sándor* volt az elnöke és *Veszter Imre*, *Hoffmann Mór*, *Tuboly Viktor* felszólalásai után indítványt fogadtak el s annak értelmében tiltakozó feliratban kérték a magyar kormányt, hogy lépjen közbe az orosz kegyetlenkedések megszüntetése, az orosz hatalom terjeszkedése, Törökország megcsonkítása és Magyarország bármely részének veszélyeztetése ellen. Ugyanekkor mulatságot tartottak, tombolát, színelőadást, stb. rendeztek, tépést gyűjtöttek a török sebesültek részére.

Egy hónap múlva, amikor megjött a törököknek az orosz seregek felett aratott diadalhíre, kivilágították az egész várost, fénytengerben úsztak az utcák, zenés felvonulásban tombolta örömmámorát a kanizsai nép, amely egy csomó ki nem világított ablakot is bevert.

Pár héttel utóbb a nagykanizsai izraelita hitközség értesítést kapott Bécsből, az *Alliance Israelite*-től, hogy 327, *Bulgáriából menekült kasanliki török*, akik Trieszten át Konstantinápolyba igyekeznek, Nagykanizsára érkeznek. Mire a menekültek ideértek, az izraelita iskolaház udvarán 327 személyre terített asztal és az iskola termeiben ugyanannyi fekvőhely várta őket. Az éhesen, elcsigázva érkezett törökök között csak 86 volt a férfi, 75 gyermek, a többi asszony. Tenger nép várta, fogadta őket Nagykanizsán, ahol két napig tartózkodtak, mialatt a társadalom jószíve 3000 forintot és rengeteg ruhaneműt gyűjtött össze részükre.

Hadzsi Loya-t, a híres bosnyák felkelő vezért, akit 1878-ban a bosnyák okkupáció alkalmával elfogtak, habár félig-meddig muzulmán szent volt, — mái nem fogadta ilyen barátságosan Nagykanizsa. A felkelőt ugyanis *Josephstadba* vitték várfogságba s eközben elhozták Nagykanizsára is. Már az állomáson meg akarták rohanni az esztergomi 26-os bakák a vagont, amiben *Hadzsi Loya*-t hozták, úgy hogy csak a legerősebb fedezettel tudták a meglinceléstől megmenteni. Miközben kétnapi kanizsai szállására, a Huszti-téri ú. n. *Simon-kaszárnya* fogdájába escortálták, 75 főnyi őrség kísérte végig a város utcáin, nehogy a tömeg dühe ítéljen a felkelő-vezér felett.

A török barátság kései reminiscenciája volt 1905-ben *Abdula Popalovdics effendi*, egy jámbor muzulmán vállalkozása, aki a nagy pad'sah birodalmából azért jött Nagykanizsára, hogy itt *török kávéházat* csináljon, eredeti török berendezéssel, eredeti török kávéval, török kiszolgálással. Abdula effendi megkapta az engedélyt s az *Erzsébet-téri csoportházban* (a Centrál akkor még a Bazár-épületben volt) vett fel 4 szobát, ahol csak szőnyegek és keleti pamlagok voltak a berendezés s ahol a kanizsaiak 5—10 krajcárért itták a valódi török kávékat. A szenzáció azonban nem tartott sokáig. Az asztalok, székek kényelmét a török barátságért sem tudták a kanizsaiak feláldozni, így azután a török kávéház hamarosan megszűnt.



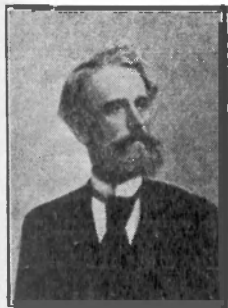
Királyi Pál

* * *

1878 augusztus 8-án megint követválasztás volt Nagykanizsán. Ez alkalommal is ellenjelölt nélkül vitte be *Csengery Antal* a törvényhozásba Nagykanizsa mandátumát.

Nagykanizsa adta a magyar politikai életnek *Királyi Pál* 23 esztendeig tartott mandátumát. *Királyi Pál* 1818-ban Szepetneken született,¹⁾ ahol atyja számadójuhász volt. Az öreg *Királyi* itt van eltemetve Nagykanizsán és itt végezte a gimnáziumot fia. Mint *Széchenyi István* eszméinek lelkes híve, jogászkorában külföldi rovatvezetője volt *Széchenyilapjának*, a *Jelenkor-nak*, amit 1845-től 1848-ig ő is szerkesztett. Amikor kitört a szabadságharc, beállott közkatonának. A Bach-korszak alatt 6 esztendeig kellett közlegényi sorban szolgálnia az osztrák hadseregben. Szabadulása után újra hírlapíró lett: a *Magyar Néplap* és a *Magyar Posta*, majd 1858-ban a *Pesti Napló* szerkesztője. 1861-ben *Letenye* egyhangúlag képviselőjévé választotta és még négyyszer adta neki mandátumát.

Erős ellenfele volt a letenyei választókerületben *Királyi Pálnak rábabogyoszlói Remete Géza*, aki Letenyén nyitott ügyvédi irodát és 27 éves korában, a kerületnek 9 éven át volt képviselőjét, *Királyi Pált*, kibuktatta. 1878-ban *Csáktornyan* lépett fel, de itt kisebbségben maradt. A kudarc után Nagykanizsára költözött, ahol ügyvédi praxisa mellett élénk részt vett a város politikai életében. *Jókait*, *Falkot* ő buktatta meg Nagykanizsán. 1902-ben újra megválasztották Letenyén.



Remete Géza

Csengery Antalnak 1880-ban bekövetkezett halála után Nagykanizsán az ellenzéki hangulat nem csak felszabadult, hanem felül is kerekedett. Hiába indult meg öldöklőharc a kanizsai mandátumért, hiába próbálkozott a *Függetlenség* alapítója és szerkesztője, a híres antiszemita *Verhovay Gyula* és a másik publicista-politikus, *Irányi Dániel*, a polgári házasság lelkes matadora, — még a jelölésig sem jutottak el. A nagy mesemondó, *Jókai Mór* nimbusza sem kellett a kanizsaiaknak szabadelvű programmal, még kevésbé az egyesült ellenzék jelöltje, *Ujlaky József*

¹⁾ *Halás-Hoffmann*: Zalavármegye évkönyve a Milléniumra (1896).

pacsai plébános. *Jókai* és *Ujlaky* felvették a küzdelmet, a korábban bírói pályán működött *Unger Alajos* budapesti ügyvéddel, akit a függetlenségi párt jelölt képviselőjéül. *Unger* nagykanizsai származású volt, itteni cipésmester fia. Támogatására *Eötvös Károly* is járt Nagykanizsán, melynek lakossága *Remete Géza* választási vezérharcos nyomában fanatikus lelkesedéssel csatlakozott a függetlenségi lobogó alá. Az eredmény az lett, hogy Nagykanizsa hosszú idő után, *Unger Alajos* személyében ellenzéki képviselőt küldött a parlamentbe.

1881-ben, a rendes képviselőválasztás során, a szabadelvű és mérsékelt ellenzéki pártot *gróf Zichy Jenőt*, Pestvármegye tanfelügyelőjét léptették fel *Unger Alajos* ellen, aki azonban 605 szótöbbséggel továbbra is megmaradt Nagykanizsa mandátumában.

* * *

Amíg Nagykanizsán jórészt süket fülekre találtak a legutóbbi választásoknál már gyakorta emlegetett antiszemita jelszavak, addig *országos viszonylatban egyre nagyobb teret hódított magának a zsidóság ellen szított politikai mozgalom*. A hangulat Zalában is megyeszerte egyre izgatottabb lett. A feszültség 1883 augusztus 25-én *Zalaeegerszegen* véres eseményekben robbant ki.¹⁾ A fellázított falvakból beszüremkeztek az emberek Zalaegerszegré, Nagykanizsára és zavargásokat igyekeztek kelteni. A megyeszékhelyen olyan fenyegető volt a helyzet, hogy Nagykanizsáról kértek katonaságot.

Zalamegyében, sőt egész Horvátországban is, mindennap más községből érkeztek hírek és rémhírek zavargásokról, sortüzekről, halottakról, fosztogatásokról. Rövidesen a nem egyszer véres, politikai, főként antiszemita-jellegű tüntetések annyira elhatalmasodtak, hogy *Glavina* kormánybiztosi teljhatalommal a *vármegye egész területére statáriumot rendelt*.

Csak Nagykanizsa tanúsított aránylag józan mérsékletet a felfordulás napjaiban. Az itt gyakorlatozó ezred két századát augusztus 26-án még elküldték Zalaegerszegré. Az üzleti és társadalmi élet mindamellet Nagykanizsán is kikökönt egyensúlyából. A mesterségesen kiélelt szociális ellentétek tüntetéssé is fajultak. A színház egy hétig üres maradt, mert az emberek esténként nem mertek kimaradni, meg a csoportosulás is tilos volt olyannyira, hogy a tűzoltózenekar esti gyakorlatait is betiltották. *Szakonyi főkapitány* azonban erélyesen elfojtott minden zendülési kísérletet. Szeptember elején még forrongott az egész vidék. Minden napnak megvolt a maga zsidó-hecce, nem egyszer brutalitásokkal, fosztogatásokkal tarkítva. Nagykanizsa azonban mindvégig mentes maradt a komolyabb politikai zűrzavaroktól, úgy hogy a Kiskanizsán még nyári hadgyakorlatokra elszállásolt dragonyosezrednek egyszer sem kellett a nagykanizsai utcák rendjéért beavatkoznia. Mindössze 28 *iparos, földműves és napszámos legény került őrizetbe zavargásokban való részvétel címén*, azonkívül az üzemekben, üzletekben foglalkoztatott *munkások közül az izgága elemet elbocsátották*, de mire a somogyi és zalai lázongási pörök a büntető törvényszék elé kerültek, addigra a 111 letartóztatott vádlott közül egyetlenegy sem volt nagykanizsai.

* * *

¹⁾ I. Zala egykoru számaiban megjelent tudósításokat.

Az 1884. évi követválasztáson *Falk Miksa*, a *Pester Lloyd* szerkesztője, Kőszeg, majd Keszthely volt követe, *Erzsébet királyné* volt magyar nyelvmestere, lépett fel jelöltként Nagykanizsán szabadelvű programmal. *Eperjesy Sándor* elnöklésével, *Plihál Ferenc* és *Svastics Károly* tevékeny közreműködésével. ekkor már páresztendő volt a *Nagykanizsai Szabadelvű Kör*, amely 1883 májusában a Délzalai Takarékpénztár Zrínyi Miklós-utcai első emeletén lévő, tágas, díszes párthelyiségekbe költözködött, megfelelő ünnepélyes keretek között. Hiába volt azonban a kormánypárt minden fényes külsőségekkel felszerelve, a zajos választáson mégis a balpárt győzedelmeskedett *Inkey László* földbirtokos, egyesült ellenzéki képviselő, volt 48-as honvéd személyében, aki mint *Apponyi Albert* nemzeti pártjának tagja, a következő választáson is elnyerte Nagykanizsa mandátumát.



Wlassics Gyula

Ekkor már 3117 választója volt a nagykanizsai választókerületnek, amely a zalai kerületek közül, a baksai után, a *legnépesebb kerület* volt.

Gyász és ünnepek sorozata volt 1885 ősze. Augusztusban meghalt *Glavina Lajos*, a 78 éves főispán. Októberben a budapesti országos kiállítás tartotta izgalomban a kedélyeket. Zalavármegyéből 900-an utaztak fel ez alkalomra a fővárosba. A 900 közül *Tuboly Gyula*, *Horváth Károly* és *Baboss László* rendező zsenijének eredményeképpen 300 nagykanizsai volt. Novemberben 12 tagú deputáció vitte fel *Tisza Kálmán* miniszterelnöknek tízéves kormányzása jubileumára a nagykanizsaiak üdvözlő feliratát.

Az erős szabadelvű szervezkedés időközben egy kormánypárti győzelmet is eredményezett az 1889. évi választáson, amikor is Nagykanizsa *Hertelendy Bélát* küldte be a parlamentbe. Az 1892 januári választáson azonban Hertelendy már jobbnak látta nem vállalni a jelöltséget, mert a szabadelvű párt *Wlassics Gyula* egyetemi tanárt, Nagykanizsa szülöttét, a nagynevű büntetőjogászt jelölte. Wlassics Gyula ellen nem akart senki fellépni Nagykanizsán. Már úgy is volt, hogy egyhangú választás lesz, amikor az egyik túlbuzgó kormányhű pártvezér valami beszédében bántó lekicsinyléssel nyilatkozott a kiskanizsaiakról, úgy hogy öt nappal a választás előtt felfortyant az amúgy sem alvó kanizsai ellenzéki virtus és elhatározta, hogy jelöltet állítanak. Csakhogy kit jelöljenek pár nappal a választás előtt? Válogatni való nem volt sok. Emlékeztek, hogy egy korábbi pártértekezleten *Hévizy János* piarista gimnáziumi tanár nagyon a kiskanizsaiak szája íze szerint beszélt. Ezért hát kiskanizsai deputációt menesztettek Hévizy-hez és addig beszéltek az ámuló-bámuló pap-tanárnak, míg az belement a jelöltség vállalásába. A zászlókra, miegyébre szükséges pénzt az emberek lelkesedés egy-kettőre összeteremtette, 50—60 kiskanizsai gazda befogott a csengős szánokba és megindult a négy napos korteshadjárat. A kiskanizsai virtus és az egész város ellenzéki őstalaja, csudát művelt: *Hévizy János*, az egyszerű, névtelen piarista tanár *150 szótöbbséggel megbuktatta Wlassics Gyulát*. Ezt hamarosan alkalma volt megbánni Nagykanizsának, mert *Wlassics Gyula* 1895-ben már vallás- és közoktatásügyi miniszter lett.

Az 1867. évi kiegyezésnek és *I. Ferenc József* megkoronázásának 25 éves jubi-

leumát az egész Nagykanizsára kiterjedő ünnepek keretében ülték meg. Mozsarak durrogtak, szónoklatok dörögtek, a *Zala* nemzetiszínből jelent meg és a város ekkor határozta el a közgyűlési terem részére *Ferenc József* életnagyságú képének megfestetését.

A következő évben, március 15. emelkedett hangulatát parázs tüntetés zavarta meg. Éjszaka a felsőtemplom előtt, mindenünnen összeverődött emberek, egy ácsmester vezetése alatt a *polgári házasság ellen* kezdtek tüntetni. Mikor a rendőrség szétoszlatta őket, a Kossuth-nótával széledtek el. A polgári házasság ellen különben napirenden voltak a tüntetések s már életbelépése után is akárhány Nagykanizsára érkezett miniszteriális úr kocsija után repültek záptojások a polgári házasságért.

1893 husvétjának reggelére az egész várost elárasztották ismeretlen hazafiak különféle színű és formájú apró cédulákkal: »*Nyelvében él a nemzet!*« Ezeket a cédulákat főként a Nagykanizsán ekkor még igen nagy számban található német nyelvű cégtáblákra és hirdetőményekre ragasztották fel.

1894 tavaszán *Kossuth Lajos* betegségének híreit leste lázasan Nagykanizsa, amely mindjobban fellángoló hazafias érzéseinek kívül annyival is közelebb érezte magát Kossuth Lajoshoz, mert annak nővére, *Ruttkayné* szül. *Kossuth Lujza* és *Babochay* polgármester felesége között rokonság volt.

Kossuth Lajosnak egy másik, nagyon közvetlen, de éppen olyan titokzatos kapcsolata is volt Nagykanizsához, aminek történetét *Halis István* írta meg.¹⁾ Eszerint »... az ausztriai birodalom megingatásából Kanizsán elvégzendő részt ügylátszik *Kossuth Lajos* maga állapította meg, mert sajátkezű levelében ő írta meg, (a levelet hasonlóan közölte a *Pesti Napló* egyik régi évfolyamában) hogy az olasz futár Kanizsára utazzék, ott szálljon a *Korona* vendéglőbe, hol a magyar küldött fogja várni, kire ráismer a megállapított szóról. De óvatosságból még megmutatták a magyarországi küldött arcképét is az olasznak, hogy ne engedje magát megcsaltni. (Nevét nem mondták meg, nehogy elárulni lehessen.)

Kossuth »*Iratái*« szerint (V. kötet, 495. lap) hajszálnyi pontosan megállapítottatott az utasítás:

»Be kell vinni hazánkba egy, az ország határától nem messze fekvő vasútállomási helyen átadás végett ezer példány nyomtatott rendeletet (egynegyed ívnyi nagyságú) és egy zsebóra nagyságú tárgyat, mely elfér a mellényzsebben. Nem *küldeni*, hanem *vinni* kell. Csütörtökön, december 3-án kell a vivőnek a kijelölendő helyen megérkeznie...« A nyomtatvány Kossuth proklamációja volt, a kicsiny tárgy a függetlenségi komité pecsétje...

December 9-én már értesült Kossuth, hogy az expedíció sikerült, az olasz átadta Kanizsán a proklamációkat. Erre Kossuth 400 frankot küldött jutalom gyanánt az olasz futár részére.

* * *

1894 március 15-én reggel százával röpködtek Nagykanizsa utcáin fekete-segélyes röpcédulák a következő szöveggel:

»*Kossuth Lajos életéről, betegségéről, utolsó óráiról és haláláról részletes és kimerítő tudósítást közöl a Pesti Napló mai külön kiadása.*«

¹⁾ Zalai Krónika V. 345. lap.

Nagykanizsán megdermedt az emberek ereiben a vér. Tudták, hogy a magyar szabadság fáklyalelkű nagy apostolát válságos betegség teperte ágyba, de halálhírére nem voltak még elkészülve. Délután kiderült, hogy a hír korai volt. A *Pesti Napló* előre elkészített röpcédula-köteget azzal az utasítással küldte Nagykanizsára, hogy bevárando külön távirati utasításra szórják csak szét azokat. A bizománys azonban valamilyen tévedés folytán azonnal terjeszteni kezdte a röplapokat. A *Pesti Naplónak* ez a szenzáció-vadászata utóbb a parlamentben is szóba került. *Kossuth Lajos* pedig még öt napig vívódott ezután a halálos ágyon, amire egy egész nemzet koncentrált minden figyelmét és minden imádságát.



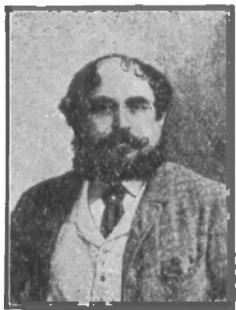
Zichy Aladár gróf

A halálhír — most már hitelesen — pár órával a halál után, 1894 március 20-án éjszaka, megérkezett Nagykanizsára. Öt napon át teljes gyászkeretben jelentek meg a nagykanizsai újságok, fekete lobogóerdő hirdette a gyászt a város utcái felett. A polgármester rendkívüli gyászközgyűlésen jelentette be a magyar nemzet nagy fiának halálát, az egyesületek, testületek gyászüléseket tartottak. *A gyászvonat, amely Turinból Kossuth Lajos koporsóját hozta, Nagykanizsán haladt keresztül.* A feldiszipített pályaudvaron 17 koszorúval, ugyanannyi kanizsai és környéki deputáció és egy hangtalan, néma tenger, csupa gyászoló, szomorú emberből. A temetésre a polgármester vezetésével közel 300-an utaztak fel Budapestre Nagykanizsáról.

A millénium esztendejében újra választott Nagykanizsa, 3464 választója volt ekkor a nagykanizsai kerületnek (a zalabaksainak 3671, a zalaegerszeginek 3434, a többinek átlag 2500).

A polgári házasság és az egyéb egyházpolitikai kérdések szabadelvű törvényhozási kezelésének reakciójaképen, ekkor már *Nagykanizsán is alakulóban volt a néppárt.* 1896 áprilisában maga *gróf Zichy Nándor*, a néppárt és az *Alkotmány* című lap alapítója, jött le népgyűlésre Nagykanizsára. Az ekkor megalakult nagykanizsai néppártnak *Oroszváry Gyula* ügyvéd lett az elnöke és a rövidesen kilépett *Tuboly Viktor* ügyvéd az alelnöke. A választáson a párt nagynevű vezérének fiát, *gróf Zichy Aladárt*, léptette fel jelöltjéül. Állított jelöltet a kormánypárt is *dr. Szücs Miklós* nagykanizsai törvényszéki bíró személyében, valamint újra fellépett *Unger Alajos*, a kerület volt képviselője, függetlenségi 48-as programmal. *A választásból gróf Zichy Aladár került ki győztesen*, aki 1893 óta tagja volt a főrendiháznak, de tulajdonképeni politikai szereplése nagykanizsai megválasztásával kezdődött. 1903-ban a *néppárt elnökévé* választotta. 1906-ban, *Wekerle* koalíciós kormánya alatt, a *király személye körüli miniszter* lett, 1927-ben az örökös jogú főrendi családok küldték be a felsőházba.

Széleskörű programmal kapcsolódott bele Nagykanizsa az *ezredévi ünnepség*be. Szeptemberben a kiállításra (amelyen maga a város nem állított ki semmit) sok értékes régiséget küldtek fel a kanizsai magánosok és testületek, nemkülönben sok iparos állított ki azon, kik közül többen díjakat is nyertek. A *Weiser-gépgyár* nagy milléniumi érmet, *Halvax Frigyes* kalapos, *Sartory Oszkár* cementes, a *Serfözde* kiállítási aranyérmet, *Spanics Pál* szücs, *Blau cognac-gyár*, a *polgári fiú- és leány-*



Tuboly Viktor

iskola, *Gstettner Regina* kézimunkái, elismerő okleveleket kaptak. Egy 29 vagonból álló, két mozdonyos, fellobogózott, felvirágozott különvonat a polgármester vezetésével mintegy 800 kanizsait vitt fel az ezredévi kiállításra Budapestre. A *Nagykanizsai Torna Egylet* 30 tagja ekkor készült egyenruhában ment fel a fővárosban lezajlott millenáris versenyekre.

1898-ban *Erzsébet királyné halála* ejtette gyászba a kanizsaiakat is. Mozgalom indult meg, hogy szobrot állítsanak a városban a magyarok legendás királynéjának, de a szobor — akárcsak Kossuth Lajos szobra — terveknél tovább sohasem jutott. Ehelyett a városháza dísztermébe, I. Ferenc József képe mellé *megfestette a város Erzsébet királyné életnagyságú képét.*

Érdekes alakja volt ezeknek az időknek *Tuboly Viktor* ügyvéd, a régi jó táblabíró-időknek egy ittmaradt sarja. Előkelő nemes családból származott s mint ilyen, korán került bele a megyei életbe, főszolgabíró lett, majd az ügyvédi pályán rekedt meg. Mindene a politika volt, a verselés, a közélet porondja. Néhányszor képviselőválasztásokon is fellépett balpárti és függetlenségi programmal, de eredménytelenül. Ötletes poéta volt, minden bankett és ünnepély alkalmi költője, aki egész Zalában híres volt arról, hogy *pohárköszöntőit mindig versben mondta el.* Néhány verseskötete nyomtatásban is megjelent a helyi könyvpiacra. 1902-ben bekövetkezett halálával a nagykanizsai közélet egyik legjellegzetesebb alakját veszítette el.

Amikor 1901-ben ismét választásra került a sor, a nagykanizsai választókerületnek már 4459 szavazója volt, ebből maga Nagykanizsa 1677 voksot reprezentált.

Az eddig erősen néppárti érzelmű kiskanizsaiak *Holló Lajos* Ugron-párti jelöltnek ajánlották fel a város mandátumát, míg a szabadelvű párt *Koller István* alsórajki földbirtokost léptette fel. Fellépett Kossuth-párti programmal *dr. Hajdu Gyula* ügyvéd is, aki kiváló szónok lévén, már egészen fiatalon élénk részt vett a városi közéletben és a politikai közvélemény alakításában. A választási küzdelem eredményeképpen *gróf Zichy Aladár* néppárti programmal megmaradt továbbra is *Nagykanizsa mandátumában.*

A XX. század első éveivel egyre erősödő *Kossuth-kultusz* eredményezte, hogy Nagykanizsa város közönsége 1902-ben fényes ünnepekkel, kivilágítással, fáklyásmenettel, iskolai, egyesületi ünnepekkel ülte meg Kossuth Lajos születésének centennáriumát, a város rendkívüli közgyűlése pedig ekkor határozta el a közgyűlési terem részére *Kossuth Lajos képének megfestését.* (A Széchenyi-kép megfestetését 1904 decemberében, Deák Ferencét 1903-ban, születésének századik évfordulóján, határozta el a képviselőtestület.)

* * *

1905-ben, *báró Fejérváry Géza* tábornoszernagy darabont-kormányja idején, politikai darázsfészek volt az ország, benne Zala és Nagykanizsa is. *A szövetkezett ellenzék Zala vármegyében is megszervezte az országos ellenállást, a vármegye megtagadta*

az újoncozást és az adószedést. A zalamegyei ellenzéki szervezetben Nagykanizsát *Koller István* és *Dervarics Ákos* bizottsági tagok képviselték. Nagykanizsa sem újoncozott. Hiába küldte szét a katonaság postán a behívókat: a posta felét visszaküldte hiányos címzés miatt. Kérte a katonaság a várostól a tartalékosok és póttartalékosok névsorát, a város nem reagált a kérésre. Erre a hadkiegészítő bizottság egy hadnagyot és egy őrmestert felküldött a városházára, hogy legalább a névsorból a címeket kiírassák, de *Herbeczky Ferenc*, a katonai ügyosztály előadója, azt sem engedte meg. Végül is a katonaság nem tudott egyebet tenni, kiragasztatta a behívókat a csendőrség kapujára. Sok eredményt természetesen ezzel sem értek el.

A törvényen kívüli állapot a társadalom minden energiáját, minden érdeklődését a politika számára foglalta le. Megszűnt minden egyéb élet, minden egyéb mozgalom, minden tevékenység, ami nem a politikával volt kapcsolatos. Az emberekben megrendült a törvények iránti tisztelet, úgy hogy 1905-ben 7339 korona pénzbírságot róttak ki a rendőrségen, négyszerannyit, mint az előző esztendőben s amíg máskor évenként alig egy-egy, addig ebben az esztendőben 18 hatóságelleni erőszak került a rendőrség elé.

A kormány igyekezett retorzióval élni a rezisztencia miatt. Így megvonta 12 törvényhatóságtól, köztük Zalától is, az állami dotációt, ami Zala vármegye évi költségvetésében 232.400 koronát jelentett.

Zalával és speciálisan Nagykanizsával annyira tisztában volt a kormány, hogy az 1905. évi választáson a szabadelvű párt nem is állított jelöltet, úgy hogy gróf *Zichy Aladárnak* csak a nagykanizsai születésű *Surányi Károly* pancsovai tanár volt az ellenjelöltje, a választás előtt azonban az is visszalépett. Erre, hogy mégse legyen egyhangú a választás, felléptették a kiskanizsaiak *Hegedüs László* ottani polgárt 48-as Kossuth-párti programmal, akit aztán a néppárt többi ellenfelei, így a szabadelvűek is, támogattak. A választásból mégis gróf *Zichy Aladár* és a néppárti program került ki győztesen. A nagykanizsai néppárt vezetője ekkor már *Sebestyén Lajos* ügyvéd volt, egy nagykanizsai szücsmester fia, aki az 1878. évi boszniai okkupációban mint főiskolai hallgató, önkéntes káplári rangban vett részt, majd hazatérve, ügyvédi irodát nyitott és élénk részt vett Nagykanizsa politikai életében.

Az önálló nagykanizsai választókerület, amit Nagykanizsa képviselőtestülete már 1899-ben is kérelmezett és aminek tervével a Fejérváry-kormány foglalkozott is, még mindig nem valósulhatott meg, holott a város választópolgárainak száma a választójog reformjával egyszerre 5000-re szökött fel.

1906 januárjában *Porteleky László* honvédelmi minisztériumi segédtitkár, az ország első amatőrvívóját, nevezték ki Zala vármegye főispánjának. Az »atléta-főispán« *installációja* ellen Zala vármegye törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlésen tiltakozott. Február elején mégis megérkezett a darabont-kormánybiztos Zalaegerszegre. Várták Nagykanizsára is. Olyan volt a város, mint egy hadszíntér.

Csendőrség, katonaság mindenfelé az utcákon. Nagykanizsáról mentek a csendőr- és katonaosztagok a vidéki községekbe is, hogy a népgyűlések rendjére vigyázzanak. *Porteleky* azonban jobbnak látta, ha egyáltalán nem kíváncsi Nagy-

kanizsára. A kormánybiztos-várás nagy izgalmában¹⁾ *Zichy Aladár* beszámolóját is egy héttel elhalasztva, akkor is népgyűlés nélkül, egy deputáció előtt és bankett keretében lehetett csak megtartani.

Márciusban megint várta *Portelekyt* Nagykanizsa. Biztonság okáért a honvédlaktanyában rendeztek be részére szállást, de a látogatás ez alkalommal is elmaradt. Még ebben a hónapban új kormánybiztost neveztek ki *Szulovszky Dezső* volt szabadelvű országgyűlési képviselő, nyitrai ügyvéd személyében. Szulovszky, aki Zala és Somogy vármegyék kormánybiztosa volt, Nagykanizsát szemelte ki állandó tartózkodási helyéül. Ő is meggondolta azonban a dolgot és lemondott a nagykanizsaiak »vendégszeretetéről«. Március 31-én volt az installációja Zalaegerszegen. *Az installáló megyegyűlésen mindössze öt megyebizottsági tag jelent meg, akik között Nagykanizsa is csak a rendőrőrkapitánnyal volt képviselve. Ugyanekkor a kormánybiztos felfüggesztette Zalavármegye önkormányzati jogát.*

A vármegyei tiszttakar, élén *Csertán Károly* alispánnal, már az installáció előtt való napon egyetemlegesen benyújtotta lemondását.

1906 első hónapjaiban nagy arányokban indult meg a magyar elnyomatás reakciójának egyik mozzanata gyanánt: a *tulipán-mozgalom*. A keresztény és izraelita jótékony nőegyesületek közös kezdeményezésére, a nagykanizsai város-házán impozáns gyűlés keretében alakult meg a *Nagykanizsai Tulipánkert*, mint az *Országos Magyar Tulipán Szövetség* fiókjá. Határozatba foglalták, hogy Nagykanizsán a cél szolgálatára női ipariskolát létesítenek. Erre a jelen volt *Beniczky Gáborné* szül. *Batthyány Ilona grófnő* nyomban 1000 koronás alapítványt ajánlott fel, egyben öt választották a honi ipar pártolására alakult Tulipán Szövetség nagykanizsai fiókjának védnökévé. Elnöke lett *Hertelendy Béla* ügyvéd, társelnökök: *dr. Szekeres Józsefné* és *Vidor Samuné*, a két nőegylet elnöknői, alelnökök: *Lajpczig Antal*, *dr. Neumann Edéné*, *dr. Plihál Viktorné*, *Sebestyén Lajosné*, *Sommer Ignácné* és *Zerkovitz Lajosné*, főtitkár *Csóthi Márk* tanár, titkárok: *Eperjesy Gábor* és *Révész Lajos*.

A hazafias felbuzdulás annál nagyobb mérveket öltött, minél inkább szították azt a különféle tiltó rendelkezések és a megnyilvánulás elé gördített hivatalos nehézségek. *Március 15.* megünneplését külön szabályrendelet szabályozta, eltiltva minden szabadtéri gyűlést, utcai gyülekezést, szónoklatokban minden párhuzamot az akkori idők viszonyaival. A *Nagykanizsai Ipartestületet* hatóságilag beszéltek le arról a tervéről, hogy ezen a napon ünnepelje meg fennállásának húszéves jubileumát. A kereskedők egész nap zárva tartották üzleteiket, nemcsak haza-

¹⁾ Mint megtörtént epizód maradt fenn ebből az időből a következő anekdota:

Bród Ignác nagykanizsai borbély segédjét egyik izgatott hangulatú napon a vasúti állomásra hívták, hogy ott két idegen átutazó urat kell megborotválni. Valaki azonban figyelmeztette a segédet, hogy a két titokzatos úr közül az egyik alighanem *Porteleky kormánybiztos*, aki nem akarja levetni az inkognitóját, azért hivatja a borbélyt az állomásra. A segéd, aki az egyik atlétaformájú úrban valóban *Portelekyt* vélte felismerni, megkérdezte:

— Nem *Porteleky* úrhoz van szerencsém?

— De igen — felelte az mosolyogva.

A segéd erre megborotválta a másik urat, aztán összepakkolta a rekvizitumait és menni készült.

— Hát engem nem borotvál meg? — kérdezte csudálkozva »*Porteleky*«.

— Nem. Ajánlom magamat! — volt a borbélysegéd válasza.

— De hiszen csak tréfáltam. Nem vagyok én *Porteleky*. Kereskedelmi utazó vagyok.

— *Azt mindenki mondhatja!* — vágott vissza a borbély és feleletet sem várva, eltávozott.

fiiságból, hanem azért is, mert tartani lehetett az izzó hangulat kirobbanásától. A *Kereskedő Ifjak Egyesülete*, a *Magántisztviselők Egyesülete*, az *Irodalmi és Művészeti Kör* a Polgári Egyletben, más egyesületek és iskolák saját helyiségeikben ünnepelték március 15-ét. A város fel volt lobogózva, tulipánozva. Este városzerte *hazafias vacsorák* szónoklataitól visszhangzottak a koreshmák és vendéglők. A gyülekezési tilalom ellenére, a diáknépség zászló alatt, hazafias dalokat énekelve, tüntető felvonulást rendezett az utcákon. A gimnázisták kezdtek és csatlakoztak hozzájuk a kereskedelmisták és az utcák egész tömege. A rendőrség előbb fel akarta oszlatni a tüntetőket, de nem boldogult velük. Akkor legalább a zászlókat igyekeztek hatóságilag elvenni tőlük. Már-már komoly összetűzéstől kellett tartani, mikor végre sikerült a diákoknak a zászlót egy kapu alatt elrejtetni, de csak azért, hogy utóbb újra elővegyék és tovább járvák a várost. Késő este még mindig lobogó alatt, énekszóval járta a tömeg az utcát, majd a hazafias lelkesedés az utca népének beolvadásával, *szocialista tüntetéssé* fajult, úgy hogy a végén már a *marseillaise-t* énekeltek, *papokat gyaláztak és ablakokat vertek be.*

* * *

Áprilisban utolsó napjait élte a szuronyhatalmon alapuló kormány. Április 8-án még *Szulyovszky* darabont-főispán átutazott Nagykanizsán, zárt szalonkosiban,¹⁾ de ugyanezen a napon már *megalakult a Wekerle-kabinet* és örömmámorban úszott az alkotmányához visszatért Magyarország. Nagykanizsa képviselője, *gróf Zichy Aladár* is, *miniszter lett*, a király személye körül. Nagykanizsáról és külön Kiskanizsáról üdvözlő táviratok tömege ment Zichy Aladárhoz és *Kossuth Ferenc* kereskedelemügyi miniszterhez. Az ezévi követválasztáson *Nagykanizsa egyhangúlag negyedszer választotta képviselőjévé Zichy Aladárt*, Nagykanizsa első miniszter-képviselőjét.



Dobrovits Milán

A vármegyei törvényhatóság első alkotmányos közgyűlése még áprilisban összeült és kimondta, hogy a vármegyei tisztviselőknak márciusban történt lemondását nem veszi tudomásul. A május 14-i megyegyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy a volt császári biztos installációján megjelent öt megyebizottsági tag nevét sárga betűkkel fekete kötáblába vésetik s a *szégyentáblát* a megyegyűlés terméhez vezető folyosón kifüggesztik. Az öt nevet az ország összes törvényhatóságaival átiratban közölték, de a szégyentáblára vonatkozó határozatot, mint a törvényhatóság méltóságával össze nem egyeztethetőt, a belügyminiszter az érdekeltek fellebbezésére, megsemmisítette.

1906-ban Nagykanizsa is adott egy függetlenségi képviselőt a parlamentnek. A letenyi kerület több cikluson át a néppárt egyik legbiztosabb kerülete volt. Ezen a választáson a néppártnak *Szüllő Géza* volt a jelöltje, *Dobrovits Milán*

¹⁾ A szalonkocsira kívülről valamelyik jókedvű kanizsai vasutas, igen nagy derűtségre, a vasútról ismert, jellegzetes sárga »*Fertőlenítendő*« felírású cédulát ragasztott. Harmadnapon, április 10-én egy levelet kapott vissza a nagykanizsai városi tanács Zalaegerszegről. A tanács »*A királyi biztos hivatalnak — Zalaegerszeg*« címmel küldte el a hivatalos levelet a darabont-korszak utolsó napjaiban a megyeszékhelyre, honnét április 10-én a »*Cég megszünt*« hivatalos postai jelzéssel jött vissza, mint odaérkezésekor már kézbesíthetetlen.

pedig függetlenségi programmal lépett fel a kerületben. A harmadik jelölt *Bosnyák Géza* zalai földbirtokos, a zalavármegyei 48-as függetlenségi párt elnöke. Szüllő Géza kiesett a választáson, Bosnyák Géza pedig a pótválasztás előtt visszalépett, így *Dobrovits Milán* lett a *letenyei kerület képviselője*.

Dobrovits Milán neve a nagykanizsai közélettel annak minden vonatkozásában, politikai, kulturális, társadalmi, közgazdasági téren egyaránt összeforrott. Családja *a legrégebb kanizsai családok egyike*. A görögkeleti Dobrovicsok a XVIII. században már a leggazdagabb nagykanizsai kereskedőházak tulajdonosai voltak. A család háza ma is egyike a legjellegzetesebb régi házaknak. Dobrovics Milán fiatalságától fogva a közszereplések fáradhatatlan embere, ami rátermettségének és népszerűségének volt a következménye. Igazgatója volt 18 éven át *a kerületi munkáspénztárnak*. Elnöke volt a *Nagykanizsai Általános Munkásképző Egyesület*-nek, az IKSE-nek (Ifjúságképző Sport Egylet), majd díszelnöke az *Ifjúsági Kör*-nek, a *Petőfi Asztaltársaság*-nak. Mindmáig tagja a törvényhatósági bizottságnak, a városi képviselőtestületnek, elnöke a görögkeleti egyháznak. Hosszú időn keresztül főtitkára volt a *Keresztény Jótékony Nőegylet*-nek. A világháború alatt a *Jóléti Iroda* vezetője, az *élelmezési hivatal* főnöke, majd rövid ideig a lakáshivatalt is vezette. Mái is elnöke a *Nagykanizsai Háztulajdonosok Szövetségé*-nek. Vezetőszerpe volt a legtöbb nagykanizsai választásban, amikor is ritka szervező erejét legtöbbször eredménnyel vetette latba.

Nagykanizsáról került bele a magyar politikai életbe *Günther Antal*, a koalíciós kabinet igazságügyminisztere, a kir. Kúria későbbi elnöke is, aki még piarista pap korában a nagykanizsai gimnáziumnak volt tanára, mígnem a rendből kilépve, mint publicista, majd politikus kezdte karrierjét.

1905-ben lett tagja a törvényhozásnak a nagykanizsai születésű *Markos Gyula*, a *Herkó Páter* élelap megalapítója és szerkesztője.

1906-ban lett a Wekerle-kormány minisztere *Josipovich Géza*, a horvát-szlavón-dalmát ügyek minisztere, aki éveken át volt a nagykanizsai gimnázium növendéke.

* * *

Alig pihentek el a kedélyek a rendőr-korszak politikai zajlása után, 1907 derekán *Zala-megye szerte megkezdte szervezkedését a 48-as függetlenségi párt*. Nagykanizsán *dr. Hajdu Gyula*, *Szalay Lajos* ügyvédek, *Tripammer Gyula* takarékpénztári igazgató és *Szekeres József* közkórházi igazgató-főorvos álltak a mozgalom élén és Péter-Pál napján megalakították a pártot. A júliusban összehívott impozáns népgyűlés az említetteken kívül elnökökké választotta még *Faits Lajos* ügyvédet, *Horschetzky Sándort* és *Anek László* kispapját, alelnökökké *Knortzer Györgyöt*, *Eperjesy Gábort*, *Unger-Ullmann Eleket*, *Dénes Lajost*, *dr. Szabó Zsigmondot*, *Ujváry Gézát*, *ifj. Auer Lászlót*, *ifj. Steszlin Ferencet*, *Anek Józsefet*, *Plander Györgyöt*, *Torma Lajost*, *Hegedüs Lászlót*, *Csóti Márkot*, *Rapoch Gyulát*, *Kállóvics Józsefet*, *Kovács Ferencet*, *Fáy Árpádot*, *Fatér Mihályt*. A párt titkárai voltak *Horváth István* és *dr. Weisz Lajos*. Jegyzők *Aigner Géza*, *Éger Zsigmond*, *dr. Fried Ödön*, *Nagy Samu*, *Gürtler Ferenc*, *dr. Malek László*, *Lányi Pál*, *dr. Sabján Gyula*, *Kreicsovics Ferenc*, *ifj. Babochay György*. A választmánynak 260 tagja volt.

Ez történt *Zichy Aladár* aktív miniszter, a koalíciós kormány egyik pártjának,

a néppárt vezérének kerületében akkor, amikor a néppárt és függetlenségi párt koalíciója amúgy is tele volt súrlódási felületekkel, párt-féltékenységgel, mert hiszen a 48. és a 67. nehezen férhettek meg egy gyékényen. Az uralmon lévő pártok hol nyílt, hol palástolt viszálykodásának árnyékában értek a következő politikai események.

1907 októberében a nagykanizsai függetlenségi párt megyebizottsági tagok választása elé szervezkedik. A néppárt pedig ezalatt egyre gyengül. Október 9-én reggelre két új párt lépett a nagykanizsai politikai porondra. Ezen a napon még csak plakátokkal. Az egyik a *Nagykanizsai Radikális Polgári Párt*, amely nevek nélkül rukkolt ki a nyilvánosság elé. Összehozásán a letört szabadelvű-rezsim volt vezérei buzgólkodtak. A másik új párt volt a *Nagykanizsai Forradalmi Szociáldemokrata Párt*, amely ugyan korábban is létezett már, csak a »forradalmi« jelző nélkül.

Október 10-én 1500 nagykanizsai szervezett munkás egynapos sztrájkot tartott, a helyi lapok sem jelentek meg. A munkástömegek a gőzfürdőkertben ütötték fel tanyájukat és délután nagy népgyűlésen Sneff József elnök és Handler Gyula budapesti kiküldött szónokoltak a titkos választójogról. Sneff a gyűlés zárószavaiban *proklamálta a forradalmat*. A forradalom azonban csak annyiban nyilvánult meg, hogy a Zala szerkesztőségének ablakait éjszaka idején beverték és tovább is folytatták volna a rombolást, ha a kávéházakból és utcáról odasiető csoport a »forradalmárokat« szét nem zavarta volna. A röpiratokon és a gyűléseken hordozott táblákon a »Világ proletárjai egyesüljetek!« felhíváson kívül ilyen intelem is ékeskedett: »A nép dühe országokat gázol el.« A rendőrség, amely széleskörű intézkedéseket tett a nagy zajjal beharangozott »vörös csütörtök«-re, pár röpiratot elkobzott, három munkást letartóztatott, de komolyabb összetűzésre nem került sor. A sztrájkok azonban,¹⁾ amelyek 1906-ban is napirenden voltak, ettől kezdve még gyakoribbak és még követelőbbek lettek.

1908-ban a nevezetes nagykanizsai családból származó Chernel Gyula somogyi földbirtokos, Nagyatád országgyűlési képviselője, bekerült a főrendiházba. Ősei a hűbéres időkben a Batthyány-család tisztartói voltak s így igen nagy szerepük volt a város sorsának alakításában. Chernel Gyula is Nagykanizsán született 1843-ban.

A Héderváry-kabinet megalakulásával gróf Zichy Aladár, Nagykanizsa képviselője, rövid időre vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, de a politikától elkedvetlenedve, 1910-ben már a teljes visszavonulás terveit forgatta a fejében. Népszerűsége Nagykanizsán is egyre gyengébb lábon állott. A város 1906-ban díszpolgárává választotta, de az országos politikával elfoglalt képviselő és miniszter nem ért rá egyszer sem meglátogatni kerületét, úgy hogy amikor az 1910. évi választás közeledett és (ekkor már nem volt miniszter) mégis csak leutazott végre választói közé, akkor már Nagykanizsa nem mint képviselőjelöltjét, hanem csupán mint díszpolgárát fogadta. Beszámolóbeszéde alatt gróf Batthyány Pál nevét éltető lobogókat hordozott a tömeg, amely teljes 3 óra hosszáig füttyült, trombitált és zajongott a Szarvas előtt, úgy hogy Zichy Aladárnak és kevés párt-

¹⁾ L. bővebben az ipari élet fejezetében.

híveinek be kellett vonulniuk az étterembe és ott elmondani a programbeszédnek is szánt beszámolót.

Batthyány Pál volt zalai főispánt a vármegye jelölte Nagykanizsának, még Kiskanizsa sorakozott függetlenségi zászlaja alá, azonkívül a csekélyszámú nagykanizsai néppártiak. Nagykanizsa többségének a zalamegyei függetlenségi párt elnöke, *Bosnyák Géza*, misefai földbirtokos volt a jelöltje.

Amíg a választási előkészületek folytak, *Khuen-Héderváry* miniszterelnök megalapította a munkapártot, amely a világháború harmadik esztendejéig volt kormányon.

Hihetetlen erővel folyt 1910 tavaszán a választási küzdelem Nagykanizsán. Az izgalmat fokozta a választási agitáció legkritikusabb napjaiban beállott vidéki *nyomdász sztrájk*, minek következtében a pártok sajtóorgánum nélkül maradtak. A *Zala* 5 napig csak megjelent valahogyan, 2—2 oldalon, amit maguk szedtek és nyomtak a laptulajdonosok, de azután egy hétig egyáltalán nem volt újság Nagykanizsán. A választáson már csak két jelölt küzdött. Az éjjel egy óráig tartott szavazás eredményeképpen *Bosnyák Géza* 2077, *Zichy Aladár* 1949 szavazatot kaptak. Ezen a választáson (melyből Zalamegye négy munkapárti képviselőt küldött a parlamentbe) még a fekvő betegek is leszavaztak.

* * *

1909-ben *Novák János* nagykanizsai kisgazda, függetlenségi-kisgazdapárti programmal került be a parlamentbe Somogyország mandátumával.

Az 1913. évi választáson *Vizlendvay Sándort* választotta Nagykanizsa képviselőjévé. Csendes, de kuruc magyarérzésű zalai földbirtokos volt, a magyar földesúr típusa. A politikai életben már nem sok részt vett, mert a következő évben kitört világháború a parlament működését megakasztotta. Nagykanizsa utolsó földesúr-képviselője 1920 márciusában meghalt.

A világháború kitörése előtt pár hónappal, 1914 áprilisában, megvalósult Nagykanizsa régi vágya: *önálló választókerület lett* és nem kellett félni többé, hogy a nagykanizsai választókerületbe tartozott 50 községnek a városéval ellentétes érdekei útját szegik Nagykanizsa speciális kívánságai megvalósításának.

A politikai magatartására sokszor és súlyosan ráfizetett Nagykanizsa lassan kezdett rájönni arra, hogy ha fejlődni akar, *szakítania kell az évtizedes kuruckodással, le kell vetni a kerület makacs ellenzéki hírnevét*, amiben eddig igen nagyrészen a választókerületbe tartozott vidék is akadályozta. Ez az akadály azonban az önálló választókerülettel megszűnván, *Nagykanizsa lassan készülődött az országos politikába egy opportunusabb bekapcsolódásra.*

Rövidesen azonban kitört a világháború és vele a parlament kapui hosszú időre bezárultak.

* * *

Az első választás a világháború és forradalmak lezajlása után 1920 január 8-án volt, a *Friedrich-féle választási törvény* alapján: először és egyelőre utoljára — titkosan. Öt jelölt indult harcra a mandátumért, *mind az öt nagykanizsai.* A választásig azonban csak hárman jutottak el: *Ujváry Géza* kisgazda (keresztény

nemzeti egyesülés párti) 4938, *dr. Krátky István* főjegyző (pártonkívüli) 4045, *Karlovcics József* földműves (kisgazdapárti), 1743 szavazatot kapott. A pótválasztáson *dr. Krátky István* kisebbségben maradt s így *Ujváry Géza* lett *Nagyakanizsa nemzetgyűlési képviselője*.

Ujváry Géza régi nagykanizsai földműves-család leszármazottja. Már édesatyja, *Ujváry Illés*, különösen mint iskolaszéki tag, tevékeny tagja volt a városi közéletnek. A szorgalmas, józan, nyílteszű földműves-család rövidesen tekintély lett mindkét városrész kisgazda-társadalmában és vezető pozícióját mindmáig megtartotta. *Ujváry Géza*, mint a városi képviselőtestületnek, a törvényhatósági bizottságnak tagja, a városi mezőgazdasági bizottságnak elnöke, ma is vezére a kanizsai kispolgárságnak, főként a kiskanizsai földműves-polgárság számbeli leg is tekintélyes tömegének.

Az 1920. évi választások küldték be a parlamentbe Nagykanizsáról *dr. Hegedüs Györgyöt*, a letenyei választókerületnek halála után vitézzé avatott képviselőjét.

Hegedüs György 1883-ban Kiskanizsán született, ahol 1913-ban ügyvédi irodát nyitott. A világháború után sok kitüntetéssel és két sebesüléssel ékítve, szerelt le. Már a forradalom előtt kezdte szervezni a zalamegyei földművesek pártját. A kommunizmus alatt ritka bátorsággal küzdött a vörös felforgatás ellen, amiért családjával együtt sok üldöztetésben, fogházban, viszontagságokban volt része, mígnem Szegedre menekült, ahol kormánybiztosi megbízatást kapott. A kommun bukása után folytatta a helyi sajtóban korábban megkezdett publicisztikai működését és főszerkesztője lett a *Zalai Közlöny*-nek. Szóval, tollal, tettel, óriási munkabírással állott pihenéstelenül a keresztény nemzeti gondolat szolgálatában. 1920-ban a letenyei kerület képviselőjévé választotta. 1922-ben, amikor Letenye újból képviselőjévé választotta, megvált főszerkesztői tisztétől s csak az országos politikának szentelte energiáit. Mint kitűnő szónok, sokfelé járt gyűlésekre. Tragikus halála is egy ilyen alkalommal érte, munkás élete derekán: 1925 szeptember 27-én, *egy sárvári népgyűlésen, a szónoki pódiumon, szívszélhűdés* következtében meghalt.

* * *

Izgalmas választás volt Nagykanizsán a következő, 1922 június havában. A szavazópolgárok száma ekkor 6836 volt. A forradalmak után lassan lehiggadó polgárság csendes, harctalan választást szeretett volna és *dr. Kállay Tibor pénzügyminisztert* szeretett volna megnyerni képviselőjéül. Március 13-án *dr. Faics Lajos* városi tiszti ügyész vezetésével 30 tagú küldöttség utazott fel Budapestre, honnét azzal a válasszal tértek vissza, hogy *a pénzügyminiszter a jelöltséget elfogadta, de nem ígért egyebet, csak becsületes törekvéseket és becsületes munkát*. A kanizsaiak örömmel vették tudomásul a minden ígéretnél férfiasabban, őszintébben és biztatóbban hangzott választ s már-már azt hitték: egyhangú választás fogja megkímélni Nagykanizsát a nagyobb izgalmaktól, amikor egy főként kiskanizsai polgárokból álló küldöttség *Rassay Károlynak*, a demokrata-párt vezérének ajánlotta fel Nagykanizsa mandátumát.

Az úrnapi mandátum átadáskor *Kállay Tibor* 3147 szavazattal (*Rassay Károly* 2730 szavazatával szemben) kapta meg a megbízólevelet. Ugyanekkor 1448



Dr. Kállay Tibor

szótöbbséggel *Nyíregyháza* is képviselőjévé választotta a pénzügyminisztert, aki azonban nagykanizsai mandátumát tartotta meg.

Amikor *Kállay Tibor* 1924 februárjában lemondott pénzügyminiszteri tárcájáról, 30 tagu deputáció utazott fel Nagykanizsáról Budapestre, biztosítandó őt kerülete változatlan bizalmáról és ragaszkodásáról. A következő év októberében Nagykanizsa város rendkívüli közgyűlésen *díszpolgárává választotta dr. Kállay Tibort* s az erről szóló művészi kivitelű díszoklevelet¹⁾ az év november 28-án adták át impozáns ünnep keretében.

Az 1925. évi választásokon *dr. Domján Lajos* ügyvéd lépett fel *dr. Kállay Tiborral* szemben, a választás elől azonban visszalépett, így Kállay Tibor *egyhangú választással* lett Nagykanizsának ekkor már országgyűlési képviselője. Ugyanekkor *Budapest székesfőváros III. kerülete* is megválasztotta, de Kállay Tibor ismét nagykanizsai mandátumát választotta.

1928 szeptember 12-én *Kállay Tibor kilépett a kormányon lévő egységespártból*, mert az általa mindig vallott demokratikus felfogása és az ország válságos helyzetében hirdetett gazdasági elvei, szöges ellentétbe kerültek a kormányzati politikával. Kilépésével egyidejűleg lemondott mandátumáról is és pártonkívüli programmal újra fellépett kerületében. A város társadalmának kormánypárti része *Bazsó József* kocsigyárost, a *nagykanizsai Ipartestület* elnökét léptette fel Kállay Tiborral szemben, de maga a kormánypárt nem állított jelöltet és nem is nyújtott a választási kampány alatt megfelelő támogatást. A leglázásabb négyhetes választási küzdelem alatt Nagykanizsa *az egész ország politikai érdeklődésének középpontjába került*. Az utolsó pillanatig nyílnak látszó küzdelemből *Bazsó József* 1775 szavazata mellett *Kállay Tibor* 3477 szavazattal került ki győztesen.

Nagykanizsa tehát 1928 október 11-én visszatért sok évtizedes tradícióihoz — ellenzéki kerület lett újra.

Kállay Tibor 1881-ben Budapesten született. Ősei a honfoglalókkal jöttek Magyarországra, a ma élő Kállayak között még *szállásföldek* tulajdonosai vannak. Kállay Tibor Budapesten elvégezvén a jogot, Bécsben a 4. közös huszároknál leszolgáltá önkéntesévé, majd pénzügyi szolgálatba lépett. Mint gyakornok a budapesti pénzügyigazgatóságnál kezdte pályafutását, honnét a IV. kerületi adófelügyelőséghez, 1906-ban pedig a pénzügyminisztérium pénzügyőrségi osztályához onnét, mint fogalmazó, a költségvetési osztályhoz került. A költségvetési ügyosztálynak 1911-ben vezetője, 1918-ban pedig főügyosztályvezető és miniszteri tanácsos lett, a kommunizmus idejét Tiszántúlon, Szegeden és Bécsben töltötte, utána pedig újra elfoglalta állását a pénzügyminisztériumban. Még ezen az őszön felállították javaslatára a felszámoló-hivatalt, amelynek elnöke lett, egyben kinevezték külügyminiszteri államtitkárnak. 1920-ban visszatért a pénzügyminisztériumba, ahol az adóapparátus szervezésével foglalkozott, rövidesen pedig átmi-

¹⁾ *Noll József* gimnáziumi rajztanár munkája.

nősítették pénzügyi államtitkárrá. *Hegedüs Lóránt* bukása után, 1921 decemberében, pénzügyminiszterré nevezték ki, 1924 februárjában lemondott tárcájáról. 1926-ban megszervezte Budapesten a *Polgári Egység Klubját* s annak elnöke volt az egységspártból történt kilépéséig.

* * *

Az 1926. évi általános választások és az alkotmányos kétkamarás rendszer visszaállítása óta, az országgyűlés felsőházában *dr. Plihál Viktor* földbirtokos képviseli Nagykanizsát, mint Zala vármegye törvényhatóságának választottja. 1865-ben Zalaegerszegen született. 1896-ban közjegyzőnek nevezték ki Ujpestre, honnét 1901-ben Nagykanizsára helyezték. Atyja nyomdokain haladva, csakhamar mértékadó tagja lett Nagykanizsa és a vármegye közéletének. A város képviselőtestületében és annak pénzügyi bizottságában véleménye mindig döntő súllyal esik latba, nemkülönben Zala vármegye törvényhatósági bizottságának és a közigazgatási bizottságnak is évtizedek óta legtekintélyesebb tagja. Közéleti érdemei elismerésül királyi kormányfőtanácsosi címet kapott. A világháború alatt a hadijótékonság egyik legnehezebb posztján állott, mint a *Vörös Kereszt* nagykanizsai fiókjának elnöke, amely minőségben tett szolgálataiért a *Vörös Kereszt* hadiékítményes II. osztályú díszjelvényével tüntették ki. 1920-ban közjegyzői állásáról lemondott s azóta gazdálkodik. Mint a Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztár elnöke, élénk részt vesz Nagykanizsa közgazdasági életének fejlesztésében is.



Dr. Plihál Viktor

Tagja a magyar törvényhozás felsőházának *dr. Batthyány-Strattmann László herceg*, Nagykanizsa kegyura is. Családjának neve legszorosabb összefüggésben van Nagykanizsa XVIII. és XIX. századbeli történelmével.

Szerepet visel Nagykanizsa város társadalmi életében *Inkey József báró* iharosberényi földbirtokos, aki ugyancsak az örökös jogú főrendek képviselője. Az Inkeyek nevével a régi kanizsai főszolgabírák sorában is találkozunk. Inkey József is Nagykanizsán végezte középiskoláit. Mióta búcsút mondott a vármegyei életnek, azóta Nagykanizsával szomszédos birtokain gazdálkodik. A nagykanizsai *Zalai Közlöny* hasábjain, de fővárosi irodalmi lapokban is gyakran találkozunk pompás, magyar zamatú, sok kifinomodott népies motívumot őrző verseivel. Huszegynéhány nótaszerzeménye az országos könyvpiacra is megjelent. A csurgói kerületnek három cikluson át volt képviselője. Elnöke a nagykanizsai *Piarista Diákszövetségnek*. 1928 novemberében elhunyt nejével együtt, élénk részt vett a *Szociális Misszió Társulat* nagykanizsai szervezetének ismeretterjesztő és jótékonsági munkásságában. A Társulat *Leányklubjának* Inkey Mária bárónő az elnöke.



Gyömörey István

Nagykanizsa adta a magyar törvényhozásnak és jogtudományának európai nevű büszkeségét, *báró Wlassics Gyulát*, a felsőház és a közigazgatási bíróság elnökét.

Az 1926. évi választásnak országos és igen nagy jelentőségű

szenzációja volt, amikor *Gyomöre* István, nagykanizsai főszolgabíró, a kiskomáromi kerületből 680 szótöbbséggel kibuktatta az ott győzhetetlennek hitt *Drózd* Győző demokrata-kisgazdapárti képviselőt. *Gyömöre* István régi katona-dinasztia sarja. Atyja, *Gyömöre* Antal altábornagy, híres lovas, a morvafejértemplomi lovas-hadapród iskola alapítója. Édesanyja, *Pultz Matild*, ugyancsak hírneves borsodmegyei származású katona-család tagja. *Gyömöre* István 1886-ban Kőszegen született. A bécsi Terezianumot végezte, majd amikor gyenge testalkata miatt nem vették fel a katonai akadémiára, elvégezte a jogot. 1909-től képviselővé való megválasztásáig, vármegyei közigazgatási szolgálatban állott, legutóbb mint a nagykanizsai járás főszolgabírája. Nagykanizsa város életében az irányítása alatt 1927 óta fennálló *Községi Blokk* a józan, tárgyilagos kritikát képviseli a várospolitikai porondján. Elnöke a *Délzalai Nyomda és Lapkiadó Vállalatnak*, igazgatósági tagja a *Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztárnak* és mint mezőgazda, a többtermelés érdekében a *Marquis-búzával* indított akciójával ért el országos figyelmet ébresztett sikereket.





A NAGYKANIZSAI HIVATALOK TÖRTÉNETE

A BIRÓSÁGOK



ihelyt az Allah nevével és saját feneketlen zsebjeik szem előtt tartásával ítélkező *muftik* és *kádik* kitakarodtak Kanizsa várából, a bírói hatalomért új harca kezdődött a városi magisztrátusnak.

A bírászkodás rendszerében zökkenők voltak. A tulajdonképeni bírói hatalom elsőfokon a városi bírónak volt, aki minden hatodik vasárnapon ünnepélyes ülésre hívta össze a városi funkcionáriusokat és a községházán törvénylátó napot tartott,¹⁾ mely alkalmakkor nem egy esetben hoztak halálos ítéleteket is. Nagykanizsának ugyanis eredetileg pallosjoga is volt.

Ezt a sokat vitatott jogot a város legrégebb jegyzőkönyveiben lefektetett ítéletek bizonyítják. Halálos ítéletet hozott a városi bíróság az alább következő esetben, amint azt a városi múzeumban lévő, legrégebb városi protocollum tartalmazza :²⁾

»Az 1716-ik év május 11. napján Pernhardt János úr, ezidőszerint itteni városbíró, Mulnár János úr, Scheffer György János úr, Wundszon Márton úr, Oblau Jakab úr, Menner András úr, Pollay György úr, Knedl Mihály János úr, Takács Ferenc úr, Fürst József úr, mint városi előljárók és azután más több esküdtek (»Geschworene Beysitzer«) jelenlétében, ú. m. : Faics Péter, Baky János, Szabó Marián, Terenszky Mátyás, Megyery István, Gudlin György vizsgálatot tartottak Majorics András emberölési ügyében (»in Causa Homicidy«) és a következő pontokra vonatkozólag az utolsó esetben tárgyalást tartottak.

Hogy hívják? Majorics András. Hol laktak a szülei? Korábban a szigeten (Mura-köz), később pedig itt laktak, mint purgerek, nemzetiségére nézve horvát. Hány éves? Körülbelül 28. Milyen vallású? Katholikus. Nő vagy nőtlen? Nőtlen. Mi a foglalkozása és jelenleg miből tartja fenn magát? Nincs más foglalkozása, csak nap-számból és a kezemunkájával tartja el magát. Volt-e máskor is letartóztatva és mi okból?

¹⁾ L. »Közigazgatás« fejezetben. ²⁾ Az 1690. évből fennmaradt protocollum 71. oldalán. (Magyar fordítás Halis : Zalai Krónika IV. 289. old.)

Ezekben a zavarós időkben Szepetnek községben egy lovat lopott, amiért ott elfogták és onnan a légrádi börtönbe vitték. Ott azonban feltörte a tömlőcöt és megszökött.

Tudja-e hogy most miért van letartóztatva? Természetesen, mégpedig azért, mert *Szillárka Pali* (»Balli«) nevezetű itteni polgárt megölte. Az eset úgy történt, hogy Szillárka Pali marháját, melyet kertjében kártételen ért, *zálogba hajtotta*, de nevezett Szillárka Pali a marhát az esti harangszó után az udvarból hazaterelte. Ő erre utána ment, hogy a marhát ismét elvegye, de a megölt ezt nem engedte, hanem a vádlottat bottal vagy ostorral ütlegelni kezdte, mire Majorics őt megölte akként, hogy a kezeügyében lévő nagy bottal fejbevágtá és karjára is ütött, úgyhogy az nyomban meghalt.

A hullát az esküdtek szabályszerűen megvizsgálták és azt találták, hogy a felső koponyarész teljesen szét van ronsolva, a karon pedig zúzódások vannak.

Mi készítette erre a cselekedetre és korábban is ellenségeskedésben voltak-e egymással?

A megölt ugyan állandóan gyűlölködött ellene, és pedig először azért is, mert Szillárkától 2 fatuskót eltulajdonított, másodszer azért, mert Szillárkának egy disznáját, melyet káron ért, lelőtte, harmadszor pedig azért, mert a megöltnek fiát, ki őt gyalázó szavakkal illette, egyízben jól elverte. A vádlott azonban soha sem volt ellensége.

Ezzel szemben azonban *Wundszom* úr felesküdt tanácsos hivatalos lelkiismeretére hivatkozva kijelentette, hogy mikor előtte, Wundszom úr előtt, a fatuskók tárgyában egyezkedtek, vádlott kifejezetten azt mondta, hogy addig ebből nem lesz egyezés, míg közülük valamelyik meg nem hal.

Nem követeit-e el ezenkívül más gyűlkösságokat, vagy üzött-e varázslásokat?

Szándékos ölésről nincs tudomása, de egy alkalommal négy társával a légrádi hegyben, lopva, éjjeli alkalommal egy bognárt és két kovácsot kifosztottak, összes ruháikat elvették, miután más egyéb azoknál nem volt.

Ezután beidézttetett *Bencsik György* csizmadiasegéd, a megöltnek sógora és vallomást tett arról, hogy mikor a vádlottat Homokkomáromnál el akarta fogni, ez a nála lévő fejszével erősen védekezett és ha a tanu nővére a fejszét ügyesen el nem kapja, úgy a vádlott a tanu is megölte volna. Látták ezt a jelenlévők közül is sokan, különösen *Takács Ferenc* tanácsbeli és *Szabó Marián* kül-tanácsos és még többen.

Végítélet.

Mint hogy a fenti vizsgálatból világosan kiderül, hogy *Majorics András* vádlott az ölést szándékosan követte el, amit az összes körülmények és tanuvallomások bőségesen igazolnak, azért tehát, különös tekintettel arra, hogy őt más bűncselekmények is terhelik, ezen tekintetes városi bíróság és összes ülnökei egyhangúlag úgy ítélték, hogy vádlott megérdemelt büntetésképen és másoknak példaadásul *karóddal kivégeztessék, tetemét pedig a kivégzés helyén vettessék el.*

Canischa, kelt mint fent.

N. N. bíró és tanácsbeliek.

Jelentés Bécsbe a méltóságos Udvari Kamarához.

Méltóságos Csász. Udvari Kamara!

Kegyelmes Uraink!

A mellékelt bűnpör irataiból a Méltóságos Csász. Udvari Kamara kegyesen meggyőződést szerezhet arról, hogy miképen esett meg itt egy emberölés és hogy a büntettest letartóztattuk és elfteltük.

Mint hogy pedig ez a város a pallosjogot a Méltóságos Udvari Kamarától nyerte, ennélfogva ilyenmű perekben a megerősítést és a további rendelkezést onnan kell, hogy alázatosan elvárjuk.

Azért tehát a Mélt. Csász. Udvari Kamara elé terjesztjük azt a legalázatosabb óhajlásunkat és kérelmünket, kegyeskedjék az említett pert átvizsgálni és kegyesen intézkedni afelől, hogy abban a továbbiakra nézve mi a teendő.

A Méltóságos Csász. Udvari Kamarának

Canisha, 1716 május 12-én.

Legalázatosabb hódolói:

N. N. bíró és tanácsbéliék.

Titulus:

A Mélt. Csász. és Kir. Udvari Kamarának a legalázatosabb hódolattal kézbesítendő

Bécsben.

* * *

Az első kanizsai protokollumban, néhány lappal odébb még egy, eddig ismeretlen utalást találunk a városi bíróság pallosjogára vonatkozóan. A németnyelvű bejegyzés magyarra fordítva a következő:¹⁾

»1716 május 16. *Horváth Istókot*, aki a »Vorstadt« innenső részében lakik, a fenti napon a bíró és az összegyűlt tanácsosok néhány, az anyósával elkövetett házasságtörés miatt, Pollay György városi előljárónak kívánságára és udvarias kérésére, csupán 30 forintra büntették meg és azt *Pollay* úr hiánytalanul be is fizette, miért is *Horváth Istók* a városi hatóság előtt egy biztosítólevelet adott néki, azzal a bennfoglalt föltétellel, hogy ha ő, *Horváth Istók* ezután is mégegyszer ilyesvalamit ismételtén elkövetne, akkor a törvény szerint halálra legyen ítélendő . . .

Canischa, kelt mint fent.

N. N. bíró és előljárók.

* * *

Boszorkánypörökben is hozott halálos ítéleteket a nagykanizsai bíróság, sőt égettek is boszorkányokat a Vári-réten. Szájhagyomány szerint egy alkalommal egyszerre három boszorkányt égettek el a kanizsai bíróság ítéletével. Írott emlékeik is vannak a kanizsai boszorkánypereknek, melyeket ma is a városi múzeumban őriznek. Ime az egyik, amelyben *kettős halálra*, lefejezésre és elégetésre ítélték a vádlottat:²⁾

»Anno 1714 október 19.

A tek. Zalamegyében fekvő kiváltságos Kanizsa városban mi alólírottak — mint kirendelt bírúk és esküdtek — az országos törvénykezési rendtartás 23.

¹⁾ 1690. évi protocollum 77. oldal. ²⁾ U. o. 61. oldal. (Magyar fordítás *Halis: Zalai Krónika* IV. 307. old.)

cikk első részénél fogva *inkvizíciót és exament* tartottunk egy jött-ment gyanus személlyel, névleg *Molnár Marinkával*.

Mint következik :

1. Mit rakott estefelé a *Bugvás-féle kertben* a prefektus úr tehenei alá ?
2. Miért vallotta be önként, hogy *Malyk Menyhért* úrnál a parázstartó helyen el akart égetni valamit, ami nem akart elégni (jóllehet az szalmából volt) ?
3. Mi okból töltött meg Malykéknál három tököt vízzel és miért akasztott sok friss csalánt a kéménybe és emellett rejtelmesen mondott valamit és a mosó-pléht miért akasztotta fel ugyanoda ?

A vallomás :

Az első pontról való tudomását elismeri, miután erre amúgy is élő tanuk vannak. A második pontot bevallja.

A harmadik pontot kvalifikálja és azt vallja, hogy a *Malykné* praktizált volna ilyesmit, oly indokból, hogy az esőt akarta megszüntetni.

Ezen önkéntes vallomásra a személy még ugyanazon a napon a vízhez vezetett és megtéte vele ismételt négyszeri bemártással a próba. Hol is sok nép, úgyszintén a tekintetes tanács kirendelt bírái előtt a személy, mint toll úszott a vizen.

Eodem anno, e hó 20-án fenti három pont felett, — további bírói kihallgatás tartatott és a vádlott *szigorú vallatás* alá vétetett. Azonban ő nem felelt egyebet, minthogy mégegyszer fürösszék meg és akkor bizonyára a víz fenekére fog merülni. A többit pedig mind tagadta. jóllehet ez már általa az első vallatásnál elismertetett.

NB. A vádlott leánya, Éva, 19 éves, vallomást tesz, hogy a vizsgálat 3. pontja valósággal igaz és emellett még azt is mondja, hogy egy nagy záporosó azonnal megeredt.

Eodem anno, f. hó 22-én. A harmadik kihallgatás szabályosan megtartatott. Előzőleg pedig a tanuk eskü alatt kihallgattak és a pontokra vonatkozólag kikérdeztettek.

Először is a becsületes *Jagoretz György* az eskü letétele után önként tesz vallomást, hogy ő a fent nevezett vádlottnőt helyben Kanizsán a prefektus úrnak (tisztességgel mondva) a tehenei között látta estefelé és meg is akarta fogai, de nem bírta utolérni. Mely időtől fogva (tisztességgel mondva) a tehének tejüket el is vesztették.

A másik tanu, névleg *Balog Katalin* eskü alatt vallja, hogy amit a vádlott cselekedett, nemcsak látta, hanem közreműködni is kénytelen volt abban, ami a harmadik vádpontban írván van, csak hogy a következő módon : Minapában midőn a *Malykné* szolgálatában állott, mostak éppen és az eső nagyon erősen esett, erre a vádlott ajánlatára a Malykné a tanunak megparancsolá, hogy friss csalánból vegyen három csomót, úgyszintén emberi hajból egy csomót és egy tököt és a tökben mosóvíz vala és még több más is, azonban ő nem tudja, hogy mi volt még benne, — item még egy mosópléht is a fenti tárgyakkal együtt a kéménybe akasszon, mire az eső azonnal el is állott.

Továbbá eskü alatt vallja még, hogy az állatok kihajtása előtt Szent György napján fenti vádlott egy dézsa vizet vett, egy teknőt, egynéhány lakatot, ezen tárgyakkal a vádlott a kapu alá lépett és amikor kihajtották (tisztességgel mondva) a teheneket, minden darabot vízzel lelocsolt, midőn pedig este a tehenek hazamentek, az egész faluból a tehenek a Malykné udvarába mentek, honnan a vádlott kihajtotta és ezeket a szavakat mondotta: »*Hej, hej, jámbor tehenek, tegyetek az én hasznom!*«

Mindennek dacára, midőn a vádlott előtt mindez a harmadik examináció alkalmával felhozott, ő ezeket tagadta.

Végítélet:

Miután fentemlített vádlott, *Molnár Marinka* nemcsak saját vallomása szerint az országos törvénykezési rendtartás 23. cikkelyének első részénél fogva megtartott vallatást néhány pontra vonatkozólag kiallta, hanem a bűnperben *saját gyermeke által* is rábizonyíttatott és még hozzá két kifogástalan tanu eskü alatt igaz vallomást tett, — ennek következtében, — mivel a gonoszt megbűntetni már magában az Isten iránti tisztelet is megparancsolja — ez a gonosz személy, hasonló istentelen személyek visszaretentésére, kik az ördög vakításáiban hisznek, a jámbor állatok hasznát elvárásolják és rossz időt csinálni és elhárítani tudnak, — *egy torturára* egyhangúlag ítéltetett és őt az országos törvénykezési rendtartás 60. cikk második részénél fogva a pontok igaz voltára *kínvallatás alá vétetni* elhatározottatott.

Ha most már a vádlott nem vallana többet, akkor (mint istentelen) *a mester keze által lefejezessék, teste a máglyára helyeztessék és így légeztessék*. Ha pedig a vádlott az országos törvénykezési rendtartás 60. cikke második részében foglalt »*Freystuk*« szerint a kínzatás alatt többet, t. i. a »*Pactum cum Diabolo*«-t bevallaná, akkor a vádlott *máglyán élve légeztendő*.

És ezt jog szerint.

Johann Georg Schuffer Rathsverwandter, *Johann Bernhardt*, *Marin Wundszom*, *Paul Palastják*, *Thomas Jámbor*, *Georg Pulay* előljárók, *Joseph Fürst* Wachtmeister der Stadt, *Johann Lanstják* . . . meister, *Andreas Manner* Stadt-richter és *Georg Bächmegyey* der Zeit Praeffect und Praeses.«

* * *

Egy hónap múlva már újból *boszorkánypörben* ítélkezett a kanizsai bíróság, amely azonban ez esetben már kevésbé szigorú ítéletet hozott. Ebben a pörben is szerepel azonban a *víz-próba*, ami abból állott, hogy a boszorkányt kivitték a városban lévő valamelyik nagyobb pocsolyához, (amilyen volt az Eötvös-téri Sárec-tenger, a Ciglenice-tó, stb.) és ezeknek embert elnyelő vízébe egy kútgémszerű szerkezettel beledobták a delikvenst. Amelyik nem merült el a vízben, arról többet a szenteltvíz sem mosta le a boszorkány nevet.

* * *

A városi bíróságon kívül kisebb hatáskörben *fenyítő hatalommal bírtak a céhek is* a maguk tagjaira, valamint a »*szentszék*« (plébánia). Ez utóbbiaknak a tanács,

a tanácsnak pedig a *megyei törvényszék* volt a fellebbezési fóruma. A bíráskodás jogának ez a felparcellázása sok hatásköri súrlódásra adott alkalmat.

Legmakacsabb küzdelmet a földesúrral kellett vívnia a városnak a bíráskodás jogáért. Sok egyéb kiváltsággal együtt ugyanis *az uradalom a város bírói hatalmát is megnyírta*. Eldisputálta tőle a főbenjáró bűnökben való ítélkezés jogát, úgy-hogy a XVIII. század második felében már *csak a kisebb polgári peres ügyek tartoztak a város hatáskörébe*, a nagyobb ügyekben az úriszék elé kellett menni Zalaegerszegre.

Az igazságtétel patriarchalis korszakának városi jegyzőkönyvei rengeteg érdekes adatot tárnak fel a kor erkölcséire, szokásaira, mindennapi életére, gondolkodásmódjára és embereire vonatkozólag. Kötetekre terjedő tanulmányt igényelne, ha ezeknek a protokollumoknak a krónikás számára roppant értékkel bíró törvénykezési bejegyzéseit fel akarnám dolgozni. Éppen ezért ehelyütt csak rövid összefoglalásban ismertetem a XVIII. század városi bíráskodásának érdekesebb mozzanatait.

Legszigorúbban az *erkölcsökre és vagyonbiztonságra* kellett a városnak ügyelnie.

A csavargókat, éjszaka dorbézolókat, fajtalankodáson kapottakat azon nyomban bevitték a városháza strázsaszobája mellett volt áristomba, büntetésük pedig *pálcázás, vasraverve lezárás vagy pénzbírság* volt, sőt a notórius bűnöző legényeket *odaadták katonának*, ami a legsúlyosabb büntetés volt, mert egész életre szólt. *Katonafogdosás* idején is azokat fogatta össze a város, akiktől szabadulni óhajtott. Ilyen katonafogdosás nem egyszer véres verekedés keretében zajlott le.

A feslettéletű, bűnben fogott nőszemélyeket a felsőtemplom előtt, a kútnál állott *pellengérhez kötötték*. A pellengér egy kőoszlop volt, beleerősített vaskapcsokkal, amikhez a bilincseket kötötték. A hajduk *minden vasárnap éjszaka raziákat tartottak csavargók és »személyek«* után. Az ilyenkor elfogott nő a legzordabb télen is a pellengéren maradt legalább hétfő reggelig. Akivel már sok baja volt a hatóságnak, azt korbácsolás közben kikergették a városból. *»Kicsapatás«*-nak hívták ezt a műveletet. A strázsamester a kicsapandókat átadta a gyepmesternek, az szalmával megkoszorúzta őket és miközben a községi dobos verte a taktust a menet előtt, a kicsapandó *»személy«* hátán minden 2—3 lépésre megsuhant a gyepmester korbáca. A kísérő tömeg köpdöste, kővel, röggel hajigálta egészen a határig a delikvenst, akinek csak az esetben volt szabad időmúltán visszajönnie, ha idevaló születésű volt. Aki pedig kicsapott egyént házába fogadott, az 2 forint büntetést fizetett, ugyanúgy az is, aki tudta, hogy a szomszédja ilyen valakit befogadott, és azt nem jelentette fel. A XIX. század 30-as éveitől kezdve már ritkán fordult elő a kicsapatás, hanem *csak megkorbácsolták* az arra érdemest, aztán eleresztették.

Nemhiába rigorózus rendszabályok álltak az igazságszolgáltatás szolgálatában, de volt is respektusa a városi tanács ítélezéseinek. A tiltott cselekmények miatt bevádoltaknak igen sok esetben elég volt *a bíróság szigorú dorgatóriuma vagy erélyes meghagyása* valamely törvényellenes vagy méltánytalan dolog abbahagyására.

A házastársi viszonyban előforduló panaszokkal is a városi tanács elé sietett az akkori idők embere. Vadházasságra, illegitim viszonyokra, házastárs házsártos-

ságára, durvaságára, hűtlenségére, békebontó pletykázására, — mindenre volt orvosság a judikaturában, amely nem spórolta ilyen esetekben sem a pálcát, áristomot, sőt megrögzött bűnösöknél a *vagyonelkobzást, kiváltást* sem.

A közönséges tolvajokat *a városháza előtt egy hordóra kiállították*, a lopott holmit a nyakára akasztották és otthagyták pár óráig az egész város csúfjára.

Ha a szappanos a megsabottnál kisebbre mártotta a gyertyát, mihelyt a mértékvizsgáló esküdtek erre rájöttek, a hajduk azonnal elvitték mesteruramat a kanizsai utcákon található valamelyik tokához és ott két-háromszor alaposan *belemártották a vízbe*. Ugyanez volt a büntetése a kicsire szabott péksütemény forgalombahozójának. Az ilyesfajta csalásban talált mestertől a gyertyát a templomnak, a kenyeret a szegények részére *elkobozták*. Ha a hús-vágó legény mérlege nem jól fogott, azt *elkobozták*, a székálló legényre pedig azon helyt *lemérték a 25-öt a hússzék elé állított deresen*, amit ilyenkor a hajduk cipeltek az esküdtek után.

Ilyen és ezekhez hasonló büntetésekkel tartotta fenn a régi Kanizsa városi bírósága az erkölcsi és vagyoni rendet.

* * *

A fenyítő bíraskodás egy-egy *tanácsülés* keretében, peres ügyekben pedig meghatározott időközönként egy vagy több *törvénylátó napon* történt. (*»Pünkösöd hava 2. és következő Napjaiban a Tanács Törvényszéket tartván, az előtte lefolyó Pereket mind rendre megvizsgálta és. . . ítéletet hozott.«*)¹⁾

A tanúk a tanács asztalán volt feszületre esküdtek. Zsidó tanukat két tanácsos elkísérte a *»zsinagóga«*-ba és ott *»hiteztették meg«* őket.²⁾

Nagykanizsa tanácsa, *»mint Törvényes 1-ső Biróság«* előtt *a perek hónapokig, évekig elhúzódtak*, mert az *»azokban foglalatосkodó Ügyész Urak«* a pertárból kivittek a periratokat s ha ügyfeleik érdeke ügy kívánta, hosszú ideig maguknál tartották azokat, mígnem a tanács a pertárt kezelő jegyzői hivatalnak kiadta az ukázt, hogy 15 napnál hosszabb időre periratokat kiadni nem szabad.³⁾

A város és az uradalom között hamarosan végnélküli pereskedés indult meg a bíraskodás joga körül. A város a főbenjáró bűnökben való ítélkezés jogából kiforgatva, már csak ahhoz ragaszkodott, hogy legalább a polgári perekben korlátlan ítélkezési fórum lehessen, de az uradalom önmagát állította fellebbezési fórumnak a város polgári ítélkezéseiben. Se szeri, sem száma nem volt ezenkívül a hatásköri vitáknak az uradalom és a város között. 1838-ban pld. család és *»hamis íráskoholás«*-on érték *»Czuppert Miksa kanizsai Izraelita kereskedőt«*. A város volt a károsult, de felperesként *Chernel Ignác* uradalmi ügyész szerepelt a perben és a *»Vérhatalmas kanizsai Uradalom«* úriszéken hozatott ítéletet. Az úriszék tagjai voltak: úriszéki elnök (táblabíró), úriszéki jegyző, közbíró (Zalamegye táblabírója), az uradalmi tisztartó mint meghívott és a főszolgabíró egy megyei esküdttel, mint *»törvényes Bizonyság«*.

Az uradalom, — a város és a földesúr között 1811-ben *gróf Amade Antal* főispán

¹⁾ 1821. városi kgy. jkv. 225. sz. ²⁾ 1836. 119. jkv. ³⁾ 1834. 939. jkv.

közbenjöttével létrejött szerződésre hivatkozva, így formulázta meg Kanizsa város bíraskodási jogát :¹⁾

»*Kanisa Mező Várossának első Bíróság adatván, az aképpen határozott meg, hogy minden közönséges Cenzus alatt levő fundusokon lakozóknak egyáltalában, kivéven egyedül a főbenjáró (criminális) bűnöket és eseteit, úgy nemkülömben a házasságbeli és spirituális ügyeket, mindenkiben első Bírója a Városi Bíró és Magisztrátus leszen, — mindazonáltal ha valaki ennek végzésével meg nem elégednék, szabad leszen neki azt intra Dominium, a az Executio előtt a Fő Mlgú Uraság Ur Székére, innend pedig fellebb is appellálni.*«

Az uradalmi fundusokon lakók felett eszerint a város nem bíraskodhatott. Ebből eredt a hosszú és bonyolult ú. n. »*zsidópör*«, ami a város ellen, a nagyobb-részt uradalmi fundusokon lakó zsidóság panaszára indult meg a XIX. század 30-as éveiben. Ez a pör hovatovább elmérgesítette a helyzetet egyrészt az uradalom és a város, másrészt a város és a zsidóság között.

A nagy pörben így érvelt az uradalom :

1. az 1811. évi szerződés szerint a városi tanácsot »*semmiféle fenyegető hatalom nem illeti*« ;

2. az uradalom a városi bíraskodás tekintetében addig fennállott gyakorlatot is *visszaélésnek* tekinti ;

3. a »*Város Tanácsa többnyire a törvényes Dolgokba járatlan mesteremberekből lévén szerkesztve, Bírósága alatt lakozó több nagy Üzlettel bíró kereskedők és művelt Uri személyek személyes Bátorságjok, hitelek és böcsületjek, a Tanács Értetlensége miatt korlátoztatnak, más vidékiek pedig kebelünkbe való költözködéstül elidegenítettnek*« ;

4. »*a kisebb vétkek büntetése nehéz magyarázatánál fogva igen messze viheti a városi Tanács hatóságát.*«

A város nem maradt adós a válasszal. Az uradalom észrevételeire a következő reflexiókat küldötte a vármegyéhez :

ad 1. az 1811. évi szerződés *expressis verbis* csak »*a főbenjáró spiritualis és házassági büneseteket*« vette ki a város bíraskodása alól, egyebekben »*mindenkiben első Bírója a városi Bíró és Magisztrátus leszen*« ;

ad 2. a város bírói hatalmának eddigi gyakorlatát az úriszéki ítéletek is elismerték ;

ad 3. az úriszék maga hagyta helyben és hajtatta végre számtalan esetben a város által hozott ítéleteket. Az uradalom kifogásainak 3. pontjában foglaltakat csak »*a Városi Tanács Bírósága alatt álló s azt mindenkiben tisztelni köteles vakmerő Zsidóság*« állíthatja. »*De különben is, ha mi mintegy (13000) keresztény Lakosok minden meg különböztetés nélkül önkényesen magunkat Tanácsunk meg bírálása alá vetni és eresztetni nem félemlünk — és ezen Jogát választott Tanácsunk már századoktul fogva mindekkoráig rajtunk igazságosan gyakorolta és gyakorolja — minő Isteni s világi Törvények és Igazsággal férhetne össze, hogy egyedül és éppen tsak ezen zsidó Tömeg, a kit mi Keblünkben meg telepedni hagyunk és ki magát hozzánk tsuppán mi kényelmességünkéből bé fészkelte — vetessen és emeltessen*

¹⁾ *Chernel Ignác* uradalmi ügyész 1839 szept. 10. beadványa a vármegyéhez. (Városi levéltár.)

ki a Városunk, az az Elöl Járósága megbírálna alul és így miért szenvedjünk csak azon Zsidóság kedvéért és annak némű vétekben keveredhető személyének a mienknél drágábbá tétele tekintetibül, — korlátoltasson Tanátsunk Biró Hatósága, — el nem gondolható. Nintsen és nem is lehet tehát semmi ok Tanátsunkra kent Értelensége miatt sem ezen városi akármű féle lakosoknak magok személyét, hitelét és bösületét félteni, sem pedig az idegeneknek keblünkben való bé költözéstül el rettenni, — sem végre a még csak növésben lenni mondott kereskedésnek is nálunk meg csükkenni, — mert Személye mindnyájunknak Tanátsunk igazságos bíraskodása által elegendőleg biztosítva vagyon, — keblünkben az idegenek mind inkább és inkább bé költöznek, a kereskedés pedig (áldott az Ur Neve!) nálunk azon a Fokon áll, amelyről esmeretes és nevezetes majd fél Europa előtt;

ad 4. a kisebb vétkek és főbenjáró bűnök között a város mindig megtalálta a határt s a főbenjáró crimináliákat mindenkor a »vérhatalmas Uradalom« elé terjesztette.

A nagy pör húzódtott esztendőig, a város végül is megmaradt eddigi jogainak gyakorlásában továbbra is. Annyi újítás történt csupán, hogy a bírói tárgyalásokon két tanácsoson kívül minden alkalommal két-két esküdtnak, a »hitesek«-nek is jelen kellett lenniük. A hiteseket kéthónaponként felváltották.¹⁾

* * *

Az 1848-as reformok a közigazgatással együtt a bíraskodást is új alapokra fektették. Legelőször is rögtönítelő bíróságot és akasztófát állítottak fel Nagykanizsán is.²⁾

Az igazságszolgáltatás apparátusa különálló ügyosztálya lett a városi adminisztrációs szervezetnek (L. közigazgatás fejezetében!). Törvénytudó tanácsosok végezték az ítélezést, külön segédszeméllyzettel, majd a polgármesteri állás rendszerezésével a városbírói tisztség is a bíraskodás teendőinek ellátására korlátozódott s ezzel a városi bíróság teljes autonómiát nyert, csupán anyagi gondoskodás tekintetében tartozott a városi hivatalok sorába.

1852-ben »Hengelmüller Mihály Soprony kerületi Cs. Kir. Alladalmi főügyész Ur Ő Méltósága Kanisa Város Tanátsának részéről az eránt, hogy a Megyei felyebbíteli Törvenyszék Városunkban helyheztessek, jelenleg Bétsben Magyar ország törvénykezését szervező leg felsőbb Bizottmányánál Kanizsa Város pártfoglalását magas befolyásánál fogva eszközölni kegyeskedjen, — megkérettetni rendeltetett.« Ugyanekkor megkeresték ilyenirányú folyamodásukkal »Báró Hauer Soprony kerületi Cs. kir. főispány úr Ő Méltóságát« is.³⁾

Amíg Nagykanizsa a megyei törvenyszék idehelyezésén buzgólkodott, addig a vármegye igyekezett megnyírbátni a városi önállóság szárnyrakapott törekvéseit. A vármegye még a 60-as évek elején is a főszolgabíró útján levelezett a várossal. Akárhányszor jöttek a városhoz különféle megkeresések a megye útján más törvényhatóságoktól, más városoktól s ha ilyenkor Nagykanizsa autonómiájának önrzetével nem a vármegye közvetítésével, hanem közvetlenül felelt a hozzá intézett kérdésre, akkor jött a megye dorgatóriuma a főszolgabírótól, akit a város

¹⁾ 1842. városi kgy. 29. jkv. ²⁾ 1853. 1386., 1409. és 1417. jkvek. ³⁾ 1852. 134—135. jkv.

nem akart többé felettesének elismerni, sőt, amikor az alispán felhívta a várost, ilyen viselkedésének megszüntetésére, *Nagykanizsa tiszteletteljesen megtagadta az utasítás teljesítését*, hivatkozva más, ugyancsak »első bírósággai ellátott rendes tanácsu mezővárosok« példájára.¹⁾

1861-ben megkezdte működését a nagykanizsai »*kir. elsőbírósági váltótörvényszék*«,²⁾ 1868-ban a »*jövedéki törvényszék*«. ³⁾

1863-ban a város már sokallani kezdte a bíraskodással járó költségeket. Amikor a kancellária leírt a városhoz, hogy *vállalja el végleg a bünyügyi törvényszéket*, a város úgy igyekezett elhárítani azt, hogy *»bár megbecsülve érzi magát*«, de a lakosság nem bírja a városi terhek továbbemelését s a város csak az esetben tehet eleget a kancellária kívánásának, ha az állam a személyi és rabtartással járó kiadásokat biztosítja a városnak.⁴⁾ A törvényszék kérdése a következő években hatalmas viharos vitákat váltott ki a városi közgyűléseken. A városatyák egy része *a törvényszékről való lemondást sürgette*, »*Aki pörülni akar, menjen Egerszegre!*« — volt a jelszó.

A város két pártra oszlott a kérdés körül. Az egyik kimutatta, hogy Nagykanizsának évi 12.000 forintjába kerül a törvényszék ellátása, a másik párt szerint csak 1800 forintba került.⁵⁾ Mégis győzött a hivatalos álláspont s amikor 1864 augusztusában híre jött, hogy a törvénykezési székhelyek kérdésének rendezése küszöbön van, *Nagykanizsa megmozdult, hogy vagy a zalaegerszegi törvényszéket hozzák Nagykanizsára, vagy Nagykanizsa székhellyel külön törvénykezési kerületet alkossanak*.⁶⁾ Ennek ellenére pár esztendő múlva, amikor az elemi csapások és túlfeszített adóterhek végsőkig kimerítették a városi polgárság anyagi erőit, a városi közgyűlés úgy határozott, hogy kérni fogja a kormányt, *vigye el innét a törvényszéket*, vagy legalább is a törvényszéki székhelyek elosztása kapcsán csak akkor hagyja meg azt Nagykanizsán, *ha átteszik ide a megyei törvényszéket*.⁷⁾ Hiába adott a kormány sok kérvényezés után 3000, majd 3500 forint évi *törvénykezési államsegelyt* Nagykanizsának,⁸⁾ — az csak szabadulni akart a törvényszéktől.

Az 1863—65. esztendőkből *hadiállapot* volt Zalavármegyében. A statárium idején *Kesseldorfer Mihály »kilenc nemes vármegye hóhérja* Zalaegerszegre lakott és állandó fogat állott rendelkezésére, amely a megyeszékhelyről Nagykanizsára és vissza szállította. *A kivégzések Nagykanizsán történtek*. Megtörtént ezekben a zavaros esztendőkből, hogy két útonálló a récsei országúton egy asszonyt megtámadott és a nála talált 7 krajcár pénzét elrabolták. Pár nap múlva *Kesseldorfer* mindkettőnek mértéket vett a kanizsai akasztófa alatt.

1869 őszén *Gózonny Ferenc* városbíró memorandumot szerkesztett s azt a város eljuttatta az országgyűlés minden képviselőjéhez, kérve a külön nagykanizsai törvényszéki kerület megalkotását. A kanizsai képviselőtestület ekkor már »*ezzen város szellemi és anyagi érdekei felemelésének főreismerhetetlen emeltyűje*« gyanánt aposztrofálta a törvényszéket és deputációban ment érte Budapestre.⁹⁾ *A vármegye viszoni minden erejével azon volt, hogy meghiúsítsa Nagykanizsa reményeit* s amikor a megyegyűlés a székhely-elosztási tervet csinálta, Nagykanizsa

¹⁾ 1861. 570. tanácsi jkv. ²⁾ 1861. 217. tanácsi jkv. ³⁾ 1868. 140. tanácsi jkv. ⁴⁾ 1863. 107/461. kgy. jkv. ⁵⁾ 1864. 209. jkv. ⁶⁾ 1864. 227. jkv. ⁷⁾ 1866. VI. 26. és V. 4. kgy. ⁸⁾ 1868. 107. jkv. ⁹⁾ 1869. 76. jkv.

csak úgy tudta teljes mellőztetését megakadályozni, hogy az összes kanizsai törvényhatósági bizottsági tagok felmentek a megyegyűlésre.¹⁾

1865-ben, majd 1869-ben a Zala vármegyében felállítandó *telekkönyvi hivatalért* folyamadott a város, az igazságügyminisztérium azonban elutasította a kanizsaiak kérését.²⁾

* * *

1871-ben végre megtörtént a közigazgatás és igazságszolgáltatás teljes elkülönítése és Nagykanizsa, Zalaegerszeggel együtt, *1872-ben önálló törvénykezési kerület lett*. A törvényszék elhelyezésére hirtelenében nem volt más lehetőség, mint hogy beszorították azt a *sóház* (mai u. n. régiposta) emeletére. 1875-ben a sóház nagy udvarán felépítették a *fogház* hatalmas épületét, amit a sóházudvartól bástyával elkülönítettek. A bástyán lévő kis ajtót 1880-ban falazták be, amikor a törvényszék átköltözött mai helyére, a *Zöldfa-vendéglő és szálloda* megfelelőleg átalakított épületébe. Ez a magyarázata annak, hogy a törvényszék épülete és a fogház, ma meglehetősen távolosnak egymástól.

A nagykanizsai törvényszék első elnöke és megszervezője, a város addig volt bírása, *Wlassics Antal* volt.

Wlassics Antal jogi tanulmányait a győri jogakadémián végezte. A szabadságharc alatt *Csány László* mellett kormánybiztos volt, majd amikor Csány a fel-dunai hadsereghez került, *Wlassics Antal* mint a *nemzetőrség kapitánya* teljesített szolgálatot Nagykanizsán. Az abszolutizmus idején visszavonult Nagykanizsára és szőlőjének művelésébe ölte minden ambícióját. Utóbb a város polgárságának kérésére mégis elvállalta a *polgármesterséget*, majd amikor kiderült, hogy hiszen Nagykanizsát nem ismerik el rendezett tanácsú városnak, a *városbíró*ságot. Mint a város feje, különösen az *iskola-ügyekben* fejtett ki igen eredményes munkásságot, úgy hogy *báró Eötvös József* tanfelügyelőséggel is megkínálta, amit azonban nem fogadott el. Igen jó barátságot tartott fenn *Deák Ferenc*cel, akinek intervenciójára sikerült a nagykanizsai törvényszék szervezésekor a sok jelölt közül a törvényszéki elnöki állást elnyernie.³⁾ Nagy jogi tudású, széles látókörű kriminalista volt, akinél nagyobb szeretettel és odaadással kevés ember töltötte be az általa megalapozott elnöki széket.

Nagykanizsa első törvényszéki elnökének egyetlen fia, *báró Wlassics Gyula*, a későbbi kultuszminiszter (felesége *Csengerly Antal*, Nagykanizsa volt országgyűlési képviselőjének leánya), aki ma a felsőháznak és a közigazgatási bíróságnak elnöki méltóságait tölti be s akit édesatyja sírdombja egy lelki kapoccsal mindmáig Nagykanizsához fűz.

Báró Wlassics Gyula 1852-ben Zalaegerszegen született, de kétéves korától, a négyosztályú gimnázium elvégzéséig, Nagykanizsán, a szülői házban nevelkedett. Jogot Bécsben és Budapesten tanult s annak elvégzése után Nagykanizsán *Tóth Lajos* ügyvédi irodájában dolgozott rövid ideig, majd édesatyja keze alatt joggyakornokoskodott a kanizsai törvényszéken, honnét a budapesti táblához került, majd *Perczel Béla* igazságügyminiszter a minisztériumba osztotta be, ahol a főügyész-helyettesi rangig emelkedett. 1891-ben egyetemi tanárrá nevezték ki.

¹⁾ 1871. 31. jkv. ²⁾ 1865. 262. jkv. és 1869. II. 16. és VIII. 10. kgy. ³⁾ *Br. Wlassics Gyula*: »Emlékezés atyámról«. (Pesti Hírlap 1927. IV. 17.)

Ekkor már szakirodalmi és publicisztikai működése révén az ország minden részében tekintélyes jogászi neve volt. 1892-ben szabadelvű programmal képviselővé választották *Csáktornyan*. Mint törvényhozó több kulturális javaslatnak, így a *vallás szabad gyakorlásáról* szóló javaslatnak is, előadója volt. Emellett külföldön is feltűnést keltett jogi könyvei, dolgozatai egymásután láttak napvilágot. Az Akadémia *Sztróckay-díját*, majd publicisztikai működéséért az Akadémia *Bródy-díját* nyerte el. A *Wekerle-kabinet* visszalépése után 1895-ben a *Bánffy-kormány* vallás- és közoktatásügyi minisztere lett, amikor is nagy felkészültségű harcosa volt az *egyházpolitikai törvényeknek*. Négy cikluson át *Csáktornya*, 1905-ben *Pécs* választotta képviselőjévé. Tárcaját több mint nyolc esztendeig megtartotta s minisztersége a *kulturális reformok* korszaka volt. 1906-ban a király a a közigazgatási bíróság elnökévé nevezte ki s azóta elnöke annak s mint ilyen, tagja a felsőháznak, amelynek elnökévé *IV. Károly* nevezte ki 1918 június 22-én. *Wlassics Gyula* nagy érdeme, hogy az 1918 november 16-iki ülésen a felsőház tudomásul vette a képviselőház feloszlatását, de a felsőház nem oszlott fel, csak berekesztette üléseit. A felsőház újraalakulásakor így *Wlassics Gyula* bárót újra egyhangulag elnökévé választotta meg.

* * *

A törvényszéknek Nagykanizsán történt végleges megtelepedése élénkséget hozott a város jogász-életébe. 1874-ben megalakult Nagykanizsán az *Első Zalai Ügyvéd Egylet*. A következő évben Zalaegerszegen megalakították az *ügyvédi kamarát*, mire a kanizsaiak *Csengery Antal* képviselő vezetésével deputációban fordultak az igazságügyminiszterhez, hogy a zalai ügyvédek érdekképviseletének szervét hagyják meg Nagykanizsán. Amikor ez nem sikerült, az *Első Zalai Ügyvéd Egylet*, mint felesleges, megszüntette működését. 1882-ben *Eperjessy Sándor* elnöklésével *Zalamegyei Ügyvéd Egylet* néven újraalakult, de ez a szervezkedés sem volt tartós.

1883 június 1-én *Tamáty Béla* volt országgyűlési képviselő, a 48-as szabadságharc egyik hős katonája foglalta el a nagykanizsai törvényszék elnöki székét. Székesfehérvárra történt áthelyezése után *Cseresnyés Sándor* debreceni törvényszéki bíró került a nagykanizsai törvényszék élére, 1885 áprilisában.

1885-ben feloszlatták a *csáktornyai járás törvényszékét és járásbíróságát és idecsatolták Nagykanizsához*, aminek ellenében azonban a bírói létszámot csupán eggyel emelték, holott a kanizsai bíróság amúgy is túl volt terhelve munkáva¹, amit 1875-ig hat, azon túl *hét bíró* látott el. A nagykanizsai törvényszék területe 165.000 lelket számlált.



Igazságügyi palota

A XIX. század vége több neves jogászt talált a kanizsai törvényszéken. Így innét került a kúriához *Szép Miklós*, aki mint törvényszéki bíró, értékes tagja volt a város társadalmának. Nemrégén vonult nyugalomba *Neusiedler Antal*, a pécsi

tábla tanácselnöke, aki ugyancsak Nagykanizsán kezdte pályafutását. *Gróf Hugonay Kálmán* tétényi földbirtokos hosszabb bírói praxis után Kanizsáról került fel Budapestre. *Jeszenszky Sándor*, később államtitkár, mint alügyész működött Nagykanizsán, melynek zenei életében is tevékeny részt vett.

Amikor 1890-ben a *táblák székhelyeinek felosztása* szönyegre került. Nagykanizsa is minden követ megmozgatott, a tábla székhelye azonban mindezek ellenére Pécsre került. Nagykanizsának csak annyi jutott belőle, hogy törvényszéke elnökét, *Cseresnyés Sándort*, nevezték ki a pécsi tábla elnökévé, helyébe pedig *Tóth László*, győri táblabíró, került Nagykanizsára. Hogy Nagykanizsa elesett a táblai székhelytől, abban nem kis része volt a budapesti ügyvédi kamarának, amely az igazságügyminiszter felszólítására megcsinálta a táblai székhelyek decentralizálásának tervezetét és ebből Nagykanizsát, mint amelynek kulturális és lakásviszonyai arra nem alkalmasak, — kihagyta.

1906-ban megint a nagykanizsai törvényszék elnökét, *Tóth Lászlót* nevezték ki pécsi táblai tanácselnöknek. *Hérics-Tóth János* törvényszéki elnök kúriai tanácselnöknek került fel Budapestre. *Hérics-Tóth Lajos* alügyészt pedig ügyésznek vitték fel Budapestre, a kanizsai ügyészség vezetőjévé ugyanekkor *Vámbéry Rusztem* egyetemi magántanárt nevezték ki, de ez állását el nem foglalta (*Vámbéry* felesége unokája volt *Csengery Antalnak*). Ő maga 1918-ban a nemzeti tanácsban játszott szerepet. A következő törvényszéki elnök *Závody Albin*, aki Rózsahegyről áthelyezve, saját négyesfogatán hajtott be a városba s született grand seigneur maradt vagyona roncsain is. A bírói kar tagja volt ebben az időben *dr. Stefani di Panciera* táblabíró, aki Fiuméből került Nagykanizsára, 6 nyelven beszélt s ma is előkelő életet él Fiumében. A kanizsai jogászgárdának nevezetes tagja volt *Weber Károly* táblabíró, aki pályafutása elejétől, 1875-től, Nagykanizsa törvényszékén működött, 1909-ben elnöke lett a Társaskörnek, buzgó dalárdista volt s általában a »szép Weber Karcsi« epitetont viselte.

Az ekkor még csak 27 tagu nagykanizsai ügyvédtársadalom egyik büszkesége volt *Farkas Tibor*, a zalai megyei közéletnek ma is súlyoszávú tényezője, aki 1911 nyarán nyitotta meg itt irodáját és innét hívták meg három előadásra a londoni egyetem közgazdasági fakultására.

Jureczky Iván nitrái törvényszéki bíró 1906-ban került Nagykanizsára, ahol az ügyészség vezetője lett. Utóda 1912-ben *Fischer Imre*, aki arról volt nevezetes, hogy neki volt Kanizsán az első magánautója. Nyugdíjaztatása után *Kiss László* vette át az ügyészség vezetését. Mint joggyakornok, Nagykanizsán kezdte pályafutását *Oszterhuber László*, később a járásbírószék vezetője, aki a kanizsai ezreddel a boszniai okkupációt is végigküzdötte, a városi és megyei közélet aktív résztvevője volt s mint agglegény vagyonának jelentős hányadát költötte el a kanizsai szegényekre. A Szarvasban volt asztaltársasága a kanizsai úri férfitársaság »középe« volt. 1912-ben bekövetkezett halála után *Kürthy István* lett a járásbírószék vezetője.

A nagykanizsai törvényszék részére megfelelő *igazságügyi palota építése* érdekében évtizede folyó mozgalom 1913 tava-



Dr. Hännig Alfréd



Dr. Szabó Lajos

szán jutott el odáig, hogy a minisztérium kiírta a tervpályázatot, de a közbejött világháború a tervet feledésbe merítette.

A háború kitörésének esztendejében a törvényszék is, járásbíróság is új vezetőt kapott. Törvényszéki elnökké *Eöry Szabó Jenőt* nevezték ki, aki 1898 óta működött Nagykanizsán és 1928 elején több, mint 40 évi szolgálattal vonult nyugalomba. Utóda, *dr. Hännig Alfréd*, aki a szombathelyi járásbíróság éléről került a kanizsai törvényszék elnöki székébe.

A nagykanizsai törvényszék hatásköre a kanizsai járáson kívül kiterjed a keszthelyi járásra, a letenyei járás 34, pacsai járás 23, a novai járás 3 és a zalaszentgróti járás 8 községére. A törvényszéki bírák létszáma hét.

Rendkívül népszerű és tekintélyes tagja volt a kanizsai bírói karnak *dr. Kenedi Imre* tanácselnök, aki 1907-ben került Nagykanizsára és csakhamar sokfelé ágazó tevékenységgel kapcsolódott bele a város köz- és társadalmi életébe. 1926-ban mint a kanizsai jogásztársadalom nesztora hunyt el, 70 éves korában.

A mai bírói karban a tanácselnökök száma, *dr. Fischer József* nyugalombavonulásával és *Székács Pál* halálával, négyre apadt. *Dr. Szabady Lőrinc* 1910-ben Nagyatádról került Nagykanizsára. A világháború alatt és után a menekültek segélyezése körül kifejtett működésével igen nagy szolgálatokat tett, mint a segélyezőbizottság elnöke.

Dr. Mutschenbacher Edvin a dárдай járásbíróság éléről 1909-ben került Nagykanizsára. Nevéhez fűződik a patronage megszervezése, a világháború alatt a mezítlábas akció szervezése, jótékonyági műkedvelő-előadások rendezése. Elnöke a Kath. Legényegyletnek. Mint színdarabfordító, több ízben is sikerrel mutatkozott be Nagykanizsán. *Dr. Bertin Ágoston* a csáktornyai járásbíróság vezetője volt, mígnem 1919-ben onnét kiutasítva, Nagykanizsára helyezték, majd táblabíróvá nevezték ki. *Kayser Elek* 1903-ban került Nagykanizsára, mint járásbíróági aljegyző. A világháborút elejétől végig legnagyobb részt fronton töltötte. 1924-ben nevezték ki tanácselnökké.

Egyesbírói funkciókat végeznek *Podolay Jusztin* és *Makáry Vilmos* törvényszéki bírák. Vizsgálóbíró *dr. Almássy Gyula* törvényszéki bíró, Nagykanizsára 1914 végén került. Elnöke a nagykanizsai Kath. Férfi Lígának.

1919 szeptembere óta vezetője a nagykanizsai ügyészségnek *dr. Szabó Lajos* ügyészségi elnök. A román betörés Orsován érte és az ekkor tanusított magatartásáért II. oszt. polgári hadi érdemkeresztet kapott. Megalakulásától elnöke a nagykanizsai Levente Egyesületnek, a nagykanizsai Közművelődési Egyletnek, éveken át a Vörös Kereszt Egyletnek és a Kansz. nagykanizsai fiókjának. *Metz József* kir. ügyész a szerb megszállás után, Alsólendváról került a nagykanizsai ügyészségre. *Vitéz Csillaghy György*, miután a világháborút elejétől végig a különböző frontokon végigküzdötte, 1919 végén kapott beosztást Nagykanizsára.

A kir. járásbírósnak 1921-től 1925 végéig *dr. Kovács Gyula* táblabíró volt az elnöke. 1913-ban a bazini járásbíróság éléről



Dr. Kovács Gyula

helyezték Nagykanizsára. Serdülő korától a köz- és úri társasélet aktív tagja. IV. Károly király koronázásán Nagykanizsa közönségét képviselte *Grünhut Henrikkel*. Amióta *Kállay Tibor* Nagykanizsa képviselője, fontos szerepet visz a város politikai életében. Utóda a járásbíróság vezetői székében *Gombár Gyula* táblabíró, aki már mint joggyakornok, Nagykanizsán kezdte pályafutását, majd a szerbek által kiutasítva, 1920-ban az óbecsei járásbíróság éléről került vissza Nagykanizsára. *Szabó Győző* járásbíróági alelnök a szerb megszállás alá került perlaki járásbíróság éléről 1919-ben került Nagykanizsára, ahol 1922-től 1928-ig mint az Országos Földbirtokrendező Bíróság kiküldött bírása, működött. *Dr. Sartory Zsigmond* járásbíró kanizsai családból származik, 1913-ban Letenyéről helyezték Nagykanizsára. Tevékeny tagja a városi képviselőtestületnek. *Dr. Bentzik Ferenc* ősi kanizsai család sarja, a világháborút a harctereken töltötte, majd orosz fogságból szabadulva, 1919-ben nevezték ki a kanizsai járásbíró-sághoz. *Dr. Horváth Tivadar* 1908 óta működik a kanizsai járásbíró-ságon. A világháborút 1915 augusztusától a frontokon töltötte. *Horváth István* járásbíró is végigküzdötte a világháborút s az összeomlás után menekülve, nyert beosztást Nagykanizsára.



Gombár Gyula

Az ügyvédek száma Nagykanizsán 51, vagyis Zala vármegye összes ügyvédjeinek kb. fele él Nagykanizsán.

A RENDŐRSÉG

Ameddig Nagykanizsa mint vár teljesítette történelmi hivatását, addig a közrend és közbiztonság fentartására külön szervezet felállítása felesleges volt. Nagyon jól és rövid úton elintéztek minden ilyenmű feladatot a *várkapitányok*, akiket a király nevezett ki, vagy pedig később a várat birtokló családok tagjaiból, tisztjeiből kerültek ki. A várkapitánynak a rend fentartásában már a legrégibb időkben is a *hajduk* voltak a végrehajtó közegei. Nem sokat teketóriáztak a bűnügyekkel sem.

Bizonyítja ezt a *Zeke Jakabhoz*, Kanizsa várának parancsnokához 1558 szeptember 4-én intézett levél: »*Karosy Ferencet meg fogattam és vasban verettem... valamit uram mond, azt névelem, ha el ereszteti, el eresztem ha azt mongya felakasztattya, felakasztatom őtet.*«¹⁾ A vár prefektusa tehát élet és halál ura volt.

A török-uralom megszűntével az újraszervezett előljárárságban a *városhíró* volt a rend legfőbb őre, a hajdúk parancsolója. Épen ezért a *hat hajdu* mellett semmi egyéb sarzsi nem volt, csak a *strázsamester*. Amikor a város katonatartási gondjai megsokasodtak, két strázsamestert választottak és egyikre közülük rábízták a *kvártélymesteri* tisztséget is. Volt azután még három külön

¹⁾ *Halis*: »Nagykanizsa város kapitányi hivatala és közrendészete«, Zala 1897. évf. tárcaközlemény.

alkalmazott *éjjeliőr* és hat *erdőőr*, előbbieket *éjjeli vigyázóknak*, utóbbiakat *erdősöknek* hívták, fizetést csak tessék-lássék kaptak, az éjjeliőrök pld. 20, az erdőőrök 3 forint fizetésért szolgáltak egy esztendőre.

Az *esküdtek* dolga volt az idegenekre, piaci rendre, vásárookra, erkölcsökre stb. való felügyelet, ellenőrzés. Ellenőrző útjaik alkalmával magukkal vitték a strázsamestert és egy két hajdút is és a kisebb ügyeket in flagranti elintézték.

A város fejlődésével Kiskanizsa külön éjjeliőröket, majd strázsamestert és hajdukát is kapott. A hajduk egyuttal városi szolgák is voltak.

Később a rendőri ügyek elvégzésére *hét policáj commissariust* választottak, akik a bíró utasításai szerint látták el teendőiket. Ezeknek 1790-ben 8—11¹/₂ forint fizetésük volt. Hatáskörükbe tartozott : 1. minden megfogottakat megexaminálni, azokat megbüntetni, vagy születési helyükre küldeni, 2. koldusokat regulálni, 3. pékekre, mészárosokra, sütőasszonyokra instructio szerint vigyázni 4. céhekre felügyelni, 5. verekedőket lecsukatni és megbüntetni, 6. kutakra vigyázni, 7. mértékvizsgálatot teljesíteni, 8. erkölcsökre vigyázni, 9. a katonabeszállásolást (a hivatalban levőkön kívül) minden lakosra igazságosan elosztani, 10. tűzi veszedelem esetén a tűz okainak kiderítése végett nyomozást teljesíteni, 11. a konyhavizsgálatokat szigorúan teljesíteni.

Ebben az időben gyufa még nem lévén, minden háznál hamuba takarva tették el a parazsat másnapra. A *konyhavizsgálóknak*, akiket *korombíróknak* is hívtak, volt kötelességük esténként megvizsgálni, hogy veszélytelenül takarták-e be a parazsat és a kormot eltisztogatták-e.

A város utolsó strázsamestere *Cser József* volt, akit 1868-ban nyugdíjaztak.

* * *

Az idegen-ellenőrzést korán bevezették a városban, ahol igen sok csavargó, züllött férfi és főként nő keresett magának »megélhetést«. Már a XIX. század elején szigorú rendelkezés állott fenn, melynek értelmében a városba érkező minden idegennnek, ha 24 óránál hosszabb ideig tartózkodott a városban, jelentkeznie kellett az utcabéli esküdtnél. Az elcsípett csavargókat nyomban kitoloncolták a városból.¹⁾ Nem tűrték meg a kósza leányokat sem. »*Térdig Böske Városunkba jövén, nekie szorosan meghagyatik, hogy két napok alatt magának szolgálato keressen, és azt találván, Urának nevét az Elöljáróságnál bejelentse, valamint akkor is, midőn helyét megváltoztatja, ellenkező esetben a Házi Gazda, kivel szolgálat nélkül tartózkodik, keményen meg büntettedik, a tseléd pedig három napok után a Városból kiutasítatik.*«²⁾ Ezeknek az időknek emléke a kanizsai *kaloda* is, amely primívj falukormány, zajos múltja után Cserfőre kerülve, onnét 1908-ban méltó helyére jutott : a budapesti börtönügyi múzeumba, Európa első ilyenmű intézetébe.

A Bach-korszakban a *cs. kir. policáj* vette át a közbiztonsági szolgálatot. A nagykanizsai rendőrbiztosságot *Szakonyi József* comissarius vezette. Dolga elég volt, mert a zűrzavaros esztendők nagyon megtépázták a közerkölcsöket. 1850-ben panaszosan említi a városi előljáróság, hogy esztendők óta szokatlanul sok a »*betyár*« (csavargó) Kanizsán, »*kik szolgálat nélkül egyedül napi munkájukkal kény-*

¹⁾ 1813. városi kgy. 495. jkv. ²⁾ 1836. v. kgy. 353. jkv.

telenek kenyeröket keresni», így azután »e városban a lopás napi renden vagyon, úgy annyira, hogy majd minden éjjel kamara feltörések és egyéb lopások történnek«. Már 1850-ben az utcabéli tanácsosok gondjává tették ezeket a mindig gyanus, munka nélkül ácsorgó embereket, összeírátták őket, majd elrendelték, hogy minden munka nélkül lézengő, alkalmi napszámokból élő férfiember haladéktalanul jelentkezék a városházán, ahol egy *hádogjelvényt* kapnak s a jövőben csak azok vállalhatnak alkalmi munkát, akik ilyen jellel el vannak látva.¹⁾

A városi rendőrbiztosság ügykörét *Szakonyi* főbiztos és *Albrecht* nevű segédje rövidesen nem bírták ellátni, úgy hogy az ügykezelésben való segítségért átirták a városi tanácshoz, amely azt válaszolta, hogy munkaerőt nem ad, de ha a rendőrség egyes esetekben átir, »szükség és csekély képességeihez mértén segíteni és eljárni fog a közrend érdekében.«²⁾ A rendőrség hatáskörébe került az útlevelek, ipari vándorkönyvek, bizonyítványok kezelése és kiadása is, ami eddig meglehetősen sok munkát adott a városi tanácsnak. A közbiztonsági és erkölcsfelügyeleti teendőkkel is éppen eléggé el lehetett látva a rendőrhivatal, ha csak azt vesszük is tekintetbe, hogy mintegy 400 cselédleány volt — nagyrészt csavargó — a város területén.

Schmerling kancellár korszaka alatt kapitány lett a comissáriusból. A *Skublics Jenő* főispáni helytartó által kinevezett *Pintér Pál* városi tanácsos volt az első városi kapitány, akit 1866-ban *Pigmond Ferenc* követett. Ettől kezdve a kapitányi cím és állás állandósult.

Az új közigazgatási rendszer lassú kialakulása során a rendőrség is belezökkent a törvényszabta kerékvágásba, mint a városi hivatalos szervezet *egyik ügyosztálya*. A rendőrkapitányt a városi képviselőtestület által felterjesztett 3 jelölt közül a főispán nevezte ki, aki 1864-ben megütközéssel figyelmeztette a városi vezetőséget rendőrsége ügykezelésének hanyagságára. *Albanich Flórián* rendőrkapitány csak örvendett a dorgatóriumnak, mert ezzel elérte azt, hogy jobban megszervezték a rendőrséget, irnokot, szolgát adtak melléje.³⁾

A 60-as, 70-es években az erkölcsi züllés a bujakóros betegségek ellen való küzdelmet állította a városi rendőrség főfeladatául, melynek 1869-től 1872-ig *Vagner Károly* városi tanácsos került az élére. 1872-ben pedig *Albanich Flóriánt* választották meg városkapitánynak. Amíg a város figyelmét az átalakulás, szervezeti és adózási kérdések kötötték le, addig az uradalom egyetlen megmaradt előjogát, a *korcsma-nyitás* jogát igen széles mértékben kiterjesztette. Léptenyomon új korcsma nyílt meg s velük szaporodott a rendőrség dolga is a közrend, közcsend és közerkölcsiség fentartása terén. A korcsmákban egymást érték a zajos multságok, köztük a külön nevezetességre vergődött *cseléd-bátok*. A romlott, züllött cselédek, facér leányok eldorádója volt Nagykanizsa, ahol 1875-ben már odáig fajultak a korcsmai viszonyok, hogy a városnak be kellett tiltania a mindennapos cseléd-bálokat. Az *Albanich Flórián* halálával újra megválasztott *Szakonyi* kapitány sürgetésére elrendelték ekkor, hogy farsang alatt hetenként egynél, más időben pedig havonként egynél több cseléd-bált a város területén tartani nem szabad.⁴⁾ Szerette volna a város a korcsmák számát is redukálni, de ebbéli igyekezete eredménytelen maradt, csupán a vendéglői, korcsmai, étkezdei,

) 1850. 439. jkv. 2) 1851. 631. és 723. jkv. 3) 1864. 202. jkv. 4) 1875. 552. tanácsi jkv.

szabályrendelet és cselédtartási szabályrendelet köszönhetik létüket ezeknek az esztendőeknek.

Ilyen viszonyok mellett *gócpontja volt Nagykanizsa a leánykereskedelemnek és a kivándorlási hiénáknak*. 1876-ban *Weissmann A.* délamerikai leánykereskedelmi ügynök 10 leányt vett át három magyar felhajtótól s a szállítmányhoz Nagykanizsán kellett volna egy nagyobb transzportnak csatlakoznia, hogy Olaszországon át Buenos-Ayresbe induljanak, azonban az utolsó pillanatban, bécsi körözés alapján, Weissmant Nagykanizsán lefoglák és ezáltal sok kanizsai és környéki leányt mentettek meg az argentinai »menyország« mocsarából. A kivándorlási ügynökök működésének különösen *Kiskanizsa és a környező falvak* nyújtottak jó működési területet.

Az önállóságot nyert rendőrség ellen igen sok volt a panasz városszerte, úgy hogy 1876-ban már a városi közgyűlés is keserű kifakadások között utasította a tanácsot a kérdés valamiféle rendezésére. Ettől fogva azután a rendőrkapitánynak minden szombaton délelőtt be kellett terjesztenie egész heti jelentését a polgármester elé. Ugyanekkor helyezték az utcai hajdukat közvetlenül a rendőrkapitány gondjai alá.¹⁾

Az alkapitányi állást 1875-ben szervezték, amire *Taródy József* volt 48-as honvédet, az addigi rendőrségi írnokot választották meg. 1878-ban rendőrbiztosi állással bővült ismét a rendőrkapitányi hivatal szervezete. Biztosnak *Albanich Kálmánt*, a volt kapitány fiát választották meg, majd ennek halála után *Bay Györgyöt*, akit alkapitánnyá történt megválasztása után *Raffay István* volt megyei csendbiztos követett. A rendőrkapitányt ettől kezdve *főkapitánynak* hívták s ezt a címet az 1886. évi városi szabályrendelet hivatalosan is elfogadta.

1890-től a rendőrkapitányokat élethossziglan a főispán nevezte ki. Ettől fogva a városi kapitányi hivatal a főkapitányból, két alkapitányból, rendőrbiztosból, írnokból és 30 rendőrből állott. A községek rendezéséről szóló törvény a rendezett tanácsú városok tetszésére bízta, hogy az alkapitányok kinevezését is reá ruházzák-e a főispánra. Nagykanizsa város képviselőtestülete kimondta, hogy ezentúl is fentartja magának az alkapitányi állásoknak választás útján való betöltését.

Szakonyi József 1893 április 6-án elhunyt s helyébe a főispán *Vecsey Zsigmondot* nevezte ki főkapitánynak. Nem egész három évig viselte Vecsey a főkapitányi tisztet, minthogy az 1896. évi tisztújítás alkalmával polgármesterré választották. Utána a főispán *Deák Pétert*, a 48. gyalogezred főhadnagyát, akinek atyja a haza bölcsének, Deák Ferencnek unokaöccse volt, nevezte ki főkapitánynak.

Az akkori rendőrtisztikarból máig is életben van *Farkas Ferenc*, az akkori idők alkapitánya, aki tíz évi katonáskodás után került Nagykanizsa városhoz. Mint legidősebb alkapitány, széküresedés esetében mindig ő végezte a főkapitányi teendőket. 1916-ban ment nyugdíjba.

Raffay István rendőrbiztos évekig fejtett ki buzgó tevékenységet, mint a városi önkéntes tűzoltóság alparancsnoka, *Banekovich József*, a solferinói és königgrätzi csaták résztvevője, 8 évi katonáskodás után került a város szolgálatába, rend-

¹⁾ 1876. 161. és 335. tanácsi jkv.

őrségi írnoknak és — minthogy hét nyelven beszélt — a tolmácsi szolgálatokat is ellátta.

Vécsey hivatalbalépése után az egész magisztrátus hidegen fogadta a fiatal, ambiciózus hivatalnokot és nemcsak hogy nem támogatták hivatali működésében, sőt igyekeztek akadályokat gördíteni elébe. Erős adminisztratív tehetségével, higgadságával és tapintatosságával mégis sikerült a rendőrség színvonalát és tekintélyét olyan fokra emelnie, hogy rövidesen az egész város szeretetét megnyerte. *Deák Péter* 1901-ben kötelezővé tette az idegenek és lakásváltoztatások bejelentését. 1902-ben pedig memorandumot terjesztett a minisztérium elé a leánykereskedelem meggátlása kérdésében. 1908 április és május havában pld. 16 leánykereskedőt és 9 kivándorlási ügynököt csíptek el Nagykanizsán, 1910 novemberében pedig letartóztattak egy nagykanizsai asszonyt, aki foglalkozásszerűen üzte a leánykereskedést.

A városi rendőrtisztviselőknél *1905-ben tették kötelezővé az egyenruha-viselést*. A rendőrlegénység tagjainak 23 forint fizetésből kellett megélniük, ami igen sok elégedetlenséget okozott. Hat tisztviselő (három fogalmazási, három kezelői) és 30 tagú őrszemélyzet látta el a város közbiztonsági szolgálatát, tehát ugyanannyi volt a rendőrségi létszám, mint a 80-as években, amióta pedig a városi lakosság száma 35%-kal emelkedett. *Deák* főkapitány kiszámította, hogy minden rendőrré 900 ember, 45 kat. hold belterület és 1300 méter beépített utcарész esik, amiért is gyakran, de hiába sürgette a várostól a rendőrség létszámának emelését.

Magyarországon Budapest után Nagykanizsa rendőrsége volt az első, amely *daktiloszkopiára* berendezkedett 1909 januárjában. A rendőrség további fejlesztésének azonban folytonosan útjában állott az államosításnak a levegőben lógó kérdése. Csak amikor *Andrássy* belügyminiszter 1909-ben kijelentette, hogy az állam pénzügyi helyzete nem engedi meg a rendőrség államosítását, akkor emelte fel Nagykanizsa 30-ról 36-ra a rendőrlegénység létszámát. Ugyanekkor a magyar városok összesen két millió korona évi államsegélyt kaptak, ami úgy volt előírva, hogy 1916-ig évi 8.000.000 koronára emelkedik. A városoknak ebből a segélyből Nagykanizsa az első évre 20.000 koronát kapott, aminek 1916-ig 80.000 koronára kellett volna emelkednie. A városok ezt az államsegélyt tisztviselőik fizetésének javítására fordították. Az államsegély első évében, 1910-ben Nagykanizsa város vezetősége *Deák Péter* főkapitány erélyes intervenciójára a régi *Eötvös-téri várta-házban egy rendőrőrszobát*, 1912-ben a Délivasúttal és a Tárházak Részvénytársasággal kötött szerződése alapján a Csengery-utca végén egy *vasúti őrséget* létesített, amikor is a rendőrlegénység létszámát 41-re emelték. *Kiskánizsán egy öttagú rendőrkülönítmény* látta el a közbiztonsági szolgálatot.

A *háborús esztendőben* megdőbbentő képet mutatott Nagykanizsa közbiztonsága. Az első háborús telek hónapjaiban lopások, betörések egymást érték és kétes elemek zsúfolódtak össze a nagyforgalmú határszéli városban. A 41 rendőrből pedig maradt mindössze 8—10, akik katonai szolgálatra alkalmatlanok voltak. Ezek öreg népfölkelőkkel őrködtek Nagykanizsa felett, ha ráérték az egymást érő rekvirálásoktól, amik a rendőrséget állandóan igénybevételek karhatalmi szolgálatra.



Dr. Kálnay Gyula

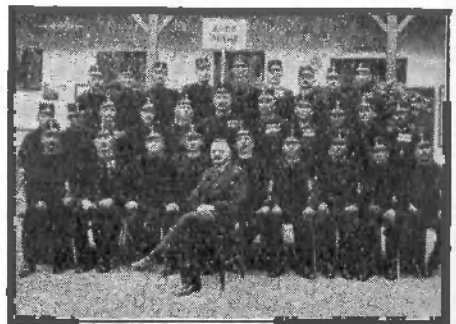
A világháború befejeztével a *csáktornyai határrendőr-kirendeltség Nagykanizsára menekült* és a soproni határrendőrkapitányság körletébe osztva, a kommunizmus után pedig kanizsai határszéli kapitánysággá szervezve, működött 1919 december 14-ig. A Nagykanizsai határrendőrkapitányság vezetője *dr. Biró Albert*, határrendőr-főtanácsos volt. A kapitányság alá tartoztak a reszneki, rédicsei, letenyei, mura-keresztúri, tótszerdahelyi, lentii, stb., összesen 17 *kordon-órs*, melyek egyenként 8 főből állottak. A kanizsai kapitányság személyzete ezenkívül 50 fő volt. A határrendőrség őrsi a szerbek által veszélyeztetett területen nehéz és felelősségteljes szolgálatot, Nagykanizsán a poggyászvizsgálatot és utasellenőrzést teljesítették, később pedig, a kommunizmus bukása után rendészeti szolgálat ellátása háruult rájuk. 1919 december 14-én életbelépett a *rendőrség államosítása*. Megelőzőleg Nagykanizsa városáé volt a szerep, hogy átírt az összes városokhoz, csatlakozásra szólítva fel őket, egy városközi akcióhoz az államosítás ellen. Az átirathoz a városok közül alig egy-kettő csatlakozott : az államosítás tehát Nagykanizsán is annak rendje-módja szerint bekövetkezett. Az államosított rendőrségbe beolvadt a határrendőr-kapitányság, így a *nagykanizsai rendőrlegénység létszáma 161 főre emelkedett*. Igen nagy szükség volt erre a nagy létszámra ezekben az esztendőkből, amikor a háború és forradalmak által demoralizált tömeglélek mélyén a közérdek és a tekintélyek tiszteletének alapjait kellett újra megépíteni.

Az államrendőrség nagykanizsai kapitányságának első vezetője *dr. Bensterien Erich* rendőrtanácsos volt, aki mint a fiumei határrendőrség kapitánya, menekült Nagykanizsára.

A rendőrkapitányság hivatalos helyiségei a városháza Kazinczy-utcai frontján maradtak, a kihágási osztály azonban, melynek *Seyfried József*, majd *Valentény Mihály* rendőrkapitány voltak a vezetői, a görögkeleti egyház Erzsébet-téri házában, az emeleten volt elhelyezve s csak 1923 októberében költözött át a rendőrkapitányság épületében felszabadult, addig lakásokul szolgált helyiségekbe.

A bűnügyi osztálynak *Kiss Lajos* rendőrkapitány volt a vezetője 1922 májusig, amikor is a kőszegi kapitányság vezetőjévé nevezték ki. A közigazgatási osztályt *dr. Krajcsovics József* rendőrkapitány vezette. A rendőrkapitányság vezetését 1924 júliusában *dr. Kálnay Gyula* rendőr-főtanácsos vette át. Vele kezdődik az államosított kanizsai rendőrség hivatali és társadalmi stabilizációja és a város életével való szorosabb összeforrása.

Nagykanizsai működésének nagyfontosságú hivatali újításai az *esti kapuzárás* és a *kapualjak kötelező kivilágításának* bevezetése, a *járdák tisztántartása*, az *alkalmi szállásadást* szabályozó szabályrendeletek, a *kerékpárok megszámozása*, a bejelentés kötelezővé tétele, aminek lebonyolítására



Rendőrdalárda

a város 1600 pengős hozzájárulásával, 1929 februártól fennáll a *bejelentő-hivatal*. 1926-ban kieszközölte a városnál *lovasrendőrség* felállítását. A lovasrendőrösztag ma már 12 főből áll. Kálnay főtanácsos sürgette ki a város régebben megalkotott *hirdetési szabályrendeletének* életbeléptetését, így a rendetlen plakátragasztással elcsufított utcák képe a hirdetőoszlopok és táblák felállításával városiasabbá változott. Közérdekű munkálkodása a városi képviselőtestületbe is bejuttatta.



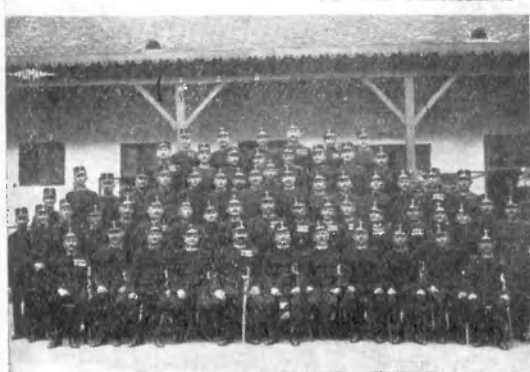
Dr. Mátyás Samu

Elénk kultúrélet indult meg a rendőrlegénység között. A nagykanizsai rendőrőrszemélyzet az első az országban, amely 1925-ben *könyvtárat* alapított, majd a következő évben megalakult a *Rendőrdalárda*, amely azóta már a vármegyei daloséletbe is eredményesen bekapcsolódott. 1927-ben Kálnay Gyula kezdeményezésére alakult meg a nagykanizsai *Állatvédő Egyesület* és a nagykanizsai *Sakk Kör*. Legjelentőségtejlésebb azonban Kálnay Gyulának Nagykanizsa szociális életébe való bekapcsolódása. Legnagyobb eredménye etéren kifejtett munkásságának a *Szociális Missziótársulat* nővéreinek letelepítése. 1928 nyarán bevezette a *pályaudvari patronage* szolgálatot. A *cseléd-otthon* és a *gyermekek napközi otthona* érdekében történt közreműködése hatékonyan segítette mindkét mozgalmat a teljesülés felé, sőt utóbbi a Misszióházzal kapcsolatban már megoldást is nyert.

1927-ben a nagykanizsai rendőrkapitányság lett a megalakított *zalavármegyei gépjármű körtet* székhelye s annak vezetésére *dr. Kálnay Gyula* kapott megbízást. Nagykanizsán 1927-ben 22 személy- és 6 teherautó van forgalomban bérfuvarozásra.

1929. évtől fogva törvény szerint Nagykanizsa városnak is hozzá kell járulnia az államrendőrség fentartásának költségeihez. Nagykanizsa ezen a címen 1929-re 45.000 pengőt, 1930-tól kezdve évenként 50.000 pengőt tartozik a városi háztartás költségvetésébe állítani.

Az államrendőrség szervezetének kiépítésekor *osztályparancsnokság* is volt Nagykanizsán. Osztályparancsnok volt *Stuller László* rendőrfőfelügyelő, aki 1919 októberében került Nagykanizsára, mint az itteni határrendőrség kordonőrseinek parancsnoka. Az osztálynak 161 főnyi legénysége volt, az egyes kordon-



Rendőrszemélyzet

őrök vezetői felügyelőkként kaptak beosztást. Az osztály közvetlenül a szombathelyi kerületi főkapitányság alá tartozott és csak rendészeti szempontból volt alárendelve a nagykanizsai kapitányságnak. 1922-ben az osztályparancsnokság megszűnt és mint őrszemélyzeti osztály, beolvadt a kapitányság szervezetébe. *Stuller László* volt alapító elnöke a nagykanizsai *Keresztény Társas Temetkezési Egyletnek* és a nagykanizsai *Kerekpár Egyletnek*. A veze-

tése alatt álló, létszámapasztások folytán ma már csak 69 főnyi rendőrlegénység dalárdájával, könyvtárával az önképzés terén úttörő helyen áll a vidéki rendőr-segek között.

A rendőrkapitányság közigazgatási osztályát *Berthóty Lőrinc* rendőrtanácosos vezeti, a kihágási ügyosztályt *dr. Sipos Zsigmond* rendőrtanácosos vezette 1928. végéig. A bűnügyi osztály vezetője *dr. Mátyás Samu* rendőrkapitány, aki *Roth Andor* rendőrtanácosostól a zalaegerszegi kapitányság jelenlegi vezetőjétől, 1922-ben vette át osztályának vezetését.

A kihágási bíráskodást *dr. Petrics László* fogalmazó végzi. Egyik legrégebb nagykanizsai családból származik, egyetlen kanizsai »bennszülött« a rendőrtisztikarban.

Kiskanizsán 1925 július végétől fogva, a rendőrségi létszámapasztások után a csendőrség látta el a közbiztonsági szolgálatot, mígnem a nagykanizsai csendőr-osztályparancsnokságot 1928-ban a megye székhelyére helyezték át és ezzel egyidejűleg Kiskanizsán újból a rendőrség lépett szolgálatba.

A 8 tagu *detektívcsoport* 1920 óta *Ress József* detektívfelügyelő vezetése alatt működik. A *segédhivatal* 8 tisztviselőből áll, *Hajós Ferenc* irodafőtiszt vezetése alatt.

A rendőrkapitányság hatósági területe Kiskanizsa nélkül *15.000 kat. hold*, ebből beépített terület 1200 hold, amelyen 3400 ház van. Határállomás lévén, minden esztendőben *feltűnően sok azoknak a körözötteknek a száma, akik Nagykanizsán kerülnek a hatóság kezébe*. Az utolsó, nem egészen két esztendő alatt 130 körözöttet fogtak el Nagykanizsán.

A *határon átkeiők* száma évente 35—45.000 körül változik. A városban 2277 külföldi szállt meg 1927-ben a rendőrségi bejelentőlapok tanúsága szerint, míg *útlevelet* 4—500-at kérnek évente. Évente *toloncol* a nagykanizsai kapitányság 100—130 egyént. A nyilvántartott *fegyverengedélyek* száma 576.

Megnehezíti a kanizsai rendőrség dolgát, hogy minden félezer lakosra egy-egy korcsma esik: 53 korcsmát, 7 szállodát, 4 kávéházat mutat ki a rendőrség évi jelentése. A *kötelező rendőrségi bejelentést* 1897-ben fektették szabályrendeletbe és úgy ahogy, gyakorolták is, de a szabályrendelet csak 1929 első hónapjaiban jutott el odáig, hogy a bejelentőhivatal megkezdte működését.

JÁRÁSI HIVATALOK

Nagykanizsai járás csak a kiegyezést követő közigazgatási reform óta van Zala vármegye térképén. Azelőtt *kapornoki járásnak* hívták és a járás székhelye mindig ott volt, ahol a főszolgabíró lakott. Uradalom és főszolgabíró, ettől a kettőtől rettegett a hűberes idők Nagykanizsája egészen a szabadságharcig, az abszolútizmus idején pedig az uradalom helyett is a főszolgabírótól. Így nem csoda, hogy nem érezték túlságosan megtisztelve magukat a kanizsaiak, amiért a kapornaki járás főbírája többnyire Nagykanizsát választotta lakóhelyétül.

Kapornak hajdan mezőváros volt,¹⁾ hajdan *Copornuk* és *Capornuch* néven for-

¹⁾ *Bátorfi*: Adatok Zalavármegye történetéhez. (III. k. 297. o.)

dult elő. Apátsága a XII. századból való, alapítója *Walser* vagy *Wolfer* névre hallgatott. Ő építtette a Szentséges Megváltóról címzett bencés apátság monostorát, melynek *Bencz* főispán, majd a *Gador* nemzetségből származó *Márton* volt a patrónusa. A tizes bírák tanácsa *III. Béla* királynak ítélte a kegyúri jogot, *II. Endre* pedig 1212-ben *Márton* fiainak, *Mihálynak* és *Henriknek*, valamint ezek utódainak visszaadta.

1237-ben pápai leirat orvosolta a kapornaki káptalannak azt a panaszát, hogy a veszprémi püspök hosszú ideig nagy társaságban látogatást tett az apátságon s azt tized fizetésére kényszerítette, az ellenkező pátereket pedig tömlöcbe vetette, kiközösítve őket az anyaszentegyházból. A kapornaki várat 1601-ben, amikor Kanizsa már török kézen volt, megerősítették. A nagymultú régi mezőváros ma *Nagykapornak* néven 1546 lakosú kisközség a pacsai járásban, 41 kilométerre északra Nagykanizsától. Apátsága a jezsuitáké.

A hűbéres idők alatt a főszolgabírák a megyei akarat végrehajtóiként rendszerint az uradalom érdekeinek védelmezői voltak a várossal szemben. A főszolgabíró az elnöklő uradalmi megbízott jobbán ült a restaurációs közgyűléseken, a vármegye ellenőrző jogkörét gyakorolta a város életében. A vármegye a várossal csak a főszolgabírón keresztül állott összeköttetésben. A város felett való főszolgabírói gyámkodás a szabadságharc leverését követő elnyomatás esztendeiben tetőfokát érte.

Az abszolutizmus szervezkedésének napjaiban a zalamegyei kormánybiztosság *Wlassics Antal*, *Tóth Lajos* és *Németh János* nagykanizsai ügyvédekhez felszólítást intézett, hogy egyikük, mint kevésbé »kompromittált«
egyén, vállalja el a főszolgabíróságot, mert ellenkező esetben *Jellasich* egyik élelmezési tisztjét, egy *Micki* nevű idegen katonát, nevezik ki Kanizsára. Az ügyvédi kar szívesen elhárította volna magától a megyefőnöki bizalmat s ezért tanácskozássra jött össze, amelyen végül is úgy határoztak, hogy *Németh Jánosnak*, még a hazafiatlansággal való gyanusítás biztos vádja ellenére is, vállalnia kell a megbízatást, nemcsak azért, mert nőtlen lévén, legkevesebbet kockáztat, hanem azért is, mert mint főszolgabíró, legkönnyebben ő segíthet honfitársain. *Németh János*, aki 22 éves korában, 1841-ben nyitott ügyvédi irodát Nagykanizsán, 1846-ban pedig már táblabíró lett, a főszolgabíróságot — keserű hivatal volt ez magyar embernek — sok tusakodás után foglalta el 1849 végén s egy évig töltötte be azt. 1862-ben alispán, 1869-ben kúriai bíró, 1890-ben a Lipót-rend lovagja lett.¹⁾

A 48-as honvédség sorából került a főszolgabírói székbe — de már konszolidáltabb viszonyok között — *bocsári Svastits Károly*, aki 18 esztendőn át állott a nagykanizsai járás élén. Mint főhadnagy, Perczel, Aulich, Klapka táboráiban végigküzdötte az egész szabadságharcot. 1865-ben lett a pacsai, majd 1878-ban a nagykanizsai járás főszolgabírája.

Utóda volt a főszolgabírói székben *Viosz Ferenc*, aki 1918 őszén bekövetkezett haláláig viselte a tisztséget. Halála után *Koller István* alsórajki földbirtokost, majd amikor egy év múlva nyugalomba ment, 1920 májusában *Gyömörey Istvánt* választották járási főszolgabíróvá. *Gyömörey Istvánt* 1909-ben nevezték ki tb.

¹⁾ *Halis—Hoffmann* : Zalavármegyei Évkönyv (1896).

szolgabírónak a balatonfüredi járásba és 1912-ben választották meg szolgabírónak a nagykanizsai járásban. A világháború kitörésekor önként jelentkezett katonai szolgálatra és 15 hónapot töltött a tűzvonalban. 1916 június végén mint tart. huszárfőhadnagy sebesülten visszatérve, felmentették és felgyógyulása után átvette a nagykanizsai járás vezetését és vezette azt Viosz Ferenc haláláig. Letenye, Perlak, majd Csáktornya voltak következő és a forradalmas időkben nehéz állomásai, egészen a jugoszláv megszállásig. Ekkor hazatérve, a szabadságra ment Koller helyett átvette újra a kanizsai járás vezetését, majd Koller nyugalmabavonulásával, 1920 májusában főszolgabíróvá választották.

A szétzüllesztett közigazgatás reorganizálása, a mammut-jegyzőségek szétosztása, 2 körorvosi lak. 5 körjegyzői lakás és iroda építése fűződnék nevéhez. 1926-ban a kiskomáromi választókerület képviselőjévé választotta. Ekkor félévig *dr. Laubhaimer Alán* tb. főszolgabíró vezette a járást 1927 május 1-ig, amikor is *Botka Andor* novai főszolgabírót választották meg a nagykanizsai járás élére.

A nagykanizsai járásnak a trianoni határok meghúzása előtt 39 községe volt 36.531 lakossal. A jugoszláv megszállás Zala vármegye 5955 négyzetkilométer területéből 1118 négyzetkilométert lecsatolt és ezzel Zala vármegye 466.330 lakosa közül 120.000 idegen impérium alá került. A nagykanizsai járás csak Légrad nagyközséget veszítette el 5919 kat. hold területtel és 2896 lakossal.



Főszolgabíróóság épülete

A nagykanizsai járás községei 17 körjegyzőségben csoportosulnak. A járás három körorvosi körre tagozódik. Az egyik körnek 13 községgel Nagykanizsa a székhelye. A járásorvosi tisztséget hosszú évekig *dr. Pillitz Soma*, a nagykanizsai orvostársadalom és közélet jeles tagja, töltötte be. Utóda *dr. Szabó Zsigmond* vm. tb. főorvos, aki 1926-ban a megszállott Perlakról került Nagykanizsára. A vármegye 15 körállatorvosi köre közül 2 esik a nagykanizsai járásra. A járási állatorvosi tisztséget *Ellschläger Elemér* távozása óta *dr. Volff Sándor* tölti be. Az öt zalai útmesteri kerület közül a letenyei kerület székhelyét Nagykanizsára helyezték át. Ebbe a kerületbe tartozik 52 km. állami útszakasz. A törvényhatósági útbiztoságok száma 15, a kanizsaihoz 56.6 km. megyei és 63.7 km. községi út tartozik.

* * *

Három járás területére kiterjedőleg működik a Nagykanizsán székelő gazdasági felügyelőség *dr. Vass Zoltán* vezetése alatt. A járási levante felügyelőséget *Lemberkovics Alajos* tanácsnok vezeti.

KÖZJEGYZŐI HIVATAL

A körjegyzői intézményt rendszeresítő 1874. évi törvény életbelépte után, 1875 augusztus 1-én, a hat zalai körjegyzőség közül egyiknek Nagykanizsa lett a székhelye.

helye. Nagykanizsa első közjegyzőjéül *Plihál Ferencet* nevezték ki. Plihál Ferenc ötödikes gimnazista volt, amikor a 48-as események hatása alatt honvédeknek állt, a szabadságharc leveretése után pedig őt is utolérte a bosszú: 10 esztendőre katonának fogták. Szabadulása után került Zalába, a vármegye szolgálatába, ahol kiváló képességeivel gyorsan emelkedett a főszolgabíróságra. A törvényszék létesítésekor bíróként került Nagykanizsára és a bírói székben érte a közjegyzői kinevezés.



Dr. Örley György

A vármegye és a város köz- és társadalmi életében élete végéig vezetőszerese volt. Utóda a közjegyzőségben fia, *dr. Plihál Viktor*, akit atyja halála után, 1901-ben az újpesti közjegyzőségből neveztek ki Nagykanizsára, hamarosan aktív tagja lett a város közeletének és 1903 óta a vármegyei közigazgatási bizottságban is egyedül képviseli Nagykanizsát. A háború alatt helyiséghiány miatt megszűnt Társaskörnek feloszlásáig elnöke volt. Érdemes közéleti munkásságáért 1923-ban kormányfőtanácsosi címet kapott, majd az alkotmányos parlament újraszervezésekor Zala vármegye választás útján a felsőházba küldte



Dr. Plihál Ferenc

képviselőjéül. 1921 április 14 óta *dr. Örley György* Nagykanizsa közjegyzője. Nagyváradon közjegyző volt, amikor kitört a háború és önként bevonulva, a frontokon végigküzdötte az egész világháborút. Később a kommunisták Nagyváradon halálra ítélték, börtönből-börtönbe hurcolták, majd diplomáciai intervencióra büntetését 15 évi kényszermunkára változtatták. Mindenét otthagya, menekült át a határon

s a megüresedett nagykanizsai közjegyzőségre beadta pályázatát. Nagykanizsa életében jelentős szerepet visz, a városi és a megyei képviselőtestületben. Elnöke az adófelszólamlási bizottságnak és a közművelődésügyi bizottságnak. 1923-ban kormányfőtanácsossá nevezték ki. A közjegyző állandó helyettese *dr. Kiss Elemér*. A világháború után sebesülten leszerelve, Alsólendván volt önálló közjegyző-helyettes, mígnem a jugoszlávok kiűzték és Nagykanizsára került.

M. KIR. ADÓHIVATAL

A piac sarkában álló *harmincados ház* (mai régi posta) mindjárt a török kiverése után (1690.) építtette a kincstár a Pécs—varasdi állami út mentére és az előtte felállított *sorompónál* szedték a vámot minden árucikk után, amit Nagykanizsáról vittek a határontúlra. A XIX. század 30-as éveiben *sóhivatal* lett a harmincados hivatalból és a harmincados házból *sóház*. Később a sóház emeletén nyert elhelyezést a *penzügyigazgatóság*, mígnem 1872-ben Zalát és Somogyot a pécsi pénzügyigazgatósághoz csatolták és Nagykanizsa ettől kezdve megszűnt központja lenni a pénzügyi közigazgatásnak. A sóház emeletét ekkor az újonnan létesített törvényszék foglalta el. Amikor ez 1880-ban a volt Zöldfa-szállodába hurcolkodott, a sóházat egészen elfoglalta az 1875-ben létesített *illetékszabási hivatal*, amely 1889 augusztus 1-ig állott fenn. Közben 1885-ben Nagykanizsára akarták áthe-



Ötvös Emil

lyezni Zalaegerszegről a megyei adófelügyelőséget. A város a kilátásba helyezett 40 tagú hivatal részére 8 szobát szavazott meg a városháza második emeletén 6 esztendőre, de ennél tovább nem jutottak. 1889-ben a pénzügyi hivatalok decentralizációja kapcsán megszűnt a zalaegerszegi adófelügyelőség, pénzügyigazgatóság lett belőle, a nagykanizsai illetékszábsási hivatal helyét pedig a *m. kir. adóhivatal* foglalta el. *Zoug Nándor*, a Bach-korszakból ittfeleedett német adótárnok volt egy ideig a nagykanizsai adóhivatal főnöke, akit 1891-től 1902-ig *Fabianics Ignác* követett. *Klausz Lajos* Körnöcbányáról került adótárnoknak Nagykanizsára, de csak félévig töltötte be ezt a hivatalt, fiatalon meghalt. 1902 decemberében *Ötvös Emil* került az adóhivatal élére, aki azt 22 esztendeig vezette és 1924 végén mint állampénztári főigazgató ment nyugalomba. Ötvös Emil hosszú időn keresztül volt pénzügyi kérdésekben vezérszónoka a városi képviselőtestületnek és 1922 óta elnöke a felsőkereskedelmi iskola felügyelőbizottságának. Közgazdasági téren ma is élénk tevékenységet fejt ki.

A világháború alatt az adóhivatal 20 főnyi létszáma a bevonulások következtében 4-re apadt. 1919-ben az adóhivatalokat *állampénztárakká* keresztelték át, majd 1925-ben újra visszatértek az *adóhivatal* elnevezéshez. A pénzügyi hivatalok rendezése során a kanizsai *m. kir. adóhivatal* elsőfokú hatóság lett és vezetését *Zalaváry József* állampénztári főtanácsos vette át. Zalaváry 1905-ben mint adóhivatali ellenőr került Nagykanizsára, a város társadalmi életében főként a hazafias egyesületek mozgalmában vesz tevékeny részt. 1928-ban történt nyugalomba vonulásával *Dénes Jenő* tanácsos vette át a hivatal vezetését. Hosszú adóhivatali működésének ideje alatt a nemzeti irányú mozgalmaknak mindig lelkes harcosa, gazdasági főnöke a MOVE nagykanizsai főosztályának. A nagykanizsai adóhivatal működési területe kiterjed az egész nagykanizsai járásra és a pacsai járás egy részére, összesen 47 községre és Nagykanizsa városra. A hivatal létszáma 19 tisztviselő és alkalmazott.



Adóhivatal és pénzügyőrség épülete

FŐVÁMHIVATAL



Zalaváry József

Nagykanizsa a trianoni békével egy új, szomorú nevezetességre tett szert: határváros lett s mint ilyen, hirtelen megnövekedett kereskedelmi átmenő forgalmat bonyolított le a szomszédos vámkülfölddel. Hogy a kanizsai kereskedőknek ne kelljen behozott árucikkeik vámkezelése végett Sopronba vagy más vám-hivatalokhoz utazniuk, az OMKE fiók már 1920-ban mozgalmat indított, hogy Nagykanizsán vámkirendeltséget állítsanak fel. 1921 elején a hivatalos város is teljes súlyával

a kereskedő-társadalom kérése mellé állott, úgy hogy a pénzügyminisztérium 1921 március 15-én kelt rendeletével felállította Nagykanizsán a *fővámhivatali kirendeltséget*, vezetésével megbízta Száva Nándor vámszaki felügyelőt, a soproni fővámhivatal addigi vezetőjét, négy beosztott tisztviselővel. A fővámhivatali kirendeltség a Soprontól Budafokig terjedő szakaszokon látta el a szolgálatot. Rövid idő múlva már emelni kellett a hivatal létszámát. A hosszú háborús bőjt alatt lerongyolódott Nagykanizsa



Dénes Jenő

a külkereskedelem megindultával rohamosan vette fel az importált ruházati cikket és egyéb külföldi produktumokat. Emellett a vidék őstermelőinek szükségletei is a vámhivatalon keresztül találtak kielégítésre. A hivatal tisztviselői látták el a vámkülszolgálatot Zala, Veszprém, Tolna, Fejér, Somogy vármegyék területén.

Az 1922—25. évek nagy lendületű gazdasági erőfeszítése után az 1926—27. esztendő már a külkereskedelmi forgalom csökkenésének időszaka. Amíg az előző években gombamódra létesült új és felújított vállalatok szükségleteinek fedezésére nagymennyiségben importáltak gépeket, készülékeket, vegyszereket, hatalmas tömegben félgyártmányokat. fo-

nódák, szövődék részére nyersanyagot, kész rövidárú és ruházati cikket, addig az utolsó években mindezek behozatala az 1922—25. évekhez képest *alig 10%*. A gazdasági termények, kenyérmagvak, bor stb. kivitelében az 1926—28. évek ugyancsak a visszaesés esztendei. Ami forgalom maradt, annak legnagyobb részét teszi a cseh üvegárú és por-



A fővámhivatal tisztikara

cellán, külföldi tűzifa, deszka, faszén, igen nagymennyiségű műtrágya, állati takarmányok, a vegyipar számára sok kén, ásványolajtermékek, rizs, déligyümölcs, gyógyvizek. A fővámhivatali kirendeltségnél 1923 óta fennálló *postai kirendeltség* kicsinybeni forgalma naponta átlag 100 külföldi csomag. A csökkent forgalmú 1927. évben a behozatali vámbevétel 1,300.000 pengőt tett ki a kirendeltségnél. Hogy milyen fontosságot tulajdonít a pénzügyminisztérium a nagykanizsai vámhivatalnak, kitűnik abból, hogy azt az 1924: XIX. t.-c.-ben foglalt jogánál fogva a később felállítandó *vámkerület központjává* szemelte ki. Ennek ellenére az utolsó évek létszámcsökkenései során a fővámhivatal 12 főnyi tisztikarát felére redukálták. A főnök-helyettes *Bálint Gyula* főtiszt, Erdély szülötte és neveltje.

PÉNZÜGYÖRSÉG

A *harmincados* (vámszedő) hivatalok felállításakor a jövedékek szedése és a törvény kijátszóinak felkutatása is a harmincadosok kötelessége volt. A Bach-korszakban az ausztriai tartományok



Száva Nándor

mintájára megszervezett *cs. kir. pénzügyőrség* vette át az adóhivatalok mellett az »adórendőri« szolgálatot. A magyar pénzügyek legfelsőbb fóruma a bécsi pénzügyminisztérium volt, amely 1850 szeptember 18-iki rendeletével Budán országos pénzügyigazgatóságot és 18 járási pénzügyigazgatóságot állított fel. A budai országos pénzügyigazgatóságot rövidesen 5 fiókra osztották fel és a kerületi pénzügyigazgatóságok számát 21-re emelték fel. Ekkor létesítették a Zala és Somogy vármegyékre kiterjedő *nagykanizsai pénzügyigazgatóságot* és bevonult a városba a *cs. kir. pénzügyőrség*, élén egy osztályparancsnokkal. A kanizsai pénzügyőri osztályparancsnokság vezetője *lovag Ostermann József*, majd *Kritsch József* biztos volt.

Az alkotmány helyreállítása után törvényesítették az abszolutizmus idejéből maradt fogyasztási adó és állami monopólium rendszabályokat és a *cs. kir. pénzügyőrségeket m. kir. pénzügyőrséggé* szervezték át. Nagykanizsán továbbra is *biztosi kerület*, fontos jövedéki gócpont maradt. Alárendelt pénzügyőri szakaszai voltak : a nagykanizsai, csáktornyai, letenyei és a stridói szakasz.

A 90-es években az új gazdasági vérkeringés nyomán felszaporodott vállalatok és az új törvények által megszaporodott munkakör új biztosi kerületek felállítását tették szükségessé. A nagykanizsai biztosi kerület két szakasszal (a kanizsaival és letenyeivel) működött tovább, majd 1923-ban a nagykanizsai szakaszt is kettéosztották : *nagykanizsai városi* és a 49 községet magábanfoglaló *nagykanizsai vidéki* szakaszokra. 1921-ben *Pacsán* is pénzügyőri szakaszt állítottak fel, melynek területét a nagykanizsai vidéki, zalaegerszegi és keszthelyi szakaszok területéből szakították ki és a nagykanizsai biztosi kerület alá rendelték.

1923 május 1-ével a nagykanizsai biztosi kerületet is kettéosztották : a *nagykanizsai városi kerületre*, amelybe a kanizsai városi és a pacsai szakaszok tartoznak (utóbbi 30 községgel) és a *nagykanizsavidéki kerületre*, melynek hatásköre alá tartoznak a kanizsai vidéki szakasz 39 és a letenyei szakasz 46 községgel.

1887-től kezdve a következők álltak a nagykanizsai biztosi kerület élén : 1887—1893-ig *Perhás Kálmán* biztos, 1893—1895-ig *Bahunek Géza* biztos, 1895—1911-ig *Bagári Zsigmond* főbiztos, 1911—1913-ig *Knaute Lajos* főbiztos, 1913—1917-ig *Mádai Lázár* főbiztos, 1917—1922-ig *Lábay József* főbiztos, 1922—1923-ig *Kozák Géza* biztos, 1923—1925-ig *Lábay József* felügyelő, 1925—1928-ig *Kozák Géza* főbiztos. 1928 júliusában *Dömötör Mihály* biztos vette át a nagykanizsai biztosi kerületet. A nagykanizsavidéki biztosi kerületet 1927 szeptemberig *Mihályka Mihály* főbiztos, azóta *Erdélyi József* vezeti.

CSENDŐRSÉG

A szabadságharc leveretése után *Bach Sándor* belügyminiszter katonai keretek közé szervezte a közbiztonsági szolgálatot és megteremtette a csendőrséget. A »*Cs. kir. Rendőrség városunk kebelében is életben léptetett*« 1851 november 1-én, amikor egy főhadnagyból, egy őrmesterből és hat csendőrlegényből álló őrs bevonult Nagykanizsára. Miután a vármegye nem volt hajlandó elhelyezni a *Bach-huszárokat*, a város volt kénytelen számukra fedélről gondoskodni, az egyik városi tulaj-

dont képező épületben. Még a berendezést is a városnak kellett kifizetnie s csak sok aktázással sikerült a berendezési költségek $\frac{9}{10}$ részét áthárítani a járás községeire. Így is 99 forintjába került a városnak a csendőrlaktanya bebútorozása.¹⁾ A csendőrök nem valami nagy népszerűségnek örvendtek a kanizsaiak körében. Ezt bizonyítja, hogy már az első hónapban a »*piarcsi zene körül történt kifütyülések miatt panaszkodik*« a »*K. u. Kön. Gendarmerie*«, úgyannyira, hogy városi hajdukat adtak a csendőrök mellé segítségül, hivatalos tekintélyüknek a tömeggel szemben való megvédelmezésére.²⁾

1867-ig az Eötvös-téren volt a csendőrlaktanya. A kiegyezés után kékgatyás, bekecses, tollas, pörgekalapos *pandurok* vették át a szolgálatot a császári zsandároktól. Ezidőtájt a közbiztonsági viszonyok a vármegye egész területén ijesztő mértékben leromlottak, úgy hogy a kormány 1877 januárjában Zala területére a sok rablás és gyilkosság miatt statáriumot rendelt el.

A *betyár-romantika* ezidőtájt még véresen, sőt sokszor halálosan komoly dolog volt és Zalának is kijutott belőle. A csabrendeki szolgabíró, *Bogyay Antalt*, 1881-ben *Savanyú Józsi* lötte agyon egy rablókiránduláson. A megye kérésére nyomban elrendelték a statáriumot, de Savanyú Józsi garázdálkodásai még évek múlva is félelemben tartották a környéket. Kedves emléke a századvégi kanizsai közbiztonságnak a Dunántúl legnépszerűbb és legromantikusabb betyár-hősének, a legendás *Patkó Pistának* gyakori látogatása. A Cigány-utca végén az *Utolsó Garas* csárda akkor még messze kívül a városon feküdt. A Bárány-kocsmától odáig tengelyfógo sárban egy óra volt az út. Ide az Utolsó Garasba szokott jární *Patkó Pista*, sokszor csak egyedül, mert fergeteges téli éjszakákon igen szeretett szótlanul, cigány mellett búsulni. Az utca végén csupa vályogvető cigány lakott (inde nomen!). Egyszer innen megszöktette Patkó Pista a legszebbik cigánylányt. Ettől kezdve aztán többet nem is látták Kanizsa táján. A *Kutyási-betyárok* bandája is megfordult néhanapján Nagykanizsán.

1883-ban, amikor a csendőrség 1881. évi átszervezése kapcsán Zala 20 csendőrőrsöt kapott, 102 csendőrrel, akkor már senki sem fogadta ellenszenvvel a nagykanizsaiaknak jutott 5 csendőrt és őrmesterüket. A kanizsai őrsnek Zalaegerszegen volt a szakaszparancsnoksága. Az új alapokra fektetett *csendőrség* 1884 január 1-ével lépett a pandur-rendszer helyébe. A balatonvidéki Bakony-nyúlványok zsványtanyáin gondterhesebb lett az élet, de annál jobban örültek a városiak, kik a kakastollasoktól várták a zsványvilág teljes likvidálását.

A kanizsai csendőrőrsparancsnokság nemsokára *szárnyparancsnoksággá*, majd 1925 április 15-én *osztályparancsnoksággá* avanzsált.

Ezalatt az egyik utcából a másikba költözködött a csendőrlaktanya, mígnem a mai helyén, a Csengery-úton telepedett meg. A nagykanizsai osztály hatásköre kiterjedt a nagykanizsai, letenyei, pacsai, keszthelyi, balatonfüredi járások területein működő összes csendőrparancsnokságokra. 1928 augusztusában a csendőrosztályparancsnokságot Zalaegerszegre vitték és azóta csak egy őrs és a szárny képezi Nagykanizsa csendőrségét. 1925-től, az osztály megszüntetéséig *Kis-kanizsán* is a csendőrség látta el a közbiztonsági szolgálatot.

¹⁾ 1850. 914., 1852. 410., 1853. 1058. városi előlj. jkvek. ²⁾ 1851. 544. v. jkv.

TÜZOLTÓSÁG, MENTŐK

Állandó réme volt a régebbi idők Kanizsájának a vöröskakas, aminek nagy része volt abban, hogy a város fejlődésében egyes utcák kiépülését gyakran évtizedekre megbénította azáltal, hogy *a lakosság anyagi erejét folytonosan a tűzkárok pótlása vette igénybe*. Az apró tüzek mellett igen gyakoriak voltak a házsorokat pusztító tűzveszedelmek, melyek rengeteg vagyont tettek hamuvá esztendőnként.

A város vezetői a városi kassza és hatósági jogkör erejéhez mérten mindenkor óriási erőfeszítéseket tettek a tűzbiztonság érdekében. Már a legrégebbi időkben külön esküdtjei voltak a magisztrátusnak, az úgynevezett *konyhavizsgálók*, vagy *konombírók*, akiknek tisztük volt időnként, rendszerint havonta, végigjárni kerületeik összes házait, megvizsgálni ott a konyhákat, tűzhelyeket, parázstartókat, kéményeket, ellenőrizni, van-e minden háznál állandóan készenlétben víz. Ahol az ilyenmű hiányosságokat a tűzbiztosok felszólítására sem pótolták, ott a tanács szigorú büntetéseket szabott ki. *A városházán és a városnak még két helyén letrák és csákllyák voltak készenlétben*. Aki tűzveszedelem esetén ezeket elsőnek vitte a tűz színhelyére, 20 krajcárt, a második 10, a többi 5 krajcárt kapott a város kasszájából.¹⁾ Külön tűzoltói nem voltak a városnak. Ha tűzilárma verte fel a várost, mindenki igyekezett segítségre, mert a csupa szalmás, deszkás építkezés mellett mindenkinek egyformán érdeke volt, hogy a tüzet minél gyorsabban megtudják fékezni.

Nem volt esztendő, hogy valamelyik utca *égyeui* számára ne folytattak volna gyűjtést a városban. A város maga is mindig segélyezte erdeiből fával, téglavetőiből téglával, a tűzkárosultakat.

A gyakori tüzeknek egyik oka volt az is, hogy *Kanizsán nem volt kéményseprő*. Egy-egy kéménytűz sokszor vált katasztrófák okozójává. Zalaegerszegről járt át hébe-hóba a *füstfaragó mes:er*, mígnem 1792-ben a város kieszközölte, hogy a mester egyik ügyes legényét állandó kanizsai tartózkodásra idetelepítette, amikor a kéményeket is összefirták.²⁾ Majd kötelezővé tették, hogy minden háznál tűzvédelmi eszközök készenlétben legyenek. *»Jövő szombaton 2 frt büntetés mellett mindenki gráblának és lajtorjának való fát vásároljon a város pajtájátul.»*³⁾ 1801 tavaszán ennek ellenére is, 51.700 forint kárvallást adott be a városhoz 88 polgár, akik egy napon égtek le, köztük igen sok kereskedő-ház szerepelt 1000—2500 forintos karvallással.⁴⁾ De különben is alig mult el hét czidőtájt, hogy 16 ház, 37 ház stb. elpusztulásáról ne emlékeznének meg a városi feljegyzések. Legfélelmetesebbek voltak a sáros időszakban kitört tüzek, mert a feneketlen kanizsai kátyúban szekerévenl, állatával senki sem igyekezett segítséget vinni a tűzoltáshoz, hacsak nem volt a veszedelemben közvetlenül érdekelve. Ezért *nagy jutalmat* tűzött ki a város : 1 forint járt az első lajt vízért, 1 forint a kis fecskendőért és 2 forint volt a jutalma annak, aki a nagyfecskendőt a veszély helyére szállította.⁵⁾ A rozzant, tűzveszélyes istállókat, ócska zsuppfedeleket, hatóságilag bontatták el vagy javították ki, majd eltiltották a műhelyekben a firnisz-főzést és egyéb tűzveszélyes mesterkedéseket.

¹⁾ 1690. évi városi protoc. 49. old. 16—17. pont. ²⁾ 1792. jan. 7. előlj. jkv. ³⁾ 1797. 220. jkv. ⁴⁾ 1801. 141. jkv. ⁵⁾ 1801. 80. jkv.

A tűzoltás első szervezett nyomát a céhek életében találjuk. A város iparosságában körében céhenként volt megállapítva, hogy tűzveszedelem esetén melyik céhnek mi a teendője.¹⁾ Maguk a céhek szigorú rendszabályokkal kötelezték tagjaikat a műhelyekben és külső munka közben is a legnagyobb elővigyázatosságra. Nem kevésbé voltak drákóiak a városi rendszabályok. Egy ízben leégett a kiskanizsai templomtorony és 1803-ban, a városi téglaszínből ingyen adott 2000 darab téglával, megkezdték az újraépítését. Ekkor egy bádogos vigyázatlanul bánt a tűzzel a toronytető burkolása közben, úgy hogy *csaknem* tüzet okozott. A magisztrátus irtalmatlanul törölte a bádogost a *purgerek* sorából, 3 napra kenyéren és vizen áristomba csukatta, azzal az ígérettel, hogy ha még egyszer hasonló panasz felmerül ellene, kiutasítják a város területéről.²⁾

Hiába voltak azonban a legkönnyörtelenebb paragrafusok. A XIX. század első évtizedeiben még mindig *tűz tüzet ért, amiknek mindig utcasorok estek áldozatául*. A városi téglagyár nem bírta már az újraépítkezők téglaszükségletét a megfelelő iramban biztosítani, úgy hogy (15 forint volt a téglá ezre) elhatározták egy *Feldbrand* (mezei tégláégető) felállítását.³⁾ A kéményseprőnek pedig, hogy lelkiismeretesebben végezze dolgát, megengedték, hogy söprésenként 8 krajcárt szedjen a kémények után.⁴⁾ Különösen a Magyar-utca égett le sokszor ebben az időben. 1851 tavaszán pld. 59 magyarutcai ház égett el.

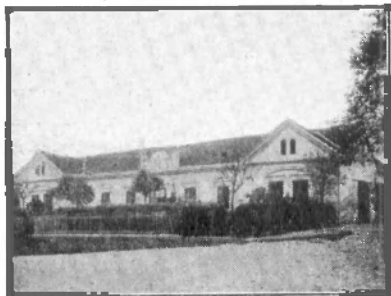
A belváros tűzvédelmét célozta a városi vezetőségnek az az intézkedése, hogy a »*jókészületű*« házak között lévő zsuppos házak gazdáit utasította, hogy bizonyos időn belül gondoskodjanak házaiknak deszkával vagy cseréppel való »*megfödéséről*«. ⁵⁾ Az utcán a pipázást szigorúan tiltották és este 10 óra után senkinek sem szabadott az utcán kóborolni.⁶⁾ Akik a tilalmakat megszegték, egy-kettőre benn-találták magukat a városháza áristomában, vagy büntetést fizettek a »*tűzi cassa*« javára. A tűzi cassa külön pénztár volt, gondviselője volt a »*tűzi kasszér*«, később »*polgár mester*«, aki a tanácsosok közül került ki és minden évben rendszeren választás alá került.

1834-ben nagy lépéssel haladt előre a városi tűzvédelem ügye. A város 10 darab *kézifecskendő*t vett, amiket utcánként helyezett el, az utcabéli tanácsosok gondjaira bízva.⁷⁾ Kiskanizsa pedig kapott 2 — Nagykanizsán immár kiérdemesült — *lajtosszekeret*.⁸⁾ Ugyanebben az évben megalkották a *tűzoltási szabályrendeletet*, amelyben pontosan lefektették az egyes céheknek tűz esetén fennálló kötelességeit is.⁹⁾ Szükség is volt mindezekre, mert a nagy tüzek még mindig egymást érték, különösen a város periferiáin. Ezért 1839-ben *eltiltották a zsuppos, szalmás házak építését*. A tanács tagjaiból »*szépítő vállosztmány*« alakult, amely minden építkezést az engedély kiadása előtt elbírált szépészeti és tűzbiztonsági szempontból. A padlásokról az oda raktározott szénát, szalmát az esküdtek szigorú ellenőrzése mellett lehányatták és a házak közt rakott szalmakazlakat eltávolították.¹⁰⁾ 1840-ben a gyakori tűzveszedelmek »*elhárítása véget kivántató intézeteket*« hozott a városi közgyűlés. Eltiltották — Kiskanizsára vonatkozóan is — a sokáig divatozott *faházak* építését. A legegyszerűbb háznak is *tömés-falainak* kellett lenni, amire azon-

¹⁾ 1804. 262. jkv. ²⁾ 1802. 290. és 1803. 256. jkv. ³⁾ 1807. 267. jkv. ⁴⁾ 1811. 341. jkv. ⁵⁾ 1826. 356. jkv. ⁶⁾ 1833. 1033. jkv. ⁷⁾ 1834. 368. jkv. ⁸⁾ 1836. 876. jkv. ⁹⁾ 1854. 807. jkv. ¹⁰⁾ 1839. 720/1. jkv.

ban szabad volt deszkatetőt alkalmazni. Engedély nélkül építkezést megkezdeni tilos volt. Helyre kellett hozni egyes »*utczáknak kertöllésekkel* (kerítésekkel) *tett elszoríttatásait*«. Minden utcabéli tűzvizsgáló esküdtnak szoros kötelességévé tették, hogy »*a szűk és veszedelmes konyhákat nyomban elrontattassa*«. Minthogy a házak tömeges leégését a zsúfolt építkezések okozták, elrendelték, hogy a jövőben *egy udvarban egy háznál többet építeni nem szabad*.¹⁾ A dohányzás még a század közepén is tilos volt a kanizsai utcákon.²⁾

A 48-as idők újjáalakulása nyomán a konyhavizsgáló esküdtek helyét a »*tűzbátorsági felügyelők*« foglalták el, kiket a vagyonosabb polgárok közül neveztek ki, számítva arra, hogy maguknak is lévén mit féltetniük, gondosabban fognak hivatalukban eljárni, ami abból állott, hogy minden házat időnként tűzbiztonsági szempontból felül kellett vizsgálniuk.³⁾ Ugyanekkor azonban a tűzoltószerződés egy *négykerekű nyomós fecskendőből* állott, amit nagynehezen kicipeltek, ha félreverték a haragokat s ha későbben megérkeztek a rozoga lajtok és volt már víz is, akkor meg boldog-boldogtalan dirigálta az oltási munkálatokat, miközben az ekkor még igen nagy részben szalmatetőű házak, tucatjával estek a tűz áldozatául.



Tűzoltó-örtanya

Mindezek rendezése végett a városi tanács 1867-ben megbízta a *rendőrkapitányságot*, hogy alakítson *tűzoltóegyletet*. Egyszermind az utcák részére kiosztott és idők folytán elveszelődött tűzoltási rekvizitumok pótlására »*vizeskosarakat*« és szerszámokat osztottak ki, ezúttal már azoknak számadási felelőssége mellett, akiknek ezeket gondjaira bízta.⁴⁾

1869-ben a *Torna Egylet* is bekapcsolódott a tűzoltóegylet alakításának terveibe⁵⁾ és azokat valóra is váltotta. 1871 október 29-én megalakult az *Önkéntes Tűzoltó Egylet* és már *szertárhelyisége* is van egy, a város tulajdonát képező raktárépületben.⁶⁾ 54 pártoló- és 81 működőtaggal kezdte meg a Tűzoltó Egylet működését *Walbach Mór* elnök, a Torna Egylet elnökének vezetésével. Főparancsnok volt *Hencz Antal* építőmester, alparancsnok *Stelzel Frigyes*, mászóosztály-parancsnok *Altmann Mihály*, I. és II. szívóosztály-parancsnok *Wolheim Félix* és *Kurtz János*, szertárnok *Lublitz Zsigmond*, segéd-tiszt *Knausz Boldizsár*.

A tűzoltótestület tehát megvolt, lelkesedésben sem volt hiány, csak pénz és szakszerű kiképzés hiányzott. Az utóbbit *Stirling János* pécsi tűzoltóparancsnok végezte, miért is a testület tiszteletbeli tagjává választotta és ezüst serleggel ajándékozta meg.

A kezdetleges örtanya a *Báthory-utcában* volt. *Walbach Mór* itt töltötte minden idejét. Odaadó példája lelkesedést öntött a tisztikarba és a város közönségébe is, amely szívesen sietett a tűzoltóintézmény támogatására és kifejlesztésére. Az egylet anyagi fellendítésére *ünnepélyeket rendeztek*, majd 1874-től a város évi *1000 forint szubvenciót* szavazott meg a tűzoltóság részére. Amint az anyagiak meg-

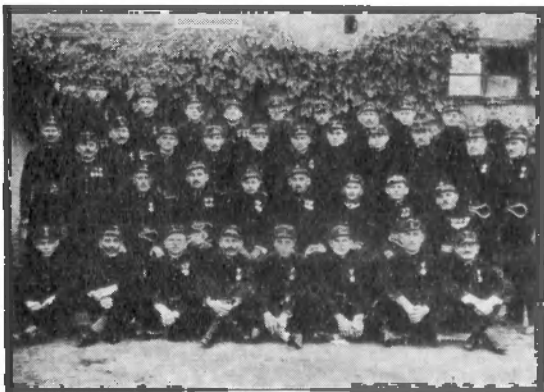
¹⁾ 1840. 1001. jkv. ²⁾ 1842. 350. jkv. ³⁾ 1854. 1694. jkv. ⁴⁾ 1867. 98/248. tanácsi jkv. ⁵⁾ 1869. aug. 10. 63. kgy. jkv. ⁶⁾ 1871. közönségi 390. jkv.

engedték, lassan bővült a tűzoltószertár. Fecskendőket szereztek be és ellátták a működő tagokat egyéni felszereléssel. A kiképzés, gyakorlatozás, szigorú szolgálati szabályzat alapján történt. Minden este 9 órától hajnali 4 óráig *őrséget* tartottak. Ha szeles, viharos idő volt, akkor még egy külön *tűzoltójárőr* cirkálta körül a várost. Ezzel pótolták a tűzjelző berendezések teljes hiányát. *Segélypénztárunk* is volt a tűzoltóknak, heti befizetések alapon, adományokkal is támogatva, amiből a hivatásuk közben megsérült tűzoltók, munkaképtelenségük idejére segílyt kaptak. Amikor az országos segélypénztárat megszervezték, ezt a tűzoltósegélyalapot leszállították 3000 koronára, a többit pedig a felszerelési alaphoz csatolták.¹⁾

1877-ben már csak 65 működő tagja van a Tűzoltó Egyletnek, de sohasem telt bele több 10—15 percnél : 40—50 közülük mindig ott volt, akárhol szállt le gyakori látogatásai során a vöröskakas. Lelkes, bátor, önzetlen emberek voltak ezek, kiknek nagyon sokat köszönhetnek ezeknek az időknek az emberei. Ezért szavazta meg 1878-ban a képviselőtestület, hogy a tűzoltók gyermekei az iskolákban tandíjat nem fizetnek.

Az egyletnek 6500 forint értékű felszerelése volt és évi 1600—1800 forintos költségvetése.

1878-ban *Walbach Mór lemondott* az Önkéntes Tűzoltó Testület elnökségéről. Vele együtt léptek ki a testület legszármottevőbb tagjai, úgy hogy az egész nagykanizsai intézményt a teljes felozlás veszedelme fenyegette. *Oroszvály Gyula*, fiatal ügyvéd állott az utolsó pillanatban a testület élére s így sikerült azt *Hencz Antal* főparancsnokkal együtt újra működésbe állítani. Egyenletlenség a tisztikarban, fegyelmetlenség a működő tagok között, minden évben visszatérő elnökválság bonyodalmai jellemezték ezeket az esztendőket. A helyzeten *Oroszvály* sem tudott segíteni, úgy hogy már lemondani készült, amikor 1879-ben az évi közgyűlésen *Knortzer György*, fiatal takarékpénztári tisztviselőt a testület titkárává és segédtsíztjévé választotta. Ezzel a választással új éra kezdődött a nagykanizsai tűzoltóság életében.



Tűzoltótestület

Eddig, titkár hiányában, az elnök intézte — ha éppen volt reá ideje — az írásbeli teendőket. *Knortzer Györgynek* titkári minőségében első dolga volt egy *iroda* berendezése és az *íratár* rendbehozatala. Mint segédtsízt pedig, benyúlt a csapat dolgaiba is és *Hencz Antal* fő- és *Saller Lajos* alparancsnok (mindkettő építőmester) segítségével a nagykanizsai tűzoltóéletet újra nekilendítette. Még *tűzoltózenekar* szervezésére is jutott az agilitásból és Nagykanizsa város társadalmának az ecélra indított gyűjtésben megnyilvánult áldozatkészségéből. A zenekar karmestere *Knobloch Frigyes* volt, egészen 1903-ban bekövetkezett haláláig, amikor

¹⁾ Az ÖTT jubileumi jelentése 1921.

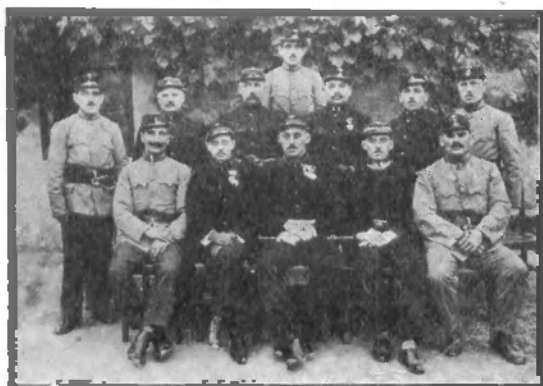
utódjául *Dinuj Józsefet* szerződtették. A zenekar a világháború áldozata lett. *A vármegyei tűzoltóságok együttműködése* évenként tartott gyűlésekben nyilvánult meg. Az 1883. évi tűzoltógyűlést pl. Keszthelyen tartották. Ezen a napon történt meg, hogy Kiskanizsán tűz ütött ki és a tűzoltók távol lévén, kicsinyben múlt, hogy egész Kiskanizsa le nem égett. A *Zalavármegyei Tűzoltó Szövetség* székhelye egy időre Nagykanizsa lett, elnöke volt Zalaegerszeg polgármestere. Ettől kezdve az évi üggyűlésekre az egész vármegye tűzoltósága Nagykanizsára vonult fel. A Tűzoltó Egylet a város egész közönségének támogatását élvezte. A jótékonyági akciók, előadások egész sorát rendezték a tűzoltók és még többször a tűzkárosultak javára.

Huszonöt vidéki tűzoltótestület jött el Nagykanizsára 1882 nyarán, augusztus 15-én, amikor az itteni *Önkéntes Tűzoltó Testület zászlaját* avatta fel. *Clement Lipót* palini nagybérelő neje volt a zászlóanya.

Oroszáry Géza még ebben az esztendőben lemondott elnöki tiszteréről. Helyét *Lengyel Lajos* városi főjegyző foglalta el. Az 1885-ben lemondott *Hencz Antal* pedig *Sallér Lajos* követte a főparancsnoki tisztségben, míg alparancsnokul ugyanekkor *Kardos Sándort* választották meg.

1891-ben elhatározta a város, hogy a Szentgyörgyvári-téren, a kórház előtt álló, volt katonai liszt-raktárat átalakítják *tűzoltó-laktanyának*, melléje 3 pár lóra *istállót és őrtornyot* építenek, 7000 forint költséggel s ezáltal lehetővé teszik az állandó ügyeleti szolgálatot a Tűzoltó Testület működő tagjai részére. Az építkezést 1892 őszén *Sallér Lajos* építőmester, a tűzoltóságnak 22 esztendőn át, 1893-ig volt főparancsnoka, meg is kezdte. Ugyanez a városi közgyűlés 1400 forintot szavazott meg a kiskanizsai *tűzoltó-szertár felszerelésére*. 1892-től fogva a város nem adta bérbe vállalkozóknak az *utcák öntözését* és tisztántartását, hanem próbaképpen az Önkéntes Tűzoltó Testület kezelésére bízta azt. Ezzel a tűzoltóság elérte, hogy 3 pár lovat állítottak be istállójába, amelyek ellátták a köztisztasági szolgálatot, egyben azonban mindig kéznél voltak kivonulások esetére.¹⁾

Igy fejlődött lassan a nagykanizsai tűzbiztonsági berendezkedés, amely azonban még mindig elmaradott volt a többi vidéki városok tűzoltóságától. A korszerűbb, alaposabb kiképzés szükségességét látta be a Testület akkor, amidőn 1891-ben *Knortzer György* titkárt alparancsnokká választotta és szabad kezett adott neki terveinek keresztülvitelére. A teljhatalmú alparancsnoknak első dolga volt a tisztikar választási rendszerének megreformálása. Eddig barátsági alapon történtek a választások, ezután *kvalifikációhoz* kötötték azt. *Knortzer*,



Gyári tűzoltók

¹⁾ 1891. aug. 22. és 1892. szept. 6. városi ggy. jkv.

aki akkor már a *Zalavármegyei Tűzoltó Szövetség* választmányában Nagykanizsát képviselte, a Szövetségtől megbízást kapott egy »Tűzoltóvizsga-rendszer és tankönyv« megírására, amit a Szövetség 1892-ben elfogadott és az egész vármegye tűzoltóságai részére kötelezővé tett. Ettől fogva Nagykanizsán csak az lehetett tűzoltótiszt, aki ennek a tankönyvnek alapján, amely úttörő munka volt a magyar szakirodalomban, — vizsgát tett. 1893-ban *Knortzer Györgyöt* a nagykanizsai Önkéntes Tűzoltó Testület főparancsnokává választotta. Ugyanekkor *Lengyel Lajos* főjegyzőt választották meg elnökké, *Sallér Lajost* pedig életfogytig tiszteletbeli főparancsnokká. *Poredus Antal* volt a mászó-osztály és *Fleischhacker Ignác* a szivattyú-osztály parancsnoka.



Knortzer György

A Testület vagyona 13.000 forintot képviselt a szertári berendezéssel együtt. A pártoló tagok száma 105, a működőké 112 volt. 1893-ban 9 tüzesetben 21 ház, 17 istálló, 23 pajta, 20 melléképület égett le, 15.200 forint értékben. 1893 tavaszán (miután egy vasárnap délután kigyulladt pajtától a Honvéd-utca, Attila-utca, Petőfi-utca egyszerre állott lángokban és a tűzoltóság minden embere is kevés volt a mentési munkálatokhoz), a katonaság a Tűzoltó Testület megkeresésére elrendelte, hogy minden századból két altisztet, két őrzetöt és tíz közlegényt ki kell képezni tűzoltói szolgálatra.

Az ifjú főparancsnok lelkesedéssel és nagy ügyszeretettel látott neki a városi tűzbiztonság megszervezésének, aminek első esztendei eredménye volt, hogy a katonaságot (mindkét ezred egy részét) a főntebbi értelemben személyesen kiképezte, egyben kieszközölte, hogy a város mindkét kaszárnya részére egy-egy fecskendőt szerzett be. A következő évben, egy 1894 februárjában rendezett nagyszabású koncert jövedelméből, megalakította a mentő-osztályt, a tűzoltó-szertárt pedig vidéki viszonylatban a legjobban felszereltek egyikévé fejlesztette.

A mentőosztály első vezetője *Radó B. Béla*, biztosítóintézeti titkár volt. 1896-ban 32 tagja van a mentőosztálynak, főparancsnoka *dr. Ollopp Mór*, alparancsnoka *Brandhofer Antal*. 1906-ban sikerült kiharcolni, hogy a város ideiglenes alkalmazottaként tíz hivatásos tűzoltót alkalmaztak. Ugy ezek, valamint az önkéntesek kiképzése, a leggondosabban történt.

Knortzer György főparancsnokot szakértelme, buzgósága és a tűzoltói kérdésekben immár országos tekintélye 1898-ban a *Zalavármegyei Tűzoltó Szövetség* elnöki székébe juttatta, egyúttal a Szövetség székhelyét is Nagykanizsára helyezték át.

Az Önkéntes Tűzoltó Testület elnöki székében 1910-ben *Vécsey Zsigmond* polgármester lett *Lengyel Lajos* főjegyző (1882—1910) utóda. majd Vécsey halálával, 1913-tól 1918-ig, *Deák Péter* rendőrfőkapitány. Az alelnöki tisztséget hosszú éveken keresztül *Grünhut Henrik* töltötte be.

A világháború szétszórta a frontokra az Önkéntes Tűzoltó Testület tagjait, sőt a hivatások közül is csak mutatóban maradt meg egy-két kiérdemesült tűzoltó. A Testület ilyenformán csak papíron létezett, de érdemleges működést nem tudott kifejteni, úgy hogy a főparancsnok közbenjárására és a város többszöri kérésére 1916 tavaszán katonákat vezényeltek ki a honvédelmi miniszter engedélyével a tűzbiztonsági szolgálat ellátására.

A háború után az Önkéntes Tűzoltó Testület újra munkába állott. *Négy hősi halottja volt* a nagykanizsai tűzoltóságnak : *Rátkai Lajos, Vadász József, Pető István és Kesztheli Sándor.* Az őrtanya tanácstermében kis emlékszobor hirdeti az élő bajtársak kegyeletét a nagy világégésben életükkel adózott tűzoltók iránt. 1919 januárjában 99 működő és 100 pártoló tag van ismét a szervezetben. A működő tagok : 71 iparos, 15 földműves, 6 hivatalnok, 2 tanító, 1 gyáros, 1 orvos, 1 ügyvéd, 1 kereskedő, 1 építőmester. 1920-ban *a város magára vállalta a tűzoltószerek és eszközök beszerzésének, pótlásának és karbantartásának költségeit.*

1921-ben *fennállásának ötvenéves évfordulóját* ünnepelte a nagykanizsai tűzoltóság. Ez alatt a fél évszázad alatt 393 tüzesetben vonultak ki. Az ötven esztendő alatt 14 bajtárs dőlt ki az élők sorából. Tűzoltásoknál és gyakorlatoknál kisebb sérüléseken kívül komoly baleset soha egy tűzoltó sem ért. A jubileum esztendejében *Knortzer* főparancsnoknak *Székely Nándor* városi mérnök, alparancsnok és *Fenyvesi Sándor* hivatásos segédtiszt voltak a jobbkezei, míg a mentőosztálynak *dr. Ollop Mór* a parancsnoka és *dr. Szigethy Károly* az orvosa.

1922 januárjával az eddig ideiglenes hivatásos tűzoltók a város végleges státusába mentek át. 1925-ben 50 önkéntes és 15 hivatásos tűzoltó örködött Nagykanizsa tűzbiztonsága felett. Ebben az esztendőben az Önkéntes Tűzoltó Testület *dr. Sabján Gyula* polgármesterre ruházta az elnöki tisztséget, aki hamarosan az őrtanya és szertár kibővítésével honorálta a beléje helyezett bizalmat.



Mentők

Knortzer György, aki úgyszólván megteremtője a nagykanizsai tűzoltóintézménynek s aki ezt országosan ismert szaktudásával és agilitásával az anyagi lehetőségek ezer gátján keresztül is állandóan fejlesztette, — 1927-ben, korára való hivatkozással *lemondott a főparancsnokságról.*

A tűzoltóság mai szervezetében 14 hivatásos tűzoltóból és az Önkéntes Tűzoltó Testület 36 működő és 200 pártoló tagjából áll. A gyári tűzoltóságok, amiket még *Knortzer* főparancsnok szervezett, ugyancsak elismeréseméltó buzgósággal kapcsolódnak bele a város tűzbiztonságának megakadályozásába. A Pátria-pótkávégyárnak 13, a Sörgyárnak 7, a Weiser-gépgyárnak 6 főből álló gyári tűzoltósága van, a többi gyárak tűzoltócsapatai most vannak szervezés alatt.

Az Önkéntes Tűzoltó Testület tisztikara a következő :

Elnök : *Knortzer György* kormánytanácsos, a Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztár vezérigazgatója, a Zalavármegyei Tűzoltó Szövetség tiszteletbeli elnöke.

Titkár : *Ország József*, terménykereskedő.

Pénztárnok : *Poredus Antal*, iparostanonciskolai igazgató.

Orvos : *dr. Szigethy Károly.*

A tűzoltóság főparancsnoka : *dr. Prack István* városi közigazgatási tanácsos, aki teljes szakképzettséggel vette át 1927-ben, a nap-nap után egymást érő téli bolti tüzek esztendejében, a felelősségteljes tisztséget. Az alparancsnok : *Szépudvary László* kiskanizsai tanító, szakaszparancsnok : *ifj. Knortzer György* banktisztviselő.

A mentőosztály négy főből, egy parancsnokból és egy orvosból áll. Parancsnoka, *Fischer János* banktisztviselő 1928-ban, 6 esztendei érdemes és odaadó szolgálat után, lemondott s most a mentőosztálynak nincs is külön parancsnoka. A mentőorvos súlyos tiszttségét *dr. Szabó István* kiskanizsiai városi tisztiorvos látja el.

A tűzoltóság *meteorológiai megfigyelő* szolgálatot is végez. A meteorológiai állomást 1908 júniusában létesítették Nagykanizsán. Sokáig *ihászi Horváth István*, a szenvedélyes feltaláló és spiritizta hírében állott anyakönyvvezető vezette.

Nagykanizsa tűzoltóságának létszáma, elhelyezése és felszereltsége még távolról sem hiánytalan.

A *tűzoltófelszerelés*: egy 22 lóerős motorfecskenő, egy kocsifecskenő, 2 mozdonyfecskenő, egy forgatható tolólétra, egy Magirus-tolólétra, egy támrudas létra, egy szerkocsi, 4 lajt, stb. A *mentőfelszerelés*: egy mentőautó, egy nehéz és egy könnyű sebesültszállító kocsi, egy ragályosbetegszállító kocsi. A mentőosztály orvosi felszerelése hiánytalan. A rendelkezésre álló *fogatos erő* a város tulajdonát képező 10 pár ló, ezek közül 4 pár a tűzoltólaktanyával kapcsolatos állásban nyert elhelyezést.

Kiskanizsán külön tűzoltóórszobán 8 önkéntes tűzoltó őrködik a tűzbiztonság felett. Ezek felváltva tartanak esténként 8 órától éjfélig figyelő-szolgálatot. Egy mozdonyfecskenőjük, egy szerkocsijuk és egy lajtjuk van kisebb tüzek önálló leküzdésére.

M. KIR. FOLYAMMÉRNÖKSÉG

Amikor a kormány 1909-ben szaporítani készült a kultúrmérnöki hivatalok számát, Nagykanizsa feliratban kérte a Zala-, Somogy megyékből tervezett külön kerület székhelyét, azonban sikertelenül, mert a székhely továbbra is Szombathelyen maradt.

1911-ben a Murára és mellékvezeire való tekintettel az eszéki folyammérnökség egy részének Nagykanizsára helyezéséről folytak tárgyalások. A folyammérnökséget Nagykanizsa meg is kapta s az 1912 május 1-én. *Fitz Gyula* osztálytanácsos vezetésével, 4 mérnökkel (közülük már csak *Bloch László* műszaki tanácsos működik a kanizsai folyammérnökségen) megkezdte működését. A hivatal működési területe kiterjedt a Mura mindkét partjára az országhatártól a torkolatig és a Dráva partjaira az országhatártól a Somogy-Baranya határig, tehát Zala, Vas, Somogy, Varasd, Belovár-Körös és Verőce vármegyékre. A világháború után a trianoni diktátum ezt a területet is alaposan megsabdalta s vele a hivatal létszáma is megcsappant. A hivatal vezetője *Scodnik Rezső* miniszteri osztálytanácsos.

ERDŐHIVATAL

Zala vármegye területén az 1878. évi erdőtörvény életbelépte óta 6 állami erdőhivatal működik. A nagykanizsai m. kir. erdőhivatal kerületébe tartozik az egész nagykanizsai járás, pacsai, letenyei, keszthelyi járások egy része és Somogy vármegye területéből Belezna község erdeje. A járási erdőgondnokság székhelye

Nagykanizsa, a fűzvölgyi, becsehelyi, keszthelyi és zalaszentjakabi védkerületekkel, melyek Zala vármegye 37.000 kat. holdra rúgó összes erdeiből 7373 holdat képviselnek. A hivatalt egy évtizednél tovább vezette *Hohoss János* m. kir. erdőtanácsos, akit 1928 őszén helyeztek át a kaposvári erdőigazgatósághoz.

SÓHIVATAL

Sóhivatala a múlt század 40-es évei óta van Nagykanizsának, amikor is a mai ú. n. régi posta épületben nyert ez is elhelyezést, a *sópajták* pedig előtte, az Erzsébet-téren terpeszkedtek. Amikor a kincstár bérbeadta a sójövedéket, a sóhivatal helyett egyideig *sóügynökség* működött. A m. kir. központi sóüzletigazgatóság 1870-ben a vasúthoz közel fekvő ingyen telket kért a várostól, hogy azon sóraktárakat építhessen. A város ekkor azzal tért ki, hogy ott van a kincstárnak egy telke a főtéren, építtessen azon. Az állam ennek ellenére sem tett le tervéről, hanem a vasúti teherpályaudvar közvetlen szomszédságában bérházban helyezte el a sóhivatalt.

Két vármegye, Zala és Somogy fő elosztó szerve a nagykanizsai *m. kir. sójövedéki hivatal*. Máig is bérben bírt helyiségei 52 vagon só befogadására alkalmasak. Itt tárolják a két vármegye részére szükséges sómennyiséget. A havi forgalom átlag 20 vagon. A hivatal vezetője *Russorán Lajos* sótárnok.

MÉRTÉKHITELESÍTŐ HIVATAL

Nagykanizsa már 1872-ben szeretett volna *»mérleghivatalt«* felállítani s folyamodott azért 1874-ben is, amikor az új mértékrendszerre való áttérés tette aktuálissá az instanciát. A mértékek hitelesítése tulajdonképen ekkor is Nagykanizsán történt, de a hivatalt a vármegye huzódozott itt megtelepíteni. Pedig már 1874-ben is 141 forint tiszta bevétele volt a városnak a mértékHITELESÍTÉSből, a kezelő járandósága a díjak 20%-a volt. 1875-ben, az új mértékekre való áttéréskor, a város két külön díjazott tanítóval előadásokat tartatott felnőttek részére, hogy az új mértékegységek mielőbb átmenjenek a köztudatba. A mértékHITELESÍTŐHIVATALT 1908-ban mégis sikerült megszerezni, személyzete egy mértékHITELESÍTŐ főellenőr és egy ellenőr. A Kazinczy-utcai majorról szemközt, a régi uradalmi kis-sörház mellett épült ódon raktárépületben működik a *törvényhatósági hordójelzőhivatallal* együtt.

A GYORSKOCSITÓL A REPÜLŐTÉRIG

a) Vasút

Már a római impérium idején fontos közlekedési vonal gócpontja volt a mai Nagykanizsa helyén akkor feküdt *római katonai »stáció«*, a *»Salom«* (Zala) folyó völgyében, 5 km széles és 42 km hosszú mocsaras terület közepén. A katonai erő legfontosabb útvonala a híres *római út* volt, amely Rómát kötötte össze Aquincummal.

Később, geográfiai helyzeténél fogva, önként adódó felesleg-elosztó helye lett messze vidékek termelésének és kereskedelmének. Dunántúl, sőt Horvátország mezőgazdasági produktumai Nagykanizsán keresztül vándoroltak ipari termékekért, fáért, vasért, fűszerért Stejerba, Karinthiába, Trieszt kikötőjébe. Zala, Somogy, Tolna, Baranya végtelen szekérsorai lepték el Kanizsa utcáit a híres kanizsai vásárokon. *Száz és száz muraközi fuvarosnak adott egész életére kenyeret a kanizsai árúforgalom.*

A kereskedelmi élet fejlődésével a személyforgalom gyorsabbá tételére irányuló törekvések egyre nagyobb teret hódítottak. Nagykanizsán 1847-ben *Tripammer Károly* vaskereskedő benyújtott a városhoz egy »kötelezést, mely szerint *Keszthely és Kanisa közt gyorsutazási Intézet létre állítását magára vállalja*«. Az »intézet«-nek *Löwinger Izrael* volt az elnöke és betéti társaságszerű alakulás volt. A városi tanács az engedélyt megadta¹⁾, de a vállalkozás fiaskóval végződött s 1850-ben a *Kanisai Gyors Kotsi Társaság* már perben volt Tripammer Károllyal, akitől a lovak és a kocsi vásárlására adott 470 forintot követelte vissza. A városi bíróság a követelést meg is ítélte és a váltókkal tele Tripammert végrehajtották, úgyannyira, hogy a jóakarató vállalkozásért teljes anyagi romlásával fizetett.²⁾

Csány László, 1849 közlekedésügyi minisztere, *gróf Széchenyi István* korábbi elgondolását szerette volna megvalósítani. A Balatont és a Murát Nagykanizsán keresztül, hajózható csatornával szándékozott összekötni, hogy így új utat kapjon a tengerre. Csány vértanuhalálával ezeket a terveket is eltemették.

A kanizsaiak hamar elfeledték a gyorskocsit is, meg a tengeri csatornát is, mert 1850 januárjában a »*Soprony Németh Ujhelyi vasútársaság meghatalmazott vállasztmánya*« írásban kérdezte meg a várost, hogy hajlandó-e a *Nagykanizsa—Szombathely—Sopron—Bécs-i vonal és állomásépület* megépítéséhez szükséges telkeket ingyen felajánlani. A város örömeiben felajánlott mindent, még amit nem kértek is. Adott 60 hold telket az épületnek, vágányoknak, magára vállalta a kisajátítási költségeket, erdeiből épületfát, mindezek tetejébe pedig *német nyelven* (!) kérvényt írt a minisztériumba, nehogy más város elüsse Nagykanizsát első vasútvonalától.³⁾ Ennek ellenére is addig húzódtak a tárgyalások, míg 1854 decemberében egy másik, *Nagykanizsa—Pragerhof-i vonal* építésének ügyében tartottak értekezletet a városházán.⁴⁾ Most már két vonalért harcolt egyszerre a város. Mindkét harc sikeres volt, mert 1861-ben a *csász. kir. szabadalmazott Déli Vaspálya Társaság* átadta a forgalomnak a *Nagykanizsa—pragerhofi*, rövidesen a *Nagykanizsa—budapesti* és *Nagykanizsa—soproni*, majd 1865-ben a *Nagykanizsa—barcsi* vonalakat.

Négy esztendő alatt tehát Nagykanizsa gazdasági élete felett óriásit fordult a világ. Nem kellett többé a 4—5 hétig poroszkáló, jellegzetes *hosszú-szekéren* rázatni a portékát: kicserélte azt a gőzvasút egy-két nap alatt a kereskedelmi vonzás-terület egyik sarkából a másikba is aká. A vidék gazdái ettől fogva még tömegesebben keresték fel Nagykanizsát, hogy árúikat továbbítani tudják s a helyi kereskedelem virágkora kezdődött, annál is inkább, mert az országban nagyon ritka lévén még a vasúti hálózat, Nagykanizsának nem voltak konkurens vasúti

¹⁾ 1847. 674. városi közgy. jkv. ²⁾ 1850. 224. jkv. ³⁾ 1850. 22. és 204. jkv. ⁴⁾ 1854. 1541. jkv.

gócpontjai. Különösen a barsi vonal terelte ide Horvátország forgalmát. A régi nagykanizsai házak udvarain épült hatalmas *raktárak* hovatovább nem voltak elegendők az átmenő árúforgalom lebonyolítására. Új üzletág fejlődött ki, a vasúti fuvarozás. *Trippammer Károly* és *Stánitz Róbert* nagyvállalkozók fuvarozták vasútról be, vasútra ki a kereskedők vagonvételekben érkező árúit, míg a Déli vasúttal óvadékos szerződésben álló *Ofenbeck Mihály* a gyorsárú-fuvarozás privilégiumát élvezte hosszú évtizedeken keresztül.

A vasúthozta fellendülés hat irányból futó gazdasági vérkeringés közepévé tette Nagykanizsát. A helyi kereskedelem hitelszükséglete *bankok alapítását* váltotta ki.

Lokális jelentőségén kívül országos fontosságú is volt a nagykanizsai forgalmi góc kiépülése. *A világkereskedelemben való bekapcsolódáshoz nyíltak meg a magyar közgazdasági élet útjai Nagykanizsán keresztül Triest felé.*¹⁾ Az osztrák közlekedési politika, amely a Déli Vaspálya Társaságot is létrehozta, igyekezett is Ausztria javára kamatoztatni a forgalomba bekapcsolt magyar vidékek gazdasági értékeit. A Déli vasút magyar vonalai tulajdonképpen mind úgy épültek, hogy *az osztrák vonalakat és Auszria köztöjéit, Triestet lássák el forgalommal.* Csak amikor a ma-



Allomásépület bejárata

gyar alkotmányos éra újraéledt, akkor létesített a Déli vasút magyar igazgatóságot Budapesten, magyar személyzettel látta el a magyar vonalakat és politikájában is a magyar közgazdasági érdekeket tartotta szem előtt. Sajnos, azonban mind-ebből Nagykanizsának már nem sok haszna volt, mert *újabb vonalakat nem sikerült kapnia*, a MÁV pedig vonalhálózatának kiépítésével *új gócpontokat teremtett Nagykanizsa körül*, melyek a város régi forgalmának igen jelentékeny részét Szombat-

hely, Csáktornya, Barcs felé terelték. Amíg tehát Nagykanizsa egyik felől a Déli vasútnak köszönheti fényes kereskedelmi múltjának hatalmas fellendülését, addig a helyi érdekű vonalak és a MÁV vonalainak kiépülésével fejlődésében lassúdás állott be, sőt később teljesen meg is akadt.

1870-ben a város a vasút kezelésébe adta *kövezetvámszedési jogát*, aminek ellenében hozzájárult, hogy a vasút megépítse a Kazinczy-utcából a Csengery-útra vezető aluljárót, a *»tunelk«*-t.

1890-ben *naponta 30 személy- és 4 gyorsvonat* forgalmát bonyolította le a nagykanizsai állomás, amelyet 1901-ben bővítettek ki a *fűtőházzal*, 1908-ban pedig a kicsiny állomásépület helyébe épült hatalmas *indóházat* adták át a forgalomnak.

A nagykanizsai állomásfőnöki tisztséget 26 esztendőn keresztül viselte *Markó Antal*, akinek 1899-ben történt nyugdíjaztatása után, 1908 októberéig *Püvitz Gyula* lett az utóda. Az alfőnök, *Jakoby Fülöp* a városi képviselőtestületnek is tagja volt, akit 1897-ben helyeztek el Zágrádba.

A nagykanizsai állomás-személyzet köréből került ki a vasúti technika egy

¹⁾ A Nagykanizsai Bankegyesület alapításában a Triester Bank Verein és több triezsti cég is résztvett.

találmánya, a *Schilhan-váltó*, amit több más vasútüzemi találmányával együtt *Schilhan János* nagykanizsai délvasúti mérnök szerkesztett és vasúti szerencsétlenségek meggátolásában eredményesen alkalmazták, úgyannyira, hogy 1905-ben, miután egy 86 tagú, európai vasútak szakembereiből álló bizottság előtt sikerrel kiállta a próbát, a kontinens legtöbb kultúrállamában szabadalmazták, 1906-ban pedig elrendelték a Délvasút összes vonalain való alkalmazását.

A XX. század első esztendeiben, amikor Magyarország, de különösen a Dunántúl vasútpolitikájában örvendetes élénkség következett, Nagykanizsán is megindultak a tervezgetések és mozgalmak *vicinális vonalak létesítése* érdekében. Nagykanizsa körül négy új vonal épült ebben az időben, Nagykanizsa pedig egy *alsólendvai* és egy *kaposvári vonalért* lépett sorompóba. *Győrffy János* és *Kreisler József* ügyvédek 1905-ben Nagykanizsa—Keszthely-i vonalra kaptak előmunkálati engedélyt. A Nagykanizsa—Letenye—Alsólendva-i vasút előmunkálatait *Pallos Ignác* budapesti építő, majd keskeny nyomtávú vasútra *dr. Weszely Tibor* budapesti ügyvéd és ki tudja még, kik nem végezték. 1907-ben Nagykanizsa 200.000 Letenye 100.000 koronát szavazott meg hozzájárulásként a balatoni vasútnak Keszthely—Nagykanizsa—Csurgó meghosszabbításához, amiből Nagykanizsáról egy kiágazás vezetett volna Letenyére. Az érdekelt városok tekintélyes hozzájárulása is biztosítva volt (összesen 1,000.000 korona), de hiába ment monstre-deputáció Budapestre, az ügy csendes rezignációval elaludt.

Mikor a gazdasági kapcsolatok szélesbedésével túlterhelt *Budapest—Fiume-i* vonalat *Kossuth Ferenc* duplavágányosítani, vagy Nagykanizsa—Zágrábon át új vonallal bővíteni akarta, akkor is hatalmas megmozdulásban fogott össze egész Nagykanizsa társadalma, de a hivatalos város megfelelő támogatásának hiányában az akció sikertelen maradt.

A *letenyei vasútépítés* ügye 1908 őszén odáig jutott, hogy 1200 munkással októberre már kitűzték a munka megkezdését, ugyanekkor *Fábián Lajos* budapesti vállalkozó engedélyt kapott a *Keszthely—Nagykanizsa—zákánji vicinális* előmunkálataira, amihez akkor Nagykanizsa kilométerenként 2000, legfeljebb 100.000 korona hozzájárulást szavazott meg. Az építkezéseket azonban *Hieronymi Károly* kereskedelemügyi miniszter, majd 1911 decemberében utóda, *Beöthy László* is elutasították, mert a tervezők nem tudták biztosítani, hogy az építkezéseket és üzemvezetést is a maguk költségén végzik, a MÁV viszont nem találta elég jövedelmezőnek a vonalakat ahhoz, hogy kezelésébe vegye azokat. Hiába voltak a következő évek deputációi, folyamódásai, hiába emelte fel 1912-ben a város *Stein Miklós* mérnök és *dr. Weszely Tamás* ügyvéd, budapesti vállalkozók kérésére a lendvai vasúthoz 130.000 koronára a hozzájárulást, a miniszteri engedélyt csak 1914 júliusának első napjaiban, 8 esztendei vajúdas után sikerült megkapnia. Allamsegélyt ígértek ekkor és a MÁV is kijelentette, hogy hajlandó a vonalat kezelésébe venni. Amikor azonban az engedélyt Nagykanizsának kikézbcsítették, akkor már a Kanizsa—alsólendvai vasút ügyénél sokkal hatalmasabb problémák puskaporos tornya robbant fel Serajevóban és lángba borította az egész világot, elsöpörve minden tervet és ígéretet.

Alsólendva azóta már idegen urat szolgál, de Nagykanizsának állandó törekvése maradt, a *Nagykanizsa—letenyei vasút*, mellyel legégetőbb problémáját, az elsza-

kított Muraközszel elveszített gazdasági felvevő-területének kis hányadát tudnivalóan visszaszerezni. A tárgyalások állandóan folynak és Nagykanizsa semmi elbírható áldozattól sem riad vissza, ha akár a *Nagykanizsa—Letenye—lentii*, akár a *Nagykanizsa—zalaapáti*, akár pedig a *Nagykanizsa—csurgói* vicinálisok tervét viheti közelebb a megvalósuláshoz.

Ez a három vonal ma létkérdés a gazdasági hinterlandjától elvágott Nagykanizsának, de kulturális és anyagi fejlődés kérdése az útvonalak községeknek is. Egész Zalavármegye közlekedési anomáliái sem szűnhetnek meg mindaddig, amíg a megyének Nagykanizsára gravitáló vidéke is meg nem kapja a megfelelő vicinális-hálózatot.

A nagykanizsai vasútállomáson át lebonyolódó exportforgalom jellemzésére álljon itt az 1924. évi hivatalos statisztika a *Murakeresztúron* átfutó állat- és állati termék-kiviteléről, amely szerint a háború utáni esztendőben igen erősen lecsökkent exportforgalomban a következő tételek hagyták el vasúton Magyarországot :

Kivitel :

hidegvérű ló	1.288 darab	lőszór	10.465 kg
félvérű ló	203 »	marhaszór	32.105 »
szarvasmarha	8.575 »	szaruliszt	9.988 »
juh	200 »	toll	23.457 »
baromfi	7.800 »	gyapjú	616.332 »
száraz marhabőr	8.308 kg	rongy	105.868 »
» juhbőr	38.400 »	szalma	102.455 »
» vadbőr	33.936 »	széna	99.002 »

Az élőállatokat főleg Olaszország, a takarmányneműeket Ausztria piacára szállították.

Behozatal :

olasz versenyló	5 darab
jugoszláv lo	46 »
tenyészmén Franciaországból	9 »
amerikai disznósír	718.031 kg
fagyasztott marhahús Argentínából	179.985 »
» » Ausztráliából	383.199 »
olvasztott faggyú Amerikából, Indiából, Ausztráliából	731.827 »
sózott és száraz marhabőr Olaszországból, Hollandiából, Indiából, Amerikából és Ausztráliából	778.000 »
marhafaggyú Délamerikából és Ausztráliából	563.184 »

Egyéb állati termékek (bél, csontzsír, bőrök, szőr, csont stb.) kisebb tételekben. A behozatal legnagyobb volt Olaszországból, azután sorban : Jugoszláviából, Indiából, Egyesült Államokból, Albániából, Délamerikából, Hollandiából, angol gyarmatokról, Angliából, Ausztráliából és Franciaországból.

A nagykanizsai állomáson keresztül lebonyolódó *külföldi személyforgalom* a legnagyobb a nyári hónapokban.

	Kilépő-utas		Belépő-utas	
	1926.	1927.	1926.	1927.
Január	724	654	312	218
Február	978	1132	447	241
Március	1261	1721	501	292
Április	1103	2680	540	359
Május	909	1725	526	349
Június	1341	1970	617	340
Július	4149	5075	570	489
Augusztus	2985	3359	564	515
Szeptember	855	1639	484	420
Október	1392	851	343	356
November	674	620	393	261
December	452	566	246	240
Összesen :	16.823	21.992	4080	5543

A nagykanizsai vasútállomás állandóan 6—700 embernek ad kenyeret. Az állomás főnöke. *Bartal Béla* főellenőr, aki *Strem Ignác* nyugalomba vonulása, 1924 óta működik ebben a minőségében, Nagykanizsán 1922 óta teljesít szolgálatot.

A *forgalmi kirendeltséget* 13 évig vezette az 1926-ban nyugdíjba vonult *Barcza Ignác*, aki rövidesen ezután, 1928-ban, elköltözött az élők sorából. Utóda *Polonyi Géza* főfelügyelő.

A nagykanizsai állomás forgalmáról az alábbi számok nyújtanak képet. Nagykanizsa állomásról naponta kiindul :

Budapest felé	} 4 gyorsvonat 12 személyvonat 12 tehervonat	Bacs felé	} 2 gyorsvonat 4 sínautó 4 személyvonat 2 tehervonat				
				Szombathely felé	} 2 gyorsvonat 6 személyvonat 4 tehervonat	Gyékényesre	2 tehervonat

Az ezeken kívül induló 2 mozdonyjáráttal együtt tehát *naponta 60 vonat indul ki* és ugyanannyi érkezik a nagykanizsai állomáson.

A nagykanizsai állomáson van a Duna-Száva-Adria Vasúttársaság *legnagyobb fűtőháza*. A nagykanizsai fűtőháznak 60 mozdonya van, 3 nyersolajüzemű motoroskocsija és 3 benzinüzemű sínautóbusza. Mindezek részére két (egyenként 24 mozdony befogadására alkalmas) köralakú fűtőház áll rendelkezésre. *A nagykanizsai fűtőház mozdonyar évente 2,300.000 kilométert fuinak be*, amihez évente 57—58.000 tonna szén, 45.000 kg. olajat fogyasztanak. A fűtőház vezetése alá tartozik a *barcsi fiókfűtőház* is, amely a trianoni békediktátum óta megszűnt határforgalom következtében forgalmi jelentőségét elveszítette s mint önálló fűtőház 1924. végén megszűnt. A nagykanizsai fűtőházhoz *fiókműhely* is tartozik.

A fűtőház főnöke *Rubint Károly* főfelügyelő, palini földbirtokos. 1902-ben mint mérnök került a nagykanizsai fűtőházhoz és annak 1919 júliusa óta főnöke. Vezetése alatt a vasútasságnak a fűtőházhoz beosztott része intenzív kulturális élet

alapjait vetette meg a maga körében. A fűtőház összes alkalmazottainak száma 300 körül van, ezek közül 7 tisztviselő, 12 segédtsiszt, 55 mozdonyvezető, 25 fűtő, 85 ipari munkás, 82 egyéb munkás.

A fűtőház személyzete több jóléti egyesületet tart fenn. Az 1905-ben alakult *Mozdonyvezetők Otthonának* ügyvezető elnöke *Kolovics Ferenc* főmozdonyvezető. A *Fülöp Jenő* által 1907-ben alapított *Fűtőházi Kézművesek Önszegélyző Egylete*-t hosszabb ideje *Nagy Károly* vezeti. A *Nagykanizsai Vasutas Temetkezési Egylet* 1922-ben *Heim György* alapította, ma elnöke *Rubint Károly* fűtőházi főnök, alelnöke *Szendrey Károly*.

Az *osztálymérnökség* élén *Petrik Dezső* mérnök-felügyelő áll, aki 1910 óta teljesít szolgálatot Nagykanizsán és 1919 óta vezeti az osztálymérnökséget. Városi képviselőtestületi tag, az ev. egyházközség felügyelője, elnöke a Vasutas Dalkörnek, elnöke a MOVE nagykanizsai szervezetének, alelnöke a Zrinyi Torna Egyletnek.

Az össz-vasutasság 1925-ben betonépítményű, előadó- és társalgóteremmel kapcsolatos *kuglizót* létesített az állomásépület és a vasúti bérpaloták, az u. n. *négyházak* szomszédságában. Az utóbbi években a pályaudvar területén két, szociális szempontból nagyjelentőségű *munkás-tanya* létesült: a fűtőházi munkásoké és 1927-ben a pályafentartási munkásoké.

A *távírdá-ellenőrség* 7 tagú személyzettel *Weisz Ödön* főellenőr vezetése alatt működik.

b) A repülés

A vasút mellett a közlekedési technika másik ágának, a repülésnek is van némi múltja Nagykanizsán.

A repülés gyermekkorában Nagykanizsának is megvolt a maga repülőgépfeltalálója. *Faludi Ferenc*, az itt játszott színtársulat tenoristája, nagy szenvedéllyel vetette bele magát a repülőgép-fabrikálás mesterségébe. Addig fűrt-faragott, amíg 1906 júliusában a régi gimnázium tornatermében kiállított repülőgépének csudájára járt az egész város. Faludi gépével a Katona-réten sikeres próbarepülést is végzett, csak éppen hogy 1—2 méternél magasabbra nem tudott felemelkedni. 1907 augusztusában 7 méter magasságban 60 métert repült Siófokon, ahol találmányát bemutatta, sőt már utassal is kísérletezett. A gépmadár, aminek a gyakorlótéren egy kezdetleges sátor volt a hangárja, a zivataros nyári hónapokban egyszer teljesen *tönkreázott*. Ekkor a »Zala«, munkatársainak 30 koronás adományával gyűjtést indított, hogy Faludi új gépet építhessen. A gyűjtés első napja — nem hiába volt a gyűjtőbizottság elnöke maga a polgármester — 230 korona eredménnyel zárult és egész Kanizsa leste az új gép épülésének minden mozzanatát. 1910 szeptemberében végre elkészült az új repülőgép, de Faludi nem hallatott többet magáról.

1911 szeptemberében *Lányi Antal* honvédhadnagy, aki *Bleriot typ. XI.* gépével egy hónappal előbb elsőnek repülte át a Balatont, dunántúli bemutató turnéját Nagykanizsán kezdte meg. A gép mása volt annak, mint amivel *Bleriot* ekkortájt az egész világ szenzációjára, a *La Manche-csatornát* átrepülte. Lányit balsorsa hozta Nagykanizsára. Sohasem zuhant még, de itt a *Katona réten* motorpróba

közben, pilóta nélkül elszabadult a gépe, lezuhant és darabokra törött. Utána 1913-ban *Dobos István* fiatal repülőnek sikerült végre, hogy komoly repülést mutasson be a kanizsaiaknak.

A világháború kitérését megelőző tavaszon a *Magyar Aero Club* felszólította Nagykanizsa város vezetőségét, hogy *hazafias cselekedetet végezne*, ha Nagykanizsán *katonai repülőteret* létesítené. A város fel is ajánlotta erre a célra a *Prátert*, de jött a háború és a tárgyalások abbamaradtak.

A világháború alatt fellendült repülő-technika új lehetőségei adták meg az impulzust arra, hogy a *Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság* 1916 júliusában beadvánnyal forduljon a városi tanácshoz egy repülőtér érdekében. A magyar és osztrák tőkéből alakult *Aero Lloyd* ugyanis a nagyobb városok között személy- és postarepülőjáratokat akart létesíteni. Az egyik főútvonal *Budapest—Nagykanizsa—Zágráb—Fiume* lett volna. Nagykanizsa város a Katona-rétet ajánlotta fel repülőtérnek. 1922 nyarán megalakult *dr. Sabján Gyula* polgármester mint elnök és *Waligurszky Béla* mérnök mint titkár vezetésével a *Magyar Aero Szövetség* nagykanizsai fiókja. A *Trieszt* felé irányuló légiforgalom egyik állomásának Nagykanizsán való felállítására forgott ekkor nagyon komoly formában szőnyegen.

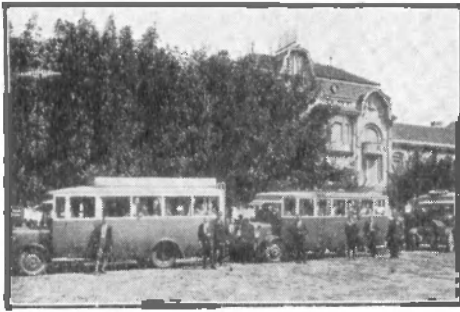
A tervek azonban, ahogyan jöttek, el is multak és Nagykanizsa azóta is csak egy-két eltévedt jugoszláv repülőgépet, meg néhány fővárosi vállalat reklám-gépet láthatta keringeni utcái felett bár repülőtérnek kiválóan alkalmas préteri réteit az Isten is repülőállomásnak teremtette.

c) Autóbusz-forgalom

A repülőforgalomról álmodozó Nagykanizsa az utolsó két esztendőben engedett igényeiből és igyekezett kihasználni minden alkalmat, hogy autóbuszforgalommal kapcsolja be a város gazdasági forgalmába a vasúttalan környező vidéket. Első ilyenmű vállalkozás volt az *Unger Ullmann Elek* ny. százados, vaskereskedő és *Pimér Nándor* ny. postafőtiszt vezetése alatt működő betéti társaság *Nagykanizsa Vidéki Autóbusz Vállalata*, amely kezdetben csak Nagykanizsa—Letenye viszonylatban járt egy 22 személyes kocsival. 1927-ben, *Gyömörey István* országgyűlési képviselő indítványára, a város tárgyalásokba bocsátkozott a MAVART budapesti vállalattal, amely *öt vonalra* kapott engedélyt Nagykanizsa központtal. Az öt vonal közül azonban a legfontosabbat, a *Nagykanizsa—Letenye—Lenti-i járatot*, a *rossz megyei utak miatt, nem tudta és máig sem tudja megindítani*, így csak Letenyéig van autóbuszközlekedés, a korábban is meg volt keretek között. 1928 tavaszán a MAVART megindította a *Nagykanizsa—kaposvári járatot*, két hatalmas, 28 személyes kocsival és ugyanekkor a *Nagykanizsa—hahóti* (eredetileg Zalaapátiig tervezett) járat is megnyílt, amit a Nagykanizsa Vidéki Autóbusz Vállalatnak adták át, egy 20 személyes kocsival. Legutóbb pedig megindult a *Nagykanizsa—zalasabari* járat is egy 25 személyes autóbuszal, ugyancsak a Nagykanizsa Vidéki Autóbusz Vállalat kezelésében. A letenyei autóbusz egy esztendői forgalmában



Unger Ullmann Elek



Autóbuszpark

4596 utast. 2520 kg postacsomagot, 8740 kg utaspoggyászt szállított. A járatok ugyanis a *postaszállítást* is lebonyolítják vonalaikon.

A többi járatok várják, amíg Zala-vármegyének, különösen a nagykanizsai relációban lehetetlen útviszonyai, megfelelő útjavítás után lehetővé teszik majd az autóbuszforgalom megindítását.

A MAVART egyetlen járata, a kaposvári, rövidesen egy kocsi-ra redukálta

forgalmát, majd a járat székhelyét Kaposvárra tette át.

A *Sághy Dezső* ny. százados vezetése alatt álló *Nagykanizsai Autóbusz Vállalat* egy 24 ülésű kocsival 1927 elején telepedett meg Nagykanizsán. Az állomásra, Kiskanizsára, Barakk-telepre és a város távolabbeső utcáiba menetrendszerűen közlekedő járataival, a helyi forgalmat (átlag napi 3—400 utas), kisebb kocsijaival pedig a nyári vasárnapok hévizi és egyéb kiránduló, valamint erős vásári forgalmát bonyolítja le. Nagykanizsa utcáin a helyi forgalom lebonyolítására ma két 24 ülésű és egy 16 ülésű autóbusz szaladgál, várva, míg az ötven esztendeje tervezett városi villamos-vasút kiszorítja őket a kanizsai utcák forgalmából.

A POSTA

A posta a várossal egyidős intézménye Nagykanizsának. Amikor még fatengelyes kocsik, lavas-futárok és gyalog-küldöncök hordták meghatározott díjak ellenében a lúdtollal kanyarított, címeres pecsétekkel lezárt leveleket, Nagykanizsán már akkor egyik legvirágzóbb intézmény volt a posta. A múlt század elején a mai Centrál helyén, tehát a város kellős közepén, az összes postautak találkozó-pontjában, hosszú, alacsony sarokház volt a postaépület. Kapuja mellett egy négyzetarasznyi faragott kövön a *postacéger*: kürtös lovas domborképe. 1911-ben, amikor az épületet lebontották, ez a kő még a helyén volt, onnét küldte fel a város a közlekedésügyi múzeumba Budapestre.

A postamesterség apáról fiúra szállott 200 esztendőn keresztül a Chinorány-családban. *Chinorány István* volt az első, aki 1725 körül halt meg. Őt követte *Lipót*, majd az I., II. és a többi *Boldizsár*. Az utolsó Chinorány Boldizsár a posta államosításakor, kárpóttalul megkapta a városi posta szállítási jogát, ami holtáig az övé maradt.

1871 szeptember 1-ével, a távirdahálózat kiépítésével egyre fontosabbá váló Nagykanizsán megkezdte működését a postától ekkor még különálló *távirdaigazgatóság*. (A postaigazgatóság Sopronban volt). 1878 végén az ország zilált pénzügyei által inaugurált takarékosági politika megszüntette a nagykanizsai távirdaigazgatóság külön hivatali szervezetét és 1888-ban *távirdafőállomasként egyesítette azt a postahivatallal*. Felmerült akkor az a kérdés, hogy a postaigazgatóságot Nagykanizsán vagy Pécsen helyezték-e el, de *Baross Gábor* Pécs mellett

döntött. A várakozásában csalódott Nagykanizsa így is a legfontosabb posta- és távirat-gócpontja maradt a Dunántúlnak.

1875-ben életbelépett a nagykanizsai vasúti állomáson a *mozgópostu-főnökség*. Ennek utazó közegei közvetítették a postát Bécstől Bródig, Sopron, Vas, Zala, Somogy, Tolna, Baranya megyék, egész Horvátország, Szlavonia, Bosznia és Hercegovina részére.

1877-ben a postahivalt a régi postaházból áthelyezték a *Takarékpénztár-utcába*, a Nagykanizsai Takarékpénztár házának földszintjére. 1882-ben elkészült a vasúti állomás mellett a mozgóposta-hivatal befogadó épület is.

1892-ben megkezdődtek a tárgyalások a nagykanizsai *telefon* bevezetése ügyében. Húsz előfizető jelentkezése volt a feltétele annak, hogy a várost bekapcsolják a telefonforgalomba. 70 forint volt egy állomás előfizetési díja.

1892 *augusztus végére készen állott a nagykanizsai telefonrendszer*, aminek 1896-ban 55 előfizetője volt. A nagykanizsai volt ekkor még Zalamegyében az egyetlen közhasználati távbeszélő hálózat, amelyet 1901-ben 92 előfizetővel bekapcsoltak az interurbán forgalomba is. A telefonbeszélgetések száma évi 30.000 körül mozgott.

Az öt zalai postahivatal forgalmában hasonlíthatatlanul legnagyobb számadatokat mutat fel Nagykanizsa statisztikája. Az 1895. évi kimutatás szerint :

	Készpénz-forgalom	Nyers jövedék
Csáktornya	1,689.485 frt	19.316 frt
Zalaegerszeg	1,701.077 »	25.495 »
Keszthely	140.518 »	23.227 »
Nagykanizsa	5,193.028 »	74.890 »
Nagykanizsa pályaudvar	2,191.784 »	1.940 »

Az egész vármegyében 5 kincstári és 123 nem kincstári postahivatal működött, melyeknek összes nyers jövedéke 266.174 forint, készpénzforgalma pedig 19,000.000 forint volt. Nagykanizsa maga az egész Zalamegye postai pénzforgalmának 40%-át bonyolította le és 30%-kal járult hozzá a zalai postából eredő kincstári bevételekhez. Emellett a *kiskanizsai postamesterség* is forgalmazott évi 16.381 forintot, aminek 299 forint volt a nyers hozama. A milléniumot közrefogó évtizedekben *Szommer Ignác* volt a nagykanizsai városi postahivatal főnöke. Vasakarátú, a kötelességben is előjáró ember volt, aki élénk részt vett a város társadalmi életében és később, már nyugalomban, a világháború menekültjeinek ellátása körül fejtett ki értékes munkásságot.

1905-től fogva a város mindegyre igyekezett postahivatala részére megfelelő épületet biztosítani. A tervek el is készültek, de a postavezérigazgatóság 1912-ben közölte a kanizsai GyOSz-szal, amely az



Postapalota

építkezést szorgalmazta, hogy azt 1914. előtt hitel hiányában nem lehet megkezdeni. 1914 júniusában végre kiírták a Kazinczy-utcai telekre, a mai helyére, a pályázatot, de mire a pályázat határideje lejárt, a világháború megbénította az elhatározásokat.

1907-ben *Nagykanizsa mozgópostája veszedelemben forgott*. Fel akarták osztani Zágráb és Pécs között. A két érdekelt város erőteljes akciójával szemben azonban *Unger Ullmann Elek*, a nagykanizsai Kereskedők Társulatának elnöke, széleskörű megmozdulásban állította talpra egész Nagykanizsát, aminek eredményeképpen sikerült a mozgópostát megmenteni.

A 32 tisztvisselővel, 24 altisztrel és szolgálóval működő nagykanizsai I. sz. postahivatal 1910. évi *forgalma* a következő volt :

	Átment	Feladtak	Érkezett
ajánlott levél	—	58.224 drb	73.695 drb
csomag, pénzeslevél	—	79.762 »	91.924 »
távirat	197.104 drb	37.003 »	41.156 »
		Befizetés	Kifizetés
postautalvány	}	59.875 drb	76.445 drb
		3,419.463 K	4,759.949 K
csekk és postatakarék	}	35.309 drb	5.345 drb
		6,823.329 K	2,123.132 K

A 209 telefonállomásról ugyanebben az évben 442.936 helyi, 7748 interurbán és 16.938 átmenő beszélgetést folytattak. Az összes évi jövedék 275.608 korona volt. (Mindezekben a számadatokban a pályaudvari és a kiskanizsai posta adatai nem foglaltatnak benn.)

Az 1911. évi statisztika újabb 10% emelkedést mutat a forgalomban és 1912-ben a telefonállomások száma már 264, melyeken 687.000 helyi és 10.668 interurbán beszélgetést folytattak. Postai levélgyűjtőláda 18 volt a városban. 1913-ban 312 telefonállomás van.

A postafőnöki székben Szommer utóda *Roth Miksa*, ez a művészelekkü, rajzoló, festő, jótollú, poétahajlandóságú, széles műveltségű ember volt, 1915-ben halt meg 49 éves korában. Hivatali utóda *Harsay György* lett, aki ekkor már 20 éve állott Nagykanizsán a posta szolgálatában. Amikor 1919 júniusában a vasutasok és postások egymapos sztrájkba leptek, ő volt az, aki a mellének szegezett vörösórszuronyoktól sem rettent meg. Pedig a postásoknak nem valami rózsás volt a helyzetük a kommunizmus alatt, amikor mindig a »gyanusak« közé tartoztak.

A háborús esztendőkhíhetetlen mértékben megnövekedett postai forgalmáról képet nyújtandó, álljon itt 1915. évből az I. sz. postahivatal kimutatása :

	Felvétel	Kézbesítés
ajánlott küldemény	97.260 drb	126.806 drb
csomag, főleg Pilsenbe és harcterekre	96.768 »	164.751 »
pénzeslevél	10.454 »	—
távirat	75.055 »	82.298 »
utalvány	92.046 »	119.734 »
postatakarékpénztár	12,000.000 K	10,000.000 K

Telefonbeszélgetés interurbán 12.224, helyben 13094 volt. A portóbevételek 60.000 koronával meghaladták az előző évi összeget.

A háború után, 1924-ben elkészült végre 3 milliárd papirkorona költséggel az új postapalota hatalmas, központi fűtéses, kétemeletes, modern épülete, amelynek üzemi felszerelése újabb 3 milliárdba került. A legideálisabban elhelyezett és felszerelt nagykanizsai hivatal lett ezáltal a kanizsai posta, amelynek élére Harsay nyugalomba vonulásával dr. Tholway Zsigmond főfelügyelőt nevezték ki.



Dr. Tholway

Tholway Zsigmond a világháború kitöréséig különböző erdélyi városokban teljesített szolgálatot. A mozgósításkor bevonult s a háború végén több kitüntetéssel dekorálva szerelt le. A közélet terén különösen a kulturális és hazafias ügyekben gyümölcsöttermi roppant munkabírását és lelkes magyarságát. Elnöke a Zrínyi Miklós Irodalmi és Művészeti Körnek, a Zalavármegyei Dalos Szövetségnek, főtítkára a KANSz-fióknak.

A 460 telefonelőfizetőt 8 telefonos-kisasszony látja el. A nagykanizsai posta 1924-ben tért át a modern CB-rendszerű kapcsolásra. 1926-tól fogva egész éjjel van távíró- és telefonszolgálat. A távírda 12 tisztviselőt foglalkoztat.

Üzletága a postának a rádió-engedélyek kiadása és ellenőrzése. Az első rádió Hemmert Károly városi főszámvevőé volt 1924-ben. 1925 végén már 39 bejelentett rádió-vevőkészülék működött Nagykanizsán. Az engedélyezett rádió-vevőkészülékek száma Nagykanizsán 1929 elején 430.

A nagykanizsai postásság a maga kebelében kulturális és jóléti egyesületeket tart fenn. Virágzó egyesület volt valamikor a Postás Kultúr Egyesület, amelynek munkásságát Varga István főellenőr lendítette fel, amely azonban 1924-ben megszűntette működését. Az 1921-ben alakult Postás Dalárda röviddel ezután szintén feloszlott: áldozata lett ez is a létszámcsökkenésnek. A Nagykanizsai Postaaltisztek Egyesülete, mint az országos egyesület fiókja, Horváth Imre I. osztályú altiszt elnöklete alatt működik. A Nagykanizsai Postás Temetkezési Egylet Szabó Kálmán főtiszt vezetése alatt működik.

A Kanizsán működő III. sz. postahivatal külön postamesterség. Itt a postás és telefonszolgálat csak a nappali órákra korlátozódik. A kiskanizsai posta fenntartásához a város évi 860 pengővel járul hozzá.

A pályaudvaron működik a mozgóposta, mint II. sz. postahivatal. A nagykanizsai mozgóposta 1868-ban kezdte meg működését, mint kalauz-postavezetőség. Két menete volt, az egyik Mohácsig, a másik Eszékig közlekedett. 1875-ben — a Chinorány postásdinasztia utolsó tagjának, Chinorány Géza felügyelőnek vezetése idején — mozgópostafőnökséggé fejlődött és ettől fogva járatai Bécsig és Eszékig bonyolították le a forgalmat. Ettől fogva rohamosan fejlődött a kanizsai mozgópostahivatal és fontosságát megőrizte egészen a világháború végéig. Ez alatt az idő alatt vezetői voltak: 1899-től 1887-ig Szautter Gyula főtiszt, 1888-tól 1892-ig Gergely József főtiszt, 1892-től 1902-ig werthersheimi Frivisz Károly főfelügyelő, 1902-től 1913-ig Kaffka József főfelügyelő, 1914-től 1917-ig



Miklós János

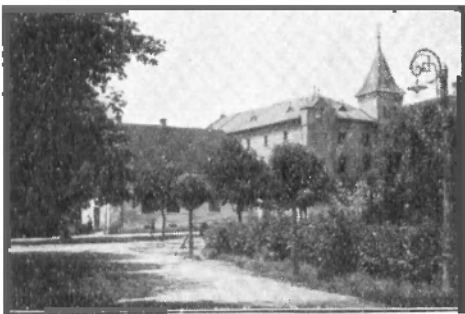
Geisztl Miksa főfelügyelő. A nagykanizsai mozgóposta-hivatal forgalma fejlődése során Bécsig, Fiuméig, Bródig, Eszékig, Bátaszékig terjedt és ellenőrzést gyakorolt a közbeeső vonalakon is. A világháborút követő összeomlás a mozgóposta működési területét is megnyirbálta.

1920-ban Szilágysomlyón és Miskolcon teljesített szolgálat után *Leszcinszky Szaniszló* főfelügyelő került a nagykanizsai mozgóposta-hivatal élére. Ekkor még a soproni, pécsi, Baja—kiskunhalasi vonalak forgalma is a nagykanizsai mozgóposta ügykörébe tartozott, míg ma már csak a soproni és pécsi vonalakon működik.

A mozgópostafőnökség és pályaudvari postahivatal vezetője 1927 október 1-től *Miklós János* postafőfelügyelő, aki Erdélyből menekülve került Nagykanizsára.

DOHÁNYRAKTÁR

Eredetileg az adóhivatal kezelte a dohányraktárat is, majd 1875-ben önállósították és az Erzsébet-téri, ma Ország-féle házból, a Zöldfával szemközt a kincstár



Dohányraktár

által építtetett egyszerű épületbe költözött. A dohányraktár első főnöke *Faggyas Lajos* volt. 1906 őszén az öreg kincstári épületet nagyjából lebontották és helyébe építették a mai, lovagvár-szerű, tornyos, cirádás dohányraktár-palotát. Zala és Somogy egy részének trafikjai a kanizsai raktárból kapják ellátásukat. Jelenlegi hivatalfőnöke *Huszág Ágoston*, hosszú ideje tölti be tisztségét egy ellenőrből és egy altisztből álló hivatali szemlélyzettel. 1927-ben 7 millió darab szivar,

81 millió darab cigaretta, 29 millió csomag dohány volt a raktár évi forgalma. Mindezek együttes értéke közel 77 milliárd korona volt, vagyis az 5 milliárdon felüli különleges-fogyasztással együtt egy év alatt 82 milliárd koronát (6 és fél millió pengőt) füstöltek el a raktár kerületében.





NAGYKANIZSA A VILÁGHÁBORÚBAN

Nagykanizsa, a török idők után csak a 48-as időkben volt háborús hadszíntér- de a háborúval járó terhek viseléséből mindig kivette a részét. Ime néhány régi feljegyzés:

1792-ben a francia háborúhoz 6 *regrutát* állított a város és 500 *forintot* adtak össze a lakosok *önkéntes adakozás* útján.¹⁾

1793-ban a vármegye elrendelte, hogy *a városok forspontos lovakat tartsanak*, az átvonuló katonaság szállítására.²⁾

1794-ben a kanizsai polgárság újabb 200, a zsidóság 100 forint önkéntes adományt küldött el Budára, a francia háború céljaira.³⁾ 1797-ben 24 rekrutát állított a város, kik közül 18-at bevettek katonának.⁴⁾

Ebben az esztendőben már arról panaszkodnak a városiak, hogy a saját mezőgazdasági és kereskedelmi fogatos-munkáikat nem tudják elvégezni, mert lovaik, fogataik állandóan a katonaság részére vannak lefoglalva.⁵⁾ Emiatt *sokan inkább eladták igás-állataikat*.

A XIX. század első évtizedeiben *a katonatartás emésztette fel a város minden jövedelmét*. 1804-ben 4 rekrutát adott Nagykanizsa városa.⁶⁾ A kanizsai kereskedők pedig óriási szállításokat bonyolítottak le. *Lackenbacher Moizes és társa* a haditanács részére 28.500 mérő rozs szállítására kötött szerződést; a szállításnak egy hónap alatt, mérőnként 3 forint 4 krajcáros áron kellett megtörténnie.⁷⁾

1805-ben a francia háborúból *»a király olaszországi seregeinek egy része ezen tájékra vonta magát vissza«*. Ekkor a városi lakósoknak 48 óra alatt 21,114 porció kenyeret kellett beszolgáltatniuk. A város igyekezett pontosan és rendszeres ellátni a katonákat, amiért *»hazafiúi szeretetéről és serény munkálkodásáról«* királyi elismerő levelet kapott.⁸⁾

Az 1808. évi tisztújító szék olyan határozatot hozott, amely szerint ettől kezdve a *palétából* csak a szállás-adás terheli a polgárokat, szénát a városi pajtából adnak a katonaság szükségleteire, zabot pedig a város *szombatkai* földjein termelnek

¹⁾ 1793. jan. 15. előlj. jkv. ²⁾ 1793. II. 13. előlj. jkv. ³⁾ 1794. V. 10. jkv. ⁴⁾ 1797. II. 11. jkv. ⁵⁾ 1797. VII. 28. és 1805. 444. jkv. ⁶⁾ 1804. 305. jkv. ⁷⁾ 1804. 456. jkv. ⁸⁾ 1805. 444. jkv.

erre a célra.¹⁾ Ebben az esztendőben 12 rekrutát kellett a városnak állítania. Elküldött Zalaegerszegre 9 összefogdosott csavargót és notórius verekedőt, instálva egyben, hogy 3 rekrutát számítsanak le a kivetett katona-kontingensből, mert a mult állításkor Nagykanizsa valamiképpen hárommal többet küldött. A számítás azonban nem sikerült, mert a kilencből csak három vált be Zalaegerszegen, úgy hogy a város katona-állítási gondjai újra kezdődtek és »meghagyatott minden utcabeli Tanácsos urnak, hogy a még hátra lévő 6 Katonának kiteremtésirül gondolkodjanak.«²⁾

1908 Böjtmás-havának 13. napján »a régen várt és olasz fogságban mulatozott mintegy tíz Ezer főből álló oroszok hadi seregének első felekezete minden erejével és hadi készületeivel Nagykanizsán pihent meg.«³⁾

A következő évben a nemesi insurrekció költségeire ezer és néhányszáz forintot ajánlottak fel Kanizsa lakosai, a város pedig verbunk útján 10 lovaskatonát ajánlott fel. A kivetési lajstromokból az igen szegényeket és a zsidókat kihagyták. Utóbbiakat azzal az indokolással, hogy »az egész zsidóság magát kihúzta« egyéb közterhek viselése alól is, tehát most »ne dítsekedhessenek azon, hogy ők is az ajánláshoz concurráltak«. A zsidók ugyanis »kiknek házon kívül más mezei gazdaságuk nincsen«, azonkívül a molnárok és az uradalom fenhatósága alá tartozó egyéb árendások »a katonaság terhétül föl oldoztattak«, aminek ellenében csupán 2 garast fizettek adójuk minden forintja után. A forspontozás alól azonban csak 1810-ben mentették fel őket, bár a lakosság többi része minden utat-módot megkeresett, hogy tiltakozzék eme privilégium ellen.⁴⁾

1810 július 3-án a vármegyei pénztár Nagykanizsára menekült az ellenség elől. Deák Péter megyei főadószedő vitte a kasszát Balatonszentgyörgyre, onnét hozta Nagykanizsára. Az egész város zsúfolásig tömve volt katonasággal. A város kénytelen volt a szent János templomot is, a városháza tanácstermét is élelmiszerraktárnak átadni. Az esküdtek utcánként jártak, házról-házra két-két katonával és lepedőket, szalmazsákokat varrattak a hadsereg részére. A forspont-terhek annyira megnövekedtek, hogy a város a vármegyéhez fordult, hogy kötelezze a zsidókat is a forspont és egyéb terhek egyenlőarányú viselésére.⁵⁾ A Radetzky-huszárok stabja és egy és fél svadronja 1811 novemberéig maradt Nagykanizsán. Amikor elmentek, a kimerült város kétségbeesve instanciázott, hogy a következő hadsereget más útirányba masiroztassák.⁶⁾

A beteg katonák is szanaszét elkvártélyozva, magánházakban feküdtek, nem egyszer okozva veszedelmes járványokat. 1816-ban a város kérte, hogy a Kiskomáromban épített katonai ispotályba vigyék a beteg hadfiakat, akik ekkor már a szűkös városi ispitaházat is elfoglalták. A vármegye el is rendelte a katonai betegek elszállítását, de haszontalanul. Egyben értesítette a várost arról is, hogy a beszállásolás alól semmi szín alatt nem tudja a várost mentesíteni.⁷⁾ Az elszállítás gondja a városi kvártélymesteré volt. Ez a tisztség össze volt kötve a bírói hivatallal.

Messze vidékről Nagykanizsára hozták a katonai foglyokat is. Ezért 1825-ben

¹⁾ 1802. 2. jkv. ²⁾ 1808. 114., 115. jkv. ³⁾ 1808. 140. jkv. ⁴⁾ 1812. 27. és 127. jkv. ⁵⁾ 1810. 293., 301., 411., 438. és 454. jkvek. ⁶⁾ 1811. 323. jkv. ⁷⁾ 1816. 596., 644. és 1818. 166. jkvek.

a város 24 katona-rab befogadására alkalmas fogházzá építette át az egyik régi városi istállót.

A katonaság és lovaik élelmezésére jelentékeny számú porciókat kellett a vármegyének Nagykanizsán létezett *életes-házához* a városnak havonta beszolgáltatnia. 1834 májusában 750 font kenyeret, Tapolcára 450 porció zabot és 480 porció szénát kellett állítani. Júniusra 500 font liszt, 300 porció zab és 300 porció széna volt a kanizsaiakra kivetett kvóta. Júliusban 1513 font liszt, 269 porció zab, és ugyanannyi széna volt a járandóság.¹⁾ A *kincstártól járó kvártélypénzt és egyéb megtérítéseket* a város mindannyiszor hosszas sürgetésre kapta meg. Így 1832—33. esztendőre szálláspénz fejében 2220 forint 28 krajcárt hozott a főjegyző Zalaegerszegről. Ezt az összeget az utcabéli tanácsosok osztották szét, előbb azonban a város mindenkinek a járandóságából levonta az adó- és árenda-hátralékokat.²⁾

A kvártélymester teendői egyre sokasodván, azokat a bíró helyett, hol a *strázsa-mesterre* (városi őrmesterre) bízta, hol *külön kvártélymestert* is iktattak a városi magisztrátus státusába. 1842-től kezdve a katonai elszállásolást végleg a külön rendszeresített kvártélymesterre bízta.³⁾

A szabadságharc után a *palétát egyharmadrészben az uraság, kétharmadrészben a város fizette*. Így 1850 február 12-től április 12-ig 5300 porció széna, ugyanannyi porció zab és szalma volt kivette Kanizsára. A város most már nem természetben szolgáltatotta be mindezeket, hanem *szereződést kötött egy-egy szállítóval*, a város pedig pénzben szedte be polgáraitól a megfelelő összeget.⁴⁾

A katonai kórház céljaira igénybe vették a szentferencrendiek kolostorát is. 1850 augusztus 20-án *Bogyay* kormánybiztos felhívást intézett a városhoz, hogy mivel »a cs. kir. katonabetegek . . . a Szt. Ferencziek Kolostorában meg nem férhetnek«, a tanács jelöljön ki helyet a katona-kórház számára. A városban azonban nem találtak megfelelő helyet. Egyébként is — mondja a város indokolásában — »betegek helye nem városban, hanem kint a szabadban lehet legcélszerűbb, ahol a betegek különböző nyavalyájoknak kigőzölgései az egészséges emberek egészségét nem veszélyeztethetik s a betegek is friss levegőt szívhatnak«. Épen ezért a város ajánlotta, hogy vigyék a betegeket a kiskomáromi katona-kórházba.⁵⁾ Az egészséges katonák tartásától pedig úgy igyekezett újfent menekülni, hogy »többen itt helyben a katona- és lótarás végett istállóikat lerontják, hogy attól mentek lehessenek.« A kormánybiztos azonban csakhamar rájött a turpiságra és elrendelte, hogy a lebontott istállókat újra fel kell építeni, aki pedig erre nem hajlandó, annak megfelelő számú katona elszállásolási költségeit készpénzben kell megfizetnie.⁶⁾ Annyit mégis segítettek a kanizsaiakon, hogy 1850 végén *Kohn Lajostól* évi 120 forintért kibérelt a vármegye egy ötszobás lakást katonai kórház céljaira, így az ispita-ház és a magánházak felszabadultak a beteg katonák tartása alól. A katonakórház utóbb évi 150 forint bérért *Nöthig János* házában volt.⁷⁾

A kanizsaiaknak maguknak is kellett katonát állítaniuk. 1850-ben 19 újonc volt kivette Nagykanizsára. A »besorozási rendelet 5-ik §-a következtében húzás alá kerültek« szülei mind úgy nyilatkoztak, hogy »készek inkább fizetni, csak hogy jó-nevelésű gyermekeiket a katonaságtól megmenthessék«. Ez annyival is könnyebben

¹⁾ 1834. 424. jkv. ²⁾ 1834. 941. és 948. jkv. ³⁾ 1842. 24. jkv. ⁴⁾ 1850. 125. jkv. ⁵⁾ 1850. 780. jkv. ⁶⁾ 1850. 841. jkv. ⁷⁾ 1850. 1050. jkv.

ment, mert a »már össze szedetett személyekből a két Kanizsára esett újjoncz szám ügyis kikerül« s az így előállított 19 rekruta költségeit a sor alá kerültek szülei felosztva megfizették.¹⁾

1852-ben a megyei főnök felhívta a várost, hogy saját költségén sürgősen *lovas-kaszárnyát építtessen*. A város azt felelte, hogy szívesen épít, de csak úgy, ha a kormány megfelelő kölcsönt biztosít, mert — a városnak pénze nincsen.²⁾

A katonaság vonulása, sürgése-forgása csak az ötvenes években hagyott alább valamennyire, de már 1861 tavaszán »olly koholyt hírek támadtak, mellyek szerint külömbféle megtámadások és rendzavargások lettek volna alattomban kitérve« és ezek a koholt hírek, ha egyébre nem is, arra feltétlenül jók voltak, hogy a várost újra katonaság szállja meg. A meg sem hallgatott városi előljáróság »a Várost minden ok nélkül megszálló cs. k. katonaság ismétli eltávolítása végett« (a protocollum regiszterében »harácsoló katonaság« áll) tiltakozó feliratot terjesztett a vármegyéhez.³⁾

A beszállásolásokon kívül *katonai építkezésekért* is zaklatta a hadvezetőség a városi tanácsot. A kórházat sikerült a vármegye tulajdonát képező emeletes házban, a Zárda-utca és Király-utca sarkán elhelyezni. 1863-ban *puskaporostornyot* kellett a városnak építenie őrszobával, a *Sipa-dombon*.⁴⁾ 1868-ban a város árverésen megvette a *Tizenhárom-városi* két nagy vármegyei magazint 4951 forintért, azzal a céllal, hogy a Szentgyörgyvári-utcai kisebbikben »városi mérlegelési hivatal« állítsanak fel nyilvános »mázsálóval és csapszékeket«, a másikat pedig átadják a sokat sürgetett *katonai raktár* céljaira. Ugyanekkor határozták el azt is, hogy a *pesti-utcai katonai istállóból* a város *laktanyát* építse.⁵⁾ A kaszárnyaépítésre vonatkozó tervek ettől kezdve egyre komolyabb formát öltöttek és 1869-ben már a hadügyminisztériummal folytak a tárgyalások.⁶⁾

Érdekes, hogy 1869-ben a városi tanács és a városi lakosság nem voltak egy-nézetben a katonatartás terheit illetőleg. Amikor a hivatalos várost megkérdezték, hogy volna-e helye a 70. és 78. honvédszászlóalj törzsének és egy-egy századának Nagykanizsán való letelepítésére, a város azt felelte, hogy a rengeteg beszállásolás miatt ez már teljességgel lehetetlen. Ugyanekkor a városi lakosság sok aláírással kérvényt adott be, hogy igenis tegyen a tanács lépéseket az egyik zászlóalj idehelyezése iránt. A tanács helyt adott a lakosság indokainak és elhatározta, hogy szívesen épít laktanyát is, az idetelepítendő honvédeknek. Év végére csakugyan a 78. honvédszászlóalj székhelye lett Nagykanizsa s a legénységet a *Zöldfa-vendéglőben* helyezték el, addig is, míg a pesti-utcai lóistállóból laktanyát építenek. A zászlóalj parancsnoka a városban nagy népszerűségnek örvendett *Inkey Kázmér* volt.⁷⁾

1876-ban a nagykanizsai helyőrség 700 fő, fegyvergyakorlatokra bevonult 1800, nyár végén újabb 1800 tartalékos, ezeken kívül 3 zászlóaljat koncentráltak ide, valamint a 48. gyalogezrednek 800 újoncát itt képezték ki, úgy hogy a város minden úton-módon igyekezett tiltakozni, amikor megtudta, hogy még a 4. huszár- ezred is Nagykanizsára van irányítva gyakorlatra.⁸⁾

A következő évtizedekben már nem félt Nagykanizsa a katonaságtól, sőt minden

¹⁾ 1850. 1107. jkv. ²⁾ 1852. 653. és 706. jkv. ³⁾ 1861. III. 11. kgy. és 1861. 45. tanácsi jkvek. ⁴⁾ 1863. 100. jkv. ⁵⁾ 1868. III. 2. és IV. 20. kgy. ⁶⁾ 1869. VIII. 10. kgy. ⁷⁾ 1869. VIII. 16. és X. 1. kgy., és 132. közözügyi jkvek. ⁸⁾ 1876. 297. tanácsi jkv.

áldozatot meghozott, laktanyákat építtetett,¹⁾ csak hogy minél több katonaságot tudjon falai között letelepíteni és ezáltal a város gazdasági életét előbbre lendíteni.

* * *

Talán a régmúlt évszázadokon át szüntelenül háborúk vérharmatával öntözött kanizsai föld szellemét ébresztette fel ebben a városban, 1914 rekkenő nyarában, a szerajevói két revolverlövés világot reszkettető hangja.

A döbbenet és a gyász első napjainak csendje már közeli vihar jóslataként ült meg a város közgyűlési termében, ahol 1914 július 4-én délelőtt a képviselőtestület rendkívüli gyászközgyűlése mélységes csendben parentálta el a trónörökös-párt.

A gyász csendje azonban csak rövid ideig tartott Nagykanizsán, hogy átadja helyét a háborút követő tüntetések extázisának.

A béke egyhangú életébe süppedt Nagykanizsa egyszerre olyan képet öltött, mint a megbolygatott darázsfécskek. Mindenki lelkesedett és mindenki optimista volt.

* * *

A határmenti katonaváros nem először nézett szembe a háborúval, az utolsó évtizedek alatt sem.

1878 szeptemberében a 48-asok több századát vitték le Boszniába. (Ekkor született meg a nóta: »Megy a gőzös, megy a gőzös Boszniába...« Békében azután »Kanizsára« ment a gőzös). A kanizsai társadalom egyszerre megmozdult akkor is, mintha új lelket öntöttek volna belé. Az egyesületek egyik segély-akciót a másik után indították útba az özvegyek, árván maradt kanizsaiak segélyezésére. Az *Izraelita Nőegylet* 500 forint ára kötszert és élelmet küldött Bródba a kanizsai katonáknak.

1908 telén megint boszniai háború szele fújdogált. Az állomáson csupa ágyúkkal megrakott szerelvények dübörögtek át dél felé és Nagykanizsa izgalommal figyelte a csapat-összevonásokat. Tavaszra 1200 tartalékos vonult be a 48-as laktanyába. A város szabályos mozgósítás képét mutatta. A zászlóalj április végén jött vissza Boszna-Bródból. Míg odavoltak, az egyesületek versengve küldtek utánuk mindent, amire táborba szállott katonának szüksége lehet.

* * *

A kaszárnyák és a vasút mutatták 1914-ben legelőször a háborús készülődés előjeleit. A július 20-tól szeptember 7-ig tervezett nagy-gyakorlatról hidak őrzése címén a katonaság nagyrésze itthon maradt. A zsúfolt vonatok több órás késéssel futnak be és rendőrhatalósági igazolvány nélkül nem lehet Nagykanizsáról a határ felé továbbutazni. Ugyanekkor a MÁV gyorsvonatot állít be Nagykanizsán keresztül Budapest és Fiume között.

A József főherceg-úti 20-as, valamint a Sugár-úti Károly (48-as) laktanyában (mai gimnázium-épület) egyszeriben soha még nem látott élénk élet kez-

¹⁾ L. »Köz- és magánépitkezések« c. fejezetben.

dődött. Az egész város mindennapi életének súlypontja erre a két hatalmas katonai épületre tevődött át.

Három nap mulva megtörtént az *általános mozgósítás*, aminek plakátjait ekkor már napok óta őrizte fiókjában, szigorú zár alatt *Csányi János* városi katonai előadó. Az első mozgósítási plakátok *Somogyzentmiklóson* jelentek meg, a 44-esek behívására. Kocsin, gyalogosan néparadat indult el Kanizsáról ezen a vasárnapon a sánci úton, megnézni a világtörténelmi nevezetességű plakátokat. A »Zala« ezen a vasárnapon és a rákövetkező hétfőn hétszer adott ki rendkívüli kiadást, amitől különben a háború első hónapjaiban állandóan hangosak voltak a kanizsai utcák.

Július 26-án a 48-asok zászlóalja váratlanul visszaérkezett a nagy-gyakorlatokról. Budapesttel megszűnt a vidéki telefon-összeköttetés. A lapok cenzurázva jelentek meg. A posta és a város összes kézbesítői egész napon át behívókat hordanak ki, az utcán, kávéházban kézbesítik a 24 órás behívókat.

Július 28-án már *hadi-menetrend* van a vasúton: civilek személy- és teherforgalmát az úgynevezett posta-vonatokra korlátozták. A sinek mentén, hidak környékén szuronyos őrség áll. A városháza tele van behívókat leső emberekkel. A »Zala« sürgőnyeit még éjszaka is tömegek lesik a Centrál előtt. Késő este jött meg a *hadüzenetet hírül hozó távirat is*. Ezer és ezer ember egetverő éljenzése fogadta. A kávéházból kihozták a cigányt az emberáradat közepébe és ott kellett húznia végeszakadatlanul a Himnuszt, meg a Kossuth-nótát.

Július 29-én este megérkezett az első jelentékenyebb háborús kacsa: »*Belgrád elesett*«. Mikor a »Zala« szerkesztősége a hírt az összes kávéházak előtt publikálta, frenetikus lelkesedésben tört ki a tömeg és *Bihari* szini-direktornak zajos közóhaja, a Central erkélyéről hazafias dalokat kellett énekelnie. Másnap azután kiderült, hogy Belgrád bevételének híre hamis.

Augusztus 1-én már a magán-távirat forgalmát is korlátozták, a telefon és távirat szolgáltatását pedig egész éjszakára kiterjesztették. A kávéházakat éjjel 2, a korcsmákat és vendéglőket este 9 órakor zárni kellett.

A vonatok ontották a kaszárnyákba a bevonulókat. Augusztus 6-án megérkezett Sopronból és elszállásolás végett kivonult Kiskanizsára a 48-asok két zászlóalja. Virágoszó és lobogódísz volt az útjuk a városon át.

Augusztus 6-tól kilenc napon keresztül a *győzelemért könyörgő istentiszteletek* sorozatát tartották a ferencrendiek templomában, a kilencedik napon pedig az egész város résztvett a fegyvereinkre áldást esdő körmenetben. Eközben érkezett meg az *első oroszországi győzelmek híre*, mire az egész várost kivilágították és hatalmas tömegek hömpölyögtek Nagykanizsa utcáin. Ehhez hasonló fényes tüntetések a háború első esztendejében gyakoriak voltak. Így december 2-án *Belgrád* bevételkor, majd 1915. győzelmes harcai során *Przemysl, Varsó, Brestlitovsk, Betgrád* stb. elfoglalásakor. (1916 októberében *Erdély* felszabadulásának örömhíre, majd decemberben *Bukarest* elestének híre, már nem tudták ennyire felvillanyozni a háborúba fásult kedélyeket.)

Augusztus 13-án *kísérték ki a nagykanizsaiak az állomásra a harcra induló 48. gyalogezredet*. Augusztus 17-én jelent meg az első *ellenséges katonai léghajó* Nagykanizsa felett, mire hajnali két órakor teljes sötétségbe borították az egész várost.

Augusztus 26-án érkezett meg az *első átfutó sebesültvonat*, melynél fehérneműeket, kötszereket osztottak ki a kanizsai asszonyok.

Szeptember 1-ig befejeződtek a tömeges csapatszállítások. Az utcák képe elcsendesült. Az állomásparancsnokságot a legendáshírű ezredes, *Mikula Antal* vette át. A galambász katona éppen nyugalomba készült, de a mozgósításkor nyomban felajánlotta szolgálatait és kanizsai állomásparancsnok lett, majd rövidesen kiment a harctérre. Az idős, beteges ezredes itt egy kombinált honvédezeredet kapott, amely a »*Mikula-dandár*« hivatalos néven szerepelt. 1915 júniusában egy szuronyrohamban esett el a gorlicei áttörésnél.

Kisebb csapatok indulása, sorozások, bevonulások, a front hírein való lelkesedés vagy aggodás és a háborús intézkedések egymást érő sora, lassan állandósultak, megszokottakká lettek.

Az első »*aranyat vasért*« akcióban 298 nagykanizsai lakos 456 darab, 1250 korona értékű ékszert adott össze három hét alatt.

Szeptember végén *Deák* rendőrfőkapitány megszervezte a polgárőrséget önkéntes rendőri szolgálatra. A polgárőrség dr. *Kovács Gyula* járásbírószági elnök parancsnoksága alatt december elején megkezdte szolgálatát.

Decemberre már megfogyatkozott a kanizsai férfilakosság, a kenyérkereső apák és az aranyifjúság legjava része hadbavonult. Hetenként 8000 táborig lapot vitt utánuk a posta Nagykanizsáról. Az árván maradt családok összeköltözködése folytán a mindig lakásmizériákkal küzdő Nagykanizsán *válogatni lehetett az üres lakásokban*.

Külön nevezetessége volt ebben az időben Nagykanizsának, hogy innét került ki az *első gyerek-katona*. Egészen apró legénykék egymásután szökdöstek a frontra. Olyan volt ez, mint valami epidémia. A fővárosi sajtóban annakidején szenzációként kolportált legelső gyerek-katona, a 13 éves *Takács Imre* volt. Valamelyik Nagykanizsa-környéki községből szökött be a kanizsai kaszárnyákba, ahonnan rendőrök vitték haza, míg aztán mégis csak megszökött egy menetszázaddal. Majd minden harctérre induló kanizsai vonaton elcsíptek egy-két gyereket. 1915 január közepén hét 13—14 éves kanizsai gyereknek sikerült egy katonavonaton megszöknie. Pár nappal utóbb 9 gyereket a vonatról szedtek le, a tizedik, egy negyedik polgárista mégis megszökött, ki is jutott a harctérre, írt is onnét. Tavasszal a 14 éves *Guta Antal* szökött ki a frontra, honnét egy sebesültvonattal hazaküldték, de másnap már újra megszökött egy menetszázaddal. Húsvétkor három 12 éven aluli gyereknek sikerült egy katonavonattal kijutnia, decemberben pedig négy gyermek indult el a kanizsai állomásról a front felé. Még 1916 augusztusában is hazahoztak a frontról egy kanizsai gyereket.

A társadalmi élet hangos eseményei elmaradoztak. Még Szilveszter éjszakáján is üres, néma, kihalt volt a város. Ehelyett az egyesületi tevékenység az egyre érkező sebesült-transzportok körül talált bőséges teret.

A *Vörös Keresztfiúk* már a béke-években tervezett, 12 súlyos és 200 könnyű sebesültnek szánt kórházat most, főleg átutazó sebesültek számára, sürgősen megvalósította, természetesen provizorikus formában: nehéz sebesülteknek a vasúti várótermeket, könnyebb sebesülteknek a sörgyérnak három helyiségből állott hatalmas kádárműhelyét rendezték be. Mikor azután a *Vörös Keresztfiúknak*

évtizedek óta gyűjtögetett 16.000 korona vagyona egy-kettőre elfogyott, akkor a társadalom és a város vezetősége léptek sorompóba s egy hónap alatt újabb 14.000 korona állott a fiók rendelkezésére.

A Vörös Kereszt segítségére sietett a *József kir. herceg Szanatórium Egyesület* is, amely ekkor még Hunyadi-utcai háromszobás helyiségét is, 12 ágygal, hadikórházzá alakította át (itt ápolták *Balázs Bélát*, a Nyugat-gárdának később Bécsbe emigrált neves fróját is, mikor 1914 októberében súlyos izületi csúzzal hozták haza a szerb harctérről).

A *Munka Szabadkőműves Páholy* Rozgonyi-utcai helyiségét rendezte be 30—36 sebesült részére. Kórház lett a *Casino* helyiségeiből és rövidesen az *iskolákból* is.

Mikor az első sebesült-szállító vonat (augusztus 26-án a máltai lovagrend 27 kocsiból álló kórház-vonata) átutazott Nagykanizsán, a vonat fogadására megjelent közönség a vasúti vendéglő összes készletét, az utolsó darab kenyérig megvette és kiosztotta a sebesültek között. Három nappal utóbb hozták az első transzportot, 102 sebesültet *Valjevo* alól, a kanizsai kórházakba. A város közönsége a polgármesterrel az élén ment ki elébük óriási tömegben az állomásra és senki nem ment üres kézzel, ugyannyira, hogy a katonaság már kénytelen volt eltiltani az élelmiszer-adományok kiosztását és inkább ágyneműket kért a sebesültek részére. A bérkocsik ingyen hordták be a legnehezebb sebesülteket, a többit meg négyesével társzekereken szállították be a kórházakba. A forrón tűző nap ellen a közönség a hosszú úton végig ernyőket és falombokat tartott a hősök fölé, kik közül pedig csak három értette a magyar szót, a többi a Monarchia nemzetiségi vidékeiről való, más anyanyelvű katonája volt a magyar hadseregnek.

1914 szeptember közepén már *ezer sebesültet ápoltak Nagykanizsán*, de még csak kettőt temettek el. A harcterek pedig ontották tovább 100—400-as csoportokban a sebesülteket Nagykanizsa kórházaiba.

Az összes karitatív egyesületek csupán a sebesültek helyzetének enyhítésére fordították teljes anyagi és erkölcsi erőiket. A *Vörös Kereszt* 1915. folyamán 11.000 sebesültet kötözött át a vasúti állomáson és cca 25.000 kapott átvonuló szállást és étellemezést. *Szekeres* főorvos a betegek körül, *Unger-Ulmann Elek* egyesületi pénztáros pedig a szükséges anyagiak előteremtése körül, a kanizsai hölgyek önfeláldozó gárdájának segítségével naponta új és új csodát produkáltak.

1916 januárig a Vörös Kereszt égisze alatt és vele karöltve működött a leányok *Fehér Szív Egyesülete*, amely 1915 végéig 3000 koronát költött el hadi jótékonysági célokra.

A *Casino* százágys kórházában 1915-ben 1399, a Munkapáholyban 31 ágyon 450, a Szanatórium Egyesület 27 ágyas kórtermében 514 sebesültet ápoltak. A háború kitörésétől számított első kilenc hónap alatt 30.830 sebesült és beteg vette igénybe a nagykanizsai Vörös Kereszt és fiók-kórházainak szolgálatát. Ezek közül 1915 végéig 190 került ki a nagykanizsai katonatemetőbe. A katonai tartalékkórház ugyancsak tömve volt sebesültekkel.

Csak 1916 év októberére szabadultak fel az iskolák és egyesületi helyiségek, amikor is az összes sebesülteket, betegeket — 3600 volt ekkor a számuk — az elkészült új, hatalmas katonai kórház-városrészbe (mai barakktelep) vitték át.

A KÖZPONTI JÓLÉTI IRODA MŰKÖDÉSE

Nehéz probléma elé állította a város vezetőségét, különösen a háború első hónapjaiban, a kenyérkereső nélkül maradt inségesek ellátása.

A polgármester, a városi képviselőtestület, a társadalom és egyesületek bevonásával, már 1914 augusztus 8-án megalakította a *Jóléti Bizottságot*. Elnöke *Dobrovics Milán* volt, aki a hadsegélyezés kanizsai organizációját rövid idő alatt *az egész országban páratlanul állóvá fejlesztette*.

Nagykanizsa város Központi Jóléti Irodája *16 ügyosztályra osztva*, hatalmas apparátussal végezte a mindegyre sokasbódó feladatokat, miket reá rótt az egyre fokozódó háborús nyomorúság. 1. *Az elnöki osztály* intézte az államsegély kiutalását, ahol szükség volt rá. Naponta rengeteg írásos és szóbeli kérvény érkezett a Jóléti Irodához, amiket az elnöki ügyosztály intézett, irányítva a gyűjtéseket, társadalmi akciókat. 2. *Az államsegély-osztály* 1915 júliusában 833 családról gondoskodott. Itt tartották nyilván a veszteségi lajstromokat. 3. *A társadalmi segélyezési osztály* gondjába azok a családok tartoztak, amelyek az állami segély mellett még éhenpusztulhattak volna. 1915 júliusáig 26.000 koronát gyűjtöttek össze társadalmi segélyekből. 4. Igen fontos szerve volt a Központi Jóléti Irodának a *Népiroda*. Munkaközvetítés, ingyenes orvosi és gyógyszer ellátás, ingyenes jogsegély, tudakozódások és levelezések intézése volt legfőbb munkaköre. 5. Külön utcai helyisége volt a *hadsegélyző-osztálynak* is. Ez az osztály gyűjtötte a harctereken küzdő katonák részére a különféle téli holmikat, valamint ilyenek készítésével is foglalkozott. A hadsegélyző végrehajtó lelke *Farkas Vilma* volt, aki a téli társasélet megindultával *hadsegélyző-esték* sorozatát is rendezte, egészen a háború végéig. A legnagyobb háborús rendezés volt az 1915. évi szeptember 11. napján *huszas-nap* (három héttel előbb a nagykanizsai 20. honvédegyalogezred 8. századának egy tisztjára vonult be elsőnek Lub. inba). Más alkalommal *füsttelen napokat* rendezett a hadsegélyző, amikor ki-ki a napi dohányzási költségét adta hadsegélyezési célokra. Majd állandó *gyűjtő-szekrényeket* állítottak fel a két legforgalmasabb utcákon, ahol olvasnivalót, trafikot, pénzt gyűjtöttek a sebesültek részére.

A megalakulástól számított első hat hét alatt 639 adakozó 11.754 koronát adott össze a Vörös Keresztnek és 1546 adakozó 20.617 koronát a hadbavonultaknak. A »Zala« — habár egyes számaikat hadiérdekből többször elkobozták — gyakori rendkívüli kiadásainak minden elkelt példánya után 1 fillért, a sörgyári tisztviselői kar a háború tartamára fizetése 2%-át ajánlotta fel hadsegélyezési célokra. Ugyanerre a célra a kávéházakban minden vendégtől 2 fillért szedtek az ecélra kiadott számolócedula áráként. Később a mozijegyeken gyűjtött így a Jóléti Iroda a vak katonák részére.

Államsegélyben 1914 augusztus közepén 149, szeptember elején 516 család részesült. 1915 júniusában már 833 volt a hadsegélyre szorult családok száma.

1915 pünkösdjére 10.000 doboz cigaretta ment ki a harctérre. Ugyanez év karácsonyán 11 ládában 2036 szeretetsomag ment ki a jóléti irodából a frontra a 20-asoknak és 2010 csomag a 48-asoknak. Itthon pedig ugyanekkor 2000 katona kapott egy-egy doboz cigarettát, 1200 sebesült, valamint hadbavonultak 1400 családtagja kapott különféle ajándékokat, 100 iskolásfiú és 100 iskolásleány pedig

egyforma, vadonatúj ruhácskákat kapott. Húsvétkor 372 gyermek kapott csupa egyforma ruhát a jóléti irodától. Ezen a húsvéton megint a kanizsai kórházak 1200 sebesültje kapott egy-egy szeretetsomagot. A harcra ugyanakkor 5400 csomagot expedált az iroda a kanizsai ezredek harcosainak. 6. A Központi Jóléti Iroda hatodik osztálya volt a *kórház-osztály*. Ez a háború első évében már 21.000 koronát gyűjtött össze készpénzben és természetbeniekben a helybeli katonai kórházak részére. 7. Külön utcai üzlethelyiségben volt elhelyezve a *népsegítő-osztály*. A hadbavonultak hozzátartozóinak nagy része ugyanis nem igen tudott a pénzzel bánni, úgy hogy ezek itt pénz helyett természetbeni segélyekben részesültek. 8. Külön osztály bonyolította le a *fémet a hadseregnek* akciót, minek eredménye egy év alatt 7750 koronára rúgott. 9. A *gyermekvédelmi osztályon* a hadbavonultak nyilvántartott gyermekeinek száma 1915 nyarán 700 volt. 10. A *hősök síremléke osztály* a háború első évében 3056 koronát gyűjtött össze. 11. A *vak katonák osztálya* 1915 nyarán pár hét alatt közel 1000 koronát gyűjtött. 12. A *Vörös Félhold osztály* alispáni rendeletre ugyancsak gyűjtést indított a török Vörös Félhold részére, de e célra csupán 412 korona jött össze. 13. A *rokkantak osztálya* egy év alatt majd 2000 koronát küldött el az országos Augustus-alapnak. 14. Az *aranyat vasért osztály* beolvasztási értékben 3130 korona értékű aranyért adott vasgyűrűket 1915 derekáig. 15. Külön helyisége volt a *Fehér Szív osztálynak*, ahol a város leányai készítették különféle kézimunkákat s a belőlük befolyó jövedelmet a vak katonák és a Vörös Félhold részére fordították. Ugyancsak a Jóléti Iroda égisze alatt, *Szamuely Ottóné* vezetésével működött a *Fehér Kereszt Egyesület*, amelynek hölgyei szintén a sebesültek gondozása körül fejtettek ki munkásságot. 16. A Központi Jóléti Iroda *könyvelési osztálya* *Jászai Lajos* vezetésével az egész hatalmas apparátus elszámolásait, nyilvántartásait vezette.

HADIKÖLCSÖN, HADIADÓ

1914 novemberében megjött az első *hadikölcsön*, utána a többiek. Nagykanizsa valamennyiből kivette a részét. A város maga járt mindig elől jópéldával. Hogy Nagykanizsa társadalma mennyire vette ki részét a hadikölcsönjegyzésből, azt mutatják az alábbi adatok, melyekben a Kanizsára gravitáló vidék jegyzései is befnoglaltatnak.

		A hiv. város jegyzése	A kanizsai pénz- tézeteknél jegyzett
		k o r o n a	
I.	hadikölcsön 1914. nov.	200.000	4,021.000
II.	» 1915. máj.	300.000	6,613.000
III.	» 1915. okt.	200.000	12,258.500
IV.	» 1916. máj.	150.000	11,332.000
V.	» 1916. dec.	250.000	13,000.000
	Összesen	1,000.000	47,224.500

A hadikölcsön után jött a már sokkal kevésbé szimpatikus *hadiadó*, mellyel a 20.000 koronát meghaladó évi jövedelmüket sujtották. Nagykanizsán 1915

szeptemberében 97 volt az ilyen jövedelmi státusba tartozó városi polgárok száma. Nagykanizsának a megyében elfoglalt gazdasági jelentőségére vonatkozólag érdekes megemlíteni, hogy ugyanekkor egész Zala vármegyében, Nagykanizsát is beleértve, 257 hadiadóköteles találatott. Vagyis pénzben kifejezve : egész Zala vármegye 378.000 korona hadiadójának majdnem felét, 171.337 koronát a kanizsaiak fizették.

Ugyanebben az időben a feldult *kárpáti falvak újraépítésére* indult országos akció, melynek céljaira Nagykanizsa 1%-os *pótadó-emelést* szavazott meg s az akció támogatására *dr. Sabján Gyula* polgármester és *Dobrovics Milán*, a Központi Jóléti Iroda elnöke vezetésével százas bizottság alakult, melynek gyűjtőívén a hivatalos város 3000 koronával kezdte meg az adakozást.

Amilyen mértékben növekedtek a háború-okoza korlátozások, hiányok és megterhelhetések, úgy vonult be a város gazdasági életébe a rendkívüli idők láza, lehetőségeket rombolva és új, torz perspektívákat nyitogatva.

A bevonulások következtében az addig aránylag jó kanizsai *munkáviszonyok leromlottak* s a tavaszi munkás-hiány hirtelen *munkabér-ussorát* vártott ki, ami fokozta az egyébként is termékeny talajra talált drágító törekvések virulenciáját. A hatósági ármegállapítás (aratásig 2.60, aratáskor 3 koronában maximálta a város a férfi-napszámokat), a hadifogoly-munkaerő felhasználása (200 fogoly dolgozott csak a Principális-csatorna mederszabályozásán), nem tudta pótolni az aratás után már 50 évig besorozottak hiányzó munkaerejét. Bevonulás miatt, munkáshiány miatt, áruhiány és drágaság miatt sok üzlet redőnye maradt zárva úgy, hogy ki sem nyitott többé.

Mindezeknek is része volt abban, hogy 1916-ban már csak 81 hadiadó-alanyt találtak Nagykanizsán. A kivetett adó összege így oszlott meg :

7—900	K	hadiadót	fizetett	40	adózó
1—2000	»	»	»	24	»
2—3000	»	»	»	3	»
3—4000	»	»	»	3	»
4—5000	»	»	»	2	»
5—6000	»	»	»	1	»
6—7000	»	»	»	2	»
7—8000	»	»	»	1	»
8—10.000	»	»	»	0	»
10.000 K-n felül	»	»	»	1	»
20.000	»	»	»	4	»

(A 10.000 koronán felüli hadiadót egy évre *Zerkovitzék*, a 20,000 koronán felüli összegre rúgó hadiadót a báró *Guttman*-családok fizették.)

INSÉGES NAPOK

Míg a hadiadó és sok egyéb társa súlyos teherként nehezedett a nagykanizsai kereskedő-világ vállaira, addig a városi lakosság zöme szinte irigyen nézett azokra,

akik hadiadót fizethettek és akiknek így nem kellett irtózva gondolniuk azokra a jóslatokra, amelyek általános drágaságot prófétáltak.

Még a hadüzenet meg sem történt, máris mindenki sietett lisztet és egyéb élelmiszert hónapokra bevásárolni, hogy elég legyen »a háború végéig«. Épen ez is volt egyik oka, hogy októberben már »mérhetetlen drágaság«-ról panaszkodnak a helyi lapok, mert a kanizsai piacon

1 q búza	40.— K	1 kg marhahús . . .	2.20—1.76 K
1 q rozs	30.— »	1 kg borjúhús . . .	2.60—2.— »
1 q liszt	64.— »	1 drb tojás	14 f
1 q burgonya	14.— »	1 l. tej	24 »
1 kg kenyér	52—54 f		

Ezek az árak rendőrhatalósági beavatkozást igényeltek, ami viszont az első termelő-sztrájkot eredményezte. A falusiak az első ármegállapításra azzal feleltek, hogy a piac pár napra teljesen üres maradt.

Novemberben beköszöntött a hadiliszt és vele a hadikenyér, amiket az első ár-maximálás (gabona, liszt, burgonya) kísért. Az első háborús tél a rekvirálásal is megismertette a drágaság szövevényébe egyre mélyebben süllyedő városi lakosságot. Február 1-én elkezdték rekvirálni a gabonát és lisztet. Egy hét alatt 133 vagon gabonát (585 q búza, 311 $\frac{1}{2}$ q rozs, 11.817 q árpa, 592 q zab) és 9 vagon lisztet szedtek össze Nagykanizsán.

Ettől kezdve a lisztellátás körül a leglehetősebb nehézségekkel kellett megküzdenie a város vezetőségének. Március végén a rendőrségen, (amely ekkor még városi volt, s mint ilyen dr. Krátky István főjegyző vezetésével a város élelmezési ügyeit is intézte,) Nagykanizsa lakossága közül 22.000-en jelentkeztek a havi 10 kilogrammos fejadagért és ették a felében kukoricaliszttel kevert kenyeret. A városnak tehát, lakossága közel háromnegyedrésze számára, havonta 22 vagon lisztről kellett gondoskodnia. Májusban az engedélyezett lisztféleségek és azok kilogrammonkénti ára a következő volt :

finom liszt	86 f
főzöliszt (50% árpával keverve)	59 »
főzöliszt (50% kukoricával keverve)	58 »
kenyérliszt (20% árpa és 50% kukorica)	46 »
kenyérliszt (30% búza és 70% kukorica)	46 »

1915 szeptemberében a város szerződést kötött a Franz-malommal a lakosság egész esztendei lisztellátására vonatkozólag. Míg ez a szerződés a megyei jóváhagyású várta, Nagykanizsa a legnagyobb lisztszükségbe jutott. Emellett pedig mindjobban lábrakapott a liszt halmozása. Üzletekben csak úgy dugárú iett a vizst, mint magánháztartásokban és virágkorát élte a lisztcsempészés Ausztriába, különösen Bécsbe. Novemberben életbelépett a kötelező lisztjegy-rendszer, következő hónapban pedig leszállították a fejadagot 7.5 kilogrammra, a péksüteményt pedig be tiltották.

A város minden tőle telhetőt megtett a mizériák enyhítésére. Nagy tételekben vett burgonyát, kukoricát (amiknek hiányát főként a sertéshizlaló háztartások

éreztek) és ezeket olcsón osztotta el az igénylők között. Osztott ki így a város eltenni való paprikától a nyers marhanyelvig és vadnyúlíg, mindenféle élelmiszert, amihez csak nagyobb kvantumban hozzá tudott jutni. Különösen fácánból és fogolyból csinált többször is igen nagy forgalmat.

1916. új élelmezési meglepetést hozott : a *kenyérjegyet*, amely az újra életbe lépett 35% keverésű kukoricás kenyérből 240, termelőnek 400 grammot állapított meg napi fejadagnak.

A lisztellátást a Franz-malommal kötött szerződés sem biztosította zökkenők nélkül. 1916 február 1-től a szerződés kormányintézkedés alapján érvényét veszítette, mert a város lisztellátását is a *Hadiermény* vette át. Ettől kezdve a helyzet még rosszabb lett.

Mikor már a helyzet tűrhetetlenné vált, *Nagykanizsa lisztellátásának ügyét a vármegye vette kezébe* és minden metermáza Nagykanizsának kiutalt liszt után 2 korona illetéket szedett. Ugyanekkor az újabb rekvirálás már csak egyetlen vagon gabonát eredményezett Nagykanizsán, ami megfelelt a város 3 napi szükségletének. A barna kenyér kilogrammja 72 fillérre szökkent, amikor Budapesten még csak 48 fillér körül ingadozott. Akkor állott be csak ismét valami kis olcsóbodás, amikor a vármegye elengedte a 2 korona jutalékot és a kereskedőket a városháza épületében májusban megnyílt *hatósági üzlet* segítségével kikapcsolták a lisztelosztásból. A hatósági üzletet a *dr. Krátky István* főjegyző vezetése alatt működő élelmezési ügyosztály vezette. A hatósági üzletben történt a *heti liszt kiosztás*, amikor naphosszat, esőben, szélben, százával ácsorogtak az utcán a lisztjegyeiket szorongató emberek. A lehetetlen állapotok megszüntetése végett felállított a város *négy fiók-boltot*, melyek közül egynek ingyenes vezetését a *Keresztény Jótékony Nőegylet* hölgyei vállalták.



Kiskanizsa

Aratáskor népvándorlás indult Kiskanizsára, később külön miniszteri engedéllyel a kanizsai és a pacasai járás községeibe, hogy ki-ki beszerezze egy évre engedélyezett gabonaszükségletét. A júliusban még 41—50 koronában maximált búzát 90—100 koronáért kínálták. Közel 10.000 kanizsai szerezte be évi gabonáját, míg a városnak még így is 19.000 emberről kellett gondoskodnia. Aratás után erősen megindult a gabonacsempészség. *Postacsomagokban csempészték ki a kanizsa környéki termést a városból.*

A közélet meg egyre megoldhatatlanabb problémák elé állította a város vezetését. Volt úgy is, — 1916 augusztus végén, — hogy *8—10 napon keresztül egyetlen deka liszt t nem lehetett kapni Nagykanizsán.* A féktelen kenyéruzsorának a polgármester úgy igyekezett gátat vetni, hogy 44 fillérért adott lisztet az arra nagynehezen vállalkozott egy-két péknek, azoktól a kenyeret 50 fillérért visszavásárolta és a hatósági üzletekben, a 70—80 filléres kenyérárakkal szemben, 52 fillérért árúsította.

Érdekes epizódja a világháború itthoni kenyér-frontjának, hogy 1916 szeptem-

berében a királyi háztartás Nagykanizsáról, a Franz-malomból szerezte be 3 vagon lisztszükségletét. Ámbár nagyon szigorú rendelet szerint szükségletét mindenki csakis lakóhelyén szerezhette be, — a város a 3 vagonra az őrlési engedélyt mégis megadta. Decemberben újra lisztet, ezenkívül hízott sertéseket rendelték a kanizsai gőzmalom-üzemtől a királyi háztartás részére.

A rossz termés, a sikertelen rekvirálások után Nagykanizsa az eddigi 11 helyett csak 6—7 vagon gabonát kapott egy hónapra, úgy hogy a fejadagokat heti 1.62 kilogramm kényérlisztról 1 kilogrammra kellett leszállítani.

Közben jöttek egyre a *zsírtalan*, majd *hústalan*, végül a *szigorított hústalan napok*, mígnem a következő karácsony napjától kezdve megszűnt az ozsonnakávé is. A hatóságok betekintettek az emberek fazekaiba, éléskamráiba, — egymásután írták össze házanként a legkülönbélebb élelmiszer-készleteket. Az üzleti forgalomból eltűnt a cukor, só, petróleum, trafik. Anakronizmussá vált a boltok ajtajának *»itt petróleum, cukor, liszt, só korlátlan mennyiségben kapható«* felirata.

Az eldugdosott szükségleteti cikkek segítségével felburjánzott falu és város között a *cserekereskedelem*. Tojást, tejet, a falu által termelt minden élelmiszert cukorért, szivarért a legszűkebb napokon is lehetett kapni, de pénzért, a piacon semmi áron.

Az *elégedetlenség december 15-én véres epizódban robbant ki*. Cukorjegyet osztottak ezen a napon az Arany János-utcai óvodában. Az utcán hosszú sorban didergő, várakozó tömegben egy-két türelmetlen tolakodó miatt dulakodás támadt, tépték egymásról még a ruhát is. Végül is a tömeg benyomta a kerítést, összedőlt a lépcső kőkoralátja, maga alá temetve egy kislányt, egy vasutasnak a gyermekét, akit eltört lábbal, agyrázkódással, haldokolva vittek el a többi, könnyebb sebesültekkel együtt a helyszínéről.

1917 februárjában végre megkezdte működését a városi élelmezési hivatal, nagy apparátussal, melynek élén *Dobrovics Mílán* állott, aki más városokban szerzett kellő tanulmányok után a hivatal példásan megszervezte.

Az élelmezési hivatal első újítása volt, hogy a kávéra és zsírra is bevezették a jegyrendszert, zsírból havi 800, kávéból 100 grammban állapítva meg a fejadagot. Megpróbálkoztak a zsír és kávé rekvirálásával is, de a bevallásokból — hentesekkel együtt — mindössze 825 kilogramm zsírfelesleg tűnt ki Nagykanizsán, a kávé rovatába pedig végső összesítés után 0 került csupán. Ugyanekkor már a megyétől 16 helyett csak 4 vagon lisztet kapott a város, úgy hogy a havi fejadagot 3 kilogrammra kellett leszállítani. (Ezidőtájt az országos fejadag is 7.20 kilogrammról 4 kilogrammra szállott le.) Volt eközben olyan idő is, amikor Nagykanizsán *cukrot csak orvosi rendelésre lehetett kapni*, fél kg maximális mennyiségben.

Emberfeletti, idegölő munkát fejtett ki az élelmezési hivatal, amíg a határtalan nélkülözések, a megfellebbezhetetlen nincs, a nyaklónélküli élelmiszer-anarchia közepette is a más városokban ki-kirobbant zajos eseményeket Nagykanizsa utcáiról el tudta hártani.

A HÁBORUS PIAC

A nagykanizsai lakosság nem tartozott a legtürelmesebbek közé. A piacon már 1914 november 13-án kis-székekkel akarták agyonverni a kiskanizsai asszonyok

Saly Kálmán rendőri szolgálatra beosztott öreg népfölkelőt, aki fel akart írni egy asszonyt tojásdrágítás miatt. A feldühödött tömeg csak a szurony elől hátrált meg. A bosszú azonban forrott bennük továbbra is. Rákövetkező vasárnapon közel 50 főnyi kiskanizsai sereg behatolt a városháza udvarára, hogy Salyt ott a rendőrszobában agyonverjék. A másik vasárnapon meg ököllet, bicskával támadtak a piacon *Beke Ferenc* közrendőrre, akinek az volt a bűne, hogy elkobzott egy kanna túlmaszra szabott árú tejet. A főkolomposokat később el is ítélte emiatt a törvényszék.

Nagy úr volt már ekkortájt a termelő a piacon. Különösen mióta a kanizsai piacra olyannyira jellemző *bolgár kertészek* konkurenciája is megszűnt. Tizenheten voltak ezek a bolgárok, egész kis kolónia a vasútvégi bolgár-tanyán, 15 holdas bérletükön. 1913-ban a bolgár-török háború elvitte őket Kanizsáról.

Kezdetben *a rendőrség naponta razziázott a piacon*, közben pedig az árak feltartóztathatatlanul szöktek felfelé. Tavaszon már *maximálni kellett az árakat*. Erre meg egyszeriben *kiürült a piac*, a falvak népe *idegenből jött ügynököknek adta el termékeit. amiket vonatszámba szállítottak el Nagykanizsa környékéről a legtávolabbi vidékekre.*

1915 júniusában valóságos lázadást szerveztek a kiskanizsaiak, városatyáik irányításával és tevékeny közreműködésével, a nagykanizsai piac ellen. Legelőször fenyegetőhangú deputáció jelent meg a városházán, követelve, hogy Kiskanizsára nézve semmiféle árkorlátozásnak érvénye ne legyen. Mikor ezt a követelést elutasították, kijelentették, hogy retorzióval fognak élni. Vasárnap pedig litánia után kihirdették a kiskanizsai templom előtt a nagykanizsai piac legteljesebb bojkottját. Másnap az előcsahosok felállottak a Nagykanizsára vezető út mentén és amelyik kiskanizsai asszony mégis teli kosárral merészkedett volna befelé indulni a piacra, annak a fejről, kezéből elszedték a kosarakat és árúikat kiberítva, ott a helyszínen összetaposták. Két rendőrt, akik a szorongatott asszonyok segítségére siettek, egy idős asszony vezetésével megrohantak és megverték. Másnap *Farkas Ferenc* alkapitány nekilátott a rend helyreállításának. Egyet a főkolomposok közül nyomban letartóztattak, míg a többi már az éjszaka folyamán jobbnak látta kiszökdösni a szőlőkbe. Így aztán csak három napig volt teljesen üres a kanizsai piac, a bűnösök felett pedig később a törvényszék ítélkezett.

Ugyanezen év augusztusában, amikor *dr. Krátky István* főjegyző nekifogott a piac megrendszabályozásának, sikerült egy időre némi érvényt szerezni a hatósági áraknak, mert ekkor nemcsak a drágán eladót, hanem *az ára felett vásárlókat is szigorúan megbüntették.*

1916 júniusában sikerült kisürgetni az áraknak az egész járás területére való maximálását, hogy ezzel letörjék az idegen ügynökök garázdálkodását, de ekkor már az *Agricola Molkerei* nevű bécsi cégnek bevásárló központja és irodája volt Szepetneken, ahonnet vagontételekben gurult az élelem, főként vaj Bécsbe, holott ugyanekkor Nagykanizsán (melynek környéke annyi vajat termelt egy évben, amennyi megfelelt a város 8—10 esztendei szükségletének), hónapokig voltak tej nélkül még a kórházak is. Ugyanígy eltűnt a piacról a tojás, a burgonya, a gyümölcs s az 1916 júniusi termelésztrájk alkalmával hetekig nem volt a piacon semmi egyéb, csak saláta és hagyma.

Őszre már 40 filléres áron verekedtek a piacon a 27 fillerre maximált tojásért, ugyanekkor pedig Kanizsáról 800.000 darab tojást szállítottak egy budapesti piskótagyárnak.

A piaci mizériák létrehozták a *konyhakertek konjunktúráját*. Paradicsom, burgonya nőtt a legszebb virágoskertek helyén is. A kir. ügyészség is megcsináltatta 1916 tavaszán a terméketlennek látszó Békástói-dűlőben 6 holdon a maga *rabkerteszetét*, amelynek olcsó zöldségei, igen nagy keletnek örvendtek a kanizsai piacon.

A Békástónál bérelt a várostól a következő őszen 50 holdat a *katonaság is konyhakert céljaira*. A város pedig még a törvényszéki palota előtt lévő parkocskát is beültette burgonyával.

1915 júniusában a város 22.000 korona költséggel felállította a *hatósági hússzéket*, mire 30—40%-os áresések következtek. Az élelmezési hivatal sózott és füstölt ökörhúst, kolbászt, tengeri halakat, sajtot, vaját mért ki a hét meghatározott napjain, majd a darabonként 3 koronás fácán volt az igen kelendő. Így sikerült szeptemberre 4.50—5.— koronára leszorítani a marhahúst.

MENEKÜLTEK NAGYKANIZSÁN

Súlyos teherként nehezedett Nagykanizsára közellátási szempontból a sok kórház és a később érkezett *erdélyi menekültek* nagy tömege.

1916 szeptember 2-án két különvonattal 1189 asszony és gyermek érkezett Erdélyből Nagykanizsára. Másnap újabb, körülbelül ugyanekkora transzport vagonirozott ki. A társadalom köréből órák alatt több ezer korona gyűlt össze, amiből ellátták őket a legszükségesebbekkel. Már az első napon 200 kis földönfutó erdélyi gyermeknek akadt kanizsai nevelőszülője is. A felnőttek pedig, aki tudott és talált, munkát vállaltak, hogy helyzetükön enyhítsenek. Az *Ipartestület* műhelyt rendezett be és szerszámokat adott a menekült iparosok részére. A betegeket a *Keresztény Jótékony Nőegylet* vette gondozásába, úgyszintén a gyermekeknek éjjel-nappali otthont tartott fenn. Az élelmezést a kormánytól kapott 10.000 koronával, tömegkoszt formájában a város látta el. Egy hét múlva a menekültek felét kihelyezték Nagykanizsáról a közeli falvakba. Nagykanizsán *dr. Szabady Lőrinc* törvényszéki bíró vezetésével társadalmi bizottság intézte a gyűjtés, segítség, kiosztás ügyeit.

Majd a pénzforrások kimerülvén, a katonás tömegélelmezést is csak ebédre kellett redukálni, azután ellátás helyett fejenként napi 1.50, később már csak 1 koronát kapott minden menekült, kiknek jórészt addigra már magánháznál sikerült olcsó lakbér ellenében elhelyezni. Az *izraelita hitközség* 100 menekült teljes ellátását vállalta. Ezek gondviselője *Sommer Náthán* postafőfelügyelő volt. A Bogenrieder-palotában külön *menekült-iroda* nyílt meg. A társadalom jószíve szeptember végén cipővel, ruhával látta el a gyermekeket. Október végén a menekültek vissza indultak a felszabadított Erdélybe. 1916 februárban már csak 420 menekült volt Nagykanizsán. Lassan ezeknek egy része is másfelé szivárgott, egy részük pedig azóta már teljesen beolvadt Nagykanizsa polgárságába.

1916. év telét a nélkülözések minden láncát-tépett furiáinál feketébben kerekezi az országos gyász: az ősz király halálának döbbenetes híre. November 21-én este, a »Zala« táviratának kifüggesztése után, nyomban gyászpompát öltött a város, kávéházakban, mozikban, mintha abban a pillanatban elválták volna, megszűnt a zene.

I. Ferenc József életében egyetlenegyszer, az 1896. évi csáktornyai hadgyakorlatok alkalmával, időzött 10 percet a kanizsai állomás Perronján, amikor az ősz uralkodót a város hivatalosan is, szívéből is, óriási, lelkes tömegben üdvözölhette.

Egy hónap múlva, december 30-án, megint díszbe öltözött a város, megint zúgtak a tempломok harangjai. De ekkor már a gyász hangját ünneplő öröm váltotta fel. Ekkor koronázták a nemsokára mártír-sorsú királyt, IV. Károlyt. A koronázás szertartásánál Nagykanizsa polgárságát dr. Kovács Gyula járásbírói elnök és Grünhut Alfréd képviselték.

KÓRHÁZ- ÉS KASZÁRN YA-ÉPÍTÉS

A világháború nemcsak a pusztulás és nyomorúság rémeivel ismertette meg Nagykanizsát, hanem gazdagította is új építkezésekkel.

Már 1914 januárjában, amikor Nagykanizsa helyőrségének látszáma jelentékenyen emelkedett, szükségessé vált a gyengélkedő-háznak 30 ágygal való kibővítése. A hadügyminisztérium 1914 decemberében pályázatot hirdetett egy Nagykanizsán létesítendő kaszárnya építésére. Az új kaszárnya céljára a város több telket ajánlott fel, melyek közül a hadügyminisztérium a Teleky-út folytatásában lévő 20 holdat fogadta el. Ugyanekkor folytak tárgyalások egy 1000 személyes katonai üdülő építéséről is, amely célra a város a közkórház és méntelep között ajánlott fel telket.

Az építkezés megkezdése a szigorú tél miatt tavaszra maradt. Ekkor az új kaszárnya tervei 2,500.000 koronás beruházást reprezentáltak. A terv szerint 1200 ember részére pavillon-rendszerben elhelyezett 12 épületet kellett építeni, úgy hogy az még 800 ember befogadására kibővíthető s így egy teljes gyalogezred befogadására elegendő legyen.

1915 április 26-án a pozsonyi katonai parancsnokság tartott helyszíni szemlélt Nagykanizsán és egy 3000 személyes járvány-kórház részére kiszemelte a megfelelő helyet, a somogy-szentmiklósi úton, 70 holdnyi területen.

A magyar városok között hihetetlen tempóban indult meg a versengés a hatalmas méretű kaszárnya építkezéséért, amiből Nagykanizsa került ki győztesen. Annál kevésbé versengtek azonban a járványkórházért. A háborús epidémiáktól való rettegés idején irtózott ettől minden város, köztük Nagykanizsa is. Még a tavaszon meg is kezdődött a kaszárnya és a barakk-kórház építkezése. Nagyobbarányú és lázasabb tempójú építkezést nem látott Nagykanizsa. Katonák és foglyok százait alkalmazták a munkásseregben, csak hogy a munkát gyorsítsák. Mire elkészült, a Monarchia legnagyobb katonai kórháza lett a barakk-telep, 3000 beteg, 20 orvos, 500 főnyi ápolószemélyzet részére, külön gyógyszer-tárral,



József-laktanya bejárata

tiszti lakásokkal, kaszinóval, műhelyekkel, mosodával, óriási konyha-pavillonnal, kertészettel, parkosításokkal, aszfaltozott járdákkal. A leg-higienikusabban, legmodernebbül berendezett, 1 $\frac{1}{2}$ kilométeres fronton épült városrésze lett a barakk-kórház sok utcasora a mai Nagykanizsának is.

Közben a *Teleky-úti kaszárnya is elkészült*. Épen csak vizet nem tudtak szerezni egyik épület-csoportba sem. Hiába fúratott a város, a katonaság, hiába hozatták el Zágrárból a híres

varázssvesszős *forráskutató Colussyt*, hiába állott az első nagykanizsai víztorony 4 emeletnyi, hatalmas vasbeton-alkotmánya, elfogyott a meddő kísérletezésekre sokezer korona, víz pedig nem volt még 1916 tavaszán sem elegendő. Ekkor végre az új kaszárnyában, szeptemberben pedig a barakk-kórház telepén is, találtak bővívíz artézi forrásokat, melyek segítségével az új katonai objektumok külön vízvezetékrendszerét, — az első vízvezetékét Nagykanizsán — át lehetett adni a használatnak és ezzel az új építkezéseket is átadhatták rendeltetésüknek.

A tervek annyiban szenvedtek változást, hogy a barakkokból nem járványkórház lett, hanem idevonták össze az ekkor összesen 3600 beteget ápoló tartalék-kórházakat is így az 1916—17. iskolaév elejével a város iskolái egymásután visszaköltözhettek saját falaik közé, az új kaszárnyával pedig felszabadultak azok a középületek, melyeket eddig csapatelhelyezésekre vett igénybe a hadvezetőség.

ROKKANTAK, VITÉZEK, HÓSI TEMETŐ

A világháború lezajlása után még szomorúbb, még inségesebb idők következtek Nagykanizsára.

Jött a szerb megszállás és elvette Nagykanizsa biztos piacát, a *Muraközt*. Jöttek a rokkantak, jött az inségadó, földosztás, nyomor, forradalmak.

A rokkantellátó-hivatal nyilvántartása szerint az ellátásban részesülő rokkantállomány a következő:

	1922.	1924.	1926.	1928.	Ezek gyermek 1928-ban
100%-os	189	5	3	2	5
75%-os		22	9	5	31
50%-os		113	58	44	82
25%-os		141	128	85	135
özvegy	181	287	182	96	104
árva	12	48	50	36	—
felmenő ágbeli rokon	20	22	19	18	—

A rokkantügyi hivatalt 1920-ban szervezték a városházán, azóta vezeti *Brunner Gusztáv* menekült jegyző.

Maradt még Nagykanizsának a világháborúból 57 vitézzé avatott katonája : 20 tiszti és 37 legénységi vitézt avattak Nagykanizsa lakosai közül. A nagykanizsai járás vitézi szakaszának hadnagya *vitéz Radnóczy László* százados.

Maradt ezenkívül Nagykanizsának a maga ezernyi gyászán kívül egy *hősi temetője*, amelyben az itteni kórházakban elhalt különféle nemzetiségű 1100 *hősi halottat* temettek szomorú, katonás rendekben egymásmellé. 1924-ben *Barbarits Lajos*, a »*Zalai Közlöny*« segéd-, majd felelős szerkesztője a legszélesebbkörű társadalmi mozgalmat indította, gyűjtött, írt, agitált, tárgyalt, hogy a jeltelen, gazvert sír-tömkeleget a város kegyelete sírkövekkel lássa el. A mozgalmat anyagi támogatásával felkarolta az egész város s a fiatal újságíró 1928-ban Mindszent napján 10.452 pengővel lezárta nyilvános számadásait és a hősi temetőt, mindenegyes sírhantot sírkővel megjelölve, ünnepélyes keretek között átadta a város közönségének.

A 48. GYALOGEZRED MULTJA ÉS SZEREPLESE A VILÁGHÁBORÚBAN

Irta : **Finta József** őrnagy

A dicső multtal bíró zöldhajtókás, sárgapitykés 48-asokról nemcsak azért emlékezünk meg, mert az ezred történelme Nagykanizsa város történelmével sok vonatkozásban szorosan összefügg, hanem főként azért, hogy e rövid kis megemlékezés figyelmeztessen letűnt századok nagy fiaira, kiemelkedő jellemekre és hőstettekre, melyeket könnyen hevülő, de éppoly hamar ellankadó nemzetünk talán már el is felejtett.

* * *

A 48. gyalogezred *1721-ben alakult*, miután azonban 1796-ig a római-német császári birodalom területéről egészült ki, ezen korszakkal nem foglalkozunk. 1796-ban ez az ezred feloszlik, de 2 évvel később a 32., 39. és 53. magyar gyalogezredek 1—1 zászlóaljából, *Veronában* ismét megalakul.

Kiegészítését 1798—1857-ig *Zala*, Vas, Sopron és Moson megyékből, 1857—1860-ig *Zala*, Vas és Somogy megyékből, 1860-tól *Zala* és Vas, majd kizárólag *Zala megyéből* nyeri.

A tűzkeresztségen 1799-ben Veronánál, a franciák elleni háborúban esett át. A hős 48-asok már ezekben a harcokban sok babért és dicsőséget arattak. 1800-ban ismét a vérrel áztatott *Lombard síkságon* verekszenek *Napoleon* tábornok csapatai ellen. 1805-ben a harmadik francia háborúban, az *Etsch* folyó közelében, *Caldieronál* küzdenek, majd *Napoleon* jénai és austerlitz-i győzelmei következtében, az északi hadsereg megerősítésére Olaszországból gyalogmenetben vonulnak át Magyarországon a lengyel határig. 1809-ben az oroszok ellen *Varsó* és *Thorn* bevételénél vesznek sok sikerrel részt, majd a franciák elleni negyedik háborúban, *Aspern-Esslingen-nél* tüntetik ki magukat.

1812-ben az ezred *Napoleon parancsnoksága alatt* Lublinon—Brestlitowsk-on át egészen a Niemen folyóig szorítja vissza az oroszokat ; de Napoleon hadseregének oroszországi összeomlása után Nove-Korezynon át Krakkóba, onnan pedig Csehországba kénytelen visszavonulni. 1813-ban az orosz, porosz és osztrák hadak sorában *Drezdánál* és *Lipcénél* már a nagy Korzikai hadserege ellen küzd. Napoleon veresége után *Jéna*, a rajnamenti *Basel*, Franciaországban *Dijon*, *Lyon* jelzi a 48-asok győzelmes előnyomulásának útját.

1815-ben a nápolyi királyság elfoglalásában működik közre, majd midőn *Napoleon* Elba szigetéről meglepetésszerűen ismét Franciaországban terem, Nápolyból tengeren a francia Cannes-ba és Nizzába vitorlázik és a *Provence* meg szállását végző csapatok közé tartozik.

Napoleon waterlooi végleges vereségével a véres francia háborúknak vége szakadt. A 48-asok Veronában, majd Padua és Milano városokban pihenik ki a háborúk fáradalmait, de nem sokáig, mert 1816-ben már Dalmáciában teljesítenek igen kemény és veszélyes szolgálatot. Itt ugyanis a nagymértékben dühöngő *pestis terjedésének megállítására céljából katonai kordont vontak* a veszélyeztetett terület köré, hogy a járvány széthurcolását megakadályozzák. A 48. gyalogezred ezt a kordonszolgálatot 2 teljes esztendeig látta el. 1819-ben a kordonszolgálat alól felváltva, ismét Északolaszországban találjuk őket. 1821-ben Rómán át Nápolyba menetelnek s ott a felkelést segítik leverni. A jól végzett munka után 1826-ig a Szicília szigetén fekvő *Palermo* az új helyőrségük.

A következő 22 békeév alatt Északolaszország sok városa, majd Bécsújhely, Bécs, Gráz, Klagenfurt, Tirol, Vorarlberg, Pest, Zágráb, Károlyváros és Fiume városokat járják végig, természetesen gyalogmenetben.

1848 elején újra háborús felhők borították a láthatárt. A 48-asok zöme Sona, Sommacampagna és Custozánál, majd 1849-ben Novarránál harcol a győzelmes *Radetzky* vezérlete alatt az olaszok ellen. Az ezred III. zászlóalja 1848—1849-ben, a magyar szabadságharc alatt, a honvéd hadseregben harcolt.

1850 után Galiciában és Csehországban, majd 1859-ben újra Északolaszországban van, ahol Solferinonál III. Napoleon francia seregével és a piemonti olasz hadsereggel áll szemben.

1866-ban az ezred *Custoza* elfoglalásánál és a város körüli harcokban tüntette ki magát különösen. Bár az olaszokat teljesen tönkreveték, a königgratzi csatavesztés következtében egész Olaszországot ki kellett üríteni. A 48-asok Görzbe és Veronába, majd Cattaroba kerülnek. 1869—70-ben a dalmáciai *Krivosie*-i felkelés ismételten alkalmat nyújt a 48-asoknak, hogy magukat kitüntessék. A felkelés leveréséig több alkalommal megütköznek a fanatikus hercegökkel és ezeket minden alkalommal szétverik, vagy megfutamítják.

A magyar-osztrák monarchia a berlini kongresszuson megbízást kapott arra, hogy Bosznia-Hercegovinában rendet teremtsen s így 1878-ban a 48. gyalogezred is mozgósít, felvonul Bosznia északi határán, előnyomul s az Ivačić, Bihać, Stjena és Pecsínél megvívott győzelmes ütközeteivel a megtisztítására bízott területein teljes rendet teremt. Az okkupáció befejeztével Grázba került az ezred s a világháború kitöréséig Bécs, Nyitra, Komárom, Bruck, Győr, Kőszeg, Pozsony és Sopron voltak az állomásai. *Az ezred egyik zászlóalja azonban 1857 óta mindig*

Nagykanizsán állomásozott. Nem érdektelen megemlíteni azt sem, hogy a 48. gyalogezredben szolgált 1838—40-ig *Petőfi Sándor*, a lánglelkű magyar költő is, mint zöldhajtókás sárgapitykés közlegény.

* * *

Dicsőségekben gazdag történetéhez híven, *a világháborúban* is halálfélelmet nem ismerő bátorsággal és elődeihez méltó hősiességgel harcolt a legkülönbözőbb harctereken.

1914 augusztus 12-én hagyta el az ezred Nagykanizsát és a Vág völgyén át utazott a San-folyó mögé, ahol az 1. hadsereg csapatai gyülekeztek. Az ezred az V. hadtest 14. hadosztályához tartozott.

Augusztus 20-án kezdte meg az előnyomulást az orosz határ felé s 23-án már a Krasnik-i csatában Stanyál harcol az orosz 4. hadsereg ellen és egész Lublinig visszaszorítja a szívósan küzdő orosz tömegeket. A Keletgaliciában, de főként Lemberg körül lejátszódott események, az 1. hadsereget is visszavonulásra kényszerítették. Az ezred szeptemberben Krakkó környékére került. Októberben új támadásra indul, melyben Ivangorodig jut előre. Az ide-oda hullámmzó, igen véres harcok Szilézia határára vetik a derék 48-asokat, decemberben azonban ismét a Nidáig szorítják vissza az oroszokat.

A telet a Kárpátok ormain szenvedik végig és sok más jó magyar ezreddel együtt, Magyarország határait őrzik. Lelkileg, testileg meggyötörve, de harci kedvüket el nem veszítve nyomulnak elő ismét a gorlicei áttörés után, egészen Keletgalicia határáig, hol 1916 nyaráig állásharcokat vívtak.

1916 augusztus és szeptemberében lezajló *Brussilow* offenzíva a Sereth partján találja az ezredet. *Itt küzdötte meg az ezred legvéresebb csatáját s a 10 hétig tartó szakadatlán küzdelemben állományának több mint háromnegyedét elvesztette.*

A fáradalmakat ki sem pihenve, vonatra száll és Lemberg, Krakkó, Bécs és Laibachon át, a *Doberdóra* kerül. A hős 48-asok a 9. és 10. Isonzó csatában bőségesen bebizonyították, hogy az új ellenséggel szemben és az elképzelhető legnehezebb viszonyok közepette is kitűnő katonák, akiknek elszántságán az olaszok minden erőlködése megtört.

1917 tavaszán újabb állásban látjuk az ezredet Görznel, a Monte San-Marco lejtőin. Itt küzdik végig a 11. Isonzó csatát. Az olaszországi 1917-es nagy offenzívák keretében hősiiesen kiveszik a részüket a küzdelemből és a felbomlott olasz csapatokat egész a Piavéig üldözik. 1918 júniusában résztvesz az ezred a híres piavei átkelésben és a folyó déli partján vív sok véráldozatot követelő nehéz harcot. Augusztusban ismét állásba kerül a Piave deltában. Ez volt az ezred utolsó harci tevékenysége, mert a bekövetkezett olasz fegyverszünet ezen fronton a háborúnak végét vetett és az ezred teljes rendben és fegyelemben megindult hazafelé. 19 napi gyalogmenet után 1918 november hó 18-án érkezett meg Nagykanizsára.

* * *

Az ezred *I. zászlóalját* a mozgósítás Sarajevóban érte. Innen indult el a 10. hegyi dandárral Szerbia ellen. 1915 május havában azonban már a Monte Saboti-

non, októberben pedig ismét Szerbiában harcol s Szerbia és Montenegró elfoglalása során egész Cettinjiéig nyomul előre. 1916 tavaszán Déltirolba kerül és az Assiago-i támadásunk folyamán bizonyítja be, hogy az ezred többi zászlóaljától sem hősiesség, sem eredmény tekintetében, nem marad el. A Pasubio magaslaton őrzi Tirol határait egészen a román hadüzenetig, amikor is az 1. osztrák—magyar hadsereggel harcol Erdélyben az oláhok ellen. 1918 februárjában újólág az olasz harctérre kerül és a vas megyei 83. gyalogezred kötelékében küzd a háború befejezéséig.

* * *

A román hadüzenetkor Erdély tudvalevőleg teljesen védtelenül állott. Az olasz hadszíntérről odaszállított kevés számú csapatot és az anyaországból sürgősen útbaindított menetalakulatok állították meg német szövetségeseinkkel együtt, az elbizakodottan előnyomuló oláhokat. A 48-asok is állítottak fel 1916-ban egy ilyen menetzászlóaljat, amely mint az ezred 6. zászlóalja, a hírneves *Szivó-dandárban* aprította Oláhországon végig a megvert oláhokat. Ezek teljes leverése után Odesszát tartja megszállva a zászlóalj, itt éri a háború vége.

* * *

A világháború nagy drámájának utolsó felvonását képező összeomlás a 48. gyalogezredet is romjai alá temette. Épen *195 évig állott fenn az ezred* és ha sokszor nem is kimondottan magyar érdekekért szállott síkra, fenkölt gondolkozású tisztikara, — úgy a tényleges, mint a tartalékos — mindig kivette részét a hű kötelességteljesítés nemes munkájából.

Az ezred megmaradt tagjai 1924 augusztus 23-án, az ezred világháborús tüzerkereszttségének 10 éves fordulóján napján leplezték le a felsővárosi templom falába beépített *48-as hősök emléktábláját*. Felejthetetlen volt ez a lélekemelő ünnepély. Ott ragyogott minden 48-as szemében a szebb és jobb jövőbe vetett megrendíthetetlen hit biztató reménysugara. A magyar katonának 1000 éves, szeplőtelen hírneve, vitézsége, meghalnitudása, hűsége nem szenvedett csorbát a minden képzeletet felülmúló küzdelemben, amelyet egy egész világgal szemben megvívunk, hanem ezekben a harcokban is magasan lobogtattuk az őseinktől átvett zászlót és szeplőtelenül hoztuk ide vissza Nagykanizsára, amely alatt 1914 augusztus 12-én elindultunk.

A 20. HONVÉD GYALOGEZRED¹⁾

A m. kir. 20. honvéd gyalogezred 1886-ban, a 76., 77. és 78. honvédzászlóaljakból alakult. Az ezredtörzs., az I. és II. zászlóaljak állomáshelye *Nagykanizsa* volt, a III. zászlóalja *Körmend*. Volt ezenkívül egy kikülönített század *Fiumében*. Utóbbi a honvédség átszervezése alkalmával 1913-ban a pécsi 19. honvédgyalogezredhez került. A 20. ezred tehát *Nagykanizsa házi-ezrede* volt.

¹⁾ Vázlat *vitéz Szepessy-Bugsch* altábornagy kéziratban lévő hadtörténelmi munkájából: *»A 20. honvéd gy. ezred háborús története«*.

Az ezred kiegészítő területe Zala és részben Veszprém vármegye volt. Ezredparancsnokok voltak: 1886—1888. *Rózsa Bertalan* ezredes, 1888—1891. báró *Bibra Frigyes* ezredes, 1891—1895. *Klobucsár Győző* ezredes, 1895—1897. *Csollány Géza* ezredes, 1897—1901. *Füspök József* ezredes, 1901—1905. *Czeh József* ezredes, 1905—1907. *Szurmay Sándor* ezredes, 1907—1910. *nagyváradi Horváth Dénes* ezredes, 1910—1913. *Seide Rezső* ezredes, 1913—1914. *lovag Sypniewsky György* ezredes.



Lovag Sypniewsky György

Az ezred 1918 augusztusig a »nagykanizsai« elnevezést viselte. Háborús érdemei elismerésül *IV. Károly* király az ezredet abban a ritka kitüntetésben részesítette, hogy ezredtulajdonost nevezett ki számára báró *Szurmay Sándor* m. kir. honvédelmi miniszter, altábornagy személyében. Ebben a legmagasabb kitüntetésben a 20-asokon kívül csupán még egy honvédezred részesült.

A világháború kitörésekor az ezred 1914 augusztus 15-én kezdte meg a felvonulást a keleti hadszíntérre, *Galiciába*. Az ezred a 41. honvéd gyaloghadosztályhoz tartozott és a 31. ezreddel a 82. dandárt alkotta. A hadosztály *József Ferdinánd* főherceg seregcsoportjához tartozott. Az ezred már augusztus utolsó napjaiban átesett a tűzkeresztségen a *zastavei* erdőben, amikor is a *Turyrna-majort* rohammal elfoglalták. 16 tiszt és 306 főnyi legénység volt a tűzkeresztség vesztesége halottakban. Ezt követte másnap, augusztus 28-án *Rzeczya* község elfoglalása. *Sypniewsky* ezredparancsnok vezetése alatt az ezred a *posadovi* harcok után tovább üldözte az oroszokat. Ezután mindjárt bekerült az ezred a *II. lebergi csatába*. A *ravaruskai harcok* után, sok veszteséggel, a 4. hadsereggel együtt visszavonult.

Október 12-től nov. 4-ig a *San-menti* harcokban (*Bugsch Aladár* őrnagy zászlóalja hajózott át elsőnek Jaroslounál a Sanon) megsebesült *Sypniewsky* ezredparancsnok is és a parancsnokságot *hazslini Hazslinszky Emil* alezredes vette át. 1503 fő volt a veszteség ezekben a harcokban. A krakkói csatában már *Bugsch Aladár* őrnagy, az ezred utolsó törzstisztje, vezette az ezredet, csakhamar ő is megsebesült s a parancsnokságot *Pottyondy Gusztáv* százados, majd *Istvánffy Miklós* 31. ezredbeli őrnagy vette át. December 30-án (a *dunajeci* állásokban harcolt ekkor az ezred) már tisztekből 24 halott, 52 sebesült, 6 fogoly, 48 beteg, a legénységből 1169 halott, 2061 sebesült, 315 fogoly és 224 beteg volt az ezred összes vesztesége. *Sypniewsky* ezredes felgyógyulva, 1915 jan. 10-én újra átvette az ezredparancsnokságot.

A *tavaszi kárpáti harcokban* a 20-asok nevéhez fűződik az egyik legbravúrosabb és leghősiesebb haditény, a *Drial-hegyhát* elfoglalása. Márciusban a rendkívül súlyos harcokban megbetegedett *Sypniewsky* helyett *Ágoston Béla* alezredes (13. h. gy. e.) vette át a parancsnokságot. A 20-asok a hadosztályon belül, mint mindig, a kárpáti harcokban is a *támadás és védelem gerincét* képezték. A veszteség ezekben a harcokban 265 hősi halott, 1082 sebesült, 1120 beteg és 463 eltűnt volt. Április 30-án újból *Bugsch* őrnagy vette át az ezredparancsnokságot.



vitéz Szepessy Bugsh Aladár

A *gorlicei áttörés* után csendesebb napok következtek, *Gali-*

ciában és Lengyelországban, bár harcokban ekkor sem volt hiány. Szeptemberben a *volhyniai harcok* közepette találjuk a hős huszasokat, s győzelmes harcaik után a *boguslawkai védőállás* téli és tavaszi pihenőállomásuk lett, ahol egész barakkfalut építettek. Június 4-én a kitűnően kiépített védelmi vonalat fel kellett adni. A *Styr-menti* állások után *Stochod* állásaiban az ezred nagy része elvágva, fogságba jutott.

1916. december 8-án az ezred búcsút mondott az orosz harctérnek és 13-án elfoglalta állásait az *olasz hadszíntéren*, ahol a 10. és 11. *Isonzo-csata* után *Boroevic Svetozár* vezérezredes a huszasokat már a hadosztály legjobb csapatai közé sorozta. A 12. Isonzo-csatában az üldözés szerepe jutott a 20-asoknak.

1918 tavaszán a *Piave mellett* harcolnak a kanizsai honvédek. Július 26-án *Bugsch* ezredes a honvéd-tanezred vezetésére visszarendelve, az ezredparancsnokságot *Conradt Rezső* alezredesnek, majd ez augusztusban *Schvoy István* alezredesnek adta át. Az ezred a piavei harcoknál sokszor kitüntette magát hősie magatartásával. A felsőbb parancsra október végén történt visszavonulás harcai közben *Schvoy* alezredes betegen fogságba került s a parancsnokságot *Csorba István* százados vette át. November 4-én kihirdették a *fegyverszünetet*. Az ezred 8-án reggel akart indulni vissza a demarkációs vonalra, de minden út el lévén vágva előle, csak összes fegyverei, felszerelései hátrahagyása mellett kapott utat a visszavonulásra. 12 napi gyaloglás után értek Szentgotthárdra, onnét vasúton, november 21-én Nagykanizsára.

A trianoni békével a múlté lett a hős huszasok ezrede is, de tradícióik élnek tovább s hogy minél tovább éljenek, az országosan megindult mozgalom eredményeként, talán még 1929-ben, *Nagykanizsán állítják fel a 20. honvédgyalogezred hőseinek monumentális emléksobrát.*





A NAGYKANIZSAI EGYHÁZAK TÖRTÉNETE

Ni sem nevelheti jobban az embert istenfélelemre, vallásosságra, mint a megpróbáltatások. Aki végiglapozta Nagykanizsa történetének eddigi fejezeteit, azokban kevés öröm mellett sok gyötörtetést, sok hányattatást talált. Amikor pedig ez a város fordítani akart a sorsán, mindig olyan erőfeszítéseibe került, hogy csak az isteni Gondviselésbe vetett hit archimedesi pontján tudta megvetni a lábát sorsának fenyegető örvényeiben. Kevés városnak kellett annyira az erős hit vértete, mint éppen Nagykanizsának. Igen sokszor volt egyetlen fegyvere és igen sokszor vígasztalása.

A megpróbáltatásokkal tele mult a város lakosságának lelki szükségleteit már a legrégebbi időkben nagyra fejlesztette és élénk hitéletnek vetette meg alapjait.

A KATHOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG

Nagykanizsa katolikus hitéletének története a *szentferencrend megtelepülésével* kezdődik s azzal évszázadokon át teljesen összeforrott.

Az egyházközséget *Kanizsai János* esztergomi érsek alapította, aki egyben Zala vármegye főispánja is volt. *Halis István*¹⁾ 1415-re, egy rendi feljegyzés 1418-ra²⁾ teszi az alapítás és a *szentferencrend* letelepítésének esztendejét, míg a *Canonica Visitatio*-k ezt a dátumot 1410-ben állapítják meg. (*»Ecclesiam cum conventu fundatam Anno 1410. per celsissimum Principem Dom. Joannem Kanisay Archi Eppum Strigoniensem, in Fortalitio habuimus.»*)³⁾ Ettől kezdve a franciskánusok voltak az egyházközség lelki gondozói egészen addig, amíg 1690-ben a törökök Nagykanizsa várát elfoglalták.

A *templom* a várban volt (*in Fortalitio*), annak ó-város nevű részében. Ugyanott volt a *barátok hajléka* is.

A díszes, nagy templom, melynek Szent Péter volt a védőszentje, a csillagos ötszög alakú várnak körülbelül a közepén állott, kapuja rányílt az ó- és új-várost összekötő hídra.

¹⁾ *Halis* : A Ferencrend kanizsai zárdája. (Nagykanizsa, 1899.) -) P. Steph. Col. Szabó 1898. évi, a zárdában bekeretezve őrzött feljegyzése. ³⁾ *Canonica Visitatio* 1824.

Ebben az időben a barátoknak legtöbb dolgot adott a folytonos harcokban elesettek, sebesültek testi és lelki istápolása. A szinte évről évre ismétlődő kolera-járványok nemcsak a katonaságot és a városbéli lakosságot tizedelték, hanem pl. az 1545. évi borzalmas pestis idején az önfeláldozással ápoló barátok is az utolsóig meghaltak a szörnyű nyavalyában, úgyhogy a kanizsai vár klostromába újra kellett a ferenceseket telepíteni.



A Szent Péter-templom
mint török dzsámia
(egykorú rajz)

A várurak közül többnek tetemei porladnak a mai *Vári-réten*, a később lerombolt régi templom kriptájában. A magyarok győzelmei alkalmával Te Deum zengett a kanizsai vár templomában, melynek oltárát ilyenkor a zsákmányolt török zászlókkal ékesítették fel.

1600-ban Kanizsa vára 90 esztendőre török kézre került. A törökök a templomra is rátették kezüket és a pátereket kikergették hajlékukból. (»... egész 1600-ig a ferencrendiek lakták, de az utóbbi évben, a török hatalom bekövetkeztével a *testvérek zaklattattak úgyszíntén keresztény nyájaik is, úgyhogy javaikat és házaikat kénytelenek voltak elhagyni és Krisztus ellenségeinek átadni*, amíg azután Isten újból felkelt és megmutatta hatalmát.»¹⁾ A szerzetesek *magánházakban húzták meg magukat* és csak titokban tarthattak összejöveteleket, vallásos tanításokkal és a városra szakadt veszedelemben vígasztalásokkal látva el a keresztény hívőket.

(»...sed Anno 1600. superveniente Turca et Praesidio occupato, occupavit Ecclesiam quoque nostram, Fratribus ad privatam Domum relegatis« ...)²⁾ A kanizsaiak szép templomának tornyáról pedig lekerült a kereszt és félholdas *dzsámiává, muzulmán imaházzá alakították át.*

Amennyire nem szerette a török a ferencendi barátokat, annyira megbarátkozott csakhamar az orvos-tudományukról híres *jezsuitákkal*, akik 1612-ben, vándorlásuk közben a kanizsai basa hívására bevetődtek Kanizsára és itt két beteg asszonyt meggyógyítottak. Amikor pedig egy pécsi agát is sikerült a hasába képzelt kígyótól megszabadítaniuk, akkor a pécsi jezsuita-misszió engedélyt kapott, hogy a *»hosszúhajú latin papok«* Kanizsa várában letelepedjenek és itt (1650. körül) állomást létesíthessenek.³⁾ A ferencesek pedig zajtalanul, otthon-talanul, de sohasem csüggedve lelkipásztorkodtak tovább, *egészen 1690-ig, a vár visszafoglalásáig.*

Még a török hódoltság ideje alatt épült fel a várban a kanizsai hívek kicsike *szükség-temploma*, az *»Ecclesia Beatae Mariae virginis in Caelos assumptae«*, melyben a török által hivatalosan befogadott jezsuiták hirdették Isten ígét.⁴⁾ A vár visszafoglalása után a jezsuiták, mint *tábori lelkészek* továbbra is adminisztrálták a kanizsai plébániát. Ugyanekkor azonban a ferencrendiek is elfoglalták helyüket az újra keresztény templommá szentelt dzsámiában. *1703-ban a várral együtt*

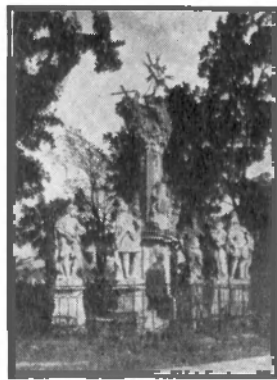
¹⁾ P. Szabó i. felj. ²⁾ 1824. Can. Vis. ³⁾ Halis i. m. ⁴⁾ 1690—1730-ig kereszteltek nagyobb anyakönyve és P. Vajda János h. plébános beadványa a városhoz. (1889 febr. 8. L. városi levéltár!)

a ferencesek hajlékát és templomát is lerombolták, úgyhogy annak nyoma sem maradt.¹⁾

A törökök kitakarodása után bőséges dolguk akadt a ferenceseknek, jezsuitáknak is, a vár és környék lakosai között. A jezsuiták közül *Balasházi Imre*, *Pap Ferenc*, *Hladky Ferenc*, *Lenchovich Endre* és *Töller Ferenc* neveit találjuk feljegyezve. Mindkét szerzet kereszteltjeinek anyakönyve fennmaradt ezekből az időkből. A franciskánusoké (erősen megrongált állapotban, fedőtáblái kívül-belül teleírt *kódex-lapokkal* vannak leragasztva) 1690 augusztus 28-án jegyzi fel az első keresztelést. »*Jacobus Pater ordinis S. Franc.*«²⁾ keresztelte meg *Vitman Valentin* és feleségének, *Magdolnának* fiát, *Andrást*. Keresztszülők *Zimbinezky Péter* és *Régi Anna*. A keresztelték anyakönyvében nagyon sok ma is ismerős névvel találkozunk. Így mindjárt az első lapon : 1690 szept. 27-én *Umsuns János* és felesége *Nagy Borbála* kereszteltették *Vásárhelyi Péter* fiát, *Ferencet*. Másnap *Csipló János* *Judith* leányát tartották a keresztvíz alá.

A jezsuiták matrikulájából *Halis István* jegyzett fel néhány érdekesebb keresztelőt. A kanizsai várparancsnok, *gamersfeldi Jakab János* 1690 június 29-én tartott születésnapján egy török nőt (*»quaedam foemina turcica«*) kereszteltek és a várparancsnok volt a keresztapa. A várparancsnok egy ízben a magyar várcsapat vezérének, *Mazal Pálnak* feleségével, *Demkovics Zsuzsannával* együtt kereszteltetett egy 16 éves török fiut. *Osterhuber Mátyás* kanizsai polgár és kalmár ugyancsak egy török nőnek keresztapja.

A jezsuiták szerették volna most már végleg megtartani a plébániát, viszont a franciskánusok sem tágitottak ősi jogaiktól. A felsőbb egyházi hatóság végül is 1691 áprilisában a plébánia vezetésével *Nyilas Imre* légrádi plébánost és *Lendvay Mátyás* nevű káplánját bízta meg. A káplán, aki »*coadjutor Canisiensis*« címet viselt, először 1691 augusztus 14-én keresztelt a kanizsai »*magyar plébánia*« *Boldogasszony-kápolnájában*.³⁾ A »*magyar plébánia*« 1692 jan. 6-án megszűnt amit a keresztelték anyakönyvének következő bejegyzése ad hírül : »*1692 Finis Administrationis Emerici Nyilas, Parochi Legradiensis et Adjutoris Matthyaie Lendvay.*« A légrádiak a jezsuitáknak adták át a plébániát, akik január 7-én átvették a templomot is. Legelső napon egy *Török György* nevű ittmaradt török feleségét keresztelték meg *Katharina* névre. A *Török* nevet különben sok ittmaradt és megkeresztelt török vette fel. *P. Petrus Gross* jezsuita atya szerepel mint »*Parochus Canisiensis*«



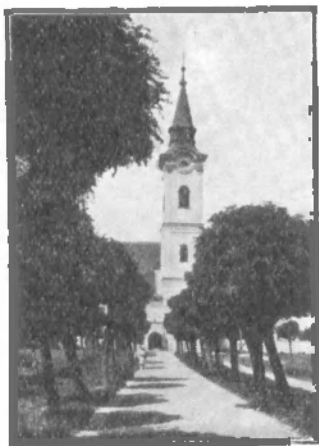
Szentháromság-szobor

¹⁾ *P. Szabó* i. felj. ²⁾ *Halis* ezt a matrikulát aligha ismerte, mert szerinte a vár visszafoglalása után a ferencesek 1694-ben kezdték meg újra funkciójukat. A »*visszatelepítés*« szót is tévesen használja, mert hiszen a franciskánusok a török megszállás alatt nem hagyták itt a legnagyobb baj idején híveiket. Plébániájuk, templomuk nem volt ez alatt a 90 év alatt, de misszionárius munkával ápolták tovább a keresztény lakosság hitéletét.

³⁾ Ezzel megdől *Halis Istvánnak* az a feltevése, hogy a kanizsai plébániát átmenetileg palini szerviták adminisztrálták és néhány sorral utóbb az is, mintha Kanizsán nem lett volna jezsuita plébánia. Megdőlt az is, mintha a keresztelési, házassági és halotti matrikulákat 1736-tól fogva vezették volna a ferencesek, mert hiszen már 1690-ben is vezették azokat.

az 1693. évi matriculában. Ezután franciskánus bejegyzéssel sokáig nem találkozunk az anyakönyvekben. A franciskánusok matrikulájából itt lapok hiányznak, így abban csak 1709-ben fordul elő újra a »*P. Bonaventura S. F. Praesidens*« aláírás.

A templomukból kiszorított franciskánusoktól a városi lakosság nem akart megválni. Gyültek, szaporodtak a kegyes adományok a barátok felépítendő templomára. Szükség is volt erre nagyon, mert »*a testvérek ennek a városnak egészen búcsút mondtak volna, ha a legkegyelmesebb gróf úr, más néven Berge György vagy Kristóf, azon időben a helység kapitánya, vele született erényénél és szereteténél fogva azokat vissza nem tartotta volna és más, tágas és sokkal megfelelőbb helyről (az Uj-Kanizsa felől, a mocsarakon kívül) nem gondoskodott volna számukra, sőt kijelölte, ahol a jámbor híveknek alamizsnájából rezidenciát építhetnek maguknak.*«¹⁾ A letelepülésre alkalmas helyről tehát a várparancsnok nagylelkűsége, pénzről pedig a hívek szeretete és a barátok szorgalma gondoskodott, úgyhogy *a kis boltíves rezidencia csakhamar felépült* (ma a zárda-udvaron álló istálló) és *felépült egy kis szentély is* (Sanctuarium), amelyet *Cristophorus Piscator* jezsuita házfőnök szentelt fel 1696 szept. 1-én, amikor a ferencrendi gvárdián *Schmoz Rajael* volt.²⁾ »*Cristophorus Georgius, a szent római birodalom grófja de Berge, Herrendorf és Cladau ura, a csász. és kir. felség lovasságának ezredese, Kanizsa várának kapitánya, a glogovai fejedelemség helytartója és rendes követe*« alapítólevelében³⁾ a templom és kolostor építésére alkalmas, kerítéssel körülvett területet 1696 febr. 25-én azzal a kikötéssel adta át a barátoknak, hogy 1. a templom és kolostor védőszentje *szent József* legyen, 2. *szent József* nyolcadában az alapító és övéinek szándékára ünnepélyes szentmisét énekeljenek, 3. ugyanigy paduai *szent Antal* és *szent Borbála* napján, 4. március 26-án, július 22-én és december 7-én minden évben az alapító és felesége, *Langen Borbála* meghalt családjaiknak leszármazottjaiért a főoltárnál gyászmisét mondjanak, 5. a család halottait a templom kriptájában temessék el.



Plébánia-templom

1702-ben fordultak az idők Kanizsa felett. Királyi parancsra lerombolták a várat, benne a jezsuiták Szent Péter plébánia-templomát és a Boldogasszony-kápolnát is. Az utolsó jezsuiták: *Papanek Márton, Scheinhengstell Imre* és *Körmendi Imre* végleg elhagyták a várost⁴⁾, a plébánia adminisztrálását (»*és pedig mind két kanizsait*«) *Széchenyi Pál* kalocsai érsek és veszprémi püspök megbízásából *Szentgyörgyi János* »*Kis Komár*« plébános vette át.⁵⁾

A barátok templomának felépítésére ekkor szaporán megindult gyűjtés során⁶⁾ a kincstár járt elől jó példával, amikor a *Berge* gróftól kapott telekhez hozzáadta a légrádi országút (ma Kazinczy-utca) mentén fekvő területet. *Berge* -még 150 gerendát

¹⁾ *P. Szabó* i. felj. és városi levéltár 7342/1899. sz. akta. ²⁾ 1824. Can. Vis. ³⁾ Eredetije a ferencrendi zárda levéltárában. ⁴⁾ A ferencesek feljegyzései következetesen *misszionáriusoknak* nevezik a jezsuitákat. ⁵⁾ *P. Vajda* i. beadványa. ⁶⁾ *Halás* i. m.

adott a lebontott vár anyagából, egy aranyozott ezüstkelyhet, orgonát és egy miseruhát. Felesége a »különféle hivatalnokok« körében gyűjtött. A kincstár 10.000 téglát, a vármegye 61 igásnapszámot, a városiak ingyen munkaerőt, a várromok pedig építőkövet adtak.

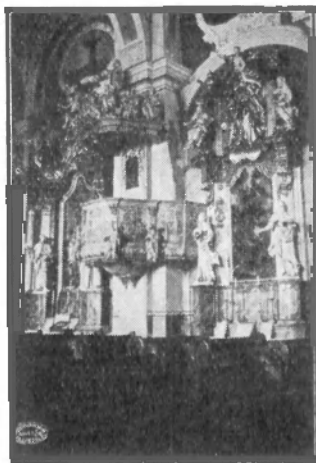
1705-ben, minthogy a kiskomáromi plébános már nem bírta egyedül a két fára gondjait és a kanizsai közhangulat is egyre erősebben követelte a ferenceseknek ősi jogaikba való visszahelyezését, *királyi engedéllyel végleg átadták a plébániát a barátoknak.*¹⁾

A franciskánus zárda lakóinak száma mindössze 6 volt ebben az időben. Ezek közül az egyik Kiskanizsa lelkipásztora volt. *A város állandó hozzájárulást szavazott meg a plébánia fenntartásához* s ezt többé nem kellett házról-házrajárva összeszedniük a barátoknak, hanem a város tartozott azt beszédeni. A járandóság volt évi 40 frt készpénz, 60 pozsonyi mérő búza, a szokásos koldulás jövedelmei és minden igás marhával bíró gazdától egy szekér fa.²⁾

A templom és zárda építkezése csak nagyon lassan haladt előre. Újabb és újabb kegy-adományokra, gyűjtésekre volt szükség, hogy az akkori arányokban hatalmasra méretezett építkezést hosszabb-rövidebb szünetek után folytathassák. 12 esztendő múltán, 1714-ben végre elkészültek annyira, hogy július 30-án *Andrási Miklós* házfőnök és *Szaboly János* házgondnok letették a sekrestye-épület alapkövét.³⁾ A tornyot azonban pénz hiányában, már nem tudták felépíteni, csonkán maradt 1816-ig, amikor is 7503 frt költséggel azt is befejezték, 1823-ban pedig a város 250 forintért órát tétetett reá *Hitzelberger Károly* Dunántúlra híres kanizsai órással. A zárda 38 szerzetes befogadására épült, de gyakran laktak abban a növendékekkel együtt hatvanan is.

Az újraélelt ferencesrendi plébániának az átvétel és az építkezés nagy gondjai után újabb akadályokkal kellett megküzdenie. A kanizsai fára ugyanis a veszprémi püspökséghez tartozott. *A zágrábi püspökség viszont egyre azon igyekezett, hogy a kanizsai plébániát a maga hatósága alá vonja.* »A zágrábi egyházmegye ugyan — írja *P. Vajda* nagykanizsai plébános-helyettes a városhoz 1889-ben intézett panaszában — a veszprémi egyházmegye hatáskörébe betolakodott, de az akkori plébánosok a jezsuiták által kitiltattak és 1690-ben az egész egyházi joghatóság a veszprémi püspök mellett maradt, kivéve, hogy 1711-ben a zágrábiak a tavon-tüli részbe (Kiskanizsa) ismét betolakodtak,⁴⁾ de 1715-ben *gróf Volkra Ottó János* püspök itt látogatást téve, az erőszak ellen tiltakozott és Kiskanizsán is plébánost iktatottatott.«

Érdekesen világít rá az ilyenmü mesterkedésekre *Biró Márton* veszprémi püspök alábbi sajtátkezű levele :⁵⁾

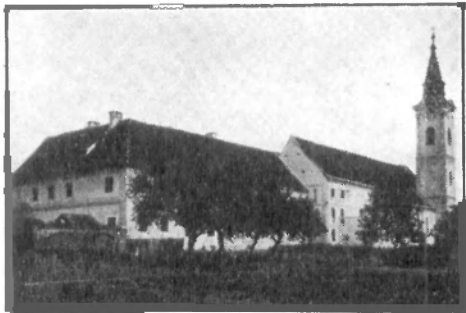


Plébánia-templomrészlet

¹⁾ Kereszteltek anyakönyve »*Inventarium Supellectilis Sacrae*« c. a. ²⁾ *P. Vajda* i. beadványa. ³⁾ Kereszteltek anyakönyve »*Pro memoriám*« c. a. ⁴⁾ A két városrész között elterülő mocsarak ekkor még nem voltak lecsapolva. ⁵⁾ *Plébániánk Hitélete*, 1926 ápr.

»Mi Padányi Bíró Márton az Istennek és a Római Apostoli Széknek Gratiajából Veszprémi Püspök és azon néven nevezetett Vármegyének Eörökös Feő Ispannya, Kanissa Várossában tartozkodó Római közönséges és egyedül üdvözítő hiten lévő keresztény Hiveknek a Krisztus egyik Eörökségének s az én kedves nyájomnak (akiknek nevek az élet könyvében vagy on irva) egészségét, üdvösséget és Feő Pásztori áldást közönségessen.

Az Ur Istennek véghetetlen kegyelme, irgalma és jóvolta áltol ezen Feő Pásztori, Feő Lelki Attyai Püspöki Hivatalra, nagy kötelességre, fáradtságos munkára hivatván, illetén nagy Hivatalomnak és kötelességemnek mingyár kezdetén és első zsenyéjében fuidalmas szívvél köl értenem, miképen Tisztelendő zábrági (sic!) kanonok, Petricsevics N. Ur eő kegyelme ezen jolyó Esztendőben, az ell mult Szent András Havának 15-dik napján, ott az kegyelme Várossának egyik részére, kiss-kanisára az én Püspöki Jurisdictionnak és éppen Szent Istvány első Apostoli királyunknak idejétül és rendelésétül fogva földhetetlenül, békességessen és igaz jussal birt Hivatalomnak nagy sérelmével bémenvén, maga magának, mint Visitator, erőszakossan harangosztatott és midön az ott lévő kápolnának ajtaja néki (mint árkon tul való Hegy Mesternek) fell nem nyittatott volna, a Krisztus Szelidségének és kegyességének mértékén kívül nem csak azon kápolnának ajtaját bé akarta vágotatni, vagy töretetni, hanem még az ott való Pater Franciskanusokat és tulajdonképpen azoknak Vicariussát, mint Plebanusokat, avagy azon Parochiának az én engedelmemből Administratorát a Lendvaji Plebanus Társával együtt mocskolta, böcstelené tette és meg kötösztetéssel vasra való veretéssel fenyegette.



Ferencrendi zárdai templom

Éides Szerelmesim! én ugyan ezen törvénytelenység meg boszullásának törvényes uttyát s módgyát jól tudom. De mivel ti a krisztusban enyimek vattok, én titeket, mint Pásztor az én Juhaimnak ismérlek és tartlak, reménylem, ti is viszontag engemet Pásztoroknak ismértek és tartatok. Attyai szerelmemből azér cs Pásztori gondviselésemnek ösztönzéséből most csak néktek szállok és intlek, vigyázzatok az uttyára, járására az olyan Látogatonak, ha nem az igaz uton, és nem a szokot ajtón, nem mitülünk innén, hanem másunnén (mint ezen Petricsevics kanonok is Kis-Kanisa felől kerülget) jó hozzátok, bé ne fogadgyátok, mert nem a ti Pásztorok. Az Ur Jesus krisztusnak kegyelme, malasztya és békessége legyen myinnyajatokkal Attyamfiai amen. Datum Marcali Die 11-ma Decembris Anno 1745.

Bíró Márton Veszprémi Püspök.

A horvátosító törekvések azonban hiába akarták Kanizza plébániáját is megszerezni a zágrábi püspökségnek, ez — habár Zalamegye nagyrésze, Muraköz a zágrábi egyházmegyébe tartozott¹⁾ — nagyrészben a hazafias ferencrendiek ellenállásán mindig meghiúsult.

¹⁾ Ez ügyben az 1848 július 26-iki országgyűlésen is történt tiltakozó felszólalás.

A hitélet élénk volt ezekben a mozgalmas időkben. A lakosság meggyökerező, állandósuló városi életének szimboluma lett az Uj-Kanizsa oldalán felépült, véres századok helyére lenéző, hatalmas *templom és kolostor*. A templom céljaira továbbra is szívesen adakoztak a hívők és alig volt végrendelet, amely róla megfeledezett volna, úgyhogy a városi magisztrátus kebelében később már külön kurátort választottak a »szent hagyományok« (pium legatum) gondozására. Ilyen volt 1823-ban *Pichler Aloisius*¹⁾ 1739-ben megkapták a barátok *Bessenyei* alispántól a jezsuiták volt földjeit. *Németh János* uradalmi jószágkormányzó és neje, *Lakatos Mária* 1760-ban házukat, szöllejeket és minden ingóságukat a templomnak hagyták, adományokból épültek a templom oldal-oltárai is.

1773-ban a buzgó kanizsaiak avégett instáltak a püspöknél, hogy a városnak 5 védőszentet választhassanak (szent Fábián, szent Sebestyén, szent Flórián, nepomuki szent János és szent Rókus) és mind az öt védőszent ünnepét munkaszüneti nappal megünnepelhessék. A püspök természetesen ezt a kérést nem honorálta,²⁾ de a kiskanizsaiak azóta is ünnepnek tartják e szentek napjait.

A plébánia-templomban minden vásár- és ünnepnapon »magyar és más nyelven« énekes misét is mondtak,³⁾ nagyobb ünnepeken kimentek vidékre is misét és szentbeszédet mondani. Keresztjáró napokon a *szomszédos községek templomaihoz járt a körmenet*. Nagyhéten a szentsírnál felváltva ének és zenekar zengett gyászsolozmákat. *Vízkereszt* napján a páterek házról-házra jártak és minden katolikus házat beszenteltek, sőt kimentek a filiális községekbe is. *Búzaszentelésre* a török időkből maradt szokás szerint az eszteregnyei hegyre jártak ki. A »háromkereszt« nevű kálváriát 1702-ben *Umsunst János* építtette. 1768-ban annak a helyére emeltette *Inkey Boldizsár* alispán a lazsnaki kápolnát.⁴⁾ Nagyhéten ide szokott járni a processio és a buzgó kanizsaiak közül *százan és százan töltötték itt a nagypéntek éjszakáját*. Szent László ünnepén Nagykanizsáról »ex Ecclesia Cathedrali« a plébános vezetésével, zászlók alatt búcsújáró körmenet indult *Szentlászlóra*. Az 1702-ben épült homokkomáromi templom csak később lett kedves búcsújáróhelye a kanizsaiaknak.

Minden októberben *revízió alá vették, ki végezte el a husvétii gyónását*. Akiről kiderült, hogy elmulasztotta, az nem kapott egyházi temetést. Akik az ünnepeket megszegették, azokat a plébános »bűnük nagysága szerint« megbüntette. Aki huzamosabb ideig megátalkodott a bűnben, azt 12 forintra büntették és a büntetést a szószékről kihirdették. A büntetés-pénzeket a templom céljaira fordították.

A kanizsai plébánia kegyura *Batthyány Ádám* herceg volt, aki azonban kegyúri kötelességeit nem teljesítette (»qui iure Patronatus gaudet, ius nihilominus sustentationis non exercet, nec officium Patroni hactenus debite implevit«) és nem élt plébános-jelölési jogával sem.⁵⁾ Később, sok sürgetésre elvállalta az uradalom a templom karbantartásának gondját.

A plébánia filiálái voltak Bagola, Sánc, Fakos, Mórighely, Palin, Kálmánts és Lazsnak, valamint Kanizsáról admirisztráltak a somogyszentmiklósi plébániát és idetartozott a homokkomáromi plébánia is.

¹⁾ 1823. 552. városi előlj. jkv. ²⁾ 1773 máj. 9. városi előlj. jkv. ³⁾ Kereszteltek 1690. anyakönyve, »Consuetudines« c. a. ⁴⁾ 1778. és 1816. Can. Vis. ⁵⁾ U. o.

A stólapézn keresztelés után (1778) 17, egyszerű temetés után 32 kr, esketés után 2 frt volt. A plébánia 8 kisebb nagyobb temploma, kápolnája közül legnagyobb volt a kanizsai plébánia templom, melynek 9 oltára volt. kriptája és 22 regiszteres orgonája. A 10 mázsa 60 fontos nagyharangot József császár ajándékozta a kanizsai plébániának.¹⁾ A 45 fontos lélekharanggal együtt 6 harangja volt a templomnak.

A felsőtemplom mai helyén volt a temető. Ebben 1764-ben szent János tiszteletere kápolna épült közadakozásból. Itt miséztek a kegyesrendi atyák. A nepomucénus szent János templomának tornyát («Tettes Palényi Inkey János uraság» 200 forintot adott hozzá) 1824-ben építették.²⁾ A városi tanács ugyan már 1823 márc. 5-én meghozta a kápolna megnagyobbítására és a torony felhúzására vonatkozó határozatát, de az ünnepélyes «talpkő-letétel» még csak az év őszén, szeptember 27-én volt. Érdekes adata a «Nepomuczenus Sz. János Temploma falába rakott emlékeztető Irás»-nak³⁾ hogy aszerint Nagykanizsa 1720-ig szabad királyi város volt s csak ezután került földesurások hatalma alá.

A nagy buzgóság azonban egymaga nem volt elegendő a tervezett építkezés megvalósításához. A kegyes adományok csakhamar kifogytak, a városi kassza is kimerült, úgy hogy 2—300 forintos kölcsönökkel toldozták az építkezést. 1824 vége felé «Laszner Miklós zsidótul» 2000 frt (ezüstben 800 frt) és később «egy pécsi polgártul» 6%-ra 3000 frt kölcsönt szavazott meg a város az építkezés befejezéséhez.⁴⁾ Így toldották meg 4 ölnyivel a templom hajóját és így építették meg a tornyot. Az oltárképek festésére már 1815-ben gondolt a város, amikor szerződést kötött «Bankó Károly pictorral», aki 950 forintot és ellátást kapott, amiért 3 hónap alatt kellett elkészülnie munkájával.⁵⁾ A templomnak 3 oltára, szentélye alatt kripta volt.

A kiskanizsaiak 1761-ben építették fel kápolnájukat, egy oltárral, melyben minden újhold utáni vasárnapkor volt istentisztelet. 1816-ban már két oltára, 1824-ben 7 regiszteres orgonája is van a kiskanizsaiaknak, akik halottaik kiharangozásáért nem fizettek semmit, csak az idegen fizetett 2 forintot, azzal az indokolással, hogy ők maguk szerezték a harangjaikat. A templom 1797-ben leégett.⁶⁾ 1832-től fogva minden vasárnap volt mise és prédikáció is a kiskanizsai templomban.

Az ispita-ház (*Hospitale pauperum*) kápolnáját kicsi sekrestyével, toronnyal, kórussal Szomolányi Antal ferences házfőnök plébánossága idején, 1769-ben, szent Márton tiszteletere építették. Ez év április 2-án tette le alapkövét Berencsi János, a veszprémi székesegyház kanonokja és a kanizsai kerület főesperese.⁷⁾ Ez a kis kápolna is a ferencesek gondozása alatt állott. Az «*Ecclesia Hospitalis*» jötevője gróf Somsich Antal de Saárd volt, aki 10 hold földet, Inkey Boldizsár 1000 frt alapítványt adott az ispitaháznak. A város a kórházi fundust 1773-ban 61 holdra megtoldotta. 1788-ban katonaság foglalta el az ispitaházat és gabonaraktár lett a kápolnából.

¹⁾ Kozáry Imre v. tanácsos 1848. márc. 8. számlafeljegyzése 6. p. (városi levéltár.)
²⁾ 1773., 1816., 1824. Can. Vis. ³⁾ Városi levéltár. ⁴⁾ 1824. 312. és 505. v. jkvek. ⁵⁾ 1815. 418. és 429. v. jkvek. ⁶⁾ 1801. 223. v. jkv. ⁷⁾ Kereszteltek anyakönyvében (1690. stb. évek) található bejegyzés «*Pro memoriam*» c. a.

A piaristáknak külön kis házikápolnájuk is volt. Ha a népet valami elemi csapás fenyegette, olyankor processio ment valamelyik környékbeli kápolnához.

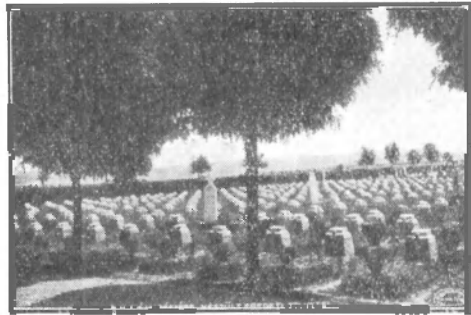
Az új temetőt 1769-ben a Tizenhárom-város végén (mai helyén) nyitotta meg a plébánia. »Ezen hely a Várostartul a közönséges Mezőbül pénzen vásároltatott és szereztetett meg.«¹⁾ Az új temetőbe 1770 február 20-án temették az első halottat, Franciscs Jánost.²⁾ Az új temető első sírkövét, nem messze a temetőkaputól, a főút mentén 1779-ben állították »Terzer Vencel király-szappanfőző«-nek. Ezt a jellegzetes pajzsalakú sírkövet feliratával befelé állították s a néphit máig is azt tartja róla, hogy minden 100 esztendőben kifordul feliratával az útra. 1784-ben eltiltották a régi temetőbe való temetkezést. A régi temető északi részének ház- és telek-tulajdonosai ezután még sokáig perlekedtek a várossal az uriszék előtt, mert a temető megszüntetésével visszakövetelték az 1773. évi funduális könyv szerinti telek-részeiket. A pör 1821-ben kiegyezéssel ért véget³⁾. Az új temető a protestáns felekezetekkel közös volt és 1816-ig minden különbség nélkül temetkeztek oda. Az 1816. évi *Canonica Visitatio* azonban szigorúan meghagyja, hogy a jövőben a protestáns halottak részére külön helyet jelöljenek ki a temetőben. Attól kezdve az új temetőbe »temetkeznek sor nélkül válogatva tsak Catholicusok, az agosthai vagy Helvetiai vallásuak pedig tsak ezen temető helynek egy tartalékjában temettetnek.«

Sírások nem voltak Kani-zsán, hanem a hívek egymást segítették ki a sír megásásában és a temetkezés-sel járó teendőkbén. 1816-ban történik először említés, hogy 2 sírásója is van már a városnak. A sírásók az éjjeliőrök voltak, akik a város által megszabott taxa szerint kapták bérüket: »nagy Ember Sir gödrének ásattatásáért jár télen 1 f 30 kr, nyáron 1 forint, kisebb Sir gödörtül pedig télen 45 kr és nyáron 30 kr.«⁴⁾ Külön temetőjük volt a kiskanizsaiaknak, amelyet 1770-ben nagyobbítottak, de 1816-ban már újra bővíteni kellett. A görögkeletieknek külön kis temetőjük volt a katolikus temető mellett, a zsidóknak a légrádi országút mentén. A ferenc-rendiek kriptájába temetkezni kitüntetés számba ment a világiak számára. A barátok közül 77 áldozár, 5 klerikus, 29 laikus-testvér van itt eltemetve. Az utolsó halottat, *Nemes Barnabás* páttert 1876-ban temették ide.

1803-ban a város királyi rendeletre szerződést kötött a plébániával. A szerződés⁵⁾ annyi újítást hozott, hogy a stóla-jövedelmek helyett a város ezután 144 »Rhenes forintokat« fizetett, a lélek-gabonát pedig »a Város földjeiben nyerendő Termésbül« adták. A pénzt is, (összesen 600 forintot) és a 60 pozsonyi mérő gabonát is a város szedette össze és juttatta el a plébánoshoz. A városi kasszér külön 50 frt díjazást kapott, amiért a keresztény családokra lélekszám szerint kivett járandóságokat beszedte.⁶⁾

A kántor a XVIII. században nem csak tanító volt, hanem *egyszemélyben*

¹⁾ 1832. Can. Vis. ²⁾ 1730. halotti anyakönyv. ³⁾ 1821. 277., 326. v. jkvek. ⁴⁾ 1822. 16. v. jkv. ⁵⁾ Eredetije a plébánia levéltárában. ⁶⁾ 1803. 423. v. jkv.



Hösi temető

harangozó is. Kinevezése a város és plébánia együttes joga volt.¹⁾ Temetésért 7, jegyes-cédula megírásáért 10, gyászmise éneklésért 15, külön búcsúztató énekért 17 krajcár volt a stólapénze.

A zárdában gyógyszerár is volt egészen a XIX. század közepéig, ahol a szegények ingyen kaptak medicinát. A századvégi időkben »városiaknak három harangoknak megvonnyattatásáért 45 kr., idegeneknek 1 frt 30 kr.« kellett fizetniük.²⁾

1778-ban 3128 katolikus híve volt a plébániának. A másvallásúak: 17 görögkeleti és 208 zsidó. Protestánsok csak Bagolán voltak 22-en. 1816-ban Nagyzsán 1025 családban 4800 katolikus híve volt a plébániának, volt 75 görögkeleti, 25 protestáns és 1022 zsidó.

A kanizsai vallási és erkölcsi viszonyokról érdekes képet fest az 1824. évi *Canonica Visitatio*. Eszerint a szegényebb földműves és a gazdagabb iparos lakosság, különösen azonban a németajkúak a plébánia minden jóakarató törekvésért kijátsszák. A legtöbb panasz a bőjtök miatt van. Vásáros napokon sok idegenből jött német iparos és kereskedő vonult át a város utcáin és ezek »tele torokkal kiabálnak« és egyáltalán nem tisztelik a bőjtre vonatkozó parancsokat. Vasárnaponként 10 órakor külön csendes német mise van. A szentbeszédet két vasárnap magyarul, a harmadikon németül mondták. A rossz nőszemélyek száma kevés. Az asszonyok, leányok elég szerényen és tisztességesen öltözködnek, így a zsidónők is. (*Mulieres et Puellae satis modeste vestiuntur et honeste praecipue Hebraeae.*) Zenében, táncban mérsékletes a nép. A városi magisztrátus szigorúan örökdió a korcsmai botrányok elkerülésén és a plébánosnak ilyen irányban előterjesztett panaszaira példás büntetéseket szab ki. Özvegy, árva, szegény sok van, de a fékezetleneket, szemteleneket és jobb erőben lévőket a koldulástól eltiltották és munkára szorították. A másvallásúak is igyekeznek a katolikusok ünnepeit tiszteletben tartani. A görögkeletiek és zsidók nagyjából katolikus szolgálkat és cseléceket ugyan néha vasárnap is dolgoztatják és nem engedik el őket templomba, de a plébános feljelentésére a városi tanács ezeket mindig megbünteti. *A káromkodóknak, ünnepszögőknek pénz, deres vagy tömlőc volt a büntetése.* A vasárnapi mulatozásokat csak litánia után volt szabad elkezdni, de az ilyenkor elkezdett disznótorok, lakodalmak sokszor napokig tartottak.

* * *

Amint gyarapodott a város lakossága, úgy nőtte ki templomait és temetőjét is.



Piarista-hősök emléktáblája

A felsőtemplom megnagyobbítása állandóan napirányban volt, de 1831-ben csak annyit tudtak elérni, hogy a bedőléssel fenyegető tetőzetet megcsináltatták. Ugyanez időtájt a magyar és németajkú polgárság összeveszett az istentiszteletek sorrendjén. 1830 adventjében ugyanis újítást léptettek életbe: hetenként 3 magyar és 3 német istentiszteletet tartottak a szent János templomban. A »Magyar Polgárok« (megkülönböztetésül a Purgerektől) folyamodványt nyúj-

¹⁾ 1768. és 1816. Can. Vis. ²⁾ 1807. 241. v. jkv.

tottak be a városhoz, melyben így méltalankodnak: »... most azonban a Német Polgárok ezen szokást megmásítván, botránkoztatást tettek és erő Szakkal az Isteni Szolgálatot Németül tartattni kezdték.« Ettől kezdve aztán a felsőtemplomban csak magyar istentiszteletet tartottak.¹⁾



Kiskanizsai templom

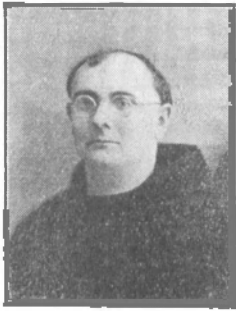
1827-ben mindkét város temetőjét megtoldották egy darabbal. A halottaskocsi és jövedelmei a városé voltak. Sokan lemondtak azonban a parádés halottaskocsiról, mert a város magas díjakat szedett érte. Ezen akart a város segíteni és több jövedelmet magának biztosítani, amikor a taxát leszállította: »a fuvarbáren kívül 2 lóra való posztóval 4 frt pengőben.« Egyúttal halottaskocsist is fogadott a város, mert sokszor előfordult, hogy megrendelt temetéseken nem volt kit hirtelenében a bakra ültetni.²⁾ 1847-ben a temetőben *Tárnok Alajos* alapítványából kápolnát építettek.³⁾ 1874-ben a temetőből 228 frt 28 kr., a temetői kápolnából 25 frt 13 kr., a halottaskocsiból 116 frt 35 kr. volt a tiszta jövedelem.⁴⁾

A XIX. század derekán a fiatal *Székely Bertalan* hosszabb időt töltött Nagykanizsán. Ez a momentum azért is nevezetes, mert 1900-ban a Nemzeti Szalonban ő maga mesélte — a budapesti lapok is hozták ezt a kijelentését — hogy »... aztán Zalában, a békés, csendes Nagykanizsán művészkedtem. Portré és oltárkép... az így szerzett pénzen vándoroltam 1859-ben Münchenbe.« Hogy melyik oltárképet festhette Nagykanizsán *Székely Bertalan*, azt abszolút biztonsággal máig sem tudni. Tény, hogy *dr. Nyáry Sándor*, az országos képtár őre, a kitűnő műtörténész, aki évente megfordult látogatóban Nagykanizsán, sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel és véleménye szerint majdnem biztosra vehető, hogy a *ferencrendiek templomának főoltárképét és a szentélyben következő oltárképet festette Székely Bertalan*. Azt azonban *Nyáry* is megállapította, hogy az értékes képeket kontárkezek javígtatták, sőt a nevet is lefestették róla.

A *kiskanizsaiak temploma* is hamarosan kicsi lett. Már 1826-ban 50.000 téglát égettek annak megnagyobbítása céljaira,⁵⁾ 1835-ben, majd két év múlva újra hoztak megfelelő határozatokat is,⁶⁾ de az építkezés csak akkor jutott dülőre, amikor Kiskanizsa elvált Nagykanizsától s mint önálló mezőváros első gondja volt, hogy gyűjtésből, kölesönökből, az eladott templom-földekből megépítse templomát. Az új templomot 1874-ben szentelte fel *Pribék István* felszentelt püspök.

1863 június 29-én *Ranolder János* veszprémi püspök átírt a városhoz,⁷⁾ hogy a megüresedett *murakereszturi apátságot Nagykanizsához szándékozik csatolni*, de az apátsági székhelyé teendő városnak egy részét továbbra is meghagyja a franciskánusok plébániájaként. A város erre azt írta a püspöknek, hogy »megtisztelve érzi magát,« de annyi szeretet és hála fűzi Nagykanizsát a ferencesekhez,

¹⁾ 1830. 718. v. jkv. ²⁾ 1840. 6. századossági jkv. ³⁾ 1874. 172. tanácsi jkv. ⁴⁾ 1875. 57. tanácsi jkv. ⁵⁾ 1826. 12. és 232. v. jkv. ⁶⁾ 1835. 15. és 1836. 1054. jkvek. ⁷⁾ 502/863. sz. a. városi irattárban.



Mátés P. Hilár

és olyan zilált a város anyagi helyzete, hogy új anyagi áldozatokat nem hozhat és a plébánia kettéválasztását nem tartja kívánatosnak. 1886-ban azután Nagykanizsa város folyamodott *Eperjesy Sándor* indítványára a püspökhöz és a herceghez, mint kegyúrhoz, hogy *a nagykanizsai plébániát kapcsolják össze a felsőörsi prépostsággal*. Ekkor viszont a püspök nem tartotta kívánatosnak a kérés teljesítését.¹⁾

A 90-es években újra fellángolt a kívánság *a felsőtemplom újjáépítésére*. 1898-ban már 12.366 frt volt együtt, 1909 husvétjára pedig az összeg 120.000 koronára gyarapodott. 4.500.000 koronára kontemplálták az építkezést, amikor

Mikoss Géza táblabíró és *Hertelendy Béla* utódként *Kenedi Imre* törvényszéki bíró átvette a templomépítő-bizottság világi elnökségét. Felmerült a *kath. hitközség megalakításának gondolata* és a kérdésnek ezzel kapcsolatos megoldása, de ezt már a világháború megakadályozta.

Nagykanizsa lakosságának vallás szerint való megoszlása :

	1890	1910	1920
róm. katolikus	16.561	22.332	25.227
gör. katolikus	13	35	44
református	155	279	512
evangelikus	302	454	552
izraelita	3.573	3.378	3.663
görögkeleti	14	38	15
unitárius	1	7	14
egyéb	—	1	10

Az idők folyamán megkopott plébániatemplomot 1872-ben a hívek adományai-ból újra zsindelyezték, 1873-ban új orgonát szereztek be, 1892-ben kifestették a templom belsejét, magasabbra huzatták a zárda kőkerítését, kőcokkákkal kirakatták a zárda folyosóit, 1895-ben feltöltették a cinktorium hepe-hupás talaját és elültették a templomhoz vezető akác-allét. 1898-ban szigorították a ferencrendet. *Nith Norbert* 1898. szept. 17-én bejelentette a püspöknek és a városi tanácsnak, hogy kénytelenek lemondani a plébánia vezetéséről, több rendtársával együtt kiléptek e rendből, de még egy évig, majd *Görög Ince* 1908-ig vezették a plébániát. 1908-ban megjöttek a *feketebarátok* helyére a barna-reverendás szigorított barátok, *Börzsey Tivadar* plébános és *Ozorai Izidor* házfőnök.

1919-ben, a kommunizmus reakciójaként *megalakult a kath. hitközség*. *Bécsi Vazul* plébános



Inkey-kápolna

¹⁾ 1886 ápr. 28. ky. jkv.

és dr. Szekeres József kórházi főorvos agilitása azonban az akkor még nagyon zavaros közszellem hatása alatt nem vezetett eredményre, mert az alapszabályok jóváhagyást nem nyertek. Ugyanígy járt az 1920. évi alakulás. Végül is dr. Rott Nándor megyéspüspök az 1921. évi megalakulást jóváhagyta, de különféle nehézségek miatt ez a hitközség sem lépett működésbe.



Gazdagh Ferenc

Ebben az időben már mind nagyobb aktualitást nyert a második kanizsai plébánia felállításának kérdése. Erre vonatkozólag a szentferencrendi plébánia és a püspök között 1923. május 5-én meg egyezés is jött létre. Még ez előtt létesült 1922 augusztus 24-ével a püspöki bizottság, melynek feladata volt a hitoktatás ellátásán kívül a második plébánia ügyének előkészítése. Gazdagh Ferenc püspöki biztos 1923 január 1-én átvette a piaristáktól a felsőtemplom igazgatását és az egész templomot alaposan restauráltatta. Még ebben az évben P. Pálincás Roger ferencrendi plébános segítségével újraalakította a hitközséget, világi elnökké választva dr. Tamás János ügyvédet és a renovált templom felszentelésének napján a püspök, Huszár Károly, Czettler Jenő, Frűhwirth Mátýás, dr. Marcell Mihály közreműködésével nagyszabású katolikus napokat rendezett. Ez utóbbi hitközség alakulást a püspök a plébánia fellebbezésére nem hagyta jóvá, hanem érvényben lévőknek mondta ki a korábban jóváhagyott alakulást, egyben kinevezte a hitközségi vezetőséget is, amelynek mandátuma azonban lejárt anélkül, hogy az esküt is letette volna.

A következő évek a kanizsai templomok háború utáni rendbehozatalának esztendei voltak. Legelőször a kiskanizsaiak szereztek vissza 3 elrekvirált harangjukat, 1922 júliusában. P. Vargha Theodorich plébános 1925-ben nagyarányú társadalmi mozgalmat indított a templom restaurálásra. Rendezett, írt, szónokolt, agitált, szervezett, mígnem 1926 márciusában megtörtént a 4 új harang, 1927 szept. 25-én pedig a művészien restaurált templom ünnepélyes felszentelése. A templom freskóit és stuccóit Eber Sándor bajai festőművész készítette. A harangok és restaurálás 1400 millió korona költségéből 300 milliót adott a város, a többi a hívek.



Rác N. János,
kath. kántor

Az 1923-ban restaurált felsőtemplom 4 új harangját 1925 októberében szentelte fel a megyéspüspök. A püspöki biztos azonban nem nyugodott ezután sem, hanem új akciót kezdett a templomért, melynek eredményeképpen a kis harmónium helyébe 1927 áprilisában került a 24 regiszteres orgona. 1928-ban a plébániatemplom is orgonát szerzett be, Mátés P. Hilár plébános buzgóságából. A 30 regiszteres orgona 28.000, az ugyanezidőtájt beszerzett kiskanizsai orgona 17.000 pengőbe került.

A nagykanizsai plébánia filiáléi közül a somogyszentmiklósi a szentferencrend 1923-ban a püspök rendelkezésére bocsátotta s azóta azt világi papok adminisztrálják. A homokomáromi plébánia már a háború előtt világi lett.

1924 júliusában Nagykanizsára helyezték a pozsonyi szentferencrendi teológiát 4 tanárral és 8 növendékkel. A főiskola két év múlva végleges helyére, Szombat-

helyre költözködött. A hitéletet szolgálta a *P. Vargha* plébános által 1925 májusában indított *Plébániánk Hitélete* c. havi folyóirat, amely az 1928 évi szünetelés után, 1929-ben támadt fel újra.

A püspök által jóváhagyott hitközség szervezését 1928-ban kezdte újra *Mátés Hilár* plébános. A 70 tagú képviselőtestület 1929 január 20-án megválasztván, a hitközség elnökévé *dr. Szigethy Károly* orvost választotta meg.

A plébános élénk hitbuzgalmi egyesületi életnek volt megalapozója már hitoktató korában is, amikor szervezte, újra alakította a különféle vallásos egyesületeket, melyek legtöbbjének ma is vezetője. A püspöki biztos a Katholikus Legényegyletnek elnöke és parancsnoka az Öregcserkész-csapatnak. A második-plébánia ügye jelenleg a teljes előkészítettség stádiumában van, annak felállítását a herceg Batthyány-család felsőörsi patronátusának Nagykanizsára helyezésével szándékoznak megoldani, minthogy az 1918. évi Canon-jog új kegyuraság kreálását nem engedi meg. A plébánia megszervezésének akadálya a szentszék állásfoglalása, amely az ilyenét megoldást is új kegyuraságnak tekinti.

A REFORMÁTUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE¹⁾

A nagykanizsai ref. missziói egyházközség 1887-ben alakult. A zágrábi egyházközség megalakulásáig, Tapolca vidékétől Fiuméig és a stájer határig terjedő óriási terület ref. missziói központja volt és ma is — a keszthelyi fiókegyház 1926. évi anyásítása után — Magyarország legnagyobb területű ref. egyházközsége, melybe a nagykanizsai, letenyei, pacsai járások és Somogyból a csurgói és marcalii járások összesen 126 községe tartozik.

A nagykanizsai evangélikus gyülekezet *Nádasdy Tamás* váruraságának idején alakult, a XVI. század 30-as éveiben. *Szeremlyéni Mihály* volt a kanizsai protestáns gyülekezet első prédikátora. 1632-ben (a kanizsai születésű *Kanizsai Pálty János* a dunántúli ref. egyházkerület ekkori püspökének roppant érdekes feljegyzései szerint) már csak Turnisecán volt református és Légrádon evangélikus lelkész mert a katolikus hitre tért *II. Zrínyi György* birtokairól *Pázmány Péter* 20 ref. lelkészt elűzött. A XVIII. század közepén az egyházmegyének nevet adó kiskomáromi ekklezsia és annak 1655-ben épült híres főiskolája is áldozatul esett a reformáció elleni küzdelemnek. A környék községei (Galambok, Tapsony, Csurgó stb.) 1717-ben vesztették el templomaikat s ezek közül *II. József* türelmi rendelete után, 1781-ben már csak a galamboki gyülekezet tudott újra életrekelni.



Dr. Szigethy K.

A galamboki anyaegyházhoz tartozott, mint szórvány, később mint fiókegyház, a kanizsai reformátusság is, egészen 1887-ig. Ebben az évben, nov. 13-án, *Körmendy Sándor* hedrehelyi esperes buzdítására, *Cseresnyés Sándor* nagykanizsai törvényszéki bíró buzó segítségével, megalakult a nagykanizsai ref. missziói egyházközség, amely 1888-ban lelkipásztort is kapott

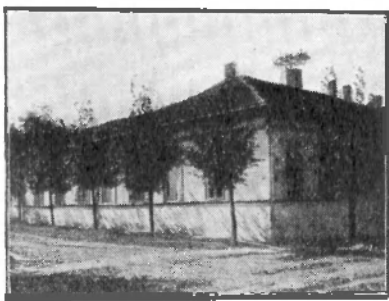
¹⁾ *Kádár Lajos* nagykanizsai ref. lelkész kéziratban lévő tanulmányának rövid, csupán Nagykanizsa városra szorítkozó kivonata.

Matolcsy István személyében. Az egyházközség jövedelme volt a ref. egyetemes konventtől 500 frt és a 68 főnyi gyülekezet egyházi adója. Az első istentisztelet a megalakulás napján, a polgári iskola egyik termében volt, később *özv. Thassy Abelnétől* 400 forintért kibérelték imaterem és paplak céljaira az Arany János-utca 5. sz. házat.

A következő lelkész, *Jávory Nándor*, 80 frt évi segélyt eszközölt ki a várostól. Lelkészsége alatt hamarosan 188-ra gyarapodott hiveinek száma, köztük 17 iskolás-gyermek. 1891 tavaszáig, amikor eltávozott Nagykanizsáról, 3668 frt-ot gyűjtött össze a ref. templom- és iskolaépítés céljaira.

Utóda másfél évig *Sarkady Titusz*, majd *Seregély Dezső*. Utóbbi harcolta ki, hogy Keszthelyt és vidékét is a kanizsai egyházhoz csatolták.

A Batthyány-utca 16. sz. a. ürilakot *Sommsich Lőrincnétől* 1893-ban vásárolták meg 7000 frt-ért, amikor 3000 frt 32 éves, 7%-os kölcsönnel is meg kellett terhelni az egyházat. Az átalakítás után az imatermet ez év október 15-én szentelte fel *Pap Gábor* püspök. A város 500 frt hozzájárulást adott az átalakításhoz. Az 1898 május 8-iki püspöklátogatáson a gyülekezet már fényes külsőségek közt tudta fogadni püspökének, *Antal Gábornak* egyházlátogatását.



Ref. imaház és paplak

1900 áprilisában *dr. Kuthy Zoltán* newyorki lelkészt nevezte ki az esperes Nagykanizsára. Az önálló egyházközség tiltakozott a kinevezés ellen, mire Kuthy visszalépett, a püspök pedig *Kovács Kálmán* lelkészt küldte Kanizsára, akit egy év múlva *Murányi János* követett. Murányi sok utánjárással rendeztette a folytonos válságot okozott lelkészfizetés-kérdést, gyarapította az imaterem berendezését, 1200 K értékű orgonát szerzett be, 300 K-ra emeltette a város évi segélyét, sőt a Hauser-féle háznak templom céljaira való megvételéről is folytak már tárgyalá-

sok. Murányi választatott gondnokokat a letenyei, keszthelyi, csáktornyai szörványoknak, rendezte az egyházi adófizetés zilált ügyét és templomalapot létesített, ami az első évben 111, a másodikban 149 koronát eredményezett.

Murányi utódául *Kádár Lajos* budapesti hitoktató, felszentelt lelkész és középiskolai tanárjelöltet hívták meg egyhangúan Kanizsára, aki 1904 január 1-én foglalta el ezt az állását. Első gondja volt a nagykiterjedésű missziói kerület pasztorációjának megszervezése, miért is Keszthelyre hetenként, Csáktornyára havonként kiszállt, Keszthelyen évente 5, majd 6, Csáktornyán 4, Lepoglaván 3, Letenyén 2, a megszállás előtt Perlakon 2, azóta helyette Pacsán 4 istentisztelet végzését vállalta.

1907-ben hivatalosan is elismerést nyert a kanizsai missziói egyházközség rég vitatott anyaegyházi jellege és lelkészválasztási joga.

A XX. század első évtizede a templomépítés gondjainak jegyében folyt le. *Kádár Lajos* fáradhatatlan volt az utánjárásban, minden utat-módot megpróbált, a konventtől egyszer 5000 K, majd



Kádár Lajos,
ref. lelkész

1914-ben 19.000 K segélyt is kapott, 1910—11-ben maga indult országos gyűjtő-körútra és 11.000 gyűjtőívet is küldött szét s a gyűjtött összegből a Hunyadi- és Kőlesey-utcák sarkán 10.780 K-ért telket is vásároltak templom és vele kapcsolatos bérház építésére, — a város is felvett évi 100 K dotációt költségvetésébe a ref. templom-alapra, az évi segélyt pedig 500 K-ra emelte fel, de a pénz lassan gyűlt, a világháború pedig minden tervet keresztülhúzott. 1910-ben az imatermet lelkészlakássá alakították s az épülethez a Batthyány-utcai fronton 4000 K költséggel új imatermet építettek. Az 1912 április 28-iki fényes Kalvineum-ünnepség, melyen *dr. Baltazár Dezső* püspök is az előadók sorában volt, a Polgári Egylet nagytermében, 1364 K jövedelmet hozott a Kalvineum-füűárvaház s ugyanannyit a templom-alap javára.

Az egyház a *hadikölcsönjegyzések során összesen 783.800 koronát jegyzett* s ez a hazafias cselekedet az éveken át keservesen gyűjtögetett templom-alapot is áldozatul követelte.

A kommunizmus megpróbáltatásai után 1923-ban az egyház részére 10 hold szántót és 5 hold rétet ítelt meg az OFB, lelkészi javadalmi földek céljaira. Ugyanekkor már a herceg Batthyány-uradalom előtt feküdt az egyházközség kérése templomtelek adományozásáért. A kérés 1928-ban intéződött el, eredmény nélkül.



Plébánia-templom belseje

1920-ban megalakult a *Ref. Nőegyesület*, majd 1922-ben a ma szünetelő *Egyházi Vegyeskar*. Az egyház említett templom-telkét a rajt lévő épülettel együtt, bérbeadás útján értékesítette. Lélekemelő napjai voltak a kanizsai ref. egyházközségnek az 1923 október 13. és 14-iki nagyszabású *protestáns-napok*.

1926 januárjában a keszthelyi fiókegyház anyaegyházzá lépett elő. A keszthelyiek bensőséges ünnepi keretek között vetek búcsút *Kádár Lajos* lelkipásztoruktól. Ugyanez év márciusában a kanizsai egyházközségi közgyűlés *Bárczay Ferenc* földbirtokost főgondnokává, a betegsége miatt leköszönt *Szendrei Károly* helyébe pedig *dr. Vass Zoltán* gazdasági felügyelőt gondnokává választotta. 1926 április 10. és 11-ikét *Antal Géza* püspök egyházvizsgálati látogatása avatta ünneppé úgyszólván az egész város számára.

A templomépítési mozgalom is új lendületre kapott a kanizsai ref. egyháznak ebben a mozgalmas esztendejében. *Kádár Lajos* lelkész engedélyt kért országos gyűjtésre s a következő év nyarán maga indult el 2 hónapos dunántúli vándorútra, melyből 5616 pengő, *Rákosi Ferenc* gyűjtő pedig 1861 pengő eredménnyel tértek vissza. A következő évi gyűjtés újból 5033 P eredménnyel zárult, amiből a lelkész 3148 pengőt gyűjtött, a többit 6 más gyűjtő szedte össze.

Az 1926 októberi közgyűlés 126 zalai és somogyi községet állapított meg a kanizsai egyház szórványául, így tehát az egyházközség a keszthelyi fiók önállósulásával is hatalmas vidékre terjed ki.

Az egyházközség nagykanizsai gondnokainak és működési idejüknek név- és számsora: *Tóth Mihály* (1887—89), *Karczag Béla* (1890—96), *Kercsmár Dénes*

(1897—1902), *Bontz Endre* (1902—10), *ihászi Horváth István* (1910—12), *Szendrei Károly* (1912—19), *Néma József* (1919—22), *Szendrei Károly* (1922—26), *dr. Vass Zoltán* (1926—29), *Kulcsár István* (1929).

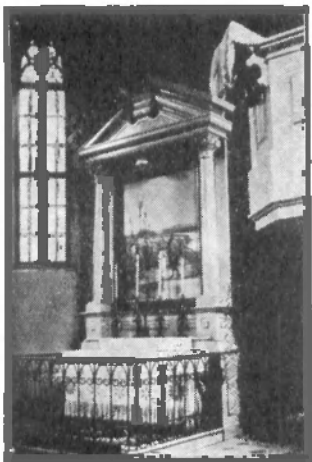
Nagykanizsai presbyterek : *Cseresnyés Sándor* (1888), *Kovács Lajos* (1888), *Kovács Béla* (1888), *Szabó Péter* (1888), *Tóth Gerő* (1888), *Vajda Bálint* (1888), *Pintér Sándor* (1890), *gróf Hugonnay Kálmán* (1890), *Polgár Pál* (1890), *dr. Bereczky Viktor* (1891), *Okos Gerzson* (1892), *Kágyi Gyula* (1892), *Méhes János* (1893), *Paksy Győző* (1896), *Görömbey Balázs* (1896), *Rhénes Elek* (1898), *Nagy Dezső* (1899), *ihászi Horváth István* (1899), *Útő László* (1899), *dr. Hajdu Gyula* (1899), *Vécsey Zsigmond* (1900), *dr. Eöri-Szabó Jenő* (1902), *Bontz Endre* (1902), *Szendrei Károly* (1902), *Vincze József* (1902), *Kercsmár Dénes* (1908), *Fülöp István* (1908), *Nagy Lajos* (1908), *Pál Imre* (1910), *Pintér Sándor* (1910), *Dezső Aladár* (1912), *Gittyén Sándor* (1914), *Lovass Gyula* (1914), *Néma József* (1915), *Jókuthy Béla* (1919), *Németh János* (1919), *Butor Ferenc* (1919), *Kiss Lajos* (1919), *Kajdy Gyula* (1919), *Szintay Jenő* (1919), *zeéri Poosch Géza* (1921), *Farkas Pál* (1923), *Szeghalmy Bálint* (1923), *dr. Vass Zoltán* (1923), *Vizkelety Ferenc* (1923), *Rekettye Pál* (1923), *vitéz Szócs Ferenc* (1924), *Kálazdy Albert* (1923), *Lázár Kornél* (1923), *dr. Tholway Zsigmond* (1925), *dr. Sipos Zsigmond* (1926), *Simon János* (1926), *Bányay Albert* (1927), *Csutak Elek* (1929), *Inotay László* (1929), *Kulcsár István* (1929).

AZ EVANGELIKUS GYÜLEKEZET TÖRTÉNETE ¹⁾

A nagykanizsai evangélikus gyülekezet, mint szervezett gyülekezet, csak 80 *esztendő*s *multra tekinthet vissza*, bár mint Szepetnek szórványában, már régóta voltak itt evangélikusok, sőt a XVI. században több év. lelkész működött Nagykanizsán. Az 1599. évi adójegyzék szerint Nagykanizsának akkor még volt evangélikus lelkésze, aki 2 frt adót fizetett. Az ellenreformáció korszakában azután Nagykanizsán megszűnt az evangélikus vallásgyakorlat.

A gyülekezet 1845 július 19-én alakult meg Nagykanizsán. Az alakuláson jelen voltak névsora a következő volt : *Koch Mihály* ügyvéd, *Forster Sámuel* uradalmi bérlő, *Spanier Ferdinánd* és *Molenda Eduard* kereskedők, *Czeller Sámuel* vendéglős, *Bisztricsányi János* sebész, *Koch Gottlieb* asztalos, *Tschurta József* bognár, *Weber András* földműves, *Blumlein Frigyes*, *Wusztner András* és egy nő : *Szinell Józsefné*. Az alakuláson jelenvolt *Bertl Károly* szepetneki lelkész felajánlotta, hogy ha találnak alkalmas helyet, úgy évenként többször is szívesen bejön a kanizsai fiók-gyülekezet részére istentiszteletet tartani. A jelenvoltak nyomban 437 forintot adtak össze templom és iskola építésére. 1846-ban vettek is 378 forintért telket a Gábor (ma Batthyány)-utcában, de *alig 60 lévén a hűvek létszáma*, a terveket nem tudták valóra váltani, sőt a közbejött szabadságharc mozgalmas idejében gyűléseik is elmaradtak. De már az első gyűlésen, 1852 novemberében újra felveszik a munka fonalát és 1854-ben a várostól és *Inkey Józseftől* már téglát és cserepet kaptak építkezéseikhez. 1857-ben a gyermekek vallás-

¹⁾ *Horváth Olivér* ev. lelkész 1925 dec. 13-iki előadása alapján.



Ev. templomrészlet

oktatásának kérdését úgy oldották meg, hogy a *szeptneki lelkész minden szerdán bejött Kanizsára* s itt a gondnok lakásának egy szobájában tartott vallásórát és évenként 4 istentiszteletet. Ez évben árverésen megvette a gyülekezet 4550 forintért Koch Róbert asztalos házát s ebben rendezték be az iskolát és imaházat. Minthogy a hívek között reformátusok is voltak, az iskolának evangelico-reformált nevet adtak. A hívek ettől kezdve *rendes évi adót fizettek*. Az iskolában Péterfy Sándor volt az első tanító, aki 1861 szept. 16-án kezdte meg a tanítást. Ez év novemberében az iskola helyiségét Weber Samu szeptneki lelkész imaházzá is felavatta. Ez az épület ma is megvan még a Zrínyi Miklós-utca 56. sz. ház udvarán. Az iskola első évi 25 tanulója közül 15 volt katolikus gyermek. A tanítóválság már a második esztendőtlől állandósult, mert a gyülekezet kiszámú és szegény lévén, nagy áldozatok mellett sem tudta kellőképen biztosítani tanítója megélhetését. Péterfy után 2 és fél évig Kapy Rezső volt a tanító.

Az első esperesi látogatás (1864) után négy évig részben a politikai »viszontagságok« bénították meg teljesen a község életét. Velekay Teofil tanító 3 év után távozván, a gyülekezet 1868-ban Kohut Mihály személyében állandó lelkészt kapott, aki egyúttal tanító is volt. Kohut utóda 1½ év után Kirnbauer Gusztáv, aki 3 hónap után feketehimlőben meghalt. Helyét Szilvággyi Gyula nemespátrói lelkész töltötte be 10 éven keresztül. A hívek száma 1880-ig 280-ra emelkedett, mégis a presbiteri gyűléseket érdeklődés hiánya miatt nem tudják megtartani és az adósságokból nem tud a gyülekezet kivergődni, mert az adófizetés felette hézagos, az iskolában pedig a tanulók létszáma alig emelkedik. 1875-ben Szilvággyi lelkésznek sikerült kimondatnia a kötelező adózást és a szeptneki egyházközségtől való elszakadást, ami azonban az egyházkerület aggályain fennakadást szenvedett. 1880-ban már 4000 forint volt a gyülekezet adóssága s egy gyűlésen elhatározták, hogy a kerületet kérni fogják a kanizsai lelkészi állás beszüntetésére. Az egyházi főhatóság azonban ezt a teljes bomlásra vezethető kérést nem teljesítette.

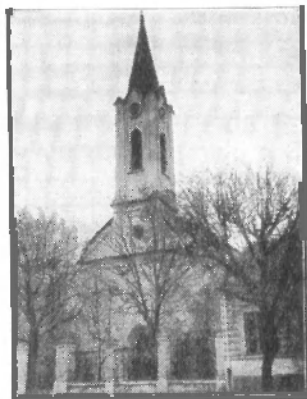
A válság likvidálása 1881-ben, Hütter Lajos lelkész hivatalba lépésével kezdődött. Segítőtársai voltak Lengyel Lajos felügyelő és Thomka Endre pénztáros. Nagyobb kölcsönrel konvertálták a sokféle adósságot és 1882-ben már a templomépítés gondolatával foglalkoznak. A hívek száma 120 családban 400 lélekre gyarapodott és megnövekedett az iskola növendékeinek száma is. Az iskola ennek ellenére is 1884-ben megszűnt.

1890-ben a gyülekezet megvette a Csengery-utcai Sommer-féle telket 2800 forintért s még ebben az évben megkezdték a templom és paplak építését. Koch János kaposvári építész tervei szerint Morandini



A régi ev. imaház és iskola

Román építész 14.950 forintért vállalta az építkezést. 1891-ben megtörtént a templom felavatása. A havonként egyszeri német istentiszteleteket 1907-ben megszüntették. A 19.000 frt adósság törlesztésére gyűjtöttek, sorsjátékot rendeztek, előadásokat, hangversenyeket adtak, de csak 1899-ben, a Zrínyi-utcai ház eladásával tudták némileg a gyülekezet súlyos anyagi gondjait csökkenteni. Az 1899. évi püspöklátogatás után sikerült végre a gyülekezet hó vágya, az anyaközséggé való alakulás, amit ekkor a kerületi gyűlés engedélyezett. 1908-ban sikerült elérniük, hogy a kanizsai elemiiskolák egyikébe *egy evangélikus vallású kántortanítót* neveztek ki *Litvay Endre* személyében, aki a gyülekezet templomában ettől fogva elláthatta a kántori teendőket. Az 1900 évi lélekszám Nagykanizsán 412, vidéken 93 volt. Ebben az évben választották gondnokká *Mayer Károlyt*. A gyülekezet tovább küzd az adósságok gondjával, de 1905-ben azért harangok és toronyóra beszerzésére indít akciót. A 3 harangból 1913-ban 100%-os külön adóval lett csak valóság, hogy a következő háború elvigye az új harangokat és csak azok terheit hagyja meg a buzgó gyülekezetnek.



Ev. templom

Hütter Lajos lelkész 1919 végén nyugalomba vonult. Utóda *Horváth Olivér* 8 esztendei légrádi lelkészsége után nagy és sikeres ambícióval látott hozzá a háború és forradalmak után olyannyira szükséges reorganizálás nehéz feladatához. Segítségére vannak *Petrik Dezső* felügyelő és *Böhm Ignác* pénztáros. A templom 1923-ban történt renoválása után 1926-ban a 2 harangot is sikerült visszaszerezni a gyülekezet temploma számára.

A NAGYKANIZSAI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Irta : dr. Villányi Henrik

A nagykanizsai izraelita hitközség fejlődését, annak a hatalmas védelemnek köszönheti, amelyben a nagykanizsai zsidókat az első hitközségi alakulás idejében a *herceg Batthyány-ház* részesítette. Hogy ez a kegyúri védelem már 1743-ban kezdődött-e, amikor *gróf Batthyány Lajos*, Magyarország nádora szerezte meg a nagykanizsai dominiumot, arról okiratszerű adataink nincsenek és *Nagykanizsán* meg nem található. A hercegi levéltár Körmenden bizonyára őriz néhány érdekes dokumentumot, de ezek ez idő szerint hozzá nem férhetők. A legrégebbi adat, amely rendelkezésünkre áll, az izraelita hitközség irattárában található halotti könyv az *1782. évből*. Ebbe jegyezték be az elhunyt zsidó hitközségi tagok nevét. Az első, aki e könyvben szerepel, *Kenfner József*, zsidó házaló volt.



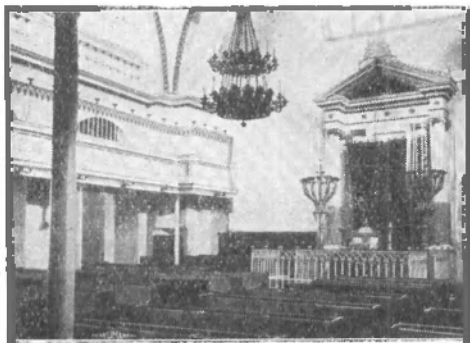
Horváth Olivér

Arra a kérdésre, hogy mióta laknak Nagykanizsán zsidók, csak következtetéssel lehet felelni. 1784-ben a helybeli zsidó hitközség *temetőtelket* akart vásárolni. A zsidók az uradalomhoz

fordulnak egy alkalmas telek átengedéséért. Akkortájt *gróf Batthyány Lajos*, *Batthyány Vencel Ádám* német császári tábornaszernagy fia székelte Körmenten és adminisztrálta a magyarországi birtokokat, mivel atyja, a *herceg*, katona volt és a harctereken volt elfoglalva. Nem is halt meg Magyarországon, hanem Saccoban, Dél-Tirolban, 1787-ben.

A szerződés *gróf Batthyány Lajos* és a *zsidó hitközség* közt 1784 augusztus 1-én jön létre. Azért fordul a hitközség a földesúrhoz, mivel a városi hatóság a zsidók letelepedését, különösen városi telken ellenzi és állandóan nehézségeket gördít a zsidó vallású kereskedők megélhetési lehetőségei elé. Elpanaszolják a zsidók bajait egy, a megyéhez felterjesztett beadványukban is (»Mi, Nagykanizsa város szegény zsidósága oltalmat kérünk a város erőszakossága ellen. Kifogják fuvarozó lovainkat a város határán azon a jogcímen, hogy előfogatra van szűkösge a városnak, még pedig közmunkákra.«)

A Batthyány-uradalommal kötött szerződés azt mondja, hogy a *zsidó hitközség* a temető telkét azért akarja megvásárolni, mivel a *régi temető megtelt* (»ut existens Judaeorum Coemeterium plenum esset, alter commodus locus designaretur«).



Izr. templomrészlet

S mivel a város fundusain alkalmastemetkezési hely nincs és ha volna is, a *városiak* az ilyen kívánságnak ellentállnának, (»oppidani obsisterent«) az úgynevezett *Hutweide* területet át kell nekik engedni. Ez a telek a mai zsidó temetőnek a főúttól jobbra eső része. A szerződést *Batthyány Lajos*, akkor még gróf,¹⁾ 1784 augusztus 1-én Körmenten írta alá. A kanizsai uradalom inspektora abban az időben *Csemez János* volt.

A szerződés szövege két fontos tényt állapít meg. Megállapítja, hogy 1784-ben a már fennálló zsidó temető *megtelt* s megállapítja azt is, hogy 1784-ben *zsidó hitközség* már létezett, mivel az okirat »*Judaica communitas consistens*«-ről szól. Ő volt az a jogi személy, amellyel szerződést lehetett kötni, nem pedig a *Szent Egylet*, mint temetkezési és jótékonyági egyesület.

Ha pedig 1784-ben a zsidók temetője megtelt, mióta laktak Nagykanizsán zsidók?

Mikor *gróf Batthyány Ádám* ostromló seregével 1690 április 13-án a várterületet elfoglalta, aligha talált itt eleven zsidót. Nincs biztos adatunk arról, hogy a régi temető hány év múlva telhetett meg, de valószínű, hogy 1710 körül Kanizsán ismét laktak zsidók és 1745-ben már a *Kis Sörházban* elhelyezett *imaházban* gyülekeztek istentiszteletre (ezt az épületet 1745-ben emelték).

Két évvel a temetőtelek megszerzése után a hitközség már alapszabályszerűen szervezkedik. 1786 október 20-án *gróf Batthyány Lajos* rendeletet bocsát ki, amelynek címe: »*Előírás a zsidó hitközségben való jó rend fenntartásáról*«. Ez a

¹⁾ 1787-ben örökölte a hercegi méltóságot atyja, *Venczel Ádám*tól, mint annak elsőszülött fia.

rendelet nem bántja a hitközségnek vallásos ügyekben való autonómiáját, csak panaszok orvoslására szorítkozik. Azt mondja a rendelet: »Mint hogy a helybeli zsidóbíró (elnököt) és esküdtjeit (előljáróit) a zsidó hitközség saját kérelmére a helybeli uradalmi hivatal iktatja be és hagyja jóvá, a községi tagok a zsidóbírónak és esküdtjeinek engedelmességgel tartoznak. Ezek minden egyenetlenségnek véget vetnek. Szigorúan parancsolom és rendelem, hogy minden panasszal *első-ízben a zsidóbíróhoz forduljanak*, aki az esküdtek hozzájárulásával, pártatlanul a panaszt elintézi s végzését írásba foglalva, a feleknek kézbesítetteti. Ha azonban a panaszosok e végzésbe bele nem nyugodnának, fellebbezhetnek az uradalmi ügyészhez vagy helyetteséhez, a tiszttartóhoz, akiktől a perlekedő felek bajaik méltányos elintézését várhatják. Azok a jogi ügyek, amelyek nem a zsidóbíró hatáskörébe tartoznak, *közvetlenül* az uradalmi ügyészhez utalandók«.

A rendelet hatálya alig tartott egy évig. 1787 március 27-én jelent meg *II. József* patense »*Um eine gute Ordnung bei den Judengemeinden einzuführen.*». A patens elrendeli, hogy az előljáróságot és a tisztviselőket minden évben újra meg kell választani. Az előljáróság egy *hattagú belső tanácsból és egy 12 tagú külső tanácsból áll*. Az uradalom jelölési joga fennmarad. A bírót 3 jelölt közt a belső és külső tanács és a gyülekezettől választott *választóférfiak* választják. Hasonló eljárás alá esik a templomgondnokok, pénztáros, árvagyám és bíróhelyettes választása is. A jegyzőkönyveket a hitközségi jegyző vezeti és pedig *nemet nyelven*. Pénzt kezelni a jegyzőnek nem szabad. A hitközségnek kizárólagos joga *fősinagógát* fenntartani. Az egész gyülekezet választja rabbiját. Vítás ügyben az uradalmi ügyészhez, amennyiben pedig ez nem illetékes, az alispánhoz lehet fellebbezni.



Izr. templomi kegyeszerék

Ez a szervezeti szabályrendelet 1848-ig volt érvényben. A szabadságharc leveretése után az osztrák *Bach-kormány* a hitközség választó és gyülekezési jogát megszüntette és a tiszteletbeli állásokat kinevezés útján töltötte be. Csak a lelkész és kántor, valamint a fizetési állásoknak választás útján való betöltését engedélyezte.

A hitközségi élet őskorában a gyülekezet első lelkésze *Torni Henrik* volt 1776—1792-ig. A szájhagyomány egy *Preszburger Salamon* nevű rabbiról is tud, aki 1745-ben felbőszült hitrokonai elől állítólag Csáktornyára menekült volna. De erről az eseményről sem a városi, sem a hitközségi irattárban feljegyzéseink nincsenek.

A XVIII. század végén csak néhány család örvendett nagy tekintélynek a városban és megyében. *Lackenbach Mózes* 1814-ben, mint cs. kir. szab. nagykereskedő halt meg. *Löwenstein Mózes* 1824-ben mint köztisztviselő álló elnök hűnyt el. Sírhátja a helybeli temetőben római tumulus díszíti, melynek sírfelirata latin distichonokból áll. Neves férfiak voltak még *Lackenbach Izrael* és *Henrik, Benzion Fülöp, Blau Rubin* és *Blau Mózes*, a *Scherz, Zappert, Preszburger* és

Ritscher család fejei stb. A hitközség főimaháza a Kis-Sörházból¹⁾ 1805-ben kivonult és az uradalmi vár (Fő-út 5) udvari épületében helyezkedett el, abban az épületben, amelyben jelenleg a *Délzalai Nyomdavidallalat* van elhelyezve.

A Kis Sörházban elhelyezett imaház a zsidó családok szaporodásával már a XVIII. század végén sem felelt meg a követelményeknek. A koalíciós hadjáratokban (1792—1815) megvagyonosodott zsidó családok fejei és nejeik nem szívesen jártak abba a helyiségbe. A gazdag családok *házi templomot* tartottak fenn. Mikor 1804-ben első ízben foglalkoztatta a templomépítés a zsidóságot, épen a sok magánimaház miatt aggódtak az előljárók és bár már 1804—1805-ben is folytak az előkészületek, komoly munkához mégis csak *Batthyány Lajos* hercegnek 1806-ban bekövetkezett halála után foghattak. A herceg építómesterével *Wojta Ferenc*cel 1804-ben templomtervet készíttetett. A templomépület helyéül a Fő-út 6. számú háznak udvarát jelölte ki és ezt a telket *Batthyány Fülöp* hg. 1806-ban a hitközségnek ajándékozta. Az épülettől balra *Kiss József* gombkötő háza állt, jobbra pedig a későbbi úgynevezett *Rosenfeld Sándor*-féle ház. (Ma Rosenfeld Adolf fiai háza, jelenleg kétemeletes). Az említett üres telekre még *Lajos* herceg 1804-ben 47.500 falitéglat, tetőzsindelyt és gerinczsindelyt fuvaroztatott. De mikor az előljárók látták, hogy az építkezést még sokára nem kezdek meg, a téglát kölcsönadták a városnak, *Lówenstein Mózes*nek és *Blau Mózes*nek. Hogy később a nevezettekől megkapták az ellenértéket, az kétségtelen, hisz már az XIX. század elején a Lówensteinok és Blauok vagyonos emberek voltak és a városnak is már voltak erdei, adóssága azonban nem

Az 1805. évben a nagy építkezés anyagi alapját készítik elő. A zsidó újév előestéjén árverés útján eladják a még meg se tervezett templom imaszékeit és időközönként folytatják az árverést, amíg tekintélyes összeget össze nem gyűjtöttek.

Végre 1807-ben július hó 1-én kezdték el ásni az alapot és 7-én kezdik meg az építkezést. 1807-ben Grázban megrendelik a templom tetőszerkezetét és Marburgból hívnak kőműveseket. Az új templom alapzárókövét maga *Batthyány Fülöp* herceg rakja le 1810 augusztus 10-én. »Ez az alapkö, mondja az alapköben elhelyezett okirat, örök emléke legyen *Batthyány Fülöp* herceg kegyeinek. Adja az ég, hogy őbenne ugyanaz az emberbaráti szellem nyilvánuljon meg, amely atyja, *Batthyány Lajos* cselekedeteit áthatotta. Mi jó és balsorsban a hercegtől várjuk oltalmunkat és védelmünket.«

A felbuzdulás azonban csakhamar lelohadt. A *Wojta-féle terv* szerény méretei nem feleltek meg a kívánalmaknak. Belátták tévedésüket. Félretették a *Wojta-féle tervet*. Lerendelték a Grázban készülő tetőszerkezetet, beszüntették az építkezést és új terveket készítettek a bécsi *Ehmann* és a marburgi *Marek* építómesterekkel. Az egész építkezést csak 1817-ben folytatták, főleg a *Marek-féle* tervek szerint s annak ellenőrzését bizottságra ruházták.²⁾ Az építést *Dank* varazsdi kőművesmester vezette. *Dr. Horschetzky Mór*, korának híres orvosa és tudósa, *Tachauer* nagykereskedővel társulva, 1820-ban a *Hoffmann és Preiszach* cégnél Bécsben személyesen megrendelik a frigyládát és az oltárt. A férfiimaszékek

¹⁾ Sörháznak nevezték az Erzsébet-téri uradalmi nagy épületet is. (L. Nagykanizsa térképe 1824. Városi levéltár. Serház és boltok.) ²⁾ Ennek a bizottságnak tagjai: *Zappert József*, *Mayer Gottlieb*, *Ritscher József* és *dr. Horschetzky Mór* voltak.

Radkersburgban, a másodikemeleti karzat női imaszékei Kőszegen, *Stegmüller* asztalosnál készülnek. Az *elsőemeleti* karzat csak toldás, amely 1844-ben, az orgona behelyezése következtében vált szükségessé. Az orgonaépítés költségeit *Strasser Lázár* vállalta 1843-ban. Készítője *Focht Ferenc*, pécsvárosi orgonaépítő. Az orgona először 1845 október 22-én szólalt meg.

Hosszú vajúadás után (1807—1821) végre 1821 szeptember 14-én avatták fel a templomot. A hitközség rabbija ezidőben *Szántó Mayer* volt. Előimádkozója a községnek egy *Hersch* nevű kántor, de ünnepi funkciókra alkalmas nem lehetett, mert a felavató ünnepségre a szentgróti kántort hívták meg. A kegyúr, *Batthyány Fülöp* herceg jószágigazgatójával képviseltette magát. Az ünnepi menet a régi imaházból, Fő-út 5, a hercegi várudvarból indult el, zászlótartók, gyertyavívők, tóravívők és az egész gyülekezet kíséretével. *Énekkara* a templomnak már kezdetől fogva volt. 1829-ben a hitközség már a bécsi imarendet fogadja el. Szerződött *Mann Józsefet* karmesternek és 1830-ban *Goldstein Farkast* kántornak, aki ezt a tisztséget 30 évig, 1860-ig látta el. A templomgondnokság tagjai 1830-ban voltak: *Benzián Fülöp*, *Löwenstein Mór*, *Mayer Gottlieb*, *Lackenbach Henrik*, *Blau Mózes*, *Leszner M.*, *Tachauer Henrik*, *Weiser Benjamin*, *Figdor Dávid*, *Hirschler Leó* (aki később örökbefogadás útján a Löwenstein nevet vette fel), *Dobrin Józsuá*, *Strasser Lázár*.

A zsidótemplom az 1844—45. évben történt nagy átalakítás után, majdnem változatlanul megmaradt régi alakjában a mai napig. 1883-ban tatarozták az épületet. 1890-ben az elsőemeleti női karzatot kibővítették. A templom belső



Izr. temető ravatalozója

átalakításának gondolata minden évtizedben talál visszhangra. 1900-ban *Schöne Lajos*, bécsi műépítővel készíttetett átalakítási terveket a hitközség, de a kivitelől *Tandor Ottó* és *Lajta Béla* magyar műépítők tanácsára elállt szándékától. A Schöne-féle terv tehát csak terv maradt.

1921 május hó 11-én avatta fel a zsidó hitközség a világháborúban elesett frontarcosainak és a világháborúban elhunyt hőseinek emlékművét. A dús reneszánszban készült frigyládát ábrázoló emlékmű *Löfler Sándor* fővárosi műépítész tervei és *Szeghalmy Bálint* városi műépítész módosítása szerint készült. A frigyláda ajtaját 3 svéd gránit-tábla ábrázolja, amelyen 77 zsidó vallású hősi halott neve aranybetűkkel van bevésve.

1926-ban *Baumhorn I.*, a szegedi zsinagóga hírneves építője, az előljáráóság megbízásából újabb átalakítási terveket készített, amelyek még megvalósulásra várnak.

A RABBIK

A gyülekezetnek első nevén is ismert rabbija *Hájém Torni* volt (1776—1792). Leszármazottjai mint *Turnauerek* a XIX. században is éltek Kanizsán. Csak annyit

tudunk róla, hogy jogi kérdésekben jártas ember lehetett, aki híveinek számos peres polgári ügyeiben ítélkezett. Hogy a templom felavatásáig, 1821-ig ki volt *Torni* utóda, ezidőszerezt még kikutatva nincs. 1821-ben azonban már *Szántó Mayer* nevével találkozunk, aki 1831-ig működött a községben. Nagyon népszerű tudós talmudista volt, akinek alakját egy, a 60-as évek végén játszott színdarabjában is a lámpák elé állították. Utóda *Löwy Izsák Sámuel* volt 1831—40-ig. Derék, jámboréletű, ügybuzgó és békeszerető lelkész volt, akit *Deák Ferenc* is nagyra becsült, azonban nem nagy koncepciójú ember volt, 1840-ben állásáról leköszönt és Csurgóra ment rabbinak.

A gyülekezet sok tagja ez időpontban művelt, vagyonos, világlátott kereskedőkből állt. A községnek egy vezető tagja, *dr. Horschetzky Mór*, nemcsak mint tudós orientalista, hanem mint orvos is messze Kanizsa határán túl nagy tekintélynek örvendett. Főleg *dr. Horschetzky* fáradozott azon, hogy a hitéletet Nagykanizsán nagytudású lelkész és aranyszájú hitszónok irányítsa. Maga mellé vette tehát a hitközség két legtekintélyesebb tagját, *Löwenstein Mór* és *Strasser Lázár* nagykereskedőket és Bécsben tárgyaltak az akkor 29 éves *Löw Lipóttal*, képesített rabbi, akit *Mannheimer J. M.*, a híres bécsi hitszónok melegen ajánl az előljáróság figyelmébe.



Löw Lipót,

Löw Lipót 1840 október havában meghívást is kapott próbaszónoklat megtartására. Nem nagyon sietett eljönni, csak 1841 január havában érkezett meg. 1841 február 14-én választották meg egyhangúlag. 1841 szeptember 10-én avatták fel. Egy évvel később a hitközség már a főrabbi címmel és méltósággal tisztelte meg. Őt nevezetes esztendeig működött a gyülekezetben, látnoki ésszel kezdeményezve olyan intézményeket, amelyek díszére váltak a zsidó községnek. Buzdította és lelkesítette az előljáróságot a haladásra és hazafiságra, miként ő is, morva származása ellenére, később mint szegedi rabbi, teljesen magyarrá lett, nemcsak érzületében, hanem nyelvében is. Első teendője Nagykanizsán az volt, hogy mozgalmat indított *egy elemi fiú- és leányiskolai új épület emelésére*. Az ő eljöveteleig a zsidó elemi iskola a Fő-út 6. számú ház udvari épületében volt elhelyezve.

Batthyány Fülöp herceg is támogatta a mozgalmat azzal, hogy a Zrínyi Miklós-utcában és a Csengery-uton ingyen telket adományozott a hitközségnek. Ezenkívül 300.000 falitéglát és 60.000 cserépszindelyt adományozott és saját fogataival fuvaroztatta az anyagot az építés színhelyére. Ez az épület napjainkig hajléka az izr. elemi fiú- és felső kereskedelmi iskolának. 1842 őszén az iskolaépület már készen állott.

Az alkotómunkában fáradhatatlan lelkész, alighogy az ifjúság bevonult új iskolai otthonába, már egy másik intézmény megvalósításán fáradozott, amely életrevalóságával hivatva volt az iskolát végzett ifjaknak tisztos kenyeret biztosítani: *iparos és kézműves egyesület* alapított.

1842 február 19-én létesül az *iparos és kézműves egyesület*. Célja volt, hogy a kanizsai és magyarországi zsidók mesterségeket tanuljanak és kisipart üzzenek, olyan ipart, amely ritka nálunk, vagy még egyáltalán nem honosodott meg.

Az egyesületnek megalapítása évében, 1842 január havában már 120 tagja volt. A választmány tagjai közt 2 névvel találkozunk, amelyek viselői később nagytekintélyű képviselői voltak az ipar és kereskedelemnek : *Schey Fülöp* és *Guttmann S. H.* nevével.

A gyakorlatban az egyesület olyképen oldotta meg feladatát, hogy az izraelita vallású fiúkat az egyes céhmesterekhez adta inasoknak és a kiképzetésükért fizetett. Ezeket az iparostanoncokat ipari oktatásban részesítették, különösen az ipari rajzban képezték ki, amelynek hivatott tanítója *Fischer Ferenc* cs. kir. akadémiai festő volt.

Ez volt a Dunántúl legelső iparostanonciskolája. Löw Lipót ennél az intézménynél nem állapodott meg. Messzemenő tervekkel foglalkozott : gyáripart akart teremteni Nagykanizsán. Tárgyalásokba bocsátkozott *Back Bernát* bécsi gyárossal, hogy Nagykanizsán szövőgyárat állítson fel. *Back Bernát* és *Löw Lipót* már 86 évvel ezelőtt meg akarták menteni Nagykanizsát egy gazdasági válságtól, de a város akkor minden szubvenciót a vállalattól megtagadott. A céhmesteri gazdálkodást és a háziipart féltette a gyártól.

Löw Lipót, akit ez a szűk látókörű felfogás elkedvetlenített, *Back Bernát* biztató levelének hátára azt írta : »suo tempore realisabitur«. Ebben a jóslatában tévedett. A mai napig sem valósult meg törekvése. Csak kötőgyáraink vannak, de szövőgyárunk nincs.

Löw Lipót merész újításai nem találtak osztatlan tetszéssel a gyülekezetben. A maradiak és óhitűek (akkor még ilyenek is voltak) féltékenyen őrizték a hagyományt és féltették a felvilágosodás fényétől. A rabbi is érezte ezt az áramlatot.

Hivataloskodásának utolsó éveiben működési köre szűkebb lett. Tervei sem részesültek már osztatlan tetszésben és pártolásban. Híveinek száma ugyan elég tekintélyes volt, de a haladás érdekében már nem fejthetett ki oly nagy tevékenységet, amely tettejének megfelelt volna. Elkedvetlenedett. Szívesen fogadta tehát *dr. Feitel Mór* pápai orvosnak és barátjának ajánlatát, hogy jöjjön Pápara, hol nagy feladatok várnak reá. A pápai küldöttség 1846 június 4-én meghozta neki a választási jegyzőkönyvet. Löw elfogadta a meghívást. Hiába volt a nagykanizsai hitközség minden igyekezete, hogy szeretett rabbiját maradásra bírja.

Löw 1846 augusztus elsején távozott Nagykanizsáról, hogy Pápan a haladás érdekében kifejtendő küzdelmet felvegye. Pápai működése 1850-ben ért véget. Mivel pedig a pápai honvédszászlóaljat megáldotta és a szabadságharcban való kitartásra buzdította, a rémuralom bebörtönöztette és csak néhány havi fogság után szabadult ki a »*Neugebäude*« hírhedt fogházából. A szegedi hitközség az említett évben választotta meg lelkipásztorának. Szeretettől környezve, a köztiszteletben álló zsidó pap 1875-ben halt meg Szegeden.

Behatóan foglalkoztunk kanizsai működésével és terveivel, mivel ezek útmutatói voltak annak az iránynak, amelyben a kanizsai hitközségnek fejlődnie kell. Eleven életerő, hathatós akarat és alkotáskezd, párosulva, nagy tudással jellemzik egyéniségét. Működése mély nyomokat hagyott a gyülekezetben.

Löw Lipót távozása után öt évig árván maradt a főrabbi-hivatal. Alighogy elhagyta a kanizsai szószéket, nagyfontosságú kérdések foglalkoztatták a hazai zsidóságot. Az 1846-iki országos zsidó értekezlet, hogy a gyűlölt és megbélyegző

türelmi adótól szabaduljon, elhatározta, hogy azt (toleranciát) 1,200.000 frt-ért megváltja kisorsolandó kötvények alakjában. Ebben a közteherviselésben az egyes kerületek izraelita lakói egyenes adójuk arányában osztozkodtak. A kanizsai községet az értekezleten *Kaiser Benő*, elnök képviselte. Az 1848-ik év nyarán az összes kerületek képviselői ismét értekeztek Budapesten. A község képviselőiben *Leszner Bernát* és *Wolheim Manó* vettek részt. Az értekezlet a következő határozatot hozta: »Erős akarattal és egyértelműséggel akarják a zsidók a többi lakósokkal való egyenjogosításukat. A haza jelenleg szorult helyzetben van. Kívülről ellenség, belül árulás fenyegeti, érdekei veszélyeztetvék. A zsidóságnak egyesülnie kell, hogy a hazának felajánlhassa hathatós segélyét, mint az igazi honfiakhoz illik s mint azt a *vallása* is parancsolja. Teszik ezt a zsidók abban a biztos reményben, hogy az ország hű polgárait egyenlő kötelességek mellett, egyenlő jogokban is fogja részesíteni. Hogy ezek az eszmék megvalósíthatók legyenek, szükséges központot alkotni, amely tevékenységét az 1848-iki országgyűlés tartamára kifejti«. Az értekezlet csendes menetét a majdnem két évig tartó szabadságharc félbeszakította, amelynek leveretése után az emancipációra való törekvés lekerült a napirendről, sőt az autonómiát is megszorította az abszolút-kormány, amely az egész országot ostromállapotba helyezte. 1850-ben a kanizsai községre 20.000 frt büntetést rótt ki a katonai kormányzat. Ebből a zsidók 2000 frtot megfizettek, a többit elengedték. A katonainál nagyobb szigort tanúsított Zalamegye cs. kir. főnöke, *Bogyai Lajos*, aki 1850 január 28-án az előljárósághoz a következő parancsot intézte: »A nagykanizsai mezővárosi tanácsnak általam történt rendezése alkalmával nem mulaszthatom ennek a városnak izraelita lakóinak kijelenteni, miszerint az eddig gyakorlatban volt uradalmi jelöléssel való elnökválasztást megszüntetem. Ez a jelölés a fennálló kormányzati rendszerrel össze nem fér és okot szolgáltat versengésre, egyenetlenkedésre és nyugtalanásra. Tiltja a választásnak ezt a módját a *birodalomban érvényben lévő alkotmány is*, amelynek az a rendeltetése, hogy a különböző *nemzetiségek* egymástól el ne idegenkedjenek, hanem ellenkezőleg, olvadjanak egybe az asszimiláció elve szerint. (A Wilson-féle 14 pont ellenkezője.) A jelölés útján való választás helyébe életbeléptetem a kinevezési rendszert. Elnöknek kinevezem *Leszner Bernátot*, stb. Az osromállapot tartamáig mindennemű nagyobb testületekben való gyülekezést megtiltok. Megkívánom, hogy a községi számadásokat a megyei cs. kir. gyámi hatóságnak megvizsgálás végett évenként bemutassák«.



Izr. temetőrészlet

Ez a kinevezési rendszer *Bach* miniszter bukásáig tartott. 1856—67-ig a szolgabíró elnöklete alatt az ősválasztóktól megválasztott választóférfiak adták le a szavazatukat az előljáróságra.

Az abszolutizmus működése az iskolákban is érezhető volt. Megszűnt a magyar alkotmánytan és történelem előadása. Helyette az osztrák birodalom történetét tanították.

Aszabadságharc leveretése és az abszolút-

kormány berendezkedése után a hitközség ismét a négy év óta megüresedett lelkipásztori állás betöltésére gondolt. 1850 október 2-án *Fassel H. B.* prosnitzi, morvaországi kerületi rabbit választották meg.

Harminckét évig volt a községnek lelkésze. »A tudomány kincseit, mondja róla *dr. Neumann Ede*, hivatali utóda, nemcsak felhalmozta magában, hanem azt gazdagította is. Birodalma a talmud volt és e széles birodalmat hosszú évek munkájával hódította meg. Itt ő uralkodott és uralmában kevesen osztozkodtak. Egyike volt azon keveseknek, akik elég erkölcsi bátorsággal birtak, régi előítéletek ellen kikelni és a *haladás* zászlaját fennen lobogtatni.«

Mint hitszónok nem az előadás hevével hatott, hanem az éles logika, az okfejtés erejével. Szónoklatain is meg lehetett érezni, hogy a zsidó jogtudománnyal behatóan foglalkozott. Községe igaz szeretettel csüngött rajta. »Lelkipásztori működésének jelképe a béke olajága volt. A békét és egyetértést szerette mindenek felett, minden gyűlölet és viszály elhallgatott jámbor szemének szende tekintetére.« Iratait a bécsi tudományos akadémia támogatásával adta ki. Osztrák és orosz tudományos kitüntetéseknek tulajdonosa volt. 1883. december 27-én halt meg 81 éves korában.

A nagykanizsai hitközség az alkotmány helyreállításának korszakában újra kezdte követni iskoláiban és közigazgatásában a *nemzeti irányt*. 1809-ig, tehát már régebben is tartott fenn világi iskolát, amelyet *nemzeti iskolának* neveztek. Mikor 1832-ben újra szervezte tanügyét, arról gondoskodott, hogy a magyar nyelvnek méltó helyet biztosítson. Már akkor gondoskodott arról, hogy a zsidó fiú a haza nyelvén helyesen tudjon beszélni. 1832—38-ig *Antalfy, Bokross* és *Mernye* tanítók oktatják az ifjúságot a magyar nyelvre. A Bach-korszakban és a provizórium alatt *Somogyi Henrik* és *Hoffmann Jakab* tanítók látták el ezt a tantárgyat. 1867-ben a régi tanítókat nyugdíjazták és megkezdődött az iskola teljes megmagyarosodása. 1883-ban meghalt a németajkú *Fassel F. B.* főrabbi, de egy évvel halála előtt arról gondoskodott az előljáróság, hogy utóda jeles magyar hitszónok legyen. *Dr. Neumann Edét* hívta meg, aki már első tudományos dolgozatával: »*A mohamedán József mondá*«-val a szakértő körök figyelmét magára vonta.

Dr. Neumann Ede vallási ügyekben korszerű reformok szószólója volt. Ezekért számos alkalommal, főleg hivatali működésének első évtizedében, síkraszállt. Nemcsak a magyar prédikációt, amely először *Löv Lipót* ajkáról hangzott el, honosította meg újból, hanem megkezdte a templomi ritusnak és az egyházkultusznak megmagyarosítását is. A szorosabban vett hitoktatást ifjúsági istentiszteletekkel és a leányok konfirmációjának felélesztésével egészítette ki.

Midőn a kongresszusi alapon megalakult zsidó hitközségek lelkészei országos *rabbiegyesületet* alapítottak, *dr. Neumann Edét* választották elnöknek és megbízták, hogy a »*Magyar Izrael*« hivatalos közlönyüket szerkessze. Tagja volt az orsz. rabbivizsgáló bizottságnak is. Hivatása gyakorlásában szerzett betegség következtében 36 évi működés után 1918. december 12-én halt meg.



Neumann Ede



Dr. Winkler Ernő

Válságos időben hunyta le örökre a hitközség lelkésze a szemeit, az Osztrák-Magyar monarchia összeomlását követő hetekben. Nyugtalanlás és bizonytalanlás fogta el a haza egész társadalmát; a hitélet is súlyos kísértéseknek volt kitéve, éppen az a hitélet, amely hagyományokon alapul, kompromisszumokat nem tűr meg és csak külsőségekben, de nem *lényegében* ismeri az evolúciót.

Ebben a válságos időpontban került napirendre egy rabbihelyettes meghívása. Pályázat útján *dr. Winkler Ernő* lépett előtérbe. A fiatal lelkész, akit csak 1918 március 3-án avattak az orsz. rabbiszemináriumban rabbivá, az előljáróság 1919 március 25-én rabbihelyettesnek és hitoktatónak egy szokásos próbaévre választotta meg. Néhány nappal később, az 1919 március 30-án megtartott közgyűlésen már alkalma volt döntő sikert aratni és az összegyűlt nagyszámú hallgatóságot magával ragadni.

Az 1923 március 11-én tartott közgyűlés *dr. Winklert* az előljáróság előterjesztésére, egyhangú lelkesedéssel a nagykanizsai hitközség főrabbijává végleges minőségben választotta meg.

Dr. Winkler Ernő a hitélet mélyítésén, az ifjúságnak a hagyományokban gyökerező vallásos érzülete ébrentartásán fáradozik. Lekötik tevékenységét a karitatív intézmények is, a gyermekvédelem és szegényügy és a lelkesedni tudó buzgalommal mindazokon a tereken ért el nagy sikereket, melyeknek elfoglalására képességet és hivatottságot érez magában. Alkalmi beszédei megkapó hatással vannak hallgatóságára. A hitoktatásban elért eredmény buzgóságának tanujele.

KÁNTOROK

A zsidó felekezet egyházi szertartásainak és imáinak végzésére túlnyomórészen az előimádkozót vagy kántort bizzák meg. A kanizsai hitközség évszázad óta nagy gondot fordított istentiszteletének ünnepélyességére. Míg a szentély felépítve nem volt, egy előimádkozót említ az okirat, akinek *Hersch Dávid* volt a neve. A templom felavatására a szentgróti kántort hívták meg, aki 1830-ig működhetett. 1830-ban *Goldstein Farkast* választották meg kántornak, akinek szép tenorhangjáról és megkapó előadásáról legendákat meséltek nagyapáink. Már 1829-ben a bécsi templom imarendjét honosítja meg a kanizsai előljáróság. *Sulzer Salamon*, bécsi főkantor, a modern zsidó egyházzene megteremtője, látja el útmutatással. 1844-ben orgonát építenek, amely 1845 október 22-én szólal meg először a kanizsai zsidótemplomban. A zenés istentisztelet abban a korban merész újítás volt, amelyet csak egy *Löw Lipót* főrabbi buzdítása, tekintélye, bátorsága és *Strasser Lázár* áldozatkészsége létesíthetett. Énekkara a községnek már 1821 óta volt

1860-ban meghalt *Goldstein Farkas*. Utóda fia, *Goldstein József* lett, aki azonban 1863 december 18-án hirtelen elhunyt.

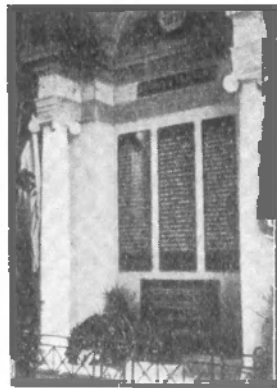
1863 szeptember havában *Sir. M. Montefiore* baronet, a világ-



Abrámovics Márk

hírú angol emberbarát Nagykanizsán való átutaztában meglátogatta a zsinagógát és ott imát végzett. A kanizsai zsidófelekezeti élet e fontos epizódját emléktábla díszíti.

1864-ben sok kísérletezés után a hitközség *Kartschmaroff Leó* szegedi főkántort hívta meg próbaelőadásra és 1864 november 28-án közfelkiáltással megválasztják a hitközség főkántorának. *Kartschmaroff Leó 51 évig* működött Nagykanizsán, 1915 december 30-án bekövetkezett haláláig. A zsidó egyházi zenének egyik leghivatottabb művelője és művésze volt, aki művészetének méltóságát, jellemének tisztaságával is érvényre juttatta. A község másodkántora *Goldmann Samu* volt 1862—1915-ig, mint Isten igaz szolgája és dicsőítője, gyülekezetének őszinte bánatára, 1917 február havában hunyt el. 1917. évi március hó 27-én az előljáróság *Ábrámovics Márk*, szlatinai kántort választotta egy szokásos próbaévre *Kartschmaroff* utódjául és már 1917 november 25-én a közgyűlés egyhangúlag a zsidó hitközség főkántorának választja meg. Az emanáció, amely egy vallásos életű, széphanjú előimádkozó átérzett énekéből kisugárzik, áthatja az ájtatos hívek lelkét is. Ez *Ábrámovics* művészetének is tulajdonsága és emiatt hívei körében szeretik és becsülik. A jól szervezett *vegyes énekkar* az istentisztelet ünnepélyességének egyik lényeges kelléke.



Izr. hősök emléktáblája

KÖZIGAZGATÁS

Az 1867 : XVII. t.-c. az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében intézkedett. Az 1868 december 10-i egyetemes gyűlés által hozott szabályzat a magyar és erdélyhoni hitközségek szervezését rendezte. Ez volt az u. n. egyetemes izraelita kongresszus. Ennek határozatai alapjára helyezkedett a nagykanizsai izr. hitközség is, fenntartván mindenkori önkormányzati jogát. De mielőtt idáig eljutott a hitközség szervezete, még a provizórium alatt erősen megreformálódott. 1863 január 1-én a gyülekezet régi választási rendszere szerint, tehát 21 választóférfival, *Guttmann Henriket* ültette az elnöki székbe. Mint régi előljárósági tag és elismert, tekintélyes nagykereskedő, sokoldalú tapasztalatokkal rendelkezett. Széleskörű összeköttetései, tiszta jelleme, békés természete, higgadt megfontolása és tekintélyes vagyona, tekintélyes társadalmi pozíciót is biztosítottak neki. Ő volt az első nagykanizsai zsidó, aki 1869-ben »gelsei« előnévvel magyar nemességet nyert és megalapítója lett a *Guttmann* báró családnak. Kevés megszakítással 1863—1890-ig bölcs belátással vezette a község ügyeit. Kevéssel azután, hogy tisztségét átvette, célszerűen szervezte az előljáróságot. Gyakorlati érzékkel fogott hozzá a hitközség pénzügyeinek rendezéséhez is és látnoki előrelátással az alapítványi tőkéket ingatlanok megszerzésére és házak építésére fordí-



Bród Tivadar

totta. Halála után az alapítványozók pénze és értékpapírjai a pénzügyintézetekbe vándoroltak, mint betétek. Amennyi készpénzben megvolt, mint hadikölcsön értéktelenedett el. Az értékpapírok pedig az infláció megszűnésével vesztették el értéküket és ma a millió aranykoronát érő alapítványok az 1927-i zárszámadásban csak 6800 pengő értékkel szerepelnek.

A hitközséget manapság igazgatják : a közgyűlés, az előljáróság, illetve a szakosztályok és a hitközségi elnök.

Az előljáróság 6 szakosztályban (bizottságban) tárgyalja az előljáróság teljes ülése elé utalandó ügyeket. A hitközségi elnök a hitközség igazgatásának feje és minden szakosztályi ülésen részt vehet. Ő irányítja a hitközség által követendő egész ügymenetet. És ha itt e helyen nem méltatjuk az élő elnököket és előljárókat, tesszük ezt szándékosan abból a megfontolásból, hogy tárgyilagosan csak azokat tudjuk méltányolni, akiktől megfelelő időbeli distancia választ el bennünket. Megállapíthatjuk azonban, hogy a történelem előtt igazolva van olyan akarat, amely kétes esetekben a szükségeset végrehajtani el nem mulasztja, *egyházi* ügyekben a hagyományt tiszteli és az anyagi alap stabilitását meg nem ingatja.

Gelsei Guttman Henriknek 1890 március havában bekövetkezett halála után, a közgyűlés április 27-én fiát, *g. Guttman Vilmos* kir. tanácsost, választotta meg elnöknek. Mivel azonban 1902-ben Budapestre költözködött, állandó helyettese, 1911-ig *Grünhut Henrik* alelnök volt. 1904-ben a király Guttman Vilmosnak a bárói méltóságot adományozta. 1911-ben a közgyűlés Grünhut Henrik alelnököt elnöknek választotta. 1917 március 13-án hunyt el, a gyülekezet nagy bánatára. 1918 március haváig *dr. Rotschild Jakab* (1897 óta iskolaszéki elnök) látta el a hitközség ügyeit elnöki minőségben.

1918 március 13-án a közgyűlés *csapji Sommer Ignác* gazdasági szakosztályi elnököt hitközségi elnöknek választja meg. Tisztségéről 1922 március 27-én egészségi okokból lemond. Ugyane napon a közgyűlés *dr. Rotschild Jakab* elnökhelyettest közfelkiáltással elnökké választja meg, de már 1923 március 11-én lemond. Az előljáróság egy évig az elnöki széket nem töltötte be, visszavárva *dr. Rotschild Jakabot*, aki azonban végleges visszavonulását fenntartotta. A szünetelés tartamáig *Rosenfeld József* alelnök vezeti az ügyeket. 1924 április 22-én a közgyűlés bizalma *dr. Bród Tivadar* iskolaszéki elnök felé fordul és őt ültetik az elnöki székbe.

Fontos megemlíteni, hogy a hitközségi ügykezelést a hitközség megalakulása óta jegyzők, később titkárok látták el. Az első jegyző, akinek nevével találkozunk, *Wolf József* volt, utána *Schwarz Abrahám* és *Engländer Bálint* voltak jegyzők. A kiegyezés évében *Somogyi Henrik*, elemi iskolai tanítót, alkalmazták jegyzőnek. E tisztséget 1893-ig látta el. Ő magyarosította meg az egész ügykezelést. Aljegyző volt *Goldmann Samu* 1862—1915-ig, 1893—1919-ig *Barta Lajos* titkár működött. A hitközség jelenlegi titkára *Fábián Miksa*. A hitközség kebelében működő és felügyelete alatt álló legrégibb egyesület (1792 óta kimutatható) a *Chevra Kadisa*, Szent-Egylet. Elnöke ezidőszerint : *dr. Weisz Lajos* ügyvéd.





NAGYKANIZSA ISKOLÁINAK TÖRTÉNETE



Nagykanizsa multjának egyik legérdekesebb fejezete : az iskolái története. Ebben a városban a legrégebb időkben, a legsúlyosabb viszonyok között is mindig igen nagy erőfeszítések történtek a közoktatásügy fejlesztéséért.

A város csak ritkán riadt vissza áldozatoktól s ha sok téren kellett is nélkülöznie a városi életstandard megkívánta berendezkedést, intézményekkel, iskolákkal való ellátásának gondja mindenkor a várospolitikai homlokterében állott.

A »NEMZETI OSKOLA« ÉS UTÓDAI

Hogy Nagykanizsának már 1703-ban, tehát tízegynéhány esztendővel a török kiűzése után »triviális iskolája« lett volna, ahol latin, német és horvát nyelvet tanítottak volna, téves megállapítás. Igaz ugyan, hogy a város legelső tanácsprotokollumában (1690) találunk erre vonatkozó bejegyzést, de ez a *Moszier-féle hamisítvány*, aminek hitelességét a közigazgatás-történeti fejezetben már megcáfoltam.

Az első hiteles írott nyom, ami Kanizsa eme legrégebb jegyzőkönyveiben az iskolai életre vonatkozik, egy 1731 május 7-én kelt bejegyzés, ami arról tanuskodik, hogy a város akkor már gyűjtögette a pénzt iskola-építésre.¹⁾ Ez esetben : »... solches Quantum derer 40 fl sollen zu erbawung eines Schulhaus appliirt worden«.

Az írni-olvasni tanítást ebben az időben a városba vetődött, itt letelepedett írástudó emberek végezték, de az iskolába-járás teljesen magánügy volt. Az iskola helyisége a mester lakásán volt. A század közepén már fizetett tanítója volt a városnak *Fekete György* 26 éves »*Rhetor absolutus*« személyében. Iskolaépület még nem volt, bár a plébános egyre sürgette. *Fekete György* közepes műveltségű (*doctrinae mediocris*) ifjú volt, aki azonban annál jobban értett a vihar elé harangozáshoz (*»et in pulsu satisfacit campanarum, qui contra imminentes tempestates ad eum pertinet«*²⁾.)

¹⁾ 1690. évi protoc. 144. oldal. ²⁾ 1778. Canonica Visitatio.

A város »mindeddig nemzeti iskolák nélkül lévén«, 1793 novemberében a város közepén 1300 forintért telket vett és a hercegtől a vétel jóváhagyását és segítségét kérte, hogy tavasszal megkezdhesse az építkezést.¹⁾ Sürgős volt a városnak, hogy a kérdést dülőre vigye, mert »a városi Iskola Mester az Ispialba laknék és ottan tanék«, holott az abban elhelyezett betegek és gyámoltalanok száma is egyre gyarapodott, úgy hogy kárpótlásukra a város az 1793. évi jó termésből 30 köből rozsot adott külön az »ispitabeli koldusok« számára.²⁾

Magántanítók is működtek a városban. Popovics Tamás egri születésű görög tanítómestert 1795 őszén, egy heti itt tartózkodás után kizsupolták a városból, mert viselkedése nem volt tanítóhoz illő. Ezeket a magántanítókat a szülők megállapodás alapján fizették.³⁾

A nemzeti iskola felépítésének tervei azonban zsákutcába jutottak. Az uradalom ugyanis a Placidus Grigor Espanlius-tól 1300 forintért megvett teleknek (ma a központi elemi épülete áll rajt) csak a felét engedte át a városnak iskola céljaira, a másik felére maga tartott igényt. Ezt az elhatározását is csak sok évi könyörgés, sürgetés után, 1797-ben közölte a várossal, amely a földesúri jóváhagyás nélkül nem kezdhette el a »Nemzeti Oskola Háznak és Magyar s Német Nyelven Oktató Mesterek Lakásának« építkezését.⁴⁾ Végül is a türelmét veszített városi előljáróság elhatározta, hogy az egész telket vételáráért átengedi az uradalomnak. iskolának pedig a régi temető helyén, ugyancsak a szent János templom mellett, adott telket.⁵⁾ Az előljáróságnak ez a határozata nagy felháborodást váltott ki, úgy hogy amikor összehívták az »egész községet«, az a határozatot »allatomosan egy vagy két személyek (az uradalom-pártiak!) közbenjárása által történnék« minősítette és ragaszkodott még a fele-telken is az építkezés megkezdéséhez,⁶⁾ annál inkább, mert közben megjött a királyi parancs, hogy iskola céljára törvény szerint az uraság köteles nemcsak telket adni, hanem építő anyagot is. Az uraság viszont annál inkább ragaszkodott a Grigor-telek⁷⁾ megtartásához, nehogy ilyenformán most már annak árát is neki kelljen kifizetnie. Inkább felajánlotta a városnak iskola céljaira ingyen egy olcsó urasági telket, a város szélén, a téglaszín tövében. Az iskolatelekből végül is pör keletkezett a város és uradalom között. 1801 novemberében Nagykanizsán járt Vitéz Imre pécsi iskola-inspector, aki a magisztrátus és a városi polgárság előtt kifejtette a város álláspontjának helyességét és mivel a város adósságot is hajlandó volt vállalni tervei keresztülviteléért, elrendelte, hogy 1. a szerződés és helytartótanácsi parancs alapján a Grigor-teleken tavasszal kezdjék meg az építkezést s minthogy a városban a lakások drágák a »professzoroknak« is lakást építsenek 2. a tanítók fizetésére évi 600 frt terhet a város önként magára vállalt, 3. a berendezésre és iskola-fentartásra a gubacs-termés és a makkoltatásból, valamint a vásárok kiárendálásából származó jövedelem fordíttassék, ha pedig ebből futja, akkor a 3 tanítón kívül »Rajzolást tanító Mester is fogadtassék«.⁸⁾

1) 1793. 136. v. jkv. 2) U. o. 164. jkv. 3) 1795. okt. 2. előlj. jkv. 4) 1797. 156. v. jkv. 5) 1798. 92. v. jkv. 6) 1801. 77. v. jkv. 7) Más helyütt »Kligora. Kligor József Placidus pálos barát volt, rendje megszüntetése után egy darabig szülővárosában, Nagykanizsán lakott, majd Szentmária muraközi község plébánosa lett. A telket és házat mostohaapjától, Brebrovics János kovácsmestertől örökölte, akinek az volt a nevezetessége, hogy három felesége is volt. de gyermeke egy sem. 8) 1801. 395. v. jkv.

Egy év múlva a város megkötötte a szerződést *Heffert Simon* kőművesmesterrel, aki köteles volt a 100 császári arany poenale elvesztésének terhe mellett az építkezést tavaszra megkezdeni.¹⁾

A »*Kiss Oskolák Mestere*« ekkor *Horváth Ferenc* volt, aki már 16 éve tanított a városban és két perceptort tartott, mert egyedül nem bírta már a tanítást, különösen az éneklést. Tekintettel arra, hogy a két segédtanítót neki kellett tartania és fizetnie, a város elhatározta 30 forinttal »*meg tódétani*« a fizetését.²⁾

1802 januárjában megjött Marburgból az iskolaépítéshez a 400 köből mészs és a város üzembe állította a tégláégetőket. Az iskolatelek felett ugyan még mindig állt a pör az uradalommal, de az esküdtek már csinálták a közmunka-kivetést az építkezéshez. Később, a gyámszabályrendelet megalkotásakor azt határozták, hogy ha a tutort valamilyen okból el kell esapni, annak gyámpénztári jutalmait is az iskola céljaira fordítják.³⁾ Még ebben az évben felmondott *Hötzl Leopold* német mester, akinek a jövedelme a gyerekektől szedett havi tandíj és a város-tól lakás volt. Csak úgy volt hajlandó tovább megmaradni Nagykanizsán, ha 1. tovább használhatja a kukoricás-kertjét, 2. ha minden saját hibájából mulasztó tanuló fizetni köteles a tandíjat (mint a magyar mesternek is) és 3. ha a tanács ajánlja őt a nemzeti iskola egyik tanítói állásába. Minthogy a német mester 11 éve tanított a városban, a tanács összes feltételeit elfogadta.⁴⁾

A gyerekeket 10 éves korukban kezdték beavatni a betűvetés akkor még felette nehéz mesterségébe. Fő tantárgy volt az *olvasás és imádkozás*. Közben pedig tollat fosztottak, kukoricát morzsoltak a mesternek.

1802 áprilisában elárverezték és lebontatták a Grigor-telken volt rozszant házat s habár a telek nagyobbbrészét az uradalom foglalta el, a kicsiny telken is megkezdtek végre az építkezést. Ecélből a város 3000 frt kölcsönt vett fel *Lampl Péter* zákányi tiszttartótól és 1000 forintot 5%-ra egy kapitánytól, melyek fedezetéül flemelték a vásári helypénzeket.⁵⁾ Az építkezés azonban hivatalosan pénz és mézshiány miatt, valójában pedig »*némelly békétlen Polgárok miatt félbe szakasztatott*«, az iskola céljára égetett téglát is ellicitáltak, mígnem az inspector értesítette a várost, hogy ha fel nem építi az iskolát, akkor az 1804 november 1-re ide kinevezett tanítók fizetése a várost már minden tekintet nélkül terheli.⁶⁾

1804-ben már olyan szűkös volt a helyzet, hogy a város kénytelen volt a német mesternek felmondani, hogy a rozoga, kicsiny iskola-házban a mester lakása Mindenszentekre így felszabaduljon s az ispita-házi iskolában már el nem férő gyerekeket itt lehessen elhelyezni. A német tanítás folytatására a magyar mester vállalkozott.⁷⁾ Ujesztendőkor 1500 forintot kölcsönvettek a gyámpénztárból az iskolaépítéshez, ezen és a korábbi kölcsönön felül szükséges összeget pedig megszavazták a város kasszájából és 1805 februárjában *Stauner János* építőmesternek kiadták a munkát, hogy októberre elkészüljön. Az ácsmunkát 300 frt értékben az uradalom adta, a város pedig még két vásárért folyamodott, hogy a lakosságra hárult egyébként is nagy terheken enyhítsen. A terminusra megint nem készült

¹⁾ 1802. 384. v. jkv. ²⁾ 1801. 373. v. jkv. ³⁾ 1802. 15., 76., 98., 121. jkv. ⁴⁾ 1802. 121. és 1803. 259. v. jkv. ⁵⁾ Ló és szarvasmarha 6 kr., sertés heti vásáron 1 kr., országos vásáron 1½ kr., gabonás szekér 12 kr., csizmadia- és egyéb sátor 10 kr., kalmár-sátor 45 kr. (1802. 148., 149., 243. és 244. v. jkvek.) ⁶⁾ 1804. 138. és 269. v. jkvek. ⁷⁾ 1804. 344. v. jkv.

el az iskola, mert a város a háborús időkben nem tudott elég közmunkát adni. *Tsukly* tanító ekkor felmondott és itthagya a várost. Felmondásának oka az is volt, hogy — mint a városnak panaszolta — a német mester a legjobb »kundschaft« gyermekeket mind elhalásztta előle, miért is a város a német mestert az iskolaév végével a városból való távozásra utasította.¹⁾

A nemzeti iskola egyemeletes, 20 öl hosszú épülete, alul tanítói lakásokkal, felül 100 gyermek részére tantermekkel, végre is 1806-ban készült el. Az új iskolához új tanítót szerződttetett a város, *Faics Györgyöt* Somogyszentmiklósról. A tanító (»*Ludi Magister*«) egyúttal kántor és fárabéli orgonista is volt. Alkalmazása a város és a plébános együttes joga volt.²⁾ A két »*promagister seu Instructor*« (segédtanító) a mestertől kapta 60 frt fizetését.

A magyar és a német mester között állandó volt a civódás, mégis 1807-ben, a német mesternek is rendszeresítettek 30 frt és 5 mérő gabona fizetést.³⁾

1806-ban tehát elkészült a nemzeti iskola és a »*győri járásbeli királyi iskolák főigazgatói hivatala*« annak megszervezését *Jankovics János* kegyesrendi gimnáziumi igazgatóra bízta, ideküldött egyszersmind még egy »*második Rajbéli*« tanítót, míg az »*első Raj*« tanítója *Faics* mester lett. Alighogy készen lett az iskolaépület, még abban az évben lefoglalta azt a vármegye »*az itten quartélező tettes Hohenloói katonai seregnek számára*« és katonai ispitályt telepített bele, úgy hogy a város az ide kinevezett tanítót is visszaküldte. Alapos és költséges takarítás után 1807-ben kezdtek el végre tanítani az új iskolaházban.⁴⁾

A tanítók nem nagyon respektálhatták az iskola falainak komoly hivatását. Erre vall a városi tanács 1808. évi határozata, mely szerint *Faics* mester a nemzeti iskolaházban »*az alsó Huzomnak* (földszint) *egyik Bolthajtásos Szobájában Lovát és egy Tehenet tart és azt már förtelmessen elrondította*«, miért is az állatokat kitiltották az iskola helyiségeiből.⁵⁾

Az iskola másik két tanítója *Mutnyánszky János* és *Januska Károly* voltak. Az igazgató *Háry Hilárius* plébános volt, iskolafentartó a város, melynek az igazgató és a »*tanárok*« megválasztásában előterjesztési joga volt,⁶⁾ a kinevezést a győri főigazgató, ezidőszerint *Pajntner Mihály* eszközölte. A fárabéli kántor *Januska* volt, de ez nem tudván jól magyarul, a város népe visszakívánta *Faicsot* kántornak. Az így felmerült 100 frt költségtöbbletet úgy fedezték, hogy elbocsátották a feleslegessé vált kiskanizsai hajdut.⁷⁾

A leányok együtt jártak iskolába a fiúkkal, de már ekkor foglalkozott a város a gondolattal, hogy külön leányiskolát létesítsen. »*Zsidókat az iskolából végképen nem lehet kitiltani . . . valameddig magoknak rendes oskolájok nem léssen. A városi Tanács mérsékelt fizetést kívánhat ötőlök.*« Csak házzal bíró zsidók gyermekeit vették fel (zsidó zsellérek igen sokan lévén), akik fejenként 4 forintot fizettek a város kasszájába.⁸⁾ Mielőtt ugyanis az iskolában a tanítást megkezdték volna, *Jankovics* igazgató felsőbb rendeletre megkérdezte a várostól, hogy 1. adott-e a zsidóság hozzájárulást a nemzeti iskolához? 2. megengedi-e a város a zsidókat oda járni? A város az első kérdésre nemmel felelt: sem az építéshez, sem a tanítók fizetéséhez nem adtak semmit. Erélyes nem volt a válasz a második kérdésre is: »*abbul egy*

¹⁾ 1805. 320. v. jkv. ²⁾ 1816. Can. Vis. ³⁾ 1807. 3. v. jkv. ⁴⁾ 1806. 465. v. jkv. ⁵⁾ 1808. 122. v. jkv. ⁶⁾ 1807. 403. és 462. v. jkv. ⁷⁾ 1807. 474. v. jkv. ⁸⁾ 1807. 500. v. jkv.

általyában kitiltattnak, annyival is inkább naponként neveledő szaporodások miatt a Keresztény Ifjúsággal abban időrel úgy se férhetnének meg.«¹⁾

1808 végén próbára a III. rajt is felállították és oktatását — szintén 4 osztályra osztva — *Januska Károly* vállalta, de akkor meg annyira elhanyagolta a II. rajt, hogy a próba-rajt be kellett szüntetni. Egyéb hanyagságok is mutatkoztak a fiatal iskola körül. 120 növendék volt, de az igazgató nem szedte be rendszeren a 4 forintot a vidéki gyerekektől. Így aztán nemcsak, hogy a kicsiny fundust nem lehetett nagyobbítani, de még az épület hiányait sem tudták pótolni. A tanács erre új igazgatót, világi embert kért kinevezni, jelölve a tisztségre *Babotsay Józsefet*, *Szmodits Mihályt* és *Egge Józsefet*.²⁾ A piaristák felügyeleti jogköre ettől fogva még jobban megerősödött a város iskolája felett. *Tordi Mihály* gimnáziumi igazgató 1812-ben, hogy a gyerekek a nemzeti iskolából a »*Deák-oskolába*« mehessenek a meglévő két raj keretében »*egyik Tanító által Különös Tanítást rendelt el*«. ³⁾ Ekkor már megengedték minden zsidó gyermeknek a felvételét a nemzeti iskolába 6 frt tandíj ellenében, amiből 4 frt a városé volt, 2 frt a tanítóké. 1812 novemberében mégis felállították a III. rajt és azt *Faics Györgyre* bízták.

1816-ban 836 iskolaköteles volt Nagykanizsán, de csak 193 járt közülük iskolába, mert *olyan nagy volt a szegénység, hogy nem tudták a tandíjakat fizetni*.⁴⁾ A tanítók állandóan perben állottak egymással. Mindegyiknek az iskolaházban volt a lakása s így a legcsúnyább perpatvarkodások közepe lett a nagy áldozatok árán létesített nemzeti iskola. »*A világi tanítók feleséges, cselédes emberek, ezektől az apró nevendék fiak minden erkölcsök ellenére számtalan ollast láttak és hallottak, miken nem köllött volna s ezen fölül a közönséges tanítasokért is annyi fizetést veitek, hogy sokan emiaut elmaradtak vagy pedig házi tanítókra szorultak*«. A lakosság köréből egyik panasz a másik után érkezett a tanítók ellen, úgy hogy folyton változtatni kellett őket, míg végül is a főigazgató kijelentette, hogy *nem ad többet új tanítót Kanizsára*, hanem keressen a város magának olyant, amilyen neki tetszik.⁵⁾ A »*szünet nélkül való pörlekedéseknek megszüntetése tekintetéből*« gondolt a város arra is, hogy megfelelőleg kibővíti az iskolaházat s így rendezi a tanítók lakásviszonyait. Erre azonban nem volt pénz. A piaristáknak is ajánlatot tett a város, hogy emeletre húzza a gimnázium keleti traktusát, ha átveszik épületükbe a nemzeti iskolát és vezetésükbe annak III. raját, vagyis az I. grammatikai osztályt. El is határozták, hogy eladják a nemzeti iskola épületét és fel is ajánlották azt 30.000 forintért *gróf Széchenyi Istvánnak*, aki itt épen házat akart venni. Az eladási ár feléből kibővítették volna a gimnáziumot, másik feléből pedig alapítványt létesítettek volna a tanítók fizetésére és a templomnál megvettek volna egy kis házat mesterlakásnak.⁶⁾ Az ilyenén megoldás érdekében 1817-ben deputáció ment a helytartótanácshoz és a piaristák provinciálisához.⁷⁾

1819-ben még mindig *a tanítók pörlekedései* foglalják le a városi bíróság munkájának nagyrészét és a közönség érdeklődését, úgy hogy a szülők egymásután vették ki gyermekeiket az iskolából. A magántanítóknak egyre jobb terep lett Kanizsa és egyre többen telepedtek le a városban, úgy hogy 1820-ban, *Müttler Áron* zsidó tanító kérésére az »*alattomos tanító Zsidókat*« radikálisan eltiltották a taní-

¹⁾ 1807. 453. v. jkv. ²⁾ 1808. 510. v. jkv. ³⁾ 1812. 36. v. jkv. ⁴⁾ 1816. Can. Vis. ⁵⁾ 1816. 482. v. jkv. ⁶⁾ 1816. 645. v. jkv. ⁷⁾ 1817. 250. v. jkv.

tástól.¹⁾ A város 200 forintot és 6 öl fát ajánlott fel a piaristáknak az utolsó klaszsisz átvételéért.²⁾ Közben az iskolaépület is egyre romlott. »*A nemzeti iskola házá-
nak egyik Szeglettye annyira elromlott, hogy már ledüléssel fenyegetett. A tanítók
között még mindig folyik »a harc az izgága Gunits Mihály tanító körül a főigaz-
gatósággal és a helybeli piarista főnökkel».* Gunitsot végül is 1819 végén elmozdít-
tották és az I. classist helyette *Reszner András »kezdő ujj tanítóra«* bízták.³⁾ A tanítók a helybeli gyerekektől 1 frt 30 kr., »*külsőktől és zsidóktól«* 3 frt fapénzt szedtek fejjenként.⁴⁾

Az »*áhétatos iskolák Szerzetjének provinciálisa«* 1820-ban elfogadta a kanizsaiak ajánlatát a grammatica-osztály átvételére, ha a város egy osztállyal és egy tanító-lakással bővíti a gimnáziumot és a szerzet által rendelendő tanítónak 300 frt fizetést ad.⁵⁾ *Bolla Márton* tartományfőnökkel 1821 januárjában a megegyezés létrejött oly módon, hogy a város lassanként a többi osztályoknak is megfelelő termeket építtet a gimnáziumhoz, de azok elkészültével az épület fentartására, sem az említett alapítvánnyal a tanítók fizetésére többet nem lesz gondja. Az építkezés költségvetése 10.000 forintra rúgott, az alaphoz elegendő tőkével együtt tehát 25.000 forintra volt szüksége a városnak. Ettől a számtól megrettentek, minek eredményeképpen a terv »*jobb és boldogabb időre halasztatik«*.⁶⁾ Az elhalasztás nem tartott sokáig. 1822-ben a város felmondott *Szabó József* és *Mutnyánszky Alajcs »professoroknak«* a két alsó (normális) osztály tanítójának, azzal, hogy már meg is kezdődtek az építkezések, melyek befejeztével az egész iskolát a piaristák veszik át.⁷⁾ *Fehér György* győri főigazgató ez év őszén örömmel veszi tudomásul, »*az I. Grammatica és a Normális iskoláknak a piarista iskolaházzal való összefoglalását«*.⁸⁾ de a normális osztályok közül már csak a II. rajnak adott 150 ezüst forintért szerzetes tanárokat.⁹⁾ 1823 májusában kiürítve áll a nemzeti iskola rövid, de mozgalmas multú épülete és a város eladásra kínálgatja azt. Augusztusban már a kerületi főigazgató »*a városi Triviális Iskolát . . . a nemzeti Capitulális Iskolák soraiba emeli«* és igazgatójává a gimnázium direktorát, *Podolay Melchior*¹⁰⁾ nevezi ki.

A nemzeti iskola épületét nem sikerült eladni, hanem *német iskola* lett belőle. 1823-ban ugyanis *Ibi György* német tanítónak folyamodott a városhoz, amely ilyen minőségben alkalmazta is. Volt 30 tanítványa, akiket zenére is oktatott. A tandíjat a város havi 1 frt váltócedulában vagy 24 ezüst krajcárban szabta meg, a téli fapénzt 2 forintban, a zenetanítás pedig szabad egyezség tárgyát képezte. Kikötés volt azonban, hogy *hittant is kellett tanítania*.¹¹⁾ 1825-ben ezt a német iskolát a nemzeti iskola volt házában helyezték el.

Az elemi iskola osztályai 1831-ig voltak a gimnáziumban, akkor »*a város részére Oskola Háznak néhai Szatirovics János Háza vétetett volna meg és így az oskola oda által tétettvén, jövő Szt. György napon a mester-lakás üres maradna«*, miért is azt kertestől kiarendálták, az új iskolában pedig *Faicz György* állatai részére (a múltakon okulva) a lakáshoz istállót is építettek.¹²⁾ A mester 500 frt, 30 mérő rozs és 12 öl fa fizetéséből 3 perceptort tartott.

¹⁾ 1820. 451. v. jkv. ²⁾ 1819. 542. v. jkv. ³⁾ 1819. 571. v. jkv. ⁴⁾ 1822. 713. v. jkv. ⁵⁾ 1820. 594. v. jkv. ⁶⁾ 1821. 23., 282., 325. v. jkv. ⁷⁾ 1822. 561. v. jkv. ⁸⁾ 1822. 648. v. jkv. ⁹⁾ 1823. 223. v. jkv. ¹⁰⁾ 1823. 440. v. jkv. ¹¹⁾ 1823. 510. v. jkv. ¹²⁾ 1831. 119., 183., 535. v. jkv.

Kiskanizsán bérelt helyiségben volt az iskola, egy kis zsuppos házban, majd a Templom-tér 1. sz. házban.¹⁾ 1838-ban komolyan neki láttak a kiskanizsai templomtéri iskola megépítéséhez és 1839-ben erre és a templom-nagyobbítás céljaira 80.000 téglát állított a város az építkezés színhelyére. 1841-ben az iskolatelekhez (a régi temető helyén) a szomszéd fundust is megvette a város és ez évben a mesterlakás is elkészült.²⁾ A megépült iskolában 1842-ben kezdték meg a tanítást. Később, amikor Kiskanizsa különvált Nagykanizsától, ezt az iskolát rendezték be városházának, majd 1849-ben kórháznak, utóbb börtönnek, tanítólakásnak, és amíg a templomot újra építették, imaháznak, paplakásnak.

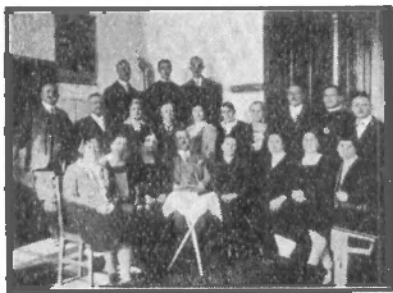
Az elemi IV. osztályának létesítését felsőbb rendeletre 1853-ban határozta el a városi tanács, a negyedik tanítói állásra azonban hiába hirdettek háromszor is pályázatot 1855-ben, arra senki sem jelentkezett.³⁾ Az új osztályt ennek ellenére is megnyitották, az elemi iskolák gondnokául pedig Szép Károly bírót neveztek ki. Ugyanebben az évben lépett életbe, hogy a tanítói állásokat preparandiai végzettséghez kötötték.⁴⁾

A főszolgabíróság 1853-ban arról értesült, hogy a kiskanizsaiak nem tartják be az immár kötelező iskoláztatást, ezért »keresztényi kötelességének« tartja ráírni a városra, hogy gondjuk legyen a tankötelesek beirattatására, mert a mulasztók 1—1 forintot tartoznak fizetni a szegény iskolások könyveire.⁵⁾ Erre az intésre következett a »helybeli elemi Tanodák Igazgatójának f. évi October hó 15-én 32. szám alatt keltt azon hivatalos megkeresése, miszerint minden fiú és leányka nevendék hattól egész 12 éves koráig az elemi tanodákban járni köteleztetik, a Tanács részirül Nagy- és Kis-Kanisán dobszó útján oly szoros meghagyás mellett közöltetett, többszöri dobolás után, hogy minden szülő magát ezen üdvös rendelethez tartani szoros felelős kötelességjének lenni ismerje, ellenkező esetben mind ezen rendeletnek megszegői a járási Cs. kir. Közigazgatási hivatal által pénzbírsággal is megbüntettetni fognak.«⁶⁾ Még ugyanebben az évben a helytartótanács örömét és elismerését fejezte ki Nagykanizsa városnak a tanügy terén kifejtett buzgóságáért, amit különösen az »elemi tanodák« felállítására körül fejtett ki.⁷⁾

1857-ben a kapornaki iskolai járásba tartozott Nagykanizsán 800 iskolaköteles gyermek volt (a sánci pusztával együtt), akik a 4 főelemi és 3 elemi alosztályban oszlottak meg (utóbbiak közül 1 fiú- és 2 leányosztály). A tanítás a 2 nagykanizsai és 1 kiskanizsai iskolában összesen 9 tanteremben folyt, magyar és német nyelven volt 7 tanító, 2 tanítónő, 2 altanító.⁸⁾ Kiskanizsán csak egy I. osztályból állt az iskola, külön fiúknak és külön leányoknak.

A hatvanas években a város nagy lépésekkel haladt előre az elemi iskolák fejlesztése terén. A város épült, a tankötelesek száma nőtt, a város közepére helyezett iskolák széttelapítása volt a város gondja. 1864-ben a vasútépítésből eredt kisajátítási összegeket is iskolaépítésre fordították.⁹⁾ A torna- és rajztanítást 1867-ben rendszeresítették (addig csak az iparostanoncokat tanította »Szász Károly úr rajzmester«).¹⁰⁾ 1869-ben nevezték ki tanfelügyelővé a kanizsai tanítóképző

¹⁾ 1833. 443. v. jkv. ²⁾ 1839. 408., 415., 527., 629. v. jkvek. ³⁾ 1853. jul. 23. jkv., 1463/855. sz. levéltári akta és 1855. 971., 1329. és 1429. v. jkvek. ⁴⁾ 1855. 529. v. jkv. ⁵⁾ 1730/853 sz. akta a v. levéltárban. ⁶⁾ 1853. 1411. v. jkv. ⁷⁾ 1853. 1500. v. jkv. ⁸⁾ 1857. évi iskola-bevallási ív (V. levéltár). ⁹⁾ 1865. 254. v. jkv. ¹⁰⁾ 1867. 423. v. jkv. — »Szász Károly: Szász Gyula szobrász atyja.



A II. körzeti iskola tantestülete

melyekre a város évi 17.613, az állam 8000 forintot költ, összköltségvetésük pedig 43.389 frt.³⁾ Az államsegélyt utóbb 4000 frt-ra szállították le. Elemibe járt ekkor 923 r. kath., 730 izr., 24 ev., 3 gör. kel., polgáriba 59, gimnáziumba 281, ismétlő-iskolába 116 tanuló, összesen 2136 tanuló.⁴⁾ Az elemiben német nyelvet is tanítottak, csak 1891/92-ben szüntették meg azt minden engedély nélkül a kiskanizsai tanítók és utánuk lassanként a többiek is. 1873-ban házat vett a város iskolájának a Teleky-utcában.⁵⁾ 1877-ben az Eötvös-téri ménlovas istállót alakították át iskolává és 1882-ben megépítették a kiskanizsai Rác-utcai iskolát. (120—150 gyermek egy osztályban nem volt ritka, de a rekordot a kiskanizsai iskola vitte, melynek I. leány-osztályában 1874-ben 210 beírt tanuló volt).

A 80-as években sajtója is volt a tanügynek Nagykanizsán, a *Bátorfi Lajos* szerkesztésében megjelent *Zalai Tanügy*. A Zalamegyei Általános Tantestületnek megalakulásától 6 évig *Hajgató Sándor*, 1879-ig *Schmidt Károly*, majd *Szalay Sándor* voltak az elnökei.

Az *Arany János-utcai* és a *Teleky-utcai iskolák* építését 1885-ben kezdte meg *Sallér Lajos* építőmester.

1894/95-ben már 31 osztályt tanított 19 tanító, 13 tanítónő és 4 hitoktató. Volt a központi, az Arany János-utcai, a Teleky-utcai és az Eötvös-téri, valamint a két kiskanizsai iskola. Az elemisták száma 2047 volt. A központi iskolák épületét 19.000 frt költséggel 1897-ben építették át a mai formájára, ugyanekkor bővítették a Hunyadi-utcai és az egyik kiskanizsai iskolát.

1900 január 1-től az elemi iskolákat átvette az állam, a város 18.000 frt évi hozzájárulása mellett. Az elemi iskolák három igazgatóság alatt 3 körzetre oszlottak. 1908-ban a város 18.000 korona államsegélyt kapott a *Rozgonyi-utcai iskola* megépítéséhez és a *kiskanizsai templomtéri iskolához*.

Az első iskolai kézimunkakiállítás 1132



Rozgonyi-utcai iskola

¹⁾ 1869. 44. v. jkvek. ²⁾ 1871. 2. képv., 332. közözügyi és 343. tanácsi jkvek. ³⁾ A tanév számadása (V. levéltár). ⁴⁾ 1873. évi tanácsi jelentés. ⁵⁾ 1873. 11. v. jkv.



drb kézimunkával 1900/901. iskolaévben rendezték Nagykanizsán. A tantermek közül sok bérhelyiségben volt. A kiskanizsai Templomtéri és a Rozgonyi-utcai építkezéseket 1910-ben kezdték meg. Utóbbi mellett vett telken építettek fel az eredetileg a sétátérre tervezett *tornacsarnokot*.



Dr. Hajdu Gyula

Polesinszky Emil

A háború kitörése előtt 2700 volt az iskolások száma, de csak 2400 volt a férőhely. Hiába volt azonban *dr. Szekeres József* iskolaszéki elnök minden utánjárása, a háború megakasztotta az iskolák továbbfejlesztését, sőt hadicélokra foglalták le a meglévő épületeket is, úgyhogy nem egy iskolának korcsmaépületekben, petróleum-lámpa mellett kellett a tanítást folytatnia. A 30 osztályt 13 szükséghelyiségben helyezték el.

Az összeomlást követő években a B-listák folytán a tanítók száma 13-mal csökkent. Az iskolaszék, melynek elnöke 1919 óta *dr. Hajdu Gyula* ügyvéd, az utolsó tíz esztendő alatt igen nagy erőfeszítéseket tett az elemi oktatás érdekében. A tantestületek ezalatt az elemi oktatás reneszánszát teremtettk meg Nagykanizsán.

Az I. körzeti iskola igazgatását 1920-tól *Szabó István* volt kiskanizsai igazgató vette át. A körzetbe tartozik a központi épületben elhelyezett 1, a Huszti-téri 3, a régi gimnáziumban 5, a Teleky-úton 4 és a barakk-telepen 2 osztály, összesen az 1928—29. tanévben 715 tanulóval.



Brauner Lajos

Az igazgatást 1924-ben *Polesinszky Emil* vette át, aki 1919-ben Csáktornyárról menekült Nagykanizsára. Hét tanító és nyolc tanítónő működik ennél az iskolakörzetnél.

A II. körzeti iskolák igazgatója *Poredus Antal* maradt az összeomlás után is, 1921-ben történt nyugalmabvonulásáig, amikor helyét a Csáktornyárról menekült *Brauner Lajos* foglalta el. Brauner rövidesen a Nagykanizsai Tanítói járáskör elnöke lett. 1928-ban történt nyugalmabvonulásával helyét *Filó Ferenc* volt kiskanizsai igazgatóval töltötték be. Filó, miután a világháborút a frontokon végigküzdötte, 1922 végén került Kiskanizsára, ahol hatalmasan fellendítette az iskolai és iskolán kívüli művelődési életet és a vidéken egyedülállóvá fejlesztette a kiskanizsai népoktatást. A II. körzetbe tartozik a Rozgonyi-utcai 12, az Arany János-utcai 2, a régi gimnáziumban 1, a Hunyadi-utcai iskolában 3 és a központi iskolában 1 osztály. Ezekbe 1928-ban 853 tanuló iratkozott be, a 4 osztályú ismétlő iskolának 40 fiú és 125 leány tanulója van. Ebben a körzetben 7 tanító és 12 tanítónő működik.



Kovács Illés

A III. körzeti (kiskanizsai) iskolák élén 1900-tól 1919-ig *Szabó István* állott. Utóda volt *Béres János*, aki a világháborút legnagyobb részét a frontokon végigharcolva, a háború alatt lerongyolódott kiskanizsai iskolát új életre keltette és megvetette alapját az



Filó Ferenc



Az I. körzeti elemi iskola tantestülete

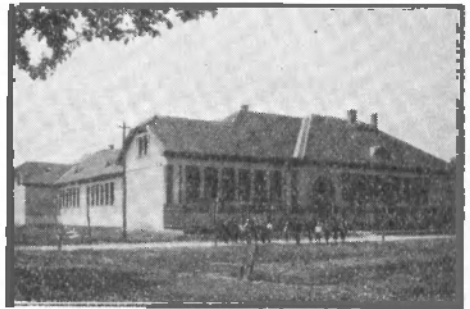
aki mint tart. főhadnagy végigküzdötte a világháborút s az újraépülés időszakában tevékeny tagja a városi képviselőtestületnek. Kiskanizsán jelenleg 3 iskola van: a Templom-téri 10, a Nagyrácutcai 6 és a Kistrác-utcai 2 tanteremmel, mindössze 17 osztállyal, 762 tanulóval. A továbbképzőnek 214, az ismeretterjesztő tanfolyamnak 20 hallgatója van. A kiskanizsai tantestület 9 tanítóból és 8 tanítónőből áll.

iskolánkívüli népművelésnek. 1924-ben a sokoldalú *Szépuudvary László* tanítóval megrendezte az országban első kiskanizsai elemi iskolai tornavizsgát, amelyet azóta évről-évre szélesebb keretek között rendeznek meg. 1925-ben *Filó Ferenc* vette át a kiskanizsai iskola igazgatását, 13 tanteremben 18 osztállyal. 1928 őszén felavatták az új kiskanizsai iskolaépületet. 1928-ban *Kovács Illés* vette át a kiskanizsai iskola igazgatását,

A GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE

Legrégibb intézménye Nagykanizsának, ma a maga nemében büszkesége az egész Dunántúlnak, a kegyesrendiek gimnáziuma. Szükségszerűség hozta létre 165 évvel ezelőtt ezt az intézetet. A török uralom alól háromnegyed századdal előbb felszabadult Zala és Somogy jókora országrésznyi területén ugyanis, ahol a gazdasági élet erői egyszeriben friss, termelő burjánzásnak indultak, az anyagi jobbléttel gyarapodó szellemi igények kielégítésére semmi nem történt. Az írás-olvasáson túl csak a gazdagok iskoláztathatták gyermekeiket, kiknek módjukban állott azokat messze vidékek iskoláiba elküldeni.

Battyhány József kalocsai érsek 1763-ban *Tapolcsányi Györggyel*, a kegyesrend főnökével szerződésre lépett,¹⁾ mely szerint a kegyes tanítórend 10.000 váltóforint tőkének kamataiért magára vállalja egy, Nagykanizsán felállítandó nagy-gimnáziumnak tanerőkkel való ellátását. Az ala-



Az új kiskanizsai iskola

¹⁾ A gimnázium 1895—96. évi értesítője: »A főgimnázium története«. — Halis—Hoffmann: *Zalavármegyei Évkönyv*, 1896. (108—110. old.), — »Zala« 1915. évf. 252. szám: »A nagykanizsai főgimnázium 150 éves jubileuma«.



A kiskanizsai tantestület

s most ezt az épületet 1500 frt váltság ellenében átengedte a kegyesrendieknek. A váltságot ugyancsak *Baththyány Lajos* fizette meg.¹⁾ Az épülethez tartozott a szomszédos tiszti laktanya, amit tanári lakásokká alakítottak át. Nagykanizsa város a Szent-János templomot engedte át a piaristáknak. A gimnázium 1765-ben 390 tanulóval nyílt meg, volt 3 grammaticai és 2 humanitási osztálya. *Csonkai Jób* volt az első igazgató és *Jaros László*, *Franz Bertalan*, *Dományi Márk* az első tanárok. A csekély jövedelemből sokszor kellett koplalniuk az amúgy is roppant szegényesen elhelyezett szerzeteseknek, mígnem *Matkovics István* alszolgabíró el nem látta őket élelmiszerekkel, a tanári házat bútortal, az iskolát pedig zene-instrumentumokkal. Példájának sokan voltak követői, mindez azonban gyökeresen nem segített az anyagi hiányokon. *Mária Teréziától évi 300 frt államsegélyt kapott a gimnázium*. Röviddel ezután, 1785-ben kötelező lett a 6 frt évi tandíj és a németnyelvű oktatás. Ezekben az időkben átmenet nélkül 50—40-re csökkent a gimnázium növendék létszáma, a tanárok közül pedig többen búcsút mondtak pályájuknak. Az 1787. évi török háborúk idején a templommal együtt hadi raktár és fogoly-tanya lett a gimnázium és a tanári épület nagy része is. Csak *II. József* halála után lendült fel ismét a gimnázium élete, aminek különös segítségére volt a *Mayer Elek* igazgató által rendszeresített *konviktus*. A tandíj és német oktatás eltörlésével a tanulók száma újra 100 fölé, majd lassan 200-ra emelkedett.

Az egyre jobban leromlott épületet 1805-ben újra *katonaság* szállta meg, akik *kiraboltak a házfőnököt*, elvitték a tatarozásra keservesen összegyűjtögetett 800 forintot is. A feketehimlő, majd a háborús időköt követő óriási nyomor az iskola megnyitását hátráltatták. A roskadozó épület helyreállítására a leszegényedett városnak sem volt pénze. A kegyesrend, látva, hogy a gimnázium épületének, ha pénz kellene, nem akad gazdája, *át akarta adni az egész intézetet a premonstreieknek*, a dűledező épület láttán azonban a premonstri prépost is abbahagyta a tárgyalásokat. *A Baththyány- és Inkey-családok áldozatkészsége* tartotta ezután a lelket a gimnázium nyomorgó tanári karában.

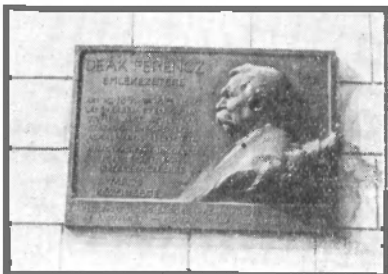
¹⁾ 1376/853. sz. középület-összeírás (V. levéltár).

A napoleoni háborúk újra kórházzá alakították a gimnáziumot úgy, hogy az előadásokat a tanárok szobáiban tartották s azokat a diákok, padok hiányában, állva hallgatták.

1812-ben a város felállította egy világi tanítóval az előkészítő osztályt, amivel a gimnázium 6 osztályú lett. Az 1813—17. években mint konviktor, a kanizsai gimnázium növendéke volt Deák Ferenc. A konviktorok száma 6 volt. (Deák előtt Virág Benedek, akkor még Virág Ádám, volt öt évig, 1757-től 1762-ig, az intézet tanítványa).

Podolay Menyhért igazgatóságának idejében (1818—1838) jobb idők virradtak a kegyesrendiekre. A rend 1000 forintot adott az iskola és székház tatarozására, majd 1823-ban a piaristák átvették a várostól a nemzeti iskola vezetését, amiért a város a gimnázium épületét 12.000 frt költséggel kibővítette.¹⁾ Az igazgatón kívül 5 tanár és az elemi osztályokhoz két papnövendék volt ekkor a gimnázium tantesztülete, a tanulók létszáma pedig 308.²⁾ Ebben az időben volt a gimnázium növendéke Királyi Pál, aki a Bentzik-család támogatásával végezte a gimnáziumot.

A fejlődés megindultával Nagykanizsa szerette volna gimnáziumát 8 osztályúvá fejleszteni. Ezért már 1822-ben a város (»a Kesztheli Liceum t. i. az 7-ik és 8-ik Oskola elrontatván«) a királyhoz és az érsekhez folyamodik, hogy erre a két osztályra privilégiumot és tanárokat kapjon. Hivatkozik a kérvény arra, hogy Budától Zágrábig sehol felsőbb osztályok nincsenek.³⁾ »Vagyon egy roppant Házunk«, írja a város a kir. ágenshez, t. i. a nemzeti iskola háza, ami a gimnázium kibővítésével üresen maradt. A város ezt a házat lottérián ki akarta játszani, hogy azután a befolyó jövedelemből a gimnáziumot újra bővítse. A tervekből azonban nem lett semmi. 1851-ben



A Deák-emléktábla

még mindig folyik az akció »a helybeli oskoláknak 8 osztályu gymnásiummá leendő átváltoztatása és tágasbitása eránt.«⁴⁾

A szabadságharc kitörése a diákok számát 113-ra apasztotta. Igazgató volt Purgstaller József, akit az egyetemi ifjúság küldöttsége Kanizsáról hívott meg a pesti egyetem bölcsészeti katedrájára. A szabadságharc után következeit tanügyi reform a kanizsai gimnáziumot megszüntette. A város deputációzott a kultuszminiszterhez, a rendi kormányzósághoz, a herceghez s ennek eredményeként 4 osztályos »kis-gimnáziummá« degradálva, a kanizsai gimnáziumot 1850-ben megnyitották. A ma már páratlan gazdagságú szertáraknak 1852-ben Batthyány Fülöp herceg vetette meg az alapját.

1853-ban már azon igyekezett a város, hogy legalább 6 osztályú gimnáziumot mondhasson a magáénak. A rend azonban ehhez kevésnek találta a város áldozatkészségét és megfelelő számú tanárokkal sem rendelkezett.⁵⁾ A város és a rend

¹⁾ 666/851. sz. a városi levéltárban és 1376/593. sz. 1853. évből u. o. ²⁾ 1824. Can. Vis. a ferencrendi pléb. irattárában. ³⁾ 1822. jan. 101. v. kgy. jkv. ⁴⁾ Város levele a v. levéltárban és 1851. 664. v. jkv. ⁵⁾ 1273/855. sz. a városi levéltárban és 1853. 1273. v. kgy. jkv.

között egyre több lett a surlódási felület. 1855-ben *Valentini János* igazgató, egyúttal a normális iskolák igazgatója is, erélyes és nem épen tiszteletteljes hangú levelet írt a városnak és az iskola kurátorainak, hogy ha öt nap alatt (november közepén) nem lesz fa az iskolában, szélnek ereszti a gyerekeket, megjegyezvén, hogy »*olly helyen, hol így szolgáltatnak ki a szükségesek, nincs kedve a Tanárnak szolgálni.*»¹⁾ 1860-ban az országosan kötelező 8 frt tandíj szigorú behajtása miatt a város beszüntette az épületek gondozását és fűtését és csak akkor vállalta újra, amikor a rendfőnök megfenyegette a tanácsot, hogy az elemi osztályokat kilakoltatja a gimnázium épületéből.

A magyar nyelv 1860-tól fogva hivatalos nyelve a gimnáziumnak, bár a tanárok már eddig is inkább latinul szerkesztettek minden iratot és levelezést, csak-hogy a német nyelvet ne kelljen használniuk. 1861-ben »*az 1848-i év előtt N.-kaviszán fennállott 6 osztályú Gimnázium ismétli vissza állítása*» képezi a város gondoskodásának tárgyát. Állandó bizottság foglalkozott az ügy ébrentartásával, míg nem 1867-ben létrejött a megegyezés.²⁾ A város vállalta a két új osztály tanárainak 600—600 frt fizetését, a tanári lakások bebútorozását és *a gimnázium épületének megfelelő kibővítését.*³⁾ Az V. osztály még ebben az évben megnyílt, de az új épület-rész alapkövét csak 1868-ban tették le, amikor *Batthyány Fülöp* herceg az alapítványnak 4000 forinttal való megtoldására tett ígéretet. Az építkezés 27.877 forintba került, amit közadakozásból és kölcsönökből fedezett a város.⁴⁾ *1868-ban megnyílt a VI. osztály is.* Sok terhet vállalt magára a város a gimnáziumért, holott ezidőtájt minden téren tanúsított szűkmarkúsága folytán sok egyéb intézményt élelmesebb városok elkaparítottak előle.



A gimnázium konviktsusa

A város 1870-ben folyamodott a kultusz-miniszterhez, hogy a gimnázium VII. és VIII. osztályát megnyithassa. A miniszter csak *a VII. osztály megnyitását engedélyezte.*

A város most kérte a *Batthyány-örökösöket*, hogy a 4060 forintra devalválódott alapítványt, *Fülöp herceg* ígérete szerint, egészítsék ki 10.000 forintra.⁵⁾ A hitbizományi örökösök nem válaszoltak a kérésre, hanem *Batthyány Erzsébet grófnő* és a *herceg Montenuovo-örökösök* egészítették ki az alapítványt 1873-ban eredeti összegére.⁶⁾ *A VIII. osztály 1871-ben nyílt meg* s ezzel a nagykanizsai gimnázium nyilvánossági jogot nyert főgimnázium lett. *1878-ban kihelyezték az elemi iskolákat is* s ezzel a szertárak, laboratóriumok nyertek megfelelőbb elhelyezést. Virágzásnak indult ekkor a gimnázium *Kottek Nándor* igazgatása alatt. Intenzív életet kezdett az 1867 óta fennálló *Ifjúsági Segélyző Egylet* és az 1874-ben alakult *gyakorló-iskola* (önképző-kör).

Nevezetes tanítványa volt a gimnáziumnak a 80-as években 8 éven át *Kunfi Zsigmond*, a proletárdiktatúra későbbi népbiztosa, aki végig jelesen végezte az

¹⁾ 1855. 91. v. kgy. jkv. ²⁾ 1861. 32. és 1862. 8/47. v. kgy. jkv. ³⁾ 1867. 409. v. jkv. ⁴⁾ 1867. 437., 438., 442., 502. és 1868. ápr. 20. (53.), okt. 26. (128.) v. jkvek. ⁵⁾ 1869. febr. 16. (35.) v. jkv. ⁶⁾ 1870. aug. 13. (47.) és szept. 15. (65.) v. jkvek.



A gimnázium udvari traktusa

kvalifikációt nyerte. Ezidőtájt volt az intézet növendéke *dr. Prinz Gyula* egyetemi tanár, a híres geológus és Ázsia-utazó.

Az 1896. évi millenáris díszközgyűlés elhatározta a *gimnázium épületének korszerű újraépítését*, amire egy év múlva 120.000 frt kölcsönt szavazott meg a képviselőtestület *dr. Pachinger Alajos* igazgató sürgetésére. Az első terveket a nagykanizsai születésű *Tandor Ottó* készítette. A tervek addig variálódtak átépítés és új épület között, míg a nagyarányú laktanyaépítések kimerítették a város anyagi erőit s a gimnáziumot 1904-ben a megürült *Sugár-úti volt honvédlaktanyában* (ma fémipariszakiskola) helyezték el. 1907-ben már újabb 834.000 koronás gimnáziumépítés tervei felett folytak a tanácskozások. *Gróf Zichy Aladár*, a város képviselője, 200.000 korona államsegélyt eszközölt ki, de 1911-ben már újabb 300.000 korona államsegélyért folyik az instanciázás. Míg mindez bonyolódott, kitört a világháború és a gimnázium a tervezett 2 helyett 20 évig maradt a Sugár-úti honvédlaktanya épületében, *Horváth György* igazgató vezetése alatt.

A gimnázium elhelyezésének kérdését véglegesen *dr. Sabján Gyula* polgármester oldotta meg, amikor a Sugár-úti volt közös laktanya is visszaszállott a város tulajdonába. A *dr. Kállay Tibor*, akkori pénzügyminiszter, Nagykanizsa képviselője közbenjárásával nyert kölcsönből átalakíttatta a hatalmas épület-traktust, melyben 1923-ban megkezdték a tanítást. Azóta a kanizsai az ország legideálisabban elhelyezett, legnagyobb vidéki szerzetes középiskolája és Nagykanizsa város egyetlen beruházása, amit inflációs papirkoronából létesített. A gimnáziummal kapcsolatos luxurióz kivitelű, *50 személyre berendezett konviktus* 1928-ban nyílt meg.

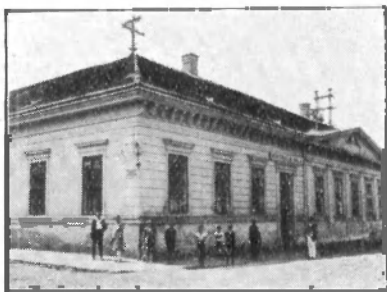


A gimnázium tanári kara



Eberhardt Béla

A gimnázium növendékeinek száma jelenleg 380—400 között váltakozik, 30—40 magántanulóval. Az osztályok száma 9, a tanulók 76%-a katolikus, 20%-a izraelita. A tanári testület 17 tagú, a másvallású hitoktatók nélkül. A gimnázium igazgatója *Eberhardt Béla* c. tank. főigazgató, 1910-ben helyezték a kanizsai gimnáziumhoz, melynek 1919 óta igazgatója. A gimnázium fejlesztése és általában Nagykanizsa tanügyeinek előbbrevitele terén szerzett érdemei elismerésül 1926-ban kapta a tank. főigazgatói címet és ugyanekkor a szentszéki tanácsosságot. A város képviselőtestületében minden, a város fejlesztését célzó mozgalomnak résztvevője. A háború alatt a Vörös Kereszt, az újjraépülés éveiben a Kath. Legényegylet, ma a Szociális Misszió Társulat egyesületi működésének színterei. Vele együtt a tanári karnak majdnem valamennyi tagja is állandóan közreműködik a város kulturális életének fejlesztésén, úgy előadásaikkal, mint a különféle egyesületeknél elfoglalt munkakörükkel.



A felsőkereskedelmi iskola

Uj ifjúsági egyesület a *74. Törekvés cserkész-csapat*, amely a gimnázium kebelében alakult 1919-ben 60 taggal. A cserkészek 1928-ban *fúvós-zenekart* alakítottak. Az 1920-ban alapított Torna Kör 1924 óta *Hunyadi Sport Kör* néven működik és 1927-ben városközi középiskolás atletikai versenyt rendezett Nagykanizsán. Az 1902-ben alakult *Mária Kongregáció* 1924-ben zászlót szentelt. 1922-ben megalkult az *alsósok kisebb kongregációja* és a *Mindszenthy Szavalókör*, ami párhuzamosan működik a felsősök *Önképzőkörével*. Az 1900-ban alakult *Gyorsíró Kör* a háborúig virágzott. Az ifjúsági *énekkar* 70, a *zenekar* 35 tagból áll.

FELSŐKERESKEDELMI ISKOLA

Nyolcadik évtizede áll a nagykanizsai felsőkereskedelmi iskola a kereskedelmi szakoktatás szolgálatában. Minthogy a kereskedelmi élet lebonyolítása legnagyobb részt mindig a zsidóság élethivatását képezte, a zsidó hitközség vette kezébe az ifjú kereskedő-generáció kiképzésének ügyét is.

A kereskedelmi szakoktatást¹⁾ 1842-ben az izr. hitközség négyosztályú népiskolájának nyolcadik évfolyamában kezdték meg. Ebben az évben



A kereskedelmi iskola első tanári kara

¹⁾ Az iskola 1926/27. évi értesítője (dr. Villányi Henrik : »70 éves iskolánk«) nyomán.



Dr. Villányi Henrik építtették *Löv Lipót* főrabbi sürgetésére a kereskedelmi iskola mai épületét. A szabadságharc után következett tanügyi reformok törölték a népiskola tantervéből a merkantil tárgyak tanítását, ezért a hitközség 1856-ban *népiskolája 4 osztálya fölé 2 évfolyamú kereskedelmi szakiskolát* létesített, amelynek megnyitásakor 60 tanulója volt. A kereskedelmi tárgyakat *Eichberg Adolf* igazgató tanította, egyéb tárgyakat az elemi iskola tanítói tanítottak. 1866-ban a porosz-osztrák háborúk alatt az iskola épületét kórháznak alakították át, a tanítás a zsinagógában folyt.

1873-ban *Boja Gergely* tanfelügyelő sürgette az önálló kereskedelmi iskola megszervezését. Hiába nyitották meg azonban 1880-ban az iskola III. évfolyamát 5 tanulóval, év végén be kellett azt szüntetni s az újjászervezést csak 1891-ben tudták végrehajtani, *Bun Samu* igazgatósága idején, amikor is az I. évfolyam a *Zrínyi Miklós-utca 33. sz. ház* első emeletén nyílt meg, honnan 1899-ben költözött a mai épületébe. Az első kereskedelmi érettségi 1894-ben volt a már nyilvánossági jogot nyert iskolában. A tanulók létszáma 76 volt, az érettségizőké 24. A középkereskedelmi iskola *1895-ben felsőkereskedelmi iskola* nevet nyert.

Az állandó tanárválság, aminek oka főként a hitközség anyagi erőinek hiányosságában rejlett, előtérbe helyezte az iskola államosításának gondolatát. A deputációzások és tárgyalások eredménye lett, hogy 1906-ban az iskola tanárainak fizetésekiegészítését az állam elvállalta és 1911-ben felvették őket az országos nyugdíjintézetbe. *Bun Samu* ekkor már országos nevű pedagógiai szakíró volt, akinek 1908. évi, négyévtizedes tanári jubileumát méltó keretek között ünnepelték, átadva neki az érdemei elismeréséül kapott *Ferenc József-rend lovagkeresztjét*. 1916-ban, nyugdíjbavonulásakor, királyi tanácsosi címet kapott.

A világháború alatt kórház lett a kereskedelmi iskolából is és a tanítás a kistemplomban és az előljáróság tanácstermében folyt. A háború után, 1922 szeptemberében a felsőkereskedelmi iskola 54 hősi halottjának nevét véste az intézetben felavatott emléktáblájára. *Bun Samu* utóda az igazgatói székben *dr. Villányi Henrik*.

1920-ban az iskola *négy évfolyamúvá bővült*. A hitközség *női kereskedelmi szaktanfolyamot* is tart fenn, amely évenként 30—35 leányt képesít szerényebb kereskedelmi állásokban kenyérkeresetre.

1927 szeptemberében *dr. Villányi Henrik*, 40 évi szolgálat után, nyugalomba vonult. A kormányzó legfelsőbb elismerése jeléül a Signum Laudist küldte ekkor a kiváló tanférfiúnak. *Villányi Nagykanizsán* született s már fiatal tanár korában, mint a *Zala* szerkesztője és a városi képviselőtestület tagja dolgozott, küzdött lelkéhez nőtt városa érdekeiért. Publicisztikai, pedagógiai és a várospolitikai életben mindmáig folytatott munkásságán kívül mint a város, főként az izraelita hitközség multjának kutatója, fejt ki értékes tevékenységet.



Balogh Dávid

Utóda az igazgatói székben *Balogh Dávid*, aki immár 27 esztendeje működik az iskola szolgálatában. A 10 tagú tanári kar sok téren kapcsolódik a város kulturális és közéletébe.

A felsőkereskedelmi iskola 1895-től fogva 1145 érettségizett

tanulót bocsátott ki az életbe. 1928-ban a tanulók létszáma 153 volt, ezek közül 53 izr., 83 róm. kath. vallású volt. Az intézet kebelében Önképző Kör, Ifjúsági Sport Kör és Ifjúsági Segítő Egyesület működik. Az iskolafentartó izr. hitközség egy külön iskolai szakosztály révén gyakorolja a felügyeletet az iskola felett. A szakosztály elnöke *Ötvös Emil* ny. állampénztári főigazgató.

POLGÁRI ISKOLÁK

Híre-hamva sem volt még az intézményes elemi oktatásnak, amikor már messze földön híres gimnáziuma volt Nagykanizsának. Éppen ez az adottság teremtette meg a kanizsaiakban az állandó igyekezetet, hogy mielőbb az alsóbb fokozatú iskoláikat is kiépítsék. A »nemzeti iskola« megépítését nyomon követte a törekvés, hogy megoldják valamiképpen a leányoktatás kérdését is. A leányok ugyanis együtt járták a fiúkkal a nemzeti iskola osztályait, úgy, hogy mire onnét kikerültek, valami leányos neveléssel egyikük sem dicsekedhetett. Már 1833-ban gondolkodtak a leánynevelés elkülönítésén, amikor is »*Pichler Henrik, mint egyik Tagja Priv.*

Kanisa Város kebelében újonnan kezdendő Leány-tanító Intézetnek, jelenti az Érd. Tanácsnak, hogy ezen Város kebelében egy társaságos kisdud leányokat nevelő Intézet, mellynek kezdete 1-ő Májusban lészen, felállítatik és a Helybeli Elöljáróságnak tudtára adni az Egyesület kívánván. Melly Egyesületnek jelentését és Városunk kisdudeinek előmenetelére való törekedést, mint a Polgári Társaságos életnek egyik legfőbb és szükségesebb Intézetét az Érd. Tanács jó néven vévén, egyszersmind bizonyosá teszi, hogy



Központi elemi és polgári iskola

*Elöljárói kötelessége szerint azon Intézetet pártolni es amennyiben szükséges, segítségére lenni meg nem fog szünni, olly megjegyzéssel mindazáltal, hogy azon Intézet reguláit és feltételeit bevárandja.*¹⁾ A külön »leánynevelő intézetet« a nemzeti iskola időközben megürült házában helyezték el, de 1849-ben a nagy közterhekre hivatkozva *beszüntették*, mert a 20 (vidékieknek 40) kr. havi tandíjából 1847-ben pl. mindössze 57 forintot kapott a város.²⁾ A városiak panasszal támadták meg a tanács eme intézkedését, mire a városatyák így válaszoltak: »a városi századosság tekintvén a városi jövedelmeknek megcsökkenését, miután be nem látja azt, hogy azon szülők leánygyermekait, kik különös nevelést kívánnak leányaiknak adni, miért volna a városi pénztár köteles fizetni, és miért taníttassanak a város pénz tárából a leányok stikelésre s miután az előtt is, midőn a nő nevelő nem volt, a leányok az olvasás és írásban kellőkép taníttattak és ezen túl is azok *Faits György* iskola mester és segédje által taníthatnak.«³⁾

A leánynevelés ügyének máig is kiható ballépését követte el a városi vezetőség

¹⁾ 1833. 346. városi jkv. ²⁾ 1849. 43., 59., 66. századossági jkvek. ³⁾ 1849. 190.^{1/2} dec. századossági jkvek.

1868-ban. *Ranolder János* veszprémi püspök, amikor a veszprémi, kaposvári, pápai, keszthelyi leánynevelőintézeteket alapította, Nagykanizsa vezetőségének is hosszú levélben elküldte erre vonatkozó ajánlatát, amivel aztán rendkívüli közgyűlés foglalkozott. *A püspök Nagykanizsán apáca-zárdát akart építtetni.* Ecélből 20.000 forintos alapítványt tett Nagykanizsa részére, az építkezésre pedig külön adott volna 10.000 forintot, ugyanúgy a bebútorozásra 6—10.000 forintot. A várostól annyit kért csupán, hogy adjon egy telket vagy megfelelően átalakítható épületet és vállalja annak további karbantartását. A rendkívüli közgyűlés ékes szavakkal köszönte meg a főpásztor atyai jóságát, egyhangú hálálkodással el is fogadta volna a javaslatot, egyelőre azonban csak egy bizottságot küldött ki, hogy ez számítsa ki milyen terheket jelentene a városra nézve az ajánlat elfogadása. A bizottság addig számolgatott, amíg a következő év augusztusában kiderült, hogy a város nem fogadhatja el *Ranolder* püspök ajánlatát, mert 1. »a város anyagi terheltezésével járna«, és 2. mert »mint kétségtelenül felekezeti-ségi nevelő intézet, a városi közönségl rokonszenvével sem találkozniék.«¹⁾



A polgári iskolák tanári kara

Pár hónappal utóbb felfeledött a négy osztályos felsőbb népiskola létesítésének terve. Ez természetesen már nem csak leányok részére és nem felekezeti alapon. *Boja Gergely* újonnan kinevezett tanfelügyelő szavaira a közgyűlés elhatározta, hogy leányok részére felsőbb népiskolát, fiúk részére pedig polgári iskolát létesít. A jelenvolt *Guttmann S. H.* azonnal 2000 frt adományt ajánlott fel az új iskola céljaira. *Államsegélyt azonban nem kapott Nagykanizsa.*²⁾ Az

akkor különvált Kiskanizsa sem akart felsőbb leányiskolára áldozni. Végül is 1872 októberében az állam megadta a szükséges tanerők fizetését államsegélyképen, úgy hogy a Csengery-u. 915. sz. a. bérelt helyiségekben ebben a hónapban megnyílt *Teesz János* igazgató vezetésével a polgári fiú iskola, 6 tanárral.³⁾ A város mindjárt 40.000 frt kamatmentes kölcsönt kért a kultuszminisztériumtól megfelelő iskolaépület emelésére, ezt azonban nem kapta meg.⁴⁾ 1873-ban már a III. osztály is megnyílt. Ugyanebben az évben a város *Ranolder* püspökhöz fordult, hogy nem lehetne-e korábbi ajánlatát újra napirendre venni. A püspök azonban ekkor már nem is válaszolt a kanizsaiak kérésére.⁵⁾ 1875-ben megnyílt az V. polgári fiúosztály.

Közben állami liceumért, női kereskedelmiért, felsőbb leánynevelő intézetért.⁶⁾

¹⁾ 1868. 135. és 1869. 58. v. kgy. jkv. ²⁾ 1869. 102., 1870. ápr. 2. (19.), 1871. jan. 26. (15. és 23.) v. kgy. jkvek. ³⁾ 1872. 16. és 49. v. jkvek. ⁴⁾ 1872. 70. v. jkv. ⁵⁾ 1874. 57. tanácsi jkv. ⁶⁾ 1874. 413. tanácsi és jun. kgy. (23.) jkv.

1875-ben pedig leánypolgáriórt akciózott a város.¹⁾ 1876-ban a *polgári fiúiskola a VI. osztály megnyitásával teljessé vált*, de ekkor már *Morgenbesser János* volt az igazgató. 1877-ben elhatározták, hogy az *accis-jövedelemből* (fogyasztási adó) a »*polgári tanoda*« részére épületet emelnek. A megye 40.000 frt kölcsönt engedélyezett.²⁾ 1878 szeptemberében az új épületet felavatták. Emeletén volt a polgári, földszintjén pedig elemi osztályok. A polgárista fiúk száma ekkor 120 volt.



Németh Mihály

1884-ben a képviselőtestület elhatározta, hogy bár költségvetésének 43%-át tanügyi kiadások foglalják le, polgári leányiskolát létesít. A kultuszminiszter érdeklődésére felajánlotta ingyen a polgári fiúiskolával szemközt lévő *régi kórháztelket* (ma a Casino épülete áll azon), 100.000 téglát és évente 60 köbméter fát.³⁾ A minisztérium keveselte a hozzájárulást, így 1885-ben még mindig csak *özvegy vezekényi Horváth Lilla magán-leánynevelője* kapott engedélyt iskolanyitásra. Itt nyelveket, zenét, varrást, festést stb. is tanítottak és bennlakók is voltak évi 300 frt ellenében. Csak 1891-ben jött létre a megegyezés a minisztériummal, mely szerint a város a *kétosztályos felsőbb leánynépiszkolát polgári leányiskolává alakította át és ahhoz államsegélyt kapott*. Mindkét iskolának *dr. Bartha Gyula* volt ekkor az igazgatója.

A millénium évében *lebontották az iskolaházat* és 25.000 frt költséggel *újraépítették*, úgy hogy most már a polgári leányiskolát is elhelyezték abban. 1900 január elsejével azután megtörtént a *polgári iskolák államosítása*. Az 1905. évvel megszűnt az akkori reformok értelmében a polgári fiúiskola V. és VI. osztálya.

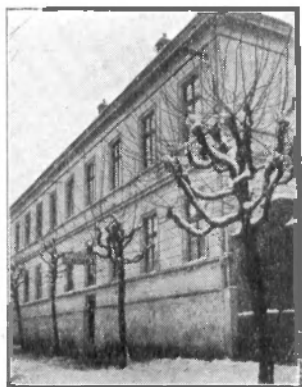
1911-ben, amikor *Waligurszky Antal* vette át az iskolák igazgatását, megkezdődött az osztályok párhuzamosítása. Waligurszky elnöke volt (ma is díszelnöke) az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület zalamegyei körének. A háború alatt a kórházzá vált iskolából szükség-helyiségekbe költözött a polgári iskola is. 1920-ban a *leányiskola különvált*, igazgatója 1926-ban történt nyugalmabvonulásáig *Szakonyi Géza* volt. *Waligurszky Antal* a város impozáns ünneplése mellett, a kormányzói kitüntetésként kapott koronás bronzéremmel, 1924-ben ment nyugalomba. Utóda *Németh Mihály*, aki 1900 óta tanított Nagykanizsán, a világháború alatt a frontokon harcolt, a Polgári Iskolai Tanárok Zalamegyei Körének, a nagykanizsai ÉME-nek elnöke, keresztény és nemzeti irányú mozgalmak közszereplője. A polgári leányiskola új igazgatóját, *Polonyi Györgyöt* 1928 őszén helyezték Nagykanizsára. 1928 óta a fiúiskola a *Zrínyi Miklós* és a leányiskola a *Zrínyi Ilona* nevet vette fel és engedélyt nyert a növendékek magyaros *formaruhájának* viselésére.

A polgári iskolák az épület emeletére szorultak, mert a *földszintet elemi iskola foglalja el*, a külön leánypolgári építését pedig még mindig nem sikerült terveken túl vinni. Mindkét iskola tanulólétszáma felül van már a 400-on és mindegyik 9—9 párhuzamosított osztályra oszlik el. A polgári fiúiskolában a gróf *Zrínyi Miklós Önképzőkör*, a 75. Árpád cserkész-csapat, az Ifj.



Polonyi György

¹⁾ 1875. 22. kgy. és 530. tanácsi jkv. ²⁾ 1877. szept. kgy. 36. jkv. ³⁾ 1884. dec. 30. és 1885. márc. 31. kgy.



Zeneiskola

Vörös Kereszt, a Zrínyi Sportkör és a Segélyező Könyvtár, a leányiskolában a gróf Zrínyi Ilona Önképzőkör, az Ifj. Vörös Kereszt, a Zrínyi Sportkör és az Eucharisztikus Leányszövetség működnek. A két iskolának közös énekkara a nyilvánosság előtt is megállja a helyét. A fiúiskolában 9 tanár és 4 tanárnő, a leányiskolában 13 tanárnő látja el az oktatást.

ZENEISKOLA

Muzsikálni már a legrégebb időkben is szívesen taníttatták gyermekeiket a kanizsaiak. Erre vall, hogy a gimnáziumban már az alapítás első esztendeiben (1765) zenekar működött. 1807-ben a város olyan elemi tanítókat kért a kerületi főigazgatótól, akik közül az egyik *»muzsikát is tudjon«*. *Ibi György* német tanító 1823-ban már zenére is oktatta 30 tanítványát. 1828-ban *»Mann Ferenc muzsika mester itt letelepedvén, neki a tanítás megengedett«*.¹⁾ 1867-ben *Kurthnekker József »zene és ének magány-tanító e városi tanodákat látogató ifjúságot«* tanítgatta muzsikára, amiben legfőbb érdeme volt, hogy a szegényeket ingyen tanította.²⁾ 1881 őszén *Rosenberg Ádám* zongoramester külföldről hazatérve, Nagykanizsán *zeneiskolát* nyitott, melyben énekoktatás is volt. Rövidesen felváltotta ezt a *Sterneck Zsigmond* által a kereskedelmi iskolában létesített zenetanfolyam, ami évente nyilvános vizsga-koncerteket rendezett.

A városi zeneiskola létesítésének gondolata 1911 novemberében komoly tervként vetődött fel, de a háború áthúzta a terveket. A háború után, 1920–22-ben a *Fenyves-féle iskola* kebelében működött egy zeneiskola.

A rendszeres zeneoktatás alapjait végül is a város vetette meg az 1926-ban 99 növendékkel megnyitott városi zeneiskolával. A tantestület *Vannay János* igazgatón kívül két rendes tanárból állott, de a tanszakok számának növekedésével



A zeneiskola tanári kara

már az első évben 3 óraadót is kellett alkalmazni. Az iskolának ma zongora, hegedű, magánének, fúvós főtanszakai és elmélet, kamarazene, karének melléktanszakai vannak. Az iskolát a volt 48-as laktanya királyutcai frontjának egyik épületében helyezték el a kellő átalakítás után, kezdetben 3, ma 7 tanteremmel. Az 1928. évi növendéklétszám 209. *Vannay János*, az intézet igazgatója, zeneművészeti főiskolát

¹⁾ 1828. 527. v. előlj. jkv. ²⁾ 1867. 432. v. jkv.

végzett zeneszerző, jónevű komponista és szakíró, karnagya a nagykanizsai Ipartestületi Dalárdának, koncerteken és kultúrelőadásokon is szolgálja Nagykanizsa zenekultúrájának fejlesztését, 3 rendes és 3 óraadó tanárból álló tantestületével együtt.

FÉMIPARI SZAKISKOLA

Már az 1899 októberi városi közgyűlés felírt a kormányhoz, kérve Nagykanizsán egy állami fém- vagy faipari szakiskola felállítását. A fémipari szakiskolát a város csak 1922-ben kapta meg és átadta részére a gimnázium által elhagyott volt honvédlaktanya Sugár-úti épületét. *Csizmazia Kálmán* igazgató vezetése alatt 11 tanulóval nyílt meg az iskola, melynek ma 3 tanfolyamban 61 tanulója van. Igazgatója 1927 óta *Inotay Kálmán*, aki két tanárával együtt az iskola keretében különféle, a fém- és faiparba vágó tanfolyamokat is tart fenn.



Fémipari szakiskola

IPAROSTANONCISKOLA

A XIX. század elején, így 1820-ban is, az inasok ugyanabba a *vasárnapi ismétlőiskolába* jártak, amelyet a normális iskolát elvégzett gyermekek látogattak. Rendszeres iparostanonc-oktatás 1846-ban kezdődött, amikor a helytartótanács rendeletére szervezni kezdték a »*vasárnapi tanodát*«, melynek bizonyítványa nélkül senkit fel nem szabadítottak. Az iskola helyisége a gimnáziumban volt.¹⁾ Megnyitása 1852 május 1-én történt. Az oktatást az elemi tanítók látták el, a várostól kapott külön díjazásért. A 200 inas után fejenként 1 frt 30 krajcárt szedtek tandíj gyanánt.²⁾ 1868-ban már 1—10 frt büntetés várt a mulasztókra.³⁾ Amikor a nemzeti iskolához megürült, az *inasiskolát* oda helyezték át. 1879-ben az iskola 4 osztályos lett, de ismétlőiskola jellegét csak az 1886. évi átszervezés után veszítette el, amely év őszén, *Tóth István* igazgatása alatt, előkészítő és 1 első osztállyal megnyílt a *külön iparostanonciskola*, az ismétlőiskola 4 osztályából pedig kettőt beszüntettek. 1890-ben



Ipariskolai tantestület

¹⁾ 1852. 368. v. elölj. jkv. ²⁾ 1852. 676. v. jkv. ³⁾ 1868. 146. tanácsi jkv.

megnyílt a *kereskedőtanoncok iskolája* is. 1910-ben már 17 közismereti osztálya, 3 szakrajzi és 12 általános rajzcsoportha van az iparostanonciskolának. Az iskola 1886-tól minden évben *rajz- és munkakiállítást* rendez. 1906-ban *a tanoncok vasárnap délutáni otthona* nyílt meg az iskola kebelében, oktató, szemléltető és szórakoztató előadásokkal, közel 700 kötetes könyvtárral, vetítőgéppel. 1908-ban *Poredus Antal* igazgató elnöklésével megalakult az Iparostanonciskolai Tanítók Országos Egyesületének zalamegyei fiókja Nagykanizsa székhellyel. *A leányok külön iskolája* a nőegyletek 1908-ban kezdődött mozgalmának eredményeképpen 1913-ban nyílt meg, egy igazgatás alatt a fiúkéval. Az iskola a központi elemi iskola épületében nyert elhelyezést. A háború alatt otthontalanná válva, szép szertárai elpusztultak. 1926 őszén az ipariskolát áthelyezték önálló épületbe, a Rozgonyi-utcai iskolának a régi gimnáziumból maradt egyik épületébe. *A tanulók létszáma ekkor már 800-on felül van és az osztályok száma 24.* A tantestület 26 tanítóból és 4 hitoktatóból áll. *Poredus* igazgató 1888-ban Nagykanizsán kezdte tanítói pályafutását és 1894 óta igazgatója az ipariskolának, 23 évig jegyzője, 2 évig elnöke volt a Zalamegyei Általános Tantestületnek.

Az ipariskola 77. Szent László cserkészcsapata 1923-ban alakult a Keresztény Munkásifjak Egyesületéből, *Horváth József* tanító vezetése alatt. A tanonc-otthont *P. Lejcsik Pongrác* hitoktató támasztotta fel új formában 1924-ben, amikor megalakult az Ipariskolai Vegyeskar is. Az otthonnak két futbalcsapata vesz részt a levante-bajnokságokban.

A tantestület 22 tanítóból és polgári iskolai tanárból és 3 tanítónőből áll.

IZR. ELEMI ISKOLA

Kezdetben a zsidó hitközség gyermekeit idevetődött *cseh és morva magán-tanítók* nevelték, együtt tanulták a betűvetést a keresztény gyermekekkel a nemzeti iskolában. *Dr. Horschetzky Mór* orvos azonban állandóan napirenden tartotta egy hitközségi elemi iskola építését. 1832-ben, bérelt épületben, megnyílt a *3 osztályos zsidó fiú elemi iskola*, 78 tanulóval. Az oktatás nyelve német volt. Az osztályok alsó és felső tagozatra (*»Abtheilung«*) oszlottak. 1839-ben egy előkészítő osztállyal (*»Elementar Classe«*) bővült az iskola. Ebben az u/n. *»silabizáló osztályban«* semmi egyebet nem tanítottak, csak *»Buchstabieren und Lesen hebrisch und deutsch«*. 1843-ben megnyitották a IV. osztályt is, melynek második felében már *kereskedelmi ismereteket* is tanítottak.¹⁾

A leányosztályokat 1843-ban szervezték 3 osztályban, 111 tanulóval. 1850-ben már 9 osztálya van a zsidó eleminek, összesen 404 (fiú és leány) tanulóval, akik között természetesen más vallásúak is voltak. 1856-ban *Eichberg Adolf* igazgató megnyitotta a két évfolyamra osztott *reál-osztályt*, ami már egészen kereskedelmi iskola jellegű volt, csak fiúk részére. 1899-ben 13 osztályban már 651 tanuló tanítottak. Az utolsó osztály, a VI. leányosztály 1871-ben nyílt meg.

Az épület, melyben az iskola ma is elhelyezést talál, 1842-ben épült, *Löw Lipót*

¹⁾ L. Az osztálykönyveket az iskola irattárában.

főbbi buzgólkodásának eredményeképpen. A *Nádor-utcai izr. leányiskola* (ma női kereskedelmi) 1883-ban épült. A tantestület, melynek jegyzője *Boronkai Károly* volt, 1870-ben csatlakozott a Zalavármegyei Tanító Egyletkez. Ugyanebben az évben vetették meg az iskola könyvtárának alapját. A tanítók maguk gyűjtöttek ecélra, házról-házra járva. Fáradozásuk »váratlan eredménnyel« járt, 406 frt jött össze.



Halász Jenő

1883-ban *Bun Samu* vette át az elemi iskola igazgatását, akinek évtizedeken át volt utóda *Kertész József*, míg nem 1926-ban nyugalomba vonulva, helyét *Halász Jenő* foglalta el, aki már 1893 óta volt tanítója a kanizsai izr. elemi iskolának. Az iskolának ma 4 osztálya van, mind a négy vegyes, a tanulók létszáma 168. A tantestület 2 tanítóból és egy tanítónóból áll.

AZ ÓVODÁK

Belus József polgármester hívására 1874 szept. 8-án Nagykanizsára érkezett *P. Szathmáry Károly*, azoknak az időknék litterátus embere, az *Országos Kisdednevelő Egyesület* titkára, aki amellet Nagyatád országgyűlési képviselője is volt. Ezen a napon a városházán tartott díszes gyűlésen, lelkes hangulat közepette elhatározták a *Kisdednevelő Egyesületnek* Nagykanizsán való megalakítását. Az alakuló közgyűlést 1875 februárjában megtartották, elnökké *Martinkovics Károlynét* választották és egy hét mulva már 306 tagot összeverbuváltak. Igen buzgó munkása volt az alakulásnak *Wlassics Antalné*, a felsőház mai elnökének édesanyja. Az első adomány egy itt időző német szintársulat egyik előadásának 17 frt 60 kr jövedelme volt.

Az Egyesület egy bérelt szobában, 1875 októberében megnyitotta az *első óvodát*, amit egy szarvasi óvodavezetőre bíztak. 39 apróság volt a létszám, akik fejéknél 1 frt havi tandíjat fizettek. A város évi 500 forinttal támogatta az Egyesületet, melynek évi költségvetése 8795 frt bevételt és 6294 frt kiadást mutatott fel. 1878-ban *Blau Pálnét*, 1880-ben *Koch Mihálynét*, 1884-ben *Plihál Ferencnét*, 1887-ben *Babochay Györgynét* választották elnökké. 1880-ban építette az Egyesület a *Nádor-utcai óvodát*, 1881-ban már megnyitotta bérhelyiségben a *Magyar-utcai óvodát* is, 1886-ban pedig felépítették egy sorsjegy-akció 6246 frt jövedelméből az *Arany János-utcai óvodát*. 1888-ban *Vidor Samuné* alelnök, később elnök és *Ullmann István* gondnok buzgólkodásából megnyitották a *kiskanizsai óvodát* is. Ekkor a négy óvodában már 353, nyáron még több gyermeket gondoztak, dadaképző-tanfolyamokat tartottak.

A szép indulás után csakhamar *anyagi válságba került a Kisdednevelő Egyesület*. A társadalom közönye ráült a 20 éves jubileumra, amit már a feloszlás jegyében tartottak meg, hiszen alig maradt tagja az Egyesületnek, az óvónőfizetések, helyiségbérek pedig egyre gyarapodtak. A város hiába emelte duplájára a szubvenciót, a 70 tagra lefogyott egyesületet feltámasztani nem lehetett, annál inkább sem, mert közben a tandíjakat is 30 krajcárra kellett leszállítani s még így is 50—60 kiskanizsai gyerek közül volt úgy, hogy egyetlen egy sem tudta megfizetni. *Révész*

Lajos titkár annyit elért még, hogy a tagok számát feltornászta 143-ra, a városi segélyt 1600 forintra, de az évi 3000 frt szükségletéhez ez is kevés volt. Ezért az 1901. évi közgyűlés elhatározta, hogy az óvodákat *átadja a városnak*. 1902-ben az egyesület végleg feloszlott és 1903 január 1-től a négy óvoda átment a város kezelésébe.

KATONAI FŐREALISKOLA

Már a világháború előtt is, de főleg annak esztendeiben egyre nagyobb mértékben bontakozott ki *Nagykanizsa katonaváros* jelentősége. 1916 szeptember elején a honvédelmi miniszter a marosvásárhelyi katonai alreáliskolát Nagykanizsára helyezte. A tanárok és tisztikar egy része már ekkor Nagykanizsára érkezett, de minthogy az iskola céljaira az újonnan épült Teleky-úti laktanyát szánták, abban pedig a vízszolgáltatás kérdése még megoldva nem volt, a tanítás csak november 17-én kezdődött meg. Az iskolának 400 növendéke volt. A világháború után — már mint főrealiskola — a trianoni diktátum áldozata lett. *1922 augusztusában elköltözött Nagykanizsáról*, beolvadt a pécsi főrealiskolába.

TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET

Pesttel, Szegeddel, Miskolccal, Érsekújvárral együtt, 1843-ban a közoktatásügyi kormány Nagykanizsát is tanítóképző-intézet székhelyéül szemelte ki. A város örömmel ajánlotta fel e célra az amúgy is parlagon heverő nemzeti iskolaházat (mai központi elemi épülete), majd még ebben az évben, a király nevenapján, az új iskola felszerelése javára nagy ünnepséget rendeztek. A preparandia 1844-ben csakugyan megnyílt,¹⁾ igazgatására *Horváth József*, a gimnázium direktora kapott megbízást.

A következő évben, amikor *Deáky Zsigmond* kerületi főigazgató megkereste a várost a III. elemi osztály felállítására ügyében »végeztetett: *Ámbátor a Városi Közönség hazafiúi legfőbb kötelességei közé számítja a serdülő Ifjúság teljszerűbb neveltetésére tőle kitelhetőképp áldozattal járulni, — miután azomban a Városnak pénztárából úgy is két normális oskolákat tanító újatos szerzetbeli Tisztelendő Urak évenként fizettetnek, azonkívül multt évben ezen Város kebelében felállított Mester képző Intézethez a kellő szobákat, az azon szobákért elébb fizetett hasznobérnek feléért a Város áltengedte, folyó évben pedig a leánygyermekeknek a férjfi gyermekektől elkülönözésére egy különös szobát áttadni fog, — a Városnak tsekély Jövedelmeiből pedig nagyobb áldozatok ki nem kerülnek, ennél fogva az elemi oskolák 3-ik osztálya felállításához megkívántatokat a Városi Közönség nem tellyesítheti.«²⁾*

A tanítóképző fenntartásához az uradalom is hozzájárult, egészen 1848-ig, amint azt az alábbi, 1849. évi jegyzőkönyv bizonyítja: »*A mester képző intézetre a város által a városi oskola házban adott szállás bér fejében évenként fizetni ajánlott 100 ezüst frtot az uradalom a lefolyt évben nem fizetvén meg, az idei évre fizetendő 100 pft meg-*

¹⁾ 1844. 737. v. jkv. ²⁾ 1845. 778. v. jkv.

fizetését pedig meg tagadta, ennél a város maga a mester képző intézetre szükséges szállást adni köteles nem lévén, az ezen intézetre használt lakások bérbé adatni rendeltetnek.«¹⁾

Nagykanizsának egyébként is lezüllötta nyagi viszonyai mellett, hiányzott az uradalom támogatása, úgy hogy amikor 1850-ben az algimnázium főgimnáziummá alakult s ennek kapcsán a város tanügyi tehervállalása is megnövekedett, a városi vezetőség kezét sem nyujtotta ki, hogy ne vigyék el innét a preparandiát, amely még ebben az évben *végleg elköltözött Kanizsáról.*

A kanizsai képezde tanára volt *Boja Gergely*, a későbbi tanfelügyelő, akiről 1849-ben a következő bizonyítványt adta ki a városi előljáróság: »*Boja Gergely kanizsai kerület volt képviselője . . . ezen városban mint mester képző intézetnek tanítója több éveket töltvén . . . mint Kanisai kerület részéről megválasztott képviselő. Kanisa városban csak egyszer sem jelent meg és soha a népet fegyverfogásra nem ösztönözvén és azt nem lázítván, az uralkodóház eránti gyűlöletet a nép közt nem terjesztette.*«²⁾ Boja Gergelyt, Nagykanizsa tanügyeinek később is lelkes apostolát Budapestre helyezésekör a város *díszpolgárává* választotta.³⁾

ISKOLÁN KIVÜLI NÉPMŰVELÉS

Már a mult század 70-es éveiben szükségét érezték Nagykanizsa tanügyének harcosai, hogy azok részére is nyújtsanak lehetőséget ismeretek szerzésére, akik felnöttek iskola nélkül, vagy ha jártak is iskolába, azóta elmaradtak a kultúra fejlődésében. Ezért már 1870-től kezdve *a gimnázium tanári kara évenként téli tanfolyamokat rendezett* felnöttek részére.⁴⁾

Amikor a különféle kulturális egyesületek egymásután megalakultak, hosszú időre ezek kezében folytatódott a népművelő munka. *Az intézményes iskolánkivüli népművelés 1919-ben kezdődött.* Az alapvetés nehéz munkájával az akkori-ban mint menekült idehelyezett *Majthényi Károly*, reáliskolai tanár, bírkózott meg, megszervezte a kiskanizsai *népfőiskolát* *Béres János* kiskanizsai igazgatóval. Erre igen nagy szükség is volt, mert 1920-ban a város 30.037 lakosa közül 5829 volt az analfabéta (20%) és ezek közül 2051 nő és 763 férfi már túl volt az iskolaköteles koron. 1921-ben már rendszeres vetítettképes előadásokat látogatott a népfőiskola 50 hallgatója. 1922-ben a B-listákkal csökkent létszámú tanítóóság mellett is 124 volt az évi előadások óraszám. 1923/24-ben a népfőiskola helyett az *ismeretterjesztő előadásokat* rendszeresítették, ezzel azonban a tanfolyamok népszerűségüket veszítették, mert hiányoztak a programból a szórakoztató számok.

Az 1925/26. évben Nagykanizsán is megindult a népművelő munka. *Eberhardt Béla* gimnáziumi igazgató és *Béres János* népművelési titkár iparosok részére rendeztek látogatott előadásokat. Azóta aztán már csak az egyesületek, főként a *Zrínyi Irodalmi és Művészeti Kör* liceális előadásai képviselik Nagykanizsán az iskolánkivüli népművelést.

1927-ben állandó analfabéta tanfolyamokat szerveztek katonák részére. Ezeket

¹⁾ 1849. 182. századosági jkv. ²⁾ 1849. 567. v. kgy. jkv. ³⁾ 1872. okt. v. kgy. ⁴⁾ 1870. 355. tanácsi jkv. és 1873. febr. 16. kgy. jkv.

a kurzusokat *Polesinszky Emil* igazgató vezeti. Legutóbb leventék részére rendszeresítettek ismeretterjesztő előadásokat. *Plander Boldizsár* és *Németh Jenő* tanítók a katonaság részére szerveztek továbbképző tanfolyamokat. A katonai analfabéta-tanfolyamokat *Girgasch Dezső* és *Neuwirth György* tanítók vezetik.

LEVENTEOKTATÁS

Az 1921-ben életbeléptetett leventeoktatásnak *Gabsovits Kornél* városi és *Gyurocsik Mihály* vármegyei testnevelési vezetők vetették meg az alapjait. *Niessner Viktor*, *Szépudvary László*, *Táray Kálmán* és *Varga Sándor* voltak a 4 leventecsoport oktatói. A leventék száma 800 körül volt. 1925-ben *Csorba István* vette át a városi és *Gabsovits Kornél* a megyei testnevelési vezetést. *Csorba* tanácsnok első dolga volt megalakítani a levente-egyesületeket s így az egész város társadalmát bevonni a leventemunkába. A *Nagykanizsai Levente Egyesület* 1925 szeptemberében alakult, elnökül választotta *dr. Szabó Lajos* kir. ügyészségi elnököt, volt 550 tagja a város társadalmából. Decemberben kivált az egyesületből a *Kiskanizsai Levente Egyesület*, melynek *Bakoss P. Ágoston* lelkes volt az elnöke és 180 tagja volt.



Csorba István

Nagykanizsa leventéinek száma 1640, akik 8 csoportba osztva, csoportonként 2—3 oktató vezetésével végzik a testnevelési munkát. A városi költségvetés testnevelési alapját 1929. évre 8000 pengőről 10.000 pengőre emelték fel. Az oktatás a *Zrínyi sportpályán*, a fokozatosan fejlesztett *Teleky-úti játszótéren* és 1928 nyara óta a *Magyar-utcai futballpályán* folyik. A vármegyei vezetőséget 1928-ban áthelyezték Zalacgerszegre. Nagykanizsán székel a járási testnevelési vezetőség *Lemberkovics Alajos* altanácsnok vezetésével. A városi, járási és vármegyei versenyek minden évben eseményszámba mennek Nagykanizsán. A kanizsai leventék a kerületi versenyekről is értékes eredményekkel tértek haza.

1924-ben megalakult a *Levente Labdarúgók Szövetsége*, amelynek *Spitzer Antal* futballbíró volt a kezdeményezője. Jelenleg 14 csapatában mintegy 200 játékos van. A Szövetség évenként megrendezi a levente labdarúgó bajnokságot.





NAGYKANIZSA VÁROS KERESKEDELMÉNEK TÖRTÉNETE

Irta : Blankenberg Imre



agykanizsa város kereskedelmének történetében három, egymástól élesen elhatárolt időszakot különböztetünk meg. Az első időszak tart a *Déli Vasút első vonalának 1860-ban történt megnyitásáig*. A második ezen időponttól a *80-as évek végeig*, a harmadik pedig attól számítva, a *világháború kitöréséig*. Az ezt követő időszakban már csak kereskedelmünk elsorvasztásáról lehetne beszélni.

Mint látni fogjuk, kereskedőink külső segítséget csakis történetünk második időszakában élveztek, különben pedig *mindent saját erejükből és szorgalmukból építettek*. De nincs is város Csonka-magyarországon, melynek mult századbeli fejlődése annyira össze lett volna forrva kereskedő-polgáraival, mint Nagykanizsáé. Épp azért városunknak kissé gyorsabb tempójú fejlődése is csak a mult század 60—80-as éveiben volt lehetséges, mely időben, ha kereskedelmünk nem is vetélkedhetett talán Nagymagyarország némely városának, mint Pozsony, Kassa, Szeged, Nagyvárad, Arad, Győr forgalmával, de *a dunántúli városok között úgy élénk forgalma, mint kereskedőink magas értelmiségének foka által, az első helyet vívta ki magának*.

Városunk történelmében sehohsem találkozunk a kormányoknak más városokhoz hasonlítható kegyadományaiival, itt minden lépés, minden haladás csakis óriási küzdelmek árán, a városi polgárok, leginkább kereskedők és iparosok kulturszomjától serkentve, azoknak szorgalmából, adófilléreiből került ki. Így tehát természetes is, hogy a város fejlődése, virágzása mindig attól függött, hogy ennek a két társadalmi osztálynak milyen volt a gazdasági helyzete.

1790—1860-IG

Városunk fejlettebb értelemben vett kereskedelmének nyomai visszanyúlnak II. József császár uralkodásának idejére. Az azelőtti kereskedelmünk valószínűleg csakis a helyi szükségletek kielégítésére szolgáló *szatócsüzletekből, házalók-*

ból és vásárosokból állhatott. A legrégebb nyom, ami ezen a téren található, az 1794-ben elhalt *Josef Anton Hauser*, a későbbi Hauser vaskereskedő-dinasztia alapítójának főkönyve, ami a városi hatóságokhoz került és ottfelejtették. Ezen könyv minden tekintetben megfelel egy kereskedő mai értelemben is rendszeresen vezetett főkönyvének. *Hauser* 1792-ben körülbelül 10.000 forint üzleti tőkéje mellett 1313 forint jövedelemmel zárta le mérlegét, ami annak idején tekintélyes összeg volt, de 1793-ban már csak 543 forint volt a tiszta keresete. Ugylátszik, hogy a régi világban is hullámozott a kereskedők jövedelme.

Egy második régi nyom a helybeli zsidótemetőbe, az 1814-ben magas korban elhalt *Lackenbacher Mózes* »k. k. priv. Grosshandler« (cs. k. szab. nagykereskedő) mauzoleumához vezet. *Lackenbacher* ebben az időben ezen nagykiváltságú címet, ami körülbelül a későbbi *udvari szállítónak* felelhetett meg, már II. Józseftől kapta. Ő már nagykiterjedésű nyersterményüzletet folytatott, később szállítója volt a *Napoleon* ellen operáló koalált csapatoknak. Dédanyám elbeszélései szerint, akit még én ismertem, igen gazdag, művelt és fenkölt gondolkozású férfiú volt, állandóan négyesfogaton járt és már annakidején, az akkori viszonyoknak megfelelő, szép alapítványt tett a helybeli gimnáziumban és a budapesti Pázmány-egyetemen, mely stipendiumok még ma is fennállanak. Hogy vagyonát konzerválhassa, megvásárolta Bécsben a Naschmarkt mellett lévő óriási kiterjedésű »*Freihaus*«-t, ami még ezelőtt 30 évvel is Bécs legnagyobb laképülettömbje volt és csak néhány évvel a háború kitörése előtt rombolták le.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején már számos, jelentékeny forgalmú kereskedő volt városunkban, kik leginkább nyersterményekben, mint gubacs, gyapju, méz, nyersbőr, borkő, élénk forgalmat bonyolítottak le.

A *gabonaüzlet*, mely később lendítő kereke lett kereskedelmünknek, akkor még nem volt számottevő faktora az üzletvilágnak és csak úgy, mint a takarmány-cikkek is, egyik-másik terménykereskedőnek mellékes üzletágát képezte.

Abban az időben legjelentékenyebb kereskedőink voltak, a fentemlített *Lackenbacher Mózesen* kívül, *Löwenstein Mózes* szintén »k. k. priv. Grosshandler«, *Benzián Fülöp*, kinek utóda lett *Löwinger Izrael*, a későbbi nagyhírű *Löwinger Izrael* és fiai cég megalapítója, *Blau Rubin*, *Lackenbacher Izrael*, *Blau Mózes*. Az utóbbi volt megalapítója a szintén nagyhírű, későbbi *Blau M.* Fiai cégnek, mely cég még a világháború kitöréséig is fennállott és csak néhány év előtt adta át pálinkaüzemét és jóhírű cognac-gyárát a Dunántúli Gazdasági Szeszgyárosok Szeszfinomító r.-t.-nak. Ezen cég már száz év előtt összeköttetést tartott fenn Belgráddal és Zimonnal, egész hajórakományban hozta Mohácsig az aszalt szilvát és egyéb nyersterményeket és szállította tovább a bel- és külföldi piacokra.

Kereskedelmünk ezidőbeli fejlettségét és élénk forgalmát azonban az is bizonyítja, hogy *Löwy Efráimnak* már 1800-ban szállítmányozási üzlete mellett bérárúraktározási (tárház) vállalata is volt. A raktárhelyiségek még ma is megvannak a törvényszék melletti Ország-féle házban.

1820 előtt nevezetesebb terménykereskedők voltak még: *Mayer Gottlieb*, *Jemnitz*, *Pressburger*, *Österreicher*, *Ritscher*, *Zappert Josef*, *Hirschler Leo*, *Dobrin Józua*, *Strasser Lázár*, kinek veje és utóda a világhírű *Guttmann S. H.* cég lett, *Lackenbacher Henrik*, *Weiser Benjamin*, *Lessner Bernát*, *Bettelheim Baruch*,

aki megalapítója volt a több mint száz évig működő Bettlheim W. Samu és Fiai cégnek és még számos kisebb-nagyobb cég.

A terménykereskedők nagy száma és éles versenye a kiskereskedők egy érdekes gárdáját, kiket népiesen »*Krobotenfahrer*«-nak neveztek, váltotta ki. Többnyire szegény emberek voltak, tőke nélkül és a megbízóik pénzével dolgoztak. Jobb eredményt felmutatni nem igen tudtak, de egész generációk nevelkedtek fel benne és ezen üzletágot egész a múlt század 70-es évek végéig folytatták, míg csak az épülő vasútak el nem nyelték őket. A nagy terménykereskedők bevásárlóként használták fel őket és muraközi és helybeli fuvarosokkalelkalandoztak Szlavóniába a Száva partjáig és a Likába egész a Karsztokig. Az ott bevásárolt szilvóriumot, mézet és nyersbőrt, stb. beszállították a nagykanizsai nagykereskedőknek, kik az árút raktározták, tisztogatták és azután a világpiacra továbbadták. Nagy fáradsággal járt ez az üzlet, heteken, hónapokon át ázott-fázott a szegény horvátországi bevásárló; róttá a rossz szekéren és éhes lóval a dögögős utat, ami korántsem volt hasonló a kincseket kereső Argonauták útjához.

De azért lényeges része volt a terményüzletnek, mert például 1839-ben a nagykanizsai kereskedők valamely joguk elismerése végett az alispánhoz egy beadványt adtak és kérésüket a következő érveléssel támasztották alá:

»*A kanizsaiak már a külfölddel élénk kereskedést folytattak és már egészen új cikket honosítottak meg. A pórnép majdnem kizárólag kereskedelmi fuvarozásból élt. Szlavóniából 2000 akó szilvóriumot szállítottak évenként Nagykanizsára és innét a legnagyobb kereskedelmi piacokra.*» Ezen kérvénnyel a megye akkori alispánja, *Deák Antal* foglalkozott is.

Jobb kereskedőink már az itteni hatóságok előtt is nagy tekintélynek örvendhettek, mert 1824-ben egy peres ügyből kifolyólag, a felperes *Lackenbacher Gusztáv* a városi bíróság tárgyalási jegyzőkönyvében mint »*nagyságos Lackenbacher*« lesz titulálva.

Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy *a mindig élénkebb mederben fejlődő termény-export egyengette útját a későbbi többgú kereskedelmünknek is.* Ez úton ismerkedtek meg kereskedőink a távolos piacokkal és ezúton ismerték meg Bécsben, Triesztben és Grácban a gyárosok és az ottani exportőrök kereskedőink megbízhatóságát. A szekerek, melyek terményeinket vitték Bécsbe, Grácba és Triesztbe, nem jöttek többé üresen haza, hanem az előbbi két helyről kézmű- és vasárúkat, az utóbbiról pedig — melynek kikötőjét abban az időben építették — hozták a kávé, a teát, India és Arábia minden fűszerét. A helyi fogyasztás ellátására szolgáló *detail-kereskedelem* is fejlődik és szervezettebb formát ölt. A szatócsüzletek átforgalmú kirakatokkal ellátott speciális üzletekké, van már több jobban berendezett fűszer-, vas-, üveg-, bőr- és textilárúkereskedés.

De nemcsak a helyi fogyasztás ellátására szolgálnak többé már üzleteink, hanem az egyes szakmákban nagykereskedések is vannak. Nagy távolságokból, Somogy-, Tolna-, Baranyamegyékből, sőt Horvátországból és Szlavóniából nemcsak a terményüket elárúsító termelők és kereskedők, hanem a külföldi iparcikkek, vas- és fűszerárú bevásárlására is jönnek ide a viszontelárúsítók.

Ebben az időben legnevezetesebb detailkereskedőink egyike, *Spánier Ferdinánd* fűszerkereskedő és szivargyáros, ki elnöke is lett az 1851-ben megalakult keres-

kedelmi grémiumnak, *Rosenfeld Jakab* üvegkereskedő, *Teodorovics* fűszerkereskedő, *Hauser János* vaskereskedő, *Rosenfeld Sándor* fűszerkereskedő, aki megalapítója volt a az 1929-ben megszűnt Rosenfeld Adolf Fiai cégnek, mely városunk legrégebbi üzlete és az egyedüli cég, mely a harmadik generáción át megmaradt a legutóbbi napokig a rég letűnt szép Nagykanizsából és hosszú évtizedeken át teljesen összeforrt fogalom volt ezen, a vidéki nivót felülmúló üzlet, különben is jóhírű piacunkkal.

Rövidesen ezután megalapította *Vajdits* könyvkereskedését, továbbá *Markbreiter* könyvnyomdáját, melynek utóda a ma is fennálló Fischl Fülöp Fiai könyvkereskedés-cég. Textilárúkereskedőink voltak *Wettendorfer*, *Tachauer* és *Szukits Salamon* cégek, úgy hogy körülbelül már minden szakma elég számosan volt képviselve.

Összeköttetésünk a külfölddel akkor már annyira kifejlődött, hogy a *külföldi cégeknek itt már állandó megbízottaik voltak*. Őneik szállították Bécsből, Triesztből, Brünnből, Grácból az árúkat, ők adták át azt a vevőknek és miután pénzüzetek akkor még nem voltak, ők voltak megbízva a pénz behajtásával is. A legnevezetesebb ily megbízott, a külföldön is előnyösen ismert *Löwy József*, aki az 1837-ben megalakult *Trieszti Adria Biztosító Társaság*-nak mindjárt megalakulásánál az ügynöke is lett, úgy hogy már abban az időben — ami akkor még ritkaságszámba ment — Nagykanizsán biztosítási ügyleteket is kötöttek. A 30-as évek végén és a 40-es évek elején a terményüzlet gyűjtőfogalmából kiválik és *specializálódik a gabonaiüzlet*, hogy rövid időn belül kereskedelmünk első helyét foglalja le magának és városunkat ezen a téren is ismertté tegye Ausztriában, Olaszországban, Svájcban, Németországban, sőt az akkor még Franciaországhoz tartozó Elzász-Lotharingiában is.

Löwinger Izrael, *Leszner Móric*, *Strasser Lázár*, *Hirschler Leo*, *Hirschl Samu*, *Skaliczer* stb. stb. jóhangzású, ismert nevek lesznek a külföldi gabonapiacokon. A bécsi *Kaffee Fetzer*-ben, ahol a volt monarchia gabona- és terménykereskedői, sör- és börgyárosai, molnárai összejöttek, a legnagyobb tiszteletben részesültek a kanizsaiak. *Reichenfeld Márk*, aki *Strasser Lázár* könyvelője volt, abban az időben feljegyezi, hogy egyszer negyven zabbal megrakott kiskanizsai kocsival állt meg a Fetzer sarkán. Bizonyára takarmányhiány is volt akkor és a szó szoros értelmében licitáltak az árúra és végül tiszteletére nagy vacsorát is rendeztek.

Ezidőtájtban *borkereskedelmünk* is kezd már fejlődni. Jóllehet bortermésünk minőség tekintetében korántsem vetélkedhetett az ország jobb borvidékeivel, kereskedőink azonban úgy a termelő vidékek, mint az elhelyezési piacok felkutatásával, továbbá a szakszerű pincézéssel, a bor értékesítése terén is szép eredményeket értek el. A közelfekvő alpesi vidékek, továbbá az 1866-ig osztrák megszállás alatt volt olasz tartományok katonai szükségletének tekintélyes részét ők látták el, sőt előfordult, hogy Franciaországba cognac-készítésére is szállítottak Nagykanizsáról bort.

A vasútak előtt, úgy a termény mint a bor szállítását, helybeli és vidéki fuvarosokkal bonyolították le és hogy a fuvaros a hosszú úton a bort meg ne dézsmálja és a hiányt vízzel ne pótolja, úgy ellenőrizték, hogy minden kocsissal egy lepecsételt üveg bort is küldtek és a beérkezett bornak a mintával egyeznie kellett. Ha

a bort a fuvaros útközben megvizezte, elvesztette a fuvardíjat. Az 50-es években a *Bécs—trieszti és a Bécs—soproni vasútvonalak kiépülésével*, a fuvarozás már egy kissé egyszerűbb lett, miután Trieszt és Grác felé csak Spielfeldig, míg Bécs felé csak Sopronig kellett az árút kocsival fuvarozni.

Kereskedőinknek magas értelmiségi fokát és emelkedettebb gondolatvilágát már az is bizonyítja, hogy nagy üzleti elfoglaltságuk mellett, már idejében megértették a kor intő szavát és minden magasabb helyről jövő iniciatíva és segély nélkül, sőt az eléjük gördített akadályok leküzdésével, gondoskodtak az utósarjadék megfelelő teoretikus kiképzéséről is.

1843-ban már *kibővítette a helybeli zsidó hitközség* (mert hisz kereskedőink túlnyomó többségben zsidók voltak) *a 6 évfolyamból álló fiú-népiskoláját két évfolyammal, hol kereskedelmi szaktárgyakat tanítottak* és midőn az igények fokozódtak és az érvényesülés még nagyobb tudást kívánt, 1857-ben a kereskedelmi ismeretek intenzívebb tanítása céljából, az iskolát *további két évfolyammal bővítették*.

Hogy mit köszönhetett városunk kereskedelmének fejlődése annak, hogy kereskedőink kellő időben ezen iskolát felállították, azt alig lehet kellően kiemelni. Számptalan volt azon férfiaknak száma, kik kereskedelmi iskolájukat itt elvégezve, messze idegenben pozícióra jutva, tovább szőtték városunk ismert cégeivel és rokonaikkal az összeköttetés fonalát és így vitték előbbre kereskedelmünket. Hogy a sok eset közül csak egy példát említsünk, talán nem is lett volna lehetséges az, hogy *Naschauer Móric*-nak, az egyszerű szatócsnak a fia, *Naschauer Vilmos*, kellő iskolai képzettség nélkül a bécsi terménytőzsde elnöke lehetett volna. *Naschauer* ezen díszes pozícióját 1874—1894-ig töltötte be és a bécsi piaccal szoros nexusban álló kereskedelmünknek ezen valóságos Sturm und Drang időszakában sok tekintetben segítségére volt.

Az 50-es években négy kereskedő: *Aufricht Lipót, Láng Henrik, Bettlheim Sámuel* (Bettlheim Baruch cég utóda) és *Ollop Sámuel* megalapítják, az akkori viszonyoknak megfelelő nagyságban, a hercegi uradalomtól bérelt telepen *az első gőzmalmot* és bérbeveszik a flandriai gróf palini uradalmának malmát. A palini malom rövidesen leégett, míg a nagykanizsai malom, talán 20 évi működése után, beszüntette üzemét és hosszú pauza után tért adott a ma is működő *Transdanubia* malomnak.

1860—1885-IG

Az eddig ismertetett adatokból láthatjuk, hogy kereskedőink önszorgalmukból, tehetségükből és vállalkozási szellemük tervszerű kihasználásából, egy igazán életrevaló kereskedelmi piacot tudtak teremteni városunkból.

Ez indította a Déli Vasút vezető intézőit arra, hogy a Budapest—pragerhofi vonalat Nagykanizsán és vidékén vezesse át, mely vasút négy vonalának megnyitása, nagy lendületet adott piacunknak.

1860-ban nyílt meg a *Pragerhof—nagykanizsai vonal*, 1861-ben a *Nagykanizsa—budapesti vonal*, 1865-ben a *Sopron—nagykanizsai vonal* és végül 1868-ban, az 1866-i olasz-osztrák békeszerződés értelmében, hogy a pécsi medencéből a szent Triestbe lehessen vinni, a *Barcs—murakereszturi vonal*.

A Déli Vasút fentemlített vonalainak megnyitása, mint egy lüktető erő, meg-

sokszorozta eddig is pezsgő kereskedelmi életünket. Ugy a gabonakereskedelem, mint a termény- és egyéb üzlet, napról-napra fejlődött. *Hetipiacok napján sok-száz, az őszi hónapokban pedig 1—2 ezer kocsi gabona és egyéb termény jött Zala-, Somogy-, Tolna-, Baranya megyékből, Horvát- és Szlavonországból városunkba.* A gabona-, termény- és egyéb cégeknek egész sorozata keletkezik. A budapesti nagymalmok, melyek ebben az időben egész Európa liszt-üzletét uralták, oly fontosnak tartották piacunkat, hogy itt képviselőket létesítettek s innen látták el Sopronig, Győrig, Zágrábig és Laibachig a liszt-üzletet, ami tekintettel a cikk fontosságára, igen nagy forgalmat kölcsönzött városunk piacának.

Nevezetesebb cégeink ez időben :

Gabonakereskedőink : *Löwinger Izrael és Fiai* — mely cég oly tekintélyes volt, hogy 1874—1894-ig állandóan helyet foglalt a bécsi nemzetközi gabonavásár rendezőbizottságában —, *Scherz Albert és Engländer, Grünhut Fülöp, Walbach és Musquitter, Lessner Henrik, Danneberg J. és Weiss, Sommer Miksa és Sándor* stb.

Terménykereskedőink : *Blau M. Fiai, Bettlheim B. és Fia, Zerkovitz Zsigmond és Társa, Ebenspanger és Fiai* és még számos kisebb cég.

Fűszerkereskedők : *Zerkowitz Vilmos és Albert, Rosenberg és Wellisch, Fesselhofer József, Rosenfeld Adolf, Rosenberg Ferenc* stb.

Vaskereskedők : *Weiser J. C., Hauser János, Schwagl Testvérek.*

Bőrkereskedők : *Ebenspanger és Fiai, Axenti, Vaic.*

Rövidárusok : *Sommer József, Weisz Márkus.*

Rőfösök : *Weiss H., Weissmayer Márkus, Tachauer L. J., Rotschild Albert.*



Fő-út

A *Guttman S. H.* cég, mely időközben a faszakmára tért át, Triestben, *Löwinger Izrael és Fiai* cég Bécsben, *Scherz Albert és Engländer* cégek Budapesten nyitnak fiókot. Majdnem ismeretlen áruk nagy cikkekké válnak. *Bettlheim B. és Fia* cég több mint 200 vagon rongyot szállít évente a távol lévő papirgyáraknak. *Guttman S. H.* és *Löwy József* repceolajfinomítót rendeznek be és itt finomítják a leginkább Tolnából kocsin érkezett nyers repceolajat.

Mint minden élénk üzlet idején, a nagyobb bevásárlásokkor gondot okozott kereskedőinknek *a tőke megszerzése.* Takarékpénztáraink voltak ugyan már ebben az időben, de ezek kommersziális hitelezéssel nem igen foglalkoztak, jobban szerettek jelzálogra kölcsönöket folyósítani. Volt két banküzlet is a piacunkon, *Schlesinger Vilmos és Krausz József*, ez utóbbi arról volt nevezetes, hogy nagy gavallér és 1848-ban *Kossuth Lajosnak pénzügyi tanácsadója volt.* Ezek jelentősebb tőkével azonban nem rendelkeztek és inkább az akkor dívó *sorsjegygérvény-üzletekkel* foglalkoztak. De azért a szükségelt hitel kérdése is megoldódott.

Josef Breisach és más bécsi, gráci és laibachi bankárok szívesen kölcsönöztek jóhitelű cégeinknek. A bécsi *Rotschild*-bankházat is ismerték kereskedőink, mert a flandriai grófnak palini uradalmával élénk összeköttetésben voltak, a grófnak

pedig a Rotschild-cég volt a bankára, kereskedőink ott teljesítették tehát fizetéseiket és követeléseiket is az uradalom onnét folyósította. *Dobrin Benő*, kinek valószínűleg érzéke volt a pénzműveletekhez, érintkezésbe lépett a bécsi Rotschild-bankházzal és a jobban szituált kereskedőknek közvetített ott escomphiteleket.

A közbejött *1873-ik évi nagy bécsi krach* kereskedőink egy részének okozott ugyan veszteséget, de egy jó részét érintetlenül hagyta. Mások pedig az állandó kielégítő üzlet mellett, hamar összeszedték magukat, úgy hogy ezen krízis minden különösebb nyom nélkül elvonult fejük felett.

A 70-es évek kereskedelmi életének városunkban legkiemelkedőbb mozzanata volt a *Zalamegyei Gazdasági Egyesület* által 1876—1879. években rendezett *gabona- és borvásár*.

A Zalamegyei Gazdasági Egyesület már 1875-ben elhatározta, hogy 1876-ban Nagykanizsán megrendezi ezt a vásárt, amihez közreműködésre felkérte a *Nagykanizsai Kereskedelmi Testületet*, melynek időközben elnöke, a nagykoncepciójú *Guttmann S. H.* lett.

A vásár fényesnek ígérkezett és annak pártolására felkérték a földművelésügyi ipar- és kereskedelmi minisztert, látogatására pedig meghívták a szomszéd megyék és Horvátország termelőit, a budapesti árú- és értéktőzsdét, az összes kereskedelmi és iparkamarákat és Ausztria legjelentékenyebb molnárait, sörgyárait és a kiválóbb szakmabeli cégeket. Az üzletek megkötésére nézve a budapesti árú- és értéktőzsde szokványait vették alapul.

A hosszú és alapos előkészületek után, melynek oroszlánrészét *Wohlheim Ernő*, a Scherz Albert és Engländer cég tagja, a kereskedelmi egyesülés agilis titkára végezte, elérkezett augusztus 24., a vásár megnyitásának napja.

A feljegyzések szerint az első vásárnak, melyet *Glavina Lajos*, a Zalamegyei Gazdasági Egyesülés elnöke nyitott meg, körülbelül 6—700 látogatója volt, melynek majdnem fele idegenből jött ide és már korán reggel csak úgy hemzsegett a tömeg a Szarvas-szálló előtt az utcán.

A környékből igen szép számban jelentek meg a termelők, továbbá kereskedők, molnárok és sörgyárosok Budapestről, Bécsből, Stájerországból, Karinthiából, Krajnából, Trieszt, Sziszek, Zágráb, Prága, Velence, Berlin, Hamburg, Strassburg, Mühlhausen és Zürich városokból.

Az egész ország terméseredményéről a pontos statisztikát és a világpiaci eladási árakat nyilvánosságra hozták. *Elkelt a vásáron kb. 761 vagón gabona*, melynek nagy részét nagykanizsai kereskedők vásárolták, de vettek elég szép mennyiséget Olaszország és Ausztria részére is.

A *borüzlet* gyengébben sikerült, miután a kiállított borok (43 termelő 706 mintát állított ki) nagyobbrészt finom és drága fajokból állottak. Összesen elkelt — leginkább az olcsóbb minőségekből — 1100 akó 5.50—6.— forintos áron, melynek legnagyobb része Stájerországba ment.

Míg a vásár a Szarvas-szálló nagytermében tartott, a szomszédos Zöldfa-kertben a budapesti, mosonyi és bécsi gazdasági gépgyárok, a *gazdasági gépekből* kiállítást rendeztek és mutatták be gépeiket az összejött gazdaközönségnek.

Tekintettel az elért szép eredményre, ezen vásárokat 1879-ig évenként meg-

ismételték. Sajnos, azonban a következő évi vásárban csak körülbelül 550 vagón gabona és 16.000 akó bor cserélt gazdát, 1873-ban pedig a borvásár teljes sikerelenséggel zárult és gabonában is az előző évekhez képest jóval csekélyebb volt az érdeklődés. A kereskedelmi egyesülés ugyan mindent elkövetett, hogy a vásárokat továbbra is fenntartsa, de a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület inkább Keszthelyt vette programjába, gyümölcs-, szőlő-, bor- és gépkiállítások színhelyéül.

A 70-es évek másik jelentős mozzanata volt 1879-ben az *Osztrák-Magyar Bank helybeli fiókjának felállítása*. 1877-ben járt le első ízben Ausztriával az 1867 óta fennálló gazdasági egyezményünk. Az új egyezmény értelmében az eddig az egész monarchiában jegybankként működő Osztrák Nemzeti Bankot felváltotta az Osztrák-Magyar Bank, melynek Budapesten fő- és a vidéken fiókinézeteket kellett szerveznie.

Kereskedőink az új helyzetet rögtön megértették és a *Kereskedelmi Testület* útján 1878 májusban beadvánnyal fordultak a városi tanácshoz, hogy a város tegye meg a szükséges lépéseket, hogy Nagykanizsa is kapjon egy fiókot. A képviselőtestület magáévá tette az ügyet és *Csengery Antal*, az akkori országgyűlési képviselőnk vezetésével egy küldöttségnek a pénzügyminiszterhez való küldését határozta el, mely küldöttségnek tagjai voltak országgyűlési képviselőnkön kívül *Belus József*, az akkori polgármester és *Babochay György* képviselőtestületi tag. Csengery Antal tekintélye és befolyásos személyisége, valamint városunk fejlett kereskedelme, lehetővé tették a fiók felállítását, mely 1879 szeptemberében *Franz Xaver Schneider* vezetésével megkezdte működését. A fiók működési körzete kiterjedt Zala-, Somogy- és Baranyamegyékre és Pécs szab. kir. városára.

A budapesti főintézetten kívül akkor még Magyarországon csak 13 fiók működött. Piacunk jelentőségének egyik legekleatásabb példája, hogy *forgalom tekintetében a nagykanizsai fiók a negyedik helyen állott* és pedig Temesvár, Szeged, Debrecen után következett.

1885-1914-IG

Az eddig előadottakból láthattuk, hogy városunk kereskedelmének grafikonja mindezideig éles vonalban szökött felfelé és csak a 80-as évek végén kezdte termény-, de különösen gabonakereskedelme megérezni, hogy *a mindinkább kiépülő vicinális vasúthálózat eltereli a forgalmat a várostól és nem tud újabb beszerzési területet szerezni*. Ezen tény annyival is inkább káros volt reánk nézve, mert *jóllehet a város a megyei vasúthálózat kiépítésének költségeihez több mint 20%-kal járult hozzá, mégsem tudunk több mint 60 éve régi hálózatunkhoz egy vicinális sem kapni*. Elveszett az a kereseti ág, mely a kocsikkal behozott gabona és termények bevásárlásával foglalkozott.

De ezen veszteség dacára, gabonaüzletünk még mindig nagy lendületben maradt. Gabonakereskedőink átformálták bevásárlási módozataikat és sikerült nekik nagy forgalmat elérni, úgy hogy *szükségesnek mutatkozott egy tárház alapítása is*.

Városunk gazdasági életében ezidőben legnagyobb szaktekintéllyel bírt *Elek Lipót* és az ő kezdeményezésére a helybeli pénzintézetek 1896-ban megépítették

mai közraktárainkat, mely azonban rövid időn belül már szűknek bizonyult, úgyhogy egy-két év után terjedelmében meg kellett azt kétszerezni.

Egyéb üzletágaink pedig még mindig emelkedtek. Több kiváló fatermelő és fakereskedő működött itt.

Guttmann S. H. cég a fakitermelés, a faüzlet és a mellékterményeiknek ipari feldolgozása terén világhírré tett szert.

Nagyszerűen organizáltak borüzleteink, *Zerkowitz Albert*-tal az élen, minden esetben tudtak a helyzethez alkalmazkodni. Midőn például a fillokszéra ezt a termelő vidéket tönkretette, megtalálták másutt a beszerzési helyet. *Közel 200.000 hektoliter bor hagyta el évenként városunkat* és vitte útját többnyire Ausztriába, sőt 1892-ig tekintélyes mennyiségben Svájcba is szállítottak.

A bécsi tojástözsde árlapján a Nagykanizsáról szállított friss áru mint favorit szerepelt, konzervált állapotban pedig Triestben talált piacot. Fűszer- és gyarmat-árukereskedőink teljesen modern alapokra szervezték át üzletüket. *Schwarz és Tauber*-cég országos hírűvé válik, ők és más szakmabeliek nem várják meg többé vevőiket boltjukban, hanem utazókat küldenek a közeli és távoli vidékekre, Horvátországba és Boszniába, és szép eredménnyel dolgoznak.

Példájukat követik a vas-, rövidáru-, üveg-, mag- és mezőgazdasági cikkek szakmái is. *Reichenfeld Gyula* szaktekintélye folytán 1912-ben a kormány még magvizsgáló állomást is létesített városunkban, ahol körülbelül 1000 métermázsa heremagot ólomzároltak. Az utazással járó üzletszerzés módját nyomdáink, jobb szabóink és cipészeink is megtanulják. Szombatonként szorgalmas hangyaboly gyanánt özönlik haza a sok kereskedelmi utazó, a gyékényesi állomás kis restaurációs szobája alig tudott helyet adni nekik a Kanizsára menő vonat beérkeztéig és egész hétre foglalkoztatják a hozott rendelésekkel megbízó cégeiket.



Blankenberg Imre

Eközben industrializálódtunk is. Hosszú szünet után teljesen átalakulva és megnagyobbítva, üzembe jön a gőzmalom, a *Guttmann S. H.*-cég kezdeményezésére és helybeli pénzintézetek közreműködésével megalakul a vidék egyik legnagyobb sörfőzője és malátagyára. *Ujnépi Elek Ernő* szívós energiáján mulott, hogy nagyszabású szeszfinomítónk nem Kaposvárrott, hanem itt létesült. Modern kefégyárunk, a *Weiser*-féle gazdasági gépgyár, a *Mercur* acél- és tengelygyár, mezőgazdaságunkat is szépen foglalkoztató pótkávégyár, *Bettlheim W. Sam. és Fiai* Ausztriába és Németországba szállító nádszövet- és szalmatok gyára, helyi jellegüket messze túlhaladó téglagyáraink, főbb utcáinkon a szebbnél-szebb üzletek élő jelei piacunk virágzó kereskedelmének.

Ez volt szignaturája Nagykanizsa kereskedelmének 1914-ig. De jött a minden idők legnagyobb háborúja. Kizökkent egyensúlyából kereskedelmünk és csak sok ideig tartó, hozzáértő, nagy és nehéz munkával, nem pedig önző érdekeket szolgáló, hamis jelszavak hangoztatásával lehet majd ismét talpraállítani.

Ebből a munkából kiveszik részüket a kereskedelmi szervezetek. Nagykanizsán már 1851 óta működött a *Nagykanizsai Kereskedők Társulata*, mely hosszú évtizedek alatt igen hasznos szolgáltatásokat tett városunk kereskedelmi fejlődésének.

Nevezetesebb elnökei voltak *Spanier* Ferdinánd, *Guttmann* S. H., *Elek* Lipót, *Grünhut* Henrik, id. *Unger Ullmann* Elek, *Schwartz* Gusztáv. A háború után azonban helyet adott ez a tradicionális egyesület az *Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület*-nek, mely helyben fiókot is alakított és lankadatlan munkával igyekszik a kereskedők érdekeit istápolni. Elnöke *Blankenberg Imre*.

1921-ben alakult meg a *Baross Szövetség* nagykanizsai fiókjja, melynek elnöke *Gyenes Lajos*.





IPAR, GYÁRIPAR, PÉNZINTÉZETEK

A CÉHEKTŐL A SZAKSZERVEZETEKIG



míg az országot szélében és időről-időre ellenség dúlta végig, addig a békés iparúzó embernek egyetlen lehetősége volt kenyérkereső munkájának relatív biztonságba helyezésére: ha magát és műhelyét az erősített helyek, várak oltalmába helyezte.

Ilyen par excellence iparos-megtelepedésre alkalmas hely volt a kanizsai várfalak töve is. Egymás után telepedtek itt le a szegény kisiparosok s amelyik ügyes volt, az a török alatt is, magyar vagy német úr alatt is, megtudott keresni annyit, hogy új viskót építsen, új szerszámot eszközöljön, ha a próbás napok fergetegében egyik vagy másik hadviselő fél a külvárosi házacskákra is ráuszította a vöröskakast, vagy rájuk zúdította az öreg szakállas-ágyúk romboló golyózápórát.

A XVII. század végén, a török kiverésekor, Kanizsa vára körül már elég élénk ipari települést találunk. Az iparosok természetesen főleg a mindennapi élelmezési, ruházati, építkezési, házberendezési és hadifelszerelési szakmák mesterei. A városi élet alapjainak megvetése idején az iparosság volt a városi lakosság túlnyomó többsége és egyúttal vezető társadalmi rétege. Belőlük került ki a városi előljáróság a búótól az esküdtekig.

Az első iparos, akinek nevét feljegyezte Nagykanizsa első, 1690. évi protokolluma: »Wilhelm Kiszt Fleischhacker«.¹⁾ Még ebben az esztendőben találkozunk »Hans Hochenwarter Uhrmacher und Schlosser« és »Jacob Kniedl Schlosser und Rhatsherr« (utóbbi a város egyik legrégebbi iparosának nevezi a jegyzőkönyv) pörével, melyben a két konkurens egy pofon miatt pörösködik.²⁾

A nagykanizsai céh-szervezetek csak a XVIII. század folyamán fejlődtek ki. A legelső volt a takácsok céhe, amelyről 1722-ből ismeretesek az első feljegyzések.³⁾ Halis István 1910-ben, Pahocsa István városgazda lim-lomjai között megtalálta

¹⁾ 1690. prot. 8. old. ²⁾ U. o. 12. old. ³⁾ A céh-pecséteket ábrázoló képünkön a takács-céh pecsétjébe a rajzolásból származó tévedésből került az 1772 évszám az eredetin lévő 1722 helyett.

a takácsok céh-ládáját és egyéb rekvizitumait. Így derült ki, hogy a takácsok itteni céhe kiterjedt Nagykanizsán kívül Galambok, Bakónak, Gelse, Túrje, Garabonc, Csapi stb. községekre, sőt talán *egész Zalavármegyére is*. A céh-protokollumban az utolsó bejegyzés 1882 január 22-én kelt. 1910-ben élt még *Pál Sándor* városi tanácsos, aki a takácsok céhmestere volt valamikor, míg az utolsó céhmester, *Béri János* ekkor már nem volt az élők sorában. A *takács-céh szünt meg legelőször*, mert a gyáripár legelsőben ezt az iparágat adta át a történelemnek.

Némi kanizsai kultúréletre enged következtetni, hogy 1795-ben *Ilovai János* személyében, könyvkötő van már a városban, sőt pár év múlva *Mihálfai György* könyvkötő is Nagykanizsán telepedett le.

Ma már ismeretlen iparágak éltek fénykorukat az iparnak ebben a patriarehalis korában. *Péter Amon* »*hajpor tsináló*« képviselte a városban a kozmetikai ipart. Utódait már csak »*hajporos*«-nak hívták. Volt azután *csutorás-mester*, *fésüs-mester*, *posztó-nyírő*, *timár*, *pecsétmetsző*, *főstő*, *szitaszövő*, *tobákos*, *ötvös*, *puskaműves*, *bábsütő*, *esztergályos* stb.

A céhek igen szigorú rendet tartottak tagjaiknak nemcsak ipari, hanem *családi, erkölcsi és vallásos életében is*. Aki nem volt törvényes születésű, nem lehetett tagja a céhnek. Szombaton délután 6 órakor minden műhelyben be kellett szüntetni a munkát és drágán fizette meg, akit a *céh-dékán* ellenőrző körútjában rajtaért, hogy ezt a céh-törvényt megszegte. Vasárnap misét, prédikációt, litániát kellett hallgatni a mestereknek is, legényeknek is. Szigorúan bántak el a dorbézolókkal, még szigorúbban az erkölcstelenkedőkkel. Viszont *az adóst is nem egyszer bezárta a városi bíróság*, ha a céh valamely tagja panaszt tett ellene, mert nem akarta megfizetni az adósságát.

Sok baja volt a céheknek a XIX. század első évtizedeiben a kontárokkal, zsidó iparosokkal és a cigányokkal.

A *cigányok* beleavatkoztak mindenféle ipari munkába. 1811-ben a városi hatóság a cigányokat a céhek kérésére mindenféle új munkától eltiltotta.¹⁾ A *kontárok* ellen úgy védekeztek, hogy belekényszerítették őket a céhbe, ha pedig ez nem sikerült, akkor *elszedték tőlük a szerszámaikat*.²⁾ A *zsidó iparoslegényeket és letelepedő mestereket* eleinte — kevesen voltak úgyszólván — nem vette be a céh tagjai közé. Lassan azonban a számuk szaporodott s a céhek már szerették volna, ha azokat is a céh-törvények hatálya alá vonhatták volna. 1823-ban pl. már 15 zsidó szabó volt Kanizsán. Félesztendő leforgása alatt valamennyit remekeltették és a céhbe állították.

Aki nem volt a céhben, segédet sem kapott, mert a vándorútjukon Kanizsára érkezett legényeket csak céhbeliek fogadhatták fel. A keresztény és zsidó mesterek azonban nem igen férték meg egy céh keretében. Ezért hamarosan *megalakultak a külön zsidó céhek*. 1824-ben már késhegyigmenő harcot folytat a keresztény szücs-céh a zsidó szücs-céhhel. Ekkor már zsidókat nem volt szabad arra erőltetni, hogy keresztény céhbe lépjenek, de viszont *zsidó mester keresztény legényt, keresztény inast nem alkalmazhatott*.³⁾ 1827-ben már a zsidó szabóknak is külön céhük van. A kötélgyártóipar védelmére a zsidókat 1821-ben eltiltották

¹⁾ 1811. 291. városi képv. jkv. ²⁾ 1822. 489. jkv. ³⁾ 1824. 107. jkv.

a kötélárulástól.¹⁾ 1835-ben a sütőmesterek fordultak panasszal a városi előljárósághoz, hogy zsidó asszonyok »süteményeket sütkéreznek s azt utzáról utzára hordozván árulgattyák«. A tanács e téren is szigorú tilalommal teremtett rendet.²⁾

A sütőipar nagyon nekilendülhetett ezekben az esztendőekben, mert 1839-ben már *maximálni kellett a pékek számát*. Ez volt az első eset az iparosok számának korlátozására. A tanács elrendelte, hogy *a városban hétnél több sütőmester nem lehet*.³⁾



A kanizsai céhek pecsétjei

(Eredetiről rajzolta Noll József gimn. rajztanár)

1852-ben a kanizsai szabó-céh folyamodik, hogy 16 szabómester lévén már Kanizsán, ne vegyen fel több szabót a tanács a város lakosai közé.⁴⁾ 1854-ben »Skrivárics József csizmadia legénynek részére a lakhatási engedély a csizmadia mesterséget üzöknök sokasága miatt . . . meg nem adattatik».⁵⁾

1813-ban a következő céhek voltak Kanizsán :

- | | |
|-----------------------------|---------------------------------|
| »1. Szüts és Szijjártó czéh | 8. magyar varga és botskor czéh |
| 2. asztalos és lakatos czéh | 9. gerencsér czéh |
| 3. takács czéh | 10. mészáros czéh |
| 4. csizmadia czéh | 11. kőműves és áts czéh |
| 5. pintér czéh | 12. német varga czéh |
| 6. bognár czéh | 13. magyar szürszabó czéh |
| 7. kovács czéh | 14. gombkötő czéh«. |

1829 elején megalakult Nagykanizsán *az első zalavármegyei kalapos-céh*.⁶⁾ 1833-ban a kiskanizsaiak folyamodására a városi hatóság megengedte, hogy — mint más városokban is volt — megalakíthatják *a kapás-céhet*.⁷⁾ A céhhez 1839-ben *kiskanizsai földműves-céh* néven találkoztunk.⁸⁾

1830-ban a kanizsai céhek folyamodást intéztek a városhoz, amiben bejelentették, hogy »*polgári ispitályt*« óhajtanak felállítani, miért is kéri a várost, hogy »*a Helybéli Szegények Ispitályaiba levő Lakást avégre nekik ingyen engedje által*«. A város a céhek nemes szándékú kérelmét elutasította.⁹⁾

A szíjjártók, szücsök, asztalosok és lakatosok céhe kezdetben közös volt. Amikor *az egyes szakmákban a létszám egyre gyarapodott s a céh-helyiségek egyre szűkebbek lettek*, a város megengedte, hogy az asztalosok és lakatosok kiválva, külön céhet alakíthassanak. Az ács és kőműves céh székhelye *Keszthely* volt,¹⁰⁾ a kanizsai építőiparosok csak a 40-es években alakultak önálló céhhé. A festőmesterek a

¹⁾ 1829. 129. jkv. ²⁾ 1835. 491. jkv. ³⁾ 1839. 1017. jkv. ⁴⁾ 1852. 703. jkv. ⁵⁾ 1854. 204. jkv. ⁶⁾ 1828. 618. jkv. ⁷⁾ 1833. 310. jkv. ⁸⁾ 1839. 786. jkv. ⁹⁾ 1830. 79.jkv. ¹⁰⁾ 1842. 588. jkv.

kalapos-céh kebelében alakították meg céhüket.¹⁾ Az esztergályosoknak a bognárokkal volt közös céhük.²⁾

A mesterlegények inaséveik után *vándorútra* indultak. A mesterek nem bántak kesztyűs kézzel a legényekkel, még kevésbé az inasokkal. 1838-ban a csizmadialegények panaszt tettek a városi magisztrátus előtt, hogy mestereik túlságosan rigorozusan alkalmazzák velük szemben a céh-artikulusokat, így pl. súlyos pénzbüntetést szabnak ki és azt levonják a fizetésükből, ha a »szentes misét« nem hallgatják vasárnaponként. A tanács a panaszra eltiltotta az ilymódon való büntetés kiszabást és értesítette a céhet, hogy a legények csak az »öreg misét« és a prédikációt kötelesek vasárnaponként meghallgatni.³⁾ Az ács és kőműves céh legényei sem voltak valami barátságos viszonyban mestereikkel, mert 1841-ben külön pénzkezeléssel megalakították az *építőlegények külön céhét*. Ez volt az ipari munkásság szakszervezeteinek őse Nagykanizsán.⁴⁾

A céhrendszer lassan korhadó szervezetét a haladó korszellem apránként egészen aláásta. Az iparosság és a fogyasztók érdekei hovatovább mind kevésbé túrték a céheknek kiváltságokkal keretezett, merev korlátait. A céhek szívós ellenállással védték önkormányzatukat az új idők reform-törekvéseivel szemben, de végül is az 1872. évi VIII. törvénycikk átadta őket a történelemnek és helyükbe állította az *ipar szabadságát*.

1874-ben Nagykanizsa város tanácsa bizottságot küldött ki a céhvagyonok likvidálására és az új törvény szerinti *ipartársulatok* megalakítására.⁵⁾ 1876 június 11-én *Hencz Antal* építőmester elnök, *Káplai Antal* alelnök és *Lengyel Lajos* titkár vezetésével megalakult a *Nagykanizsai Iparos Egyesület*, amely 1877 április 15-én ugyanezek vezetése alatt *Ipartársulattá* alakult.⁶⁾

A céhek bürokráciája és az átmenet nélkül bekövetkezett másik véglet, a korlátlan szabadság között az áthidalás természetesen nem ment simán. Mindenki szabadon űzhette iparát, de ez a szabadság csakhamar szabadossággá fajult és utat nyitott a tőke hegemoniájának. *A tőke azután hamar maga alá gyűrte a csupán munkaerejével termelő kézműipart*. A kisipar rövidesen arra ébredt, hogy csak vegetatív eredményeket tudott felmutatni, de a tőkéletésítés lehetőségei hiányoztak. Akinek pénze volt, nem kereste annak kisipari hasznosítását, hanem boltot nyitott, vagy gyárat alapított. 1851-ben »városunk kebelében oly gőzgép tulajdonosok, kik gyártmányaikat gőzerővel készítenék, nem léteznek.« — jelenti a városi tanács a vármegyei főnökhöz.⁷⁾ 1856-ban több kanizsai lakos hiába iparkodott gőzmalmot építeni. 1869-ben is hiába kértek telket a várostól gőzmalom és olajütő gyár részére *Kreisler József*, *Kreisler Salamon* és *Kohn Ignác* ugyancsak nagykanizsai lakosok.⁸⁾ *Az iparszabadságnak kellett jönnie, hogy a gyáripar tempót vegyen Nagykanizsán és erőteljes fejlődésnek induljon*. Azonban ekkor sem az örökké pesszimista nagykanizsai lakosság, hanem nagyjából *külföldi tőke* feküdt bele nagy vállalkozásokba Nagykanizsán.

Az 1879. évi székesfehérvári ipari kiállításon egy nagykanizsai iparos arany, ketten ezüst és nyolcan bronzérmét, ketten díszoklevelet és tizenhárman emlék-

¹⁾ 1853. 664. jkv. ²⁾ 1853. 1190. jkv. ³⁾ 1838. 656. jkv. ⁴⁾ 1841. 321. jkv. ⁵⁾ 1874. 264. városi tanácsi jkv. ⁶⁾ »Zala« egykoru tudósításai és az Ipartestület jegyzőkönyvei. ⁷⁾ 1851. 677. jkv. ⁸⁾ 1869. 2153. és 1869. VIII. 10. Egy. 69. városi jkv.

okmányt kaptak. Ezek azonban még mind a régi ipari rendszer neveltjei. 1883-ban már általános a panasz, hogy a kanizsai iparosság kétharmad része segéd nélkül tengődik, mert mindenki önálló lett, sokan képesítés nélkül, még többen tőke nélkül és majdnem mindnyájan munkaerő nélkül. Ezek a viszonyok érlelték meg az 1883. évi országos mozgalmat az ipartörvény revíziójáért, követelve, hogy szakmabéli tudás igazolása nélkül ipart senki ne folytathasson.

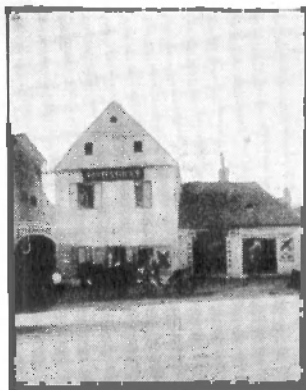
Az országos megmozdulást követte az 1884. évi XVII. törvénycikk, amely (az 1922. évi XII. törvénycikk módosításaitól eltekintve) megalkotta az ipartestületek mai szervezetét. Nagykanizsán ekkor 326 volt a képesítéshez kötött ipart gyakorlók száma.

1889-ben van Nagykanizsán 376 önálló iparos, 693 segéd (ezek közül az év folyamán tovább állt 333) és 308 tanonc (felszabadult az év folyamán 48). Könyvtára is van már az ifjú Ipartestületnek, amelyben 662 magyar és 261 német könyv volt

1890 telén Herczeg Sándor nagykanizsai iparos (zágrábi és prágai sikerek után) Jamaikában és Brüsszelben állított ki ecetet és élesztőt¹⁾ 1905-ben országos cipészipari kongresszus és kiállítás volt Pécsen. Csak Keller Máttyás cipésmester képviselte a kanizsai ipart 10 pár remekbe készült cipővel, amikért aranyéremmel kitüntetve jött haza.

534 mester, 1098 segéd, 495 tanonc tagja volt 1904-ben az Ipartestületnek. Az év folyamán 50 új iparigazolványt adtak ki, az iparos-szállót 320 átutazó segéd vette igénybe.

Amíg a kézműipar csendesen megadta magát sorsának, addig a gyáripar egyre nagyobb teret hódított magának Nagykanizsán. 1893-ban épült a sörgyár és a gőzmalom a villanytelep létesítése kapcsán újra üzembe indult. 1893-ban több ízben itt járt a hatvani cukorgyár igazgatósága, de kellő mennyiségű víz hiányában a kanizsai cukorgyár tervei kútba estek. A következő évben egy évi 400 waggon termelőképességű petroleumfinomító tervei indultak útnak. 1905-ben a Franzmalom napi 3 tonna termelésű jéggyárának tervei hiúsultak meg, mert a város nem adta meg a malommal szemben kért 900 négyszögöl telket. A Patria-pót-kávégyárnak sem adta meg a város a kért 7500 korona segílyt, hanem hosszas alkudozások után 1905-ben 2000 koronát, 300.000 darab téglát és 12 évi pótdómentességet szavazott meg, kikötve, hogy 100 hold cikória-termést kanizsai termelőktől kell évenként feldolgoztatnia. 1905 végén egy harisnyakötőgyárral, majd egy 28 holdas kender és len kikészítőteleppel kísérleteztek, de a kávégyáron kívül csak Halvax Frigyes villanyerőre berendezett kalapgyára készült el. 1906-ban egy bécsi gyáros 600 munkást foglalkoztató papírgyárhoz kért városi hozzájárulást. A város ugyanekkor a kincstárral volt alkuban: a Dunántúlra tervezett nagy dohánygyárat szeretne volna megszerezni, amit azonban a kevésbbé szük-



Az Ipartestület háza

¹⁾ A Zala egykorú tudósítása.

markú Pécs kapott meg. Ugyanez lett a sorsa a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal és a későbbi években más nagy érdekeltséggel egy nagy *textilgyár* létesítéséről folytatott tárgyalásoknak. 1907-ben *szalámi és konzerv-gyár*, egy veszprémi céggel *faiipari-telep* létesítése körül folytak az alkudozások, mindegyik keveselte azonban a város áldozatkészségét. 1908-ban *Riedl Ferdinánd* 2000 darab befogadóképességű *sertéshízlaldát* akart csinálni Nagykanizsán, de a város megtagadta két hold telek ingyen átengedését. Ennek csekély ellenértékéért ez évben 40 munkással egy *játék-gyár* létesült a mai postapalota helyén volt raktárakban és a Zerkovitz-házban *cipőgyár* működött. 1909-ben a Franz-malom *jégygyára*, 1910-ban a *sörgyár vajtelepe* kezdte meg működését.

Nagykanizsa ipari érdekeinek nem csak szószólója, hanem mecénása is volt ezekben az időkben *Josipovics Milivoj*, aki két gyár alapításával, munkáséletével, amellett szerénységével többet tett a város ipari érdekeiért, mint a város esztendők alatt. Ezért őt az Ipartestület 1908-ban dísztagjává választotta.

A kézműiparosok létszámának rohamos gyarapodása megállott. 1907-ben *536 önálló iparos*, 986 segéd és 532 tanonc tagja volt az Ipartestületnek.

A fejlődésnek indult magyar ipar megtorpant az *óriási külföldi verseny* előtt. A vasúthálózat kifejlődésével a vicinálisok más irányokba terelték az addig Nagykanizsán összpontosult forgalmat, így a *fogyasztópiac kisebb lett*. Így történt, hogy *Nagykanizsa ipari góc jelentőségéből sokat veszített* a szabadipar első évtizedeiben, ámbár Zala vármegyében még mindig megőrizte — különösen gyárainál fogva — hegemoniáját, mert hiszen Zalavármegye összes ipari üzemeiben 1910-ben 5587 lóerő volt használatban, ebből 2081 esett Nagykanizsára s a vármegye 36 gyára közül 15 Nagykanizsán volt (beleértve e számokba a gyárnak minősülő ipartelepeket is).

Amint a magyar közgazdaságpolitikában az agrárizmus kezdett domináns szerephez jutni, nyomában az ipari érdekvédelem megszervezése is erősödött. A gyáripar egyre súlyosabb tényező lett Nagykanizsa életében. A gyáripar szívta fel a feleslegben lévő kanizsai és vidéki földművesnépet, amelynek anélkül nem maradt volna más lehetősége, mint — ahogyan a Muraköz kivándorlási statisztikája is mutatja — jobb hazát keresni a sok dolgos kéz számára. Az olcsó munkaerővel és jó világgpiaci forgalmi viszonyokkal rendelkező *Nagykanizsa a kézműipar helyett most már a gyáriipari gócpont szerepére aspirált*. *Pongor Henrik*, a Franz-cég igazgatója, 1907 óta sürgette a Zalai gyáriipari érdekvédelem kiépítését. Ennek eredményeképpen 1911 márciusában Nagykanizsán *Hegedüs Lóránt* országgyűlési képviselő, a későbbi pénzügyminiszter nagyszabású beszéde után, kimondották a *Gyáriparosok Országos Szövetsége zalamegyei fiókjának* megalakulását.

A GyOSz-fiók első akciója volt, amellyel többszöri sikertelen közbenjárás után, *Hegedüs Lóránt* segítségével kivitte, hogy a kereskedelemügyi miniszter a *zalavármegyei iparfelügyelőséget 1911 május 1-től áthelyezze Nagykanizsára*.

A megnövekedett ipari tekintélyű Nagykanizsa most már azt követelte, hogy az *egyik iparkamarai alelnök nagykanizsai legyen*. Ez sikerült: a következő választáson már *Halvax Frigyes* városi tanácsost kamarai alelnökké választották,

1911 őszén pedig *Pongor Henriket*, a Transdanubia R. T. későbbi vezérigazgatóját, választották meg a soproni kamara első nagykanizsai levelező tagjává.

A kamarával létesült kapcsolat révén sikerült kieszközölni, hogy 6 háromnapos *ipari szaktanfolyam* egyik székhelyéül Nagykanizsát választották. A tanfolyamokhoz a város szubvenciót kapott az államtól s azok 1913 december 1-én kezdődtek. A *Halvax Frigyes* által megszervezett tanfolyamok üzleti fogalmazásra, ipari számtanra, mértanra, költségvetésre, építőipari, szabóipari és cipészipari szakra terjedtek ki. A tanfolyam vezetőjéül az Országos Technológiai Múzeum *dr. Hajdu Gyulát*, a nagykanizsai Ipartestület ügyészét nevezte ki.

A GyOSz vívmánya, hogy Nagykanizsán 1912 szeptembertől fogva *a korlátolt nappali telefonszolgálatot éjjelig meghosszabbították*.

A háború kitörése előtt 583 önálló iparos, 859 segéd és 598 tanonc volt a kanizsai iparosság létszáma.

A háború kitörésével bevonult *Feller Arnold* nagykanizsai iparfelügyelő is és csak 1917 márciusában szabadságot, kezdte meg újra hivatali működését, de már nem sokáig folytatta azt, mert a világháború lezajlása után piacai elvesztésével óriási mértékben lecsökkent Nagykanizsa gazdasági jelentősége. Ennek ellenére *az önálló ipart űző ipartestületi tagok száma 1928 január 1-ig a békebelinek kétszeresére, 1102-re emelkedett*. Az 1102 nagykanizsai iparosnak alig fele (526) van abban a helyzetben, hogy segédet foglalkoztasson, 57 műhely csupán egy tanonccal dolgozik, *519 iparos pedig segéd és tanonc nélkül, maga dolgozik*.

* * *

A nagykanizsai *Ipartársulat*, a csizmadiák obstrukciója ellenére is, 400 kanizsai iparos közül 285 aláírással, 1885-ben, *Dants Kálmán* ideiglenes elnök és *Földy Ferenc*, a társulat nagy tudású és még nagyobb agilitású jegyzője vezetésével *Ipartestületté* alakult. Az elnökválasztáson *Hencz Antal* építőmester került ki győztesen. Utóda lett 1887-ben *Miltényi Sándor*, 1890-ben *Muraközy Lajos*, 1891-ben *Takács József*, 1893-ban *Samu József*, 1895-ben *Knausz Ferenc*, 1897-ben *Dants Kálmán*, 1900-ban *Varga József*, 1902-ben *Geisl Viktor*, 1907-ben *Dants Kálmán*, 1911-ben *Samu József*, 1914-ben *Kaufer József* és *Schweitzer József*, 1915-ben *Halvax Frigyes*.

Az Ipartestület mindenkor élénken kapcsolódott bele az országos iparosérdekvédelmi mozgalmakba. 1885-ben hivatalos helyiségül a mai ipartestületi székházat vették bérbe a Polgári Egylettől évi 1880 forintért. A 25 éves jubileum alkalmával (1911) az Ipartestület 500 koronás adománnyal megvetette az elagott kanizsai iparosok menházának alapját. Az ipartestületi betegsegélyző pénztár 1903-ban kezdte meg működését. Az időközben örökáron megvett testületi székház mellé 1917-ben megvették a szomszédos Fasciatti-telket is.

1919 május 4-én az Ipartestület *Bazsó József* kocsigyártót választotta elnökévé, akit az 1920 május 9-iki közgyűlés tisztségében megerősített. Az új elnök minden idegszálával és kimeríthetetlen munkaerővel csüngött az iparosérdekeken s ami eredményt a következő súlyos esztendőben el lehetett érni,



Bazsó József

azt mind kiharcolta a kanizsai iparosközületnek. Még egyéni érdekei rovására is hatalmas áldozatkészségéért, a város közügyeiben mindenkor tanúsított önzetlen lelkesedéséért egész Nagykanizsa csak becsülni és szeretni tanulta meg. Jobbkeze s az Ipartestület adminisztrációjának lelke volt *Neusiedler Jenő* ny. körjegyző, az Ipartestület jegyzője, aki 1929-ben Bazsóval együtt vált meg az Ipartestületben viselt állásától. Az 1928. évi országgyűlési képviselőválasztás ugyanis, amikor *Bazsó Józsefet* léptette fel a város nagy részének bizalma *Kállay Tibor* ellenjelöltjéül, Bazsó kisebbségével végződött s az ennek nyomán az Ipartestület kebelében is felburjánzott politikai ellentétek kedvét szegték a fórumon való további szerepléstől. Utódául *Kiss Ernőt*, a Koronakávéház és szálloda bérlőjét, választották meg az elnöki székbe.

1927-ben *Bazsó József* hozta létre a *Zalavármegyei Ipartestületek Szövetségét*, amely impozáns testületnek máig is elnöke.

Nagykanizsa iparossága az 1927. évi ipartestületi taglétszám alapján, szakmák szerint így oszlik meg : 219 cipész, csizmadia, 209 férfi- és nőiszabó, 102 vasiparos, 95 építőiparos, 84 asztalos, bognár, kádár, esztergályos, 57 hentes, mészáros, 53 borbély, fodrász, 45 pék, bábos, cukrász, 33 szoba-, kelmefestő, fényképész, 28 vengédlős, kávé, szállodás, 28 órás, ékszerész, műszerész, vésnök, 23 kárpitós, szíjgyártó stb., 22 kalapos (férfi és női), 19 fésüs, kefe-, kosárkötő, szítás, 10 kályhás, fazekas, stb. Ebben az esztendőben 1182 volt a kanizsai iparosság összlétszáma, ami a válságos 1928. esztendő lepergésével 1102-re csökkent.

* * *

Külön fejezete a nagykanizsai ipari életnek a *sztrájkmozgalmak* változatos története.

Az ipari munkásság korán, már a céhrendszer alatt megkezdte a szervezkedést, amikor az iparoslegények zúgolódní kezdtek a mesterek ellen és önálló céhekbe igyekeztek tömöülni érdekeik megvédésére. *Az ipar felszabadulása még jobban szembe állította egymással a mestert és segédeit. A gyáripar térfoglalása pedig, az alkalmazott munkások tömegénél fogva, melegágya lett a szociális nyugtalanságoknak.*

1899 márciusában már bérköveteléssel lépett sztrájkba 50 nagykanizsai szabómunkás. Az első jelentékeny mozgalom azonban még csak 1904 áprilisában robbant ki, amikor 150 építőmunkás 40 napig sztrájkolt, amíg 15%-os bérjavítást tudott elérni. Ettől kezdve sztrájk sztrájkot ért. 1905-ben megint az építőmunkások kezdték egy 50 napos sztrájkkal, ami 25%-os bérjavítást eredményezett. Júniusban az asztalosok 14 napig szüneteltették a munkát 20%-os béremelésért. Az ipari munkásság nyugtalankodása decemberig egyre ismétlődő villongásokban tört útát magának. Decemberben a pótkávégyár munkásai léptek sztrájkba.

A szociális mozgalmak terjedésével Nagykanizsán is egymás után alakultak meg a szakszervezetek. 1905-ben alakították meg a cipészek, a csizmadiák, famunkások, ácsok és borbélyok szakszervezeteiket, majd novemberben 300 taggal *Magyar János* elnöklésével megalakult a *Földművesek Országos Szabad Szakszervezeteinek* nagykanizsai szakegylete és ezzel bevonult Nagykanizsára is az agrárszocializmus.

1906-ban megalakultak a még hiányzó munkás-szakszervezetek. Ettől kezdve

a megsokasodott sztrájkok a tervszerűség jellegét viselik magukon. Május hónapban sztrájkba lépett a Franz-malom és villanytelep 140 munkása. Több napi tárgyalás után valamennyiüket kizárták és a rendőrség a sztrájkanyagát feloszlatta. Erre kitört az egynapos általános szimpátia-sztrájk, az egész városban minden munka megállt. Délután a városi hatóságok közbenjöttével sikerült a megegyezés, este még egy tömeges tüntetést rendeztek és 10 nap után másnap felvették a munkát. Ugyanezen a napon kitört a 4 napos pék-sztrájk. A sztrájkok különben annyira napirenden voltak, hogy a helyi sajtó »Ma nincs sztrájk Nagykanizsán« című híre éppen nem hatott tréfásan. A Stern-téglagyár 51 munkása 14 napig, a Habatéglagyár 130 munkása 10 napig, a szalmagyár 51 munkása 14 napig, a lakatosok 4 napig, az asztalosok 4 napig, a kárpitosok 3, szobafestők és mázolók 3 napig sztrájkoltak. Júliusban egyszerre tették le a szerszámokat: a cipőgyár 56 munkása, a cselédek és szakácsnők, a kocsisok, a kovácsok és végül az aratómunkások is. A kocsigyártó munkások próbálkozása balul ütött ki, mert valamennyiüket elbocsátották.

A rendőrség éven át nem fogyott ki a permanenciából. A gőzfürdő-kert egész esztendőben sztrájkantya volt. A rendőrség azonban a legnagyobb izgalmakat is különösebb zavargások nélkül le tudta vezetni. A folyton ismétlődő sztrájkok megbénították a város ipari életét, úgyhogy 1906 decemberében a központi szakszervezeti kiküldött jelenlétében, megalakítottak egy 16 tagú nagykanizsai munkásszaktanácsot, hogy közvetítse a tárgyalásokat a további bérharcok alkalmával.

1907 januárjában szabálytalanságok miatt felfüggesztették a földmunkások szakszervezetét, augusztusban pedig a belügyminiszter véglegesen feloszlatta ezt a legnépesebb nagykanizsai munkás-szakszervezetet. Ugyanígy járt a famunkások szakszervezete is. A betiltások és szigorú fékentartásra irányuló igyekezet csak erősítette a szociális nyugtalanságot, aminek kedvenc tüzcsóvája lett a titkos választójog jelszava.

A munkásszervezkedés kiváltotta a munkaadók szervezkedését is. 1907 júliusában megalakult Fatér Mihály elnöklésével az Építőiparosok Szövetsége. Ez az alakulás váltotta ki a legnagyobbarányú nagykanizsai munkás-mozgalmat. 300 építőmunkás 270 napig sztrájkolt egyhuzamban. Szeptemberben az asztalosok, vas-munkások és szabók is letették a szerszámot. Az építőmunkások közül 176-ot kizártak (az ország 41 városában közel 15.000 építőmunkást zártak ki ekkor). A kizárás 120 napig tartott. Az alispán a kőművesek szakszervezetét feloszlatta. A kivándorlás a munkásviszonyok ziláltságának állandósulása következtében nőttön-nőtt. A nagykanizsai szociáldemokrata párt elnöke Vugrinecz Károly volt. Nagy szerepe volt a szociális mozgalmakban a kommunista direktórium későbbi elnökének, Sneff József munkásvezérnek. 1907 július 28-án belügyminiszteri rendelettel feloszlatták az építőmunkások szakszervezetének helyicsoportját.

A rendőrség összeállította az 1907. év sztrájk-statisztikáját. Eszerint az év folyamán 10 sztrájk volt, résztvett abban 421 munkás, akik összesen 2995 munkanapot veszítettek el. Hozzászámítva a május elsejét és október 10-iki egynapos általános tüntető sztrájkot, az összes veszteség 4595 nap. A négynapos vasuti passiv resistenciában 4—500 fő vett részt, ezenkívül 176 építőmunkást zártak

ki 120 napig. *Igy Nagykanizsa munkássága az 1907. év folyamán összesen 25.719 munkanapot veszett el.*

A *Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete* 1907-ben alakult meg, de pár hónap után beszüntette működését. 1908 végén újra alakultak, de a hatóság nem engedélyezte további működésüket.

A szociáldemokrata szervezkedés reakciójaként 1908 februárjában *Ujváry Géza* és *Mitró József* elnökségével megalakult a *nagykanizsai keresztényszocialista párt*, »48-as ker. szoc. munkásegylet« néven.

A szociáldemokraták erre még intenzívebb propagandába kezdtek. Március 1-től fogva *felolvasás-sorozatokat* rendeztek. Az első előadó *Bokányi Dezső*, a második *Buchinger Manó*, a harmadik *Vantus Károly*. Március 15-én a szociáldemokraták tömegekben, zajos tüntetéssel vonultak végig az utcákon és kövel hajigálták a rendőröket. Mindez azonban nem tudta megakadályozni a *szociáldemokrata eszmék fokozatos térvesztését*, ami az 1908. esztendő jellemzi. A szakszervezetek közül már csak 5 működött és 3 volt alakulóban, mind összesen — a rendőrség évi statisztikája szerint — 300 taggal, míg a keresztényszocialisták csoportja 150 tagot számlált. *A többi munkás-csoportok feloszlottak.* A hatóság feloszlatta a szabómunkások csoportját, majd a famunkásokét, míg az élelmezési munkások szakcsoportja, az ellenük indult vizsgálat miatt, szünetelt. Ebben az esztendőben megszűnt a vasúti munkások országos szövetségének helyi csoportja is, a borbély és fodrázmunkások szakcsoportja pedig *részvéltenség miatt* oszlott fel. 1909 januárjában a gőzfürdő-kertbe összehívott szociáldemokrata népgyűlésen már olyan kevesen jelentek meg, hogy azt nem lehetett megtartani.

Mindezek ellenére, sőt éppen ezért a hangulatok fűtése tovább folytatódott. A szociáldemokrata párt Budapestről egyre-másra küldte előadóit Nagykanizsára. *Bokányi Dezső* jött le megint és *Kunfi Zsigmond* tartott előadásokat, aki Nagykanizsáról a tanári katedráról került bele az országos politikába, mint a *Népszava* szerkesztője, majd a Károlyi-kormány közoktatásügyi minisztere és *Kun Béla* hűséges fegyvertársa, közoktatásügyi népbiztosa. 1909-ben egy titkos gyűlést is szétoszlattott a rendőrség és lázító röpiratokat foglalt le, melyeknek legszelidebb kitétele volt: »*Fűtüljetek Kossuthra és rendeleteire!*« (Kossuth Ferenc volt a kereskedelemügyi miniszter.) Az *Ifjúságképző* működésének ellen-súlyozására májusban *Ifjűmunkások* név alatt megszervezték az inasokat, kiket utóbb tanonc, majd tanuló néven igyekeztek »öntudatosítani«.

A munkás-szakszervezeti törekvések 1909-ben rohamosan veszítették intenzitásukat az egész országban. Nagykanizsa cca 2000 ipari munkása közül 1909 végén már csak 2—300 volt tagja a még létező 4 szakszervezetnek. Sztrájk ebben az évben már egy sem volt. A szociáldemokrata párt központja hiába tett kétségbeesett erőfeszítéseket: *a párt maguk a munkások előtt is elvesztette vonzóerejét.*

Ugyanekkor indult meg az *Ipartestület* kebelében a munkaadóknak szakosztályonkénti tömörülése. Az első ilyen »*szakegyletet*« 1909 májusában a szabó- és cipésmesterek együttesen alakították.

1910 májusában újra alakult a földmunkás-szakszervezet. Ebben a hónapban még egy sztrájk is volt: *a borbélyoké.* A szocialista népgyűlések ekkor már nagyon népszerűtlenek voltak. *A vezető szerepet a sütőmunkások vitték*, akiknek 44 tagú

szakcsoportját az 1911. végén rendezett sztrájk után, 1912 elején feloszlatták. Az ácsok és a fodrászok szakcsoportja taghiány miatt szűnt meg.

A *délivasuti vasutasság országos gyűléseinek színhelye továbbra is Nagykanizsa maradt.* Legutóbb 1911 októberében, 79 állomásról 2000 vasutas gyülekezett Nagykanizsán.

1912-ben a *háborúellenes agitáció* merítette ki a szociáldemokrata párt legtöbb erejét, úgyhogy a szervezkedési tevékenység ismét csökkent. Az élelmezési és a vasmunkások szakcsoportjait szabálytalan működés címén felfüggesztették. Az év folyamán újra alakult az építőmunkások, húsiparosok, famunkások és kézműveseprők szakszervezete.

Közvetlenül a háború kitörése előtt, 1914 májusában, avatták fel a nagykanizsai *Munkásotthont* az Erzsébet-tér 20. sz. ház emeletén. A Munkásotthon innét később mai helyére, a főutcai ú. n. »*Badacsony*«-ba költözött. Ma a 800 tagú helyi szociáldemokrata párt és 6 szakszervezet működik Nagykanizsán. Legnépesebb a közel 200 tagú építőmunkás-szakszervezet, elnöke *Modrovics István*. A kereskedelmi alkalmazottak egyesületének 150 tagja van, elnökük *Kremsier István*. A 100 tagú vasmunkás-csoport *Berke György* szoc. dem. párttitkár, a 70 tagú famunkás-csoport *Pozner Izidor*, a 40 tagú élelmezési munkás-csoport *Göttl Dezső*, a 38 tagú nyomdász-csoport *Bárány Antal* elnöklete alatt működik.

NAGYKANIZSA GYÁRIPARA

Irta : **Weiser János**, okl. gépészmérnök, a GyOSz zalai fiókjának elnöke, iparkamarai tag

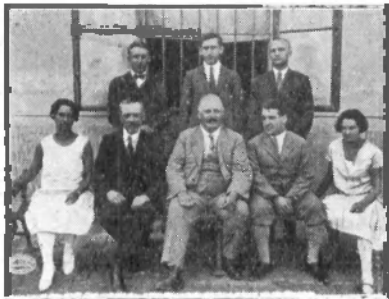
A *szabadságharc után* következő szomorú időkben a gépek terjedésével Nagykanizsán is megkezdődik a gyáripar fejlődése. A nagy gazdaságok *cséplőkészleteket* szereznek be Angliából, mely gépek javítása és alkatrészek beszerzése Angliában és Angliából rendkívül körülményes és nagy időbeli veszteséggel jár. Ezen javítások végzésével és alkatrészek készítésével indul meg városunkban is a gyáripar embrionális formájában. *Weiser János* (1805—1872.) ki vaskereskedő cégét 1842-ben jegyeztette be, fiával, *Weiser Józseffel* létesít e célra műhelyt szerény keretek között, hol tűzszekrényeket, kazán- és gőzgéppalkatrészeket, valamint



Weiser-gyár



Weiser-gyár



A Weiser-gyár tisztviselőikara

egyéb munkákat készítenek. A tényleges szükséglet fejlesztési — kezdetben szerény — vállalkozást, úgyhogy 1884-ben a Kazinczy-utcában levő herceg Batthyány-féle épületből a Sugár-út 16. alatt levő, újonnan épített helyiségekbe költözködik át és gyárjelle-
gűvé válik. 1893-ban már elsőrangú vetőgépeket



Weiser János

is gyárt, miről az ezévben Nyitramegyében, Felső-Attrakon rendezett versenyben és kiállításon nyert első díjak tanuskodnak. Az 1896 milleniumi országos kiállításon rendkívül szép gyűjteményt állított ki gyártmányaiából, melyek nemcsak hazánkban, hanem Török-, Olasz-, Horvát- és más országokban is rohamosan terjedtek. Ezen időben már kb. 100 munkást foglalkoztatott állandóan. 1904 óta *Weiser János* okl. gépészmérnök áll a vállalat élén és 1914-ig nemcsak a Balkán-félsziget minden országába, hanem Olasz-, Török- és más országokba szállította gépeit.

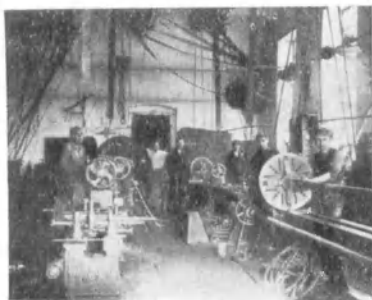
1893-ban a Nagy- és Kiskanizsa városrészek közt levő régi — üzemén kívül álló — malmot *Franz Lajos és Fiai* stájerországi cég — felismerve Nagykanizsa nagy ipari jelentőségét — modernizálta és villamosteleppel kapcsolta össze, mely azóta is állandóan működik és Nagykanizsa és környéke villanyvilágítását és ipari áramát szolgáltatja. A vállalat idővel részvénytársasággá alakult át és mint *Transdanubia Egyesült Gőzmalmok R. T.* országosan ismert vállalat, 4 üzemmellel: Nagykanizsán, Körmenten, Bonyhádon és Enyingen. Malmain kívül műjeget, szalámit is gyárt.

1893-ban alakult meg a Nagykanizsai Sörgyár R. T. is, mely ma mint *Királysörfőzde r. t.* közismert. Néhány lelkes nagykanizsai polgár alapította báró *Guttman Vilmos* vezetésével. A vállalat gyönyörűen rendezkedett be. Épületei és gépészeti berendezése az akkori időben párjukat ritkították, ami egész tőkét felemésztette. Éppen ezért sok viszontagság után indult virágzásnak és több világrészbe is szállította gyártmányait.

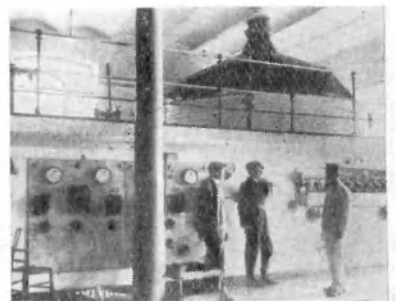
A kilencvenes években modernizáltatott a ma *Stern Gyula* tulajdonában lévő *Stern J. M. és Fia* vállalat téglagyára is, mely ma 2 gyárat tart üzemben. Gyártmánya

nemcsak Nagykanizsán, hanem a Balaton vidékén és Horvátországban is ismertté vált.

E század elején alapítottatott a *Nagykanizsai Mechanikai Ke-*



Weiser-gyár



Sörgyár

Jegyr is, mely mindennemű keféárút állít elő modern gyárépületében. *Frank Jenő* társtulajdonos igazgatása alatt.

Kiváló jelentőségű a *Franck Henrik és Fiai pótkávégyár*. Ezen pótkávégyárat a nagykanizsai *Schwarz és Tauber-cég* alapította és tőle vette át a *Franck-cég* 1909-ben.

Még a múlt század végén vetette meg a *Mercur Vasművek* alapját a nagykanizsai *Hirschler és Bachrach* vállalkozó-cég, mely vállalat több átalakulás után *Mercur Vasművek* néven mint tengelygyár, különösen jó nevet vívott ki magának 1928-ban történt megszűnéséig.

Ugyanezen időben alapította *Weisz Bódog* a *Herkules-téglagyárat*, a régen fennálló *Bilisics-téglagyár* pedig többszöri tulajdonosváltás után, *Viktoria Téglagyár Rt.* néven alakult újra.

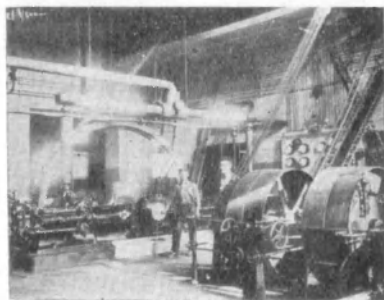
1903-ban alakult a *Dunántúli Szeszgyárosok Szeszfinomító Rt.*, a Nagykanizsai Bankegyesület segítségével. *Fleischner Miksa* korán elhunyt igazgatójának nagy része volt a vállalat felvirágoztatásában.

Az 1914. évben kitört világháború és az ezt követő események, a nagykanizsai gyáriparra is súlyos hatással voltak. A nagykanizsai gyárvállalatok leadási piaca természetesen Horvátország és a Kanizsától délre fekvő területek voltak, úgyszintén Ausztria területének nagy része. Fenti körülmények következtében

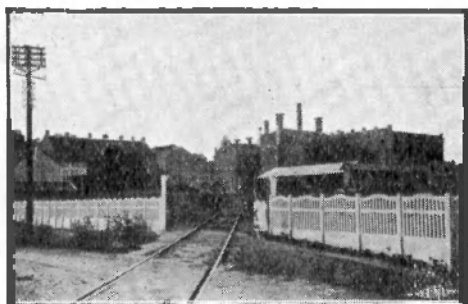
piacának majdnem 70%-át elveszítette és több évtizedes szervezési munka, fáradság és utánjárás vált semmivé.

A kanizsai gyáripár az elvesztett piacért új elhelyezési teret keresett és részben talált is, azonban ez az elvesztett területhez képest oly kicsi, hogy a körülöttünk levő államokkal való megegyezés gazdasági téren gyárainkra nézve életkérdés Ausztria a legsürgősebben kereste a megegyezést Jugoszláviával, meg is egyezett vele, úgy hogy ma Nagykanizsától 25 km-nyire már osztrák és cseh gépeket adnak el és vesznek meg a nagykanizsai gyáripár volt vevői.

1911 március 12-én megalakult a nagykanizsai városháza tanácstermében a *Magyar Gyáripárosok Országos Szövetségének zalamegyei fiókjá*. Ezen alakuló gyűlésen Zala megyéből és Nagykanizsáról összesen 14 iparvállalat jelentette be nagy lelkesedéssel csatlakozását. A fiók első elnöke báró *Gutmann Vilmos*, alelnöke *Stern Sándor* téglagyáros, titkára *Fleischner Miksa* gyárigazgató.



Sörgyár



Sörgyár



Sörgyár



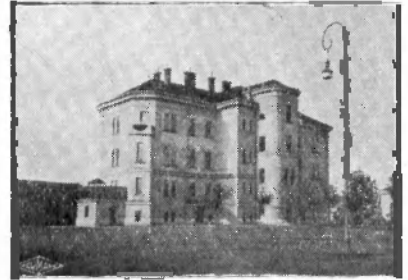
Szeszgyári tisztviselők

Kötő- és Szövőgyárat *Schwarz Ottó* és *Hofmann Bernát* képviselték.

A budapesti központ részéről *dr. Fenyő Miksa* ügyvezető igazgató tartott előadást. Az újjáalakulás alkalmával elnökké *Pongor Henrik* kormányfőtanácsos, vezérigazgató; alelnökké *Weiser János* mérnök, gépgyáros; titkárrá *Stern Gyula* téglagyáros választották meg. A fiók azóta élénk tevékenységet fejt ki.

Az 1928. évben, *Pongor Henrik* elnök távozása folytán, elnökké *Weiser János*, helyettesévé távolléte esetében *Frank Jenő* kefégyáros, titkárrá *Stern Gyula* téglagyáros választották meg.

A fiók minden érdekképviselési ügyben és az ipar egyetemes ügyeiben, tevékeny működést fejt ki, a kisiparosok érdekeit is minden erejével istápolja, minek legértékesebb dokumentuma, hogy a kisiparosok *Weiser Jánost*, a fiók elnökét, 1928 március 11-én nagy többséggel iparkamarai tagnak választották.



Transdanubia

A NAGYKANIZSAI PÉNZINTÉZETEK

Nagykanizsa kereskedelmi életének fénykorában, a múlt század 40-es, 50-es éveiben, a kanizsai kereskedőházak mindjobban érezték valamely hitelnyújtó és pénzműveletet lebonyolító szerv hiányát. Az 1845 május 1-én tartott értekezleten tehát elhatározták egy önálló kanizsai pénzügyintézet létesítését. Ez év augusztus 2-án megalakult a *Nagykanizsai Takarékpénztár* 300 drb 50 forintos részvénnyel és másnap, az Axenty-házban (ma Reichenfeld-ház) megkezdte működését. Főigazgatója *Tárnok Lajos* volt, a Batthyány-uradalom kormányzója. A választmányban ott volt *Csány László*, a szabadságharc vértanuja, *Deák Ferenc*, *Wlassits Antal* is. A Nagykanizsai Takarékpénztár volt a megalakulás sorrendjében Magyarország tizennegyedik pénzügyintézete. Nagykanizsa eme legrégebbi pénzügyintézetének élén ma *újnépi Elek Ernő* földbirtokos



Király-szertőzde



Sürgoth Miksa

áll, alelnökei *dr. Fábíán Zsigmond* ügyvéd és *Valkó Ágoston* földbirtokos, igazgatója *Kelemen Ferenc*, kinek közgazdasági szakkörökben és szaklapokban országosan is jó neve van.

1867-ben alakult a *Kereskedelmi és Iparbank*, amely 1896-ban a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* fiókja lett. 1906-ban megalakult a nagykanizsai *Néptakarékpénztár*, melynek *Remete Géza* országgyűlési képviselő, kanizsai ügyvéd volt az alapító-elnöke. 1922-ben a Néptakarékpénztár, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal érdekközösségbe lépve, a fiókot magába olvasztotta. Elnöke *gróf Batthyány Pál*, volt zalai főispán, igazgatója 1922-ig *Gellért Henrik*, azóta *Hudi József*.

1870-ben alakult a *Délzalai Takarékpénztár*, főként a falu népének szolgálatára. 1873-ban a *Nagykanizsai Bankegyesület* kezdte meg működését, melynek megalakításában a *Triester Bank-Verein* is részt vett. A két bank 1923-ban egyesült egymással. A Délzalai Takarékpénztárnak *Eperjesy Sándor*, *dr. Bentzik Ferenc*, *Sanveber József*, *Bettlheim Győző* voltak az elnökei és *Faicz Lajos* elnöksége alatt történt a fúzió. A Bankegyesületnek *Karczag Béla*, *Elek Lipót* voltak elnökei, ma *Weisz Tivadar* keresk. tanácsos. Igazgatója volt *Stolczer Gusztáv*, ma *Hirschler Sándor* vezérigazgató.

1879-ben nyílt meg Nagykanizsán (az országban ez is éppen tizennegyediknek) az *Osztrák-Magyar Bank* fiókja, melynek működési területébe tartozott több vármegye, sőt maga Pécs városa is. A monarchia összeomlása után az *Osztrák-Magyar Bankból Nemzeti Bank* lett. A kanizsai fiók főnöke 1927-ig *Záborszky Zoltán*, azóta *Sürgoth Miksa*.

1896-ban alakult a *Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztár*, alapító-elnökei *Herтеленy Béla* országgyűlési képviselő, kanizsai ügyvéd és *Koller István* rajki földbirtokos. A következő elnök *Vizlendvay Sándor* duzsnaiki földbirtokos, utóda s a takaréknak ma is elnöke, *dr. Plihál Viktor* felsőházi tag. Az alapítástól 1928 végéig *Knortzer György* vezértitkár, majd vezérigazgató, vezette a bankot, ma *Kleinfeld Ignác* az igazgatója.

Páréves *multra* tekint vissza a bécsi *Mercur Bank* által alapított *Forgalmi Bank* utóda, az *Angol-Magyar Bank* nagykanizsai fiókja.

Jelentékenyen kifejlődött Nagykanizsán a biztosítási üzlet is, ami hamarosan több nagy biztosító intézet ügynökségeinek megtelepedését eredményezte. Az *Első Magyar Általános Biztosító Társaság* 1857-ben telepedett le Nagykanizsán. Palotája a város egyik legrepresentánsabb épülete, nevezetessége, hogy helyén (félig az akkor még nem létezett Csengery-utca mai nyílásában) *gróf Széchenyi István* tulajdonát képezett



Deák-tér, a Nemzeti Bank-palotával

ház állott. A főügynökség főnöke *Kostein Ferenc*. — Vezérképviselősége van a *Gazdák Biztosító Szövetkezetének* is, főnöke *Szemann Andor*. — A *Fonciére Biztosító Intézet* és *Hungária Általános Biztosító R.-T.* főügynökségeinek *Szigriszt László* a vezetője. 1839 óta köt biztosításokat Nagykanizsán és vidékén az *Adria Biztosító Társulat* főügynöksége, melynek *Polgár Zsigmond* a főnöke. — Az *Anker Általános Biztosító R.-T.* vezérügynökségét *dr. Beusterien Enrich* ny. rendőrtanácsos vezeti. — 1879 óta áll fenn a *Magyar-Francia Biztosító R.-T.* nagy forgalmat lebonyolító vezérügynöksége, jelenleg *Bencze Gyula* vezetése alatt. — A *Hazai Általános Biztosító R.-T.* 1904 óta fennálló főügynökségének *Löbl Jenő* a vezetője.





NAGYKANIZSA VÁROS KÖZEGÉSZSÉGÜGYE

Irta : **Dr. Szabó Zsigmond** tb. vm. tisztii főorvos

Nagykanizsa város keletről nyugatra húzódó, lépcsőzetesen lefelé lejtő lankás dombterületen épült. Magasabb hegyek nem környezik a várost, a környék legmagasabb dombja 262 m magas és ennek folytán teljesen ki van téve a *heves széljárásnak*, különösen a keleti és nyugati szeleknek. Ezek a tavasszal és ősszel majdnem mindennapos szelek sokban hozzájárulnak a város vizenyős talajának kiszáritásához és így a nedves altalaj okozta ártalmakat erősen csökkentik. Talán ennek a szabad levegőjárásnak, ennek a folytonos levegőcserének lehet köszönni, hogy *Nagykanizsa klímája egészséges* és hogy a tuberkulózis és egyéb fertőző betegségek nem haladják túl a Dunántúl más városainak statisztikai számát, sőt több városénál annak alatta is maradnak.

Mindenképpen nagy hátránya a városnak az, hogy *nincsen folyóvíze*. Egészségügyi szempontból ez a hiány nagyon érezhető, főleg a nyári fürdés lehetősége hiányzik.

Nagykanizsa város *lakosságának lélekszáma* az 1920/21. népszámlálás szerint 30.416 lélek volt. A születések és halálozások száma normális, a város lakossága *lassan ugyan, de gyarapodik*. 1927. évben előfordult fertőző betegségek a következők voltak : vörheny 33, kanyaró 117, hasi hagymáz 29, vérhas 10, fültőmirigylob 23, trachoma 3, tüdőgümőkór 39, gyermekági láz 3, influenza 75, malária 43.

A város lakosságának lassú gyarapodási oka egyrészt az előbbi évekhez képest nagyon megesökkent új letelepedések hiánya. A trianoni kényszerbéke folytán a város elvesztette mögöttes vidékeit és így főleg Muraközéből és Horvátországból az ezelőtt gyakori idetelepedések megszűntek.

Mint minden várost, úgy Nagykanizsát sem kerülték el a múltban a *pusztító járványok*. Nem csoda tehát, hogy a járvánnyá fajult fertőző betegségek számos áldozatot követeltek és egy-egy járvány után ugyancsak meggyérült a város lakossága.

Régi feljegyzések szerint 1553-ban a »*döghalál*« *pusztított a városban*. 1783-ban súlyos himlőjárvány dült, amely betegséget akkoron *patécs*-nak nevez-

tek. Ebből az esztendőből leközlünk itt egy köszönő levelet, amelyben a patécsból kigyógyult himlő-betegek hálálkodnak *Peck Sebastian* sebészorvosnak, hogy a csúnya betegségből őket szerencsésen kigyógyította.

»Wir endesunterschreibene anzeigen hiemit vor jederman, dass uns der herr Sebastian Peck als Chirurgikus in sehr vielen und verschiedentlichen tödtlichen Krankheiten (besonders in regierenden Pattetschen) mit seiner Wissenschaft bei Tag und Nacht mit unermüdeten Eifer seiner Medicamente Allzeit nüchtern und Vernünftig uns zu unser baldigen Genesung hat beigebracht. Also thun wir ihnen hierüber obigbenannten solches mit vielen Dank und Liebe mit eigener Hand bestättigen.

Sigillatum Canisae den 18ten Juli anno 1783.

Martin Libalt Bergmeister.

Hans Mihet Schmiedmeister.

Leopold Lakner Fleischhauermeister.

Elisabetha Aurinberg Schuhmacherin in Haus Dobrin.»

A mult században három ízben pusztított a *kolera-járvány*, legutóbb 1873-ban.

A közelmultból emlékezetes az 1918. évi nagyarányú *spanyolbetegség* járványos pusztítása.

Nagykanizsa városának már a régi időkben voltak egészségügyi intézményei. Évszázadokkal ezelőtt már orvosok vagy orvoslással foglalkozó egyének laktak a városban. 1772. esztendőből két orvos nevét találtuk, *Horváth Mihály* és *Mekovics Matthias* »chirurgikusokét«. 1782-ben a Bécsből származó »*Sebastianus Pöck* examinált seb és *Materia Medica* jól tanult orvosa magát a város Magistrátusánál bejelenti, hogy lakását ezen városba teendi, kinek igen is bejövetele a kegyelmes királyi parancsolat szerint megengedtetik.« A XVIII. század vége felé tehát már három orvos működött a városban, ami tekintélyes szám volt, ha meggondoljuk, hogy 1757-ben a megejtett lakosságszámlálás szerint 2559 lakosa volt Kanizsának és 1260 Kiskanizsának.

A mult század legelején már 4 orvost találunk a városban, akiknek azonban még mindig sok baja lehetett a kuruzslókkal és a vajákos asszonyokkal. Egy 1797-ből való városi jegyzőkönyv felemlíti, hogy *Béber Pálné* mivel egy meghalt gyermeknek kezeit, hogy evvel babonaságot tegyen, elvagdalta, tekintve öregségét, 6 korbáccsapásokkal büntettetett meg. Ugy látszik azonban, hogy a kuruzslás a későbbi időkben sem szünt meg, mert *Brückner* és *Slavig* orvosok 1825-ben a magistratus elé járulnak azon panasszal, »hogy *Mitler* zsidó tanéttó fia borotvál és eret vág«. Ezen panasszal »*Mitler Maximilián* zsidó borbél legén szembeállittatván számára megtiltaték a borotvállás.«

A mult század 50-es éveiben *Juhász György* és *Rácz Antal* orvosok neveivel találkozunk, mindkettő 1863-ig kórházi orvos is volt. A 60-as években *Prager*, *Tersanszky* és *Scherz Simon* orvosok voltak a keresettebb doktorok. Az előbbi mint híres és nevezetes szemorvos szerepelt a köztudatban.

A mult század 80-as éveiben már kitűnően képzett és messzeföldön jó nevet szerzett orvosgárda működött Nagykanizsán. Az akkori orvosok közül *dr. Sze-*

keres József, egyben a kórház igazgató főorvosa, a nagyhírű *Kovács József* sebész-tanár tanítványa, megyeszerte nagy hírnévre tett szert. Azon kornak másik legkedveltebb orvosa volt a bécsi klinikáról nagy tudással hazatért *dr. Blau Simon*, az egész város »Blau doktor«-ja, aki kocsijával állandóan rőtta Nagykanizsa utcáit és betegeinek nemcsak gyógyulást, de aranyos jó szívével vigasztalást és reményt is nyújtott. A 90-es évek orvosai közül még *dr. Pillitz Sámuel*t kell megemlíteni, ezt a nagytudású polyhystort, aki egyszemélyben orvosdoktor és jogidoktor volt, de elismert zsidó teológiai tudása is volt. A legújabb idők elhunyt orvosai közül még *dr. Schwarz Károly*ról kell megemlékezni. A szegények és szenvedők orvosa volt. Aránylag rövid életét szegény szenvedő embertársainak áldozta. Azok közül a színjő emberek közül való volt, akik az anyagiakkal mitsem törődve, csak egyet akarnak : segíteni.

Jelenleg Nagykanizsán 36 orvos működik. A város egészségügyi vezetését két régi kipróbált erő, *dr. Goda Lipót* és *dr. Fodor Aladár* tiszti orvosok végzik. A gyakorlóorvosok közül van 2 sebész-műtőorvos, 3 szülész- és nőgyógyász, 1 szemész, 1 fül- és gégeorvos, 1 gyermekorvos, 3 urológus, 2 belgyógyász szakorvos, 2 Röntgenológus, 5 fogorvos.

Nagykanizsán 6 nyilvános gyógyszerész van. Ezek közül a *Fekete Sas* gyógyszerész a legrégebb és egyben egyike Magyarországnak legrégebbi gyógyszerésztárainak. A gyógyszerész eredetileg a *szentferencrendi szerzet* tulajdona volt és 1714-ben a *Xenodochium Civile* mellett, a mostani Vida-féle vendéglő telkén létezett. A gyógyszerésztárt 1730-ban adták el egy polgári egyénnek, akinek nevét azonban megtudni nem sikerült. Érde-



Dr. Schwarz Károly

kes, hogy a *Fekete Sas* gyógyszerész eredeti berendezésének egy része még most is használatban van. A gyógyszerészeti berendezést a Szent Ferenc Rend készíttette ugyanazon asztalosokkal, hihetőleg rendtagokkal, akik a zárdatemplom sekrestyéjének most is meglévő szekrényeit és a templom padjait faragták.

Felállításuk ideje szerint a többi gyógyszerészeti így következnek : Igazság gyógyszerész 1836., Salvator 1882., Páduai Szent Antal 1907., Órangyal 1913., Szűz Mária 1923.

Nagykanizsa közegészségügyi intézményei közül a kórház foglalja el az első helyet. A *Szent Ferenc Rend* már a XVI-ik században tartott fenn egy *Xenodochiumot* amely azonban inkább inségesek háza volt. Ebből fejlődött ki a kanizsai szegényház, *Xenodochium Civile*, amelynek meglehetősen összegű vagyona is lehetett különféle adományok és örökhagyásokból, mert 1763-ban Nagykanizsa városa a »Xenodochium Civile Canisae« alapjából 1000 forintot kér a vármegyétől.

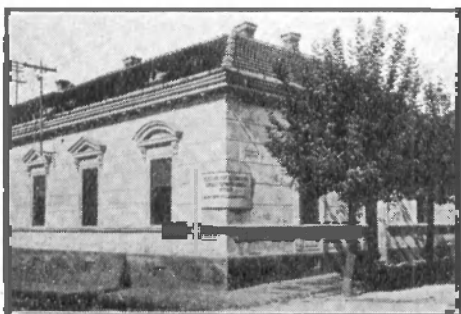
Az első *ispotály* építése 1698-ik esztendő Mindszent havának 24-ik napján lett engedélyezve, 1780-ik évben újra helyreállított és ebben az épületben volt elhelyezve 1884-ig, amikor a jelenlegi kórház elkészült. A Spital a Légrádi-utca 4. számú háza volt, a jelenlegi Casinó helyén. Kanizsa városa 1750-ben városi felügyelet alá vette a kórházat és *Dominus Paulus Teitscher* városatyát teszi meg *Spitalsvatter*-nek. 1757-ben a városban gyűjtést tart a kórház fenntartására és a *Burgerspital* jókarbantartására. Pedig a kórháznak valamelyes vagyona is volt

és az 1773-iki telekkönyv szerint, földje is. A telekkönyvi bejegyzés így szól : »63. *Domus Hospitalis Area domus 11/64 terra arabile 60. 60/69. No.*« A jövedelem azonban kevés lehetett, mert 1752-ben a város megengedi, hogy a kórház betegei (úgy 12 körül lehetnek) hetenként kétszer könyöradományokat gyűjthetnek a városban, amelynek eredményét azonban a Spitals-Vatternak be kellett szolgáltatni.

Az újjáalakított kórház története 1780-tól 1836-ig elég siralmas. A napoleoni hadjáratok, az utána következő pénzdevalváció, a hozzáértő orvosok hiánya, ismét csak szynylődő házat teremtett a kórházból.

1836-tól 1884-ig a kórház az akkori idők vidéki kis kórházainak keretében mozgott. 1863-ban *Juhász György* és *Rácz Antal* kórházi orvosokká nevezettek ki. Már 1868-ban javasolják egy új kórház megépítését, végre 1880-ban a belügyminiszter tudomásul veszi, hogy a város saját erejéből közkórházat épít és megengedi a régi kórház ingatlanainak eladását. 1882-ben hozzáfognak a közkórház építéséhez, amely *Hencz Antal* építómester tervei szerint 1884-ben el is készült.

Az új kórház vezetését *dr. Szekeres József* vette át. Jó orvos, erélyes és rendtartó igazgató volt, egyben a sebészeti osztályt vezette. A belgyógyászatot *dr.*



Tüdőbeteg gondozó Intézet

Szabó Zsigmond városi orvos látta el. A kórház betegforgalma egyre növekedett, 1886-ban 831 beteget vettek fel, 1919-ben már 2629-et. Ezen év január havában lép *dr. Nisponszky Béla* az újonnan rendszeresített szülő- és női-osztály élére és szaktudásával, műtéteivel erősen szaporította a kórház forgalmát. *Dr. Szekeres József* 1921 december havában meghalt, utóda 1923 márciusában *dr. Takács Zoltán* lett. Az új igazgató-főorvos elsőrangú sebészeti tudásának és kiváló igazgatói

működésének köszönhető a kórház hatalmas fellendülése, úgy hogy amikor 1924-ben *dr. Kreiner Zsigmond* átvette a belgyógyászati osztály vezetését, a nagykanizsai közkórház elérte az elsőrangú vidéki kórházak szintjét.

1926-ban már 3493 beteget vett fel a kórház és most már halaszthatatlanná vált a mindig túlszűfolt kórház kibővítése és modern átalakítása.

A szülészeti és nőgyógyászati osztály élére 1928 január havában *dr. Haba Antal*, a budapesti nőgyógyászati klinika tanársegéde került.

Megfelelő szakorvos és a legszükségesebb férőhely hiányában nem tudott a kórház megfelelni egy nagy kötelezettségének : a vármegye trachomás betegei gyógykezelésének.

Az állam 1920-ban *dr. Schiller Vilmos* szemész igazgató-főorvos vezetésével a katonai barakk-kórházban állami szemkórházat létesített, amely azonban 1925-ben be lett szüntetve. Az 1927. évben megtartott általános szemvizsgálat a nagykanizsai és letenyei járások muramenti községeiben 1503 trachomás beteget talált, akiknek okszerű gyógykezeléséről most már feltétlenül gondoskodni kellett.

Hosszú tárgyalások után a közkórház kibővítése a következő módon határozott el :

Az újonnan épült és már használatban álló gazdasági épületen kívül 1928-ik évben épülni fog: 1. Szemészeti pavillon 64 ágygal. 2. A mostani fertőzőosztály kellő átalakítással felvételi épület lesz. 3. Egy modern fertőzőbeteg-pavillon 30 ágygal. 4. Egy hullaház. 5. A jelenlegi kórházi főépület megnagyobbítása, új sebészeti, műtő, előkészítő megalkotása, a sebészeti osztály kibővítése, a nőgyógyászati osztály kibővítése, a régi műtőterem modern átalakítása.

* * *

A város belterületén, a Zrinyi Miklós-utcában közel 100 év óta egy primitív kis kórház létezik, ez a *zsidó kórház*. Egy földszintes ósdi házban, 20 ágy van benne. Ezt a kis szükségkórházat a nagykanizsai zsidó hitközség tartja fenn szegénysorsú, zsidó vallású betegek részére.

A várostól 3—4 kilométer távolságra esik a volt *hadi kórház*, amely a háború idején párját ritkította 3000 ágyával, gyönyörű műtőtermeivel, fürdőberendezéseivel, vízvezetékével, csatornázásával, elsőrendű szennyvízelvezetésével, betonos útjaival, parkírozásával, a telepre bevitt vasúti sínpáraival, központi konyháival, a tüdőbetegek számára létesített nagyszámú nyitott és fedett fekvő csarnokaival. A hadikórház külön kis városrészt képezett és a háború tartama alatt megbecsülhetlen szolgálatot tett a katonai egészségügynek. A kórházi pavillonok legnagyobb része most lakóhelyül szolgál és csak egy igen kis része szolgál még *»honvéd és közrendészeti kórház»* név alatt 150 betegágyával.

A *József Főherceg Szanatórium Egyesület* 1906-ban alakult meg Nagykanizsán. 1913. év óta saját házában tbc-dispensáirral is rendelkezik. Úgy a szanatórium-egyesület megalkotásában, mint a tüdőbeteg gondozónak felvirágoztatásában elvülhetlen érdemei vannak elnöknőjének, *kövesdi Boér Gusztávnénak*. Több mint két évtizede, hogy ez a nemeslelkű, arany szívű nagyasszony fáradságot nem ismerve, ernyedetlen buzgalommal küzd az emberiség legsötétebb réme, a tüdővész ellen. Nagy érdemei vannak ezen intézmény felvirágoztatásában *dr. Szigethy Károlynak*, a szanatórium és dispensáir volt igazgató-főorvosának is. A szerény kezdetből ma már elsőrangú közegészségügyi intézmény vált, amely *dr. Fodor Aladár* igazgató-főorvossal élén, de különösen *dr. Neumann Henrik* belgyógyász-szakorvos alapos és szakszerű munkásságával, a hasonló intézmények között az elsők közé küzdötte fel magát. Az intézet ma már Röntgen-készülékkel és Quarz-lámpával, jól felszerelt laboratóriummal rendelkezik.

Az Amerikai Vörös Kereszt Egyesület, az *Országos Stefánia Szövetség* helybeli fiókjának közreműködésével a *42-ik számú anya- és csecsemővédő intézetet* létesítette Nagykanizsán. Az intézet a Király-utca 40. számú régi házban nyert elhelyezést. A fiók lelkes ügybuzgó ü. v. elnöke *dr. Winkler Ernő* főrabbi.

Az anya- és csecsemővédő intézetet *dr. Nisponszky Béla* főorvos mintaszerűen vezeti és egyben az ő érdeme a gyökeres átalakítás, amely a modern hygienia követelményeinek megfelelő módon 1927-ben történt. A csecsemők orvosi ellátását *dr. Welwarth Dezső* gyermekorvos végzi, de a védőnők is buzgón és dícséretreméltóan teljesítik hivatásukat.

A beteg csecsemőket az intézet 1927-ben felállított *tejkonyhája* a gyógycélnek megfelelő tápszerekkel látja el. Az intézetet 1927-ben 3200 gyermek és 120 terhes

nő kereste fel. 1928 január havában 183 csecsemő, 116 nagyobb gyermek jelent meg a rendelésen és 8 terhes nő kért szakorvosi tanácsot.

Az *állami gyermekmenhely* nagykanizsai telepén 250 gyermek van gondozás alatt. Az igazgatóság Szombathelyen van. A telep orvos *dr. Szabó István*.

A nagykanizsai *munkásbiztosító pénztárnak* 1927-ben 8122 tagja volt, ugyan-ezen évi betegforgalma 9989 volt. Az orvosok közül 1 ellenőrző orvos, 5 kerületi orvos, 4 szakorvos és 7 körzeti orvos.

A munkásbiztosító pénztár 1907-ben kezdte meg működését, azon évben 4873 volt a taglétszám és 5001 a betegforgalom 5 kerületi orvos és 8 körzeti orvossal.

Bár a nagykanizsai munkásbiztosító pénztár a trianoni országrablás folytán Muraközt, a bellatinci járást és Alsólendvát és környékét elveszítette, mégis taglétszáma megkétszereződött.

A pénztár orvosai nagy odaadással és buzgalommal teljesítik nehéz és sokszor nagyon terhes feladatukat.

A nagykanizsai munkásbiztosító pénztár 20 évnél több, hogy áldásos munkáját gyakorolja. 1927. évben 71.586 pengőt fizetett ki a pénztár táppénzül. Ha meggondoljuk, hogy 1907-ben, a pénztár működésének kezdetén 15.904 pengőt fizetett ki, könnyen belátható, hogy a taglétszám megkétszereződésénél a táppénz megötszöröződött. Nagy érdemeket szerzett a pénztár fejlesztésében, a munkásbiztosítási ügy népszerűsítésében a nyugalomba vonult igazgató, *Révész Lajos*.

A munkásbiztosító pénztárat állami üzembe vételével a nagykanizsai pénztár elvesztette önálló jellegét és a zalaegerszegi munkásbiztosító pénztár kirendelt-ségévé fejlesztetett vissza, melynek *dr. Bernyó József* a vezetője.

A munkásbiztosító pénztáron kívül még a *Délivasuti Munkásbiztosító Pénztár* működik, amelynek 1200 tagja és 5 orvosa van.

Ezenkívül még a *Postásbetegsegélyező Pénztár* is létezik, körülbelül 450 taggal és 4 orvossal.

Nagykanizsa városa tartja fenn a városi szegényházat, ahol 50—60 elaggott szegénynek apácák viselik gondját.

A város egészségügyi intézményei közül rendkívül fontos tényező a várostól 1½ kilométer távolságra fekvő *járványkórház* 40 ágygal, külön férfi-, női- és fertőtlenítő osztályal.

A város jelenlegi vezetősége nagy megértést tanúsít a közegészségügyi kérdések iránt. Évtizedes múlasztásokat hozott helyre akkor, amidőn a higienia sarkalatos szükségletét, a vízvezetékét és csatornázást megépíti. Az utcák célszerű és megfelelő burkolása is már a közel jövőben tervbe van véve és a létesítendő strandfürdő iránt sok megértést és jóakaratot tanúsít a város vezetősége.

A város közegészségügyének fejlesztésére igen jó hatásúak azon *ismeretterjesztő előadások*, amelyek az iskolákban, az iskolákon kívüli népoktatás és az *Irodalmi és Művészeti Kör* lyceális előadásainak keretében tartatnak.





NAGYKANIZSA SPORTJA

Írta : dr. Mező Ferenc,

az 1928. évi amszterdami olimpiász szellemi világbajnoka



hatvanas évekkkel kezdődik a testi kultúra iránt való élénkebb érdeklődés hazánk szívében. *Bakodyék* 1863 óta tornáznak a Clair-féle tornacsarnokban, de csak 1866 nyarán tudják végérvényesen megalakítani egyesületüket. *Nagykanizsán*¹⁾ már ez év tavaszán felmerül egy tornaegylet alakításának gondolata s alig telik bele néhány hét, máris oly nagy tábora van az eszmének, hogy már ki is tűzhetik az alakuló ülés idejét.

Rambausek Norbert távirdahivatali főnök a kezdeményezője a szép tervnek. Szándékát közli *Porges József* »m. kir. vasúti inspektori mérnök«-kel, aki »szenvédélyes tornász« lévén, kész örömmel szegődik segítőtársává. Márciusban előleges értekezletet tartanak és májusban — kettejük vezetése mellett — *34 beiratkozott tag meg is kezdi a rendszeres tornázást.* Az első jelentkezők a távirdahivatal tisztviselőiből kerülnek ki. »*A helybeli sürgönyhivatalnokok* — írja a »Zala-Somogyi Közlöny« május 1-i számában — *valóban dicséretet érdemelnek, miután a tornaegylet alakításában fáradságot nem kímélnek . . . Ohajtott reménységünk nemsokára megalakultnak jelenthetni ez üdvös egyletet.* *Tersánszky József* orvos »*A gymnastikáról*« című, június 20-án megjelent cikkével az eszme támogatására serkenti városunk társadalmát.

Egész nyáron át szorgalmasan látogatják a tornaórákat, »különösen dicséretet érdemel *Porges mérnök ur,* — olvassuk a helyi újságban július 10-én — *ki minden ön-haszon nélkül fáradhatatlanul mint előtornista működik és szolgálatát a helybeli sürgönyző főnökkel mindaddig felajánlották, míg a társulat annyi anyagi erővel rendelkezik, hogy egy tornamestert kitarthat.* .

Az első évben csak ideiglenes tisztikart választanak. Elnök lett *Ebenspanger Lipót*, ő, valamint *Porges* és *Walbach Mór* kereskedő dolgozták ki az alapszabályokat. Az első végleges tisztválasztó közgyűlést csak az alapszabályok jóváhagyása után (1867 szeptember 13) november 17-én tarthatják. (*Lipcsei Jenő* »*A sport*

¹⁾ *Irodalom* : Bátorfi Lajos : Tíz év emléke Zalában, Nagykanizsa, 1878. — Dr. Mező Ferenc : Képek a magyar sport múltjából, Budapest, 1926. — Dr. Pottyondy József : A Nagykanizsai Torna Egylet története, 1926 (kézirat).

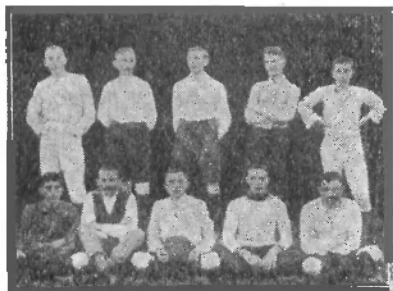
enciklopédiája című munkában tévesen teszi tehát az egyesület alapítását 1886-ra. A tévedés onnan származhatik, hogy 1886-ban jelentek meg az egyesület átdolgozott alapszabályai nyomtatásban, de már másodszer.)

Az elnökké megválasztott *Tersánszky József* orvos a tisztséget nem vállalja, helyette már egy hét múlva az eredetileg alelnöknek választott *Walbach Mór* kerül az elnöki székbe, aki aztán 16 éven át — haláláig — viseli a szép tisztséget.

Egyszerű kereskedő létére is nagyműveltségű férfiú, él-hal a tornáért s minden szabad óráját ennek szenteli. A tisztikar többi tagjai lettek: titkár *Bachrach Gyula*, pénztárnok *Pollák Ármin*, szertárnok *Vogel Ferenc*, műfelügyelő *Rambausek Norbert*.

A Tornaegyesület tagjai még ezévben megalapítják a *Nagykanizsai Önkéntes Tűzoltó Testületet*, tagjai testületileg belépnek a nemescélú intézménybe, ennek elnökévé is *Walbach Mór*t választják meg. Éveken át a Tornaegyesület tagjai látják el városunkban a tűzoltószolgálatot s ez érdemeikért később is külön díszcsákányt hordhattak.¹⁾ Ezidőtájt néhány napig városunkban időz *Stirling »pesti jeles*

tűzoltó és tornász» s részt vesz az alakuló tűzoltóegyesület bizottsági ülésén és a Tornaegyesület gyakorlatain.²⁾



Az első kanizsai futballesapat

Az elért nagy sikereken felbuzdulva, *Walbach* még 1871 nyarán a kormányznál keresztülviszi, hogy az egyesület tornatanítók képzése céljából *kéthónapos tornászati póttanfolyamokat* létesíthet. 1871 nyarán nyílik meg az első tanfolyam, *Walbach* tanítja a tornászat elméletét és történetét, *Milhoffer Ede* és *Pollák Ármin* a gyakorlati tornászatot és *Hoffmann Mór* polgári iskolai tanár az élet-, bonc- és rendtant. A tanfolyam

végén előkelő vendégek jelenlétében tartják meg a nyilvános képesítő vizsgát. Az itt tapasztaltak alapján *Kottek Nándor*, a kegyesrendi főgimnázium igazgatója, így nyilatkozott: *»Walbach oly kitűnő képzettséggel és érdemmel tanított és vizsgál, hogy egy főiskola tanszékét bátran reá lehetne bízni.»*³⁾

Alig van négyéves mult a Tornaegyesület mögött, máris országsszerte, sőt az ország határain túl is ismertté teszi nevét. A Zala-Somogyi Közlöny 1870 április 2-i számában jelenti a közönségnek: *»Derék és lelkes, a kor igényeinek híven megfelelő nagykanizsai tornaegyesület zászlója felavatására egy nagyobb szerű ünnepélyt rendezend.»* Május 21-én már közli az egyesület zászlójára adakozók nevét s még ez év nyarán el is készítették.⁴⁾ *»A magyar városok között — írja a Zala-Somogyi Közlöny július 16-án — Kanizsának jutna a dicső szerep, legelőször az előkelőbb hazai tornászok nagyobb számát falai közt egyesíthetni.»*

¹⁾ Dr. Pottyondy József i. m. *»A város kulturális életében — írja Pottyondy ugyanott — nem kis érdeme ez az alapítás a Torna Egyesületnek. Az Önkéntes Tűzoltó Testület még ma is létezik s a csekélyszámú hivatásos tűzoltó mellett még mindig ennek a tagjai látják el városunkban a tűzbiztonsági szolgálatot.»* ²⁾ Zala-Somogyi Közlöny 1871 jan. 14. ³⁾ V. ö. Hoffmann Mórnak *Walbach Mór*ról írt nekrolójját. (Tornaügy, 1883. 163. lap.) ⁴⁾ Egy kis szépséghiba, hogy Bécsben V. ö. Fővárosi Lapok 1870. 833. és 862. lap.

Nem lehet meghatódottság nélkül olvasni a körlevelet, melyben az egyeslet meghívja a hazai tornaegyleteket ünnepségére. »*A magyar tornászok nagyrésze — írják — még nem érintkezett egymással, sőt névszerint alig ismeri egymást. Hogy tehát egyrészt a tornászat ügyének némi lendületet adjunk, de különösen hogy azon fájdalommal nélkülözött összefüggés a magyar tornaegyletek között valahára létrehozassék, elhatároztuk, hogy mi folyó évi szept. 10. és 11-én zászlónk felavatására egy nagyobb-szerű tornaiünnepélyt rendezünk, melybeni részvételre a nevezetesebb hazai tornaegyleteket barátilag felkérjük és ekként távoli ismeretlen ügytestvéreinket városunkban egyesítendő, nekik alkalmat adjunk egymást személyesen megismerhetni, egyszóval össze barátkozni és velök egy közös köteléket fűzni.*» A július 13-án kelt körlevelet *Walbach* elnök és *Löwy Adolf* »ünnepési titkár« írta alá.

A felhívás a legszebb eredménnyel járt: 10 hazai (Pest, Buda, Debrecen, Győr, Kaposvár, Pécs, Temesvár, Sopron, Szombathely és Zalaegerszeg) és 3 külföldi (Zágráb, Varasd, Sziszek) egyeslet jelent meg a baráti szóra, 6 zászlóval és 170 taggal.

Az ünnepségek 10-én, szombaton délelőtt kezdődtek. Kilenc óra után »a figyelemmel csinósított, tágas főtéren mozsárlövészek jelezték, hogy az érdekeltek összegyűlni siessenek.« A 11 órai vonatnál ünnepélyesen fogadták a soproni, szombathelyi és zalaegerszegi vendégeket, majd zene és dobszó mellett a városba vonultak, miközben »az ablakból hölgyek virágosóval üdvözölték a megérkezett vendégeket.«

Délután 4 órakor ismerkedésre gyűltek össze a *Sörházkertben*, este pedig fényes bált rendeztek a vendégek tiszteletére a *Zöldfa-kertben*. Nyolcszázon felül volt a résztvevők száma s »*Grünbaum* és *Boros János* zenekara fölváltva húzta.« A pesti tornászok egyenruhájokban (vörös ing, kék öv, kék nyakkendő), mellükön tornajelvényvel jelentek meg »s ezzel bizony — jegyzi meg a fővárosi tudósító¹⁾ — némi kis ellentétet képezett ama nagy fényűzés, melyet a nők egy része az öltözékben elkövetett.« Másnap délelőtt — a felsőtemplom előtti téren — ment végbe a zászlóavatás. 3000 embernél több volt jelen. *Walbach* elnök volt az ünnepi szónok.

Délután volt a versenytorna a *Zöldfa-kertben*.

A zászlószentelést követő ünnep.éteken²⁾ — olvasunk *Bátorfi* beszámolójában — először a nyújtón versenyzett 15 tornász. Ezek között az első pályadíjat, egy 60 forint értékű bronzirozott órát, mely *gróf Szapáry Géza*, Zalamegye főispánjának adományá, *Pollák Ármin* nagykanizsai tornaegyleti tag nyerte meg.³⁾

¹⁾ Fővárosi Lapok 1870 szept. 17. ²⁾ I. m. 262—271. lap.

³⁾ *Pollák* itt említett képének eredetije a Nagykanizsai Torna Egyeslet birtokában van. Az egyeslet főtitkára, dr. *Pottyondy József* városi árvaszéki ülnök, e képről a következőket volt szíves velünk közölni: »Ez az egyetlen emlék, amivel az NTE a 80-as éveket megelőzőleg rendelkezik. E képet *Grünhut* Alfréd úr adta át nekem, 1923-ban, nem sokkal halála előtt. Akkoriban én kérdezgettem tőle többfelét egyesletünkre vonatkozóan, ő t. i. egyike volt alapító tagjainknak, helyesebben alapításunk óta tag volt haláláig. Készséggel állott rendelkezésemre, sok mindent mondott el emlékezetéből. Különösen az 1870. évi tornaversenyéről beszélt szívesen s többször felkeresett hivatalomban. Egyszer ígérte, hogy hoz egy egykorú képet, melyet a versenyen vettek fel s amelyről aztán képeslapok is készültek és amely *Pollák* Ármint, a verseny győztesét ábrázolja, amikor az óriásforgást csinálja. Az itt említett képet hozta másnap. Nem hiszi — mondotta — hogy volna még másnak is ebből a képből, ő azonban már akkor gyűjtő volt . . . Örömmel adja át az NTE-nek, hogy hoz egy egykorú képet, bir az NTE-re, amelynek legjobb tornászát, *Pollák* Ármint ábrázolja az 1870-iki versenyen.« — *Grünhut* Alfréd nagyműveltségű kereskedő, kiváló műgyűjtő volt. Semmi okunk sincs rá, hogy szavai hitelességében kételkedjünk. A képen látható tornászok öltözete kétségtelenül korná, így megállapíthatjuk, hogy ez a kép a legrégebb magyar sportfelvétel, amely mozgásban lévő alakot ábrázol (u. n. pillanatsfelvétel).

A második díj egy Napoleon d'or¹⁾, *Grundmann Tivadar* pesti tornaegyleti tagnak ítéltetett oda.

A korláton az első díjat, mely szinte *gr. Szapáry Géza* főispán úr ömga adománya, egy pár, 40 frt értékű bronzirozott gyertyatartót, *Grundmann Tivadar* nyerte el, a második díj, egy magyar arany, *Hollendonner József* soproni torna-és tűzoltóegyleti tagnak jutott.

A magasugrás első díját, egy m. aranyat, *Bakos János* pesti ügyvéd, torna-és tűzoltóegyleti tag nyerte el, a második díjat, egy tornaegyleti jelvényt pedig *Bettelheim Győző* nagykanizsai tornaegyleti tag.²⁾

A Nagykanizsán, ez első országos tornaünnepélyen jelen volt egyletek képviselői megállapodtak, hogy *az eddig mintegy 20 ismert s részint keletkezésben lévő testvéregyletek felhivassanak, miszerint statisztikai adataikat a soproni tűzoltóegylet. hez mielőbb beküldjék, s ha lehet, Sopronban még az idén egy általános gyűlés tartassék, s a szellemi kapocs szilárdítása, úgy az ügy érdeke és az eszmék tisztázása szempontjából »Torna- és tűzoltóegyleti lap» létesíttessék,³⁾ mely határozat egyhangúlag elfogadtatván, a Sopronbani összejövetel már a jövő hónapra ki is tüzetett«.*

Másnap utaztak haza a szélrózsa minden irányából megjelent vendégek.⁴⁾ *Bakos János* a pesti *Nemzeti Torna Egylet* nevében, valamint a *Győri Tűzoltó Egylet* és a *Budai Torna Egylet* táviratilag köszönték meg a felejthetetlen vendégszeretetet.

Röviddel az első magyar tornaünnepély után, 1872 január 24-én ismét nagy tornaünnepélyt rendez a Nagykanizsai Torna Egylet.⁵⁾

A Torna Egylet szép eredményei nyomán a sport egyre erősebb gyökereket ver városunkban. 1870 nyarán már *lövész-egylet* látunk működésben.

»A Nagykanizsai Lövölde Társulat tagjai — olvassuk a Zala-Somogyi Közlöny 1870 július 9-iki számában — a lazsnaki kertben nagyobb verseny-lövöldözés után, fényes világítás mellett, június 7-én nyári mulatságot rendeztek, mely oly fényes volt, hogy minden hiányzó tag sajnálhatja elmaradását. A tánc, jókedv mellett elegancia sem hiányzott. A kedélyes mulatságot minden tekintetben fényesen sikerültnek mondhatjuk. Éljenek a fáradhatatlan rendezők !«

Pezsgő élet folyt a lövészegyletben. Tagjai között ott látjuk városunk legelőkelőbbjeit, még pedig nemcsak férfiakat, hanem *nőket* is. Versenyeket rendeznek. Az egyikről még a fővárosi »*Vadász- és Versenylap*« is érdemesnek tartja megemlékezni a következőképen: »A Nagykanizsai Lövész Egylet június 8-án tartotta Lazsnakon diszlövészeti ünnepélyét. A lövészverseny első díját *Trsztyánszky Lajos* főlövészmeister, a másikat *Veszter Imre* főlövészmeisteri helyettes, a harmadikat *Krámer* távirtdai főtiszt nyerte el.«⁶⁾ Az ünnepélyen hölgyek is részt vehettek és *Király Laura* és *Aranyfi Terka* asszony sikeres lövéseit mutató lőtáblát az esti

¹⁾ A Napoleon-arany 20 frank értékű volt. ²⁾ Ma is egészségben él köztünk ez a köztisztviselő polgártársunk, aki bizonyára hazánk legidősebb atlétája. ³⁾ Még ez évben meg is jelent a lap, de rövid fennállás után, a kellő pártolás hiánya miatt, megszűnt. ⁴⁾ »Talán százra lehetett tenni — írja a Fővárosi Lapok tudósítója — az összesereglett tornászok és tűzoltók számát. És mi ez ahhoz képest, hogy Lipcsében 1863-ban 22.000 tornász jelent meg a tornaünnepélyen? Mikor leszünk mi azon a ponton, hogy egy ilyen tornász-hadsereget állítsunk ki?« ⁵⁾ Fővárosi Lapok, 1871 dec. 29. ⁶⁾ Vadász és Versenylap, 1872 jun. 26.

ünnepségen köszömlére tették ki.¹⁾ Az egyesület még 1880-ban is működik. 1875. december 16-án *Korcsolyázó Egyesület* alakul. Elnöke *Halassy kapitány* lett. A következő év februárjában már jelmezes korcsolya-estélyt is rendeztek.

Ugyanez év áprilisában már az *atletikának is vannak hívei Nagykanizsán*. Erre mutat legalább is az a körülmény, hogy atletikai klub alapítására is gondolkodtak.

»Nagykanizsán atletikai klub van alakulóban — írja a Zala 1876. április 5-iki számában. — *Mint értesülünk, a köröző íven már 50 körül írták alá magukat és nem kételkedünk benne, hogy ily részvét mellett nemsokára az alakuló gyűlés fog megtartatni.*²⁾ Az egyesület nem jutott el a megalakulásig, de azért büszkének lehetünk arra a körülményre, hogy nálunk már akkor akartak ilyen egyesületet létesíteni, amikor hazánkban, de az egész kontinensen is még csak egyetlen ilyen egyesület működött: az 1875-ben alakult *Magyar Atletikai Klub*.³⁾

* * *

Walbach 16. évén át — haláláig — volt elnöke a Torna Egyesületnek. Ez idő alatt az egyesület megizmosodott és ebben nem kis érdeme volt *Pongrácz Adolfnak*, a piarista gimnázium lelkes tornatanárának is, aki 1869-től⁴⁾ 1902-ben bekövetkezett haláláig megszakítás nélkül töltötte be az egyesület művezetői tisztét.

Walbachot dr. Gerő József városi tisztii főorvos követi az elnöki székben. Alatta zavartalanul folytatja az egyesület működését. A közgyűlések alkalmával mindannyiszor *díszturnát* is rendeznek, a tavaszonként Sáneban tartott *majálisaik* pedig évről-évre nyernek népszerűségükben.⁵⁾



Korcsolya-pálya

Közben *vívó*⁶⁾ és *cellövő szakosztály* is alakul és a *súlyemelésnek* is akadnak hívei a tagok közül. Résztvesznek a társegyesületek (Szombathely, Szeged, Kolozsvár, Budapest stb.) díszturnáin, valamint az Országos Tornász Szövetség (MOTESz) megalapításában is (1885-ben).

1891-ben csendben ünnepli az egyesület fennállásának *25 éves fordulóját*. A tagok száma alaposan megcsappant, az alapítók már elköltöztek, vagy előregedtek, új

¹⁾ U. o. ²⁾ A Zala ez évi szept. 13-iki számában szép vezércikket ír a sport érdekében.

³⁾ Hadd emlékezzünk meg itt egy kedves kuriózumról. Az előkészítő ülésre köröző-ívvél hívták meg az ügy iránt érdeklődőket. A városi kézbesítő vitte mindenhová az ívet, de az egyik »atletika«-val sehogysem tudta aláírni, mert — mint az íven megjegyezte — »Harmadnapja részegen fekszik, nem tudtam vele aláírni«. A kedves dokumentum sport-gyűjteményem egyik ékessége.

⁴⁾ Szombathelyről került hozzánk. Érdemes életéből hadd jegyezzük fel, hogy a budapesti Nemzeti Torna Egyesülettől rendszeresített tornatanító-képzőn ő kapott először államilag is elismert oklevelet (1866-ban). Előzőleg őrmesteri rangban résztvett a custozzai csatában és vitézségéért kitüntetésben is részesült.

⁵⁾ Az 1883-ii júniálissal azonban egy kis baj történt. A város apraja-nagyja kinn volt a sánci erdőben, jókedvben, italban, táncban nem volt hiány, de ennivalóhoz senki nem tudott hozzájutni. A vendéglős ugyanis nagy előkészületeket tett a majálisra, de valahogy megszegték a dolgot a somogyi betyárok s a mulatságot megelőző éjjel kirabolták a vendéglős kamráját. (Pottyondy i. m.)

⁶⁾ A budapesti Fodor-féle vívóintézet kétízben is rendez 2—2 hónapos vívó-tanfolyamot, még pedig 1890. és 1891-ben.

tagok csak szórványosan jelentkeztek, úgy hogy két évvel később — 1893-ban — már a feloszlásról akartak tárgyalni a januári közgyűlésen. Szerencsére nem jöttek össze határozatképes számban a tagok s időközben sikerült az egyesület ügyeit rendbehozni és amikor 1895-ben *Unger Ullmann Elek*et választják meg elnöknek, új erőre kap az egyesület.

* * *

A kerékpáros sport aránylag későn kap polgárjogot Nagykanizsán. Amennyire az egykoriak szavaiból megállapítható, *Weisz Hugó*, a jótékonyságáról áldott- emlékü *Vidorné* fia járt először nálunk kerékpáron, mégpedig a kilencvenes évek elején. Rövidesen úgy megszaporodnak a »köszörűsök«,¹⁾ hogy 1895-ben már egyesületbe is tömörülhetnek: *Nagykanizsai Kerékpár Klub* a neve, elnöke *Vécsey* polgármester, alelnöke *Franz Lajos*, pénztárnoka pedig *Unger Ullmann Elek*.

A millénium évében még két egyesület keletkezik: a *Hungária Kerékpár Egyesület* (elnöke *dr. Szigethy Károly*) és a *Millénium Kerékpár Egyesület* (elnöke *Oblath Mór*, titkára *Weisz Lajos*). Ez utóbbi még alakulásának évében, szeptember folyamán, nemzetközi kerékpárverseny rendezésére mer vállalkozni. A versenyen nemcsak a fővárosi, hanem még a híres gráci versenyzők is indultak, a helyi versenyzők közül *Strem Ottó* nyerte el a vigaszdíjat. A versenyt fényes bankett, majd a színházban díszelőadás követte.

Az egyesületek közül a *Hungária* bizonyult a legéletrevalóbbnak. 1899-ben *Deák Péter* rendőrkapitány kerül az élére, mellette *Révész Lajos*²⁾ végzi a titkári teendőket. Kerékpár- virágkorzót, kirándulásokat rendeznek a közeli falvakba, majálisokra, búcsúkra gyakran hivatalosak s népszerűségükre jellemző, hogy Gelsen, a falu határában a tűzoltózenekarral várják őket.³⁾ *Janda Károly*, az egyesület menetparancsnoka, *Dezső Aladár*, *Kövesdi Kálmán* és *Jenő*, a három *Fischel*-testvér (Lajos, Ernő, Arthur), *Bród Tivadar* a leglelkesebb tagjai az egyesületnek, de a hölgyek között is egyre több híve akad e sportnak, úgy hogy egyidőben még külön *női kerékpáros klubot* is alakítottak, melynek *dr. Engel Sándorné* volt az elnöke, *Rosenberg Richárdné*, *Kövesdi Jenőné* a legszorgalmasabb tagjai.⁴⁾

* * *

A *Korcsolyázó Egyesület* a kilencvenes évek elején éli virágkorát. 1892-ben taglétszáma 114, tagdíjából 502, belépődíjából 268, ez évben rendezett fényes báljából pedig 220 forint a bevétele. Két év múlva már *feloszlóban van, mer nem tud pályához jutni*, végre is bérbe veszik a *Bárány-vendéglő* mellett elterülő 2050 négyszögölnyi területet, az elnöki széket *Clement Lipóttal* töltik be, társelnöknek *Guttman Vilmosné*t, titkárnak pedig *Plihál Viktort* választják meg. Az új vezetőség csakhamar rendbehozhatja a pályát, rendezi az egyesület ügyeit, így fennmaradása

¹⁾ Erdélyben ma is így csúfolják a biciklistákat.

²⁾ Révész nem volt kerékpáros. Maga mesélte nekem: »Életemben nem ültem kerékpáron, de amikor egyszer Deáknak szerezni akartam, én voltam a szónok s gépről kellett beszélnem. A nyelvemet nem féltettem, de a lábamat annál jobban.«

³⁾ Ha valahová kirándultak Révész vonaton előre utazott szállásosnálónak. Ő gondoskodott az oszonnákról is. Egy ilyen alkalommal Kiskomáromban a 26 kiránduló részére 1 salátát és 100 kemény tojást rendelt; a saláta is, de a tojás is kevésnek bizonyult.

⁴⁾ Fischl Lajos és Ernő szíves közlése.

továbbra is biztosítva van. 1902-ben *Deák Peterné* lesz az elnök, *Orosdy Lajos* a társelnök, a vezetés jórészt női kezekbe kerül, nők teszik a választmány nagyobb részét is. A melegedőt rendbehozadják, új kútakat fúratnak s ha fagy, ha nem, kéthetenként *jég-zsúrokat* rendeznek. 1908-ban *Rosenberg Richárdné* kerül az egy-let élére, mellette mint igazgató, *Székely Nándor* mérnök tevékenykedik.

Ekkoriban egy új sportegylet alakul: a *Nagykanizsai Sport Club*. Elnöknek *dr. Villányi Henriket* választják de ő nem lévén sporthozértő ember, elhárítja magától a megtiszteltetést, így aztán *Nagy Lajos* tanító lesz az elnök, *Strasser Márton* az alelnök, a klub mintegy 80 taggal kezdi meg működését. Főképpen a tornát művelik és erre a célra a várostól megkapják a polgári iskola tornatermét.

* * *

A múlt század végső éveire esik a futbalnak a magyar sportba való bevonulása. A városunkbeli egyetemi ifjúság révén hozzánk is eljut ez a szabadtéri sportág és a *Katonarét* hovatovább hangos lesz a futbalistáktól. *Gruber* gimnáziumi tornatanár vezetésével 1903-ban *Bogenrieder Frigyes, Gärtner Antal, Golenszky János, Horvát József, Keömives Ferenc, Jaeger István, Mannheim, Sugár, Sallér Aladár* már csapatba is verődnek, de egyletet még nem alakítanak.

Az első nyilvános mérkőzés csak jóval később, 1910 augusztus 27-én kerül bemutatóra. Az ekkortájt alakult *Ifjúságképző Sport Egylet* (később Ifjúsági Kör Sport Egylete a neve) a kereskedelmisták csapatával méri össze az erejét. *Dr. Mező Ferenc* vezette a *Katonaréten*, mintegy 500 főnyi előkelő közönség előtt lefolyt mérkőzést, amely 2 : 2 arányban eldöntetlenül végződött. A két csapat felállítása ez volt :

Ifjúságképző

		<i>Schreiber</i>		
	<i>Löke</i>		<i>Szerb</i>	
	<i>Kertész</i>	<i>Melczér</i>	<i>Strem I.</i>	
<i>Hütter</i>	<i>Singer</i>	<i>Kantz</i>	<i>Róna I.</i>	<i>Kocsiás</i>
<i>Hirschler</i>	<i>Pollák</i>	<i>Nagy</i>	<i>Róna II.</i>	<i>Strem II.</i>
	<i>Neu</i>	<i>Horváth</i>	<i>Biach</i>	
	<i>Völgyi</i>		<i>Krausz</i>	
		<i>Rajki</i>		

Kereskedelmisták

Hölgyek is szépszámban jelentek meg az első mérkőzésen s ez a körülmény már biztosította is az új sportág jövőjét. S tényleg ettől kezdve minden héten rendeznek már mérkőzést. *Bognár Zsigmond* oktatja, búzdítja az ifjakat s a futbalisták tábora egyre szaporodik.¹⁾ Az *Ifjúsági Kör* érdeme ez egészséges sportág megkedveltetése.

¹⁾ Hadd említsük meg a lelkesebb és jobb képességű diákok közül *Fülöp Gyurit, Varga Sándort, Völgyi Zoltánt, Vida Endrét, Váczy Adalbertet, Mair Pált, Róna Ferit, Rajki Pistát, Schlesinger Alfrédet, Krausz Józsefet.*

Az 1912 április 27-én megválasztott tisztikar (díszelnök *Dobrovics Milán*, elnök *Nagy Lajos* tanító, ügyvezető *Strasser Márton*, titkár *Bágyoni-Szabó Ödön*) már pályaeépítési tervekkel is foglalkozik. *Dobrovics Milán* országgyűlési képviselő lelkesen dolgozik az eszme szolgálatában, de Nagykanizsán ekkor még nem érkezett el ennek az ideje. Az egyletnek ekkoriban már három szakosztálya tevékenykedik: futbal, kerékpár, torna.

Érdeemes feljegyzésre, hogy az 1913-ban keletkezett Országos Testnevelési Tanács 1000 korona segélyt utalt ki a Torna Egyletnek felszerelésre.

Unger Ullmann Elek 26 éven át állott a Tornaegylet élén.¹⁾ Ez a 26 esztendő a csendes, de folytonos fejlődést mutató működés kora volt. Ő alatta valami különleges tekintélyt nyert az egylet és szinte társadalmi kitüntetésszámba ment, ha valaki beléphetett a tagok közé.²⁾

Az 1912. évben a *Torna Egylet is megszervezi futbalcsapatát* és ez a körülmény jótékonyan hat a sportnak további fejlődésére. Május 5-én már be is mutatkozik az új együttes és 600 főnyi közönség előtt 2 : 1 arányú győzelmet arat a kereskedelmisták derék csapata felett. A következő héten azonban ugyanilyen vereséget szenved a gimnázisták csapatától.

Május 19-én jelenik meg először vidéki csapat kanizsai pályán: a *Szombathelyi Sport Egylet* látogat el hozzánk és 2 : 1 arányban győz is a Torna Egylet

<i>Kertész</i>	<i>Singer</i>	<i>Schlesinger</i>	<i>Tóth</i>	<i>Kantz</i>
	<i>Head</i> ³⁾	<i>Szerb</i>	<i>Taby</i>	
	<i>Kolarics</i>		<i>Löke</i>	
		<i>Schreiber</i>		

összeállítású csapatán. Ez volt egyúttal a Torna Egylet első »bemutató« mérkőzése.⁴⁾ A második bemutatót a *Pécsi Sport Club* ellen játszotta, de akkor is vereséssel (3 : 1) hagyta el a pályát. Vereséget szenved az egylet a helybeli IKSE-től (1 : 0) és június 16-án, harmadik bemutató mérkőzésén a *Kaposvári Testvériség Sport Egylet*től is (4 : 0).

Mindaz nem lohasztja le az új együttes kedvét, sőt június 29-én és 30-án két székesfehérvári egyletet is vendégül mer látni. Az első nap tartalékokkal tele tűzdelt csapata 2 : 2 arányban végez a *Székesfehérvári Déli Vasut Csapatá*-val, a másodikon a már vidéki viszonylatban igen erős *Székesfehérvári Torna Club*-tól 4 : 2 arányban vereséget szenved.

Ugyanekkor első vidéki szereplése alkalmával az IKSE-t is vereség éri Barcon

¹⁾ 1920 július 10-én halt meg. A Torna Egylet gyászjelentésében így búcsúzott nemes halottjától: «Azon kevesek közé tartozott, akik a testedzésnek nemzeti kulturális és társadalmi fontosságát felismerve, már évtizedekkel ezelőtt megteremtették Nagykanizsán a sportélet kultuszát. Mi, akik az ő alapvető munkájának nyomdokain haladva szélesbíteni, kiépitni és teljessé tenni akarjuk a megkezdett művet, az utódok hálás tiszteletével és szeretetével gondolunk erőteljes, nemes egyéniségére. Ez az egyéniség az ép testben ép lélek, az egyenes, férfias jellem megtestesítője volt.»

²⁾ Pottyondy i. m.

³⁾ Angol játékos, aki mint nyelvtanár, Múraszerdahelyen tartózkodott és onnan rándult át Kanizsára a mérkőzésekre.

⁴⁾ T. i. ahhoz, hogy a Labdarúgó Szövetség valamelyik egyletet elismerje, három bemutató mérkőzést kell játszania olyan egylettel, amely már tagja a Szövetségnek.

(3 : 0) és első nemzetközi mérkőzésén, július 7-én Varazsdon, a *Gradianski Sport Club* ellen is alul marad (3 : 1). Ez a kirándulás nemzeti szempontból igen értékes eredménnyel járt.

»Mindenütt csak becsülésben, szeretetben, előzékenységben volt részünk — írja dr. *Mező Ferenc* a mérkőzésről szóló beszámolójában¹⁾ — A Sport Club elnöksége Csáktornyaig elének jött. A közönség játékosaink szép akcióit, kapusunk gyönyörű védeseit élénk tapssal honorálta. Elutazásunkkor a Sport Club testületileg kikísért bennünket az állomásra. S vajjon ki hinné, hogy horvát földön egy lelkes magyar csapat élénekelheti nemzeti imánkat : a Szózatot és a Himnuszt és ezt 500 horvát levett kalappal — nem tuzok — szent áhítattal végighallgatja és a végén egetverő »*éljen!*«-zéssel ad tetszésének kifejezést.«²⁾

Ami a politikusoknak sohasem sikerült, azt elérte egy lelkes kis sporttársaság : őszinte barátságot kötött a magyargyűlölő horvátokkal. A Torna Egylet 1870. évi zászlószentelése óta ez volt az első érintkezésünk szomszédainkkal.

Még e nyáron két új egylet alakul Nagykanizsán : az *Előre* és a *Nagykanizsai Munkás Testedző Egyesület*. Az előbbi csak a futballt műveli, emez a sport valamennyi ágát, még a városunkban eleddig ismeretlen atletikát is művelni akarja. A Munkás Testedző elnökéül *Bognár Zsigmondot*, jegyzőjéül dr. *Mező Ferencet* választják meg. Utóbbi megválasztását azzal hátrítja el, hogy csak a nyári vakáció folyamán tartózkodik Nagykanizsán.

Ez év krónikájához tartozik még, hogy a *Torna Egylet* és az *Ifjúsági Kör* augusztus 15-én megmérkőznek *Nagykanizsa város bajnokságáért*. A szép címet a Torna Egylet szerzi meg 3 : 0 arányú győzelmével. A hozzánk első ízben ellátogató csáktornyaiak szeptember 30-án 1 : 0 arányú vereséget szenvednek.

Ez az év nagyjelentőségű városunk sportjában. *A futball alig várt lendületet nyert*, ennek nyomán *több új egylet keletkezik*, amelyek mindegyike új réteget nyer meg a sport számára. A pályakérdést ismételten feszegetik, ha egyelőre hiába is.³⁾

A helyi lapok, főleg a »*Zala*«, illetőleg ennek főszerkesztője, *Nagy Samu*, állandóan nyitva tartja hasábjait a sportot érintő cikkek számára, amelyek jórészt dr. *Mező Ferenc* és *Bognár Zsigmond* tollából kerülnek ki. Kettejük mellett *Dobrovits Milán*, *Róna Gyula*, *Kollarits Géza* mozgatói a sportéletnek.

A mérkőzéseket mindannyiszor a Katonaréten tartják, ülőhelyül söröshordókra szegezett deszkák szolgálnak, szertárul pedig a kórház mellett lévő régi kaszárnya egyik szobája.

A következő, 1913. év. épületes botrányal kezdődik. Az ekkoriban alakult *Nagykanizsai Athletikai Club* és az IKSE kombinált csapata Csurgóra rándul át mérkőzésre, a felszerelést — íme, mi mindenre nem képes a sportszeretet ! — az NTE szertárából veszik, de erre elfelednek engedélyt kérni . . . Mire Csurgóra



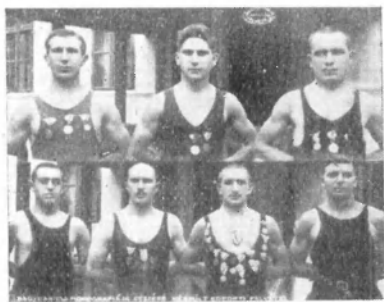
A KFC bemutatócsapata

¹⁾ Zala, 1912 jul. 9. ²⁾ E cikket a fővárosi sajtó is átvette és élénken kommentálta.
³⁾ V. ö. »M. I. footballista« és R(óna) Gy(ula) cikkét a Zala 1912 ápr. 20. és ápr. 24-iki számában.

érnek, már ott van *Prickel Ferencnek*, a Torna Egylet titkárának a távirata, amelyben kéri az ifjak letartóztatását. Ez meg is történik s a 800 főnyi közönség hasztalanul várja a vendégeket. Végül is egy sportszerető ügyvéd felelősséget vállal az ifjakért s így a mérkőzést mégis megtarthatják.¹⁾

Ezen a botrányon kívül alig akad ez évről feljegyezni való, ha csak *Varga Sándornak*, az első nagykanizsai atlétának a szereplése nem. Varga kiváló eredményeket ér el még itthon a Torna Egylet színeiben a 100—200 méteres futásban, majd a budapesti Magyar Testgyakorlók Körébe lép, ahol szakszerű vezetés mellett még e nyáron 51.8 másodpercre futja a 400 métert és 61 másodpercre a 400 méteres gáttávot. Ezekkel az eredményeivel egyszerre az ország legkiválóbb középtávfutói közé emelkedik. Az országos bajnokságban is már a második helyen végez *Wiesner Frigyes* mögött.²⁾

Varga előtt már más földieink is értek el országoshírű eredményeket. Így



Az NTE birkózógárdája

Bogenrieder Frigyes Bókay néven az 1906—8-as évek egyik legjobb középsúlyú birkózója volt; a Magyar Athletikai Club tagjaként megnyerte Kassa város 1908. évi bajnokságát is. *Rády (Katzenbach) József* mint vívó, országos névre tett szert, de jó nevet szerzett magának fővárosi versenyeken *Vidos József* és *Gerhauser Sándor* is.

1913-ban elköltözik az élők sorából *Bognár Zsigmond*, a kanizsai futbalsport egyik megreformálója. Mint a bécsi Kricketter FC tagja szerette meg a futbaljátékot és haláláig hű ismaradt hozzá. Emlékét kegyelettel őrzik egykorú sporttársai.

* * *

A következő nyár eleje már a háborús előkészületek jegyében telik el, majd *a mozgósítás nálunk is halálát jelenti a sportnak*. Városunk színe-virága hadbavonul, hogy hitet tegyen hazája, királya mellett. Dicsőséggel állják meg helyüket derék sportifjaink is, de közben egyre többnek gyászos elmúlásáról hoz hírt a tábori posta. Elesik a két kitűnő hátvéd: *dr. Lőke* és *Krausz József*, a technika mestere, a vasutas *Tóth Sándor*, aztán *Róna Feri*, *Kanz*, *Mair Pál*, míg *Róna Gyula* és *Szerb Ernő* mint rokkantak kerülnek haza a harctérről.

A vérzivataros háború alatt vajmi kevés nyoma van a sportnak. Az itthonlévő kisszámú fiatalágnak *Prickel József* a vezetője. Nagyritkán egy-egy mérkőzést is nyélbeütnek, de ennek jövedelmét mindannyiszor a *Jóléti Iroda* kapja meg. A fegyverek elhallgatását Európaszerte *a sport reneszánsza* követi. A győző félti, amit elragadott, a legyőzött fájlalja és visszaóhajtja, amit elragadtak tőle. A katonai gyakorlóterek csak a győztes országokban hangosak, a sporttelepek — ezt már senki sem tilthatja — mindenütt népesek.

Az 1919-es év tavaszán már Nagykanizsán is együtt az ifjúság, de csak a Torna

¹⁾ Zala 1913 jul. 8. ²⁾ V. ö. dr. Mező cikkét: »Egy új sport-csillag«, Zala, 1913 jul. 19.

Egylet futbalcsapata verődik össze, mert a többi egylet időközben megszüntette működését. Az április 21-én Zákány ellen elért 3 : 0 arányú győzelem bevezetője a sorozatos győzelmeknek. A sportszeretet, a sportláz immár általános és egyre hangosabban jelentkezik az óhaj, hogy a sportoló ifjúság pályához jusson. A főtitkárnak megválasztott dr. Mező Ferenc szóval-tollal agitál az ügy érdekében, de a mozgalom csak akkor kecsegtet sikerrel, amikor a sport szeretetében felnőtt Bogenrieder Frigyes és a város lelkes főjegyzője, dr. Krátky István kerül a Torna Egylet elnöki székébe. Kettejük buzgalma, energiája, de főleg áldozatkészsége gyorsabban eredményre vezet, mint hinni lehetett és 1920 tavaszán készen várja a sport-tábort az ország egyik legnagyobb és legkieesebb sporttelepe a Katonaréten.

A pálya eredményeképpen a sport soha nem remélt magasságba lendül. Máról-holnapra atléták tűnnek fel, akik rövid gyakorlat után győzelmesen hordozzák meg az egylet színeit nemcsak a környező városokban, hanem még a fővárosban is és Marvalits Kálmán, meg Schwartz Vilmos, még az országos bajnokságban is szép helyezést tud elérni a diszkoszvetésben, illetőleg a 100 méteres síkfutásban. Mindkettő többszörös kerületi bajnok lesz, kerületi rekorder is, de mellettük Krammer Zoltán (400—1500 méter), Laufer Ferenc (800—1500 m.), Balog György (100—400 m.), Aczél István (magasugrás), Széppudvary (diszkosz) is sok szép győzelemmel öregbítik egyletük sikereit.

A Torna Egylet 1920. nyarán rendezett országos versenyére a két legelőkelőbb fővárosi egylet is elküldi atlétáit s nem kisebb hírességek startolnak pályánkon, mint Somfay Elemér, Grosz István, Kainráth Antal, Hanthó, Gál. Schwartz ismét kettős győzelmet arat 100 és 200 méteren Somfay, illetve Hanthó ellen.

A futbalisták is győzelmet győzelemre halmoznak úgyannyira, hogy 1920-ban már alosztály-bajnokok, a következő években mindig helyezettek és 1925/26-ban pedig kerületi bajnokok és csak az országos bajnokság eldöntőjében találnak legyőzőre. Tudásuk előtt nem egyszer még a külföldön is elismert Szombathelyi Athletikai Klubnak is meg kell hajolni, de a fővárosból leránduló csapatoknak is teljes tudásukat latba kell vetniök, ha győzni akarnak.

A fellendülés kapcsán kis bírói kar is támad városunkban, köztük a legkere-settebb Spitzer Antal, a derékemlékü Bognár Zsigmond unokaöccse.

Ugyancsak a nagy lendület eredménye az is, hogy az 1920/21-es években sport-lap is keletkezik városunkban : a »Dunántúli Sporthírek«, Róna Gyula, a Torna Egylet egykoron jóképességű játékosa a szerkesztője. A jó tollal írt lapnak a fővárosban is nagy volt a tekintélye.

* * *

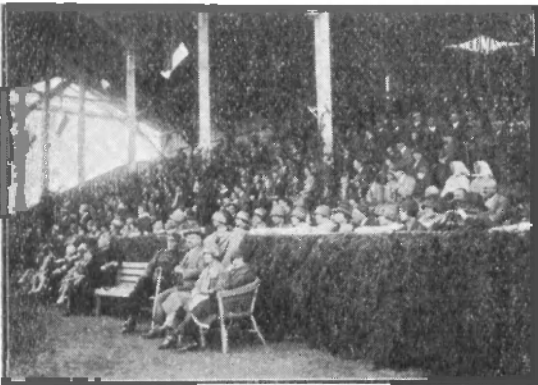
Sok dicsőséget hoznak a Torna Egyletre a birkózók is. E gyönyörű sportágnak már a mult század végső évtizedeiben is mutatkoznak nyomai. A háború előtt már szorgalmasan gyúrnák egymást a polgári iskola tornatermében, valójában azonban ez a sportág is a Torna Egylet virágkorában (1920—24.) születik meg és szökik sudárba. Bogenrieder Frigyes és Kollarits Géza, az egykoron országos-hírű birkózók teremtik meg és csakhamar olyan gárda van körülöttük, hogy 1920 nyarán már országos versenyrendezésére is mernek vállalkozni. A főváros és Kaposvár birkózói mellett a mieink is szóhoz jutnak és Lehoczky, majd Klinger,

aztán Budapest bajnoka: *Faragó*, egyszerre ismertté teszik a nagykanizsai birkózósporthot.

Bogenrieder és Kollarits buzgalmából nálunk alakul meg az első birkózó-kerület és 1924-ig egyfolytában Nagykanizsa marad is a székhelye. A Torna Egylet munkásságát az *Országos Birkózó Szövetség* azzal hálálja meg, hogy az évi közgyűléseken szavazati jogát egyről háromra emeli fel. Olyan kitüntetés ez, amelyet egyletünkön kívül eddig csak egyetlen vidéki egylet tudott megérdemelni.

* * *

Ám a nagyvonalú fejlődést megállítja a honvédelmi miniszter rendelete, amely tudtul adja, hogy a Katonarétre ismét szüksége van a katonaságnak, az ott lévő sporttelepet pedig le kell bontani, mivel útjában van a kiképzésnek. Hiába Bogenriedernek és Krátkynak, a két elnöknek minden kérése, minden instanciázása, hasztalan hivatkoznak nemzeti szempontokra, hiába próbál közvetíteni még a Testnevelési Tanács is, — ahogy az egylet megtagadja a rendelet végrehajtását,



A sportpálya tribünje

katonák bontják le a kerítést, a tribünt, a milliókat érő építményeket, főlészántják a pompás pálya fűvét, salakját és ezzel hosszú időre megbénítják a Torna Egylet működését. Atlétái még el-eljárnak a Franz-malom előtt elterülő rétre — ezt a helyet kapta ideiglenesen az egylet a várostól — a párisi olimpiai keretben még öt atlétája (*Marvalits, Schwartz, Balog, Laufer, Aczél*) kap helyet és *Marvalits* künn Párisban képviseli is hazánk színeit, a *Stájerország ellen küldött dunántúli válogatottban* is dicsőséget szereznek atlétáink, de a

megfelelő pálya hiánya miatt rövidesen elszélednek, *Marvalits* pesti egyletbe lép és ezzel meg is szűnik a Torna Egylet atletikája.

* * *

Még 1920-ban újabb egyletek keletkeznek. Előbb a *Vasutas Athletikai Klub*-ot hívják életre. Főleg a futbalt műveli az egylet és rövidesen felnő a Torna Egylet mellé. *Antal Jenő* az elnöke, *Windisch Dénes* a titkára és egyben tehetséges középfedezete, mellette *Harangozó* és *Göllesz* a jobb játékosai. Az egylet 1924-ben megszűnik.

Ugyancsak 1920-ban alapítják a *Nagykanizsai Athletikai és Futbal Klub*-ot is. Elnökké *Gyenes Lajost*, futbalintézővé *Tóth Ferencet* választották. Az egylet két éven át résztvesz a kerületi bajnokságban is, de a szükséges anyagi erők hiányában, csakhamar feloszlik.

Transdanubia néven is létesül egy egylet, amely későbbben a *Nagykanizsai Sport Egylet* nevet veszi fel. Működésének második évében már megnyeri a II.

osztályú bajnokságot és így feljut az I. osztályba, de még ez a szép eredmény sem tudja életben tartani.

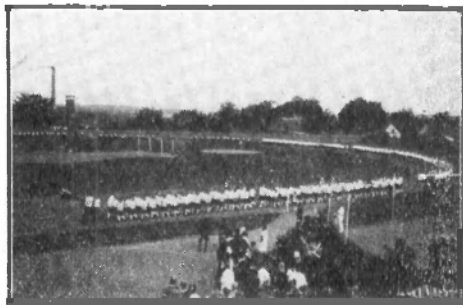
A háború után keletkezett egyesületek közül csupán a *Zrínyi Sport Egylet* bizonyul életképesnek. Az alakulás magva az a tenisz-társaság volt, amely a régi színház mellett lévő pályán hódolt az úri sportnak. Vitéz *Bobest Mátyás* ezredest, az akkori állomásparancsnokot, megnyerték annak a gondolatnak, hogy egyesületbe kellene tömörülniök. Már 1920. július 29-én értekezletet tartanak ez ügyben és ezen *Finta József* százados már az alapszabályokat is megismertette. Már itt határozatba ment, hogy az egyesületnek csak keresztények lehetnek tagjai. Másfél év a szervezéssel telik el, úgyhogy az alakuló gyűlést csak 1922 március 21-én tartják meg. Elnökké *Tabajdy Kálmán* honvédelmi államtitkárt, zalai földbirtokost választják, titkárrá *Finta József* századost. *Örley György* közjegyző, *Petrik Dezső* délivasúti főfelügyelő, dr. *Sabján Gyula* polgármester, *Rubint Károly* délivasúti főfelügyelő, *Németh Mihály* polgári iskolai igazgató, *Szabady Lőrinc* törvényszéki tanácselnök, *Zalaváry József* állampénztári főtanácsos, *Száva Nándor* vámfőtanácsos, *Stuller László* rendőrfőfelügyelő, *Lányi László* takarékpénztári főtisztviselő, *Gyenes Lajos*, *Stampf Zsigmond* kereskedő, foglalnak helyet a választmányban. Az alakulás után — közbenjárásukra — a honvédelmi miniszter telket kér a várostól az új egyesület pályája részére. A város 6 holdnyi területet enged át e célra s az építés még ez év nyarán meg is kezdődik.

1923. május 6-án avatják fel a pályát *Horthy Miklós* kormányzó jelenlétében. A sportmegnyitó a Rácz Vilmos-ujoncverseny keretében megy végbe.

A Zrínyi Torna Egylet jelenlegi elnöke, *Gyömörey István* országgyűlési képviselő, titkára alapítása óta *Finta József*.

Az egyesület a sport minden ágát műveli. Futbal-csapata az 1925—26. évben második a kaposvári alosztályban, atlétái kiválóan szerepelnek a kerületi versenyeken, így már 1925-ben a 11 bajnoki számból 8-ban győzedelmeskednek és 3 éven át ők nyerik a mezei bajnokságot is. Vitéz *Csikós*, *Makó*, *Szépudvary*, *Szép*, *Molvarec* mellett új tehetségek is bontogatják szárnyukat. A tenisz-szakosztály is élénk tevékenységet fejt ki, 5 pályán gyakorolják magukat tagjai, akiknek száma ma már 80-ra rúg. Az atlétikai szakosztályt *Varga Sándor*, a Torna Egylet egykori kiváló futója vezeti. Az egyesületnek újabban a rendőrök is tagjai.

Finta József százados a fáradhatatlan mozgatója az egyesületnek, sportszeretetenél, hozzáértésénél csak szerénysége nagyobb.¹⁾



A Zrínyi-sportpálya

* * *

1924-ben a *Zalai Közlöny* feltámasztja a régi *Korcsolyázó Egyletet*, amely melegedőt épített és ezzel újra alkalmat ad e szívvel-lelket gyönyörködtető sportág

¹⁾ A Zrínyi Torna Egyletre vonatkozó adatokat jórészt neki köszönöm.

művelésére. Ujból egyletbe tömörülnek a kerékpár-sport hívei is. Az eszme *Stuller László* rendőrfőfelügyelőé, mellette *Bányay Lajos*, *Sturm Béla*, *Donáth Ferenc* és *Büky Béla* buzgólkodnak az egylet megteremtésén. Tag lehet minden 16 éven felül levő egyén, ha büntetlen előéletű és kerékpárral rendelkezik. Az egylet már több versenyt rendezett, amelyeken Szombathely, Kaposvár kerékpárosai is résztvettek. A tagok száma 180. Elnök *Stuller László*, ügyvezető alelnök *Kertész Béla* mérnök, alelnökök dr. *Halász Pál*, *Takács László*, titkár *Büky Béla*.

* * *

1926-ban a hivatásos futbalsport gyökeret ver hazánkban. A következő évben főképpen *Bogenrieder Frigyes* és *Krátky György* buzgólkodásából, nálunk is megalakul a professzionista csapat, amely a *Kanizsai Futball Club* nevet veszi fel.¹⁾ Főképpen a Torna Egylet volt tagjaiból kerülnek ki a játékosok, de néhány fővárosi játékos (*Kelemen*, *Gerstenbrein*, *Hajdu*, *Héger*, *Böhm*) is szerződtenek. A csapat a II. b. ligába kerül, az őszi fordulóban veretlenül végez és már mindenki az osztály bajnokának tekinti, amikor a tavaszi mérkőzések során egyre gyengébben szerepel és végül is egy ponttal a Pécs—Baranya csapata mögé szorul, de így is bekerül a II. osztályba. Az ősztől kezdve főképpen helyi játékosokkal kísérletezik az egylet s mert az első év erős anyagi fiaskóval végződik, szerényebb keretek között, most már *mint klub*, folytatja működését és a *Zala-Kanizsa* nevet veszi fel. Az új alakulásnak is *Bogenrieder Frigyes* az elnöke. Az ő áldozatkészségének, csorbíthatatlan sportszeretetének köszönhető, hogy az anyagi bajokkal küzdő egylet ismét talpra tud állani.

A *Torna Egylet* továbbra is szerepelteti *amatőr futbalcsapatát*, amelynek intézői teendőit *Kaszil Árpád* látja el nagy buzgalommal. Az egylet működésének súlypontja most már a *tenisz-sportra* esik. Az 1925. évben alakított szakosztály rövidesen pályához jut, tagjai számban és képességben is egyre gyarapodnak, úgy hogy a *Récsei-nővérek* és a *Lichtenstein-fivérek* már Dunántúl sportjában is számottevő erőt képviselnek.

A Torna Egylet 1926 októberében ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját.²⁾

Adja Isten, hogy csonka hazánkban ez a patinás városa még sokáig szolgálhassa a végeken a magyar sportot és nevelhessen acélizmú, tettekre kész ifjakat, akik tisztában lesznek kötelességükkel, ha majd megszólalnak a trombiták, ha majd át kell kelni — a Murán.



¹⁾ Mellettök dr. *Bertin József*, *Kollarics Géza*, *Gábor Ernő*, *Kaufer Árpád*, *Singer Sándor*, *Melzer Jenő* fáradoznak legtöbbit a KFC érdekében.

²⁾ Az 1928. évi amszterdami olimpián ketten képviselték városunkat. *Marvalits Kálmán*, a többszörös magyar és angol bajnok szerencsétlenül versenyzett a diszkoszvetésben és meg sem közelítette szokott eredményeit. Másik földink, dr. *Mező Ferenc* — nagy meglepetésre győzött az irodalmi olimpiai versenyben s ezzel megszerezte első olimpiai győzelmünket. Nagykanizsa társadalmá feledhetetlen ünnepséggel rőtta le háláját.



KISKANIZSA AZ ETNOGRAFIA TÜKRÉBEN

Irta : N. Szabó Gyula



ély bánya a néprajz. Értékes, a nemzetnek felbecsülhetetlen kincsei vannak a bánya mélyén. Kibányászásuk a nemzeti tőkét gazdagítja, hiszen nemcsak nyelvében él a nemzet, hanem szokásaiban is.

Kiskanizsán rengeteg néprajzi kincs hever. A főbbeket összeszedtem, de, sajnos, azok közül is csak a legértékesebbeket írhattam ide. Helyszűke miatt nem foglalkozhattam a kiskanizsai népköltéssel és népnyelvvvel sem. Röviden itt említem meg, hogy a kiskanizsai népköltészet kissé sovány. Ezt a város közelségének tulajdonítom. Összesen négy mondát találtam. Azok — egy kivételével — a török világot festik. Nyelvjárása nagyon hasonlít a göcsejihez, de sok benne az őrségi és a »városi« elem is. Hallottam ezt is: villáve és kaszával futottam. Az ikes igéket nem szereti és a zárt »o« (a helyett) állandó. Az »s« helyett gyakran mondanak »zs«-ét, ami *vasmegyei* import.

Mert Kiskanizsa népe nagyon kevert — előfordul, hogy »valamellik« polgár félig kiskanizsaiasan, félig szögediesen beszél. Sokan még ma is horvátosan ejtenek ki egyes szavakat.

Erős a hitem, hogy Kiskanizsán még sok kincs jön napvilágra. Annál inkább bihetem ezt, mert összegyűjtött anyagomnak csak tizedrészét dolgozhattam fel ezen a helyen.

Kiskanizsán sok gyönyörű szokást ápolnak és — hála Isten — ma már tudatosan. Tudják, hogy a magyar szokás szép és ezért őrzik.

JELLEM ÉS SZELLEM

A kiskanizsaiakat régen így jellemezték: *szilaj, verekedő, jó katona, szavatartó, konzervatív, ügyes, eszes, szorgalmas.*

A régi jellemzés ma is helytálló. Csak árnyalati változások történtek. Ma is szilaj. Hirtelen fellobban, de jó szóra hamar megbékül. Igazi magyar vonás. Szilajságának, heves vérmérsékletének tulajdonították az egykori szapora vere-

kedést, bicskázást. A bicska messze földre elvitte Kiskanizsa hírét. (Rossz hírét.) Gyakran hallani ma is: haj! azok a kiskanizsai bicskások... azok a *sáskák*...

A késelés, a bicskázás ma már napról-napra ritkább. De azért elégszer föl-zörgetik az orvost: »doktor úr rögtönözzön meg... nézzen meg a rögtönsugárral...«

Jellemző rájuk, hogy a bicskázásoknak csak kisebb százaléka »ad a törvénynek dógot«. Minden kicsiséggel nem futnak a bírósághoz.

Nem is olyan régen még csizmaszárba hordozták a kést. Így mentek be Nagykanizsára is — a városba. Így keresték fel a szomszédos falukat is. Jaj volt annak, aki kiskanizsai legénnyel kikezdett. A kiskanizsai legény (vagy amint még ma is igen sok helyen mondják — kiskanizsai bicskás sáska) nem futott el a túlerő elől. Agyonverhették, agyonszúrkálhatták, de el nem szaladt. A megfutamodót otthon lenézték, rongyembernek tartották. Előfordult, hogy a gyáva legénynek a menyasszony visszaküldte a piros jegykendőt.

A verekedés — virtus volt. Ma már azonban a verekedőket nem nagyon szeretik, sőt elítélik. Izgágának tartják. Nem szívesen állnak vele szóba. Különösen az értelmes gazdák.

A kiskanizsaiak szilajságát, »kurázsiját«, bátorságát bizonyítja a *réti verekedés*. Ma már ez a kurázsira, sokszor halálig tartó haragra, gyüloletre nevelő szokás megszűnt. Mi volt a réti verekedés? Még ezelőtt husz-huszonöt évvel is, amint ősszel a rétek felszabadultak, vagyis a marhák mindenki rétéjén, legelőjén legelhettek, az őrzőgyerekek hadat izentek egymásnak. Rendesen két pártra szakadtak. Némely párt tíz-húszéves multtal díszelgehetett. A pártok az utcák, szerek s faji eredet szerint alakultak ki. Néha két, esetleg több népes család volt egy párt. A másik pártot ismét más családok alkották.

A réti verekedést az őrzőgyerekek kezdték. Parittyával kerítették egymást. Csak úgy búgtak, suhítottak a kövek. Hiába vérezett egy-két fej, hiába alélt el valaki, azért a harc folyt tovább. Mindig közelebről s egyre hevesebben. Midőn már a parittyát nem lehetett használni, előkerültek a *serófos* botok. Ezeknek a jelét még ma is többen megmutathatnák.

A réti verekedések többnyire vasárnap voltak. A verekedést először a felnőttek csak nézték. Nem üres kézzel, hanem ásókkal, fejszékkel. S akkor kezdődött az igazi csata, midőn a felnőttek veszedelmes fegyvereikkel »*segítségre indultak*«. Sok súlyos sebesülés történt. Ezelőtt harminc évvel egy cselédnek a fejét kettévágták.

Ennek a harcias szokásnak a hatóság üzent hadat. De sok időbe került, amíg végre az őszi rétek nem piroslottak a vértől. A réti verekedések voltak Kiskanizsa *piros vasárnapjai*.

Ez a kiskanizsai őszi verekedés nem egyedül álló jelenség. Így volt pl. a vas megyei Bobán, a veszprémmegyei Nagypiriten és Kiskamondon is. A vas megyei Boba határos a két veszprémmegyei faluval. A bobaiak egyik vasárnap a piritiekkel, másik vasárnap a kamondiakkal verekedtek. Ezeknél is a parittyá és a *serófos* bot volt a fő hadiszerszám.

A harcot a kiskanizsaiak is, a bobaiak is a *kerítéssel* kezdték. Hasoncsúszva indultak el. A feladat ez volt: meglepni, rajtaütöni. Néha csak négy-öt apróbb

gyerek (elég gyakran öt—hétéves) indult el. Cseleztek: megfutamodtak, hogy az ellenséget törbecsalják. Az ősmagyarok harcmódozatát őrizték meg a kiskanizsaiak.

A cselezés nagyon ritkán sikerült, mert a másik párt is magyar volt. Ismerték egymás zúzáját. Az is előfordult, hogy valamelyik párt a legkisebb gyereket elküldte az »ellenség« közelébe. Az addig ingerelte, csúfolta őket, amíg megtámadták. Ez a »kezdés« egyik neme volt.

Ha megtámadták, megindultak a hadak egymás ellen. A harc végkimerüléssel, egyik párt teljes vereségével, vagy a sötétséggel végződött. Néha egy erős legény verte szét az egészet. Másnap azután megkezdődött a »hadserég« újjászervezése, szövetségesek keresése és vasárnap ismét bedobtak, bevettek pár fejet, esetleg bordát.

Ez a szilaj, összeférhetetlen, harcias természet sok bajt okozott Kiskanizsán és ugyanez a természet borította sokszor gyászba Hungáriát, mert ami Kiskanizsán kicsiben, az történt Árpád egész földjén — nagyban.

Ha nem lenne semmi írott feljegyzésünk, semmi adatunk, ezekből az erényekből és átkokból, bátran következtethetnénk arra, hogy Kiskanizsán Árpád-kori magyarok is laknak és Árpád-kori szittya atomok is uralkodnak.

Kiskanizsán az Árpád-kori magyarság a törzs s arra rakódott rá később ágakul, levelekül a vend, a szerb, a horvát, a német s a — testvér török Nagykanizsa európai híru és szerepű várának elfoglalása után.

A »levelek« és az »ágak« nem sorvasztották a törzset, sőt fejlesztették s később annyira egyek lettek, hogy ma már a jövevények természete megegyez az ősfai többi ágával és levelével.

Bizonyítja ez azt, hogy a magyarságba bele tudtak olvadni az idegen nyelvűek, vagy mint Kiskanizsán mondják, a *kifordított* nyelvűek, de elolvasztani nem tudták.

Egész Magyarország testébe felszívódtak volna a nemzetiségek, ha szerencsétlen sorsunk nem kötött volna bennünket az élősi Ausztriához, mely, ha kellett, 1848-at is rendezett, csak hogy a nemzetiségek rá ne szálljanak azután a nagy ősfára — erősítő levélnek és ágnak.

Az antropológia segítségével meg lehetne tudni, hogy Kiskanizsa hány százalékában magyar, török, vend, horvát és szerb. Kiskanizsán láttam pár fejet, melyekre ha turbánt kötnénk, elküldhetnénk bátran Törökországba. Pár erősen mongolos szemet is láttam, különösen a lányok között.

A szilajság s a harcias természet testvére — a bátorság, a vakmerőség. A kiskanizsai bátor és vakmerő.

A bátorságot, a vakmerőséget a világháborúban is megmutatták Kiskanizsa polgárai. A zalai 20-as honvéd és a zalai 48-as közös gyalogezredeknek színéjüket képezték.

A kiskanizsaiak bátorságukért, ügyességükért majdnem valamennyien altisztek lettek és majdnem valamennyien szereztek kiténtetéseket.

»Csak egy bujkáló volt az egész faluban« — hallottam bizonyos restelkedéssel. Utána érdeklődtem és az az egy úgy bujkált, hogy túltett a legelső, a legfurfangosabb, a legvakmerőbb pesti csibészen is.

A kiskanizsai a legkitünőbb katonaanyag. Az volt mindig. Szeret katonáskodni. Amit az is bizonyít, hogy a jelenlegi nagykanizsai 6. honvéd gyalogezrednek a legtöbb továbbszolgáló altisztje kiskanizsai. Megbízható, derék, fegyelmezett, találékony, tanulékony, *talpig katonák*.

A katonai rátermettséget elárulják Kiskanizsa leventéi. Ügyesek, engedelmesek és kilencven százaléban lelkesek. Bennük buzog, forr apáik katona-vére. Nem teher nekik a leventeség.

Szakértők szerint: *Kiskanizsa katonái és leventéi a legelsők között állanak.*

Pezenhofer Antal »A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására« c. művében olvasom: »És jelenleg is kiválók, az ostobaságig bátrak voltak a lublini, limanovai vitézek, de hiába, elhullottak mind, mert kevesen voltak. Most is, e borzalmas évek során is, ha ért bennünket baj, csak azért ért, mert kevés és mindig csak kevés volt a magyar, mert nem állíthattunk mindig mindenüvé debreceni, kaposvári, egerszegi, *kanizsai* huszárokat, bakákat«.

Ennél nagyobb erényt nehéz elképzelni.

Kiskanizsa polgársága tudja, hogy a leventeképzés magasztos ügy. Kiskanizsán alig akad valaki, aki a leventeügynek ellensége volna. Hallottam többször: minél ügyesebb, annál biztosabban hazatér, ha valami lesz, pedig lesz (háború).

Micsoda jövőbelátás! Tudják, hogy lesz valami, tehát hadd oktassák a gyereket. A természetes, józan magyar ész megnyilvánulása ez.

A kiskanizsai nép — lószertő. Ez is magyar vonás. Szereti a szép, a jó lovat. Szereti az ökröt is, a tehenet is, de inkább csak hasznáért. A lovat szereti a — lóért, mint a matyó.

Három ménese van. S a kiskanizsai csikós sem kisebb legény a hortobágyi csikósnál. Ügyes, merész lovas. Nemcsak a csikós, hanem a kiskanizsai polgár is jó lovas. Legjobb egész Zalában s a legelsők között van az egész országban.

Érdemes megnézni a kiskanizsai polgárság lóversenyét. Látni ott olyan mutatványokat, hogy még a cirkuszigazgató is megtapsolná.

Szeretik a lovat a nők is. Gyakran előfordult (és fordul), hogy a mezőről hazatérő asszonyok, lányok odamentek a méneshez, kiválasztották lovaikat, felpattantak és azon vágattak haza. Természetesen nyereg és sarkantyú nélkül.

Birkát nem tart s nem is tartott sokat soha. Híres ihászai tehát nem is voltak, mint a közeli Becsehelynek.

A kecskét restellené az udvarába beengedni, számárral meg éppen *»nem nízetné le magát«*. Nem kell neki az öszvér sem. Egy embernek volt, de mindig csúfolták érte. Végre is jól megverte és eladta. Magyar vonás ez is. Az állatban is a szépet, az okosat kedveli.

A régi magyaroknak sem kellett a kecske, a számár, az öszvér. Elődeink gyönyörű regéjében is szép állat — a koszorúsféjű szarvas szerepel.

A délszláv nem veti meg a kecskét. A német sem. Kiskanizsára pedig tekintélyes számú szláv és német elem szívárgott be. De mert a beszívárgók lélekben is beolvadtak Kiskanizsa ősmagyarágába, azok is *»nem magyarhoz illő«*-nek tartották a kecske-, számár- és öszvértartást.

Hogy csak a nemes állatot szereti a kiskanizsai, a szép szeretete mellett, elárulja büszkeségét is. Így van ez mindenütt a legmagyarabb helyeken. Kemenesalja

törzsgyökeres magyarsága a világerért sem fogna ökör mellé tehenet. És csak a legutóbbi időben »ül föl a tehén után«. Jobb gazda a világerért sem. Ha elhull az ökre, vesz, de tehenet nem fogna be. Maradhat a vetés, maradhat a szántás, de »nem pironkodik végig a falun«. Így gondolkozik a kiskanizsai »polgár« is.

Hogy a kecskét egyáltalán nem kedveli, sőt ellenszenves neki, azért emeltem ki, mert ez arra a nyomra vezetett, hogy Kiskanizsára igen kevés, elenyészően kevés *délszláv* szívároghatott be. Sem mondáiban, sem dalaiban, sem babonáiban nem szerepel. Ha több délszláv költözött volna be Kiskanizsára, akkor a kecske szerepelne a kiskanizsai volklóban. De nem szerepel.

Igy Kiskanizsa szláv sejtjeit a vendek és horvátok alkotják, akik ugyancsak lószertők. Szereti a lovat a török s a német is : a másik két kiskanizsai elem.

Ellenzéki nép. A kormány emberére nem szavaz. Ez is magyar vonás.

Küjjetválasztáskor (követválasztás), amikor lengett a sok *ászló* (zászló), folyt a vér is. A követválasztási verekedések és a búcsúi bicskázások »*hetven falut végighireltek*« s a hatóságot is megrettetették. Ma már ezek a verekedések megszűntek, csak »mutatóba« maradt meg belőlük valami.

Régen ellopták a kormánypárt (jobbpart, haspárt, osztrák kutyák bolondjai, falu szegyeinei) *ászlait* a negyvennyolcasok (balpárt) és kapcát csináltak azokból, a rudakat pedig összetörték a *haspártiakon*. A szomszéd faluk *haspárti* kocsijait nem engedték át Kiskanizsán.

Megvesztegetni nem lehetett. Ezt nem engedte meg büszkesége. Ma már azonban annak a *küjjetjelöltnek* nem veti meg a *pízét, akire szaval*. De még ma is vannak büszkék, akik titokban sem fogadják el a pénzt, ha nincsen is szaga.

A kiskanizsai büszke, de *a henegetést nem állja*. Különösen nem tűrheti a más utcabeliek rajta-rajtságát. Büszkeségére jellemző, hogy egyik utca ma is különbnek, előkelőbbnek tartja magát a másiknál. Ezért a *citerabálon* ma is hallgatni kell a más utcainak a sarokban. Ha hangoskodik, lármáskodik, az már tiszteletlenség és henegezés. Az ilyen legényt kidobják, ha »*még ollan gavallér is*«. A kidobás pár ütleggel is jár. Még szerencse, ha ilyenkor a bicska a zsebben marad.

Régebben egyik utca nem szívlelte a másikat. Egyik utca legényei »*lestek a másik utca legényeire*«. Még a lányt sem engedték szívesen a másik utca legényének elvinni. Ha mégis megtörtént — szegyenek tartották. Ez is régi magyar vonás.

Amely magyar falu csak egy utcából állt : a *főszer vetélkedett az alszerrel*.

Ma már ez a sok verekedésre okot szolgáltató szokás is alábbhagyott. Sok helyen kiveszett. Kiveszése egyenes arányban haladt a művelődéssel. Kiskanizsa gyorsan művelődik s így ez a szokás nemsokára csak ebből a könyvből lesz olvasható.

Szép vonás Kiskanizsán a tisztaság. Sok házban megfordultam, de rendetlenséget, piszkot nem találtam. Utcáját, udvarát legalább egy héten (vasárnap) elsepri. Kinyitották előttem a *sifonyérokot* is. Bátran mutathatták, mert nemcsak tömöttek, hanem gyönyörűen mosott és vasalt ruhákat, fehérneműeket őriznek. Sütés-főzés előtt az asszonyok előbb kezét mosnak. Igen ügyelnek arra, hogy az iskolába menő gyerek tiszta legyen. Vasárnap, ünnepnap derékig mosdanak. Alaposan tisztálkodnak bál, ünnepély előtt is.

Vasárnap, ünnepnap az utcákon nem látni piszkos csizmát. Fénylenek a legények csizmái, mint a békebeli huszárszakaszé. A lányok is igen tisztán jelennek meg az utcán, a templomban.

A nagykanizsai piacra tisztán, csinosan sietnek a kiskanizsai menyecskék, lányok. Nagyon kényesek arra is, hogy bevitt árúik tiszták legyenek. Részben tisztaságszeretetüknek köszönhetik, hogy kerti terményeiket értékesíteni tudják.

A tisztaság- és rendszeretet a temetőben is látható. Elhanyagolt, gazos sír a kiskanizsai temetőben nincs. Csinszeretetüket jellemzi, hogy a keresztteket többen többször befestik.

Állataik is tiszták.

Okos és figyelmes nép a kiskanizsai. Ma már sokan tanulnak. Mind az elemiben, mind a gimnáziumban megállják helyüket.

Midőn adatokat gyűjtöttem, egyik leány elszaladt valamelyik házhoz és megtanult ott gyorsan egy verset, hogy nekem elmondhassa. Hasonló figyelemmel többször is találkoztam.

Házaikban szívesen, udvariasan fogadtak és minden kérésemet — parancsnak tekintették.

Bár még sohasem járt náluk etnográfus, mégis rögtön — pár szóból — megértették, *»miről van szó«*.

Hangyaszorgalmú. A lustaságot, restséget megveti. Reggeltől estig dolgozik. A kaszások már hajnali három órakor elindulnak a *kaszáve* és kint maradnak sokszor estig.

A nők kertészkednek. Árúikat jórészt Nagykanizsán adják el. Szorgalmuknak köszönhetik, hogy kertészkedésüknek messze elment a híre.

Takarékos. Amit megkeres, nem pazarolja el. Csak egy polgárt említettek, aki úgy mulatta el vagyónát.

Törekvő, szerző nép. Békében az asszonyok *»rakták a takarékot«*. Azon igyekeztek, hogy minden gyereknek legyen takarékkönyve. Még a mai nehéz világban is tudnak pénzt félrerakni kis mennyiségben. Ez csuda. A becslésre méltó szorgalom, a takarékoság és a szerző hajlam okozták ezt a csudát.

Szereti a szőlőt, a pinceszerezést. Ha valamelyik gazdának hat szőlője van és megszületik a hetedik gyerek, így gondolkozik:

— *Még egy szőlőt szerzek, hogy a hetediknek is legyen.* Békében el is érte, de ma igen nehezen.

Gyerekeit taníttatja a kiskanizsai polgár, ha azok tanulni akarnak és ha teheti. Régebben nem engedték a kiskanizsai fiatalokat az ipari pályára. Ma már változott a felfogás, változott a helyzet.

A kiskanizsai fiúk mind a tisztviselői, mind az ipari pályán kitűnőek.

Amilyen törekvő volt a földműves apa, épp



Kiskanizsai leányok



Kiskanizsai legények

olyan törekvő az iparos fiú. Ezért, ha gyárba kerül, hamar vezető munkás lesz. A pesti gyárakban sokat találni. Szeretik őket, mert megbízhatók, ügyesek, tanulékonyak. Építkezéseknél szívesen alkalmazzák a kiskanizsai kőművespallért. Nemcsak Nagykanizsán, hanem a fővárosban is.

Mint minden szorgalmas és katona nép, a kiskanizsai is hazafias. Ismeri a mai kor torzszméit és magyaros, természetes eszével — tudományos felkészültség nélkül is — elítéli, megveti azokat.

Mint a legtöbb idősebb magyar, Kiskanizsa öregjei is konzervatívok. A fiatalok azonban már lelkesebbek és haladni vágyók. Arra törekszenek, hogy Kiskanizsát, ezt a városba oltott falut, mielőbb előbbre vigyék a műveltség terén. Ennek a lelkes szándéknak eredménye a Polgári Olvasókör is, amelynek 556 tagja van.

Régen még idegenkedtek az intelligens elemtől, ma szívesen gyarapítanak, csak hogy Kiskanizsát emeljék.

Ez a szorgalmas, józan és természetes eszű magyar nép, ma még alig járat ujságot és nem olvas eleget, mégis mélyen belelát az eseményekbe és az emberekbe.

A valódi, munkás, becsületes férfiért, tisztviselőért síkra száll, bárki akaratával szemben is.

Megtörtént, hogy a tanfelügyelőség igazgató-tanító jelöltje nem kellett, mert volt nekik igen becsületes és igen kiváló tanítójuk. A tanfelügyelőség visszavonult, s ők győztek.

Ahogy segíti, támogatja az arra méltót, épúgy elítéli, megveti az izgágát, a pazarlót, a részegest, a restet, a piszkosat s aki szavát meg nem tartja. Kiskanizsai polgárok között alig akad részeges. Sőt büszkék a józanságukra.

Szeret pincszerezni. A pincszerezés még ma is kinyitja a bicskákat, de érdemes polgár arra is nagyon vigyáz, hogy a pincszerezés meg ne ártson. Erre neveli fiait is.

Önérzetes. S ezért nem túrné, ha valaki ezt mondaná, ezt írná: kiskanizsai parasztok. Ők polgárok. Önérzetes polgárok. Polgárságukat nemcsak a múlt erősíti meg, hanem a jelen is. A »paraszt« szót megbélyegző, kicsinyítő jelzőnek tartják. *Az a paraszt, aki buta, aki piszkos* és aki mondja, — hallottam egy önérzetes polgártól.

Mert Kiskanizsa annyira népes, hogy pusztán földművelésből megélni nem tudna, kereskedik. Tanulékony. Észért nem megy a szomszéd faluba. Igen ügyes kereskedő. Eltanulta a kereskedelem különféle fogásait, sőt újakat is talált. Mint kereskedő, ravasz és eszes. Kereskedelemben »nem ismeri a tréfát« és »hamar leken«, ha valaki beleavatkozik dolgába, vagy el akarja rontani üzletét.

Szorgalma a kereskedelemben sem ismer határt és fáradtságot. Kereskedői ügyessége és ravaszsága — közismert. Megcsalni nem engedi magát. Hamar »átlát a szitán«, de az »ő kártyájába igen nehéz belepillantani«.

Ezért már többször hallottam: *az örménybe hét ördög és hét zsidó bujt, de a kiskanizsai mégis lefőzné, ha versenyeznének.*

Ezért a kiskanizsai kereskedőt bátran nevezhetjük Zala, sőt Dunántúl örményének.

Letenyén hallottam egy kiskanizsai kereskedőt beszélni:

»Nem azért vagyok kiskanizsai sáska, hogy orromnál fogva vezessenek! . . . «
Most eljutottunk a »sáska« szóhoz.

Ki ne hallotta volna ezt a szót: *kiskanizsai sáska, nagykanizsai hernyó*.

Gúnynev, csúfnév mind a kettő. A »sáska« is, a »hernyó« is. De míg a hernyó kiveszett a köztudatból, a sáska erősen belegyökeredett. És egyhamar nem pusztul ki, mert most már a kiskanizsai így beszél: *sáska vagyok!*

Míg a tihanyi (gardalesó), az udvari (zöldhasú) ma sem szereti, ha ezen a néven emlegetik, a kiskanizsai mintha büszke volna rá. Nem is olyan régen vért eresztett volna ezért a szóért, ma valósággal kérkedik vele.

Megtörtént újabban, hogy azt kérdezték a balatonszentgyörgyi állomáson egy fiatal legénytől: *há valósi?* Az így felelt: *sáska vagyok*. A kérdező nem tudta, mi az a sáska. A kiskanizsai legény ennyit mondott: hát még azt se tuggya . . . Azután elfordult tőle. Az olyan emberrel nem érdemes beszélni, aki még azt sem tudja, mi az a sáska, helyesebben, kik azok a sáskák.

Még ezelőtt tíz-tizenöt évvel is »csúfnév« volt a »sáska« Kiskanizsán is. Ma — más. Valami ilyesmit jelent: velem nem lehet kikezdeni, engemet nem lehet becsapni, engemet nem lehet lenézni, megvetni, mert »sáska« vagyok, mert kiskanizsai vagyok. Sok dunántúli száz-, kétszázholdas gazda néha dicsekvésből ezt mondja: én szegény paraszt vagyok . . . Az értelme: gazdag ember vagyok, régi nemes vagyok. Valahogy így érez a kiskanizsai is, amikor ezt mondja: sáska vagyok . . .



Kiskanizsai lányok

Nem találtam senkit, aki meg tudta volna mondani: honnét, miből ered a sáska. Nem régi szó. Majdnem egyidős a kiskanizsai erőteljesebb kertészkedéssel. Talán, mivel a sáska is növényekből él és a kertész is, azért lett »sáska« a kiskanizsai a kertészkedés után. Talán, mert a kiskanizsaiak is sokan vannak, mint a sáskák? Talán mivel a »*piacokat úgy ellepték, mint a sáskák a rétet*«. A kiskanizsai fürgé és gyors. A sáska ugrik-szökik. Talán innét származik a »*sáska*«?

Hallottam ezt is a kiskanizsaiakról: *lelegeltek ezek mindent, mint a sáskák*. Talán *itt* az eredet.

Kiskanizsáról került-futott minden. Iparos, kereskedő, katona, piaci árus, edény-árus, disznóevő, s ezért mondták: *lelegelnek ezek mindent, mint a sáskák*.

— A sáska harapós, — hallottam — a kiskanizsai is az. Az illető a nem is olyan régen még igen könnyen kinyúló bicskára célezte. Talán itt van a »*sáska*«?

A kiskanizsaiban a kereskedelemmel kifejlődött az észérség. Nem resteli a fáradságot, a dolgot a haszonért.

A kiskanizsai szerző nép. Sok földet szerzett a szomszéd falvak határaiban. Állítólag azok egyszer így panaszkodtak: nem birunk mi ezekkel . . . annyian vannak, mint a sáskák . . . elesznek előlünk mindent, mint a sáskák . . .

Ezekből arra következtethetünk, hogy a »*sáska*« több kiskanizsai állapot, cselekvés, tulajdonság gúnyos, csúfos jelzője — volt. Csak volt. Ma már a »*sáska*« szó: *elvont főnév*. Azzá avatta a kiskanizsai polgár esze és felvilágosodottsága.

De csak Kiskanizsán elvont főnév, a vidéken és Nagykanizsán még — *csúfnév*. De már itt is, ott is csak részben. Nemsokára mindenütt elvont főnév lesz.

Jószívű. A beteget, a szerencsétlent sajnálja. Bár fősvény, de az igazi koldusnak ad. Víg és kedélyes. Találékony. Vendégéhez nagyon szíves.

Itt meg kell említeni : ez a néprajz Kiskanizsa gazdatársadalmának, Kiskanizsa őslakóinak a néprajza. Ez az őslakosság a — zöm, a nyolcvan százalékos túlsúly.

A munkásnegyed lakói, akik jórészt Nagykanizsára járnak be dolgozni, csak igen kis mértékben hasonlítottak Kiskanizsa őslakosságához.

Az őslakosság főfoglalkozása a földművelés és a kertészkedés. Az őslakosság a — polgárság. Ez a büszke és önérzetes polgárság a munkást — munkásnak nevezi (néven nevezi a gyereket) és a világegyetért sem polgárnak.

A kiskanizsai őslakosság csak azt ismeri el polgárnak : 1. akinek földje van, 2. aki maga emberségéből él, 3. aki a kialakult kiskanizsai polgári erényeket vallja és tartja, 4. aki — ha ipari, kereskedelmi, szellemi pályán dolgozik is, de — őspolgári családból származott, 5. aki — ha úgy költözött is be Kiskanizsára, de — polgári származásával, derék életével érdemessé tette magát és családját a »kiskanizsai polgár« névre.

Az önérzetes kiskanizsai polgár ezzel tekintélyét védi. Ez is erény. A kiskanizsai polgár tekintélyt akar és kilencven százaléka úgy is él, hogy azt meg is kapja polgártársaitól.

Sokszor hallottam, hogy a *kereskedésre fanyalodott* kiskanizsai polgár a kereskedelemnek csak a »ravasz« fogásait leste el. Ezt, mint *vádat* említeni nem szabad. Először a kereskedelem »ravasz« oldalait mutatták meg neki, tehát a *tanuló* mást nem tanulhatott meg. Ma már a valódi, izig-vérig kereskedő igen tiszta kézzel dolgozik. És a gyorsfelfogású, kiskanizsai kereskedő polgár ezt is hamar meglátja, sőt már meg is látta.

Az imént azt írtam, hogy »*ráfanyalodott*«. Igen ! Kiskanizsa polgárságának egy része sohasem lett volna kereskedő, ha Kiskanizsa nem lett volna túlnépes. A határ már nem tudta eltartani a szorgalmas polgárságot és így rátért a kertészkedésre, a sűrű piacozásra, a kereskedésre, majd az ipari és szellemi pályákra is. De őspolgári erényét — a tisztességet — mindenhol megőrizte. A »kivétel« szóra sem érdemes. A kiásott gyémántnak sem minden része — gyémánt.

Kiskanizsa polgárságának jelleme két forrásból eredt. Egyik forrás : a föld ; a másik forrás : a katonáskodás. Ez a két forrás lépten-nyomon előtör, kibuggyan. Betakarhatták imitt-amott a századok, a küzdés, a kenyérharc, az elszegényedés rémétől fogamzott észerség, de mégis átfúrja a kérget.

A föld adott a magyar földművesnek bölcs megfontolást, természetes észet, tisztaságot, szorgalmat, őszinteséget, hazaszeretetet, önérzetet.

A katonaság termelte a szilajságot, a »virtus«-t, a csínt, a tekintélyt, a tiszteletet, a becsületet s a hirtelenséget. (Hirtelen rajtaütés s idegenkedés a huza-vonás harctól.) S ezek mind ott illatoznak Kiskanizsán.

Ami még ezeken kívül ott található : a kultúra és a kenyér szülötte.

Kanizsán a kultúra ránőtt a természetes észre, mint folyondár a fára. De nem árt neki, hanem díszíti. A kultúra és a jó magyar kiskanizsai természetes észnek tulajdonítható, hogy a »sáska« már nem csúfnév, hanem valami »erény«-féle.

Meg valami olyasmi, mint ezek: én kun vagyok... én palóc vagyok... én Somogyban, Biharban születtem... én vazsmegyei legény vagyok...

Ránőtt a kultúra a kiskanizsai magyar szívre is. És az őshagyományokra is. És itt sem rombolt. A kultúra megsugta a magyar szívnak, hogy az őshagyomány ápolása olyan szép, mint az akarattyai Rákóczi-fa, a régi műemlékek ápolása, a régi regék szeretete.

Az ország legtöbb helyén, sajnos, a kultúra mást sugott meg. Mást, mert a magyar szívet belepte a pókháló.

Kiskanizsán ezt a pókhálót is lemeszelik mindig a gerendáról.

Ezért Kiskanizsán pl. a régi lakodalmi szokásokat nem szégyenlik, hanem őrzik, szeretik.

Kiskanizsa polgársága fényes, csillagos tájra terelte a magyart: fejlődj, de tiszteld, őrizd meg azokat az ősi szokásaidat, amelyek szépek és magyarosak.

VALLÁS, ERKÖLCS, EGYKE

A hangyaszorgalmú, katolikus Kiskanizsa igen vallásos. Vallásos, de nem bigott és nem türelmetlen. A »szilaj« kiskanizsainál alig van vallásosabb polgár az országban. Buzgó és búcsújáró. Gyerekeit korán megtanítja imádkozni a kiskanizsai dolgos anya.

A káromkodót — mocskosszájúnak nevezik Kiskanizsán.

Egyetlen templomába eljár. Vallásgyalázás nem fordul elő. Az ünnepeket és a bőjtöt megtartja. Misére már »első harangszóra« elmennek hazulról és harmadik harangozásig a templom előtt kaszinóznak. Kaszinóznak litánia után is. Az öregek ott adnak tanácsot az ország vezetőinek és ott hányják-vetik a község, akarom mondani, a város dolgait. A lányok, asszonyok megrakják a »pletykatus tűz«-et, hogy el ne *szendergőzzön*.

A litánia utáni kép festői. Nem találunk ott fejedelmien előkelő kalotaszegi, meseszerűen fantasztikus mezőkövesdi és tündérszép sárközi népviseletet, csak — kiskanizsait. De magyar szempontból az a fontos, hogy népviseletet találunk. És mindenki tiszta, tiszta, tiszta. Mindenki ünneplőben van.

Gazdaházaknál az erkölcs — nagy érték. A gazdalányok, a gazdaasszonyok nagyon vigyáznak magukra. A »céda személyt« megvetik, a »feslettel« nem állnak szóba. Az iszákosság, a korcsmázás, a kártyaszenvédély igen ritka.

A munkásnegyedben már lazábbak az erkölcsök. Vasárnap a korcsmákat inkább a munkások töltik meg.

A szépítőszereket csak kismértékben használják a lányok. Magzatelhaljtás igen ritkán fordult elő. Az »esetek« kilenvenkilenc százaléka a munkásrészre esik.

A »polgár« nagyon vigyáz arra, hogy a lány sikamlós dolgot ne halljon.

Az egyke újabban mutatkozik, de csak szórványosan.

A »polgár« szereti a családot, a családi életet, akár a munkát, ha hasznot hajt.

A gyilkost, a rablót, a tolvajt, a restet, a temetőgyalázót elítéli. A vallástalant, a kártyakeverőt, a fajtalankodót, a korcsmatölteléket, a pazarlót, az izgágát és általában Kiskanizsa tekintélygyalázóit megveti. Újabban a »duhajkodót« sem »állja«.

A szülői tisztelet, a gyermeki szeretet erős szikla az »érdekházasságú« Kiskanizsán.

Tisztességtelen asszony, »magáról megfedkező« ember alig akad.

Ezek után : Kiskanizsa polgársága a legjobb erkölcsűek közé tartozik. A munkásnegyed már kifogásolható. De a többség ott is vigyáz erkölcsi vagyónára.

KERESZTELÉS, KOMASÁG, KERESZTNEVEK

A kiskanizsai polgár a gyermeket, mint a legtöbb magyar ember, Isten áldásának tekinti. A komaságot igen komoly ügynek tartja. Ezért nem is kér egy komapárnál többet. A keresztanya lehet lány is. Ritkán fordul elő, hogy a kiskanizsai *pélatekenyős* gyerekek két keresztanyja, keresztapja van. Kiskanizsán ezt tartják : *sok bába között elvész, sok koma között elpusztul a gyerek.*

Általában a zalai katolikus nép egy komapárt hív, míg a protestánsok néha tizenöt-huszat is. Vezetnek ebben a balatoni reformátusok.

Ha az újszülött egészséges, akkor a születési napot követő vasárnapon keresztelik meg. Ha a csecsemő *kezd halálra válni*, vagy látják, hogy igen ványadt, akkor nem várnak vasárnapig. A kis pogányt a komaasszony viszi el a templomba. Rendesen vele megy a bábaasszony is.

Hazaérkezéskor, mint igen sok helyen Magyarországon, a templomból hazaérő komaasszony ezeket mondja :

— Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk.

A komaasszonyt megkínálják jobb ételekkel, aki pár órás beszélgetés után hazamegy. Keresztelés után a komaasszony kétszer-háromszor *paszitot* küld a gyermekágyasnak. A paszit rendszerint ezekből az ételekből áll : *leves, fánk, palacsinta, ötféle sütemény, kétféle hús és egy üveg bor.* Az első paszitot harmadnap, a másodikat hatodik napon, a harmadikat kilencedik napon küldi.¹⁾

A más vidékeken szokásos paszita, mely többnyire két-három hét múlva követi a keresztelést, Kiskanizsán nem szokás. A kiavatás azonban itt is megvan.

Mind a keresztgyerek, mind a keresztszülők ragaszkodnak egymáshoz. Csak az esetben hidegülnek el egymástól, ha a szülők valamiért meghasonlanak a komapárral. Azért ilyen esetben is megtörtént, hogy az édesanya húsvétkor, búcsúkor mégis elküldte kisfiát a keresztanyához.

A keresztanya kétéves keresztfiának ruhát vesz. Ha a keresztgyerek elhal, a keresztanya veszi a szemfödelet, koszorút. Húsvétkor a keresztfiú pirostojást, pénzt, búcsúkor bábót kap a keresztszülőktől. Ma már a *ringlispülre* is felfizeti a komaasszony a keresztfiát.

Legtöbb esetben a keresztszülők bérmáltatják a keresztgyereket. Ez a *duplakomaság*. Ezen a nagy katolikus ünnepen a komaasszony értékes ajándékot is ad.

Többnyire a keresztszülőket hívják meg nászoknak is.

Legkedveltebb keresztnevek. Fiúknál : József, György, Ferenc, László, Antal, István, János. Lányoknál : Katalin, Anna, Mária, Júlia, Rozália, Teréz. Becéző

¹⁾ Paszitot a közeli rokonok is küldenek.

nevek : mint az ország legnagyobb részében. Egyedül a Terézek becéző nevét találtam külön megemlítésre méltónak s ez — Treszka.

HÁZASSÁG, LAKODALOM

A kiskanizsai szokások között legérdekesebbek a házasságiak és lakodalmiak.

A hagyományokat ápoló Kiskanizsa kereskedelmi és kertészeti téren erősen kimagaslik. Ma már látják, ma már tudnak róla.

Megérdemelné, hogy meglássák az ősihez, a magyaroshoz való ragaszkodását is.

Tiszteletreméltó ragaszkodása megőrizte a régi magyar lakodalmi és házassági szokások sok vonását. Mintha csak érezné : nemcsak nyelvében él a nemzet, de szokásában is.

A házassági és lakodalmi szokások kétharmad részükben magyar eredetűek. Ezekhez a szokásokhoz tudatosan is ragaszkodik. Tudja, hogy szépek, hogy magyarosak s ezért megtartja. Sok helyről azért veszett ki rengeteg gyönyörű, izig-vérig való magyar szokás, mert a nép parasztnak tartotta azokat. Szégyelte ősei lelkének kijegecesedését s félt a kinevetéstől. (Igen sok viseletet, szokást a Pestről hazakerült, elromlott cselédlány és a »kinevetés« ölt meg.)

Kiskanizsa inkább büszke ezekre a szokásokra és érzi, hogy megtartásuk — a nemzeti vagyon gyarapításával, őrzésével egyenlő. Nem fél a kinevetéstől, mert tudja, hogy az intelligens és a jó magyar örömmel és szeretettel néz az ősi népszokások becsületes megőrzőire.

De meg a kiskanizsait kissé bajos is kinevetni, mert a híres kiskanizsai sáskapofon még ma sem halt meg. És hamar kirepül a tenyérből, ha a kiskanizsai önérzetet, ősi, magyaros érzést bántja, gúnyolja valaki.

A kiskanizsai nagyon takarékos és anyagiás. Ezért a házasságkötésnél is — körültekintő. A fiatalok szívesen házasodnának szerelemből, de a szülők a legtöbb esetben az anyagiakra gondolnak. Legtöbb esetben a szülői akarat győz és ezért ma még Kiskanizsán a házasságok legnagyobb része — érdekházasság.

Valamikor — részben még ma is — minden falu több volt a másikonál. Minden magyar falu ezer okot talált, keresett erre. Hát még mennyit találhatott a nagy-kiterjedésű és a nagymultú Kiskanizsa !

Régen a kiskanizsai legény ritkán vitt vidékről asszonyt és a kiskanizsai lány még ritkábban bízta sorsát idegen falu legényére. Ma már ez megszűnt, de csak kis mértékben.

Husz-harminc esztendővel ezelőtt egyik utca féltékenykedett a másikra. Restelkedést, szégyent okozott, ha más utcabeli vezette oltárhoz a *szér* csinos leányát. Sokszor vér is folyt. (Mezőkövesden még ma is ritkán házasodik az egykori »had« a másik városrészből.)

Ennek az volt az oka : még az utcák is mind *különbe*k voltak. A régi szokás nyomai ma sem tűntek el. Szeretnék én olyan utcát találni, ahol ezt hallanám : az a másik utca bátrabb, erősebb, szebb, becsületesebb a mienknél. Ilyen utcát magyar faluban ezideig nem építettek.

Kiskanizsa beolvadt, akarom mondani, egyesült Nagykanizsával. Ez idő óta a nagykanizsai kérést nem kosarazzák ki minden esetben. *Azelőtt majdnem min-*

dig. A kiskanizsai földműves polgárság lenézte, lekicsinyelte a nagykanizsai iparost, tisztviselőt. Nem kellett neki a bugyogós, a nadrágos ember. Nem szerette, nem sokra becsülte. Ezelőtt harminc-negyven esztendővel a gyerekek, a suhancok sárral, *kövécscsel* üdvözölték az utcán haladó városi embert.

Az utóbbi évtizedekben nagyot változott a világ Kiskanizsán is. A sárral dobáló gyerek talán kitűnő tisztviselő, ügyes kereskedő, derék iparos, megbízható postás vagy vasuti segédtsízt lett.

Nagyon megváltozott a világ, mert ma már tanult emberek is házasodnak Kiskanizsáról.

A nősülést a kérőasszony (*summogó, suttogó, csoszogó asszony*) közvetíti, aki majdnem mindig a legmódosabb asszony a legény rokonságából. *»Minél nagyobb az erszénye, annál nagyobb a súlya a lányos háznál«* — hallottam.

Már említettem : a házasság legtöbb esetben a szülők akarata, mert *»a házasságnál az örökösödés a főcél.«* A szülők és a rokonság kiszemelik a lányt és a kérőasszony elmegy *suttogóba, csoszogóba, csacsogóba, summogóba.*

A kérőasszonyt szívesen fogadják, aki azonban az elsőszoza első gerendájánál beljebb ritkán megy. A kérőasszony még kétszer jelenik meg a lányos háznál, mert ezt megkövetelik. A kérőasszonynak megmondják, mikor mehet a legény, vagy tisztességgel azt üzenik : *még nem eladó a mi lányunk.*

A legény a mondott időben egyedül megy a házhoz és az *»igen«* után megbeszéli az eljegyzés idejét.

Az eljegyzést *kézfogásnak, kézfogónak* is mondják. De hallottam : *elkendőzés, sőt elgyegyzésről* is.

Eljegyzéskor a menyasszony jegykendőt ad a vőlegénynek. A jegykendő mindig zöld (kasmir), mert az a remény jele. *Piros kendőt nem adnak, mert az haragot jelent.*

A vőlegény ékszerrel (régebben mátkapénzzel) kedveskedik a menyasszonynak. A jegygyűrű ma már általános, de az a jegykendő is.

Eljegyzéskor malacot (süldőt) esznek, *»mer a malac előre kotor«.* Tyúkhúst nem szabad enni, mert *»hátraszórná az új pár boldogságát, szerencséjét«.*

Kézfogó után (ez a tősgyökeres kiskanizsai elnevezés) beiratásra mennek. Kézfogó után rendszeren három hétre tűzik ki az esküvő napját. Sem a kézfogó, sem az esküvő nem különleges. Sőt mindakettő nagyon egyszerű. A kézfogói vacsorára a tanuk, a szülők és az igen közeli rokonság hivatalosak. Még él az a szokás, hogy a vőlegény csak akkor lép be a szobába, amikor a násznagy azt mondja a mátkapárnak : fogjatok kezet !

Móringolás Kiskanizsán nincs. A háztűznézést feleslegesnek tartják. Ha vidékre viszik a lányt, akkor már előbb mégis csak megnézik a legény házatáját.

A lakodalmat nem az esküvő napján, illetőleg éjjelén tartják meg, hanem három-négy héttel később. Eddig az ideig a *»fiatalok«* kölcsönösen szüleiknél maradnak. Az esküvő és lakodalom közötti időben készülnek az érdekes és festői lakodalomra.

A férj, aki még csak vőlegény, majdnem minden este meglátogatja a feleségét, aki még csak — menyasszony. Virággal, ajándékkal kedveskedik neki. S ezzel mind a vőlegénynek, mind a menyasszonynak meg kell elégedni.

A lakodalmi vendégeket a két vőfély (vőfér) hívja meg és pedig *háromszor.*

Régebben vendéghívó *invitálta* a násznépet, a rokonokat, jó barátokat és az ismerősöket. Itt meg kell jegyezmem, hogy a násznép ezekből áll : koszorúslányok, vőfélyek, új pár, násznagyok, nászasszonyok.

A vendéghívó elnevezése még ezelőtt husz évvel is »*pozovics*« volt. Több évtizedig *Pozovics* nevű ember volt Kiskanizsa legjobb vendéghívója. A legtöbb lakodalomba ő hívta meg a vendégeket. Innét keletkezett az elnevezés — mondják a kiskanizsai öregek. Itt említem meg, hogy a somogyi Vörs vidékén a vendéghívó neve : *pozovics* volt.

A *pozovics* ünnepiesen felöltözött. (Akkor még rojtos, rőfös gatyába). Kalapján rozmaringos »*bukréta*« volt és pántlika. Balkezében szalagos csutorát, jobbkezében ugyancsak virágos és pántlikás botot vitt. A csutorából a meghívottakat megkínálta, viszont ha kiürült a »*kerekes faszerszám*«, a meghívottak szívesen megtöltötték. A híres vendéghívó *Pozovics* régi ábécéből olvasta mondókáját :

A-tól gyüvök. Ekkor tizenkettidikére, délbe tizenkétóra, egy tisztességes ebédre és egypár táncra az egész házat pereputtyostól és a kakast¹⁾ feleségestől meghívom a mennyegzőre. Éhes hassal, éles késsel és hegyes villáve elküldtem egy fogatot Párisba eccaiégér, ki oll gyorsan haladott, hogy minden nap fél téгла hosszát ért. És a szunyog elragadta a dongót és az eccajgok elhullottak.

A *Pozovics* nevű vendéghívó írni, olvasni nem tudott. Legtöbbször fordítva tartotta az abécét. Ezen azután külön is lehetett mulatni.

Ma már gyalogjáró *pozovicsok* nincsenek. S amint feljebb olvasható, a vőfélyek hívják a vendégeket, akik — nem egyszer — autón szaladnak a kijelölt házakhoz. Így találkozott egymással technika és népszokás. Erős a reményem, hogy ez a veszélyes találkozás Kiskanizsán nem okozza a szép szokás halálát.

Lakodalmat mind a menyasszony, mind a vőlegény szülei tartanak egy és ugyanazon időben. A vőlegény szüleinél a vőlegény, a menyasszony szüleinél a menyasszony vendégei mulatnak. Tehát a kiskanizsai új párnak kettős lakodalma van. A kettős lakodalom több okból keletkezett. Elsősorban — a régi jó módból, másodsorban — büszkeségből és óvatosságból. A kettős lakodalom jó volt arra, hogy a haragosokat elkülönítsék, hogy a kés a csizmaszárban maradjon, de arra is jó volt, hogy a sok meghívott vendég elférjen. Ma már lakodalomkor ritka a verekedés, de a szokást tartják, noha a régi jó mód megsoványodott.

Kedves szokás, hogy módos és tekintélyes gazdák Nagykanizsa előkelő urait is meghívják a lakodalomba. A meghívást visszautasítani — a legnagyobb sértés volna. A meghívás — megtiszteltetés. Ezt jól tudják Nagykanizsán. El is mennek szívesen ennek a derék magyar polgárságnak új életet fakasztó, gyönyörű ünnepére. Csak a súlyos beteg és a gyászoló marad otthon.

A lakodalom ebéddel kezdődik. Mind a két háznál pontosan déli tizenkét órakor. Mind a menyasszony, mind a vőlegény a szülői háznál ebédel nagyszámú vendéggel. Köztük ül a pap, a kántor és nem egyszer Nagykanizsa polgármestere, főjegyzője, vagy valamelyik tanácsosa. A többórás ebéd alatt a cigány magyar nótákat játszik. Kiskanizsa polgársága szereti a magyar nótát, különösen a régit.

¹⁾ A vendégek kakast, tyúkot is visznek a lakodalomba. A *pozovics* tehát tréfásan a két szárnyasra célozott. Néha a menyasszonyék vagy vőlegényék tyúkját, kakasát lopták el és azt vitték el magukkal. A szárnyasokat, a tortákkal és egyéb *finomságokkal* a szakácsnének adták át.

Az ebéd bőséges és ízletes. Kis változtatással rendszeren ezek az ételek kerülnek asztalra : *húselevés, tormamártás marhahússal, rizsaprólék, káposzta dísznóhússal, rétes, sült marhahús, majorság, dísznósült, többféle kalács és apró sütemény. Elmaradhatatlan a csurka (hurka)*. Természetesen a bor bőségesen ömlik a poharakba.

A vőfély (*vőférfi*) minden étel előtt felköszöntőt mond. (Valamikor ez a vendég-hívó (pozovics) feladata volt.)

A hosszú és bőséges ebéd után, elkészülnek a »*menetre*« a menyasszonyért.

A menet élén a *zászlótartó* halad. A zászló többszínű fejkendőből készül. A zászlónyél végére rozmaringgal díszített almát tűznek. A zászlótartó után a fiatal férfiak haladnak s ezeket követik az idősebbek. A korosabb emberek után megy a két *nászember* (a két tanu). (Itt említem meg, hogy a két tanut (a két nászt) a vőlegény kéri fel, hívja meg.)

A nászok után a két vőfély (*vőférfi*) következik. Köztük az egyik *koszorúslány* halad. Ezek után a vőlegény a másik koszorúslánnyal. Ezeket követi a menyecskék piros lekötős csoportja, majd az idősebb asszonyok mennek fekete ruhában. A menetet végén a cigányok muzsikálnak.

Ez a nászmenet a — valódi kiskanizsai nászmenet. Ha ettől eltérnek, az már : *hamis, nem teljes*.

Gyönyörű, festői menet. A kalapokon bukréta, rozmaring, a koszorúslányok fején koszorú és vállukon az elmaradhatatlan fehér bongyorkendő.

A cigány húzza, a menet dalol és *rikojál*.

Mire a menet odaér a menyasszony házához, az ajtót bezárják. Addig nem eresztik be a násznépet, amíg a találós kérdéseket, — ezeket az öregek mondják, — meg nem fejtik. A találós kérdések legtöbbször igen naivak és többé-kevésbé közismertek.

Negyed-, sőt félórás találgatás, évődés után, idősebb (régén a legidősebb) férfi kinyírtja az ajtót. A násznép most már bemehet az udvarra.

A vőlegény, a két násznagy, a két nyoszolóasszony (nyoszolóasszony : a násznagy felesége), a két vőfély és a két koszorúslány a folyosóra, gangra, pitarra mennek és az egyik nász *sallangós szép beszédben* kikéri a menyasszonyt. A vőlegényt nagyon dicséri. A beszédre valaki válaszol és kiküldenek egy leányt.

— Tessék ! Itt van, akit keresnek ! A násznép megnézi a piruló lányt és így felel : — Nem ezt keressük . . . Nem ez az, akit keresünk . . .

Rendszeren négy-öt leányt küldenek ki.

Végre kijön a piros menyasszony (igen gyakran sápadt, mert, amint írtam, még ma is kevés az érdeknélküli szerelmi házasság) és ekkor így kiáltanak : — Ez az, akit keresünk !

Ezután az egész násznépet behívják a szobába. Ujból dalolnak, rikoltoznak. A dúsan terített asztalt rikojázva, dalolva megkerülik — háromszor.

A másik vőfély az ételeket hordja és felköszönt. Az asztalnál ülő vőfély az újpárt szolgálja ki.

A menet az ajtótól az asztal balsarkának tart és úgy kerüli meg. Az örömszülők és a menyasszony vendégei nem ülnek az asztalhoz. Dalolnak, vagy körülállva nézik a nászszakomát.

Ezen második ebéd (ez az igazi nász ebéd) után egyik nász megveri a mester-

gerendát (*keresztgerenda*) és figyelmezteti a vendégeket, hogy *»mekünk haza kell menni«*.

Egyik vőfély elbúcsúztatja a síró menyasszonyt ugyancsak síró szüleitől. A búcsúztatóban megköszöni a menyasszony nevében, hogy felnevelték.

Ugyanabban a sorrendben indulnak vissza a vőlegény házához, ahogy jöttek. A vőlegény most már menyasszonyával megy és mind a két vőfély koszorúslányával.

A menyasszony vendégei nem mehetnek el a nászmenettel (ez a valódi nászmenet), hanem *»otthon«* maradnak és *»otthon«* lakodalmaznak.

Azért kíváncsiságból vagy vonzalomból, kölcsönösen átmennek egymáshoz. *Régen ez tilos volt.*

Ha a vőlegény beházasodik — a menet menyasszony és vőlegény nélkül megy — a vőlegényi házhoz.

A menet jövet is, menet is kalácsot dobál és a *»meki jóleső embereket«* borral kínálja.

A nászmenet nem megy egyenes úton haza, hanem nagyobb kerülővel, *»hogyan menyasszony könnyen haza ne találhasson«*.

A nászmenet után lovaskocsi halad. A kocsin van a sifonyér (régén láda). A sifonyérban vannak a menyasszony (új asszony, új menyecske) ruhái. A kocsira rakják még a kelengyét is. (Menyasszonyi kelengye : 2 párna, 4 vánkös. Vőlegényi : 1 párna, 2 vánkös. A huzatok cihái mindig fehérek.)

A kocsin ülnek és állnak : menyecskék piros lekötővel, fiatalemberek, ritkán gyerekek is, hogy ne *»rijjanak«*.

A lovakat színes kendőkkel, csengőkkel, rozmaringgal díszítik, valamint a korbácsot is. A kendők a kocsis tulajdonai lesznek. A lovakat táncolva kell hajtani a menet után. A nászmenet ismét dalol és *»rikojál«*. A kocsiról is dobálnak kalácsot, süteményt a gyerekseregnek.

Ha a vőlegény beházasodik, vagyis a menyasszony szüleinél marad, akkor a kocsi — az első, a vőlegényt kísérő menet után halad a menyasszonyhoz.

A menyasszonyt a vőlegény szülei *»küli«* várják az udvaron és megcsókolják. Rendesen ezekkel a szívből jövő szavakkal fogadják : — Isten hozott ídes lányom.

Ezután a *»vőfély«* beszédet mond. Régebben ilyenkor is a *»pozovics«* beszélt.

Bemennek a házba és ismét az asztalhoz ülnek.

Vacsoráznak a másik háznál is. Itt is, ott is szól a muzsika. A *»vőfély«* minden ételnél tréfás felköszöntőt mond. Ezek a felköszöntők néha kissé — erősek is. Ludaskása után az *»elégettkezi«* szakácsnénak pénzt gyűjtenek a levesmerő kanálba. Néha csontot is dobnak bele.

Vacsora végén eladják a menyasszonyt. Ez a szép játék — igen komoly jelentőségű, mert a játék kezdetekor a menyasszony már — menyecske. *Addig csak menyasszony volt.*

A játék előtt a menyasszony fejét a nyoszolóasszonyok piros kendővel (*menyecskékendő*) lekötik. *Ez az asszonnyá (menyecskévé) való avatás.* Ezen szép aktus után a koszorúslányok (még ezelőtt tíz évvel is) elbúcsúztak a könnyesszemű, vagy mosolygó új menyecskétől és hazamentek. *A koszorúslányok csak eddig az időpontig maradhattak a lakodalomba : mert »már nincs menyasszony, hanem csak*

asszony«. A koszorúslányok tehát csak az asszonnyá-avatásig (éjfélig) lakodal-
mazhattak, de *a lányok percig sem*.

— Lánynak nem való lakodalom, menjen el a magáéba, — ez volt a felfogás. Ujabban azonban már a lányok is elmehetnek és ott maradhatnak reggelig, sőt másnap reggelig is.

A menyecskévé-avatás után egyik vőfély bevezeti az új menyecskét. A vőfély kezében tányért és égő gyertyát tart.

Amikor beérnek a szobába, a vőfély ezt kiáltja: *eladó a menyasszony!* Rendesen a másik vőfély veszi meg és elfújja a gyertyát. (A lámpák égnek.) Mielőtt a vőfély elfújja a gyertyát, azt kiabálják: nem sánta?... nem púpos?... nem vak?... stb.

Ezután kezdődik a menyasszonytánc. Érdekes: már menyecske, hisz asszonnyá avatták, de mégis — menyasszonytánc és nem menyecsketánc. Valószínűleg valamikor a menyasszonytánc után történt az *asszonyi avató*.

Én még így láttam ezt Kemenesalján ezelőtt huszonöt évvel.

A menyasszonytánc — gyorscsárdás. Mindenki egy-kettőt perdül a menyecskével és a tánc előtt pénzt dob a tányérba. Ma: tíz fillértől öt pengőig, 1914 előtt húszkoronás aranyak is beleszendültek a tányérba. A többi nő nem táncol.

Midőn a vőlegény látja, hogy a menyasszony már fáradt, akkor beledobja erszényét a tányérba és ő táncol vele. Azért dobja a tányérba minden pénzét erszényestül (Kiskanizsán: bukszástul), mert neki a legdrágább a menyasszony. Minden pénzét odaadja. Szimbóluma ez annak, hogy minden vagyonát hajlandó lenne érte áldozni.

Ezután következik az általános mulatozás és tánc. A menyecskék mind piros főkötőben vannak. Ha a cigány elfáradt, a fiatalság körbe áll és — dalol. Legtöbbször körbetáncolnak.

A lakodalmi multság másnap estig tart, de a cigányokat csak másnap délig fogadják meg. Ha a cigányok elmentek, »megkezdik a tréfás dolgokat«. Ezek: *kendervágás, fordul bolházás, seprűtánc, tréfás beszédek, stb.*

Ez a rendes menete a lakodalomnak. De volt (és ma is van) rá eset, hogy három-négy napig mulattak és a cigányt újra szerződttették.

A lakodalomban elaludni nem szabad. Aki hazaszökik aludni, azért reggel *készültség* megy. A készültség: egy férfi fehér szoknyát terít magára paposan. Valaki seprűt, valaki meszelőt, csengőt, láncot, lámpát visz. Többen rossz fedőkkel indulnak a szökevény után. Két kisebb gyerek a papos ember előtt halad s »úgy néznek ki, mint a minisztránsok«. Kezükből csengőt visznek. (Ez ellen a papság tiltakozott.) A felöltöztetett ember előtt seperni is szoktak.

A készültség minden álmos embert felriasztó lármával megy a megszökött alvókért. A ház ajtait erőszakkal is kinyitják, sőt be is törik. Az alvót megláncolják és visszakisérik, ugyancsak fülsiketítő lármával. A megláncolt szökevény maga is kurjongat és dalol. Ez a legokosabb, amit tehet.

Régezt meggették, hogy a szökevényt mosóteknőbe (*tekenyő*) fektették, megkötötték és így vitték vissza a lakodalmi házba. Ott azután vizet öntöttek a *tekenyőbe*. Az is megtörtént, hogy létrára, vagy szekéroldalra fektették és így vitték vállon, mint a szentmihálylovát.

Az ilyen és más tréfákban az *Anek*-család vezetett.

A létrát és szekérodalt a lakodalmas háznál falhoz támasztották úgy, hogy a megkötözött egyén feje lefelé lógott. Ez a »tréfás« szokás halált is okozott. Egy megszökött alvó házaspárt a templom elé fektettek.

Súlyosbítja a szökevény helyzetét, hogy nem engedik felöltözni. Ugy hajtják vissza, ahogyan otthon megtalálták. A szökevénynek igen hosszú csárdást kell végigtáncolni.

Megcsinálják azt is, hogy a kerékszeget kivesszik a *sifonyért* (régen : ládát) vivő szekérből. Ezért a szegre nagyon vigyáznak.

A lakodalmat követő vasárnapokon »kállátóba« mennek a szűkebbkörű hozzátartozók.¹⁾ Első vasárnap a vőlegény, második vasárnap a menyecske házához. A kállátóba esznek, isznak, mulatnak. Zene nincs.

Jellemző a kiskanizsaiak vallásos lelkületére, hogy »lakodalomra verradóra« a vőlegény és menyasszony elmegy a templomba.

A lakodalmi fődísz a rozsmaring. Az illatos és kedvenc »magyar növény« nélkül el sem lehet képzelni a kiskanizsai lakodalmat.

HALÁL, VIRRASZTÓ, TEMETÉS, TOR, GYÁSZ

A kiskanizsai nép mind a házasságnál, mind a keresztelésnél, mind a temetés körül sok ősi szokást megőrzött. A halotti, temetési szokásokból egyedül ki lehetne mutatni a kiskanizsai konzervativizmust, a jó szívet, a vallásosságot, de a szilajságot is. De ki lehet mutatni a mély kegyeletet is.

Ha a haldokló szenved, szalmát tesznek a földre és arra fektetik. Néha az udvarra is kiviszik, hogy könnyebben haljon meg. Ez a szokás Göcsejben, a Balaton mellett, Hódmezővásárhelyen, az ország több részében és sok népnél megvan. Onnét ered, hogy valamikor azt tartották, aki a földön született, a földön haljon meg. Aki földön született, csak földön tud meghalni. (Régen a nők a földön szültek magzataikat.)

Az utolsó kenetről sohasem feledkeznek meg. (Vallásosság.) Igen nemes szokás, hogy a haragosokat odakérik a haldoklóhoz, hogy megengesztelődve, nyugodt lélekkel mehessen a másvilágra. Ez a szokás Szeged vidékén is él.

A halott pilláit, mint az ország legnagyobb részében, krajcárral nyomják le és állat felkötik. Az elhunytat megmossák, felöltöztetik legszebb ruhájába, gyengéden kinyújtóztatják és szemfedővel letakarják, majd kicsöndítik.

Veszedelmes szokás : a hozzátartozók a halott ágyában egyet fordulnak, hogy a halottól ne féljenek. Ez csökevényes szokás. Hegyháton (Baranya m.) a halott ágyát nem bántják. Ha a férj halt meg — az asszony, ha az asszony, — akkor a férj fekszik bele. Az osztjókoknál bábut fektetnek az ágyba. Egészségügyi okokból ezt a bobonás szokást ki kellene írtani.

Nem kevésbé veszedelmes ez az őspogánykorra emlékeztető szokás, hogy a halott ruháját tizenöt napig nem mossák ki. Ennek az okát Kiskanizsán már elfeledték. Azért teszik, hogy a halott lelke száraz területre juthasson. Sok helyen

¹⁾ Ide is meg szokták hívni a lakodalomban jelen volt előkelőséget.

ezt mondják : ha a halott ruhája nedves, lelke bolyong, kóborol. Ha a halott ruháját két héten belül kimossák, a halott lelke a másvilágon nem talál száraz földet.

Ósi hit ez is Kiskanizsán : aki sokat siratja a halottat, annak a halottja vizes ruhában jár.

Hajdan Kiskanizsán és Nagykanizsán a halottat nem temették el fekete ruhában, mert a másvilágon addig kellett a megboldogultnak a ruháját mosni, amíg meg nem fehértült.

Régen az is szokás volt Kis- és Nagykanizsán, hogy a halott hozzátartozói megvérezték arcukat, testüket. Öregek emlékezése szerint (ők is még apáiktól, anyáiktól hallották) leginkább csak arcukat, de úgy, *hogy a fájdalom jelei is láthatók legyenek.*

Érdekes dolgot hallottam ezzel kapcsolatban Kiskanizsán :

— *Ez annak emlékére van, mert Atilla meghalt, mert eltemették a rabszolgáit és mert Atilla óta vérzik a magyar fajta . . .*

Állítják, hogy ez az ugyancsak ősi szokás 1848 előtt, ha gyéren is, de meg volt. Az arcometélést, az archasogatást a felvilágosodás mosta el. A szokás elmúlásáról érdekes mesét hallottam, ami jellemző a kiskanizsai polgárság faji büszkeségére is.

— Egyszer meghalt Kiskanizsán egy cigány. Felesége minden haját kitepte, ruháját leszaggatta, arcát megvérezte s ez oly hatással volt elődeinkre, hogy abba hagyták az archasogatást : *nem akartak a cigányokkal hasonló szokást követni.*

Még nem régen is általános volt ez a szokás : ha a gazda halt meg, kivitték az udvarra és a házi állatokat szabadjára eresztették. Már ennek az okára sem emlékeznek. Onnét ered ez : hogy az állatok meg ne sínyljék a gazda halálát.

Ez, a már csak emlékezetben élő szokás bizonyítja azt, hogy az állattenyésztés — hajdan — egyik főfoglalkozás volt Kiskanizsán.

A virrasztót megtartják. A virrasztó onnét ered — mondják, — *hogy a halott felébredhet.*

A virrasztókon, még ezelőtt tiz-tizenkét évvel is általános volt a *csörgőpálcázás és a bírózás.* (Csörgőpálca : késsel behasított pálca.) A csörgőpálcával¹⁾ egymás kezét (néha véresre) verték. A bírózást, ezt a mindenütt ismert játékot, úgy játszották, mint bárhol. Közbe-közbe : ettek-ittak és halotti énekeket énekeltek. Zajosan voltak, hogy : ha a halott nem halt volna meg, felébredjen. A régi virrasztói szokások — csökevényesen még megmaradtak.

A halottas ház ablakán nem szabad benézni, mert aki benéz, hamar meghal, vagy sárgaságot kap.

Ha kutya éjjel orrát lefelé tartva tutul, ha a halálmadár (kuvik) kiált — valaki meghal a házban.

A halottat pompával temetik el. Néha tizenhat halottvivőt is hívnak. A vivőket kendővel ajándékozzák meg. Legényt és lányt legények és lányok közösen viszik ki a temetőbe. A lányok fehérbe öltöznek. A lányok fejről a viaszkoszorú és fátyol, a legények kalapjáról a bukréta (rendesen : viaszvirág) elmaradhatatlan. Leányhalott előtt egy leány tálcán viaszkoronát visz s két leány a korona szalagjait fogja.

¹⁾ A csörgőpálcázás Göcsejben is megvan. Ott a virrasztók esznek, isznak, tréfálkoznak és nem igen törődnek a házbeliék fájdalomával.

Nem régen még a sírt a rokonok ásták, ma a temető őre.

A halottat nem engedik ki a határból, mert elverné a jég. (Régi szokás ez földműves népeknél.) Vízbefult embert nem harangoznak ki, mert azzal a haranggal nem lehet felhő elibe harangozni. Vagy : azzal azután hiába harangoznak felhő elé.

A halottra először a halottvivők dobják az első hantot, hogy könnyebb legyen a lelke. Csak akkor száll el a lélek a testből, ha földet dobnak rá.

A keresztre csak a nevet és a kort írják, de »van, aki cifráz« :

*Édesanyám rózsafája
Én voltam a legszebb ága
De egy hűtlen leszakított
Két nap múlva elhervasztott.*

Egy asszony ezt »cifráztatta« az ura sírkövére :

*Nyugodjál békében szeretett jó férjem
Ki az életben oly kedves valál nékem
Ki pihenni sohasem tudtál éltedben
Nyugodjál csendesen az emlék tövében.*

A »cifrázás« ezzel a mondattal végződik :

Csak az vigasztal, hogy én is idetérek.

Végigjártam a kiskanizsai temetőt, de több *cifrázást* nem találtam. Mikor kérdeztem ennek az okát, többnyire mosolyogva válaszoltak : — Főlöszleges a *cifrázás* . . . A cifra versek igen sokszor hazugok . . . Nem a versben van a bánat . . . Legtöbbször az *cifráz*, aki ludas a *halottáve szembe* . . .

De azért, aki csak teheti, sírkövet¹⁾ állít, *hogy a sírt száz év múlva se tárgyák fő*. A fakesztek többnyire erősek és magasak. Sokan befestetik. A sírok igen gondosak, ápoltak. A sírokra sok virágot ültetnek. Sok a temetőben a fa is.

A halott-kultusz nemcsak Kiskanizsán, hanem Nagykanizsán is erőteljes. A temetők itt is gondozottak, szépek.

A nagy- és kiskanizsaiak kegyelete felemelően bontakozik ki mindenszentekkor és halottak napján. Mindenszentek napján telehordják a temetőket az ős minden virágával. Legtöbb a fehér virág. Ezt szeretik a legjobban. Midőn este meggyújtják a gyertyákat : piros az ég és mintha óriási fehér fátyollá változnék át az ezer és ezer koszorú, csokor és fehér virág.

A kegyelet érzése oly nagy, hogy messze földről is hazatérnek a családtagok. A temetők mindenszentekkor már kora délután megtelnek.

A kiskanizsai asszonyok a fejükön (piaci vékákban) hordják ki a sok virágot. Feledhetetlenül szép, festői látvány.

Halottak napján délelőtt a temetőkben szentmisét és szentbeszédet hallgatnak.

Nemcsak a temetőkben, hanem a házaknál is égnek a sorbarakott kis gyertyák.

A kegyelet ünnepén a kiskanizsai asszonyok, lányok fekete (többnyire : bársony) ruhába öltöznek. A lányok hosszú haját fekete pántlika díszíti. Feketébe

¹⁾ A kiskanizsai temetőben 3—4 ezer pengős sírkő is látható.

öltözik a férfinépség is. (A legtöbb gazdának és gazdagyerekeknek van fekete ruhája).

Tört még ma is tartanak Kiskanizsán. (Nagykanizsán is.) Ha a tor elmarad, az a szegénység jele. Nemrégén még a legkisebb gyermeknek is volt tora. Ma már ez a szokás egyre halványul. A torokon először felállva imádkoztak. Azután ettek-ittak. Közben emlegették a halottat. Elmondták szokásait, felsorolták érdekeit. Ha felnőtt legény, vagy leány halt meg, a tor nagyobb volt, mert az a »szegín megboldogút lakodama«. Még ezelőtt pár évvel is ez a lakodalom a jobb-jobb házaknál reggelig tartó nagy lakodalom volt.¹⁾ Ma sem ritkaság. Néha — a bor hatása következtében — daloltak is. Az is előfordult, hogy táncoltak. De csak egy ilyen esetre emlékeznek az öregebbek. »Meggzólta őket az egész falu.«

Kiskanizsán ma a virrasztókon és torokon ez a felfogás érvényesül: illedelmesen, komolyan viselkedni. Ellenben még a közelben néha az undorodásig elfajult némely virrasztó és tor. Tombol a tánc, a jókedv, ürül a kancsó, száll a duhaj és a trágár dal és piszkít a részeg, mocskos szavak árja.

Az etnográfia azonban ezek felett sem törhet pálcát. Ősi, igen ősi szokás ez. Onnét ered: tagadjunk minden változást, változtassuk táncná, dallá, örömmé a bánatot, a gyászt és lakodalommá a halált.

Másik eredet: a halott lelke köztünk van. Együnk, igyunk, hogy a bor, az étel gőzével, illatával a halott jólakhasson. Táncoljunk, daloljunk, hogy a halott lelke felviduljon. A rút szokásnak tehát pogányos jóindulat a forrása.

Némely helyen táncolnak, sőt táncoltak is a sírnál. Ezt a »lakodalmi táncot« különösen a szerbek, szerb cigányok, bolgárok, délvidéki németek őrizték meg. A szerb cigány még ma is disznót öl és muzsikaszóra táncol, ha felesége meghal.

A mult század derekán Pécskán (Bácska) még táncoltak a sírnál.

Említettem, hogy a kiskanizsai virrasztókon is játszották valamikor a *birózást*. Ez meg az ősi halottas táncnak volt a csökevénye. Némely vidéken a halottas tánc árnyalata disznótorokon még látható.

Valaki lefekszik a földre és a disznófőt alfelére teszik és szilajul körültáncolják. Ha a disznófej leesik, mindenki rávág párszor.

Hosszú kutatás után sikerült megtudnom, hogy egykoron — még 1848-ban is — zászlóskópjásan temették el a halottakat Kiskanizsán. Másszínű volt az ifjak, másszínű az öregek zászlaja. A színre már nem emlékeznek.

Őseink a halott útját veszedelmes útnak tartották. Nemesak a magyar ősök, hanem a mongolok, törökök, kirgizek, kalmükok, a hunok is. Annak tartják Ausztrália vadjai is. Ezért tették kezébe a kópját, a kardot. Legyen mivel védekezni. Később a szokás fajult és a kópját a sírra tűzték.

A kópjas temetés legerősebben rokontörzseinknél és nálunk fejlődött ki. A kalmükok és kirgizek kópjas-zászlós temetése olyan volt, mint a régi magyaroké.

A kópjas temetés még több helyen szokásban van. Egyes vidékeken később csak a nemeseket temették el kópjasan. Kemenesalján öreg sírokon még találni kópjakat, de csak törzsökös köznemesek horpadt sírjain. Végigjártam a kiskanizsai temetőt: kópját nem találtam. Feltűntek azonban a magas keresztek. Ezek bizonyos törökös hatást árulnak el.

¹⁾ Megemlítem: más a virrasztó, más a tor. Sokan ezt a két szokást összetévesztik.

HÁZIIPAR

Kiskanizsa háziipara — a *bongyor* és a *csipkéskendő* készítése. Ma már üzletekben is árulják mind a kettőt. A *bongyort* két hosszú fatüvel háromszögalakura, a csipkést csont horgolótüvel négyszögalakura készítik.

NÉPVISELET

A lányok pántlikát hordanak leeresztett hajukban. S ez teszi a kiskanizsai népviseletet rokonszenvéssé. Nagybőjtben és adventkor fekete és kávészínű, húsvétkor és pünkösdkor fehér és rózsaszínű, nyáron piros pántlika a szokásos.

A menyecskék és az asszonyok kontyba tűzik hajukat és lekötik a »lekötő«-vel. A menyecskék a piros, az idősebb asszonyok a zöld és a lila »lekötő«-t kedvelik.

Mind a lányok, mind a férjes nők fejükön kendőt hordanak. A kendő nagybőjt és advent idején fekete.

Mind a lányok, mind a menyecskék a *lerakott* szoknyát hordják, az idősebbek négyrészből való *karikásat*. A szoknya se nem rövid, se nem hosszú. A kötényviselet általános.

A bongyor-kendő a nőknél elmaradhatatlan. Ezt a kendőt azonban nem kötik össze. A bongyor-kendő viselete már a szomszédos községekben is tért hódított. A nők kedvelt ruhadarabjai még a plüs- és a prémkabát. Ez rendszeren fekete és rövid, néha zsinóros. A nők nagyon szeretik a fekete bársonyruhát. Bőjt- és adventkor minden nő feketében megy a templomba. Csizmát csak télen hordanak, de csak kevesen.

A férfiak a sötét ruhákat kedvelik. Szeretik a fekete és zöld bársony kerek kalapot is. A cipő ezeknél még nem szorította ki a csizmát. A többnyire bricseszna drágra alul három gombot varratnak. A bársony mellényen kedvelik a cifra gombot. Ma már »városi« nyakkendő kezd hódítani. A legtöbb ing még régiszabású magyaros ing.

Öreg embereknél még előfordul a széles gatyá, ami ezelőtt harminc évvel még általános viselet volt. Akkor még gatyás zenekara is volt Kiskanizsának.

A kisgyerekeket és kisleányokat városiasan öltöztetik.

NÉPMŰVÉSZET

Ennek még a nyomát sem láttam Kiskanizsán.

ÉPÍTÉSZET

Építészet. A körülbelül kilencezer lakosú Kiskanizsán még vannak kontyos, üstökös házak. Láttam pár fapajtát és pár fatalpú házat is. A házak nagy része



Kiskanizsai pajta

gádoros. A gádorból nyílik a konyha, az első és hátsó szoba. A régibb házak magyarosak, de az újabbakat német-flandriai stílusban is építik.

A legtöbb háznál az istálló és a pajta külön állanak. A még szép számmal található faépítményű istállók összefüggenek a *kulás* pajtákkal.

A zsuppos épület már kevés.

Akad még pár »*körülpitaros*«, és pár »*szélesereszű*« ház is. Jártam pár szabadkonyhában, amikben még a régi multról álmodozik a búbos és padkás kemence. Zöldcsepés kályhát is láttam pár mestergerendás szobában, de csak keveset. Tulipántos és szolgálatát csak két helyen találtam.

Általában a régi magyaros népies építészetnek majdnem minden emléke felfedezhető még Kiskanizsán. Jól megállapítható az a *fejlődés* is, ami a magyaros építkezésnek halálát jelenti. De ez nemcsak Kiskanizsán van így, hanem szerte az országban.

Van még pár ház, ahol meghagyták még a huszáristállót és a huszárszobát, ami azonban ma már »kamara« (kamra). Ezek még a régi katonai »bekvartélyozás« emlékei.

Illemhely minden ház udvarán van. Tyúkház (hiél) több háznál nincs. A tyúkok az eperfákra szegezett deszkákon alszanak még télen is.

Itt említtem meg, hogy gyümölcsfát Kiskanizsán nem ültetnek, de egy udvarról sem hiányzik az eperfa.

FOGLALKOZÁS

A lakosság túlnyomó része föld- és szőlőműveléssel, kertészettel és állattenyésztéssel foglalkozik. Kertészkedésével hírt szerzett magának. Ujabbán sok hagymát termel. S ezért Kiskanizsát Dunántúl Makójának is nevezik. Terményeit Nagykanizsán értékesíti, de távolabbi helyeken is ismerik és szeretik a kiskanizsai kertek termékeit. A kertészkedést a nők űzik, a férfiaké a föld-, a szőlőművelés, az állattenyésztés és a kereskedelem.

A kerti termények jórészt és a tejhasznot a menyecskék, lányok fejkosarakban hordják be a kanizsai piacra.

Festőien szép, amikor tíz-húsz menyecske siet a piacra tisztán és csinosan.

A birtokosok — törpebirtokosok. Igen kevés az olyan gazda, akinek húsz holdnál több földje van. Szőlőt minden gazda szerez vagy szerzett. Régebben a bor egyik főjövedelmi forrása volt Kiskanizsának. Ma sem a bor, sem a gabona nem tartaná el. Ezért erősen kertészkednek, kereskednek és mindjobban foglalkoznak az



Cserepes nagypajta



A plébánia gazdasági épülete

állattenyésztéssel. Gyümölcstermelése csekély. A nő minden mezei munkában résztvesz, de nem kaszál. A szomszédos falvakban már vágják a rendet. A kiskanizsai nő annál többet kapál és gyomlál a kertben.

SZOKÁSOK ÉS BABONÁK

Nagykanizsa polgársága mosolyog a babonákon, de szereti a szokásokat. Sokan tagadták, hogy babonások, de azért azok. Szentgyörgynapkor a legtöbb házat betűzdelik nyírfagallyal és ördögűző tüskével. Újévkor pedig egyenesen veszedelmesnek tartják, ha asszony megy először a házhoz. Az újévi, húshagyói, husvéti, karácsonyi stb. szokások Kiskanizsán sem hervadtak el. Nagyjában olyanok, mint máshol. A legérdekesebb a cséplési szokás. Csépléskor jókedvűek; dalolnak és folyton tréfálódznak. Este — cséplés után — nagy vacsora és tánc következik. Legtöbbször reggelig mulatnak. Regölni öreg emberek is szoktak. Lucaszéket még Kiskanizsán is csinálnak, amiről a *nagyszarvú* boszorkányokat lesik, akik háttal állnak az oltárnak. Sokat beszélnek a garabonciásról, a *ludvérc*-ről, a szellemekről, a boszorkányokról, a rontókról és a megtevőkről. A *táltos*-ról alig hallottam valamit. Ismerik a tüzesembert, a sárkánykigyót, de a csordásfarkasról, délibabáról semmit sem tudnak.

Sokat beszélnek a *Kránic* testvérekről, akik apró, de igen erős szellemek. Igen veszedelmesek, mert minél többször földhözvágják őket, annál erősebbek és nagyobbak. Beszélnek egy *disznó*-ról is, »aki« elfeküdt a határban. Örvendező emberek föltették a szekérre, de azon szempillantás alatt annyira megnőtt, hogy négy ló sem tudta a kocsit megmozdítani.

Rengeteg szokást és babonát gyűjtöttem még össze, de azok többnyire — ismertek.

Megemlítem, hogy a fiatalság már mind mosolyog a babonákon, de a szokásokat szépnek és ezért megőrzendőknek tartja, de azért az aratási szokásokat már mégis elfeledte.

TERMET

A »szios«, munkabíró kiskanizsai polgárság általában középtermetű. A hajzat legtöbb esetben szögbarna. A kék szem több a feketénél. Nem talpas fajta. A lányok karcúak, nyúlánkak és kislábúak. A lányok és legények között sok a szép. Az asszonyok hamar fonnyadnak, mert talán még a szorgalmas férfiaknál is jobban »törik magukat«.

A kiskanizsaiak szeretik a szépet, mert »szépfajtájúak«.





IRODALOM ÉS MŰVÉSZETEK

NAGYKANIZSA SAJTÓ-ÉLETE



élénk közgazdasági élet és a város fejlődésével szaporán burjánzó kulturális szükségletek korán megteremtették a helyi sajtó-életet. Ennek bölcsőjénél *Wajdits József* könyvkereskedő állott, aki 1862 július 1-én szárnyára bocsátotta a *Zala-Somogyi Közlöny*-t. Első szerkesztője *Fodor Pál*, kaposvári ügyvéd volt, akit egy év múlva *Roboz István* követett a lap lélén. Magyarországon ekkor még vidéki lap kevés, Zalában és Somogyban pedig ezenkívül egy sem volt.

Nyomda már a század elején volt Nagykanizsán, a *Markbreiter és Ollop-nyomda*, a mai Széchenyi-téren, a későbbi Leitner-féle gabonarakartárak helyén. A 60-as évek elején létesült »*Wajdits József gyorsajtója*«, ami a Nagykanizsán 1832-ben letelepedett *Wajdits János* »kompektor« (könyvkötő és könyvkereskedő) üzletéből fejlődött ki. *Wajdits János* adta ki »*Kotzebue Ágoston jelesb színdarabjai*«-t (20 kötet, Nagykanizsa, 1837—39). *Wajditsék* híres kiadványa volt sok dal- és versgyűjtemény között a *Nagy Jani* által szerkesztett *Zala-Somogyi Népnaptár*.

A Kanizsán megjelent lap körül nemcsak két megye literátus emberei, hanem neves fővárosi írók is csoportosultak. *Thaly Kálmán* a megindulástól évekig volt szorgalmas munkatársa a *Zala-Somogyi Közlöny*nek. *Concha Károly*, *Lovász Sándor*, *Berczik Árpád*, *Áldor Imre*, *Rényi Dezső*, *dr. Wlassics Gyula*, *Sommsich Pál*, *Dervarics Kálmán*, *gróf Beleznay Lujza*, *Sümegi Kálmán*, *Ozoray Árpád*, *Tuboly Viktor*, *Tersánck József*, *Hajgató Sándor*, *dr. Szukits Nándor*, *Boja Gergely* stb. nevekkel találkozunk ezeken a hasábokon. *Báró Wlassics Gyula* első cikkét 15 éves korában, »*Sóhaj*« címen, *Oláhfi Gyula* álnév alatt írta a *Közlöny*be. Mint felső gimnazista Budapestről a Magyar Tudományos Akadémia üléseiről küldött tudósításokat és hetedikes gimnazista korában már a *Pesti Napló* és *Thaly Kálmán* történelmi folyóirata, a *Századok* közlik a felsőház és közigazgatási bíróság mai elnökének cikkeit.

1868-ban a *Közlöny*, amely eddig havonként háromszor jelent meg, hetilappá változott. *Bátorfi (Bobek) Lajos* szerkesztésében, aki Győrből került Nagy-



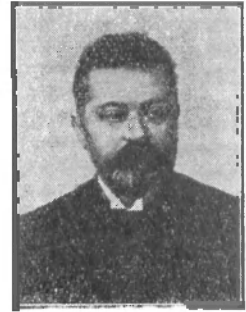
Hajgató Sándor

kanizsára. 1874-ben a lap nevéből törölték a Somogyi jelzöt és maradt csak Zala érdekeit szolgáló *Zalai Közlöny*.

Bátorfi 1896-ban bekövetkezett haláláig állott a *Zalai Közlöny* élén, 1887-től mint annak kiadója is. Ezalatt 23 verses és novellás kötete jelent meg. 1889-ben megindította a *Zalai Közlöny Könyvtára* c. könyvsorozatát. Az *Adatok Zalavármegye történetéhez* c. munkája 30 füzetig jutott el. A szó igaz értelmében irányító faktora volt a város közéletének. Kulturális örökét *dr. Kiss Ernő* piarista tanár vette át, társszerkesztője volt *dr. Villányi Henrik* kereskedelmi iskolai tanár, már ekkor sokfelé figyelő tagja a városi képviselőtestületnek. 1898-ban *Villányi* lett a lap felelős szerkesztője, aki az amerikai lepedőnagyságot csökkentette és *hetenként kétszer* jelentette meg a lapot, amit 1902-től tíz éven át *Kertész József* kereskedelmi iskolai tanárral és *Gáspár Béla* banktisztviselővel, a maguk vállalatában adtak ki, kibérelve a lap kiadási jogát.

Kanizsa második lapja a *Fischl Fülöp* könyvkereskedő kiadásában hetenként megjelenő *Zala* volt. A *Zala* tervei a kiegyezés után értek meg és 1874-ben öltöttek testet a páréves, szerényebb *Kanizsai Lapok* utódjaként. Felelős szerkesztője *Hoffmann Mór* polgári iskolai tanár, majd igazgató volt (a Nemzeti Színház igazgatójának, *Hevesi Sándornak* atyja).

A politika ezidőtájt még teljesen ismeretlen volt a vidéki lapok hasábjain. Az országos események is csak elvétve, alig érintve találhatnak helyet azokon. A legszűkebb helyi és legfeljebb megyei érdekű közéleti problémák feletti akadémikus vitatkozás volt a szépirodalmon kívül legkedveltebb olvasmánya a közönségnek. Igaz ugyan, hogy a cikkezés, hírlapokba való írás ekkoriban szinte a bon ton kérdése és a magas közéleti és hivatali tisztségek velejárója volt, úgyhogy a megye minden részéből a legelőkelőbbek is felkeresték a kanizsai lapok szerkesztőségeit jól-rosszul megírt, de minden esetben hihetetlen hosszúságú cikkeikkel, melyekből sok nagy alkotás, sok újítás és a folytonos fejlődés ekkori lázának sok későbbi termése indult el útjára. Az országos politika csak a 80-as években szürem-



Bátorfi Lajos



Hoffmann Mór

kezett be a redakciók asztaláig. Az Ujvárosház-utcában (Kazinczy-utca) székelő *Zala* kezdetben még várospolitikával sem foglalkozott, hanem főként a szépirodalom berkeiben botorkáló, avatott és avatatlan tollú, poétahajlamú emberek belletrisztikai gyakorlótere. Hogy Nagykanizsán egy utcasor leégett, az akkori ujságírás nem is vette észre, de heteken keresztül sok-sok hasáb hely jutott az afelett megindult vitának. hogy vajjon illik-e hölgynek biciklire ülni? Nevelőnek és szórakoztatónak kellett ekkor főleg az ujság, meg pénzügyintézetek, gazdasági, tanítói és egyéb egyesületek közgyűlési jegyzőkönyveinek eredeti

szövegben, oldalas folytatásokban való közlésére. Az ujságírásnak ebben a patriarchalis korszakában hírszolgáltatásról beszélni sem lehetett. Az ilyen hírek : (szóról-szóra)

»Öngyilkosság. Mint halljuk, az egyik szomszéd községben egy gabonakereskedő öngyilkossági szándékkal mellbe lőtte magát.«

egyáltalában nem tartoztak a ritkaságok közé. Hol, ki, miért, hogyan, meghalt-e, életben maradt-e, ez már nem érdekelte a szerkesztőt, vagy legalább is nem akart, vagy nem tudott utánajárni. Így történhetett meg, hogy 1895 augusztusában az *Egyetértés* egy szenzációs eseményről emlékezett meg, élénk színekkel, festette le, hogy Bucsuszentlászlón a barátok kriptájában egy óriáskígyó lakik és a lakosság halálfélelemben és tehetetlenül kénytelen nézni, hogy a szörny hogyan pusztítja a falu állatállományát. Nagykanizsáról — írja az *Egyetértés* — 150 főnyi katonaság ment ki a helyszínére 3 ágyúval és ezeknek sikerült a 128 kg. súlyú kígyót elejteniük. A hírt végül is a *Zala*-nak kellett megcáfolnia.



Szalay Sándor



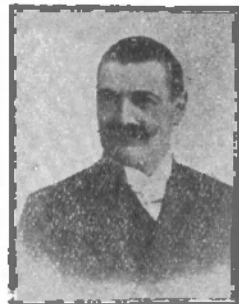
Révész Lajos

1882-ben a *Zala* politikai lappá változott és 1883-ban *Varga Lajos* felelős szerkesztésében megkezdte a parlamenti tudósítások közlését is. *Hoffmann*, akit társadalom- és kultur-filozófiai működése felette elfoglalt, társszerkesztőként maradt a lap kötelékében. 1890-ben *Csorba Palotai Ákos* fővárosi ügyvéd ült a *Zala* szerkesztői székébe és nagy rutinnal emelte ki a lapot a megrögzött kezdetleges formákból. A következő évben ünnepélyes keretek között saját házába költözött a *Zala*, *Fischl Fülöp* laptulajdonos vendégül látta az egész lap- és nyomdai személyzetet.

Kánitz Béla rövid »vezérszerkesztői« működése után, 29 éves korában meghalt és helyét átadta *Lőke Emil* ügyvédnek. Ez évben meghalt a lap alapítója, *Fischl Fülöp*. Rövidesen *Szalay Sándor* tanító vette át a szerkesztést, kinek neve 20 éven át maradt a *Zala* homlokán. *Révész (Rosenfeld) Lajos* volt a jobbkeze és a redakció humora.

A 90-es években mindkét kanizsai ujságnak kedvelt novellistája volt *Donászy Ferenc* ifjúsági író. Nagykanizsán végezte a gimnázium első két osztályát (1869–71) és első könyve, a »*Férjek*« is Nagykanizsán jelent meg. A 900-as évek népszerű poétája, *Kele György*, mint a *Zalai Közlöny* segédszerkesztője kezdte irodalmi pályafutását, majd a boszniai hadjáratban megrokkanna, katori magányából is gyakran kereste fel verseivel mindkét kanizsai lap hasábjait.

1905 husvétjára a *Zala*, amely eddig hetenként kétszer jelent meg, *napilappá lett*. Ezidőtájt gyakran találkozunk a *Zalában Somlyó Zoltán* írásaival. (Első verse 1899-ben, a szerkesztői üzenetekben jelent meg elrettentő példaképpen, ekkor ugyanis Somlyó még kanizsai kereskedelmista



Dr. Löke Emil



Dr. Hegedüs György

volt.) A *Zala* szerkesztőségéből került Budapestre *Farkas Imre*, a *Pester Journal* későbbi szerkesztője és humoristája. *Szalay Sándor* irodalmi munkásságának első jelentősebb állomása a *Magyar Állam* c. lap 1885. évi novella-pályázatán nyert 100 aranyfrankos pályadíja. *Sághy Jánossal* együtt írták a *Balaton* c. művet, amit a budapesti *Uránia* mutatott be 1900-ban. Tankönyvei közül egyik-másik ma is használatban van.

1909-ben megalakult a *Zala Hírlapkiadó és Nyomda R.-T.*, amely 45.000 koronáért megvette a Zalát és nyomdáját Fischléktől. A vállalat ügyvezető-igazgatója *Fischl Lajos*, a lap felelős szerkesztője *Nagy Samu*, segédszerkesztője *Gürtler István* lett, *Szalay Sándor* neve főszerkesztőként maradt a lapon. A részvénytársaság alapítótagjai a vármegye előkelőségei, földbirtokosai voltak, élükön a főispánnal. A lapvezéri címet *Tripammer Gyula* viselte. (*Nagy Samu* később Budapestre került, ma a *Budapesti Hírlap* politikai rovatvezetője. 1927-ben a Belvárosi Színház adta elő nagy sikerrel első darabját, a *Zörög a harasztot*). A *Zala* nevelte a fővárcsi zurnalisztikának *Sülk Antalt*, a *Pesti Hírlap* szerkesztőjét. *Gács Demeter* segédszerkesztő ma a budapesti *Friss Ujság* munkatársa, *Strém István* 1920-ban orosz fogságból hazatérve, csapott fel újságírónak. A *Zala* szerkesztőségéből került a fővárosba *Az Ujság*-hoz, melynek ma is külpolitikusa. *Gürtler István* kanizsai kesztyűmester fia, szintén a *Zala* redakciójában kezdte pályafutását, ma a *Belvárosi Színház* titkára Budapesten.



A Zalai Közlöny nyomdája

Közvetlenül a világháború kitörése előtt a *Zala* szerkesztősége a városházi épületből a Sugár-úti Kiskorona épületbe költözött és a felelős szerkesztői széket *Tóth Zoltán* szegedi újságíró foglalta el (ma a *Sopronvármegye* felelős szerkesztője). A háború kitörése a helyi lapoknak hihetetlen konjunktúráját hozta el, mígnem a papírinség és a folytonos drágulás lassan éppen ilyen mértékben visszafejlesztették a vidéki sajtóéletet.

1919 április 1-től a *Zala Zala Népakarat* néven jelent meg és *Lukovich József*, a lap korábbi segédszerkesztője szerkesztette. Testvére, *Lukovich Imre* ugyanekkor a *Munkás* nevet felvett *Nagykanizsa*-t szerkesztette. A kommun alatt betiltották *Gács Árpád*, 1919 februárjában indult *Tükör* című »a la Vágóhíd« heti riport-lapját.



M. Ötvös Magda

A kommun után újból *Tóth Zoltán* vette át a *Zala* szerkesztését, segédszerkesztője *Hirschler Jenő*, a megszűnt *Zalai Hírlap* volt munkatársa lett. Hiába volt azonban minden erőfeszítés, az anyagiak lejtőjén elindult szekeret visszatartani nem lehetett. A *Zala* által képviselt liberális felfogás ekkori

teljes esődje is elősegítette a lap válságát. 1920-ban nyomdásztól megvette a Zalát *Csillag Jenőtől* a *Zalai Károly és Társa* nyomdavállalat, a keresztény és nemzeti irányú *Zalai Közlöny* kiadói, akik megpróbálták mindkét napilapot életben tartani, a *Zala* liberális szellemét persze az időkhöz mérten mérsékelve, de amikor *Oláh Árpád* felelős szerkesztő az évek óta reggeli Zalát délutánivá alakította, ezzel megadta a nagymultú lapnak a kegyelemdőfést. 1922 szeptember 30-án jelent meg utoljára a *Zala*, áldozata lett a gazdasági krízis forgószélének.



Benedek Rezső

Ebben a kritikus időben, 1922 őszén állította üzembe *dr. Pap József*, a *Zala* volt munkatársa a *Kereskedelmi Nyomdat* a Király-utcában. A nyomda lapengedély hiányában egy évig élt.

A *Zalai Közlöny* egészen a közelmúlt időkig nem volt politikai újság. Főcélja a városi politika irányítása volt a váracs fejlesztése érdekében. *Villányi* 1922-ben megvált a *Zalai Közlöny-től*. Utódai gyorsan váltakoztak: *Kálmán Pál*, *Strém István*, *Banekovich János*, *dr. Lukács József*, *Vegele Károly*.

1915-ben *Wajdits József* eladta a lapot a *Gutenberg-nyomdának*, amely a lap kiadását szüneteltette és helyette *Nagykanizsai Hírlap* címen adott ki napilapot. Három év múlva *Zalai Károly és Társa* megvették a *Zalai Közlöny* kiadási jogát és azt megjelentetve napilappá fejlesztették. A lap főszerkesztői címét *dr. Hegedüs György* viselte. A kommunizmus alatt *Vida Lajos* neve áll a lap élén és egy *Pollák* nevű »vörös hadnagy« volt a kirendelt szerkesztő, akit aztán később Salgótarjánban agyonlőttek. Nem szerkeszthették egészen a direktorium szájaíze szerint a lapot, mert *Sneff* »városparancsnok« egy alkalommal két hétre *betiltotta* és csak amikor új szerkesztőt állítottak a lap élére, engedélyezték nagynehezen az újra való megjelenést.



Barbarits Lajos

A kommun után *Hegedüs György* újra a lap élére állott és vezette azt 1922 tavaszáig, mint főszerkesztő. Felelős szerkesztő volt *Doupona István*, majd 1920-ban *Bodrogek Zoltán*, aki ma miniszteri titkári rangban a miniszterelnökség sajtóreferense, szépirodalmi sikerek birtokosa. A lap a *Bogenrieder Frigyes*, *Eperjesy Gábor*, *Zalai és Gyarmati nyomda* tagokból állott közkereseti társaságé volt. Szerződéses segédszerkesztő volt *Ötvös Magda*, ezidő szerint is Zalamegye egyetlen nő újságírója, később esztendőkönt át a *Sümege és Szentgrót* szerkesztője. 1920 decemberében lépett a lap gárdájába *Ujfalussy Gyula*, az újvidéki és kolozsvári sajtóélet neveltje, az első újságíró, akit a románok Erdélyből kiutasítottak, majd Kanizsáról a *8 órai Újság*-hoz került Budapestre.

1922-ben főszerkesztői címmel *Posch Géza*, a kanizsai Futura kirendeltség igazgatója vette meg a *Zalai Közlönyt* kiadó vállalatot. A *Zalai Közlöny* *Benedek Rezső* szerkesztésében ekkor fejlődött a napi 4 oldalról 6 oldalas lappá. 1923-ban *Sztrokay Kálmán* fővárosi író és hírlapíró vette át a felelős szerkesztést. 1924 áprilisában a vállalatot megvette a *zalaegerszegi Zrínyi*



Urbán Gyula

Nyomda R. T., kanizsai fiók gyanánt. A szerkesztőség a Bogenrieder-palotából leköltözött a Fő-úti nyomádba. 1924 szeptemberétől *Kempelen Béla* neves fővárosi genealogus, kitűnő zene-esztétikus volt a *Zalai Közlöny* felelős szerkesztője.

A *Zalai Közlöny* és nyomdája ma a *Délzalai Nyomda- és Lapkiadó Vállalat* tulajdona, amely 1927-ben elválva Zalaegerszegtől, teljesen önállósította magát. A vállalat igazgatósági elnöke *Gyomórey István* országgyűlési képviselő. Felelős szerkesztő 1926 júniusa óta *Barbarits Lajos*, aki a gazdasági akadémiai oklevél megszerzése után, 1923-ban állott a lap szolgálatába, főtítkára a *Zrínyi Irodalmi és Művészeti Körnek*, a *Zalavármegyei Dalosszövetségnek*, titkára a *József kir. herceg Szanatórium Egyesületnek*, a *Stefánia Anya- és Csecsemővédőnek*, tagja a városi képviselőtestület közművelődési bizottságának, az Orsz. Balatoni Társaság sajtó- és irodalmi bizottságainak. *Benedek Rezső* felvidékről került Zalába, 1921 óta áll a *Zalai Közlöny* szolgálatában. *Urbán Gyulát* Erdélyből, ahonnan a románok kiutasították, 1926-ban vetette a sors Nagykanizsára, a *Zalai Közlöny* redakciójába. Titkára a *Zrínyi Irodalmi és Művészeti Körnek* és szavaló, előadóstéelyeit nagy sikerrel rendezte Kolozsvárott Székesfehérváron és Nagykanizsán is.

A *Zalán* és a mindmáig egyedül maradt *Zalai Közlöny*-ön kívül állandóan voltak hosszabb-rövidebb életű, más helyi lapjai is a kanizsai közéletnek. Ilyen volt már 1890-ben a *Nagykanizsa Vidéke*, *Varga Lajos* ügyvéd szerkesztésében, amit a *Zalá*-tól való megválása után ellenlapnak hozott létre. A »zum Trutz« ujság azonban 5 hónap után megszűnt. A 900-as évek elején a budapesti *Független Hírlap* kísérletezett egy *Reggeli Lap* című kanizsai melléklettel. Hosszabb életű volt (1906—1909) a *Kertész József*, *Gábor Ernő*, majd *Csillag Jenő* szerkesztésében megjelent *Nagykanizsa* napilap, amely 1910-ben átalakult a Budapestben nyomott, de Nagykanizsán kolportált *Nagykanizsai Friss Ujság* kétoldalas mellékletévé, míg nem a kiadó *Krausz és Farkas-nyomdával* együtt megszűnt. 1913-ban indult meg *dr. Hajdu Gyula* ügyvéd lapvezérsége alatt a *Zalai Hírlap* napilap, melynek *dr. Bród Tivadar*, *Keleti Armand* és *Strem (Kanizsa) István* voltak a szerkesztői. A *Zalai Hírlap* utolsó szerkesztője *dr. Hirschler Jenő* volt, utolsó száma 1920 ápr. 30-án jelent meg.

Anapi sajtón kívül szépirodalmi és szaklapok is szép számmal indultak és multak el Nagykanizsán. Magyarország első női élelclapját, a *Kandi Klári*-t 1868-ban *Bátorfi Lajos* szerkesztette. Képes ujság volt ez, félesztendeig élt. *Hoffmann Mór* az *Ifjuság Lapj*-át szerkesztette. 1883-ban a zsidó-heccek visszhangjaként Nagykanizsán keltezve, Kaposvárott szerkesztve, Pécsen nyomtatva, *Ladányi* nevű szerkesztő *Igazság* címen antiszemita hetilapot indított. 1880—87. években a *Zalai Közlöny* társlapjaként, később önállóan, *Bátorfi Lajos* szerkesztésében jelent meg kéthetenként *Boja Gergely* lapjának, a *Zalai Tanközlöny*-nek utóda, a *Zalai Tanügy*. A színi évadok első színházi ujságját *Nagy Samu* és *Kálmán Pál* adták ki *Színház* címen heti 16 oldalon. Az *Országos Rabbí Egyesület* havi közlönyének első számai Nagykanizsán láttak napvilágot 1908 áprilisában, *dr. Neumann Ede* főrabbi szerkesztésében. Az *Osztrák-Magyar Kefegyári Közlöny* magyar és német nyelven *Löffler Ferenc*, a kanizsai kefegyár

művezetőjének szerkesztésében, 1911 áprilisában indult meg Nagykanizsán. 1920-ban *dr. Fenyves Jenő Nagykanizsa*, címen kulturális hetilapot szerkesztett. Ugyanebben az évben *Tóth Zoltán Dunántúli Ujság* című hétfői lapot indított, amely *Dunántúli Sporthírek* címen 1923 márciusáig élt, ekkor már *Róna Gyula* szerkesztésében. Az utolsó kísérlet volt *Huhn Gyula Visszhang* c. szépirodalmi hetilapja, amelyet 1925-ben Zalaegerszegről és Pécsről hozott át Nagykanizsára, itt rövidesen eladta a *Zalai Közlöny* kiadvállalatnak, ami után néhány hónapig élt még *Dunántúli Kultúra* címen, *Kempelen Béla* szerkesztésében.



Dr. Szabó Zsigmond

A sajtóval rokonintézmény a *Magyar Távíratí Iroda*, amely 1919-ben létesítette expozitúráját Nagykanizsán. Vezetője 1925 óta *Scerbovsky György*. A közben fiókká fejlődött expozitúra, mint a vele kapcsolatos *Magyar Hirdető Iroda*, elnyerte a város hirdetési jogának bérletét s azóta a város utcáin világító és nap-pali hirdető-oszlopok, táblák szolgálnak az addig minden utcát elcsúfított plakát-özön elhelyezésére.

IRODALMI ÉLET

Az irodalom aktív gyakorlása Nagykanizsán csak kis mértékben terjed túl a napi zsurnalisztika határain. Különösen a háború óta kevesen vannak, akik könyvet tudjanak kiadni.



Kelemen Ferenc

Nagykanizsán élő író-ember *dr. Szabó Zsigmond* orvos, aki még a béke-években »*Két dzsinn*« és a »*Horthy házassága*« c. regényeivel tűnt fel a budapesti könyvpiacra. Legutóbb *Szenes Tilda* kanizsai asszony »*Nagyyszerű házasság*« c. regénye talált Budapesten kiadóra. *Kelemen Ferenc* bankigazgató a pénzügyi és közgazdasági szakirodalom terén megjelent könyveivel (A takarékpénztárak története, A pénz az ember életében stb.) tette országosan ismertté nevét. Nagykanizsa korán elhunyt poétája volt vitéz *Nagy Győző*, kinek már hadifogsága alatt megjelent Nagykanizsán »*Tábortűz mellett*« c. verses-kötete. Népeleti drámái és sok költeménye kéziratban maradt vissza. Atyja, *Nagy Lajos* ny. elemi iskolai igazgató ugyancsak poéta-ember, verse-kötetei »*Múlt idők*« (Érsekújvár 1893), »*Versek*« (Marosvásárhely 1902), »*Lázás napokból*« (Nagykanizsa 1915), »*Nehéz órákban*« (Nagykanizsa 1919), »*Könnyekek*« (Nagykanizsa, 1926). 1925-ben látott napvilágot *Hull Cecil* »*Napsugarak, eső-cseppek*« c. novellás-kötete, 1928-ban *B. Baróti Ria* adta ki novelláit (*Álomasszony*, Zalaegerszeg). Mint poéta szerzett magának Nagykanizsán túl is ismert nevet *Winklerné Munkácsi Noémi*, Nagykanizsa főrabbijának felesége.

A város történelmi életének kutatása közben termékeny írója volt Nagykanizsának *Halás István* városi tanácsos. Nevezetesebb munkái: Színes mozaik Nagykanizsa történetéből, Dalmáciában, Az ősmagyarok nyomai, Hajnal van (elbeszélések),



Nagy Lajos



Nagy Győző

Ellenség kezében (vígjáték), Karbunkulus (regény), Zalai Kiváltság I—V. füzet. Több érdekes történelmi tanulmánya látott napvilágot *Neusiedler Jenő* ipartestületi jegyzőnek.

A legnagyobb irodalmi siker, aminek világraszóló híre Nagykanizsához fűződik, a sport-irodalom teréről való. Az 1928-as amszterdami olimpiászon ugyanis a Nagykanizsáról Budapestre került, de családi és baráti nexusainál fogva ma is kanizsai *dr. Mező Ferenc* tanár lett a szellemi olimpiász világbajnoka.

Az olimpiászok története c. munkájával.

* * *

Az irodalomhoz fűződő emléke Nagykanizsának, hogy *Hazafi Veres János* gyakran látogatott el életében Kanizsára és a város nem egy jellegzetes alakjáról zengett »megrovási kalandokat«. *Bolyai János*, a legnagyobb magyar matematikus egyik unokája, *Saly Lászlóné szül. Bolyai Mária*, Nagykanizsán élt és itt halt meg 1920-ban. *Schnitzler Arthur* is kanizsai származású. Nagyatyja kanizsai asztalos volt, 1863-ban halt meg, itt fekszik a kanizsai temetőben. Fia, *Schnitzler János* Nagykanizsán született, neves bécsi orvos, a *Wiener Med. Presse* szerkesztője, később egyetemi tanár, felesége kanizsai Markbreiter-lány. Gyermekük *Schnitzler Arthur*, a nagynevű író.



Mező Ferenc dr.

MÚZEUM, KÖNYVTÁR

Az első könyvtárat 1834-ben *Wajdits János* könyvkereskedő nyitotta Nagykanizsán, amihez a városi tanács a kért engedélyen felül örömmel adott támogatást is.¹⁾ Ez a kölcsön-könyvtár csakhamar nélkülözhetetlenül »hasznos Intézete« lett a városnak.

A XIX. század végén egy 675 kötetes, de kevesek által használt *ingyen-könyvtár*, a *szentferencrendiek* 1690 óta gyűjtögetett 4710 kötetes könyvtára, a *Casino* 1868 óta fennálló 5805 kötetes könyvtára, a *Polgári Egylet* és *Társas Kör* kisebb könyvtárai, a piaristák 1765 óta fennálló 3000 kötetes ház. könyvtára, a *gimnázium* ugyanolyan idős, 3059 kötetes ifjúsági könyvtára, a *kereskedelmi iskola* 1894-ben alapított 1348 kötetes és a *fogház* 376 kötetes könyvtárai állottak a kanizsai kultúra szolgálatában.²⁾



Halis István

Az ingyenkönyvtárat a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa adományozta Kanizsának, teljes felszereléssel. A könyvtár a *Kiskanizsai Ifjúsági Egyesületnél* vot elhelyezve. 1907-ben, az Ifjúsági Egyesület feloszlásakor a könyvtárat behozták Nagykanizsára, az *iparostanonciskolába*, ahol ma is megvan, *ingyenes népkönyvtár* gyanánt, de e minőségében teljes feledésbe merülve.

¹⁾ 1834. 345. városi kgy. jkv. ²⁾ »*Magyar Minerva*« 1902. (Múzeumok és könyvtárak országos felügyelőségének kiadványa.)

(*Thury Zoltán* író Nagykanizsán jártában szerzett tapasztalatairól írja egy helyt, hogy amíg itt volt, egyetlen könyvet sem látott, de látott annál több csomag kártyát).

Wlassics Gyula 1912-ben segíteni akart ezeken az állapotokon és akciót indított egy kanizsai városi könyvtár és múzeum felállítására. A helyi sajtóban írt cikkeinek, tárgyalásainak, levelezésének eredményeképpen 1913-ban a város 3000 korona államsegélyt kapott, a városnak magának is volt a költségvetésében évenként e célra félretett 800—1000 koronából némi tőkéje, úgy hogy kinevezték *Halis István* tanácsost könyvtárosnak és múzeumőrnek és megkezdték a régiségek gyűjtését és könyvek vásárlását. 1919-ig csak *Halis* hivatali szobája volt a »múzeum«, akkor azonban végre kapott két kis szobát a volt gimnázium épületében. 1923-ban pedig az új gimnázium udvari épületében 4 szobát rendeztek be könyvtárnak és múzeumnak. amit *Halis* halála óta *Sótonyi István* kegyesrendi tanár kezel.

ZENEI ÉLET

Az első kanizsai zenekar, amiről feljegyzéseink vannak, a gimnázium alapításának éveiben (1765—66) a diákokból alakult zenekar. A zeneoktatás korai nyomai arra engednek következtetni, hogy Nagykanizsán a XVIII. század végén és a következő század elején élénk zenei élet lehetett. A vasúti vonalak megépítésétől kezdve nagyszabású zenei események emlékei maradtak ránk. 1869-ben hangversenyzett először Nagykanizsán a *Flórenci-négyes* és még ebben az évben a híres bécsi *Hellmesberger-quartett*. A 70-es évek végéig majdnem évente eljött a Flórenci-négyes egy-egy koncertre. 1875-ben *Liszt Ferenc* egyik tanítványa, *Schweider Rudolf* és később egy svéd quartett hangversenyeztek Nagykanizsán. 1877-ben *Sarasate* spanyol hegedűművész, majd *Popper Dávid*, korának legnagyobb cello-művésze, adott koncertet Nagykanizsán, utóbbi feleségével, *Meuter Zsófia* zongoraművésznővel, aki arról volt nevezetes, hogy *Liszt Ferenc*ccel is játszott. 1881-ben egy hamar megfeneklett mozgalom indult *zene és dalegylet* alakítására. Az iskolai zenekarokon kívül csak a *Hadastyán-zenekar* működött a városban, vasárnapi térzenékkkel és multságok műsorain. A 80-as években alakult *Tűzoltó-zenekar* egészen a világháborúig istápolta a kanizsai zene-kultúrát. A két zenekar néha olyan zenebonát csapott, hogy a *Zala* 1899-ben elkeseredve írja: »... amíg csak egy zenekar volt, tűrhető volt az állapot...« Igy jött létre az elhatározás, hogy a két zenekar fuzionál és városi zenekar nevet vesz fel, városi szubvencióval. A városi zenekar azonban nem jött létre és azóta is ábrándja a kanizsai zenészeknek.

A város zenei életének centruma *Prager Béla* gyógyszerész háza volt. *Prager* mecénás-lelkének és áldozatkész fáradozásainak folytán hallhatta Nagykanizsa az akkori idők legnagyobb művészeit, *Strakosch*-t, *Lewinsky Józsefet*, 1890-ben *Slavnsky* énekkarát, *Witt Máriát* stb. *Grünfeld Alfréd* éveken keresztül pontosan megjött Bécsből Nagykanizsára és zongora-hangversenyei után heteket töltött *Prager* házában. A 90-es évek elején *Barbi Alice* dalénekesnő rendezett több koncertet Nagykanizsán. A koncertek mindig sikerültek, mert Kanizsa mindig szom-



Sterneck Zsigmond

jazta a kultúrát és a művészi élvezeteket, a művészek pedig éppen ezért szívesen jöttek Kanizsára.

Mint kuriózum ebbe a fejezetbe tartozik az 1890. év zenei szenzációja, amikor június hónapban 1 frt. (!) belépődíj mellett mutogatták a Szarvasban *az első fonográfot, Blaháné lemezeivel*. Ugyanez év augusztusában *Horváth Laci* kanizsai cigányprímás meghívást kapott Konstantinápolyba és el is ment bandájával együtt, egy zacskó pénzen kívül a török művészetek rendjelét hozva haza útjáról.

A 90-es évekre esik az *Irodalmi Kör* megalakulása, ami új lendületet adott a kanizsai zenei, főként a dalos-életnek. A Kör zenei életének bölcsőjénél *Sterneck Zsigmond*, Nagykanizsa bohém muzsikusa állott, zeneszerző, zene-pedagógus, művésze és filozófusa hivatásának. *Rózsavölgyi Szidi*, *Blumenschein Hedvig*, *Polgár* törvényszéki bíró, *Ollop Ernő* voltak korban és zenében társai. *Sauermann* polgári iskolai tanárral és ennek fiaival alkotott kamarazene-társaság tagja volt a hősihalált halt *Sauermann József* zongraművész, a kanizsai gimnázium volt növendéke.

1901-ben *Sauer Emil*, *Burmester Villy*, 1905-ben *Szigeti József* koncerteztek Nagykanizsán. A következő éveknek az *Országos Szimfonikus Zenekar* hangversenyei voltak eseményei, a város rendezésében. A világháború után a *Casino-hangversenyek* sorozata volt néhány évig a zene-kultúra előbbrevívője, minden alkalommal országosnevű művészekkel. Az iskolai és katonai zenekarokon kívül a rövidebb életű egyesületi zenekarok megszűntével, csak az *Irodalmi Kör zenekara* maradt fenn még, *Ketting Ferenc* tanár vezetésével. A jelen gazdasági válságokkal tele évek zenei események rendezésére alkalmatlanok.

Új korszakot jelent Nagykanizsa zenei életében a *városi zeneiskola* megalkotása (1926), amiről az iskolák fejezetében szólnunk bővebben.

FESTÉSZET, SZOBRÁSZAT

A festészet legelső nyomaival 1831-ben találkozunk Nagykanizsán, amikor *Holek Vencel* »képíró és rajzoló« felvételét kérte és nyerte a város lakosai közé, azzal az ígérettel, hogy szegény iparosok gyermekeit vasárnaponként ingyen fogja rajzolni tanítani. Az első képkiallítást (1902. évi eredménytelen kísérletezés után) 1906 májusában a *Nemzeti Szalon* rendezte a régi gimnáziumban. Ezen a tárlaton 54 festmény kelt el és a Szalon 400 koronát kapott a várostól egy másik tárlat rendezésére, ellensúlyozni akarván azt, hogy pl. 1904-ben egy élelmes ügynök 450 darab reprodukciót és egyéb »képet« adott el 8—10 koronájával a városban. A Nemzeti Szalon 1908. évi budapesti grafikai tárlatán már kanizsaiak is szerepeltek. *Dr. Gyórfy Jánosné* (ma mint iparművész a híres *Pannonia-csípke* feltalálója és szabadalmasa) tollrajzaival, *Kallivoda Kata* olajfestményeivel, *Major Jenő* ceruzarajzaival, *Wagner Geza* volt kanizsai rajztanár pasztellképeivel és akvarelljeivel tűntek fel. (*Kallivoda Kata* Nagykanizsán született, a Báthory-utcában, atyja gyógyszerész volt és hosszabb ideig lakott Nagykanizsán.)

1908 májusában (az Izr. Nőegylet 1905. évi kiállítása mintájára) *Gyenes* törvényszéki bíró és *Tripammer Gyula*, a Szépítő Egyesület elnöke, mindketten amatőr-festők, *amatőr-kiállítást* rendeztek festményekből, rajzokból, fényképekből, kézimunkából. A tárlatot *Batthyány* főispán és neje nyitották meg.

Az első festőiskolát *Sass (Brunner) Ferenc* festőművész létesítette Nagykanizsán, 1908-ban és a következő években. *Sass* képzőművészeti főiskolát végzett, majd Münchenben tanult. Külföldi és hazai tárlat-sikerek tették már ismertté nevét, amikor kanizsai iskoláját megnyitotta. Ebből az iskolából került ki Nagykanizsa másik festőművésze, *Farkas Böske*, Farkas Ferenc városi alkapitány leánya, később *Sass Ferenc* felesége, aki az utóbbi esztendőben Budapesten aratott igen jelentős sikereket. Kanizsai festő és iparművész *Fekete Ferenc*, aki az iparművészeti főiskola diplomájával külföldön gyarapította tudását. Zalakaros, Miháld, Orosztony és legutóbb a nagyszakácsii templom freskói és falfestményei dicsérik kvalitásait.

* * *

Szobrászattal kapcsolatban csak annyi megemlíteni való van Nagykanizsáról, hogy ama ritka városok közé tartozik, melyeknek *semmiféle köztéri szoborműve nincs*. Ezenkívül itt született *Szász Károly* szobrászművész (*id. Szász Károly* gimnáziumi rajztanár fia) és itt született és itt is van eltemetve *Tandor Ottó*, a magyar parlament palotájának egyik tervezője.

A KANIZSAI SZINIELET

Az első feljegyzéseket Nagykanizsa régmúlt időinek színeszetéről az előjáróság protokollumaiban találtuk meg. Így 1812-ben »*Kübler János játékszínigazgató, ki a napokban kötelessége szerint az ispotály számára előadást jádzott*«, 5 forintot ajánlott fel a városnak a köteles előadás jövedelme gyanánt, mert — mint indokolja, annyit sem keres Kanizsán, hogy a napi betevő falatjára teljék belőle. 1815-ben *Deutsch Ferenc laibachi theatralista*« Budapestre utaztában két este játszott Nagykanizsán a Magyar-utcai »égettek« javára. 1816-ban *Hoch* direktor varasdi társulata tartott szezont Nagykanizsán. 1819-ben »*Bubenhoffer Ferenc theatralista a városi Szegény ispitályosok számára játsván*«, 20 frt 15 krajcárt adott át a városi kamarásnak. 1830-ban és a következő években is *Karschin Gusztáv* »*Németh Színjádó Társóság*« szórakoztatta a kanizsaiakat.

1840-ben már színházat akar építeni Nagykanizsa városa. Kérte is e célra az uradalomtól a felsőtemplom előtt terpeszkedő magazinját, de addig húzódtak a tárgyalások és annyi minden jött közbe, hogy mire a város 1855-ben 2500 forintért megvette a magazint, addigra már kisebb gondja is nagyobb volt a színházépítésnél. Pedig a közönség körében nagy lehetett az érdeklődés, mert 1845-ben egy műkedvelő előadás jövedelmének $\frac{1}{3}$ részeként 98 frt 20 krajcárt adtak a színház céljaira. 1854-ben már válogattak magyar és német társulat között. *Köck I. N.* német színtársulata (Cilli) azért nem kapott 2 hétre engedélyt, mert ugyanekkor már egy magyar társulat játszott Nagykanizsán. A 60-as, 70-es években gyakran megtörtént, hogy jónevű magyar társulatok pártolás hiányában 4—5 előadás

után kénytelenek voltak odábbállni Nagykanizsáról, ugyanakkor a *magdeburgi német színház* hetekig a legnagyobb érdeklődés mellett játszott a kocsiszínből improvizált színházban. A német *Fritsche-társulat* még 1875-ben is kocsiszínből tartotta előadásait. Operettekén kívül más nem szerepelt műsorán. Ugyanebben az évben a magyar társulat, *Völgyi Gyula és György* társulata a *Zöldfa nagytermében* ütött tábort, de amíg a német társulattól lázban volt az egész város, addig a magyar színészeknek két hét után a várostól kellett utiköltséget kérniük, hogy el tudjanak utazni valamerre. Csak a *Falu rosszá*-val csináltak négy tele házat Völgyi színészei, mert ez újság volt Kanizsán. A következő évben három igazgató kereste fel Nagykanizsát: *Schultz Gyula* varasdi német társulata (amely színlapját már kettős szövegben, magyarul és németül nyomatta), a *Follinus-társulat* és télire a *Balassa-Dalma*i magyar társulat. 1877-ben jelent meg a kanizsai sajtó hasábjain az *első színikritika*. Az első nagy társulat (32 taggal) 13 hétig magyar szezonnal tudta lekötöni a kanizsaiak érdeklődését *Miklósy* direktor vezetés alatt. Ez a társulat hozta az első vendég-művészt, *Bogyó Alajost*, a Nemzeti Színház énekesét. Ezután a német színészet már csak félve kopogtat Kanizsán. 1882-ben egy trieszti német társaság kezdte meg előadásait, üresen kongó falak közt tarthatott csak egy-két előadást. A következő években *Tóth Béla* társulata *Hegyi Arankát*, majd *Aradi Gerő* direktor *Pajor Emiliát* hozták le vendégszerepelni. 1885-ben *Blaha Lujza* négy napon át, háromszorosra emelt helyárrakkal, életveszélyes tolongást teremtett a kanizsai színház környékén. Nemhiába fejedelmeknek kijáró fogadtatásban részesítették, de el is jött azután többször Kanizsára vendégszerepelni. Ebben az évben volt a kanizsaiak vendége *Pálmay Ilka*, 1890-ben *Feld Zsigmond*, 1891-ben *Jászai Mari*, a drámai előadásokkal azonban még Jászai sem tudta megbarátkoztatni a kanizsaiakat. *Bokodi Antai*, *Rakodczay*, *Monori* társulatai már a *Polgári Egylet nagytermében* játszottak. Üres ház ritka volt ezekben az időkben. A 90-es években már 6—8 hetesek *Szalkai Lajos*, *Somogyi*, *Dobó Sándor*, *Csóka* direktorok szezonjai.

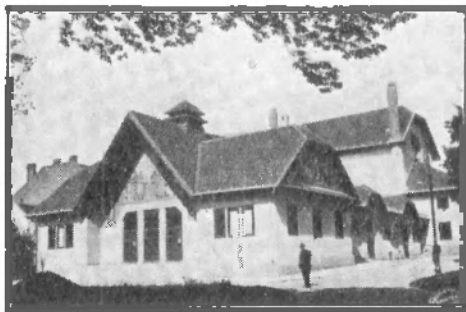
A XX. század kedvezőtlen auspiciumokkal kezdődött a kanizsai színészetre. *Dobó győri* igazgató nagy költséggel páholyosra, erkélyesre átalakíttatta a Polgári Egylet termét, mégis csak az *Irodalmi Kör* segélyakciójával tudott elutazni Kanizsáról. Ennek ellenére is Kanizsa megmaradt jó színházi város hírében, így nem volt olyan jobbnevű művész vagy jól spekuláló csepürágó, amelyik ezt a várost kihagyta volna programjából.

1905 óta *Nagykanizsa a pécsi színikerület hivatalos állomása*. (Fiume és Pozsony mellé *Feld Matyi* is folyamodott Kanizsáért, de sikertelenül). Ebben az évben a Pécs—kanizsai *Kövesy-társulat* primadonnája, *Károlyi Leona* nyerte meg Budapesten a »Jáno-vitézek versenyén« a Király Színház ezüst koszorúját.

Az élénk színi-élet korán megteremtette egy *állandó színházépület* után való vágyakozást. Már 1870 decemberében megalakult egy *színházépítő részvénytársaság*, amely 110.000 forintra elkészített tervei mellé vett egy 188 négyszögletes telket 8050 forintért. A végleges megalakulás végett összehívott közgyűlésre azonban olyan kevesen jelentek meg, hogy az egész ügyet stornirozni kellett. 1882-ben a *Polgári Egylet* hozzálátott házának megépítéséhez úgy, hogy abban színház-terem is legyen. A 110.000 forintos építkezésre áprilisban kiírták a terv-

pályázatot. Az Egylet vagyona 10.000 forint és a régi háza. A városi képviselő-testület ötös bizottság révén kapcsolódott bele az egész várost izgalomban tartó, sőt az országos sajtót is megjárt színházépítési mozgalomba, de az anyagiak hiánya és a Polgári Egylet tagjainak két táborra szakadása, az egész tisztikar lemondása, a tervezett részvényjegyzési, sorsjegy, kölcsön stb. pénzforrások bedugulása a mozgalmat teljes kudarcra vitték.

Ezután a város vette kezébe a színházépítés gondolatát. Lökést adott ehhez a *Délzalai Takarékpénztár* 1883. évi 5000 forintos színházépítési alapítványa amit a város a következő évben 1000 forinttal megtoldott, majd 1895-től évenként ugyanennyivel gyarapított, úgy hogy 1901-ben az ecélra megvett Erzsébet-téri düledező csoportház helyére megtervezették a színház-épületet. A terveknél tovább azonban sehogyan sem tudtak jutni. 1899-ben *Tiszay Dezső* színingazgató ajánlatot tett a városnak, hogy Nagykanizsán egy cirkusznak is alkalmas nyári aréna-színházat épít, de a még mindig reménykedő város az engedélyt megtagadta. (Érdekes feljegyezni, hogy a hivatalos város színpártolása ezidőben abból állott, hogy volt a városnak 200 darab széke, amit minden társulatnak ingyen adott használatra. Nagy dolog volt ez is, mert pld. *Somogyberzencén* egy színtársulat érkezésekor kiplakátolták, hogy mindenki, aki este színházba akar menni, délelőtt 10 óráig széket vigyen magának, ha le akar ülni a nézőtéren. Nagykanizsán is megesett, hogy ha valamelyik társulat nem volt a városnak kedvére, egyszerűen megvonták tőle a »szék-szubvenciót«.)



A Városi Színház

Mikor a *Pécs - Kaposvár - Nagykanizsa - Mohács-Szekszárd színikerület* 1902 januárjában megalakult, Nagykanizsa ingyen telket szavazott meg a társulatnak, hogy azon egy aréna-színházat építhessen. *Kövesy Albert* 1903 májusában a Sugár-úti sétány mögött az építkezést meg is kezdte. Az elkészült arénába 450 ember fért be és ezzel a *Polgári Egylet*, a *Zöldfa* és a *Szarvas* termei jóidőre kikapcsolódtak a kanizsai színi-kultúrából. Ettől kezdve a nyári idény alatt a pécsi társulat tartja hosszabb-rövidebb szezónjait Nagykanizsán. 1913-ban az arénában tapsolhatott Nagykanizsa *Beregi Oszkár*, röviddel utóbb *Király Ernő* vendégszereplésének. Az aréna színpadáról indult el *Latabár Árpád*. Itt ült egy helybeli ügyvéd-del vívott párba miatt 5 napi államfogházat *Bihari Sándor*, akinek szerelmeslevél gyűjteményében a kanizsai hölgy-világ felette szép számmal van reprezentálva.

1906-tól fogva *Bihari Ákos* volt a társulat igazgatója. Az aréna az ő direktorsága ideje alatt látta a közönség legnagyobb, azóta sem ismétlődött pénztár-ostromait. De *Bihari* anyagiakban tönkrement a maga módszere mellett. Utána *Füredi Béla* volt a színtársulat direktora, aki szakítva előde idealizmusával, realisabb színház-politikával is meg tudott élni Nagykanizsán, ahol 1915-ig minden nyáron megtartotta szezónjait.

1910-ben, az *Apponyi Albert* közoktatásügyminiszter által kilátásba helye-

zett államsegélyben s ezzel a kőszínház felépítésében bízva, a helyi hatóságok tűz-veszélyessége és rozszant állapota miatt *elrendelték az aréna lebontását*. A kőszínházból persze megint semmi sem lett. sok herce-hurca után újra meg kellett engedni az arénában való játszást, pedig a háború első évében már nyitott esernyőkkel kellett ülni nem egyszer az aréna nézőterén, úgyhogy lebontásakor már semmit sem vesztett vele Nagykanizsa. *Somogyi Kálmán, Heltai Hugó, Asszonyi László* tettek különféle ajánlatokat színház-építésre, de a város ezeket mind elhárította, bízva abban, hogy végre is meg tudja valósítani a maga terveit. 1905 elején már 107.000 korona volt együtt a városi színházalapban, amit évente 4000 koronával dotáltak. A 200.000 koronás terveket azonban az államsegély elmaradása miatt nem tudták megvalósítani, pedig a 7—800 főnyi befogadó-képességű színházra már a tervpályázatot is kiírták, sőt az árlejtést is kihirdették.

Hiába volt az 1897, majd 1911. évi kérvényezés, az 1908. évi deputáció, a *Berliner Theaterbau Unternehmungs-gesellschaft* 1910. évi 600.000, majd 196.000 koronás ajánlata, *Armuth Náthán* moztulajdonos 1916. évi, 6000 korona évi városi szubvenciót igénylő mozi-színház tervei az Erzsébet-térre, a *Polgári Egylet* 1924. évi átalakítási tervei és a város *részvénytársaság* tervezete is.

Végül is 1926 február 5-én a városi színügyi bizottság, *Csillag Jenő* gyárigazgató indítványára és *dr. Sabján Gyula* polgármester támogatásával elhatározta a *Nagykanizsai Közművelődési Egyesület* megalakítását, azzal a céllal, hogy az egy szerény méretű színházat létesítsen társadalmi úton, a város segítségével. Az egyesület mindjárt másnap megalakult, elnöke lett *dr. Sabján Gyula* polgármester, titkára *Csillag Jenő*, társadalmi oszlopai *dr. Örtley György* kir. közjegyző és *dr. Szabó Lajos* kir. ügyészégi elnök. Néhány nap alatt minden előkészület megtörtént és június 21-én megkezdték az építkezést *Medgyaszay István* budapesti építőművész tervei szerint. A *Városi Színház* nevet kapott mozi-színház 465 ülőhellyel, karzatok és állóhely nélkül, hátul moziszerűen elhelyezett páholyokkal. Színpada a legmodernebb és legszebb, egyben legnagyobb vidéki színpadok egyike.

Építkezés és berendezés költsége $2\frac{1}{2}$ milliárd korona. *A megnyitó előadás 1927 március 15-én volt* ünnepélyes formák között, a budapesti *Nemzeti Színház* vendéjátékával, *Hevesi Sándor*, a Nemzeti Színház igazgatójának előadásával és másnap *Hubay Jenő* koncertjével. A következő négy napon operett-együttesével mutatkozott be *Fodor Oszkár*, a színikerület új igazgatója. A színi-idény 3 hónapján kívül a Városi Színházat bérlő *Uránia mozgófényképszínház* játszik Nagykanizsa magyaros stílusú, a Sugár-úti sétányban elhelyezett színházában. 1927 decemberében ugyanis a város saját kezelésébe vette a színházat és átvállalta a Közművelődési Egyesülettől annak adósságait is, melyeket úgy igyekszik törleszteni, hogy a színházat bérbeadta az Uránia R. T.-nak.

* * *

Nem volna teljes a nagykanizsai színi-kultúra fejezete, ha nem szólnánk ehelyütt a magyar színművészetnek azokról a képviselőiről is, akiket ez a város adott a színtörténelemnek.

Kanizsai leány volt, itt is született *Prager Hermina*, a bécsi cs. kir. Operaház-nak a mult század 70-es, 80-as éveiben első énekesnője, aki művészete teljében Nagykanizsán is adott hangversenyt. A berlini Walhalla-színház híres operett-dívája, *Biba Erdős Eugénia*, a berlini udvari opera »elsőrendű énekesnője« is Nagykanizsán pillantotta meg a napvilágot, Nagykanizsa város is taníttatta ki az 1878—88. években. Tragikus öngyilkossága után itt temették el a kanizsai temetőben.

Nagykanizsáról került a Nemzeti Színházhoz *Hettyei Aranka*. *Márkus Emiliát* rokonságán kívül is szoros kapcsolatok fűzik Nagykanizsához. Férje, *Párdány Oszkár* miniszteri osztálytanácsos, valamikor Nagykanizsán volt tevékeny művelője a helyi zszurnalisztikának. És — last not least — Nagykanizsa nevelése *dr. Hevesi Sándor*, a Nemzeti Színház igazgatója, az országos nevű dramaturg is. Nagykanizsán született 1873-ban, itt végezte a gimnáziumot, melynek önképzőkörében többször nyert díjakat történelmi tanulmányaival. Joghallgató korában több írása jelent meg a *Zala* hasábjain, melynek Hevesi atyja, *Hoffmann Mór* polgári iskolai tanár volt a szerkesztője.

MOZGÓ-SZINHÁZAK

Nagy forradalom volt az első mozgófénykép megjelenése Nagykanizsán. *Misztrik Lajos bioszkop színháza* volt ez, amely *Apollo Színház* néven a Fiume-kávéházban produkálta magát. 1908 január 26-án már megnyílt az első állandó mozi.

Kálmán Pál kanizsai újságíró vállalkozása volt ez *Uranus Színház* néven, a görögkeleti egyház Erzsébet-téri házában. Naponta 2 előadáson 1500 méter filmet pergettek le; attrakcióként hirdették a »negyedóraig tartó« mozgóképet. Egy hónap mulva már négyen ostromolták a rendőrséget moziengedélyért, de új engedélyt egyelőre nem adtak ki. 1911 őszén már a Sugár-úton volt az Uránus-mozgó. Az *Uránia* mozgósínház 1912 őszén épült. *Armuth Náthán* építette egy régi raktárából a Rozgonyi-utcában.

A színi-direktorok nem látták szívesen a film-kultúra fejlődését. 1913-ban már az *Uránia*, *Uranus* és *Edison* mozgósínházak konkurráltak egymással, úgy hogy *Füredi* színigazgató kérvényezte, hogy idénye tartamára a mozgókat csukassák be. A kérelmet természetesen elutasították.

A város 1913 októberében azzal a gondolattal foglalkozott, hogy városi mozgósínházat létesít. *Deák Péter* rendőrfőkapitány ütötte a vasat, úgyhogy már szabályrendelet is készült, amely teljesen városi monopoliummá tette volna a film-játszást. »Szerencsére« közbejött a háború és liszt- meg hasonló üzemeket kellett a városnak létesítenie mozik helyett. 1915-ben *Berlin Nagymozgó* játszott a Szarvasban.

A háború nagy pusztítást végzett a mozik között. A három működő mozi a mozgósínházak tulajdonjogának és engedélyeinek rendezése során 1922-ben új tulajdonosok birtokába szállt át. Az *Urániát* a MOVE főosztálya kapta meg, a *Holtzer mozgót* (Világ) özv. *Posfayné*, hősi halott katonatiszt özvegye, a *kiskanizsai mozgó* azonban még a nagykanizsainál

is rosszabban ment, úgyhogy még ebben az évben felhagytak vele, helyisége ma a kiskanizsai egyesületek előadásainak céljaira szolgál. Kapott még egy mozi-jogot a *Polgári Egylet*, ami azonban máig csak jog, mozi nélkül.

A *Városi Színház* felépítésével az *Uránia R. T.* kibérelte a színházat, megnyitotta abban filmszínházát, a *Világot* pedig, amely ugyancsak kezelésében volt, beszüntette. Ma tehát két mozgószínház működik Nagykanizsán, az *Uránia* és a *Városi Mozgó*, mindkettő az *Uránia R. T.* tulajdonában, *Szabó Benő* igazgató vezetése alatt.





NAGYKANIZSA EGYESÜLETEI



inthyogy Nagykanizsa eme monografiájának történelmi része messze túlhaladta az előirányzott terjedelmet, a nagykanizsai egyesületek történetét kénytelen voltam csupán a ma is működő egyesületek rövid ismertetésére szorítani.

* * *

A legelső egyesületek a városi társasélet kialakulásának idejében és a társasélet fejlesztésére alakultak. Első volt ezek közül az 1835-ben *Kereskedelmi Casino* néven, 60 taggal alakult társaskör, melynek alapítása körül *Darás József*, a Casino első elnöke szerzett érdemeket. Az egyesülés osztály- és valláskülönbőség nélkül magában egyesítette a város legjobbjait; magyar egyesület volt már akkor, amikor a város lakosságának többsége még németül beszélt. Amint a tagok száma erősen szaporodott, felmerült az egyesületi ház megépítésének gondolata, ami *Elek Lipót* elnöksége alatt, a tagok áldozatkészségéből, 1886-ban tetővel öltött a *Kazinczy-utcai modern székházzal*. A világháború alatt a Kaszinó helyiségeit kórházi célokra felajánlotta.

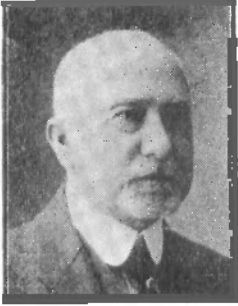
A forradalmak alatt az egyesületi élet teljesen szünetelt, a Kaszinó helyiségeit a proletárdiktatura helyi vezetői saját céljaikra lefoglalták és a Kaszinó tagjait kitiltották. A diktatura bukása után *id. Unger Ullmann Elek* került az egyesület élére, aki erélyes kézzel fogott hozzá a romok eltakarításához. De még nagyobb érdemeket szerzett azáltal, hogy az ellenforradalmi idők mozgalmas társadalmi harcai közepette állandóan a békét hirdette és ezáltal sikerült a Kaszinó egységét megőriznie. Az elődök szellemében dolgozik *Hirschler Sándor* vezérigazgató és kincstári tanácsos elnöklete alatt a Kaszinó mostani vezetősége is, amely a mai mostoha gazdasági viszonyok között is az egyesület kulturális életének fellendítésén fáradozik.

* * *

Egy évvel később, 1836-ban, *Széchenyi István* társadalmi agitációjának hatása alatt, megala-



A Kaszinó háza



Hirschler Sándor

kult a *Bürger Verein*, amely 1848-ban teljesen megmagyarosodva *Polgári Egylet* nevet vett fel. *Dr. Bentzik Ferenc*, majd *Faics Lajos* viselték hosszú ideig a Polgári Egylet elnöki tisztségét, melyet ma *Knortzer György* kormánytanácsos tölt be. A Polgári Egylet Sugár-úti házát idők folyamán többször alakította, bővítette; nagyterme évtizedeken át, a legutóbbi időkig, majdnem egyedüli színhelye volt a város színi, kulturális eseményeinek. Kaszinó-helyiségei, könyvtára, kertje, vendéglője a kanizsai társasélet gócpontjai.

* * *

A *Keresztény Jótékony Nőegylet* 1887 óta áll a karitatív munkásság szolgálatában. Alapítása körül *Clement Lipótnénak* voltak nagy érdemei. Tagjainak száma 300 körül volt. 1894-ben már csak havi segélyekben 1444 forintot osztottak ki az egyesület szegényei között. Farsangi és nyári multsága minden esztendőben társadalmi esemény volt. *Zadubánszky Lajosné*, majd *dr. Szekeres Józsefné* elnöklése alatt, 1910-ig 15.000 koronára gyarapodott az egyesület vagyona, amiből már 70—80 gyermeket is felruháztak évenként. A világháború alatt az egyesület működését a hadi-jótékonyosság foglalta le.

Utána 1924 júliusában kezdte újra a társadalmi karitatív munkát *dr. Tuboly Gyuláné* elnöklése alatt. Az egyesület azóta évenként megrendezi nagyszabású karácsonyi bazárját s ebből karácsonyi felruházási akcióját és kiosztását. A téli hónapokban házi- és nyilvános tea-estélyeket és délutánokat rendez a társasélet élénkítésére. Gyermeknyaralattatási, népkonyha és inségakcióit szép siker koronázza. Az egyesület elnöke *dr. Szigethy Károlyné*, titkára és az egyesület minden ügyének végrehajtó lelke, *Farkas Vilma*.



Szigethy Károlyné

* * *

Az *Izraelita Jótékony Nőegylet* legrégebb működő karitatív egyesülete Nagykanizsának; alakult 1846-ban. Egyik alapítója és 1878-ig elnöke volt *gelsei Guttmann Nanetta*, utóda leánya, *Vidor Samuné* (1878—1921), majd *dr. Rothschild Samuné* (1922—26), ennek halála óta pedig *Rosenfeld Józsefné*. Az egyesület 1888-ban téli népkonyhát alapított főként iskolásgyermek és kisebb számban felnőttek részére. Ez a »szegények tápintézete« 1919-ig évente átlag 300 szegényt étkeztetett. Eme intézmény utóda a nőegylet Sugár-úti házában 1925 óta fennálló *iskola-konyha*, a téli hónapokban napi 70—80 étkezővel. 1927-ben havi segélyezésre és egyéb jótékonyági és kulturális célra 4616 pengőt fordított az egyesület, az iskola-konyha évi 4000 pengőbe kerül. Az egyesület taglétszáma 570.



Vidor Samuné

Az *Evangélikus Nőegylet* 1910-ben alakult a társadalmi jótékonyosság szolgálatára. Elnöke *dr. Krátky Istvánné*. Az

* * *

egyesület által rendezett evangélikus bál a kanizsai farsang tradicionális, előkelő eseménye.

* * *

A *Református Nőegylet* 1920 végén alakult és az Ev. Nőegylettel egyesülve, alkották a *Protestáns Nőegyletet*. 1922 óta a Református Nőegylet különválva működik *Kádár Lajosné* elnöklésével.



Rosenfeld Józsefné

* * *

A *Szociális Missziótársulat* nővérei 1927-ben telepedtek le Nagykanizsán. Világi szervezete már 1917 decemberében alakult a társulatnak Nagykanizsán, 190 taggal, amely azonban 1921-ben feloszlott. A nővérek letelepedésükkor megkapták a várostól az ecélra *Missziósház*-zá átalakított, volt *szabadkőműves otthont*, a Rozgonyi-utcában. *G. Elek Amália* főnöknő vezetése alatt csakhamar megalakult a gyermekek napközi otthona, szegények népkonyhája s a világi szervezet (elnöke *Bogyay Lajosné*) bekapcsolásával széleskörű szociális, hitéleti, karitatív és kulturális munkásságnak rakták le alapjait. A Missziótársulat keretében működik a *Szt. Ilona Leányklub*, elnöke *Inkey Mária* bárónő; 1928 végén megalakult az iparostanonc leányok egyesülete, a *Szent Erzsébet Leánykör*.



* * *

A *Keresztény Tisztviselők Egyesülete* 1918-ban alakult, elnöke *Mágot Vilma* tanítónő. Műsoros teái, ünnepélyei még a közelmult években is közkedveltek voltak.

* * *

Krátky Istvánné 1885-ben alakult a *Nagykanizsai Magyar Irodalom és Műpártoló Egyesület*. Az egyesület *Farnekk László* ügyvédet választotta elnökévé és *Tuboly Viktort* jegyzőjévé. Dal, zene és színház: voltak programjának sarkalatos pontjai, hivatalos helyiségei pedig az Oroszlán-kávéház 3 szobája. A megalakult irodalmi szakosztálynak *Bátorfi Lajos* szerkesztő volt az elnöke, a dalárdának *Bischitzky Miksa* és *Weber Antal*, a zenekarnak *Venczel Rezső* és *Sterneck Zsigmond* voltak a karnagyai. Első nagy eseménye volt, amikor 1885 áprilisában lehozta Kanizsára *Blaha Lujzát*. A szalmaláng azonban hamar elaludt. Több évi szünetelés után, 1895 májusában, *Sümegei Kálmán* megalakította az *Irodalmi és Művészeti Kört*, 320 taggal. Személyi válságokon bukdácsoltak az első esztendő, melyeknek említésre méltó eredménye volt a szilveszteri bálók és a *Böhm Emil* által vezetett, többször át- és újraszervezett dalárda. A *szabad liceális előadások* sorozata 1906-ban kezdődött a Szarvasban, minden második vasárnap. Megünnepelte a kör mindenkor az országos irodalmi vagy művészeti évfordulókat és hasonló alkalmakat. 1912-ben már a pártolás és érdeklődés teljes hiányával találkozunk.

A világháborút követő esztendőkből végre a kör férfikara *Gürtler Ferenc*, a vegyeskar *Rácz János*, az újonnan alakult zenekar *Ketting Ferenc* vezetésével élénk életet kezdtek és



Kádár Lajosné

egymást érték az előadások, ünnepek. Kiskanizsán sőt Letenyén is tartott előadásokat a *Zrínyi Miklós* nevét 1920 végén felvett Irodalmi és Művészeti Kör, melynek ezekben az időkben *Majthényi Károly* tanár volt a titkára és lelke, *Pfeiffer Elek* elnöke. Iskolánkívüli népművelés, analfabétatanfolyamok, munkás-gimnázium stb. jelzik az újraépülő kanizsai közéletben az Irodalmi Kör útját. 1924-ben *Szakáll Gyula* kegyesrendi tanár lett a kör elnöke, aki főleg a vegyeskar életét fejlesztette ki. Áthelyezése után, 1926-ban, a kör *dr. Tholway Zsigmond* postafőnököt választotta elnökévé. A kör főtitkára *Barbáris Lajos*. A liceális előadások sorozatai az utolsó években igen nagy népszerűségre tettek szert, nemkülönben a kör által rendezett hazafias ünnepek.

* * *

A *Magyar Nemzeti Szövetség* 1921-ben alakult, a másféléves működés után feloszlott *Tevél* helyett. Mindkettőt *dr. Hajdu Gyula* ügyvéd, tb. vármegyei főügyész alakította és szervezte. Kezdetben előadások, irredenta pályázatok, gyűlések, vidéki propaganda, tartották ébren az egyesületek hazafias céljai iránt az állandó érdeklődést. A megfogyatkozott létszámú MNSZ fiókot ma már csak *dr. Hajdu Gyula* elnök áldozatkészsége tartja fenn.

* * *

A *MOVE* nagykanizsai főosztálya 1919-ben alakult, elnöke *Petrik Dezső*, gazdasági vezetője *Dénes Jenő*. Impozáns hazafias ünnepélyek, tudományos előadássorozatok, propaganda-gyűlések rendezése fűződik a főosztály működéséhez. 1924-ben alakult a *MOVE Lövészegyesület*, melynek *Gyömörey István* országgy. képviselő az elnöke és *Szépudvary László* tanító a titkára.



Kövesdi Boérné

* * *

A múlt század 70-es évei legelején már élénk dalosélet volt Nagykanizsán. 1875-ben a keszthelyi dalárda már látogatást visszaadni jött Kanizsára s itt a tűzoltók és betegsegélyző javára nagy hangversenyt adtak. A kanizsai dalosok Csáktornyára, Marburgba is kirándultak énekelni. A *Kanizsai Dalárda* 1877-ben újraalakulva, elnökévé *Löwinger Ignácot*, alelnökké *Ollop Samut* választotta, kar-



A Missziósház

nagyai voltak *Rózsavölgyi Antal* és *Berecz Imre*. 1880-ban már iparosdalárda is működik, *Hock János* kántortanító pedig egy külön magán-dalárdát alakított, melynek *Kovács Béla* járásbíró volt az elnöke. Ez olyan kontra-dalárda volt (*Grossmann Ignác* és *Rózsavölgyi Antal* vezették), mert a dalos-egyetértés igen gyenge lábakon állott abban az időben. Az első vegyeskar 1881-ben alakult. A 80-as évek végén azonban egy működő dalárda sincs Nagy-

kanizsán: az iparosifjúság dalárdájának 1890. évi hangversenye az első dalos-esemény. 1894-ben a tűzoltó-laktanyán alakult meg *Vécsey* polpármester elnöklésével *Knobloch Frigyes* és *Banekovich János* karmesterek vezetése alatt az új *Nagykanizsai Dalárda*, majd *Csolosz József* vezetésével a *Munkás-képző Dalárda*. A XX. század első éveiben *Banekovich János* vezetése alatt *Szabómunkások Dalárdája* volt a dalosélet ébrentartója.

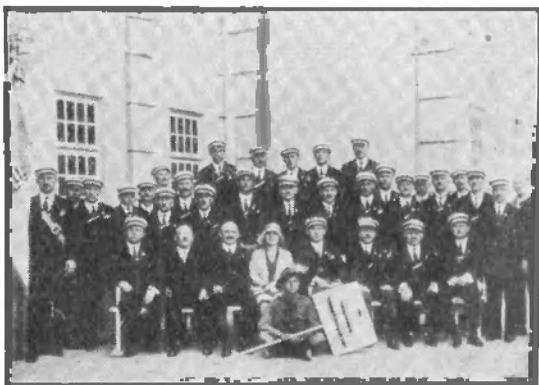
A *Dunántúli Dalosszövetség* 1905-ben Nagykanizsán tartotta közgyűlését, elnöke volt *Lengyel Lajos*, Nagykanizsa főjegyzője. A 36 tagú dalárdából álló szövetség 1906-ban Nagykanizsán nagyszabású dalosünnepet rendezett, melyen a Dunántúl minden részéből érkeztek dalárdák Nagykanizsára. 1908-ban Székesfehérvárott volt a dalosverseny és az első díjat (a budapesti *Lira Dalkör* előtt!) a nagykanizsai dalárda, az Irodalmi Körnek *Gürtler Ferenc* vezetése alatt működő, 33 tagú dalárdája nyerte el. 1908-ban kezdődött a *fűtőháziak* külön dalosélete. Ezekben az időkben az *Iparosdalárdának* már olyan neve volt, hogy nyaranként balatoni fürdőhelyekre hívták őket hangversenyekre.



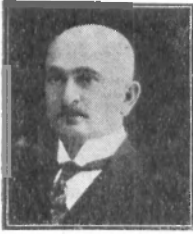
Szent Ilona Leányklub

Az *első zalai dalosversenyt*, melyen 12 dalárda vett részt, az Irodalmi és Művészeti Kör rendezte 1924-ben a kanizsai parkban. Még ez év novemberében *Majthényi Károly* buzgólkodásából, Nagykanizsa székhellyel megalakult a *Zalavármegyei Dalosszövetség*, amelynek jelenleg *dr. Tholway Zsigmond* elnök és *Barbarits Lajos* főtitkár a vezetői. A Szövetség évente más-más zalai városban rendezi vármegyei dalosversenyeit. A tag-

dalárdák száma 49. A kanizsai dalárdák közül a régiekből már csak a *Büchler Mór*, majd 1928 óta *Vannay János* vezetése alatt álló *Ipartestületi Dalárda* működik. Az *Irodalmi Kör vegyeskara* 1928 óta szünetel, a *Postásdalárda* (karnagy *Büchler Mór*) 1924-ben megszűnt és követte a példát 1928-ban a *Fűtőházi Kézművesek Férfikara* és *Vegyeskara* is (mindkettő karnagya *Rácz N. János* volt). Működő dalárdák: *Ipartestületi Dalárda*, karnagya *Vannay János* zeneisk. ig. (Alapítási éve: 1913). — *Kisdalárda*, alapító karnagya *Büchler Mór* (1925). — *Egyházi Vegyeskar*, alapítója és karnagya *Rácz János* főkántor (1922). — *Vas- és Fémmunkások Dalköre*, alapító karnagya (1922) *Hahn Barnabás*, utódai *Surányi Gyula*, felsőker. isk. tanár, ma *Lehrmann Ferenc*, zenetanár. — *Ipariskolai Vegyeskar*, alapítója és karnagya *Lefcsik P. Pongrác*, hitoktató (1924).



Ipartestületi Dalárda



— *Vasutas Dalkör*, karnagyai: *Herboly Alajos*, ny. ig. tanító, *Vánkos Jenő* polg. isk. tanár, *Lenz Gyula* kisk. kántor, 1926 óta *Lehrmann Ferenc*. Alapította 1925-ben *Ansorge Antal*. — *Kiskanizsai Levente Dalkör*, karnagya *Lenz Gyula* kántor, alakult 1926-ban. — *Rendőrdalárda*, karnagya *Lehrmann Ferenc*, alapította *dr. Kálnay Gyula* rendőrfőtanácsos 1927-ben.

* * *

Büchler Mór A *Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete* 1871-ben, mint önképző egyesület alakult. Gyorsírási, nyelv, könyvelési tanfolyamok, kultur-előadások, hangversenyek (*Márkus Emilia*, *Blaha Lujza*, *Küry Klára*, *Szigeti Jóska*, *Vámbéry Ármin*, *Pekár Gyula*, *Ágai Adolf*, *Benedek Elek*, *Heltai Jenő*, *Fenyő Sándor* stb.) voltak programján az 80-as, 90-es években. Helyisége (a Casinoban), könyvtára volt az egyesületnek, amely arról is nevezetes, hogy az első kanizsai villanyvilágításos mulatságot rendezte 1894 január 27-én. *Ebenspanger Lipót*, *Lengyel Ignác*, *Unger Ullmann Elek*, *Linzer Béla*, *Heltai József*, *Strem Ottó* stb. voltak az elnökeik. Az Egyesület, a háború után betiltva, 1923-ban alakult újra a szociáldemokrata párt szakcsoportjaként. *Takács László* elnök vezetése alatt élénk életet élt, annak távozása óta (1927) ritkán hallat magáról. Elnöke *Kremsier József*.

* * *

A *Katholikus Legényegylet* 1902-ben alakult, *Horváth György*, piarista gimn. igazgató, egyházi és *Oroszváry Gyula* ügyvéd, világi elnök vezetése alatt. 1905-ben már zászlót szentelt. Ma már saját háza, színpad-terme, klubhelyiségei vannak az élénk működésben lévő egyesületnek. Egyházi elnöke *Gazdagh Ferenc* püspöki biztos, világi elnöke *dr. Mutschenbacher Edvin* tvsz. tanácselnök. Az egylet majdnem egész éven át minden vasárnap ötletes és változatos programmal gondoskodik tagja szórakoztatásáról, oktatásáról és neveléséről.

* * *

A *Nagykanizsai Sakk Kör* fiatal egyesülete a városnak. 1927-ben alakult *Pintér Sándor* postatiszt elnöklete alatt. Hamarosan *Maróczyt*, majd *Merényit* látta vendégül egy-egy szimultánra s az érdeklődés felkeltésével élénk sakkéletnek vetette meg alapját. Elnöke *Kelemen Ferenc* bankigazgató

* * *

Az *Állatvédő Egyesület* 1928-ban *dr. Kálnay Gyula* rendőrfőtanácsos kezdeményezésére és elnöksége alatt alakult és 1929-ben választotta meg ügyvezető elnökévé *dr. Villányi Henriket*.

* * *

Az iskolai keretekben működő cserkész-csapatokon kívül önálló csapat az *Öregcserké-*



Sakk Kör

szek. Alakította *dr. Szücs Imre* piarista tanár 1925-ben. Parancsnoka *Gazdagh Ferenc* püspöki biztos. A csapatnak otthona is van a Rozgonyi-utcai régi iskolában.

* * *

A *Muraközi Társaskör* *dr. Bertin Ágoston* táblabíró elnöklésével, 1920-ban, a Tevél-kebelében alakult. Ma az Orsz. Muraközi Szövetség fiókjaként *dr. Szabó Zsigmond* vezetése alatt áll fenn.

* * *

A *Nyukosz* (Nyugdíjas Katonatisztek és Tiszti Özvegyek Országos Egyesülete) nagykanizsai csoportja 1922-ben, 101 taggal alakult, elnöke *Treiber Kálmán* ny. ezredes, alelnöke *dr. Kahán Imre* ny. orvos-ezredes.



Treiber Kálmán

A *Nyosz* (Nyugdíjas Állami Tisztviselők és Özvegyek Országos Egyesülete) nagykanizsai fiókja 1926-ban alakult 300 taggal, *Treiber Kálmán* elnök és *Nagy Lajos* ny. igazgató-tanító alelnök vezetésével.

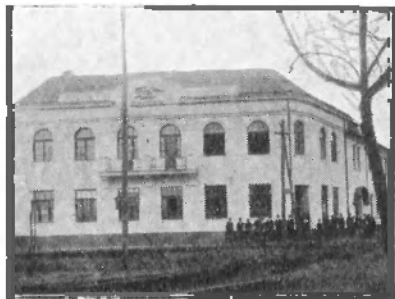
* * *

A csendben működő *hitbuzgalmi egyesületek* száma és az utolsó évtizedben megélnékült működése, a hitélet intenzívebb kialakulásának úttörői és állandó munkásai.

Oltáregyesület. A legrégebb kanizsai hitbuzgalmi egyesület, melynek nyomait már 1770 körül megtaláljuk a ferencrendi plébánia életében. Mai formájában *Börzsey Tivadar* plébános hozta létre 1911-ben. Intenzív életre 1922-ben ébredt, amikor mai igazgatója, *Mátés Hilár* plébános, teljesen újjászervezte. Elnöke özv. *Szabó Antalné*. Tagjainak száma 190.

Szent Ferenc III. Rendje. Nyomára bukkanunk már az 1790 körüli Can. Visitation-ban. Új lendületet *Börzsey* plébános alatt vett 1908-ban. Mai igazgatója, *Mátés Hilár* plébános, a vidék bekapcsolásával a tagok számát 500-ra emelte. Elnök: *Szalay Dénes* tanító. Kiskanizsán mint önálló egyesület működik 30 taggal, *P. Pulvermann Zeno* vezetésével.

Urasszonyok Mária Kongregációja. A világháború alatt alakult, tagjainak száma 70, prefektája *dr. Tamás Jánosné*. Az *Urleányok Mária kongregációja* 50 taggal működik *Fábián Emma* praefecta vezetése alatt. A kongregációk praesese *Pulyai P. Lambert*.



Kiskanizsai Olvasókör

Katolikus Férfi Liga. 1925-ben alakult, tagjainak száma 200. Igazgatója *Mátés Hilár* plébános, elnöke *dr. Almásy Gyula* törvényszéki bírósági elnök.

Mária Leányok Társulata. Az irgalmas nővérek vezetése alatt 50 taggal, *Tóth P. Móric* irányítása mellett munkásleányok nevelésén fáradozik.

Izr. Szentegylet. (L. izr. hitk. tört.)

(A Szanatórium Egyesület, valamint a Stefánia Anya- és Csecsemővédő Egyesület működéséről a közegészségügy-történeti fejezetben történik megemlékezés, ugyanígy a kereskedelmi, sport stb. szakirányú egyesületekről.)

* * *

Hajgató Sándor kiskanizsai tanító 1870-ben alapította a társasélet és művelődés fejlesztésére a *Kiskanizsai Olvasókört*. A kísérlet rövidéletű volt, úgyhogy 1883-ban már újra megalakult az Olvasókör és 1895-ben fényesen ülte meg jubileumát. 1928-ban avatta fel az Olvasókör gyönyörű, modern, emeletes *székházát*, amit a város segítségével, 80.000 P költséggel emelt s ahol az utóbbi évek intenzív kiskanizsai kulturélete talál hajlékot. A Kör *Anek József* elnök, *dr. Fülöp György* ügyvéd, *Pap Péter* és *Anek György* vezetése alatt működik.

A *Kisk. Kath. Ifj. Egyesület* 1921-ben alakult és *P. Pulverman Zeno* ferencrendi lelkész és *Kovács Illés* el. isk. igazgató vezetése alatt főként műkedvelő előadásokkal kapcsolódik bele a kiskanizsai kultur-életbe.





TARSDALMI RÉSZ

A sztalosmesterek: *Balogh Károly* 1922 óta önálló. 12 havi fr. sz., 21 havi orosz fogság. Kit.: K. cs.-k. — *Coffer József*. A harc téren 35 hónapot töltött. Kit.: br. v. é., vasker., K. cs.-k., seb. é. — *Farkas Hermann Makó*, az Ipartestület, a tanoncvizsg. biz. és a Keresk. egy. tagja. — *Füredi Sándor* mint őrmester vett részt a háborúban, leszerelése óta lakik városunkban. — *Gábor Imre* 1926 óta önálló. 18 hónapot töltött a fronton. Kit.: kis ez., br. v. é., K. cs.-k. — *Gunser Lipót*. 29 éve önálló, végig harcolta a háborút. — *Gyömbér András Makó*, a háborúban egyszer sebesült. — *Horváth Vilmos*, géperőre berendezett székgyára van. Résztvett a háborúban, kit.: br. v. é., K. cs.-k. — *Kaufmann József* 1912 óta önálló, a Rokkant és nyugdíjegy. jegyzője. 18 h. fr. sz., 21 h. orosz fogság, K. cs.-k. — *Leritz Ferenc*, Magyar-u. 61. 1910 óta önálló. A harc térről, mint 50%-os rokkant tért haza. — *Martinovics Imre* ipt. vál. tag, tanoncvizsg. biz. alelnök, stb. — *Muzikár Vince* városunkban született, vezető szerepet visz az ipari életben. — *Philip Lipót* és fia (tul. Pálfi Sándor). A cég 1867 óta áll fenn. Pálfi szakosztályi elnök volt. — *Vitéz Szabó Istvan* 1927-ben vitézzé avatott háborús érdemei elismerésüil. — *Szekeres Dezső* mint 70%-os rokkant szerelt le, 1917 óta önálló. — *Torma Pál* cége 1884 óta áll fenn. Résztvett a háborúban. — *Török István* 1920 óta önálló. 48 havi fr. sz. Kit.: K. cs.-k. — *Tüskés József* Ipt. v. és tan. vizsg. biz. tag. 3 évet töltött fogságban. — *ifj. Vlaszák Ferenc*, végig küzdötte a háborút, kit.: seb. és K. cs.-k.

Acmestések: *Czinderics Lajos*. Végigkiüzdötte a háborút. — *Gordán József*. A háborúból mint altiszt tért haza. — *Kovács Vendel*, a vasker., kor. ez. érdemker. és K. cs.-k. tulajdonosa.

Épület- és díszmúbadogosok: *Gróza János*. 1921 óta önálló. 28 havi harctéri szolgálata volt, kit. K. cs.-k. — *Henczler Gyula*. Tanoncvizsg. biz. tag, br. v. é., K. cs.-k. és seb. é. tul. — *Hermann József*, 36 éve önálló városunkban. Mint altiszt 1916—1918-ig telj. szolg. — *Szepessy Imre* résztvett a háborúban. — *Varga István* 1919 óta önálló. A háborúban mint tizedes vett részt. — *Wastell György és fia* (Károly), a cég 1915 óta áll fenn. Károly a haditengerészetnél szolgált.

Bérrautótulajdonosok: *Balogh József* vállalatával nagyvárosi jelleget adott városunknak, résztvett a háborúban. — *Halics Lipót* szállító cég. 1910-ben alakult. Cégtul.: Halász M. és Wettendorfer A., résztvettek a háborúban. — *Nagysághi Saághy Ruttek Dezső* ny. százados, autóbuszüzem társtul. Kit.: III. o. kat. érdemker., ez. Sign. Laud. kétszer, br. Sign. Laud., K. cs.-k., seb. é. 3 sávval.

Biztosítók, szövetkezetek: *Hangya Term. és Ért. Szöv.* NK. kirendeltsége, 1920 óta működik városunkban, tagok száma 5000. — *Hazai Ált. Bizt. Rt.* a helyi fiók 1903 óta áll fenn, jelenlegi vezetője Fürtös Izsó. — *Kiskomárom és Vidéke Hit. Szöv.* 1400 taggal bir az 1895-ben létesült szöv. — *Magyar-Francia Bizt. Társ.* Vezérügynökségének legelterjedtebb az üzletköre. — *Nagykanizsai segélyegylet szöv.* 1862-ben alapított, taglétszám: 1800.

Bognár: *Novák István* tűzoltó szak. par.

Borbély és fodrászok: *Balogh Jenő* 1902 óta önálló. — *Bem Gyula* 1911 óta önálló. — *Bród Ignác*. A szak.-oszt. titkára. 30 havi fr.-sz., kit.: K. cs.-k. és seb.-é. — *Buksz Ignác*. Az ált. betegs. alelnöke, mint önk. tűzoltó a belügymin. díszérmével kit. — *Dancs Lajos*, 1917 óta önálló. — *Fodor József*, 1897 óta önálló. Az Ipt. és Sz.-o. vál. tagja. — *Folkmeier Antal*, 14 éve önálló. — *Halász Ödön*, 1901 óta önálló, résztvett a háborúban. — *Herceg József*, 24 havi frontszolgálatlalt kétszer sebesült a háborúban. — *Holzer Szeder J.* 6 évi orosz fogságból hazatérve, önállósította magát. — *Jaberits Géza*, 1917 óta önálló, a Sz.-o. vál. tagja. — *Kollarits Géza*, az N. T. E. birkózó trénerere. 23 h. fr.-sz., K. cs.-k. — *Kollarits János*, 1906 óta önálló, résztvett a háborúban. — *Keszey Ferenc* 18 h. fr.-sz. után egyszer seb. — *Kirchknopf Ernő*, 1913 óta önálló. 36 h. fr.-sz., kit.: br. v. é., K. cs.-k. — *Koronczy*

László 1907 óta dolgozik a szakmában. — *Kozniczky Dezső* 1916 óta önálló, háború alatt Pólában telj. szolg. — *Opernica Miklós*, háborúban 4-szer sebesült és fogságban volt. — *Oszwald Ferenc*, 1910 óta önálló. — *Pahocza István*. Édesatyja városgazda volt. — *Schweizer Lajos*, 1927 óta önálló, 5 h. fr.-sz. — *Sugár Adolf*, 44 éve önálló m. városunkban. — *Szabó István* a város kulturális életében vesz részt. — *Tobik Béla* 30 hónapot töltött a fronton. — *Vincze Gyula*. Ipt. elölj. tag, Sz.-o. elnök, Tan. vizsg. biz. elnök, stb. Résztvett a háborúban. — *Wagner Jenő*. A háborúban olasz fogságba esett, 1927 óta önálló. — *Weisz Viktor*, 1920 óta önálló, 6 évig orosz fogságban volt. — *Weltner Jenő*, 1927 óta van műhelye, résztvett a háborúban.

Cementárugyárosok : *Schmiedt Zsigmond* gyára 30 éve áll fenn, volt törv. hat. biz. tag. — *Weisz Soma* városi képvis., modern gépezettulajdonos.

Cipészek, csizmadiák : *Ács Ferenc* 13 egyesület tagja. 1905 óta önálló. 1915-től részt vett a háborúban. — *Ács Ignác* 16 éve önálló. 2 $\frac{1}{2}$ évet töltött a fronton. — *Áts István* 1921 óta önálló, városunkban született. — *Androsek Ernő* 42 havi frontszolgálatra k. ez., br. v. é., K. cs.-k., vasker. és seb. é. kétszer. — *Argent János* 1910 óta van műhelye, a Sakkor vál. tagja. Sebesülten orosz fogságba esett. — *Baa György*, Bajcsai-u. 49. Intenzív társadalmi életet él. II. o. ez., br. v. é., kor. magy. vasker. — *Bagó Sándor* a háborúból k. ez. vit. é., seb. é. és K. cs.-k.-el díszítetten tért meg. — *Baron Ignác*. Végigharcolta a háborút az összes legénységi kitiintetések tulajdonosaként. — *Bedekovits József*. A temetk. egylet vál. tagja. Háborúban egyszer sebesült. — *Belső János*. Az N. T. E. tagja. 1916-tól végigküzdötte a háborút. — *Bencze Sándor*. A Sz. ó. és a tüzeltő testület pénztárnoka, a Bőripari Szöv. v. igazgatósági tagja. — *Blum Oszkár* 19 éve önálló. 16 havi fr.-sz., 2-szer seb. kit. : K. ez., br. v. é., K. cs.-k. és seb. é. — *Donina Ferenc*. — *Farkas József*, Teleki-u. 42. Városi képviselő, Ipt. elölj. tag. Bőrip. Szöv. elnök. Sz. o. elnök stb. — *Farkas József*. Vezető szerepet visz a testületi életben, résztvett a háborúban. — *Ferk Ferenc*. Ipt. és Sz.-o. vál. tag. 11 hónapot töltött a fronton. — *Fischer József* cipőfelsőrész. 1910-ben alapította üzemét. A harctérről mint 50%-os rokkant tért haza. — *Fürmann Imre*. 1905 óta önálló. Végigküzdötte a háborút. — *Garzó István*. A város zenei életében aktív szerepet visz. Résztvett a háborúban és a forradalmak letörésében. — *Gáspár Lajos* a Bőrip. Szöv. ig. tagja, a Tanonc vizsg. biz. tagja. Végigküzdötte a háborút. — *Gróf Gyula*. 19 éve dolgozik az iparban, 6 éve önálló. — *Gyergyár György*, 1923 óta önálló mester, 3-szor sebesült, olasz fogságban volt, vit. érmei vannak. — *Gyümölcs Lajos*, 58 éve működik az iparban, melyben 42 éve önálló. — *Halász Imre* 1927-től van műhelye és üzlete. — *Horváth József*, városi képvis., a Temetk. társulat elnöke, ipt. vál. tag. stb. — *Horváth Mihály*, a háborúban 50%-os rokkant lett. Szép kitiintetései vannak. — *Horváth Rezső*, a tanoncvizsg. biz. tagja. 1914-től megrokkanságig harcolt (80%). — *Jancsek Imre*, háború alatt egy cipésműhely parancsnoka volt. — *Kaltner Kálmán* 1910 óta önálló mester. Számos egy. támogatója. 24 havi fr.-sz., k. ez., 2 br. v. é., seb. é. — *Kelemen József*, városi képvis., az Ipt., Sz.-o., Polg. Olv. kör és Levente egy. vál. tagja. — *Klinger István* cipőfelsőrész. Mint szakaszv. vett részt a háborúban. — *Kovács Ferenc*, Ipt. vál. tagja, a Kath. Legényegylet alapító tagja, stb. — *Vitéz Kovács János*, 1902 óta önálló. 44 havi fr.-sz., nagy- és kis ez., br. v. é., K. cs.-k. — *Laski Lajos*, 1920 óta önálló. A háborúban megsebesült. — *Seidl István*, 1870 óta dolgozik az iparban, 1884 óta önálló. — *Leimer József*, 1906 óta dolgozik a szakmában, résztvett a háborúban. — *Magyar Lajos*, a tanonc-és mestervizsg. biz. tagja, a bőrip. szöv. alelnöke. — *Meiszterics János*, 1923 óta önálló. 9 havi fr.-sz. és 6 évi orosz fogság. — *Molnár Gyula*, 1920 óta önálló. Az N. S. E. intézője. — *Németh Károly*, 1908 óta önálló. Háborúban kétszer seb., orosz fogságba esett. — *Nováczky Lajos*, az Ipt. vál. tagja, a Bőrip. Szöv. ig. tagja. 21 havi orosz fogság. — *Pap István*, a Temetk. Társ. vál. tagja, az Ipt. v. vál. tagja. Résztvett a háborúban. — *Papp Oszkár*. mint az Ipt. vál. tagja fontos közérdeket szolgál. — *Pápai Ferenc*, a román és az orosz frontokon harcolt. — *Pápai Ferenc*, 1926 óta önálló. A háborúban seb., 18 hónapig fogságban volt. — *Péter Gyula*, a háborúban négyszer sebesült. — *Petőfi Sándor*, 48 hónapot töltött a fronton, seb., kit. : br. v. é., K. cs.-k. — *Polgár János*, Ipt. vál. tag, Sz.-o. jegyző. Bev. : 1916-ban, lesz. : 1918-ban. Kit. : br. v. é. és K. cs.-k. — *Prikler Gyula*, a csizmadia temetk. társ.-nak jegyzője. Fia városi levéltáros. — *Puska Ferenc*, Ipt. és Sz.-o. vál. tag. 46 hónapot töltött a fronton, kit. : kis ez. v. é. kétszer, br. v. é., K. cs.-k. — *Reinfelez István*, 33 év óta önálló mester. — *Rózsa Lajos*, 45 éve működik a szakmában, 36 éve önálló. — *Sári György*, 1903 óta önálló. 1915-től küzdött a fronton, honnan rokkantként tért haza. — *Schlesinger Ignác*. Ipt. vál. tag. Végigküzdötte a háborút. — *Schreiber József*, 13 hónapot töltött a fronton. — *Steiner Fülöp*, Ipt. vál. tag. A háborúban mint szakaszv. vett részt. — *Szabó Sándor* cipőkeres. Résztvett a háborúban. — *Szemlits János*, 1919 óta önálló. — *Szokoly János*, tagja a Turáni Társ., a Könyvbarátok Szöv., Olv. körnek stb. — *Szternát József*, 6 évet szolgált a csendőrségnél, résztvett a háborúban s mint őrmester szerelt le. — *Timár István*, kétszer sebesült, 35 hónapot töltött a harctéren. — *Tóth István*, 50 éve dolgozik a szakmában, 35 éve önálló. — *Tóth József*, 1902-ben alapította üzemét, a háborúban 4 lövést kapott. — *Török József*, 1 évet töltött a fronton, 1917 óta van műhelye. — *Vadász Gyula*, a Sz.-o. jegyzője volt 2 évig. 3 bronz v.-éremmel kitiintetve. — *Váradi Gábor*, 39 havi orosz fogságban volt. — *Vargha Ferenc*, 1912 óta önálló, résztvett a háborúban.

Varga István, 10 hónapot töltött a fronton, 1919 óta önálló. — *Vargha Károly*, 15 éve lakik itt s azóta önálló. — *Várossy Sándor*, városi képviselő, Ipt. és Sz.-o. vál. tag, résztvett a háborúban. — *Vass József*, 48 havi frontszolgálatra és 11 kitüntetésre van. — *Wagenhoffer József*, 1924 óta lakik itt, résztvett a nyugatmagyarországi felkelésben.

Cukrász, mézeskalácsos: *Horváth György*, 25 éve önálló mester. 13 h. fr.-sz. — *Makoviczky Gyula* Ipt. elől. tag, 1915-től vett részt a háborúban.

Dohánytözsédék: *Baa Károly*, bal karját a háborúban elvesztette. — *Garamvölgyi Iván* m. kir. dohánynagyárús, v. színművész. A háborúban 13-szor seb., mindkét lábát elvesztette, két: I., II. o. v. é., K. cs.-k., seb. é. — *Ózv. Reimer Mártonné*, a háború alatt a kat. kórh. konyhájának vezetője volt.

Építőmesterek: *Barta Károly* okl. mérnök, építőm. 1924 óta vezető főmérnök a Tkp.-nál. — *Bölcsföldy János*, 1892-től működik a szakmában. Részt vett a háborúban. — *Bölcsföldy Lajos*, részt vett a háborúban. — *Fatér Mihály*, az egyesületi életben vezető szerepet visz. A háborúból mint fhdgy. szerelt le. — *Horváth Béla*, részt vett a háborúban. — *Horváth és Vas cég*, számos köz- és magánépületük díszíti városunkat. — *Kertész Béla* okl. é. mérn., városi képviselő, vezetője és támogatója számos helyi egyesületnek. Kit.: Siga. Laud. I., II. o. v. é., br. v. é., K. cs.-k. — *Kótai István*, a városi építő rt. mérnöke. 20 hónapot töltött a fronton.

Ernyőkészítő: *Ózv. Perisz Jenőné*, Zrínyi M.-u. 35.

Fazekas és kályhás: *Ziskó Adám*, 40 éve iparos, 24 éve önálló.

Fényképész: *Fahn Adolf*, 1909 óta önálló. Részt vett a háborúban.

Földbirtokosok, bérlők: *Breuer Vilmos* törv. hat. biz. tag. — *Czapi Szommer Ignác* vm. és városi képviselő, a Zm. Gazd. Tkp. aleln., stb. — *Gonda Hugó* megyebizottsági tag, az Ormege Zm. gazd. egy., stb. tagja. — *Lázár Soma* vm. törvh. biz. tag. — Hertelendi és vindornyalaki *Hertelendy József*, Pacsa, törv. hat. biz. tag. Részt vett a háborúban. — *Plander György* városi képviselő, Tkp. elnök, Polg. Olv. Kör díszelnök stb. — *Dr. Plihal Viktor* városi képviselő, test. tag, a Gazd. tkp. elnöke, Zm. törv. hat. biz. tag, közig. biz. tag, Felsőházi tag, volt kir. közjegyző, a v. p. ü. biz. elnöke, stb. (l. szövegben). — *Dr. Plosz Sándor*, Pacsa. Törv. hat. biz. tag. — *Szabó Géza*, Gelse, törv. hat. biz. tag, a háborúban mint százados telj. szolg. — *Sélyey Teréz* Gelse. — Besenyei és velkei *Skublits Károly*, Zalaszentmihály. Törvh. biz. tag. — Nagypéli *Sternthal Bernát*, Zalaszentmihály. Törvh. biz. tag, Népbank ig. tag. stb. — *Szomodis Viktor* Gelse. — *Walkó Ágoston* törv. hat. biz. tag, a Nagykanizsai Tkp. alelnöke, számos kiállítási díj birtokosa.

Fürdőtulajdonosok: *Böhm Jenő* városi képviselő, megyebiz. tag. Részt vett a háborúban. — *Novák János* v. országgyűlési képviselő, Kiszalud-u. 4. Kommun alatt hazafias magatartása miatt üldözték és 15 évre ítélték. — *Poor Ferenc*, 1928 óta a v. gőzfürdő társtulajdonosa *Tóth Jánossal*, ki 20 évig önálló cipész volt. Szaktudását Budapesten, a Hungária-fürdőben szerezte s nagy áldozatokkal rendezte be mai üzemet.

Fűzőkészítő: *Perlaky Józsefné*, a párisi kiállításon arany é.-mel kitüntetve, férje hősi halált halt.

Gyárosok: *Weiser János* gépgyáros (l. szövegben). — *Stella kötő-szövőgyár*, tul. Kaiser és Tsa. 50—60 személyezettel dolgozik. *Schwartz Ottó* gyártulajdonos, a Bankegy. felügy. biz. tagja, a Sakk Kör alelnöke, stb. Részt vett a háborúban. — *Schmidt Zsigmond* ecet- és cement-árúgyáros, városi képviselő, megyebiz. tag. — *Kaiser József*, részt vett a háborúban. — *Lustgarten Samu* ecetgyáros, városi képviselő, részt vett a háborúban. *Tomasits és Kovács* cementárúgyárosok üzeme 1919 óta áll fenn. Mindketten végigküzdötték a háborút. — *Grünfeld Miksa* téglagyáros, az Izr. Hitk. és a Szent Egyll. elől. tagja.

Gyógyszerészek: *Bischler Gyula*, Pacsa, 1899 óta önálló. — *Bogenrieder Frigyes*, városi képviselő. A háborúban számos kitüntetésben részesült. — *Déry József*, Letenye, mint t. hdgy szolgált a háború alatt. — *Dr. Merkly Belus József* városi képviselő, nagyapja néhai B. J. gyógyszerész, a város polgármestere volt. — *Pfeifer József* Gelse. — *Scheiber József*, Deák-tér 40., városi képviselő, részt vett a háborúban. — *F. Szabó Albert*, Pacsa, városi képviselő. — *Vass Jenő*, részt vett a háborúban.

Hangszerészek: *Sádeczky János* mint ilyen egyetlen a városunkban, a háborúban örmes-ter volt.

Iparművész: *Böhm Margit*, a »Zalai Közlöny« és a »Picolo della Sera« olasz lap munkatársa.

Kalaposok: *Fekete Imréné*, 1926 óta önálló. — *Totola és Pacsérsky*, modern gép- és villanyerőre berendezett üzem.

Kaptafakészítő: *Németh Lőrinc*, villanyerőre berendezett üzeme van. 1914—1918-ig katona volt.

Kádár-m.: *Hoffmann Henrik*, Ipt. elől. tag, az épít. biz. elnöke, az ip. tanoncisk. felügy. biz. alelnöke, végigküzdötte a háborút.

Kárpitások: *Bösze Dániel*, 1887 óta lakik városunkban. — *Gerő Soma*, a kor. ez. és kor. vas-érmekerestul. — *Pilcz Albert* Ipt. elől. tag, Sz.-o. elnök. — *Sattler László* önkéntes tűzoltó, kit.: k. ez., br. v. é. kétszer, ném. vasker., K. cs.-k. és seb. é. — *Vörös Imre*, 1926 óta önálló.

Kefekötő: *Megyessy Kálmán*, kit.: br. v. é., K. cs.-k., seb. é. három sávval.

Kelmefestő, vegytisztító: *Andori Gyula*, 24 hónapi fr.-sz., kit.: k. ez. v. é., K. cs.-k. — *Mayer Károly* városi képvis., mint hadnagy több kitüntetést nyert. — *Varga Sándor* Ipt. előlj., Legényegyl. vál. tag.

Kéményseprő-m.: *Rátkay László*, Ipt. előlj. tag, részt vett a háborúban.

Kereskedők: *Ács és Grosz* bor- és hordókeresk. cég több mint 10 éve áll fenn. — *Anek József* borkeresk., v. képvis., résztvett a háborúban. — *Bécsi Ferenc* fűszer- és terménykeresk. végigküzdötte a háborút. — *Báder József*, városi képvis., Omke vál. tag stb. A háborúban résztvett. — *Beck Henrik* fűszerkeresk., 1903 óta bírja üzletét — »*Biró Testvérek*«, cégtul. B. Simon. Az N. T. E. és az N. F. C. vál. tagja. A háborúból mint fhdgy szerelt le. — *Blankenberg Imre* fűszer- és gyarmatárú nagykeresk. Megyebiz. tag, városi képvis., Omke elnök. I. szd. több. kit. tul. — *Brandl Sándor és fia*, varrógép- és kerékpárkereskedő. — *Bruncsics János* vegyeskeresk., városi képvis., »Omke« vál. tag stb., a háborúban számos kitüntetést szerzett. — *Bruncsics József* fűszer- és vegyeskeresk. — *Dedovátz Béla* fűszer- és gyarmatárúkeresk., végigküzdötte a háborút. — *Deutsch Sándor* festékkeresk. 1920 óta működik a keresk. pályán. — *Dobrin Hugó* gabonakeresk, a Kanizsai Árukeresk. Rt. fiók vezetője. — *Ehrenstein Károly* úri- és nődivatkeresk., résztvett a háborúban. — *Eppinger I. és fia* cement- és épületfakerek., városi képvis., megyebiz. tag stb. — *Ferenczi Győző* fűszerkeresk. végigküzdötte a háborút. — »*Fischel Fülöp fia*« könyvkeresk. A cég 1850-ben alapított. — *Fischer Károly* vaskeresk., városi képvis. — *Gábor Ernő*, a Bp. Közp. Általános Tejesarnok telepvezetője. A Nagykanizsai FC vál. tagja. — *Gárdonyi Jenő* vegyeskereskedő. Harctéren megsebesült. — *Gold Ignác* fűszerkeresk., az »Omke« vál. tagja, városi képvis., végigküzdötte a háborút. — *Grünfeld Adolf* terménykeresk., városi képvis. — *Guth Arnold* vasári nagykereskedő cége 1888-ban alakult. 20 évig v. képvis. és megyebiz. tag volt. — *Gyenes Lajos* fűszer- és vegyeskeresk, a Baross Szövetség elnöke, képvis.-testületi tag, Rákóczi Szövetség elnöke, Move eln. tan. tagja, Zrínyi sport egy. vál. tagja stb. — *Gyergyár Pál* 1910 óta önálló, 1919-ben alapította bórkereskedését, résztvett a világháborúban. — *Ijj Halász Jenő* vegyeskeresk. üzletét 1905-ben alapította. Háború alatt orosz fogságba esett. *Hild József* fakereskedő. Végigküzdötte a háborút. — *Hirsch Oszkár* nagykeresk. 1916. végéig volt a harctéren. — *Hirschler testvérek*, tul. H. Ferenc rövidárú nagykereskedő cége 1868-ban alapult. — *Holczér Sámuel* ny. százados, épület- és tűzifakerek. A Kiskánizsai Polg. Olvasókör ellenőre. — *Kálovits János* fűszer- és gyarmatárúkeresk. Résztvett a háborúban. — *Kellermann Ferenc*, Ország-u. 109. — *Kerschner Mór* divatárú nagykeresk. Városi képvis., vármegyei törv.-h. biz. tag, Omke vál. tag. 1917-ig volt a háborúban. — *Kisfaludi Gyula* divatárúház tul., Városi képvis., törv.-hat. biz. tag, Omke vál. tag stb. A háborúban megrokkant. — *Korein és Stroch* rőfös- és divatárúkeresk. Mindkét tulajdonos résztvett a háborúban. — *Krausz Nándor* fűszer- és csemegekeresk. — *Kraft József* fűszerkeresk., városi képvis. — *Kutassy Kálmán* vaskeresk. Üzlete 1850-ben alapított, 1922 óta van saját vezetésében. A Baross Szövetség pénztárnoka, az Evang. Presbiterium tagja. — *Lancsák János*, Ország-u. 9. 1917 végéig volt a harctéren. Két kisez., bronz vit. érem. K. cs.-k. — *Lancsák Jenő* 1913 óta lakik városunkban, a háborúban, majd a nemzeti hadseregben teljesít szolgálatot. — *Lchoczky Ferenc* fűszer- és csemegekeresk. A N. T. E. tagja, mint bírközöbajnok számos versenyt nyert. Háború alatt a tengerészetnél volt. — *Lénárt Imre* borkeresk., városi képvis. — *Licht Sándor*, Letenye. v. törvh. biz. tag, Tkp. ig. tag, Kaszinó, Omke, Iparos és Olv. Kör. tagja. Résztvett a háborúban. — *Lukáts Jenő*, az N. S. E. vál. tagja, a kisezüst, bronz vitézségi érem. K. cs.-k. tulajdonosa. — *Lusztig Ödön*, Magyar-u. 124. A háborúban kétszer megsebesült. K. cs.-k. és seb. érme van. — *Melczér Jenő*, az 1888-ban alakult Melczér Jakab cég tulajdonosa. A kanizsai F. C. ig. tagja. A háborúban tüdőlővést kapott. K. cs.-k. és sebesülési érme van. — *Miltényi Gyula*, a Miltényi Sándor és Fia cég tulajd., városi képvis. — *Németh Jónel* fűszerkeresk. — *Pfeifer Ignác* gabonakeresk., az I. o. vit. érem és K. cs.-k. tulajdonosa, *Pfeifer István* marhakereskedő, Batthyány-u. 8., volt városi képvis. — *Pollák Adolf*, a Halmos és Pollák-cég beltagja, a kor. ezüst érdemkereszt, kor. vaskereszt bronz vitézségi érem, K. cs.-k. tulajdonosa. — *Pollák József* borkeresk., városi képvis. — *Récsei Samu* városi képvis., marhakeresk., résztvett a háborúban. — *Reichenfeld Gyula* városi képvis., megyei biz. tag, takarékpénztári felügyelő-biz. tag. Fia, Rajki István 3 évig volt a harctéren. — *Rosenberg Salamon* edénykereskedése, alapít. 1900-ban. — *Rosenfeld Adolf* fia. R. József és Radnai Jenő városi képvis. — *Sáfrán Ferenc* fűszer- és terménykeresk., bronz vit. é. K. cs.-k., seb. é. birtokosa. — *Sáfrán József* vegyeskeresk., városi képvis. test. póttag, a háborút végigszolgált. — *Dr. Scherz István*, a »Phönix« főnöke. — *Schless Gyula* könyvkereskedő, a Sakkor pénztárosa, *Schwarz Dezső* városi képvis., több háborús kitüntetés tulajd. — *Sipos Andor* fűszerkeresk., az Omke, Kaszinó stb. v. tagja, városi képvis., törvh. biz. tag. — *Steiner József* nyersborkeresk., Erzsébet-tér 16. — *Sternberger Gyula*, a Sternberger és Deutsch-cég tagja, a Sakkor vál. tagja, bronz vit. é. és K. cs.-k.-je van. — *Sternberg Samu* tűzifakerek., városi képvis., törvh. biz. tag, résztvett a háborúban. — *Strém Bernát és Fia*, cégtulajd. Somogyi Gyula, városi képvis., a kor. ezüst é. kereszt tulajdonosa. — *Stern József* divatárúkeresk., az Omke pénztárnoka, a Zrínyi Irod. Kör alap. tagja. — *Stern és Klein* fűszerkeresk., Erzsébet-tér 22., alap. 1862-ben. — *Strém Ottó*, a Stern és Klein-cég tagja.

Atyja volt városi képviselő, törvénybizottsági tag, Ottó 1906 óta tagja a cégnek, ő is városi képviselő, törvénybizottsági tag. — *Szabados Mátyás* városi képviselő, a kisebbségi, bronzvit. é., K. cs.-k., seb. érmet kapott. — *Szabó Antal* városi képviselő, törvénybizottsági tag, fegyver- és sportkereskedő. — *Özv. Szép Gyuláné*, az Izr. Nőegylet elnöke, cégtársa Révész, a Sign. Laudis, II. o. ezüstvit. é., K. cs.-k., seb. é. tul. — *Szegő Mór*, az Omke, Stefánia, Izr. Nőegylet alap. tagja, Szentegyházi elöljáró, hegyközségi bír. — *Szegő Pál* nagykereskedő, a K. cs.-k. tulajdonosa. — *Székely Vilmos* bútorkereskedő. Végigküzdötte a háborút. *Szerecz Pál* vegyes- és terménykereskedő, résztvett a világháborúban. — *Szomolányi Gyula* divatkereskedő, a Katholikus Legényegylet, Baross Szöv., Polg. Egylet stb. tagja. — *Vitéz Tóth Béla* fűszerkereskedő, 38 hónapot töltött a fronton. Kétszer I. o. v., kétszer II. v. é., K. cs.-k., seb. érem, 2 sáv. — *Unger Üllmann Elek* ny. százados, az Unger Ulmann Elek és Társa cég társtagja, a Baross Szövetség volt alelnöke, az Omke Sz.-o. elnöke, a Levente Egylet pénztárnoka, városi képviselő, törvénybizottsági tag, a Zrínyi-nyomda ig. tagja, a »Vadászat« munkatársa stb. Hét és fél évig volt orosz fogságban. — *Vágó Endre* droguista, a kisebbségi, bronzvit. é., III. o. k. é. ker., K. cs.-k., seb. érem tulajd. — *Valics Deutsch* (Deutsch Mór és özv. Valicsné) Deutsch városi képviselő, törvénybizottsági tag. Valics a harctéren szerzett betegségben halt meg. — *Waldmann Miksa* fűszer- és gabonakereskedő, a bronzvit. é., K. cs.-k., seb. érmet kapta. — *Weinberger Jenő* végigküzdötte a háborút, neje, szül. Weisz Berta fűszerkereskedő 2 öccse hősi halált halt. — *Weisz Ernő* városi képviselő, törvénybizottsági tag, az Omke vál. tagja, a kor. arany érdemkereszt tul. — *Weisz Pál* cementkereskedő, a kisebbségi, bronzvit. é., K. cs.-k. birto. kosa. — *Weisz Tivadar* kir. keresk. tanácsos, városi képviselő, törvénybizottsági tag, a Nagykanizsai bankkegyesület és Délaljai Takarékpénztár elnöke, a Nemzeti Bank censora, I. és II. o. vit. érme van. — *Windisch József* városi képviselő, törvénybizottsági tag. György és Dénes fiai végigküzdötték a háborút. — *Zalán Gusztáv* keresk. tanácsos. — *Zerkovitz Lajos* bornagykereskedő, fióklakat: Bécs, a Központi-szálló épületének tulajdonosa. Vm. törvénybizottsági tag, városi képviselő.

Kocsigyártók: *Bojtor József*, városi képviselő, Ipt. előlj., Sz.-o. elnök, Számos kit. tul. — *Bojtor Kálmán*, Sz.-o. vál. tag, tan.-vizsg.-bizottsági tag. — *Strebelovszky Ferenc*, kit. k. ez., br. v. é., K. cs.-k. és seb. é.

Kosárfonók: *Illés József*, szakmájának egyedüli képviselője.

Kovácsmester: *Horváth Károly*, két I., II. v. é. és K. cs.-k.

Kőfaragómesterek: *Kovács József*, sírkőraktár-tul. A háborúban 1917-ig volt. — *Weiszbrunner Kálmán*, 1875 óta önálló, v. képviselő.

Kőművesek: *Benedek József*, 40 hónapot töltött a fronton, egyszer sebesült. — *Bölcsföldy János*, a háborúból rokkantan jött haza. — *Gerács György*, végigküzdötte a háborút. — *Gozdán Károly*, városi képviselő, a harctéren 45%-os rokkant lett. — *Horváth Mikó Péter*, Órház-u. 14. — *Kranitz István*, 24 hónapot töltött a fronton. — *Mankovits Jakab*, 32 éve önálló, két fiával együtt harcolt a háború alatt. — *Marosi Mór*, a háború alatt építésvezető volt. — *Nemes György*, földbirtokos, a tanonevizsg.-bizottsági tagja, végigküzdötte a háborút. — *Sánta János*, a háborúban 50%-os rokkant lett. — *Schuhel Lajos*, kb. 100 ház felépítésével járult a város fejlesztéséhez. Háború alatt őrmester volt. — *Somogyi Ferenc*, a Hild temetk. egyjl. alelnöke. Résztvett a háborúban. — *Szántó Lajos*, v. képviselő, az Ipt. alelnöke, a Sz.-o. pénzt. Háborúban volt. — *Sziksai Lajos*, Sz.-o. elnök, v. képviselő. Hild temetk. egyjl. pénzt., Ipt. előlj. tag stb. — *Tóber János*, mint szkv. vett részt a háborúban. — *Trájer János*, 19 havi fr.-sz., 2 br. v. é., K. cs.-k. — *Vadász István*, 35 éve működik a szakmában. Háborúban volt.

Működőszőrűs: *Majon Testv.*, 1894-ben alakult a vállalat, tulajdonosai: M. Jakab és Viktor.

Kötélgyártó: *Fogt Ferenc*, kit.: k. e., 2 br. v. é., K. cs.-k.

Kötszövő: *Kasztl Adolf*, önként ment a harctérre.

Lakatosok, műszerészek, puskművesek, autó- és gépjávitók: *Berger J. Ferenc*, 1920-ban alapította villanyerőre berendezett üzemét. — *Borbás Mihály*, puskműves. Résztvett a háborúban. — *Donáth Ferenc*, Ipt. és kerékpáregyl. vezető tag. Résztvett a háborúban. — *Fehér János*, mérlegkészítő, a Rökkant- és munk.-egyl. pénzt. — *Frank József*, mérlegkészítő. A háborúból mint őrm. jött haza. — *Gazdag János*, épület- és műlakatos. — *Kelemen János*, tagja a Zrínyi sportegyletnek. — *Kohn Sámuel*, mérlegkészítő, városi képviselő, a lakatos Sz.-o. elnöke, ez. éremmel kitüntetve. — *László Ferenc*, épület- és műlakatos, végigküzdötte a háborút. — *Mendelovits J. és M.*, rézműves. Háború alatt mint szkv. telj. szolg. — *Pichler József* rézműves cége 100 éve áll fenn. Végigküzdötte a háborút. — *Samu J. és Sz.*, rézműves. Ipt. előlj. tag, Sz.-o. elnök, NSE vál. tag stb. — *Sáfrán és Feiler*, mechanikai- és műszerüzemtul., kerékpárkölcsonzó, a mestervizsg.-bizottsági tagja. Volt a háborúban. — *Simon György*, géperejű üzem tulajdonosa. — *Széchenyi István*, lakatos és vízvezetékyszerelő, a Ker. Otthon vig. biz. elnöke stb. — *Szántó Géza*, mérlegk., 3-szor seb. — *Wimmer János*, végigküzdötte a háborút.

Látszerész: *Joó Imre*, a Juszt László és Gyula helyi fiókjának vezetője.

Lelkészek: *F. Bakos J. Agoston*, Ferences s.-lelkész, Levente-egy., kath. ifj. egy. elnök, Fer. III. rend, Rózsafüzér-társ., Misszió-szöv. igazg., Polg. Olvasók. vál. tag, kath. Népsz. igazg. stb. — *Bősze Jenő*, róm. kath. pléb. Számos egyesület vezetője. — *Csoth Géza*

róm. kath. apátplébános, pápai kamarás, megyebiz. és törvh. biz. tag, felsőházi póttag. — *Éberhardt Béla*, kegyesrendi házfőnök, reálgyimn. igazg. (L. szövegben.) — *Ogyeginszky Ferenc*, róm. kath. önálló lelkész, 18 havi fr.-sz., kit.: K. cs.-k., seb. é., Sign. Laud. a kardokkal. — *Horváth Olivér*, ág. ev. lelkész. — *Juk Béla* plébános, Pacsa. A Dalkör elnöke, v. törvh. biz. tag, városi képv. stb. — *Kádár Lajos*, ref. lelkész, a József Fhg. Szan. Egy. főtítkára, a Zrinyi M. irod. és műv. kör ig.-tan. tagja, a közegészségügyi biz. tagja, a MOVE, a Nemz. Szöv. vál. tagja stb. — *Naráci és naracrádi dr. Naláczy András* róm. kath. esp. plébános, Letenye. — *P. Mátés Hiláriusz* házfőnök, plébános, polg. leányisk. igazg., Szt. László cserkészcsapat szerv. test. elnöke, a ker.-szoc. párt vál. tagja. — *Dr. Sárközy Lajos*, róm. kath. esp.-plébános, városi képv., népműv. előadó. — *Szabó Imre* róm. kath. plébános, Zalaszentmihály. Intenzív részt vesz a község fejlesztésében. — *Dr. Winkler Ernő* főrabbi, a Stefánia-szöv. ügyv. elnöke, városi képv., az Orsz. Rabbiegyesület jegyzője, egyházi író. (L. szövegben.)

Malomtulajdonosok: *Lichtenstein Mór*, városi képv.-test. tag és megyei biz. tag.

Országgyűlési képviselők: lásd szövegben.

Mészárosok és hentesek: *Adler Miksa*, 4 évig orosz fogságban volt. — *Babits Imre*, a Püvenál megsebesült. — *Babits Lajos* v. képv. test. tag, Sz.-o. alelnök, N. T. E. vál. tag. Háború alatt teng. őrmester volt. — *Beierl testv.*, öten testvérek résztvettek a háborúban, egyik hősi halált halt. — *Haszon János* 1926 óta önálló. — *Lackenbacher Rezső* a háború alatt rokkanttá lett nyilváníttva. — *Németh Lajos*, Sz.-o. vál. tag; kit.: br. v. é., kor. ez. érd. ker., K. cs.-k. — *Petrics György*, v. képv. Gyula fia orosz fogságban volt. — *Práger Ferenc*, v. képv. Ipt. alelnök, Sz.-o. elnök, N. T. E. elnök, p. ü. biz. tag, Omke vál. tag, stb. — *Sattler Gyula*, résztvett a háborúban; kit.: br. v. é., K. cs.-k. — *Sipos József* végigküzdötte a háborút. — *Spiér Benedek*, k.-ez., br. v. é., K. cs.-k. és seb. é., kitüntetésekkel kapott a háborúban. — *Szabó Lajos* v. Ipt. vál. tag. — *Tarabó Gyula*. — *Tarabó József*, 1923 óta önálló. Háború alatt az olasz fronton volt.

Műkertész: *Petermann József*. Kertészete 1873 óta áll fenn, résztvett a háborúban.

Mintázómester: *Sárdy Ferenc Antal* elismerő oklevelek tul. Háborúban négyszer sebesült, kit.: k.-ez. v. é., K. cs.-k.

Nyomdák és könyvkötők: *Guttág József* könyvkötő, 60 éve önálló mester. — *Offenbeck Vilmos*, a Guttenberg-nyomda tul., vár. képv. — *Hirschl Alajos* 1908 óta önálló, 52 éve tevékenykedik a szakmában.

Órás és ékszerész: *Berényi Árpád* cége 91 éve áll fenn. Ipt. előlj. tag. Tan. vizsg. biz. elnök, Sz.-o. elnök, stb. — *Kugler Antal* Ipt. Sz.-o. elnök, Ipt. v. előlj. tag. Cége 1842 óta áll fenn. — *Wohlráb Sándor*, 1919 óta önálló, végigküzdötte a háborút. — *Zsoldos Gyula*, 1918 óta önálló Ipt. előlj., Sz.-o. ellenőr.

Orvosok: *Dr. Balla János*, nőgyógyász, szakorvos. A vár. képv. test., egészségügyi biz., közm. egy. stb. tagja, seb. é. tul. — *Dr. Berger Géza*, bőr- és nemű specialista, Röntgen-laboratóriuma van. Mint fhgvy. orv. vett részt a háborúban. — *Dr. Berger Miksa*, orr-, fül-, gége szakorvos, orvosi szakíró, az ez. és br. Sign. Laud., II. o. tiszti v. k. hdm., K. cs.-k., seb. é. tul. — *Dr. Dely Károly* egy. orv. tud. — *Dereskei dr. Fodor Aladár*, v. tiszti orvos, szülész, nőgyógyász, a Munkásbizt. főorvosa, stb. városi képv. Kit. Sign. Laud. a kardokkal, Fer. Józ. I. r., K. cs.-k. — *Dr. Diskai Imre*, a Társ. biztosító orvosa. Kit. Sign. Laud. kétszer a kardokkal. — *Elschleger Elemér* m. kir. főállatorvos. Háború alatt a franciák internálták. — *Dr. Fodor Vilmos* főállatorvos, Letenye. Mint főhadnagy, kit.: ar. é. k., kor. ar. é. k., a vit. szalagon. — *Fürst Sándor* ny. m. kir. főállatorvos, városi, járási állatorvos. László fia hősi halált halt. — *Dr. Goda Lipót* v. tiszti orvos, városunkban szül. — *Dr. Günsberger Lipót*, v. állatorvos, az izr. hitk. előljárója, orvosi szakíró. Résztvett a háborúban. — *Dr. Halász Pál*, a világháborúban mint orvos alhdgy. vett részt. — *Dr. Hauszner József* ny. körorvos, számos elismerő levelet kapott működésének elismeréséül. — *Dr. Hauszler László* az orvosi szakirodalomban fejt ki érdemes munkásságot. — *Dr. Hofer Ferenc* járási t. orvos, Pacsa. T. főhadnagy, kit.: Sign. Laud. a kardokkal, vör. ker. é. II. o., K. cs.-k., seb. é. — *Dr. Kahán Imre* ny. orvosezredes, az Orv. szöv. alelnöke, az izr. hitk. vál. tagja. Kit.: Fer. Józ. rend lov. ker. hdm. kardokkal, br., ez. Sign. Laud. a kardokkal, II. o. porosz német vas. ker., II. o. hdm. vör. ker. — *Dr. Kajtár István* körorvos. kit. kor. ar. é. k., II. o. vör. ker. tiszti é., Sign. Laud. a kardokkal, K. cs.-k. tul. — *Dr. Keller József* körorvos, Murakeresztur, a Társ. Bizt. és a D. S. A. orvosa, részt vett a háborúban. — *Kern Aladár* ny. méneskari főállatorvos. Kit.: kor. ar. érdemkereszt a vit. érem szalagján. — *Dr. Kertész Lipót*, v. állatorvos, v. képv., izr. hit. előlj. tag. — *Dr. König József* fogorvos, a v. képv. test. tagja, a F. E. A. D. F. elnöke. A háborúban ezredorvos volt. — *Dr. Kreiner Zsigmond*, kórh. főorvos, v. egyet. tanrs. Résztvett a háborúban. — *Dr. Lakos Ferenc* m. kir. állatorvos, Murakeresztur. — *Lacher József*, Pacsa, főállatorvos, résztvett a háborúban. — *Dr. Láng Sándor* körorvos, 24 h. fr.-sz., kit.: kor. ez. é. k., K. cs.-k., és seb. é. — *Dr. Lászlófy Sándor*, belgyógyász és Röntgenológus. Orosz fogságban volt. — *Dr. Marton Imre* járási t. orvos, Letenye. Törvh. biz. és közs. képv. test. tag. — *Dr. Miklós Imre*, szakcikkek írója, a háború alatt orvosfőnök volt. — *Dr. Mina Dezső*, sebészorvos, 1927 óta lak. városunkban. — *Dr. Ney Hugó*, a D. S. A. és a Társ. bizt.

orvosa. Háborúban fhdgy. — *Dr. Neumann Henrik*, József fhg. szan. főorvosa, a pénztár orvosa, főhadn. orvos. Kit. : Fer. J. rend. kor. ar. é. k., K. cs.-k. — *Dr. Nisponzky Béla*, ny. v. közkórh. főorvos, hozzájárult a város egészségügyi kultúrájának fejlődéséhez. — *Dr. Országh Lajos*, körorvos, városi képv. test. tag vir. alapon. — *Dr. Radó Jenő*, szülész nőorvos, alorvos, kit. : k. ez. v. é., K. cs.-k. — *Dr. Sallay Sándor*, Letenye. Résztvett a háborúban. — *Dr. Schichtauer István* fogorvos, Polg. egyll. vál. tag. A háborúban mint csapatorvos vett részt. — *Dr. Schiller Vilmos* szemész, v. igazg. főorvos, a szem. szakirodalomban tevékenységet fejt ki, mint ezredorvos szerelt le. — *Néhai dr. Schwarz Károly*, kir. törvészéki és munk. bizt. orvos volt. — *Dr. Szabó István*, a Társ. bizt. orvosa, kit. : kor. ar. é. k. — *Dr. Szabó Zsigmond*, szemész, járási tiszt és tb. megyei tiszt orvos, a Kórházi Szöv. elnöke. A háborúban ezredorvos volt. Kit. : Fer. Józ. r. lov. ker. hdm. a kardokkal, II. tisztí vör. ker. a hdm., K. cs.-k. A monográfia munkatársa. — *Dr. Szalay Dénes*, sebész, közkórházi orvos. — *Óhidi Dr. Szigethy Károly* irodalmi működést fejt ki, a r. k. egyházközs. v. elnöke. — *Dr. Takács Zoltán* operateur, igazgató-főorvos. Kit. II. o. v. k. é. k. a hdm., kor. ar. é. k., Sign. Laud. a kardokkal, — *Dr. Viola Ignác*, ny. körorvos, Társ. bizt. orv. Dv. orvos. — *Dr. Weláth Dezső*, gyermekorvos, résztvett a háborúban. — *Dr. Wolf Sándor*, járási és városi állatorvos, II. o. polg. hadi é. k. — *Dr. Zandel Jenő*, urologus és bőrgyógyász, a Sign. Laud. a kardokkal, ez. és br. kor. ar. é. k., K. cs.-k. és Fer. Józ. lovagkr. a hadm. kardokkal a v. é. szalagján.

Sütők: *Andriusv András*, kit. : k. ez. v. é., vasker., kor. ez. é. ker., K. cs.-k. — *Cseh Lajos*, 48 hónapi fr.-sz., egyszer seb., kit. : K. cs.-k. — *Doroghy Kálmán*, a háborúból mint 50%-os rokkant tért haza. — *Fischer Benő*, tanonevizsg. biz. tag, volt v. képv. — *Holczér Gyula*, 2 évig volt orosz fogságban. — *Hromatsek Vince*, a Sz.-o. elnöke, az Orsz. sütő szöv. v. al. elnöke, v. képv., részt vett a háborúban. — *Klein Vilmos* Ipt. előlj., Sz.-o. elnök, tanonevizsg. biz. elnök, stb. Az iparos menháza 500 ar. K-t adott. — *Kluger József*, 1918 óta önálló. — *Özv. Lodner Ferencné* városi képv. — *Mudrák Ferenc*, 1916 végéig volt a háborúban. — *Nagy Béla*, 24 évig a postánál volt. — *Péntek Vendel*, a háborút az orosz és olasz fronton töltötte. — *Steinauer János*, a háború alatt fogságban volt. — *Viola Lajos*, t. hadnagy, kit. : k. ez., br. v. é., K. cs.-k., seb. é.

Szabók (férfi): *Antal István*, a háborúban K. cs.-k.-t kapott. — *Bagdi Béla*, Ipt. előlj. tag, tanonevizsg. biz. tag, munkáiért ez. é.-vel kitünt. Részt vett a háborúban. — *Csonkás János*, br. v. é., vasker. a vit. é. szalagján és K. cs.-k.-t szerzett. — *Cziboly Ferenc*, 1916-ig megrokkanaságig volt a harctéren. — *Gottreich és Tsa*, tulajdonosok végigküzdötték a háborút. — *Hoffer Gyula*. — *Hoffer József*, Sz.-o. vál. tag, tanonevizsg. biz. tag. A háborúból tűzmesterként jött haza. — *Izsák István* tanonevizsg. biz. tag. — *Kiss István*, 26 hónapi fr.-sz., háromszor seb., kit. : K. ez. és br. v. é., K. cs.-k. — *Krausz József* Ipt. vál. tag. Végigküzdötte a háborút. — *Kunanovits Pál* Ipt. és Sz.-o. vál. tag. — *Lidáth Miksa*, 1902 óta önálló. Az Önk. tűzoltóegy. őrparnoka. Kit. : nagy ez. és br. v. é., K. cs.-k., seb. é. — *Mágiss János* Sz.-o. elnök, Ipt. előlj. tag. — *Megyimorecz Tamás*, 17 éve önálló. Sz.-o. pénzt. — *Milhofer Samu*, egyszer seb., 24 hónapi fr.-sz., 33 hónapi orosz fogs. — *Péczeli József*, 1912 óta önálló. — *Platzkó Kálmán*, Sz.-o. jegyző. — *Skerlák János*, 43 éve dolgozik a szakmában, 18 hónapot töltött a fronton. — *Sörley Ágoston*, végigküzdötte a háborút, 42 havi orosz fogság. — *Sörley Jenő*, Ipt. előlj., Polg. egyll. és Emberbarát egyll. vál. tagja. — *Sörley Zsigmond*, 59 éve lakik városunkban. — *Tibold József*, 1921 óta önálló, Sz.-o. elnök. — *Tóth József*, 2 évi fr.-sz. Kit. : K. cs.-k., br. v. é., vasker. — *Töllösy Péter*, 1892 óta önálló. Rokk. egyll. alelnök, Temetk. egyll. főtítkár és főpénzt., városi képv. — *Varga Vince*, 20 havi fr.-sz., kit. : k. ez. és br. v. é., K. cs.-k. és seb. é. — *Zweig Imre* vár. képv., törvhat. biz. tag. Részt vett a háborúban.

Szabók (női): *Blankhorn Szidi*, Eötvös-tér 28., 50 éve dolgozik mint varrónő. — *Bukszné Pollák Juliska*, 1924 óta működik az iparban. — *Csitke István*, 30 havi fr.-sz., egyszer seb., kit. : kor. vasker., I., II. o. ez. és br. v. é., K. cs.-k. — *Fekete Margit*, 8 éve működik a szakmában. — *Fiala Antal*, 1925 óta önálló. — *Guttentag Sári*, 1924 óta önálló, háború alatt mint a Vörös- és Fehérkereszt tagja működött. — *Kaufer Böske*, 1927 óta önálló. — *Kovács Antal*, tanonevizsg. biz. tag, N. S. E. vál. tag. Háborúban volt. — *Pallós Katalin*, 1927 óta van szalonja. — *Pallós Klára*, 8 nővérével közösen bírja a szalont. — *Polgár Ilonka*, 1923 óta van divatterme. — *Rácz Juliska*, 1913 óta önálló. A MANSz tagja. — *Schiller Ferencné*, 1920 óta működik az iparfejlesztés terén. — *Sió Mária*, 5 évig postatisztv., volt, 1924 óta önálló. — *Szabados Rózi*, dr. *Korczagné*, szabászati tanfolyamot tart, 1914 óta önálló. — *Szöllösy Erzsé*, 1905 óta önálló, 3 évig ipt. vál. tag volt. — *Varga Lajos* Sz.-o. elnök, 1907 óta önálló. Ipt. vál. tag, 36 havi fr.-sz., egyszer seb., kit. : k. ez. v. é., K. cs.-k. — *Wertmann Juliska*, Sz.-o. titkár. W. Géza az orosz fronton hősi halált halt.

Szűgyártók: *Klapper Gusztáv*, haretéren fogságba esett. — *Keronya Gyula*, a háborúban tizedes volt. — *Simonkovic Bálint*, hr. v. é., vas ker.

Szűgyártók: *Österreicher Samu*, szikv. gy. és sörrakt. — *Schlesinger Lipót*, kit. : K. cs.-k. — *Szűcs Ferenc*, a szakma legrégebb képviselője, br. v. é. és K. cs.-k.-tel lett kitüntetve.

Szűtásmester: *Szalinger Antal és fia*, 1893-ban alakult. Városi képv., végig küzdötte a háborút.

Szűtőmester: *Zubály Mihály*, 1920 óta önálló. Kit. : br. v. é., K. cs.-k., seb. é. 3 sávval.

Szobafestők és mázolóok: *Mesko József*, végig szolgálta a háborút. — *M. Ferenc*, francia internált volt. — *Metz János*, kit.: I., II. o. v. é., br. v. é., K. cs.-k., szolg. é. és seb. é. 50%-os rokkant. — *Németh József*, kit.: k. ez., br. v. é., K. cs.-k. és seb. é. — *Reisz Béla*, 1910 óta lakik városunkban, 1917 végéig volt a fronton.

Szülésznök: *Bódiás Lászlóné*, 1909-ben nyert oklevelet. — *Özv. Kéhn Istvánné*, 1900-ban nyert oklevelet.

Tanárok, tanítók: *Abádi Imre*, f. keresk. isk. tanár, iskolaszéki tag, író. — *Ács József*, áll. tanító, 36 éve fejt ki kulturális ténykedést. — *Balog Dezső*, f. keresk. isk. igazg., Kaszinó titk., keresk. tanoncisk. igazg., végig küzdötte a háborút. — *Bodorfalvi és kurtakécsi Baranyay Lajos* el. isk. igazg., Letenye. A Népműv. Egy. elnöke. Orosz fogságban volt. — *Benakovits János*, ny. igazg. tanító, vend. szöv. titkárja, stb. — *Béres János* tanító, a csecsemővédő int. jegyzője, részt vett a háborúban. — *Hidegháti Bittera Béla*, polg. isk. tanár, a matematika előadója. — *Brauner Lajos*, II. körz. áll. el. isk. igazgató. Polg. Egy., M. Paedagógiai Társ. stb. tagja, a N.-Kanizsai járás Tanítókör elnöke. — *Cseh Joakim*, áll. tanító, tanoncisk. tanár. — *Faludi Géza*, áll. tanító, menekült, 24 havi fr.-sz. — *Feix Margit*, áll. tanítónő, minden közéleti szolgáló megmozdulásban részt vesz. — *Filó Ferenc*, igazg. tanító, több egyesület elnöke vagy vál. tagja, a háborúból t. hadnagyként jött haza. — *Girgach Dezső*, áll. igazg. tanító, az analfabéta tanf. vezetője, a magyar nyelv propagálásáért kitüntetve. — *Hajnal János*, áll. tanító, résztvett a világh. — *Halász Jenő*, izr. el. isk. igazgató. A járási tanítóegy. vál. tagja. — *Havas Rezső*, tanító, zene- és énekszakos, háborúban volt. — *Jelínek Márk*, ny. keresk. isk. tanár, közkereseti társ. főtisztv. Lajos fia Lublinnál elesett. *Kovács Illés* igazgató, egyházközség világi elnök, Hit. Szöv., V. K. H. elnök, városi képvis. Résztvett a háborúban. — *Kovács Miklós*, áll. tanító, az iskolán kívüli népm. előadója, részt vett a világháborúban. *Kreutzer Dezső* róm. kath. esp. pléb., Gelse. Nevéhez fűződik a templom rest., Kath. Kör, Hitbuzgalmi Egy. létesítése. — *Landy Ferenc* igazg. tanító (kántor) Pacsa, a Dalkör elnöke, a Kath. Ifj. Egy. világi elnöke stb. — *Németh Jenő* igazg. tanító, Zalaszentmihály, az Olv. Kör, Hitel. Szöv., Gazdakör, Dalkör stb. megalapítója. — *Németh Mihály*, polg. fiú isk. igazgató 1924 óta. Az ezredéves kiállításon díszoklevelet és érmet nyert. — *Neuwirth György*, áll. tanító. Részt vett a világháborúban. — *Niesner Viktor*, tornatanár, levante főoktató, vívómester. — *Ortuly Gyula*, áll. tanító, a Nk. Polg. egyeslet könyvtárosa. A világháborúban orosz fogságba esett. — *Óváry József*, áll. tanító, iskolán kívüli népműv. előadó. — *Parti Lajos*, áll. polg. isk. tanár. — *Plander Boldizsár*, áll. tanító, szakíró, levanteegyeslet vezető, egyházközs. tanács tag. — *Plander János*, áll. tanító, 1906 óta fejt ki kultúrtevényt. — *Polesinszky Emil*, isk. igazgató, Géza fia hősi halált halt. — *Polonyi György* polg. leányisk. igazg., menekült. A Polg. Egytl., Zrínyi Irod. Kör stb. tagja. — *Pozedus Antal*, igazgató (l. szöveg). — *Rozs Lajos*, kegyesrendi reálgymn. tanár, h. igazgató, a kath. hitközség választott képviselője. — *Kisfaludi és Szentlévánti Somogyi Imre*, igazg. h., polg. isk. tanár, Alsólendvára menekült. — *Surányi Gyula*, felsőkeresk. isk. tanár, a Zrínyi Irod. Kör társelnöke, Move igazg. tag. — *Szalay Sándor*, ny. igazgató, volt lapszerkesztő, a zalamegyei tanítótest. elnöke, (l. szöveg). — *Szénás Ferenc*, ny. tanító, a br. v. é. tulajdonosa. — *Vegele Károly*, tanár, 24 havi frontszolg. a Sign. Laud., K. cs.-k. tulajd., a Zalai Közlöny volt szerkesztője. — *Wache János*, kántortanító, a tűzoltóegyeslet parancsnoka, a Hitelszöv. könyvelője, hadifogságban volt.

Temetkezési váll. *Hild Ferenc*. Intézete 1882-ben alapított, v. képvis. — *Horváth István és fia* koporsógyáros. Fia a Kath. Legényegyl. vál. tag.

Tímár m. a szakma egvedüli képviselője Kanizsán, 45%-os rokkant.

Köz- és magántisztviselők: *Ábramovics Márk*, az izr. hitk. főkántora. — *Agh Ede* a Nagykanizsai Tkp. főkönyvelője, író. — *Aigner Géza*, D. S. A. főintéző, városi képvis., az óvoda ü. biz. tagja. — *Dr. Almásy Gyula*, kir. törvényszéki bíró, 20 éve áll az igazságszolgáltatás szolgálatában. — *Ankoffer György*, D. S. A. s. tiszt, állomáskezelő. — *Ballassa Sándor* telekkönyvvezető, Letenye. Résztvett a háborúban. — *Ballabene Bertalan*, m. kir. vámsz. őrnagy, 36 havi fr.-sz., kit.: vaskor. rend III. o., katonai é., Sign. Laud. a kardokkal, K. cs.-k., seb. é., stb. — *Balogh József*, D. S. A. főtiszt, részt vett a világháborúban. — *Barabás Kálmán*, m. kir. postafelügyelő, M. Nemz. Szöv., Move, M. Vöröskeres. Egytl. vál. tag. — *Barta József* magántisztv., kit.: k. ez., br. v. é., K. cs.-k. — *Bartal Béla*, D. S. A. állomásfőnök, városi képvis., a soproni szavazás körüli érdemei elismerésül kitüntetve. — *Barthos Gyula*, hercegi hitb. erdőmester, részt vett a háborúban. — *Baumgarten Ignác*, üzemvezető, a háborúban mint műsz. fhdgy. telj. szolg. — *Baumgarten Károly*, a Király-sörgyár főgépésze. — *Bán Sándor* rendőrfelügyelő h., 29 havi fr.-sz. — *Bányay Lajos*, m. kir. rendőr s. tiszt, a határrendőrségnél telj. szolg. — *Bencze Gyula* bizt. int. főnök, a város-építő egyes. tagja. — *Dr. Benrik Ferenc* kir. jbiró, 2 évig orosz fogs. fhdgy., kit.: Sign. Laud. kardokkal. — *Bendász Béla* rend. díjnok, v. theologus, a Nemz. Hads. telj. szolg. — *Benel Gusztáv* m. kir. vámsz. főtiszt, végigküzdötte a háborút. — *Dr. Bensterien Erich* ny. kir. államrend. tanácsos, bizt. főnök, támogatója az összes helyi egyes. — *Berger Lipót* cégvezető, a 20. honv. gye.-nél telj. szolg. — *Berke Béla* D. S. A. tisztv., az N. T. F. tagja. — *Dr. Bernyó József* Orsz. Társ. Bizt. Int. fogalm., a Nagykanizsai Kirendeltség vezetője, érdeme a pénztár mintaszerű átszervezése. Szakíró. — *Bertalan József* D. S. A. tisztv., az

N. T. E. és a Dalárda tagja. — *Bertin Ágoston* kir. tszéki. tanácselnök, v. képv., a Muraközi Szöv. elnöke, a Piarista Diák Szöv. ügyv. alelnöke, stb. — *Bertoti Berthoty Lőrinc* de genere Aba, rendőrtanácsos (l. a szövegben). — *Béda József* v. tüzoltó, 16 havi fr.-sz., a Hild temetk. egyes. tagja. — *Bibra Sándor* Társ. bizt. tisztv., minden társadalmi akcióban részt vesz. — *Büro Ernő* tkp. cégvezető, t. fhdgy., 16 havi fr.-sz., kit.: Sign. Laud., K. cs.-k. — *Vérbogyai Bogyai Kálmán* főjegyző, Zalaszentmihály. A társadalmi és kulturális egyesületek életében mint vezető visz szerepet. — *Boross László* v. I. alszámvevő, Polg. Egyll., Move, stb., kit.: k. ez. és br. v. é., K. cs.-k. — *Nédei Botka Andor* főszolgabíró (l. szövegben). — *Böhm Ignác* postafőellenőr, az evang. egyh. pénztárnoka. — *Brand János* vm. útbiztos, a háború alatt I. o. számv. altiszt volt. — *Brossányi Gyula* kir. tkvtó, író. — *Bronts Lajos* D. S. A. mérnök, kit.: hr. Sign. Laud., ez. Sign. Laud. a kardokkal. — *Burián István*, 1927 óta van a város szolgálatában. — *Büky J. Béla* magántisztv., a Kath. Legényegylet vál. tagja, a Temetk. egy. és a Kerékpár egy. titkára, stb. 4 havi fr.-sz. — *Csarankó Jenő* Orsz. társ. bizt. int. tisztv., — *Cseret János* kir. tszéki. irodaigazg., kit.: magy. kor. vasker. a vit. é. szalagján. — *Csete József* posta s. ellenőr, kit.: ar. érdemker. vit. é. szalagján, bolg. hold é. k. IV. oszt. hadiszalagon. *Csillag Ferenc* okl. mérnök, a mérnöki kamara tagja. — *Csillag Jenő*, az Uránia rt. igazgatója, a Szinh. Közm. Egy. alapító titk. — *Csézu György* tüzoltó rajvezető, végigküzdötte a háborút. — *Csobar István* alozredes, a városi Testnevelési Tanács vezetője, a III. o. kat. é. k., ez. és br. kat. é. k., K. cs.-k, seb. é., 20 éves jub. é., III. ker. parnoksági, hads. főparnoksági, OTT. és VKM. okirati dícsérő elism. birtokosa. — *Csuták Elek* ny. főszemlész, városi jövedéki főellenőr. — *Mikejai dr. Czigány János* főszolgabíró, 1923 óta vezeti a járás ügyeit. A háborúban mint t. fhdgy a Sign. Laud. 2× a kardokkal vit. é. és seb. é.-mel tüntettetett ki. Orosz fogságban volt. — *Czulek László* kórh. gondnok, Polg. Egyll., Irodalmi Kör, stb. tagja. — *Deckert Lajos* forg. ellenőr, kit.: nagy ez. és 2 kis ez. v. é., br. v. é., seb. é. és K. cs.-k., orosz fogs. — *Dénes Jenő* m. kir. áll. pénzt. tanácsos, a Move pénztárosa, az evang. presbiterium tagja, a p. ii. biz. elnöke. — *Dezső Aladár* városi képv., a Magy. Francia bizt. titkára. — *Dezső József* v. számtiszt, egyszer seb., kit.: k. ez. és br. v. é., K. cs.-k., seb. é., — *Dolmányos László* vámszaki tiszt, a Kath. ifj. egy. vál. tagja, végigszolgált a háborút. — *Dobó Emil*, a Mértékhit. hiv. főnöke, bírósági és rendőrségi szakképviseelő, 3 és fél évig volt fogságban. — *Dóczi Károly* pt. kezelő, 1917 óta van a posta szolgálatában. — *Dolmányos László* D. S. A. kalauz, Vasutas egyesületek tagja. — *Egry Gyula*, az Éme. Postás kaszinó, stb. tagja. — *Erdélyi János* v. tanácsi iktató, a Polg. egyll., Kath. Legényegyl. alapító tagja, részt vett a háborúban. — *Eltér Géza* D. S. A. intéző. — *Farkas Lajos*, vámszaki főtiszt, a Zrinyi tornaegyl., Kath. legényegyl., stb. tagja. — *Fábián Miksa*, az izr. hitk. titkára, azelőtt tanár. A fronton 26 hónapot töltött. — *Fedor László* ker. munk. bizt. pénzt. igazg., a Zrinyi irod. kör tagja. — *Fehér István* kórh. irnok, Przemyslnél fogságba esett. — *Fenyvesi Sándor* ny. tüzoltó s. tiszt. 1914—18-ig szolgált a hazát. — *Fischer János* banktisztv., a Keresk. Bank cégjegyzője, a mentőegyl. megszervezője. — *Dr. Fischer József* tszéki tanácselnök, Polg. egyll., Kath. Legényegyl., Vörösker. egy. stb. tagja. — *Flescher József* gyárigazgató a Merkur vasművek rt.-nál, az N. S. E. elnöke. — *Freyslinger Ágoston*, a Transdanubia főtisztviselője. 1916-tól végigküzdötte a háborút. — *Freischmidt Ferenc* v. tüzoltó őrpárnok, 15 szolg. érem tul., 16 havi fr.-sz., 30 havi orosz fogs. — *Özv. Fürtös Izsóné*, a Hazai Bizt. tisztviselője. — *Gábor József* bizt. titkár, a háborúból mint fhdgy. szerelt le. — *Gerets József* törv. hat. hordójelző, a 48. gye.-nél 27 hónapot töltött a fronton. — *Gogl Jenő* kerk. díjnok, kit.: 2 br. v. é., K. cs.-k. és seb. é. — *Golenszky János* tkp. cégvezető, titkár, az Emberbarát egy. alelnöke, részt vett a háborúban. — *Gombár Gyula* kir. itélőtáblabíró, a jbság elnöke. Hazafias magatartásáért a szerbek kiutasították. — *Gozdán József* városi közv. altiszt. Végigküzdötte a háborút s mint altiszt szerelt le. — *Grábár Lajos* rend. hiv. tiszt, az Állatvédő egy. jegyzője, a Nimrod titkára, a háborúban őrmester volt. — *Grosz Ernő* bankbizományos, v. képv., 70%-os rokkant. — *Gumillár Mihály* jb. főtiszt, Lövészegyl., Kath. Legényegyl., Polgári egy., stb. tagja. — *Haidecker József*, a Király sörfőző rt. sörmestere, mint t. hadnagy vett részt a háborúban. — *Hajnal Károly* jb. irodatiszt, kit.: k. ez. és br. v. é., K. cs.-k. — *Hajós Ferenc* áll. rend. irodafőtiszt. Részt vett a háborúban, nagy érdemei vannak a kommun letörésében. — *Hardy Gyula* ny. városi közgyám. Rokkant pénztárnok, szegények gondnoka stb. — *Haurischalts József* irodafőtiszt, résztvett a háborúban. — *Heine Albert* vámszaki tiszt. — *Hemmert Károly* v. főszámvevő. — *Dr. Henning Alfréd* kir. törvénytíró elnök (l. szövegben). — *Hetesi János* v. számtiszt, Kath. Legényegyl. vál. tag, pénztárnok, Stefánia Szöv. pénzt., stb. A háború alatt hdgy. volt. — *Hilcz József* v. tisztv., a Magy. Nemz. Szöv. titkára, a Stefánia ellenőre. — *Hirschler Andor*, a Transdanubia főtisztviselője, N. T. E., Nk. F. C. vál. tag, tennisz sz.-o. vezető stb. Kit.: k. ez. és br. v. é., K. cs.-k. — *Hirschler Sándor* vezérigazg., a Nagykanizsai Kaszinó elnöke, számos társ. egy. és keresk. társ. igazgatója, ill. elnöke. — *Dr. Hitzelberger Sándor* kir. járásbíró, Letenye, mint t. hdgy. vett részt a háborúban. — *Holczér Sámuel* tkp. pénzt., t. szds, kit.: ar. é. k. a vit. é. szalagján. — *Horváth Gyula* p. díjnok. — *Horváth István* adóügyi főszámvevő, ny. adóhiv. főnök, a Kossuth Lajos-asztaltársaság v. elnöke, a Segélyegyleti szöv. elnöke, stb. — *Horváth János* v. díjnok. — *Horváth József* pü. szemlész. —

Horváth József I. o. postatiszt. 1917-től 1921-ig volt katona. — *Horváth József* postafelügyelő, a távirada és távbeszélő v. vezetője. — *Horváth Károly* postafelügyelő, tagja a Zrínyi irod. kör, Sportegy. és a Postáskaszinónak. — *Horváth László* kir. telekkönyvvezető, 6 évet töltött hadifogságban. — *Huszágh Ágoston* dohányárúraktári főnök. — *Hutter Géza* postafelügyelő, a Zala vm. dalos szöv. és a Kansz titkára. — *Jászay Lajos* v. díjnok, a Kath. Legényegylet pénztárnoka. — *Kayser Elek* kir. törvészéki tanácselnök. 1916-ig a fronton, majd a hadbírósnál telj. szolg., kit.: Sign. Laud. a kardokkal, Fer. Józs.-rend lovagker. a kardokkal és K. cs.-k. — *Kálmán Leó* bankár, városi képv. Részt vett a háborúban. — *Kálnai Béla*, a Társbizt. ügyv. igazg., a Bonyhádi hengermalom és Vill. üzem rt. ig. tagja, stb. A háborúban súlyosan megsebesült. — *Dr. Kálnay Gyula* rendőrfőtanácsos (l. a szövegben). — *Kapoli István*, a Magy. közt. fogy. szöv. kanizsai fiókjának vezetője, végigküzdötte a háborút. — *Tamásfalvi dr. Kasza László* kir. közjegyző, Letenye. T. hdgy. kit.: Sign. Laud. a kardokkal, br. v. é. kétszer, K. cs.-k. és seb. é. — *Dr. Kaufmann Lajos* városi I. aljegyző. — *Kelemen Ferenc* tkp. igazgató, az irodalmi és művészeti kör elnöke, az N. T. B. társelnöke, vár. képv., stb. — *Kenedi Imre* okl. mérnök, részt vett a háborúban. — *Kengyel Gyula* városi végrehajtó, 7 hónapot töltött a fronton. — *Kerecsényi József* városi adótiszt, 42 hónapot töltött orosz fogságban. — *Keszthelyi József* városi tűzoltó, 7 havi frontszolgálat van. — *Király Sándor* városi műsz. tanácsos, Polg. Egyll. vál. tagja, az Oly. Kör vál. tagja, stb. — *Kiricsi János* folyammérnöki vízmester. — *Kiss Nemes Pál* O. K. H. pénztáros, Letenye, a Tűzoltó Egyll. pénztárosa. Résztvett a háborúban. — *Kisfaludy József* p. felügyelő, kit.: kor. ar. é. k., ar. é. k. a vit. é. szalagján. — *Klapner Miklós* városi díjnok, 48 havi fr.-sz., kit.: br. v. é., K. cs.-k. — *Kleinfeld Ignác*, a Zalamegyei Gazd. Tkp. igazgatója, vár. képv., a közraktárak felügy. biz. tagja, izr. hitk. előlj. tagja, stb. A háborúban szds volt. — *Kloos János* D. S. A. felügyelő, fűtőházi főnök, mérnök. — *Ifj. Knortzer György* banktisztv., önk. tűzoltótest. pénztárnoka és szakaszparnoka. — *Knortzer György* korm. tanácsos, tkp. vezérigazgató, városi és vármegyei törv.-hat. biz. tag, tűzoltótestületi elnök, Polg. egy. elnök, építő biz. elnök, stb. — *Dr. Kovács Jenő* tb. főszolgabíró, Pacsa, törvh. biz. tag. Mint fhdgy. vett részt a háborúban 20 hó fr. sz. — *Kvek Géza* D. S. A. üzemi s. tiszt, főraktárnok. 1916—18-ig volt katona. — *Dr. Korpos Ádám* kir. joggyakornok. A háborúban mint hdj. őrm. a br. v. é., és K. cs.-k.-val tüntetett ki. — *Kósa József* m. kir. rendőrségi kezelő, 1920 óta van a rendőrségnél. — *Kostein Ferenc* bizt. hivatalvezető. — *Kostein József* v. díjnok, tagja a Zrínyi M. irod. körnek. — *Kostyák Samu* posta főfelügyelő, a mozgópostafőnökség vezetője. — *Koszednár József* postatisztv., az Nk. Ifj. Egy. alelnöke. — *Kotsy Dezső* Orsz. társbizt. int. tisztv. — *Dr. Kovács Gyula* ny. kir. táblabíró, kir. jb. elnök (l. szövegben). — *Kovács József* dohányárú raktári ellenőr. — *Kovács Zsigmond*, a magy. kir. sóhivatal altisztje. — *Hosszaszói Kovács Géza* p. ü. főbiztos, a Polgári Egylet tagja. — *Krámer Endre* a Magyar Francia Biztosító Intézet titkára. — *Krampatits József*, áll. tanító, isk. gondnok, könyvtárnok, résztvett a világháborúban. — *Krampatitsné, Koziek Ilona*, áll. tanítónő. — *Ózv. ifj. Krátky Józsefné* szül. *Zrínyi Jolán*, tkp. tisztviselő, a Ker. Jót. Nőegylet és a MANSz tagja. — *Kumi József*, csendőralhadnagy, kor. e. é.-k., I. o. legénységi szolg. jel., jub. emléké., 60 éves jub. ker.-tel kitüntette. — *Láng Ferenc*, postafőtiszt, tagja a MOVE, Zrínyi Irodalmi és Lövész Egyleteknek. — *Láng János*, kit.: br. v. é., K. cs.-k. — *Lányi László*, tkp. főpénztáros, vár. képv., a Polg. Egyll. pénzt., a Zrínyi Sportegy. vál. tagja, Stefánia-szöv. felügy.-biz. tagja stb. — *Lányi Pál*, Transdanubia főtisztv., kit.: e. és br. katonai érdeme. a kardokkal, K. cs.-k. — *László Vilmos* magántisztv., irodalmi munkásságot fejt ki, résztvett a háborúban. — *Laubhammer Alán*, szolgabíró, az e. és br. Sign. Laud. tulajdonosaként szerelt le. — *Lausch Károly*, D. S. A. tisztv., kath. hitk. tanácstagja, 21 havi frontszolg. — *Leirer Jenő*, áll. rendőrségi kezelő. — *Ifj. Armai Lieb Oszkár*, magántisztv., a Zalam. Dalosszöv., a Rákóczi-szöv. vál. tagja. — *Lichtenstein Sándor*, a Sakkör vál. tagja. — *Lovasy István*, Társad. Bizt. Int. tisztviselője, az NTE tagja. — *Dr. Lukács Béla*, törvészéki joggyakornok, azelőtt József fhg. titkári hivatalánál volt. Orosz fogságban volt. — *Madarász József*, v. díjnok, a Zrínyi Sport Egy., az NTE és a KANSz tagja. — *Dr. Maitz József*, v. számvető, a Polg. Egy. számv.-biz. tagja. — *Dr. Makáry Vilmos*, kir. törvészéki bír., az Orsz. Bír.-egyll., a Zrínyi M. Irod. Kör és a Ker. Jót. Nőegylet tagja. — *Kerekdedei, makói dr. Makó Gábor*, a Hangya-kirendeltség vezetője, 40 hó fr.-sz., kit.: Sign. Laud., kat. é.-k., K. cs.-k., seb. é. Rang: fhdgy. — *Markó Jenő*, főtávírász. — *Marvalits István*, D. S. A. főintéző, állomásfőnökh. — *Maschler István*, postafelügyelő, Polg. Egy. vál. tag, kit.: kor. ar. é.-k. — *Máday Ödön*, tkp. cégvezető, író. — *Mágyics Irén*, Orsz. Társ. Bizt. Int. tisztviselő, a Tenniszegy. díjnyertes tagja. — *Mandics József* m. kir. főtörzsörmeister, a háborúban 12 havi fr.-sz., számos kitüntetés tulajdonosa. — *Márton Ferenc*, Letenye. Leventegy. oktató, Tűzoltó Egy. titkár. Résztvett a háborúban. — *Dr. Mátyás Samu* rendőrkapitány, a bűnügyi o. vezetője, kit.: III. o. polg. hadi é.-k. — *Meiszner Károly* D. S. A. főtiszt, 3 havi fr.-sz. — *Meskó Géza* hiv. s.-tiszt, a rendőrségi pénztár vezetője. — *Metz József* kir. ügyész. — *Mihálka Mihály* p.-ü. főbiztos, a KANSz tagja. — *Mikó György* jb. irodafőtiszt, résztvett a háborúban. — *Millei István* v. tűzoltó, 10 éves szolg. eredm. kitüntette. Az egész háborút a fronton töltötte. — *Millei István* csendőrtiszthelyettes, eredményes szolgálataért

3 dicsérő okirat, 200 P pénzjutalom, 20 éves leg. szolg. jel., 1912—13-as mozg. ker., 1908-as kat. jub. éremmel kitüntetve. — *Vitéz Mohácsy Emil* D. S. A. főtiszt, mint t. fhdy. 4-szer seb. — *Dr. Mutschenbacher Edvin* kir. törvészéki tanácselnök (l. szövegben). — *Hosdádi Nagy Kálmán* Orsz. Társ. Bizt. Int. számellenőr, a nagykanizsai kirendeltség h. vezetője. Családjá régi nemesi familia, eredetét 1600-ig vezeti vissza. Résztvett a világháborúban. — *Nagy Tivadar* postaellenőr, ar. é.-k. v. é. szalagján. — *Dr. Novai Imre* v. aljegyző, az Ébredő Egy. titkára, 17 havi frontsz., K. cs.-keresztje van. — *Novotny Mihály* főraktárnok, 1909 óta a D. S. A. vasútnál. — *Olgyay Lajos*, Letenye, urad. számtartó, Hit. a Szöv. és a Kaszinó elnöke. — *Országh Jenő*, Letenye, tkp. igazg., t. hdgy, kit.: k. ez. v. é., K. cs.-k. — *Österreicher József* takarékpénztári cégvezető, a világháborút végigküzdötte. — *Ötvös Emil* ny. állampénzt. főigazgató, a városi szesz-főzde elnöke, tkptári ig. tag. vár. képv. — *Papp Gyula* raktárnok, háborúban fogságba esett, br. v.-é., K. cs.-k.-je van. — *Dr. Papp József*, a Városépítő Rt. keresk. intézője, a Zala volt szerkesztője, a Sign. Laud., br. v.-é., seb. é. és K. cs.-k. tulajd. — *Papp Péter* ny. vas. tisztv., az Olvasókör alelnöke, vár. képv. — *Pál Gyula*, Letenye, jb. kezelő zlj. volt a háborúban. — *Perger József* irodafőtiszt, a szolg. vask. tul. — *Peszkovszki Károly* I. o. s.-tiszt, Csengeri-út 83. — *Petrekovits István* p. forg. díjnok. — *Petri Dezső* felügy., osztálymérnök, vár. képv., a MOVE-fiók elnöke, egyházmegyei jegyző. — *Dr. Petrics László* rendőrfogalmazó, a román fronton harcolt. — *Petz Ferenc* kir. tvszéki titkár, öt és fél évig hadifogságban szenvedett. — *Pencz József* D. S. A. műsz. segédtiszt, a Mészegy. vezetője. — *Pintér Sándor* postafőtiszt, 1896 óta szolgál. — *Pistyak Mihály* sóhivatali ellenőr, 24 éve szolgál. — *Plander Károly* díjnok. — *Plichta Lajos* főjegyző, Letenye, törvh. biz. tag, intenzív társadalmi életet él. — *Podolay Jusztin* kir. törvényszéki bíró, a Signum Laudis, kor. a. é.-k., Károly csapatkereszt tulajdonosa. — *Dr. Pogány Béla*, a Zalam. Szövetk. Áruforg. Rt. ü.-v. igazg., a keletmagyarorsz. főkormánybiztosság volt előadója, a III. o. kat. é.-k., a Sign. Laud., kétszer a nagy e., br. v.-é., seb. é. tul. — *Polay József* kat. nyilvántartó, 36 havi fr.-sz., sebesült, K. cs.-k., seb. é. — *Pollermann János* kat. nyilvántartó, előbb rendőrfelügyelő és pénztári ellenőr. — *Polonyi Géza* főintéző, forg. kirendelts. főnök, a VOGÉ helyi elnöke, a. é.-k. tul. — *Polonyi Sándor* D. S. A. állomásfőnök, Levente-egy. ellenőr. — *Dr. Pottyondy József* v. közgyám, a NTE főtitkára, a Nk. Fürdőegy. titkára, a háborúban megsebesült. — *Pongor Henrik*, a Transdanubia Egy. Gözmalom Rt. vezérigazgatója, kormányfőtanácsos, városi képv. — *Prack István* v. közig. tárnok, Zalam. tb. főjegyzője, a kömmünben üldözésben volt része. — *Príkler Gyula* v. levéltárnok. — *Puly Gáborné*, a III. sz. postahivatal vezetője. — *Rácz János* róm. kath. kántor, a Dalosszöv. társelnöke, szakíró, 27 hóig volt a fronton. — *Ress József* detektívfelügyelő, csoportvezető. — *Revisnyei Reviczky Nándor*, a Transdanubia igazg. titkára, a haditengerészetnél szolgált. — *Rédey Imre* főmérnök, 1913 óta a D. S. A.-nál. — *Dr. jákóhalmi Révffy Andor* kir. tvszéki jegyző, Erdélyből menekült. — *Reznicek József*, a Transdanubia igazgatója, a Városépítő Rt. felügy.-biz. tagja. — *Rolland Angela* postasegédellenőr, erdélyi menekült. — *Rosenberg Oszkár* bankigazgató. — *Rusorán Lajos* sőtárnok, Felvidékről menekült. — *Ruszuurm Henrik* p.-ü. s.-titkár, 6 évig orosz fogságban volt. — *Ruzsics József* irodasegéd-tiszt. — *Sárdy Géza* jbg. irodafőtiszt, több egyesület tevékeny tagja. — *Scodnik Rezső* min. o.-tan., a folyamammérnöki hivatal főnöke. — *Sekulja Emilia* r. díjnok, a Misszió vál. tagja. — *Scheller Zoltán* főjegyző Nagyrécsén, 2 Sign. Laud., kat. é.-k., br. v.-é., K. cs.-k. tul. — *Schiller József* D. S. A. intéző, vár. képv. — *Schuder Lőrinc* D. S. A. tisztv. — *Schweitzer Kálmán*, a magy.-francia bizt. társ. irodafőnöke, 5 évig hadifogságban volt. — *Sinkovics József* állomáskezelő. — *Simon Elek*, Orsz. Társ. Bizt. Int. tisztviselő. — *Sió Ida* u.-az. — *Stefany Adolf*, a Pátia pótkávégyár vezetője, végigküzdötte a háborút. — *Özv. Strein Mórné*, férje volt vár. képv.-test. tag. — *Stuller László* rendőrfelügyelő, ny. huszárszázados, a Ferenc József-rend lovagja, a Kerékpáregy. elnöke, a Zrinyi Tornaegy. vál. tagja, Ferenc József-rend lovagkeresztje, e. Sign. Laud., br. Sign. Laud., seb. é., bolgár Bárd-rend tulajd. — *Surgoth Miksa*, a Nemzeti Bank fiókfőnöke, városi képv. — *Szabadi Szabady Zoltán* gazd. tiszt., Letenye. — *Dr. Szabó Győző* kir. járásbírószági alelnök. Perlakról, ahol vezető bíró volt, menekült. — *Szabó Kálmán* postafőtiszt, városi képviselő. — *Dr. Szabó Lajos* kir. ügyészégi elnök, a Koresolyázó Egyesület volt elnöke. iskolaszéki gondnoksági tag, egyháztanácsai tag, a Közművelődési Egyesület elnöke, a II. o. polg. hadiérdemk. tulajd. — *Szabadi dr. Szabady Lőrinc* kir. tvszéki tanácselnök, a Nemz. Szöv. alelnöke, a Zrinyi Tornaegy., József fhg.-szanatórium vál. tagja, a bíró- és ügyész-egy. pénztárnoka, az irredentaegy. volt elnöke, volt választási biztos. — *Szarka Lajos* főraktárnok, 1907 óta szolgál. — *Száva Nándor* vámszakai tanácsos, több egy. tagja. — *Szegő János* ny. útmester, az e. kat. é.-k. tul. — *Szeman Andor*, a Gazd. Bizt. Szövetk. vezérképviseelője. — *Szeivertz Antal* körjegyző, Murakeresztúr, mint zls. 7 havi fr. sz., rokkantként szerelt le. — *Szemző István* vár. tisztv., végig szolgált a háborúban. — *Dr. Szigeti Vass Zoltán* kir. gazd. felügyelő, a ref. hitközség gondnoka, a III. o. polg. é.-k. tulajd. — *Szigrist László*, a Fociere titkára, vár. képv., OMKE, NYUKOSZ vál. tagja, volt százados, a kat. é.-k., Sign. Laud., br. Sign. Laud., K. cs.-k., kétsávos seb. é. tul. — *Szilvay Gyula* főjegyző Kiskomáromban. — *Szittai Béla* p. díjnok. Fivére, Antal, hősi halált halt. — *Szondy*

Aladár jbg. irodatiszt, a vask. tul. — *Szöllősy János* jbg. főtiszt, a nagy e. v. é., kat. é.-k., K. cs.-k. tul. — *Szőnyi Sándor* árvászéki ülnök, volt rendőralkapitány, a fronton megsebesült. — *Szumner Kálmán* fogházfelügyelő, fogházparancsnok. — *Tabak József* postatiszt, a II. o. v. é., K. cs.-k., seb. é. tul. — *Ternóczky Sándor* csendth. számos kitüntetés tulajdonosa — *Dr. Thalmann Walter* ügyv. ig. a Transdanubia ig. tagja, a világháborúban sorhajóorvos volt. — *Dr. Tholway Zsigmond* postafelügy., hivatalvezető, a vörösk. díszjelvény, több hadosztály-elismerés, legfelsőbb elismerés birtokosa, a Zrínyi Irod. Kör és a Zalam. Dalosszöv. elnöke. — *Thury Ernő* postafőtiszt. — *Thury Pál* főszozolgab. főtiszt. Két fia résztvett a háborúban. — *Tibér József*, az Orsz. Társ. Bizt. Int. tisztviselője. — *Tolnay János* főraktárnok. — *Toplak Miklós* vár. tűzoltó, kis e., br. v. é., K. cs.-k., seb. é. tul. — *Tornyos Ferenc* számellenőr, hadifogságban volt. — *Tóth Ernő* v. tűzoltó, 24 havi fr.-sz., Károly cs.-k. — *Török Gyula* főjegyző, Pacsa. Nevéhez fűződik a község közmunkáinak létesítése. — *Török János* főjegyző. — *Tripammer Jenő*, a Nemzeti Bank fiókja főnökhelyettese, teniszszöv. ker. alelnök, III. o. kat. é.-k., Sign. Laud., K. cs.-k., seb. é. tul. — *Ujjalussy István* közs. gyak. — *Varga György* v. tűzoltó, 39 havi fr.-sz. — *Vargha István* postafőellenőr, több egy. tagja. — *Varga József* v. tűzoltó, 26 havi fr.-sz., seb., fogságban volt. — *Varga Pál* ny. irodafőtiszt, résztvett a világháborúban. — *Dr. Vargha P. Theodorich* zárdafőnök-plébános, vár. képv., a szegényügyi biz. elnöke, szentferencrendi kormánytanácsos. — *Vass Jenő* adóhiv. könyvelő, a II. o. v.-é. tul., 18 havi fr.-sz. — *Vastag István* áll. kezelő. — *Vellák János* postafelügyelő, a Polg. Egy. vál. tagja. — *Verbancsich Gyula*, a Hangya tisztviselője, 6 és fél évig volt orosz fogságban. — *Vermes Géza*, a Szeszfinomító Rt. ügyvezetője. — *Vetter Rezső* postafőtiszt. — *Vidos József*, Orsz. Társ. Bizt. Int. tisztv., a Polg. Egy. vál. tagja, az Irod. Kör igazg. tagja. Résztvett a világháborúban. — *Villányi Henrik* isk. igazgató, vár. képv., a Zalai Közlöny volt szerkesztője, több irodalmi mű szerzője (l. szöveg). — *Viola Kálmán* folyamtermérségi tisztviselő, a fronton megsebesült. — *Vízy Lajos*, Letenye. Hit. Szöv. könyvelő, róm. kath. hitk. képv. A háborúban fogságba esett. *Vojkovits János* alszámvevő, a segélyegy. felügy.-biz. tagja. — *Vörös Gábor* adótiszt, 4 havi fr.-sz., 25 havi orosz fogság, K. cs.-k. — *Vuk János* körjegyző, felsőrajk. Nevéhez fűződik a plébánialak, telefon stb. létesítése a községben. — *Wagner Jánosné Oszeszly Márta* alszámvevő. — *Wehofschtz Nándor* D. S. A. főtiszt, résztvett a háborúban. — *Weisz Dezső*, a Magyar Élelmiszerszállító Rt. fiókjának igazgatója, végigküzdötte a világháborút. — *Weszely Győző* D. S. A. intéző. — *Wrana István* postaelenőr. — *Wrana Mária* segédellenőr. — *Zalaváry Gyula* vámszaki tiszt, nagy e., kis e., 2 br. v. é., K. cs.-k. tul. — *Zalaváry József* állampénztári főtanácsos, adóhivatali főnök, volt főhadnagy. — *Zieger Ferenc* könyvvezetőhelyettes, azelőtti ipart. jegyző.

Üveges: Stern I. Kálmán, végigküzdötte a háborút, egyszer sebesült.

Keresk. ügynökség: Fehér Vilmos. A vállalat 1907-ben alapított, 1912-ben társult *Stern Jenő*. — *Szántó Vilmos és tsai*, a Pátria bizt. rt. vezérképv., géplerakat. Cégtul. : *Szántó V. és Böhm Endre*.

Ügyvédek: Dr. Aczél István, a N. S. E. vál. tagja, 4 $\frac{1}{2}$ hónapot töltött orosz fogságban. — *Kakathi dr. Bakos Géza* ny. kir. jbg., Fer. Józ. r. lovagja, Ker. Szoc. párt elnök. A világháborúban mint alezredes vett részt. — *Dr. Balázs Zsigmond*, az ügyv. kam. vál. tagja, Zala m. tb. főszozlogabírója, városi képv., stb. — *Nagyalásonyi dr. Barcza Béla* szolgabíró, Pacsa. Minden társadalmi és kulturális akció támogatója. — *Dr. Baron Pál* v. képv., a Sakk-kör vezérő tagja. — *Dr. Bartha István* v. képv., közm. biz. titkár, kaszinó vál. tag, orosz fogságban volt. — *Dr. Bertin József* az N. T. E. jegyzője, 7 évig orosz fogságban volt. — *Dr. Bród Tivadar* v. képv., Izr. Hitk. elnöke, számos bizottság tagja. — *Dr. Domján Lajos* a hírlapirodalom terén működik, a város zenei életében visz szerepet. A háborúban fhdgy volt. — *Dr. Elek Mór*, a háború alatt a hadbírósnál volt. — *Dr. Etlényi Géza* a Polg. Egyt., a József fhg. Szan. Egy. ügyésze. Mint szdos szerelt le, kit. : kat. é. é. a vit. szalagján, K. cs.-k., stb. — *Faiics Lajos* v. képv., Zala m. tiszti főügyésze, a Polg. egy. v. elnöke, az Egys. párt ügyvédkari elnöke, stb. — *Dr. Fábian Zsigmond* Zala vm. tb. főügyésze, Nagykanizsa v. tb. ügyésze, v. képv., stb. — *Dr. Fried Ödön* v. képv., jogügyi biz. elnök, szeszfőzde, Izr. hitközség, stb. vezető tagja, résztvett a háborúban. — *Dr. Fülöp György* v. képv., Ügyvédi Kam. és Polg. olvkör alelnöke, stb., stb. kit. : ar. és ez. Sign. Laud. a kardokkal, 1 nagy ez., 2 kis ez., 1 br. v. é. és K. cs.-k. — *Dr. Gärtner Antal* v. képv., végigküzdötte a háborút. — *Bobai Győrffy János* v. képv., megyebizotts. tag, a hírlapirodalom terén működik. — *Hajdu Pál* körjegyző, Gelse. A háborúban főhadnagy volt, kitüntetés: III. osztályu katonai érdem kereszt, kétszer Signum Laudis a kardokkal, sebesülési érem, K. cs.-k. — *Dr. Halphen Jenő*, édesatyja 30 évig volt képv. — *Dr. Hoch Oszkár* v. képv., Korcsolyázó Egyt. elnök, stb. — *Dr. Kreisler József* v. képv., takp. alelnök. — *Dr. Kuhár Ottó* a háborúban tüzerfhdgy volt, kit. : ez. és br. Sign. Laud. a kardokkal, K. cs.-k. — *Dr. Lakó Imre*, Letenye. T. szds. kit. : Sign. Laud. a kardokkal, K. cs.-k. és seb. é., 24 hó fr. sz. — *Dr. Miklós Sándor*. Bevonult 1914-ben, 5 $\frac{1}{2}$ évet töltött orosz fogságban. — *Dr. Ollop Mór* v. képv., Izr. hitk. temp. szv. elnök, a Mentő egy. v. parnoka, résztvett a háborúban. — *Dr. Petráis József*, a Transdanubia ügyésze, végigküzdötte a háborút. — *Richter Béla* közs. képv., Izr. Hitk. vezető stb. — *Dr. Pozsgár Rezső* ügyvéd, országgyűlési képviselő, Letenye. Törvh. biz. tag, Tkp. el-

nok, Hitk. elnök, iskolaszéki eln., Hangya Szöv. eln. stb. — *Dr. Rosenberg Mór* ügyvéd, magántisztv., tanár, a Polg. egyll. titkára, az Irodalmi kör titkára. — *Dr. Rothschild Béla* v. képv. Végigküzdötte a háborút, mint tüzerfhdgy, kit.: a Sign. Laud. a kardokkal, br. v. é., K. cs.-k. — *Dr. Rothschild Jakab* v. képv., Izr. hitk. v. elnöke, neje az Orsz. nőegylet, József fhg. Szan. egy. és a Stefánia Szöv. vál. tagja. — *Dr. Schleiffer Imre* v. képv., jogügyi biz. tag. Mint fhdgy vett részt a háborúban, kit.: Sign. Laud. a kardokkal, K. cs.-k., és seb. é. — *Szenes Dezső* ny. kir. jb. — *Dr. Tamás János* v. képv., jogügyi biz. tag, a Rk. egyháztanács világi elnöke. A háborúban mint fhdgy. vett részt. — *Dr. Valkó Béla* a Nagykanizsai tkp. ügyésze, végigküzdötte a háborút. — *Dr. Weisz Lajos* v. képv. 27 éve. Háború alatt a hadbírósnágnál telj. szolg. — *Dr. Weisz Lajos* v. képv., számos bizottság tagja.

Vas- és faesztergályosok: *Buváry László* mint tengerész szkv. vett részt a háborúban. — **Vendéglősök, kávéosok, szállósok:** *Antanek József* Kaszinó vendéglőse. A háborúból szakaszvezetőként szerelt le. — *Vitéz Baranyai János* kantinos, ny. tiszthelyettes, kit.: n. ez. v. é., seb. é., K. cs.-k., szolg. k. — *Bedike József* vend., mész. és hent., kit.: nagy- és kis ez. br. v. é., K. cs.-k., seb. é., két sávval. — *Blumenschein Mór* a szv. vál. tagja. 1916 végéig volt a fronton. — *Csukovits István* étterem tul. Olasz, orosz front. Kit.: K. cs.-k. — *Czipán István*. Végigküzdötte a háborút. — *Deák Sándor* v. képv. — *Dervalits József* 42 hónapot töltött orosz fogságban. — *Garai Testv.* »Central« szálló, városi képv., ipt. vál. tag, vend. Sz. o. elnök. — *Gerecsér Gyula* 1919 óta lakik városunkban. — *Hajós József*, a Segélyző Egylet elnöke, vár. képv., tanonc vizsg. biz. tag., a vend. Sz. o. alelnöke. — *Hofer Viktor* (Déli vasut vendéglős), v. képv, kit. Sign. Laud. a kardokkal. — *Horváth Ferenc*, végigküzdötte a háborút. — *Kalch József* kantinos, ny. őrm. 1914-ben megrokkant. — *Kardos Vilmos* vend. és mész., v. képv. Kit.: k. ez. v. é., K. cs.-k. — *özv. Kárász Gyuláné* 1926 óta lakik városunkban. — *Kein Gyula* 50 havi fr.-sz., K. cs.-k., német vör. ker. — *Kozma Mária*. Fia a háborúból K. cs.-k. és seb. é.-vel tértek haza. — *Kuncin Ferenc* Ipt. előlj. tag, 12 évig Amerikában volt. — *Mészáros Pálné*, Magyar-u. 95. — *Nagy István* a háborúból mint tizedes jött haza, kit.: K. cs.-k. — *Ohidy István* huszárőrmester volt a háborúban s mint 65%-os rokkant szerelt le. — *Opernica Károly* a képv. test., az Éme tagja. — *Petyi Gáspár* végigküzdötte a háborút. — *Petrics Ferenc* szül. óta városunkban lakik. — *Pintér Emília*, 1921 óta áll fejjel az üzlete. — *Raffay Ferenc* 1915—18-ig volt a fronton, ott rokantté vált. — *Richter Samu* népf. hadnagyként szolgált a háborúban. — *Rózsa Ferenc* 1927 óta lakik Kanizsán, résztvett a háborúban. — *Schitner József* 40 éve lakik városunkban. — *Spiegel Viktor* harcolt az összes frontokon és az ösz. legénységi kit. tulajdonosa. — *Szabó Józsefné*. Férje végigküzdötte a háborút. — *Szalay László* kit.: br. v. é., vas. ker. a v. é. szalagján és K. cs.-k. — *Tóth György* ny. tiszt. Kit.: kor. ez. é. k. — *Ungár Sándor* v. v. képv., Sz.-o. vál. tag. Végigküzdötte a háborút. — *Vitéz Vig Dániel* végigküzdötte a háborút. Az ösz. legénységi kitüntetések birtokosa. — *Weinhoffer Vilmos*, kit.: k. ez. kétszer, br. v. é., K. cs.-k. — *Wollák Jenő* a vend. és szállósok Sz.-o. elnöke, az Orsz. Szöv. vál. tagja, Ipt. vál. tag, NK kerékp. egy. alelnök. Kit.: k. ez., 2 br. v. é., K. cs.-k., seb. é. két sávval.

Villanyszerelők: *Quitner Artúr* 1910 óta önálló. 1920-tól van Kanizsán. — *Weinberger Lajos* tanonc vizsg. biz. tag, a háborúban a repülőknél szolgált.



1987 APR 0 11

BETÖRÉSBIZTOSÍTÁS
SZÁLLITMÁNYBIZTOSÍTÁS
TŰZBIZTOSÍTÁS JÉGBIZTOSÍTÁS
ÉLETBIZTOSÍTÁS ÜVEGBIZTOSÍTÁS

MAGYAR-FRANCIA BIZTOSÍTÓ TÁRSASÁG

Központi iroda:

Budapest, V., Hold-utca 21.

(saját házban)

Főigazgatóság:

Wien, I., Schreyvogelgasse No 3.

Vezérügynökség:

Budapest, V., Hold-utca 21.

Fiókok:

Debrecen

Miskolc

Szolnok

Győr

Nagykanizsa

Szombathely

Kaposvár

Pécs

Zalaegerszeg

Székesfehérvár

Szeged

Ügynökségek és képviseltek az ország
minden részében!

